

FRANCESC ALEGRE

Obres menors

*PRIMERA GUERRA PÚNICA, FAULA
DE LES AMORS DE NAPTUNO Y
DYANA, SERMÓ DE AMOR, SOMNI DE
FFRANCESCH ALEGRE, REHONAMENT
FINGIT ENTRE FFRANCESCH ALEGRE
Y SPERANSA, REQUESTA DE AMOR,
DEBAT SOBRE LA FIGURA D'HONOR,
PASSIÓ DE JESUCRIST*

PERE BESCÓS ED.

SANTA BARBARA
Publications of *eHumanista*
Monographs in Humanities, 20
2019

PUBLICATIONS OF

Francesc Alegre. *Obres menors: Primera guerra púnica, Faula de les amors de Naptuno y Dyana, Sermó de amor, Somni de Ffrancesch Alegre, Rehonament fingit entre Ffrancesch Alegre y Speransa, Requesta de amor, Debat sobre la figura d'honor, Passió de Jesucrist.*

Publications of *eHumanista*

Directors

Antonio Cortijo Ocaña (University of California)
Ángel Gómez Moreno (Universidad Complutense, Madrid)

FRANCESC ALEGRE

Obres menors

*PRIMERA GUERRA PÚNICA, FAULA DE
LES AMORS DE NAPTUNO Y DYANA,
SERMÓ DE AMOR, SOMNI DE
FFRANCESCH ALEGRE, REHONAMENT
FINGIT ENTRE FFRANCESCH ALEGRE Y
SPERANSA, REQUESTA DE AMOR, DEBAT
SOBRE LA FIGURA D'HONOR, PASSIÓ
DE JESUCRIST*

INTRODUCCIÓ, EDICIÓ CRÍTICA I NOTES DE
PERE BESCÓS

SANTA BARBARA
Publications of *eHumanista*
Monographs in Humanities, 20
2019

... ὀρνίχων νόμῳ
παντῶν
ALCMĀ

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	9
BIBLIOGRAFIA	87

OBRES

<i>PRIMERA GUERRA PÚNICA</i>	99
PREFACI	101
RÚBRIQUES	103
PRÒLEG	107
LLIBRE I	109
LLIBRE II	143
LLIBRE III	169
<i>FAULA DE LES AMORS DE NAPTUNO Y DYANA</i>	195
<i>SERMÓ DE AMOR</i>	219
<i>SOMNI DE FFRANCESCH ALEGRE</i>	235
<i>REHONAMENT FINGIT ENTRE FFRANCESCH ALEGRE Y SPERANSA</i>	257
<i>REQUESTA DE AMOR</i>	263
<i>DEBAT SOBRE LA FIGURA D'HONOR</i>	269
<i>PASSIÓ DE JESUCRIST</i>	279
GLOSSARI	303
ÍNDIX DE NOMS	305

INTRODUCCIÓ

El present volum inclou les obres conservades de l'escriptor Francesc Alegre, a excepció de la seva traducció *Transformacions del poeta Ovidi* i del comentari a aquesta traducció, anomenat *Allegories*. Es tracta de producció considerada 'menor' en el títol d'aquest volum en comparació a aquestes dues vastes obres. L'adjectiu 'menor', que en cap cas indica una producció secundària, permet unificar obres certament diverses i indicar que l'autor té producció més extensa, com és el cas.

La producció literària que editem inclou la *Primera guerra púnica*, una traducció d'història romana, la *Faula de les amors de Naptuno y Dyana*, el *Sermó de amor*, el *Somni de Ffrancesch Alegre*, el *Rehonament fingit entre Ffrancesch Alegre y Speransa* i la *Requesta de amor*, obres de tipus sentimental; i també el *Debat sobre la figura d'honor* i la *Passió de Jesucrist*. Sabem que Francesc Alegre escriví encara la *Vida de sant Josaphat* i la *Vida de Nostra Dona*, però aquestes dues no s'han conservat. A dia d'avui no coneixem més obres de l'autor. Naturalment les *Transformacions* i *Allegories* ocupen un lloc central i rellevant en la producció de Francesc Alegre, i per tant, no ens ha semblat encertat extreure conclusions sense tenir-les en compte. S'analitzen en aquest volum, a excepció d'alguns aspectes tècnics de llengua i estil, amb l'objectiu de contextualitzar la seva producció.

L'objectiu final d'aquest treball és oferir una visió completa de la tasca literària de Francesc Alegre, és a dir, una panoràmica d'autor. El treball que presentem mostra un escriptor molt ben relacionat, tant entre el patriciat barceloní del segle XV com a cort, amb aficions literàries particulars i exigents, admirador de les novetats literàries —especialment les relacionades amb Itàlia, on va viure uns anys— i de la literatura com s'entengué a les corts Trastàmara de la segona meitat del segle XV. D'aquí que les fonts més recurrents de Francesc Alegre siguin Boccaccio, Petrarca i Ovidi. El nostre autor escriu un tipus de literatura que es relaciona directament amb la producció d'escriptors que tracta, com són Pere Torroella o Romeu Llull.

La prosa de Francesc Alegre, a l'igual que la prosa d'aquests autors, o la de Joan Roís de Corella, ha estat criticada pel seu excés de retoricisme. A diferència del valencià, el nostre autor porta fins a l'extrem alguns trets pròpis d'aquest estil rebuscat i llatinitzant de la seva generació. Potser aquesta deformació pot explicar-se per la voluntat d'Alegre de refermar-se en un estil de prosa que el distanciï d'escriptors que no reconeix com a membres del seu grup, i que menysprea a l'epíleg de les *Allegories*. Probablement la seva voluntat de marcar estilísticament una diferència, a partir d'un estil que li permet d'etiquetar-se com a membre selecte d'una escriptura que presumeix d'estar íntimament relacionada amb la cort, el condueix en algun moment a la deformació retòrica excessivament llatinitzada. Però aquesta deformació de l'estil, sempre buscada pel nostre autor, no és generalitzada sinó puntual (per exemple, no la trobem tan acusadament a la *Passió*, de temàtica religiosa), i no ens sembla del tot adequat seguir descrivint l'obra d'Alegre en aquests termes. La seva voluntat d'aparentar domini d'una literatura que dóna una certa exclusivitat la retrobem a l'epíleg de les *Transformacions*, on justifica una manera d'escriure que veu dels autors italians que dèiem. En aquest epíleg també hi defensa, com a mínim a nivell teòric, la preservació de l'estil poètic a l'hora de traduir poesia, cosa que el situa en una posició d'avançada en comparació a la resta de traduccions europees d'Ovidi del període. En el fons, Alegre no és un escriptor aïllat, sinó que les seves motivacions literàries s'expliquen pel seu ambient literari. Ara bé, tot i les pretensions teòriques, no

duu a la pràctica sempre allò que sosté, i el rigor filològic i la preservació estilística que defensa no es correponen exactament amb la seva praxis traductora. El nostre autor té pretensions, però també limitacions. En certa manera, conjuntament a aquesta voluntat d'aparentar el coneixement d'una exclusivitat literària, hi ha el domini efectiu d'alguns aspectes d'aquestes novetats, especialment tot allò relacionat amb el mite i la seva interpretació moral o allegòrica. En resum, Francesc Alegre escriu una literatura de patriciat urbà, el seu àmbit habitual, però amb pretensions d'emular l'alta cultura de cort. Per això declara: 'estime millor restar enculpat en companyia d'ells [=escriptors que admira] que loat per gent qui no se entén' (AL Súplica).

Per últim, hem mirat d'oferir una lectura i interpretació de Francesc Alegre tan clara com ens ha estat possible, ordenada i panoràmica, que permeti al lector copsar el lloc que ocupa l'escriptor en la història de la literatura.

BIOGRAFIA

Els documents d'arxiu donen fe de dos Francesc Alegre, pare i fill (Coll i Julià 1974-79; Torró 1994). El sènior, Francesc Alegre Ça-Font, mercader ric i influent, va viure entre Palerm i Barcelona, i participà activament en el govern d'ambdues ciutats, abans i després de la guerra civil catalana (1462-72). Aquest mai va dedicar-se a escriure, perquè tota l'obra literària pertany al seu fill, Francesc Alegre i de Llobera, rendista ascendit a l'estament de ciutadà honrat i cònsol a Palerm a la dècada de 1480 (Torró 1994: 224).

Els primers membres documentats de la família del nostre escriptor són els germans Berenguer i Guillem Alegre, avi i besoncle de l'escriptor, mercaders influents. L'avi està casat amb Maria Ça-Font, amb qui té dos fills: Francesc (major) i Joan. Aquest Francesc Alegre, pare de l'escriptor, nascut cap el 1420, apareix per primer cop el 1430 al testament de l'avi Berenguer, mort probablement abans d'hora, ja que el 1433 Maria Ça-Font, l'àvia vídua, n'és encara tutora.¹ El 1438 Francesc Alegre pare, amb disset o divuit anys, fa el seu primer testament.² Amb tota probabilitat la mort de l'avi Berenguer va obligar-lo, de la mà del besoncle Guillem, a fer-se càrrec de ben jove dels negocis familiars.³

El 1448, a Barcelona, aquest Francesc Alegre signa capítols matrimonials amb Beatriu de Llobera i Ferrera, mare de l'escriptor, provinent d'una de les famílies més importants de la ciutat, emparentada amb Marquesa Boscà i Desvalls, tieta de Joan Boscà.⁴ Francesc i Beatriu consten com a casats el 1449, moment en què es documenta el segon testament del sènior.⁵

¹ AHPB: Basset, G., *Manuale 1430-31*, 10 de juny de 1430 (*ap.* Torró 1994: 238); i AHPB: Basset, G., *Decimus septimus liber vendicionum 1432-33*, 22 de maig de 1433: Maria, vídua, cunyada de Guillem Alegre, tutora de Francesc i Joan (*ap.* Torró 1994: 238).

² ACB: Canyelles, G., *Testaments*, vol. 3, 8 de juliol de 1438: primera redacció del testament (*ap.* Quer 1988: 4).

³ Hem localitzat dos documents d'assegurances de Berenguer (AHPB, Masons, B: *Llibre d'assegurances 1428-29*, 31 d'agost de 1428 i 21 de juny de 1429, *ap.* Quer 1988, 2), i més de seixanta de Francesc Alegre sènior i del besoncle Guillem, la majoria a partir del privilegi d'Alfons el Magnànim de 1455.

⁴ AHPB: Pi, B., *Secundi libri negociorum et contractuum 1440-1450*, 3 de setembre de 1448: capítols matrimonials entre Francesc Alegre i Beatriu de Llobera (*ap.* Torró 1994: 238). Beatriu de Llobera i Ferrera és filla del mercader Bartomeu de Llobera i de Nicolau de Ferrera. El seu oncle patern és l'influent Joan de Llobera júnior, i l'oncle matern és Felip de Ferrera i Ça-Costa, casat amb Elionor de Llobera i Roig, potser aquella 'Elionor Farrera' del poema de Joan Berenguer de Masdovelles. El fill d'aquest matrimoni, i cosí de Beatriu de Llobera, és Felip de Ferrera i Llobera, casat amb Marquesa Boscà i Desvalls, i per tant, oncle de Joan Boscà (Coll i Julià 1974-79: 608-609).

⁵ El 15 de gener de 1449 hi ha documentada la segona redacció del testament (*ap.* Quer

Com ja va indicar Torró (1994: 226), entre aquest 1449 i el 1455, com a molt tard, neix l'escriptor Francesc Alegre i de Llobera. Alegre va tenir dues germanes, Violant i Margarita. Violant signa capítols matrimonials amb el cavaller Antoni de Vilatorta el 1469, i per tant, podríem situar-la, com suposà Torró (1994: 226), com a germana gran de l'escriptor, nascuda cap a 1450-51. Si els pares consten com a casats el 1449, i aquests van tenir amb anterioritat, com a mínim, a Violant, podem datar el seu naixement, com dèiem, a partir de 1452-53. Segurament no calgui avançar aquesta data. Podríem posposar aquesta data alguns uns anys, però no gaires més, perquè Francesc Alegre signa capítols matrimonials el 1477, quan segurament s'apropava més als vint-i-cinc que als vint.

Després del treball de Torró (1994) la biografia i cronologia d'Alegre va quedar, en línies generals, ordenada. Seguim a grans trets aquell treball, limitant-nos a aportar algunes dades d'arxiu (Bescós 2013) i, si ha estat possible, concretar temporalment les línies que ja s'hi indicaven. No hem ordenat la biografia en apartats cronològics, sinó que mirarem de casar els fets històrics més rellevants amb les restes documentals conservades i les evidències cronològiques que es desprenen, directa o indirectament, de les seves obres.

(I) FRANCESC ALEGRE SÈNIOR (1452-1458). Dels primers anys de la vida del nostre autor no hi ha altra informació que aquella que indirectament es desprèn dels documents d'altres membres de la seva família, especialment Francesc Alegre pare i el besoncle Guillem. El nostre autor neix en un moment de gran activitat mercantil de la companyia familiar. Al llarg de la dècada dels cinquanta, especialment després del privilegi de llibertat de comerç atorgat per Alfons el Magnànim el 1455, la companyia Alegre guanya presència mercantil a la ruta Barcelona, Mallorca, Càller i Sicília. L'any 1450 el pare i el besoncle es troben a Sardenya, on negocien, al costat del mercader d'origen italià Mateu Capell, futur sogre de l'escriptor, a favor de Gerard de Doni, donzell de Càller.⁶ A partir d'aquell any Guillem és síndic de Mallorca (ho serà fins el 1462). El 1450 comença la revolta mallorquina dels Forans (1450-53), conflicte que va unir, en el bàndol de l'oligarquia, mercaders adinerats i ciutadans honrats, que s'ajudaren mútuament per resistir l'empenta de les classes populars (Batlle 1976: 13-33). Del 1452 al 1457 es conserven algunes lletres de canvi girades a Mallorca a favor de Guillem Alegre.⁷

1988: 3).

⁶ AHPB: Mir, E., *Tercium manuale vendicionum* 11.VI.1450-26.IX.1453, 16 d'octubre de 1450. Mateu Capell, o dels *Capelli*, és membre de la família d'origen italià que fou pionera en el comerç marítim entre Sardenya, Sicília i Nàpols (*ap.* Del Treppo 1976: 162). Mateu Capell és avi matern i pare adoptiu de la futura esposa de l'escriptor, Isabel de Santcliment, filla del cavaller difunt Pere de Santcliment.

⁷ AHPB: Mir, E., *Vicesimus liber contractuum comunium* 19.VI-15.XI.1452, 6 de juliol de 1452: Manuel Dalmau ha de pagar a Guillem Alegre a Barcelona, el deutor és Pere Spanyol, la lletra l'acredita en Pere Pardo (*ap.* Hernando 2007: 78). AHPB: Mir, E., *Vicesimus liber contractuum comunium* 19.VI-15.XI.1452, 7 de juliol de 1452: n'Asbert Vilella ha de pagar a Barcelona a Guillem Alegre, síndic, i el deutor és Pere Spanyol, clavari de Mallorca; la lletra l'acredita en Johan Betnacer (*ap.* Hernando 2007: 79). AHCB: *Arxiu Notarial IX.8 (plec 1452)*, 25 d'agost de 1452: Guillem Alegre paga una lletra de canvi a Barcelona, el beneficiari és Pere Agostí Alba, el deutor és Arnau Mestre i la lletra l'acredita a Mallorca en Johan Seragossa. Al peu hi ha escrit, de la pròpia mà de Guillem Alegre: 'no l'achsepte, perquè non sé qui és' (*ap.* Hernando 2007: 176). AHPB: Mir, E., *Vicesimus liber contractuum comunium* 19.VI-15.XI.1452, 21 d'octubre de 1452: Bartomeu Fontanils ha de pagar a Barcelona a Guillem Alegre, síndic de Mallorca, el deutor és Anthoni Calaff i la lletra l'acredita a Mallorca Christòfol Alcover (*ap.* Hernando 2007: 83). AHPB: Vilanova, A., *Securitatum III*, 10 d'octubre de 1453: Francesc i Guillem reben mercaderies, pebre i laca, de Messina (*ap.* Quer 1988: 6). AHPB: Mir, E., *Vicesimus septimus liber comunis* 13.V-6.X.1457, 14 de juliol de 1457, 20 d'agost de 1457 i 22 d'agost de 1457: lletres de canvi (*ap.* Hernando 2007: 91-92).

(II) PRESTAMISTES DEL PRÍncep DE VIANA (1458-1460). Com han indicat Torró (2001) i Rodríguez Risquete (2011: I.55), la figura de Torroella, més gran que Francesc Alegre, serveix per resseguir el paper de les corts dels Trastàmara a la Corona d'Aragó. Francesc Alegre és un escriptor enlluernat per la literatura de cort, influït per l'ambient cortesà del príncep de Viana i pels contactes amb la cort de Joan II. Procedim, però, per parts: després de la revolta mallorquina, la companyia familiar augmenta el nombre de deutors, i té més contacte amb el poder reial.⁸ Així, entre 1458 i 1460 Francesc Alegre pare esdevé creditor, a Sicília, del príncep de Viana i del virrei de Sicília.⁹ Un altre document situa Francesc Alegre senyor a Palerm el 1459, un any després de la mort del Magnànim, des d'on, segons els documents, dirigeix una gran quantitat de negocis.¹⁰ Recordem que del 1458 al 1459 el príncep de Viana i la seva cort, provinents de Nàpols, s'installen a Sicília. Certament aquesta cort estava formada per escriptors molt relacionats amb la producció del nostre autor, com són Francesc de Pinós (traductor de *Les metamorfosis* d'Ovidi, traducció que Alegre diu haver llegit, avui perduda) o Pere Torroella. També hi ha l'escriptor Joanot Martorell (Torró 2001, 2002, 2011 i 2012) i el procurador reial Giacomo Mirabella o Iacobo dela Mirambella (Torró 1994). Alegre sosté a les seves *Transformacions* que va formar-se amb Dela Mirambella, important mestre de grec palermità que va educar, entre d'altres, l'humanista Luci Marineu Sícul.¹¹ Dela Mirambella s'encarregava de recaptar fons per al rei entre els mercaders catalans de Sicília (Torró 1994: 240). Recordem que entre 1457 i 1458 el príncep havia traduït la versió llatina de Leonardo Bruni de l'*Ètica* d'Aristòtil. Del 1458 al 1460, les dades d'arxiu situen el pare amb freqüència a Palerm, però una cosa ben diferent és situar-hi el nostre escriptor, nascut cap al 1453. Potser l'escriptor seguí el ritme itinerant del seu pare, especialment per instrucció seva, atès que Francesc Alegre pare sembla que havia hagut de fer-se càrrec de la companyia familiar de jove, i podia haver procurat ensenyar el seu fill tan aviat com fos possible. Si aquell any l'escriptor es trobava a Palerm, l'arribada del príncep i la seva cort degué impactar profundament al jove. Si no hi era, l'impacte degué ser igualment important en entrar el príncep, el 1460, a la ciutat de Barcelona. Per la producció literària d'Alegre, pels contactes del seu pare amb la casa del príncep i amb el mestre Dela Mirambella, no sembla que el pare pretengués trobar-se en tot moment lluny de la cort, pels negocis que s'hi podien fer, cosa

AHPB: Vilanova, A., *Securitatum IV*: 6 d'agost de 1457: els Alegre comercien des de Siracusa (ap. Quer 1988: 6).

⁸ A més de l'augment comercial de la seva companyia, l'any 1455 Francesc Alegre pare es troba a Barcelona com a marmessor del testament del seu sogre, Bartomeu de Llobera (AHPB: Vilanova, A., *Secundum librum testamentorum et codicillorum 1455-1456*, 15 de juny de 1455, ap. Quer 1988: 6).

⁹ ACA: reg. 3.417, 11 de desembre de 1458 (f. 57r), 4 de gener de 1460 i 18 de gener de 1460 (ff. 139, 159v, 162r): tres ordres de pagament a la tresoreria de Palerm a favor de 'Francesc Alegre, m. b., per diners prestats al rei' (ap. Torró 1994: 240). ASP CR, 19 de maig de 1459 (ff. 110, 196v): Francesc Alegre, mercader de Barcelona, dona crèdit al príncep de Viana (ap. Torró 1994: 240). ACA: Canc. reg. 3.480, 28 de maig de 1460 (f. 101) i 30 de juliol de 1460 (f. 123v): Francesc Alegre dona crèdit al virrei de Sicília (ap. Torró 1994: 240).

¹⁰ ACA, Canc. Reg. 3472, 9 de gener de 1459: 'in civitate Panormi dicti Regni Sicilie domum propriam tenentem et in eodem regno multa comercia mercanciarum et negocia gerentem' (ap. Torró 1994: 229).

¹¹ Per al fragment de les *Transformacions* on Alegre descriu Iacobo dela Mirambella, vegeu Torró (1994: 227). Ferraú (1982: 24) parla de la faceta de mestre de Dela Mirambella: 'di costui [Mirambella], al contrario del Naso, non si possiede documentazione di un suo insegnamento ufficiale nelle strutture cittadine, ma la sua competenza è attestata da una traduzione dell'isocrateo opuscolo *A Nicocle*, dedicata a Ferdinando il Catolico non ancora re di Aragona, ma già correggente di Sicilia (quindi tra il 1468 e il 1479), che rivela una buona conoscenza della lingua greca e una non spregevole capacità ed eleganza versoria. La lettera prefatoria insiste poi sui consueti concetti dell'esemplarità della speculazione classica nei confronti del principe moderno' (ap. Torró 1994: 227).

que no indica un contacte real, especialment de l'escriptor, amb la vida cortesana, com a mínim no ho mostren els documents, però sí que es percep la pretensió de compartir aquests gustos literaris i d'identificar-s'hi.

El que l'escriptor i els arxius confirmen és que tingué com a preceptor Dela Mirambella. El primer contacte de què tenim constància entre Francesc Alegre pare i el mestre es dona a Palerm el 1459, però aquesta data, tenint en compte que l'escriptor neix el 1452-1453 pot resultar massa aviat. Més tard, l'any 1459 el príncep de Viana i la seva cort, també Dela Mirambella, passen a Mallorca, on els Alegre tenen molts negocis, i finalment l'any 1460 entren a Barcelona. Residís on residís el jove i més escriptor, va percebre de prop l'ambient d'aquesta cort, ja que el seu pare va voler educar-lo segons el que s'hi aprenia, amb la vista posada en el seu futur i el dels assumptes familiars, motiu pel qual l'envia a l'escola del mestre Dela Mirambella, sigui a Sicília o a Barcelona, on el mestre també es documenta el 17 i 18 de juny de 1461 (Rodríguez Risquete 2011: I.72). Desconeixem si Alegre es formà amb Dela Mirambella en aquests anys o després de la guerra civil, si els dos es trobaven a Sicília, però enviar el fill amb Dela Mirambella respon a la voluntat del pare d'educar el seu fill a prop de l'exclusivitat de la cort del príncep de Viana. Com indica Torró (1994: 229), en aquesta etapa de formació hi podríem situar una primera elaboració escolar de les traduccions de Bruni i Ovidi. La història de la guerra púnica que tradueix te per escenari l'illa de Sicília, i cal recordar l'afició del Magnànim per Bruni, com testimonia Antonio Beccadelli el Panormita (1990: 189). També, com hem dit, el príncep Carles, estant a Nàpols, entre el 1457-58 havia traduït al castellà la versió llatina de Leonardo Bruni de l'*Ètica* d'Aristòtil. No ens sembla tampoc casual que Romeu Llull, com indica Torró (1996: 21), quan residia a Nàpols copiés, amb bella calligrafia i filigranes pròpies de la Cancelleria de Nàpols, l'obra llatina de Leonardo Bruni *De bello Gothorum*. De Llull sabem que el 1472 és majordom de l'infant Joan d'Aragó, fill de Ferran I de Nàpols i d'Isabel de Chiaramonte (Cuadrada *et alii* 2018: 80), però d'Alegre desconeixem encara l'abast dels contactes amb la cort, però en els dos casos tenim una relació amb Pere Torroella, cortesà conegut i guia d'autors, potser no relacionats directament amb la cort, però propers a aquesta. Leonardo Bruni té més presència a Nàpols que a Barcelona, i, tant si Alegre tradueix la *Primera guerra púnica* a Sicília com a Barcelona, trobem, en l'elecció de Bruni, un eco d'aquella cort del príncep de Viana, potser a través del mestre Dela Mirambella. Sigui com sigui, aquesta educació hauria donat a Francesc Alegre la formació necessària per relacionar-se literàriament amb aquests ambients i amb escriptors com Romeu Llull i Pere Torroella, i fins i tot acabar dedicant el *Sermó* a Joan II i les *Transformacions* a la infanta Joana. A l'epíleg de les *Transformacions* de 1494 Alegre mostra un menyspreu important envers la resta de literats barcelonins, que encaixa amb una formació d'aquest tipus, més o menys cortesana i pretenciosa, que dona la volada necessària per a una exclusivitat que es presumeix.

Però les vicissituds del conflicte entre el príncep de Viana i Joan II provoquen que a finals de 1460 Francesc Alegre pare es negui a deixar diners a Carles de Viana, empresonat, perquè tem no recuperar-los.¹² En aquest moment els Alegre tenen residència al carrer de la Mercè de Barcelona ('in dicta civitate Barchinone in vico vocato lo carrer de la Mercè').¹³ La família es

¹² ASP CR, 20 de desembre de 1460 (ff. 110, 296v): negativa de deixar diners al príncep Carles, perquè el príncep és a la presó (*ap.* Torró 1994: 229).

¹³ AHPB: Vilanova, A., *Llibre comú 25.VIII.1460-16.I.1461*: 13 de setembre de 1460 (f. 35): 'intus hospitium habitationis venerabilis Ffrancisci Alegre, mercatoris, quod est in dicta civitate Barchinone in vico vocato lo carrer de la Mercè obtulit et presentavit et per dictum scriptorem iuratum legi publice'.

mou assídua i lliurement pels territoris catalans de la Mediterrània. L'any 1461 mor el príncep, moment en què Francesc Alegre pare es troba a Palerm controlant els seus negocis.¹⁴ El 1460 encara són mercaders de confiança del virrei de Sicília, Nicolau Carròs d'Arborea.¹⁵ En aquests anys els Alegre van movent el negoci cap a l'activitat altament lucrativa de les assegurances de comerç marítim.¹⁶

(III) LA GUERRA CIVIL CATALANA (1462-1472). L'any 1462, coincidint amb l'inici del conflicte civil català, hi ha un augment documental de lletres de canvi, girades per la companyia Alegre a ells mateixos a causa de l'augment de la inseguretat de les rutes marítimes.¹⁷ Tal com ha indicat Torró

¹⁴ AHPB: Mir, E.: *Liber Securitatum 1460-1461*, 16 de juliol de 1461: la nau d'en Prats transporta des de Siracusa a Barcelona, a compte dels mercaders Guillem i Francesc Alegre, 30 sacs de cotó turc, 26 sacs de cotó sicilià i 96 sacs de pastell (ap. Quer 1988, 6). ACA: *Curie Sicilie* 3482, 31 d'agost de 1461 (f. 65v): 'Francesc Alegre, m. b., habitant a Palerm' (ap. Torró 1994: 239).

¹⁵ ACA: *Comune Canc. Sic.* 3.476, 9 i 19 de setembre de 1460: Francí Alegre envia blat d'Agrigent a Sardenya, en nom de Nicolau Carròs d'Arborea, virrei de Sardenya (ap. Torró 1994: 239).

¹⁶ Les assegurances marítimes es feien per viatge: una a l'anada i una altra a la tornada. En algunes ciutats com Rodes, però, s'asseguraven també els productes que el vaixell havia de transportar en el viatge de tornada. Vegeu Del Treppo (1976: 348). AHPB: Mir, E., *Liber securitatum 1460-1461*, 5 de novembre de 1460: Francesc Alegre assegura una partida de 135 pans de coure de Romania carregada a Rodes en la nau de Mates amb destinació a Barcelona (ap. Del Treppo 1976: 72). AHPB: Mir, E., *Manual 23è contractuum comunium 1459*: 10 de setembre de 1459: Francesc de Llobera ha d'anar a Llevant amb la nau de Melcior Mates i ha de portar dos-cents ducats a en Francesc Alegre, mercader català; als també mercaders Pere des Vern i Baptista Bartomeu, ha de dur dos-cents ducats més (ap. Quer 1988: 6). AHPB: Mir, E., *Quadragesimus liber contractuum comunium 1460*, 15 de gener de 1460: lletra de canvi a pagar a Guillem Alegre per part de Gabriel Soler, a Barcelona; el deutor és Pere Spanyol i la lletra l'acredita Anthoni Garcia (ap. Hernando 2007: 99). AHPB: Mir, E., *Quadragesimus liber contractuum comunium 1460*, 15 de gener de 1460: lletra de canvi a pagar a Guillem Alegre per part de Ferren Bertran, a Barcelona; el deutor és Pere Spanyol i la lletra l'acredita Felip Burdills (ap. Hernando 2007: 100). AHPB: Mir, E., *Quadragesimus liber contractuum comunium 1460*, 19 de gener de 1460: lletra de canvi a pagar a Guillem Alegre per part de Guillem Bayolles, a Barcelona; el deutor és Pere Spanyol i la lletra l'acredita Jacme Andreu (ap. Hernando 2007: 100). AHPB: Mir, E., *Quadragesimus liber contractuum comunium 1460*, 29 de gener de 1460: lletra de canvi a pagar a Guillem Alegre per part de Johan Stela, a Barcelona; el deutor és Pere Spanyol i la lletra l'acredita en Leonard Capaspre; lletra cobrada el 23 de febrer de 1460 (ap. Hernando 2007: 101). AHPB: Mir, E., *Quadragesimus liber contractuum comunium 1460*, 1 de febrer de 1460: lletra de canvi a pagar a Guillem Alegre per part de Guillem de Baioles, a Barcelona; el deutor és Pere Spanyol i la lletra l'acredita Pere Johan Albertí; cobrada juntament amb l'anterior (ap. Hernando 2007: 102). AHPB: Mir, E., *Quadragesimus liber contractuum comunium 1460*, 14 de febrer de 1460: lletra de canvi a pagar a Guillem Alegre, síndic, per part d'Asbert Vilella, a Barcelona; el deutor és Pere Spanyol, clavari de Mallorca, i la lletra l'acredita en Johan Rosat (ap. Hernando 2007: 103). AHPB: Mir, E., *Liber securitatum 1460-1461*, 20 de maig de 1460: Francesc Alegre, en nom del mallorquí Bernat Colomer assegura draps de Londres amb destinació a Rodes (ap. Torró 1994: 240). AHPB: Mir, E., *Liber securitatum 1460-1461*, 20 de maig de 1460: Francesc Alegre tramet a Palerm 10 draps vervins de Flandes (ap. Torró 1994: 240). AHPB: Mir, E., *Liber securitatum 1460-1461*, 20 de maig de 1460 i 31 de juliol de 1460: Guillem i Francesc Alegre asseguren una partida de pebre i d'altres espècies que Guillem Barreda ha carregat a Rodes als dos baleners d'en Jotglar i d'en Llunes (ap. Torró 1994: 240).

¹⁷ La lletra de canvi permetia cobrar diners en un port diferent d'on havia estat emesa. AHPB: Mir, E., *Quinquagesimus liber comunis 31.VII.1461-7.V.1462*, 10 de maig de 1462: lletra de canvi a pagar a Guillem i Francesc Alegre, per part dels mateixos, a Barcelona; el deutor és Miquel Saburgada i la lletra l'acredita en Gil Navarro; cobrada el 15 de juny de 1462 (ap. Hernando 2007: 131). AHPB: Mir, E., *Quinquagesimus liber primus comunis 31.VII.1462-15.I.1463*, 16 de juliol de 1462: lletra de canvi a pagar a Guillem i Francesc Alegre, per part dels mateixos, a Barcelona; el deutor és Miquel Saburgada i la lletra l'acredita en Gil Navarro; cobrada el 28 d'agost de 1462 (ap. Hernando 2007: 145). AHPB: Mir, E., *Quadragesimus septimus liber comunis 22.XII.1460-17.III.1461*, 20 de juliol de 1460: lletra de canvi a pagar a Guillem i Francesc Alegre, per part d'en Jaume Fivaller, a Barcelona; el deutor és Andreu Massot i la lletra l'acredita en Bernat de Pachs; cobrada el 5 de febrer de 1461. (ap. Hernando

(1994: 227), els viatges dels Alegre, tan freqüents al llarg de la quarta i cinquena dècada, es podrien haver frenat en començar el conflicte civil, i la família es podia haver instal·lat a la residència de Palerm.¹⁸ A l'illa és on localitzem el pare a l'inici de la guerra. Allà la situació també esdevé convulsa i l'agost de 1462 Francesc Alegre pare i el besoncle han d'ajudar alguns ciutadans de Palerm, entre ells el futur sogre de l'escriptor, Mateu Capell, a qui el rei ha embargat els béns.¹⁹ A finals de 1462 els béns dels Alegre també són confiscats, però els són retornats el 1463.²⁰ Després de la mort del conestable Pere de Portugal l'any 1467, amb la guerra civil decantada a favor de Joan II, el pare Francesc Alegre és elegit conseller de la ciutat de Barcelona per l'estament mercader.²¹ Aquest càrrec públic, d'un any de durada, fa plausible el retorn del pare a Barcelona, i potser l'escriptor el segueix, però, en tot cas, si no retorna aquest any ho ha de fer, com a molt tard, el 1471, durant el setge de Barcelona, moment en què Francesc Alegre pare apareix amb molta freqüència en els documents municipals, i l'escriptor dedica la *Primera guerra púnica* al seu cunyat Antoni de Vilatorta, membre antijoanista de la Biga barcelonina que resisteix al rei fins a la fi del conflicte, quan Joan II assetja Barcelona. També situa el fill a Barcelona el document que demostra de nou la preocupació paterna per la fomació de l'escriptor, ja que el 20 de juny de 1471 el pare compra la biblioteca de Melcior Mates, destinada segurament al nostre autor.²² En aquesta biblioteca hi ha una *Bíblia*, tres

2007: 110). AHPB: Mir, E., *Quadragesimus septimus liber comunis* 22.XII.1460-17.III.1461, 27 de novembre de 1460: lletra de canvi a pagar a Guillem Alegre, síndic, per part de Johan Stela, a Barcelona; el deutor és Pere Spanyol, clavari de Mallorca, i la lletra l'acredita en Jacme Johan (*ap.* Hernando 2007: 110). AHPB: Mir, E., *Quadragesimus septimus liber comunis* 22.XII.1460-17.III.1461, 20 de desembre de 1460: lletra de canvi a pagar a Guillem i Francesc Alegre, per part de Bartomeu Prats, a Barcelona; el deutor és Pere Spanyol, clavari de Mallorca, i la lletra l'acredita en Nicholau Folch (*ap.* Hernando 2007: 116). AHPB: Mir, E., *Quadragesimus septimus liber comunis* 22.XII.1460-17.III.1461, 22 de desembre de 1460: lletra de canvi a pagar a Guillem i Francesc Alegre, per part de Bernat Cisa, a Barcelona; el deutor és Andreu Massot i la lletra l'acredita en Jacme Andreu (*ap.* Hernando 2007: 117). AHPB: Mir, E., *Quadragesimus septimus liber comunis* 22.XII.1460-17.III.1461, 26 de gener de 1461: lletra de canvi a pagar a Guillem i Francesc Alegre, per part de Francesch Cisa, a Barcelona; el deutor és Andreu Massot i la lletra l'acredita en Francesch Ros (*ap.* Hernando 2007: 118). AHPB: Mir, E., *Quinquagesimus liber comunis* 31.VII.1461-7.V.1462, 22 d'abril de 1462: lletra de canvi a pagar a Guillem Alegre, síndic, per part de Johan Vilella, a Barcelona; el deutor és Pere Spanyol, regent de la clavaria de Mallorca, i la lletra l'acredita en Johan Pinya; cobrada el 15 de maig de 1462 (*ap.* Hernando 2007: 129). AHPB: Mir, E., *Quinquagesimus liber primus comunis* 31.VII.1462-15.I.1463, 16 d'agost de 1462: lletra de canvi a pagar a Luis de Sos, per part de Guillem i Francesc Alegre, a Barcelona; el deutor és en March Salmons i la lletra l'acredita n'Anthoni Salom; cobrada el 30 d'agost de 1462 (*ap.* Hernando 2007: 145).

¹⁸ ACA: *Canc. reg.* 3.438, 18 de juny de 1460. Francesc Alegre pare manté un plet a Sicília per aconseguir la tutoria d'Eufrasine, una noia òrfena de pare (Llorenç Martina). La disputa legal és amb la mare Francesca, casada de nou amb el doctor en lleis Joan Ramon Ferrer (?) (en el doc. Johannis Raymundi Ferrarii). Alegre guanya el plet (*ap.* Torró 1994: 239).

¹⁹ ACA: *Comune Canc. Sic.* 3477, 19 d'agost de 1462 (f. 70): Guillem i Francesc Alegre són lliures de l'embargament de béns dels catalans a l'illa (*ap.* Torró 1994: 239). ACA: *Comune Canc. Sic.* 3477, 26 d'agost de 1462 (f. 70): alliberament dels béns de Joan Sánchez de Calatayud i Bernat Dala, m. s. b., que administra Francesc Alegre, mercader, habitant a Palerm (*ap.* Torró 1994: 239). ACA: *Comune Canc. Sic.* 3475, 21 d'agost de 1462 (f. 169v): alliberament dels béns de Mateu Capell, m. b., a l'illa, en mans de Francesc Alegre (*ap.* Torró 1994: 239).

²⁰ ACA: *Canc. reg.* 3477, 20 de gener de 1463 (f. 78): alliberament dels béns d'alguns mercaders catalans a Sicília, entre els quals Guillem i Francí Alegre (*ap.* Torró 1994: 239). ACA: *Itinerum Sicilie* 3484, 7 de desembre de 1463 (f. 78): ordre de pagar un canvi de deu mil florins a Francí Alegre, mercader a Palerm (*ap.* Torró 1994: 239).

²¹ AHCB: *Dietari* 1464-77, II-89, 30 de novembre de 1467: Francesc Alegre, mercader, elegit conseller de la ciutat (*ap.* Torró 1994: 240).

²² AHPB: Mateu, J., *Manual* 1472-73, 20 de juny de 1472: Francesc Alegre pare compra uns llibres a Joana, vídua de Melcior Mates. La venda costa 200 lliures de Barcelona, que Francesc Alegre pare paga al comptat. El testimoni és Bartomeu de Ferrera, pare de Beatriu de

llibres de Nicolau de Lira, una *Vulgarium summa confessionum, Concordantie, Istoriae Scholasticae, Summa contra gentiles* de Sant Tomàs, un *Cassiodorus* (la *Chronica* o bé la *Historia Gothorum*), altres tres llibres de Sant Tomàs, un Plaute, obres de Sèneca amb un *Timeo* al final, un *De proprietatibus rerum*, un *Donatus super Terentium*, un *Tullius de Tusculanibus*, un *De quaestionibus* de Sant Agustí, un *Encelmus* (Sant Anselm?), unes *Vitae XII Caesarum* de Suetoni, el *Factorum et dictorum memorabilium* de Valeri Màxim i uns *Commentarii de bello Gallico* de Cèsar. També en aquell moment, el gener de 1472, Maria Ça-Font, àvia de l'escriptor, fa testament i nomena marmessors el besoncle Guillem, el pare Francesc, la mare Beatriu i l'escriptor Francesc Alegre, anomenat 'nepti meo sivo nèt, filio dicti Franci Alegre et Beatricis'.²³

Com hem apuntat, el juny de 1472, en el context del setge de Barcelona (1471-72), Francesc Alegre acaba la *Primera guerra púnica* i la dedica al cunyat Antoni Lluís de Vilatorra, cavaller de Barcelona, nascut a la dècada dels anys 30, personatge actiu durant la guerra civil catalana, primer de part de Carles de Viana, després a favor de Pere de Portugal, i finalment al costat de Joan de Calàbria.²⁴ Es tracta del conseller que apareix, el 1445, al retaule de la

Llobera i de Ferrera, la mare de l'escriptor (*ap.* Madurell-Rubió 1955: 62).

²³ AHCB: *Deliberacions*, II-21: Francesc Alegre pare és present al Consell el 6 de desembre de 1471 (ff. 9v i 10v), i el 30 de maig de 1472 (f. 57r) és membre del trentenari per als mesos de juny, juliol i agost. Per això, representa el trentenari els dies 23 de juny, 28 de juliol i 4 d'agost (ff. 60v, 68r i 74r, respectivament). Passat el trimestre, és conseller el 2 de setembre (f. 82v), el 9 d'octubre (f. 93v), el 21 d'octubre (f. 98v) i, finalment, el 30 de novembre, dia de Sant Andreu, és elegit jurat per a l'any següent (f. 137). AHPB, Ginebret, D., *Primus liber testamentorum et codicillorum et donacionis causa mortis 1463-1499* (i bossa), 8 de gener de 1472: testament de Maria Ça-Font, esposa de Berenguer Alegre, filla de Miquel Ça-Font i de Violant; són marmessors Guillem Alegre, Francesc Alegre pare, l'esposa Beatriu de Llobera, i Francesc Alegre 'minori dierum, nepti meo sivo nèt filio dicti Franci Alegre et Beatricis'; També hi apareix Margarida, germana de l'escriptor; publicat el 13 de gener de 1472 (*ap.* Torró 1994: 239).

²⁴ Per a la família Vilatorra vegeu Bescós 2013. Resumim aquí el que s'hi diu: la primera aparició documental d'Antoni Lluís de Vilatorra és al testaments de la seva àvia Constança, de la família Gualbes, i al de la seva mare Isabel, on apareix com 'Antonet' (Bescós 2013: 14). AHPB: Rovires, V., *Plec de testaments 1445-1465*, 5 d'agost de 1458 (f. 42): Antoni Lluís de Vilatorra, donzell, fill del difunt Andreu de Vilatorra, ciutadà, i d'Isabel, fa testament; les marmessores són la seva àvia Constança, vídua del cavaller difunt Antoni de Vilatorra, i Isabel, la seva mare; deixa 40 lliures al seu oncle Joan de Vilatorra i 10 lliures a P. J. Conesa. La condició de «donzell» d'aquest Antoni encaixa amb el *Dietari* de Jaume Safont, que registra que el 12 de març de 1461, al portal de Sant Antoni de Barcelona, el Príncep de Viana el nomena cavaller ('Carles de Viana (Aragó i Sicília) ans que entràs dins lo portal de Sent Anthoni, féu cavallers en Benet Ça-Pila e n'Anthoni de Vilatorra, ciutadans de Barchinona, Sans 1992: 132). El 1464 fa carrera militar al costat de Pere de Portugal (Martínez Ferrando 1953): (a) capità de la vila de Sitges (16.X.1464; R. 25 Intr. f. 138v), (b) defensor de Guerau de Barberà (16.X.1464; R. 21 Intr. f. 174), (c) intercanvi de presoners (27.XI.1464; R. 22 Intr. f. 4v), i (d) sobrecoç reial (25.IV.1466; R. 29 Intr. f. 192v). Per tant, es tracta d'un cavaller ben posicionat en el bàndol vianista. El 23 de novembre de 1471 apareix en el *Dietari* com a algtzír de Joan de Calàbria ('E feta aquesta crida, tantost isqueren a cavall del palau major reyal mossèn Johan Ramon Ponç, n'Uch de Copons, donzell, e mossèn Anthoni de Vilatorra, algtzirs del dit senyor [=Joan de Calàbria], ab més de CCC fadrins qui anaven primers cridants a grans crits: "Muyren los traïdors! Muyren los traïdors!"', Sans 1992: 226). El 4 d'agost de 1472 el Consell de Cent executa una partida pressupostària de caràcter extraordinari de 500 lliures, de les quals paga a Vilatorra 28 lliures i 10 sous, pendents del juliol, per haver subministrat material bèl·lic d'artilleria —bombardes— per defensar la ciutat (Comellas 1997: 187). Revisant aquesta documentació trobem que també se li paga la mesada d'agost (AHCB: *Deliberacions*, II-21, f. 84r). El setge de Barcelona s'inicia el 26 de Novembre de 1471 a Santa Coloma de Gramanet amb la desfeta de les tropes barcelonines de Jacobo Galioto contra Joan II. Galeoto, que lluita amb 4.000 soldats i 150 cavallers, és derrotat i 2.000 soldats són empresonats (*Manual de Novells Ardits* II: 502). En aquest ambient de tensió, el 15 de juny de 1472, Francesc Alegre li dedica *La primera guerra púnica*. AHPB: Mir, A., *Plec de testaments 1472-90*, plec 26: 15 de gener de 1488: testament de Violant Alegre, esposa d'Antoni Lluís de

Verge dels consellers de Lluís Dalmau al costat de Joan Llull i Gualbes, pare de Romeu Llull. La família Vilatorta forma part de la Biga barcelonina, i no és estranya la seva fidelitat a la causa municipalista, fins i tot després de la mort de Pere de Portugal, amb la guerra ja decidida a favor del bàndol reialista, i encara durant les penúries del setge de Barcelona de 1471-72.²⁵ El setge provoca enfrontaments, persecució, confiscació de béns i pena de mort per als favorables a Joan II. Antoni de Vilatorta, militant al costat de Joan de Calàbria, forma part dels partidaris de la resistència.²⁶ Aquest és el context del destinatari de la *Primera guerra púnica* entre el novembre de 1471 i el maig de 1472. Antoni de Vilatorta es troba dins la ciutat, i també hi ha de ser l'escriptor. Com s'ha indicat damunt, Francesc Alegre pare, cap de la família, hi és el desembre de 1471 i el maig de 1472, i probablement, arran del setge, no surt de la ciutat.²⁷ Com hem mostrat amb anterioritat (Bescós 2013) el prefaci a la traducció és pot llegir, en aquest sentit, com un consell de Francesc Alegre al cunyat Vilatorta, animant un membre important del bàndol antijoanista, ordenat cavaller pel príncep de Viana, a posar fi a la resistència. I no li adreça un text a l'atzar d'un autor qualsevol, sinó un text de Leonardo Bruni, un autor que, si Vilatorta no pot associar amb Carles de Viana i, en el fons, amb la seva causa, de ben segur que sí que ho pot fer Francesc Alegre en nom del cunyat.

(IV) PRESTAMISTES DE JOAN II (1472-1479). Després de la guerra, els Alegre, que no han estat contraris al monarca, mantenen la seva influència en

Vilatorta, cavaller de Barcelona i senyor del Castell de Plegamans. Segons consta, Antoni de Vilatorta i Violant Alegre tenen deu fills: Miquel Benet, Lluïsa, Magda, Àgata, Beneta, Jerònima, Antoni Miquel, Pere Miquel, Caterina i Elisabet. Antoni de Vilatorta encara viu i conserva el panteó familiar al claustre de la Catedral, davant la capella de Sant Gabriel, un bon nombre de censals i la senyoria de Plegamans, tal com apareix en aquest testament. Un finestral del palau de la família Vilatorta, que encara conserva ben visible l'escut, es troba actualment a la Casa dels Canonges de Barcelona, on va anar a parar arran de l'obertura de la Via Laietana.

²⁵ Des de l'octubre de 1471 una part important del Principat es troba sota domini de Joan II. A principis de 1472 el seu fill Ferran assetja Barcelona per mar (Comellas 1997: 185-186). Des de l'inici del setge la preocupació del Consell de Cent és abastar de gra la ciutat; per això encarrega a mans privades, sobretot mercaders, l'empresa d'anar a buscar-lo al sud de França. Però l'aprovisionament de blat és arriscat perquè la flota de Ferran II és davant la costa. De maig a principis de juny de 1472 el príncep aixeca la vigilància marítima per anar a buscar vitualles a Mallorca i a València. Precisament el maig de 1472, en una carta als ambaixadors a França, els consellers fan palesa la desesperació que viu la ciutat per la falta d'aliment, i perquè les naus de provisions d'Alió de Tressetmanes, enviades a l'abril, encara no han tornat a Barcelona ('si dites naus de vitualles no són ací fins a XV ó XX del present, no sabrem què fer', AHCB: *Lletres closes* Vi-25, E87v., *ap.* Comellas 1997: 192). Entre la documentació del Consell de Cent de la primera meitat de 1472, que es conserva a l'AHCB (*Del.*, II-21, *Lletres comunes*, 1B, X-38 i *Lletres Closes*, 1B, VI-25), no hem trobat cap document que situï els Alegre en aquestes expedicions, ni en l'expedició escortada del 14 de gener de 1471 de F. Setantí (AHCB: *Deliberacions*, II-21, ff. 18v-19v), ni a l'altre bàndol, entre les naus mallorquines que subministren vitualles als assetjants el 18 de febrer (AHCB: *Lletres closes*, VI-25, f. 53r). Els Alegre tampoc es compten el 25 de febrer de 1472 entre els mercaders de la llotja de Barcelona encarregats de comprar 25.000 sesters de blat provençal, amb N. Julià al capdavant (AHCB: *Deliberacions*, II-21, ff. 31v, 32v i 33r), ni en l'expedició a Marsella d'A. de Tressetmanes de 17 d'abril, acompanyat pels mercaders Oliva i Busquets (AHCB: *Lletres comunes*, X-38, f. 58).

²⁶ Un cop acabada la guerra, per ordre de Joan II, Antoni Lluís de Vilatorta perd la jurisdicció del castell de Plegamans. Més tard Ferran II li'n restitueix la jurisdicció, indultat en el context del redreç del monarca (Batlle 1973: 255).

²⁷ Entre el desembre de 1471 i el maig de 1472, si els Alegre surten de Barcelona, poden haver anat a Mallorca cap a finals d'any, tornant abans de la data de maig de 1472, aprofitant l'aixecament del setge marítim de Barcelona per part de Ferran II, que dirigeix el seu estol a Mallorca. Des de l'illa balear, on tenen casa, poden administrar els seus negocis cap a l'est, i quan Ferran II parteix de les Balears cap a València, abans de tornar a Barcelona, sabent que el príncep no es dirigeix directament a la capital catalana, i que la guerra és qüestió de dies, poden aprofitar per desplaçar-se a la ciutat comtal. Però no hi ha documents per contrastar aquesta hipòtesi, i segurament cal situar els Alegre a la ciutat durant tot el setge.

la nova situació política, i el 1473 són creditors de Joan II, que vol recuperar Perpinyà.²⁸ El 1477 Francesc Alegre pare presideix una delegació de mercaders de Barcelona a Nàpols per tal de negociar amb Ferran II, en aquell moment rei de Sicília, l'abolició de les mesures proteccionistes napolitanes, perjudicials per als mercaders catalans.²⁹ Les negociacions s'allarguen sis mesos, a causa de les disputes i pressions de totes bandes. Finalment, es revoca la prohibició i els consellers de Barcelona fan agraïment públic al monarca (Del Treppo 1976: 211). De l'any 1474 al 1477 la infanta Joana d'Aragó, filla de Joan II, exerceix com a lloctinent del Principat en nom del seu pare i presideix les corts de 1474, on trobem l'escriptor Pere Torroella, relacionat amb Francesc Alegre a partir del *Sermó* i del *Debat sobre la figura d'honor*. És probable que també hi assisteixi Francesc Alegre pare, prestamista del rei i relacionat amb la cort. Entre els literats que es mouen al voltant de Joan II hi ha Pere Torroella, Francesc Moner, Joan Francesc Boscà o Miquel Estela (Torró 2001; Rodríguez Risquete 2011: I.65 i ss.). Aquests anys ens semblen el context del *Sermó de amor* del nostre autor, ja que els contactes del pare amb la casa de Joan II, i potser amb els literats que s'agruparen al voltant del monarca, especialment després de la lloctinència de Joana d'Aragó, de 1474 a 1477, pot explicar la dedicatòria del *Sermó de amor* al rei. El referent de les corts anteriors, de les quals Alegre admira els gustos literaris, és Pere Torroella. Rodríguez Risquete ha resseguit la influència que té Torroella en la generació de Francesc Alegre i Romeu Llull (Torroella 2011). A partir del debat epistolar entre els tres, hem de suposar una proximitat entre Alegre i Torroella. Torroella havia conegut Llull a Nàpols, a la cort del Magnànim, més de vint anys enrera, i sembla raonable creure que és l'intermediari entre Llull i el nostre escriptor en aquest debat, tot i que la demanda inicial parteix de Llull. Aquests són els anys per al *Sermó*, i, a través del contacte amb Torroella i atesa la unitat de la producció sentimental d'Alegre, segurament també els anys en els quals escriu aquestes obres.

El febrer de 1477 el nostre escriptor signa capítols matrimonials amb Isabel de Santcliment i Capell, amb qui consta com a casat el 1480. Isabel és filla del difunt cavaller Pere de Santcliment, membre influent del bàndol de Deztorrent, i d'Isabel Capell, la filla d'aquell Mateu Capell de qui hem parlat damunt. L'escriptor, com la seva germana Violant, emparenta amb la petita noblesa urbana.³⁰ D'aquest matrimoni en coneixem tres fills, que Alegre devia tenir força després del matrimoni: Anna, impúber el 1508, Berenguer, mort el 1508, i Jerònima, religiosa del monestir de Valldonzella el 1516 (Coll i Julià 1974-79: 609).³¹

²⁸ ACA: *Itinerum Sicilie*, 2 de juny i 8 de juny de 1473: Francesc Alegre i Pere Amat presten diners al rei per a la campanya de Perpinyà (ap. Torró 1994: 239). Joan II havia cedit el Roselló i la Cerdanya a Lluís XI de França just abans de la Guerra civil catalana a canvi d'ajut durant l'episodi de la Força de Girona.

²⁹ L'abril de 1477 Francesc Alegre, m. b., presideix una delegació de mercaders de la ciutat de Barcelona a Nàpols per renegociar les mesures proteccionistes napolitanes que perjudicaven els mercaders catalans (ap. Torró 1994: 240).

³⁰ AHPB: Buadella, C., *Manuale contractuum comunium vicesimum quartum 1476-77*, 5 de febrer de 1477: Francesc Alegre 'civem, minorem dierum', i Francesc Alegre, 'mercatozem, maiorem dierum', d'una part, i Isabel, filla de Pere de Santcliment, cavaller, difunt, i d'Isabel (ap. Torró 1994: 240). AHPB: Buadella, C., *Manuale contractuum comunium vicesimum quartum 1476-77*, 14 de juny de 1477: 'Franciscus Alegra, civis, filius honorabilium Francisci Alegre, mercatoris ... et Beatricis, eius uxoris' (ap. Torró 1994: 240). AHPB: Mir, A., *Pliego de testamentos sueltos 1480-1490*, 22 de gener de 1480: testament d'Isabel, esposa de Pere de Santcliment, filla de Mateu Capell, mercader de Barcelona, mare d'Isabel casada amb Francesc Alegre junior, i de vuit fills més: Aldonça, Mateu, Beatriu, Carles, Lluís, Berenguer, Galceran, Elionor i Violant (ap. Quer 1988: 9).

³¹ AHPB: Busquets, M. (menor), *Libro comun 1502*, 25 de juny de 1502: 'Franciscus Alegre, civis b., Elisabet, eius uxor, et Berengarius Alegre, dictorum coniugum filius', el pare

Al voltant d'aquestes dates és on creiem més probable situar la fi de la producció no religiosa d'Alegre. Aquesta producció té voluntat de seguir una tradició cortesana, amb la qual pretén d'identificar-se. Així, les *Transformacions* i *Allegories* es relacionen amb la traducció anterior de Francesc de Pinós (Bescós en premsa b) i amb les proses mitològiques de Joan Roís de Corella (Pellissa 2019); la producció sentimental, a més d'estar influïda per Corella, es pot relacionar directament amb un cert mestratge, més o menys guiat, de la mà d'un experimentat Pere Torroella. Podem, doncs, situar la producció sentimental d'Alegre abans de l'arribada al tron de Ferran II, relacionada amb el casal de Joan II a Barcelona, que manté alguns dels referents propis de les corts Trastàmara anteriors.

(V) EL REGNAT DE FERRAN II (1479-1516). Tal com havien fet el besoncle i el pare, Francesc Alegre també va dedicar-se a la política. Va ser admès a l'estament dels ciutadans honrats, però aspirà a formar part de la petita noblesa urbana.³² L'any 1480 Francesc Alegre pare consta com a vint-i-quatrè per l'estament mercader al Consell de Cent, i el 1480-81 és jurat pel mateix estament i conseller representant de la sindicatura de la ciutat a les Corts de Barcelona, i el 1481 és elegit representant de la mà dels mercaders per a la recepció d'Isabel de Castella.³³ Amb tot, encara que les ocupacions polítiques són cada cop més rellevants, l'activitat mercantil de la família no s'atura.³⁴

El 1481 l'escriptor és admès per primera vegada com a membre del Consell de Cent per l'estament dels ciutadans honrats.³⁵ Quan és nomenat cònsol de Palerm esclata la disputa entre la ciutat de Barcelona i Alfons de la Cavalleria, representant de Ferran II. El litigi dirimeix si el consolat pertany al rei o a la ciutat. Ferran II mirava d'abolir furs i càrrecs de la ciutat, maniobra que va trobar resistència per part de l'oligarquia barcelonina, cada cop més mancada de poder. En el litigi Alegre defensa el consolat i la ciutat, i la disputa esdevé afer d'estat, 'el cas Alegre' en paraules de Vicens-Vives (1936-37: I.208).³⁶ El nostre escriptor venç el plet i el 1482 és cònsol a Palerm, càrrec que desenvolupa fins a principis dels noranta.³⁷

de Francesc Alegre consta com a difunt (*ap.* Torró 1994: 241). AHPB: Vilana, J., *Decimum nonum manuale 1507-1508*, 11 de març de 1508: Francesc Alegre, ciutadà, hereu universal de la seva esposa Isabel, filla de Pere de Santcliment, pares de Berenguer, difunt (*ap.* Torró 1994: 241). AHPB: Balaguer, G., *Sexagesimi quarti manualis contractuum 1510-11*, 1 de febrer de 1511: Miquel de Vilatorra, donzell, i Guillem de Santcliment, cavaller, tutors de Jerònima i Anna, filles de Francesc Alegre, c. b., difunt (*ap.* Torró 1994: 241). AHPB: Vilana, J., *Borrador de manual 11.II-23.XII.1516*, 19 d'abril de 1516: Anna, donzella, filla de Francesc Alegre, c. b., difunt, i d'Isabel (*ap.* Torró 1994: 241). AHPB: Vilana, J., *Borrador de manual 11.II-23.XII.1516*, 18 de maig de 1516: testament d'Anna, donzella, filla de Francesc Alegre, c. b., difunt, i d'Isabel (*ap.* Torró 1994: 241).

³² Després de la guerra civil catalana, els consellers s'elegien a sort entre una llista escollida pel rei, sistema que es coneix amb el nom d'insaculació. En aquest context, la monarquia atreu antics partidaris de faccions oligàrquiques atorgant títols de baixa noblesa.

³³ AHCb: *Del. 1480-81*, 1480: Francesc Alegre, vint-i-quatrè per l'estament mercader i jurat pel mateix estament (*ap.* Torró 1994: 241). AHCb: *Manual 1892-94* (III.13), 18 d'octubre de 1480: Francesc Alegre, elegit conseller per l'estament dels mercaders als síndics de la ciutat a la convocatòria de cort (*ap.* Torró 1994: 239).

³⁴ AHPB: Mir. A., *Manual 29.III-16.VI.1479* (1892-94), 2 d'abril de 1479: 'Francisco Alegria maiori natu et Francisco Alegria iuniori, mercatoribus, civibus b.' (*ap.* Torró 1994: 239). AHPB: Mir. A., *Manual 29.III-16.VI.1479*, 10 d'abril de 1479: 'Francisco Alegria, seniore, m. b.' (*ap.* Torró 1994: 239).

³⁵ AHCb: *Del. 1482-1483*, 29 de novembre de 1482: Francesc Alegre és admès a l'estament ciutadà (*ap.* Torró 1994: 241).

³⁶ AHCb: *Lletres closes 1480-1482*: plet de la ciutat i del propi Francesc Alegre contra Alfons de la Cavalleria, oficial del rei, sobre si el consolat de Palerm pertany a la ciutat o al rei. En el mateix document Francesc Alegre, ciutadà, és proveït cònsol dels catalans a Palerm (*ap.* Torró 1994: 241).

³⁷ AHPB: Requesens, B., *Primum librum contractuum negotiorum honorabilis Johannis*

Mentre l'escriptor és cònsol a Palerm, el 1483 Francesc Alegre pare és jurat per l'estament mercader, guarda-monedes el 1484 i jurat de nou els anys 1486, 1487 i 1490.³⁸ Potser en aquesta etapa palermitana, l'escriptor, amb més experiència, revisa les *Transformacions* i pensa ja en la seva impressió. No sabem si el 1494, quan signa el contracte per a la impressió del text a Barcelona, ha deixat el consolat, però ens inclinem a creure que sí, perquè el 1496 l'ocupa Pere Deztorrent. Segons el contracte amb el llibreter i impressor Pere Miquel, Alegre encarrega una tirada de 1.000 còpies, a un cost de 400 lliures barcelonines.³⁹ Els ciutadans honrats com Alegre havien de demostrar la seva qualitat de rendistes. La impressió de llibres era una manera 'noble' d'obtenir beneficis i una de les poques activitats remunerades que aquest estament podia realitzar. Segurament Alegre imprimí les obres que creia que tindrien més sortida, cosa que explica que imprimís la traducció i comentari d'Ovidi, i també la *Passió de Jesucrist*, la *Vida de sant Josaphat* i la *Vida de Nostra Dona*. Podríem també inferir que aquestes dues últimes les escriví amb aquesta intenció, però, com que no s'han conservat, no ho podem saber.

Amb l'arribada del segle XVI, Alegre passa els darrers anys a Barcelona, resolent afers municipals com a membre del Consell. El 1495 Francesc Alegre pare encara vivia.⁴⁰ El 10 de novembre d'aquell mateix any l'escriptor escriu des de Granollers per informar al Consell sobre afers del sagramental, que s'havia tret fins a Mataró.⁴¹ Uns anys després l'escriptor apareix com a membre del partit de Deztorrent, amb el qual segueix defensant causes civils (Vives 1936-37: II.299).⁴² Alegre mor entre 1508 i 1511, i és sepultat al monestir dels frares menors de Barcelona (Coll i Julià 1974-79: 609).

Galcerandi de Papiolo, domicelli 1457-1494, 5 de setembre de 1488: Galceran de Papiol nomena procurador dels seus béns a Sicília 'Franciscum Alegra, civem Barchinone, pro nunch consulem cathalanorum in civitate Panormi, regni Sicilie' (ap. Torró 1994: 241). AHCB: *Del. 1496-97*, 13 de desembre de 1496 (f. 89): el cònsol a Palerm ja és Pere Deztorrent (ap. Torró 1994: 241).

³⁸ AHCB: *Llibre de les solemnitats* (I.338), 18 de juny al 5 d'agost de 1481: Francesc Alegre, elegit pel braç mercader per a la recepció d'Isabel de Castella (ap. Torró 1994: 239). AHCB: *Del. 1480-81*, 23 de juny de 1481: la deliberació i l'acord del Consell sobre la recepció de la reina, amb Francesc Alegre per al braç mercader (ap. Torró 1994: 240). AHCB: *Del. 1484-85*, 1483 (f. 6v): Francesc Alegre, jurat per l'estament mercader (ap. Torró 1994: 240). AHCB: *Del. 1484-85*, 1484 (f. 122): guarda de monedes per l'estament mercader (ap. Torró 1994: 240). AHCB: *Del. 1486-87*, 1484 (f. 88): jurat per l'estament mercader (ap. Torró 1994: 240). AHCB: *Del. 1490-91* (f. 6v): jurat per l'estament mercader (ap. Torró 1994: 240).

³⁹ Vegeu Madurell-Rubió (1955: 181-82): contracte amb Pere Miquel per imprimir les *Transformacions*. Segons aquest contracte, les 1.000 còpies han d'estar acabades abans de l'1 de maig i costaran 400 lliures, 8 sous la còpia. Vegeu Quer (1988), Torró (1994) i la descripció del còdex a Mérida (2012).

⁴⁰ AHPB: Triter, P., *Manuale quintum decimum contractuum 1495-96*, 25 de juny de 1495: Francesc Alegre, mercader de Barcelona, sogre d'Antoni de Vilatorra, en vida (ap. Torró 1994: 239). AHPB: Mir, L. C., *Pliego de escrituras sueltas 1493-1502*, 19 de setembre de 1495: testament de Caterina Beneta, esposa de Benet de Clariana, filla d'Antoni Lluís de Vilatorra i Violant Alegre, Francesc Alegre, major, marmessor (ap. Torró 1994: 239).

⁴¹ AHPB: Bartomeu Costa (menor), *secundum manuale*, 2 març 1482 – 4 juliol 1486 (la carta és a la bossa): carta de Francesc Alegre al Consell. Dins d'aquesta carta es conserva un paper mutilat amb uns versos de l'*Anticerberus* de Bongiovanni da Cavriana (amb subratllat s'indiquen les paraules que es poden llegir en el paper): 'Ut ver dat florem, flors fructum, fructus odorem. | Sic studium morem, mos sensum, sensus honorem' ('Com la primavera dóna la flor, la flor dóna el fruit i el fruit l'olor, així l'estudi dóna costum, el costum sentit comú, i el sentit comú honor', *Anticer*. III.83-84). Agraïm la indicació de l'existència d'aquest document a Jaume Torró.

⁴² ACA: *Canc. reg.* 3852, 11 de juny de 1505: sentència a favor de 'Francesc Alegre, c. b., contra Benet Oliver, m. b., et alios fratres suos qui filii et successores sunt ab intestato Francisco Oliver, patre ipsorum' (ap. Torró 1994: 241). AHPB: Vilana, *Decimum nonum manuale 1507-1508*, 11 de març i 11 d'abril de 1508: Francesc Alegre, ciutadà, hereu universal de la seva esposa Isabel, filla de Pere de Santcliment, pares de Berenguer, difunt (ap. Torró 1994: 241).

CRONOLOGIA DE LES OBRES

A dia d'avui no podem datar ni ordenar amb precisió la producció de Francesc Alegre. A més de les dades documentals d'arxiu apuntades a l'apartat anterior, a les seves obres hi ha evidències textuais que permeten ordenar i delimitar la seva producció, per bé que no prou satisfactòriament:⁴³

1. La *Primera guerra púnica* està acabada el 1472.
2. El *Rehonament*, la *Requesta* i el *Debat sobre la figura d'honor* no contenen elements mitològics ni passatges comuns amb les *Transformacions* i les *Allegories*.
3. La prosa i l'estil entre la *Primera guerra púnica* i a la resta d'obres és molt diferent, però les correccions posteriors de la *Primera guerra púnica* es relacionen amb l'estil les seves obres sentimentals.
4. El *Debat sobre la figura d'honor* té passatges comuns amb la *Primera guerra púnica* i semblances amb la *Requesta*.
5. El *Debat sobre la figura d'honor*, l'intercanvi epistolar entre Torroella, Llull i Alegre, s'ha datat entre 1479 i 1482 (Torroella 2011: I.73), els anys que els tres van coincidir a Barcelona. El text de la intervenció d'Alegre en aquest intercanvi demana haver traduït la *Primera guerra púnica* (amb data de 1472).⁴⁴
6. Les *Transformacions* i les *Allegories* són escrites alhora, però són revisades abans d'imprimir-les el 1494. Com el propi Alegre indica a l'epíleg de l'incunable, abans de la impressió havien circulat en manuscrits.⁴⁵

⁴³ Als índexs de la Colombina hi apareixen dos Francesc Alegre, un 'Hispanus' i l'altre 'Italus' (Bescós 2011: 43). El juny de 2012 vam comprovar aquesta referència de l'italic consultant una de les obres que es conserven a Roma. Aquest itàlic és l'escriptor veronès Francesco degli Allegri, dada que hem recollit d'un petit còdex de la Biblioteca Angelica a Roma, un llibret de 26 folis que conté un *Tractato dela sacra iustitia*, que comença al f. 4r amb el text següent: 'Incipit tractatus Francisci de Alegris, clarissimi Pelegrini laureati poetae etc., de regimine iudicum, potestatum et praetorum totius mundi ubicumque iustitia ministretur ut vulgariter videbitur. Ad magnificum et generosum virtutibus decoratum dominum Petrum Marcellum, filium(?) illustris equitis Domini Iacobi Antonii etc, capitaneum et provisorem dignissimum Pergoni illustrissimi D. V. Deo Volontate etc.'. Francesco degli Allegri va néixer a Verona en data dubtosa (se li atribueix erròniament el 1495, data més que improbable si les seves primeres impressions daten de 1501 i 1508). Vegeu Bescós (2014b: 35).

⁴⁴ Al *Debat sobre la figura de l'honor* hi ha un passatge que s'explica a partir de la traducció de Bruni. A la *Primera guerra púnica* s'expliquen les despulles opimes en els termes següents (els subratllats indiquen les coincidències amb el *Debat*): 'Anomenen-se aquestes tals despulles «opimes» e són quant un capità de pròpria mà mata lo capità dels enemichs. E aquesta glòria en tantes guerres del poble romà solament esdevengué a tres: lo primer fo Ròmolo, edificador de Roma, qui en batalla matà lo rey de Senuïna; lo segon fou Cornèlio Coso, qui, essent capità de l'exèrcit, de ses mans matà combatent Larte Columno, rey dels veientos; lo tercer fo Marco Marcello, de qui ara avem comptat' (PGP III.16). I al *Debat sobre la figura de l'honor* Alegre, en un passatge de la resposta que adreça a Romeu Llull, resumeix el text de Bruni (DH 10): 'victòria de batalla campal obtengude per mort d'altre capità feta ab pròpies mans en combat voluntari concordat per les hosts. [...] E en tota la llur [=dels romans] glòria ne grandesa de fer armes de tres arriba tal honor, qui foren Ròmulo edificador, Cornèlio Cosso e Marcho Marcello'.

⁴⁵ Per a la identificació d'aquesta Joana amb la infanta Joana la Boja o amb Joana d'Aragó, filla de Ferran II i de Joana Nicolau, vegeu Marfany (2015: 451-452). Per a les *Transformacions*, especialment en relació al tema dels originals emprats per Alegre, vegeu Riquer (1934), Rubió i Balaguer (1949 i 1979), Badia (1986, reed. 1993), Torró (1994), Alcina (1998), Bescós (2007, 2011, 2014, en premsa a), Moncunill (2015), Pellissa (2017) i Reginato (2018). A les *Allegories* Alegre introdueix el comentari sobre un passatge de les *Transformacions* citant el passatge traduït, cosa que, contràriament al que pugui semblar, no passa gaire sovint. Quan succeeix ens trobem amb el mateix text, però amb divergències. Per exemple: (a) quia corpore in uno | frigida pugnabant calidis, umentia siccis, | mollia cum duris, sine pondere habentia pondus. | Hanc deus et melior litem natura diremit ('enmig d'una massa combatia amb el fred la calor, amb l'humit l'eixutesa, allò tou amb el dur, i allò que pesa amb l'ingràvid. Fins que un déu, la millor natura, acabà aquelles lluites' (Parramon 1996: 15), *Met.* I.18-21) : perciò che le cose fredde repugnavano alle calde, e l'umide alle secche, e le molli alle dure, e le leggeri alle gravi, infin'a tanto che Dio, migliore natura, partì questa questione (Bonsignori 2001: 102) : com en un cors contrastassen les coses fredes a les caldes, les humides

7. Les *Transformacions* i les *Allegories* són anteriors al *Sermó*, la *Faula* i el *Somni*, obres que mostren dependències textuais de les primeres.⁴⁶
8. El 1479 és l'any límit per al *Sermó*, escrit en vida de Joan II (no per la rúbrica del manuscrit, on Joan II és 'de immortal record', sinó perquè s'adreça constantment al rei en el text: 'senyor molt excellent, invictíssim Senyor, vostre Altesa, vostre excellència', SE 1 i SE 9).
9. La primera redacció de les *Transformacions* i *Allegories* ha de ser anterior a 1479.
10. El *Sermó* ha de ser escrit després de 1463, any en què Torroella torna a ser 'magnífich' per Joan II, tal com apareix al *Sermó*. Abans d'aquesta data, Torroella serví un temps a Carles de Viana, enfrontat amb Joan II. El 1463 Alegre deu tenir uns 10 anys.
11. L'ordenació amorosa de les obres de ficció sentimental, en funció de l'estadi de l'enamorament que tracten, és *Requesta*, *Rehonament*, *Somni* i *Faula*.
12. En el *Somni* l'amic Antoni Vidal situa Alegre a l'edat procliu per a l'amor, segons els tòpics dels vint als trenta.
13. L'obra sentimental amorosa és anterior a 1486, any en què Narcís Gual la copia al *Jardinet d'orats*.
14. La *Passió de Jesucrist* està dedicada al cunyat Mateu de Santcliment, germà de la seva dona Isabel. Plausiblement és posterior a la data dels capítols matrimonials d'Alegre el 1477.
15. La *Vida de sant Josaphat* va ser impresa el 1494.
16. La *Passió de Jesucrist* es va imprimir a finals del segle xv.

a les seques, les molles a les dures, les leugeres a les pesades. Fins que aquesta qüestió lo alt déu departí e a la natura donà millor ésser (TF I.1) : repugnar en aquella [=matèria] les coses fredes a les caldes, les molles a les dures, les leugeres a les pesades. Aquesta qüestió lo alt déu departí y a la natura donà millor ésser (AL I.1). A les *Transformacions* Alegre va servir-se de l'original llatí d'Ovidi i de la traducció italiana de Bonsignori. Com s'observa el redactat de les *Transformacions* sembla més proper a Bonsignori ('les humides a les seques' = 'l'umide alle secche'; 'Fins que' = 'infin'a tanto che'), passatges no presents a les *Allegories*. Ara bé, a les *Allegories* hi ha el verb 'repugnaven', en Bonsignori 'repugnavano', verb que a les *Transformacions* ha estat canviat, a posteriori, per 'contrastassen'. És evident que el text que hi ha a les *Transformacions* i *Allegories* és el mateix text, especialment a partir de l'error de traducció del 'deus et melior natura' ('un déu i natura millor'), en italià 'Dio, migliore natura', però en català 'lo alt déu departí y a la natura donà'. En italià, l'editora del text de Bonsignori, registra la variant 'Dio per migliore natura' en el còdex U. L'error del català potser es pot explicar per haver llegit en italià aquesta variant com si fos 'Dio, per migliorà natura...'. Segui com sigui, aquest passatge mostra de manera plausible que la mateixa traducció va a parar a *Transformacions* i *Allegories* i que en una revisió posterior Alegre modifica només un dels dos textos. Això fa vàlid creure en la composició simultània de *Transformacions* i *Allegories*.

⁴⁶ Com va indicar Torró (1994: 224 i 237-238), el *Sermó* és posterior (o simultani) a les *Allegories* ja que el text on es descriuen els atributs de Cupido és el mateix al *Sermó* (SE 8-9) i a les *Allegories* (AL I.8). El passatge és una traducció de la *Genealogia* de Boccaccio (IX.4.6-10, 1998: 904). A les *Allegories* i al *Sermó* el passatge comenta el mite de Dafne i Apol·lo. En aquest cas, l'afirmació del *Sermó* no es pot fer si no s'ha escrit el passatge per a les *Allegories*, perquè el passatge original de la *Genealogia* no té cap relació amb el comentari a Dafne i Apol·lo, i passatge i mite es relacionen a partir de la reordenació que Alegre fa de Boccaccio a les *Allegories* (vegeu nota *De aquest amor, que anomenam Cupido* a SE 8). Un altre cas el trobem a la *Faula*, amb el patronímic *Eleÿda* (enteneu 'Eòlida' = Cànce, filla d'Eol). Aquest nom prové de l'enumeració d'amants de Neptú, que, com va notar Torró (1994: 232), apareix a l'episodi d'Aracne (*Met.* VI.112 i ss.). En aquest episodi Alegre tradueix el nom amb el mateix error ('Neptuno: convertit en toro furtà la verge Eleÿda', TF VI.1). A les *Transformacions* Alegre usa fonamentalment dos originals, el text de Bonsignori i un original llatí d'Ovidi. Bonsignori té només 'Olida' (2001: 300), i en canvi, en aquest passatge Ovidi té dues referències: (a) 'Aeolia' ('Eòlida' = Cànce), i (b) 'Aloïdas' ('els Aloïdes' = Otus i Efialtes). Ovidi narra la història de Cànce i després de dels Aloïdes, però Bonsignori només explica la de Cànce, potser, per la semblança entre els dos noms llatins creu que la segona història és continuació de la primera. Segui com sigui l'italià té només 'Olida' (més proper al llatí 'Aloïdas' que al llatí 'Aeolia'), però Bonsignori no es refereix a Otus i Efialtes sinó a Cànce. El català, seguint Bonsignori, elimina la segona història dels Aloïdes, i recorre a l'italià 'Olida' per referir-se a Cànce, però esmena el nom amb algunes vocals, potser en topar amb dos noms en el text llatí. Així 'Eleÿda' també pot tenir alguna relació amb 'Aloïdas' o amb alguna variant llatina del tipus 'Eolida' (Jahn 1: 344) en comptes de 'Aeolia'. El nom erroni 'Eleÿda' apareix a la *Faula*, a les *Transformacions* i a les *Allegories*, però no hi ha cap nom semblant a aquest a la *Genealogia* de Boccaccio.

A partir d'aquestes evidències es poden indicar tres etapes de la seva producció: (I) al voltant de 1472, (II) entre 1472 i 1479, i (III) de 1482 a 1495. Aquesta ordenació, per bé que hipotètica, resulta la més plausible, perquè hi encaixen tant les dades d'arxiu com les textuals. Oferim aquesta proposta d'ordenació perquè el lector pugui orientar-se amb la producció del nostre autor. Al paràgraf següent expliquem breument la relació entre les etapes i les evidències indicades (entre clàudators remetem a la llista anterior).

El primer període (ca. 1472) inclou, més o menys en aquest ordre, la *Primera guerra púnica*, el *Debat sobre la figura d'honor*, la *Requesta* i el *Rahonament*, que clou l'etapa, si seguim l'ordenació de l'enamorament que Alegre proposa a la *Faula* [11]. La traducció de Bruni no presenta gaires problemes perquè està datada el 1472 [1], però segurament fou escrita amb anterioritat. La resta d'obres es relaciona amb la prosa i les referències que trobem a la *Primera guerra púnica* [3], ja que hi ha relacions del *Debat* amb la *Requesta* [4] i amb la *Primera guerra púnica* [2, 4]. Cap d'aquestes obres presenta préstecs significatius de les *Transformacions-Allegories* [2, 7]. El segon període (1472 - 1479) inclou, més o menys en ordre [7, 11], les *Transformacions-Allegories*, compostes alhora [6], el *Somni*, si ens atenem a la relació entre les obres i les etapes de l'enamorament [11] i a la referència de l'amic Antoni Vidal al *Somni*, on situa Alegre a l'edat procliu per a l'enamorament [12]. El *Somni*, una obra que encara té alguns trets de l'amor que proposa la *Requesta* i el *Rahonament* però que anticipa elements del *Sermó* i la *Faula*, pot efectivament representar un trencament o transició en la producció d'Alegre [11], després del qual hi ha la *Faula*. Així, el *Sermó*, anterior a 1479 [8], amb una idea de l'amor diversa de la que hem trobat a les obres anteriors, i amb una forta presència de la traducció d'Ovidi, cal situar-lo després de les *Transformacions-Allegories* [8, 9]. La presència de Torroella al *Sermó* i la coincidència de Torroella, Llull i Alegre a Barcelona a finals d'aquesta dècada també fa bo emplaçar aquí el *Debat* [5], però hi ha l'impediment de l'estil [2, 4]. O el *Sermó* clou aquesta etapa, que acaba quan Ferran II puja al tron, o ho fa la *Faula*, perquè mostra un narrador que ja no creu en l'amor exposat a les primeres obres [11]; en relació a la concepció honesta de l'amor, podem interpretar la *Faula* com l'equivalent tràgic del *Sermó*, cosa que apropa aquestes dues obres, ja que a les dues s'hi percep un desengany d'aquesta idea de l'amor. En tot cas, tota la producció d'Alegre, excepte l'obra religiosa, ha de ser anterior a 1486, any que Narcís Gual copia el *Jardinet d'orats* [7, 13]. En relació a les obres religioses, com que dues s'han perdut, no tenim gaires elements per situar-les. Podrien haver estat compostes al final d'aquest període, després del casament [14]. Per últim, al tercer període (ca. 1482 - ca. 1495), potser delimitat pel consolat a Palerm del nostre autor, hi trobem la correcció de les seves traduccions [3, 6] i les seves obres religioses, de les quals, a aquest efecte, no en sabem gaire res: *Passió* [14, 16], *Vida de sant Josaphat* [15] i *Vida de Nostra Dona* [14, 15, 16].

LEONARDO BRUNI I LA PRIMERA GUERRA PÚNICA

Alegre va traduir la *Primera guerra púnica* arran de la seva estada a Sicília als anys seixanta. El text remet a les novetats literàries italianes que trobem en català a partir del contacte amb el regne de Nàpols i Itàlia (Tate 1976). L'elecció de l'autor, l'humanista florentí Leonardo Bruni, la terminologia emprada ('traduir', 'traducció') i l'escenari de la guerra púnica, l'illa de Sicília, remetent a aquests ambients. Bruni va ser un autor molt influent al segle XV, però en català només hi ha traduïdes dues obres: la d'Alegre i

l'*Econòmica*, feta per Martí de Viciana entre 1477 i 1492.⁴⁷ A Barcelona, al segle XV, les obres de Bruni no són habituals ni en original llatí ni en traducció, i la majoria que coneixem se situen a finals de segle XV. Per tant, potser a excepció de l'exemplar del *De studiis et litteris* que el 1494 Pere Joan Berenguer de Junyent posseeix, i que ja tenia el seu pare el 1466, la *Primera guerra púnica* (1472) és la primera obra de Bruni documentada a Barcelona.⁴⁸ Altrament succeïa al regne de Nàpols a l'època del Magnànim. Aquest, segons explica Antonio Beccadelli, demanà a Leonardo Bruni que s'incorporés a la seva cort, invitació que el florentí rebutjà,legant, tal vegada com a excusa, la seva edat avançada: 'A micer Leonardo de Areço, en son temps vehement orador, també-l desigà aver, sinó que la vellea hi malaltia ho destorbà, però les epístoles e obres de aquell, ab molta reverència les legia'.⁴⁹ Així, encara que no pogués incorporar-lo a la cort, no deixà de demanar-li les seves obres. El 1440 el rei Alfons demanà a Bruni la nova versió de la *Política* d'Aristòtil, que l'Aretí acabava de traduir al llatí. També a l'obra de Beccadelli es registra que 'Lo Trapasunda [=l'humanista Georgius Trapezuntius], per cert, en gregues e latines letres excelent, contínuament ab Sa Magestat conversava, al qual donà càrech de transferir molts llibres de Aristòtil per no ésser tresladats degudament, ans per bàrbaros e indoctes scriptós quasi corrupuda la dignitat de aquells' (Centelles 1990: 189), un projecte de traduccions similar al que estava duent a terme Bruni a Florència. Sabem que, més tard, el príncep de Viana, durant la seva estada a Nàpols i Sicília (1457-1459), traduí l'*Ètica* d'Aristòtil al castellà a partir de la versió de Leonardo Bruni, i que l'any 1467 Romeu Llull copià, durant la seva estada a Nàpols, el *De bello Gothorum* de Bruni. Bruni té més presència a la cort italiana del Magnànim i del príncep de Viana que a Barcelona, com dèiem, per les relacions entre el regne de Nàpols i Florència, i per l'afició d'Alfons per l'obra de l'Aretí. Per això, entenem que Alegre elegeix un text de Leonardo Bruni per la seva admiració envers l'autor i l'emulació de la cort de Nàpols, la voluntat d'apropar-se als autors admirats en aquests ambients i traslladar-los al català.

(I) L'ORIGINAL LLATÍ DE LEONARDO BRUNI. Leonardo Bruni (1369-1444) és un dels personatges més influents de la Itàlia quatrecentista. Va ser canceller de la *Signoria* de Florència (1410-11 i 1427-44), reformador de la crítica historiogràfica, compilador d'historiadors antics, i traductor al llatí d'obres clàssiques gregues, com Aristòtil. També va escriure l'opuscle *De interpretatione recta* (1424), un manual de traducció. En el terreny historiogràfic Bruni no va evitar la polèmica amb les ciutats estat rivals de Milà i els Estats Pontificis, en una disputa entre ciutats italianes per ser la

⁴⁷ Per a *La primera guerra púnica* vegeu Translat DB, TCM 78.1.1, i per a l'*Econòmica* Translat DB, núm 14.1.1.

⁴⁸ Mateu de Montcada té una còpia de l'*Isagogicon* el 1485 (Madurell-Rubió 1955: 67), obra difosa per la còpia que Bruni va enviar a Juan II de Castella; notaris i juristes tenen també obres del florentí, però no s'especifica el títol: F. Matheu el 1500 (ibíd.: 317) i Lluís Llull (ibídem, 225, n. 32); religiosos, com el Cardenal Margarit el 1509 (ibíd.: 417) i Miquel Casademunt (ibíd.: 585), beneficiat de la Seu el 1518, ambdós amb una de les traduccions brunianes d'Aristòtil. Representants cultes de l'alta noblesa, com Pedro de Urrea, fill del virrei de Sicília, té una còpia del *De bello Italico* el 1490 (ibíd.: 149). Vegeu la correspondència entre Pedro de Urrea i Pere Torroella (Torroella 2011: II.259-300). Romano (1982: 603-606) ens dona notícia d'algunes obres més de Bruni, que circulaven per territori de parla catalana: el notari Miquel Abeyar té una traducció de Bruni de les *Ètiques* d'Aristòtil i una *Vida de Boeci* estampada; Pere Joan Berenguer de Junyent, ciutadà de Barcelona, l'any 1494 té el *De studiis et litteris* de Bruni, ja en mans del seu pare (?), Joan Bernat de Junyent, el 1466; el 1486, Joan Fuster, notari de Perpinyà, té un llibre de Bruni, del qual no s'especifica el títol; Nicolau Pere, escrivà reial, a Barcelona, el 1506 té una *Vida de Marc Antoni* de Bruni en un còdex miscel·lani, on també hi ha un Plutarc. A Mallorca, encara, al Monestir de Santa Maria de la Real, l'any 1502, hi ha una còpia de la lletra a Pius II, prefaci de la traducció de les *Ètiques* aristotèliques.

⁴⁹ Traducció del segle XV de Jordi de Centelles (1990: 189).

nova seu de la *Romanitas*. Un dels recursos principals que permetia relacionar la pròpia providència amb l'herència de Roma era una certa apropiació de la història antiga. En aquest exercici el concepte de *veritas* historiogràfica esdevé un concepte relatiu, que cada ciutat, estat i historiador pretén convertir en absolut i definitiu, naturalment des del seu punt de vista. Aquesta disputa explica que les obres de Bruni compostes amb el títol de *Commentarii*, considerades per ell com a comentaris en el sentit clàssic del gènere, és a dir, narració d'un episodi històric breu, un gènere no habitual en la historiografia de l'època, van resultar un flanc especialment feble per als rivals polítics per erosionar l'ordenació conceptual dels gèneres historiogràfics duta a terme per Bruni.⁵⁰ Si bé l'objectiu ulterior de les crítiques sigui desacreditar la reescriptura de la història duta a terme des de Florència, això comporta que gran part de les obres que Bruni va escriure amb el nom de *Commentarii* van ser ràpidament considerades traduccions del grec.

S'ha acceptat la data de 14 de desembre de 1421, que trobem en el manuscrit de la Laurenziana de Florència (Plut.65.14), com la data de publicació dels *Commentarii tres de Primo bello Punico*.⁵¹ L'obra està dividida en tres llibres, excepte en l'edició d'Ausburg de 1537, que en té dos, incloent en el segon el que en la resta són els llibres segon i tercer. L'obra, que a dia d'avui no té edició crítica, es conserva en uns 146 manuscrits llatins, segons el *Repertorium Brunianum* (Hankins 1997), i en quatre impressions:⁵² Brèscia (Jacobus Britannicus, 21.X.1498), Venècia (8.XI.1504), Paris (Josse Badius Ascensius i Jean Petit, 30.I.1512) i Ausburg (Phillipus Ulhardus, 1537). Les tres primeres presenten el text com una traducció de Polibi i només l'edició d'Ausburg atribueix l'autoria del text a Bruni.

Els fets històrics narrats en els *Commentarii* tenen per font principal els dos primers llibres de les *Històries* de Polibi (de l'inici a II.35), la προκατασκευή o 'introducció als fets'.⁵³ Tit Livi també havia explicat el conflicte a la segona dècada del seu *Ab urbe condita*, ja perduda en època de Bruni.⁵⁴ La pèrdua de material historiogràfic sobre la guerra (el *materia deest* en referència a Livi), és precisament la causa que condueix Bruni a escriure els *Commentarii*, i així ho indica el 1408 en una carta a Niccolò Niccoli.⁵⁵ Aquesta, però, no és l'única raó, perquè Polibi, l'única referència d'aquest episodi històric, a ulls de Bruni no és un escriptor neutral i prioritza la versió cartaginesa dels fets a partir de Filí d'Agrigent, escriptor sicilià favorable al bàndol cartaginès.⁵⁶ Com s'ha comentat, Bruni pretén una historiografia patriòtica que relacioni Florència i el nord d'Itàlia amb la grandesa de la Roma antiga (*Romanitas*), i per això critica Polibi. Però té un problema metodològic: si elimina Polibi com a font, atès que el text de Livi no es conserva, s'acara amb una escassetat absoluta de fonts. Així, paradoxalment, en escriure l'obra ha de recórrer a

⁵⁰ Per a la disputa historiogràfica vegeu Reynolds (1954), Hankins (2003), Ianziti (2006) i Bescós (2015).

⁵¹ Bertalot (1975) sosté que aquesta data fa referència al *De militia*, que també conté aquest còdex, punt que confirma Hankins (1997). En tot cas, el text llatí va ser publicat abans del 31.I.1422, quan Leonardo Bruni escriu a Giovanni Tortelli i li promet una còpia de l'obra (*Ep.* IV.18).

⁵² Ianziti (2006) indica cinc edicions, però no dóna el nom de la cinquena ni l'hem localitzat.

⁵³ Per al resum de l'obra vegeu el davantal de la traducció en aquest volum.

⁵⁴ La segona dècada de Livi es conservava en *Periochae*, en sumaris de Florus (I.16), Eutropi (II.18-27) i Orosi (IV.7.1 – IV.II.4). Bruni sosté, en traducció d'Alegre: 'Tito Lívio Patavino, pare de la istòria romana, los libes del qual, si fossen en peus, no seria mester pendre nova fatiga' (PGP Pròleg).

⁵⁵ Vegeu Ianziti (2006) i Bescós (2015).

⁵⁶ Així també: 'A Filino cartaginès, molts grechs an seguit, entre-ls quals fou casi com a principal Públio Magalopòlita' (PGP Pròleg).

l'historiador grec, que modifica segons el seu criteri (*arbitratus*). Per això la crítica ha descrit la tasca de Bruni com una 'livinització' de Polibi (Momigliano 1977).

Certament, les diferències amb el text de Polibi no són, d'entrada, remarcables, i els *Commentarii* van ser ràpidament considerats una traducció, com es troba a l'edició prínceps llatina, que presenta l'obra com un *Polybius Latinus*.⁵⁷ Com veiem, l'assimilació amb Polibi comporta que Bruni no sigui considerat l'autor del text, sinó el traductor, i d'aquí que en molts dels manuscrits el seu nom no hi apareixi. En aquesta barreja d'oblit i *damnatio* del nom de Bruni, la traducció italiana hi té un paper important, ja que les dues traduccions italianes, l'anònima, més difosa i d'on tradueix Alegre, i la de Pier Candido Decembrio, d'on es tradueix la versió castellana que coneixem, eliminen la ratlla on Bruni defensa la seva autoria.⁵⁸ Poc a poc, la resta del prefaci on hi ha aquesta ratlla, i que justifica la tasca de l'autor, encara present a la prínceps de 1498, desapareix, i a l'edició d'Ausburg (1537) ja no hi és. En resum, a mesura que es difonen els *Commentarii* s'assimilen a Polibi. I paral·lelament hi ha una altra assimilació. Atesa la pèrdua de la segona dècada de Livi que el text de Bruni mira de substituir, també es relaciona el text de l'Aretí amb el de l'historiador romà. Per això Angelo Decembrio introdueix el text brunian en el lloc de la dècada perduda de Livi quan copia l'*Ab urbe condita*.⁵⁹

Hi ha encara un altre fet que ajuda a contextualitzar la recepció del text de Bruni amb el nom de Polibi. El 1455 Perotti tradueix Polibi al llatí, una obra que dedica al papa Nicolau V. Aquesta versió 'romana' rivalitza amb la versió bruniana i florentina, i centra la perspectiva històrica en la ciutat de Roma, restant protagonisme al nord d'Itàlia i a Florència, territoris imprescindibles en la versió de Bruni, que descriu la puixança de les ciutats estat del nord, remarcant i emmirallant-se en l'ajut ofert a Roma en les campanyes a la Gàl·lia cisalpina (llibre III dels *Commentarii*). Així, la nova versió de Perotti, com que rivalitza amb la de Bruni, empeny a considerar el text de Bruni també com una traducció.

(II) LA TRADUCCIÓ ITALIANA ANÒNIMA. Els *Commentarii* van ser traduïts en italià per un traductor desconegut. En aquesta llengua el *Repertorium Brunianum* comptabilitza 120 manuscrits.⁶⁰ La seva transmissió en italià és paradigmàtica del procés de reconeixement de les llengües vulgars: l'edició prínceps italiana és de 1471 (la traducció d'Alegre és de 1472), vint-i-set anys abans que la prínceps llatina de 1498. La versió italiana té una edició moderna, però no crítica, duta a terme el 1878 per Antonio Ceruti, curador dels arxius de l'Estat Toscà. Ceruti vol suplantar l'edició veneciana de 1545 de Lodovico Domenichi i transcriu un manuscrit de la Biblioteca Ambrosiana (E 130 sup.), que corregeix amb dues còpies *strozziane* de la Biblioteca Nacional de Florència. Aquesta traducció anònima és el text original que fa

⁵⁷ Hi llegim 'Polybius historicus de primo bello punico ex graeco in latinum traductus per Leonardum Aretinum, virum elegantissimum' ('Llibre d'Història de Polibi sobre la primera guerra púnica, traduït de grec en llatí per Leonardo Aretí, escriptor molt elegant', Brèscia 1498, f. 1r).

⁵⁸ Es tracta de la línia que diu 'Tamen non ab uno sumerem, ut interpres, sed a multis sumpta meo arbitratu referrem' ('Certament, no he escrit l'obra a partir d'un únic text, com un traductor, sinó que l'he confegit a partir de moltes fonts, segons el meu propi judici', *ap.* Reynolds 1954: 109). Per a la versió italiana de Decembrio, vegeu González (2018).

⁵⁹ Entre les lloances hi ha les ratlles de Joan Margarit i Pau en el seu *Paralipomenon* a aquesta obra i al seu autor: 'idem etiam Leonardus Aretinus, nostrae aetatis historiographorum princeps, in descriptione Siciliae in libro quem edidit De primo bello punico' (*Paralipomenon*, IX.9).

⁶⁰ Vegeu Hankins 1997.

servir Francesc Alegre. Com hem comentat, hi ha també una segona traducció italiana, realitzada per Pier Candido Decembrio, versió de la qual es fa la traducció castellana, sense relacions detectades amb la d'Alegre.

Un punt a resoldre de la versió italiana és l'autoria. Al pròleg Alegre sosté que el traductor és el propi Bruni, tal com fa la còpia manuscrita de 1469 ('finito primo bello punico traslatato per messer Lionardi Bruno scritto di mano e per me Zanobi Bartolini').⁶¹ Per contra, un manuscrit italià copiat el 15.IX.1468 indica que 'questo libro fu chopiato per me Michele d'Andrea Signorini della propria origine che fece vulgarizzare detto messer Lionardo'.⁶² Segons aquest manuscrit, doncs, Bruni ordena la traducció italiana, afirmació que encaixa amb la informació de l'edició florentina de 1526 ('fatto vulgare da uno suo amico e discipulo'). Com hem comentat, la desaparició del nom de Bruni és relacionada amb la pèrdua del pròleg dels *Commentarii* llatins. Potser una distinció confusa entre Bruni i el seu cercle pot explicar que, en el text d'Alegre, l'autoria de l'italià recaigui en Bruni. Si ens fixem en la versió més antiga que conservem, de 1434, s'hi indica 'scritto per me Charlo di Nicchola di messer Veri de Medici'.⁶³ Les versions del manuscrit de Florència i de l'edició florentina poden ser una simplificació de la informació d'aquest manuscrit, de la mateixa manera que aquesta es difumina i a la còpia de la Bancroft Library (MS UCB 96) l'autoria recau sobre un 'incerto autore'. Com ja va indicar Hankins (2003: I.251), aquest Carlo, fill de Nicola de Veri de Medici, emparentat amb Cosme de Medici, podria ser el possible traductor, per la relació freqüent entre Bruni, Nicola i Cosme.⁶⁴ Carlo podria haver estat deixeble de Bruni, i aquest podia haver-li manat traduir l'obra a l'italià. Aquesta atribució, per bé que una suposició, fa concordar força les versions diverses dels manuscrits, essent Carlo l'amic i el deixeble indicats. Posteriorment, la fama de Bruni hauria fet que se li atribuís el text italià, i en els trenta anys que separen la traducció de Carlo de la còpia de Michele d'Andrea Signorini, les còpies intermèdies haurien extraviat la informació original, en paral·lel a l'eliminació del pròleg brunian original.

(III) LA TRADUCCIÓ CATALANA. A les *Transformacions* Alegre té la intenció de millorar la tradició traductora d'Ovidi representada pel text de Bonsignori, i realitzar, com sosté, la primera traducció al vulgar de l'original llatí digna d'aquest nom. Si bé Alegre factura una traducció força fidel a l'original, especialment si la comparem amb aquestes traduccions coetànies o la tradició italiana de la qual parteix, en el seu text sovint recorre a alguns mètodes que critica. A la *Primera guerra púnica*, en canvi, Alegre no té a priori cap condicionant estètic, ni exposa enlloc com ha de ser la seva traducció. Així, el mètode en un i altre text difereix fonamentalment en un punt: mentre que en traduir Ovidi depura el text italià a partir del llatí, quan tradueix la *Primera guerra púnica* només recorre a la traducció italiana anònima. A més d'aquesta diferència, cal destacar que a l'obra sentimental i a les *Transformacions* Alegre tendeix a l'*amplificatio* del text, que respon a la prosa d'autor pròpia de la ficció sentimental. En canvi, a la *Primera guerra púnica* acaba facturant un text més breu que l'italià, però no per una depuració duta a terme comparant el seu text amb el llatí, sinó per criteri propi, perquè elimina i simplifica tot el que creu que és un afegit de l'italià, ho sigui o no. Així, aquestes dues traduccions comparteixen mètodes, però responen a objectius molt diferents.

⁶¹ Ms. British Library, Add. 57847.

⁶² Ms. Biblioteca Nacional Central de Florència, II.II.69, f. 215.

⁶³ Ms. Biblioteca Nacional de Portugal, *Iluminados*, 41, f. 72r.

⁶⁴ Així ho sosté Hankins: 'It may have been Nicola or his son Carlo who later translated Bruni's *De primo bello punico* into Italian' (2003, I.251).

De l'anàlisi de la *Primera guerra púnica* es desprèn que la còpia italiana original d'on tradueix Alegre és propera a l'edició prínceps veneciana de 1471, però que no és aquest text (Bescós 2011: 67-74).⁶⁵ També s'observa que la divisió de l'obra en capítols es correspon amb glosses que trobem arreu a les còpies llatines i italianes.⁶⁶ Una qüestió important d'aquest text és els dos estadis de redacció que preserven el manuscrit. Com veurem, aquesta correcció posterior pot remetre al propi Alegre. La *Primera guerra púnica* es conserva sencera en dos còdexs (Nova York i Barcelona), i parcialment en un tercer (Ripoll).⁶⁷ La crítica ha tendit a situar aquesta traducció com una de les primeres obres d'Alegre, i així és per a la primera versió d'aquest text, més propera al text italià, conservada en els mss. *BR*; ara bé, la correcció efectuada al ms. *N* es relaciona amb algunes tendències de llengua que trobem a les proses sentimentals i a les *Transformacions*. Vegem-ho. Les modificacions de *N* no són correccions en profunditat, sinó molt superficials. Abans, però, d'entrar a veure les modificacions a la *Primera guerra púnica*, per comparar-les i contextualitzar-les, observem les modificacions que el propi Alegre introdueix en el passatge del *Sermó* (SE 8-9) que és comú amb les *Allegories* (AL I.8). En el pas de les *Allegories* al *Sermó* el passatge ha patit una quinzena de modificacions, però les que ens interessen són les següents:

1. e mirant séntent delit (AL I.8): e mirant séntent delit per ser mirats (SE 8-9).
2. dona (AL I.8): dona loada (SE 8-9).
3. passió (AL I.8): amor (SE 8-9).
4. passió (AL I.8): tal passió (SE 8-9).
5. segueix (AL I.8): se segueix (SE 8-9).
6. aquells qui (AL I.8): los qui (SE 8-9).

Com s'observa hi ha lleugeres modificacions d'estil respecte a la primera redacció del text (exemples 4, 5 i 6), i canvis que poden respondre a la temàtica del *Sermó de amor* (exemples 2 i 3). El primer cas, en canvi, mostra una modificació que remet a l'obra sentimental d'Alegre. Com s'explica a l'apartat de fraseologismes, l'ús del mateix verb en activa ('mirant') i passiva ('ser mirats') és un estilema propi de les obres sentimentals d'Alegre, i d'altres autors del gènere, recurs que, a més, Alegre ha trobat repetidament a *Les metamorfosis*, perquè Ovidi l'usa amb profusió per expressar la reciprocitat amorosa, el mateix ús que li dona Alegre. Aquesta expressió es troba, per exemple, al poema final del *Rehonament* ('En mirar muchos descansan | y en ser vistos han plaser', RA 6). Naturalment no és gens estrany que completi l'oració amb un estilema propi de les seves obres, si està copiant el text de nou, cosa que li permet fer aquest tipus d'intervencions.

Si tornem a la *Primera guerra púnica*, al ms. *N* hi ha una trentena de correccions, però ens interessen les següents:

7. Annon, donchs, ab lo [exercito *OV* : exèrcit *B* : apetit *N*] novament vingut, en Sicília se posà prè de Araclia, e aquí, stant en loch vehí, treballava ab totes ses arts trobar manera per hon pogués los romans levar del siti (PGP I.6).

⁶⁵ La traducció d'Alegre conté passatges omesos a l'edició prínceps italiana i presents en altres còpies italianes, però el text català té alguna semblança amb aquest incunable. Així, l'edició prínceps italiana té: 'Prologo sopra el libro chiamato de la prima guerra punica, qual fo tra Romani e Carthaginesi, composto da lo excellentissimo moderno Oratore e historiographo Miser Leonardo Aretino prima in latino, poi in lingua materna; per che essendo la materia el stile bellissimo a ogne uno fosse più grato' (Oxford, *Bodleian L.*, incunable Auct.=II.Q.vi.58, f. 4r). I en Alegre trobem 'en latí compilat e après per ell mateix en toscana e materna lengua sua traduhit' (PGP Pref.), i a PGP I.7, on totes les còpies italianes que hem consultat tenen 'storici', del llatí 'historici', Alegre té 'istoriografos', que potser té alguna relació amb el mot 'historiographo'.

⁶⁶ Per exemple, la divisió per capítols es correspon força amb unes glosses a mode d'índex que hem trobat a l'edició prínceps llatina de 1498 (BC, Mar. 6-Fol).

⁶⁷ Per a la descripció dels còdexs, vegeu la *Introducció-davantall* a l'obra.

El passatge explica l'arribada d'Hannó a Sicília, al principi del conflicte, per aturar l'arribada dels romans. La versió que preserva el ms. *B* prové de l'italià, però la variant del ms. *N* és una correcció. Cal tenir present el sentit i la freqüència del mot 'apetit' a l'obra sentimental d'Alegre, que designa diverses funcions internes de l'ànima humana (desig, avarícia o concupiscència). En general la llengua de la traducció de Bruni no té rastres de la retòrica sentimental ni dels fraseologismes propis de l'obra pròpia d'Alegre, cosa que s'explica per ser una traducció de temàtica distinta i per l'ordenació cronològica de les obres del nostre autor; tampoc conté amplificacions de l'italià, ans al contrari, ja que, com hem dit, Alegre simplifica l'original. Aquesta correcció, en canvi, pot respondre a un dictat d'escriptura que ha canviat: Hannó ja no arriba amb l'exèrcit sinó amb gana, amb avarícia. Com dèiem les correccions no són profundes, però a partir de la lectura de la resta de les seves obres podem intuir el seu comportament davant del text. Un segon cas el trobem en el passatge següent:

8. Còsols eren en aquell any Marco Atílio Règulo e Lúcio Mâlio, hòmens fortíssims e bé destres en guerra, qui havent deliberat passar en Àffrica partiren del port de Mecina, hon totes les naus ajustades staven, e tengueren la dreta via de la illa, passant Tauromina e Saragoça e [valicato *F* : Valicata *B* : la Licata *N*] e Capo Passer, tirant per la mà dreta devers Gergent (PGP I.11).

Com s'observa a les dues variants catalanes hi ha un error de traducció de l'italià 'valicato il promontorio di Pachino' ('passat el turó de Paquínum', *F*, f. 18v), en llatí 'superato Pachinni promontorio' (Brèscia 1498, f. aVIIIr). El ms. *B* tradueix literalment el 'valicato' italià en 'Valicata', un topònim inexistent, segurament perquè es troba entre conjuncions i topònims, i és entès com a tal; la correcció de *N*, però, demostra haver estat feta per algú que coneix l'illa de Sicília, com Alegre, tot i que no tan bé com voldria. Així, esmena el 'Valicata' pel topònim sicilià més semblant, 'la Licata', tot i que la ciutat de Licata està a la costa sud de Sicília, i no en el recorregut de Messina al cap Paquínum que narra el text. Tenim, doncs, d'una banda, una esmena efectuada amb un cert coneixement de l'illa de Sicília, com el que vol mostrar Alegre a partir d'aquesta traducció.

A més d'aquests casos hi ha la voluntat de llatinitzar alguns punts de la primera versió de la traducció. Per exemple:

9. malificii *F* : malificis *B* : malificia (llatinisme) *N*.
10. vittoria *F* : victòria *B* : notòria (llatinisme) *N*.

Aquests casos també es poden explicar per un copista familiaritzat amb la llengua llatina, i potser en general aquestes modificacions siguin fetes per un copista que es pren certes llibertats. Ara bé, també sembla plausible adjudicar aquestes modificacions a un Alegre que ha evolucionat estilísticament respecte de la primera redacció de la traducció, que té contacte amb el llatí de les *Transformacions*, que recorda el topònim sicilià però que no és capaç d'ubicar-lo correctament, i que introdueix un mot característic de la seva producció sentimental com 'apetit'.

En relació al prefaci que hi posa Alegre, com hem comentat, el context històric de la *Primera guerra púnica* indica una redacció *ad hominem* en relació a la situació particular del cunyat Antoni de Vilatorta (Bescós 2013).

(IV) MÈTODES DE TRADUCCIÓ A LA PRIMERA GUERRA PÚNICA. A dia d'avui, la versió italiana anònima, d'on tradueix Alegre, no té una edició crítica. Aquest és el principal problema en l'estudi del text català.⁶⁸ S'ha mirat de

⁶⁸ Per exemple, el numeral 'set-cents' (PGP III.5) és 'secento' (*F*, f. 54r) a totes les còpies a les quals hem tingut accés, però la xifra correcta és la que dona Alegre, perquè el llatí té

solventar aquesta dificultat comparant el text català amb algunes còpies italianes i llatines. L'objectiu final ha estat la depuració del text d'Alegre i la descripció correcta de la seva metodologia traductora. La comparació ha estat exhaustiva al llarg de tota l'obra i les diferències entre original i traducció s'han consignat a nota.⁶⁹ Les còpies italianes i llatines consultades, i la sigla que s'ha assignat a cada còpia, són les següents: (a) Edició prínceps llatina de Brèscia 1498, en la còpia de la Biblioteca de Catalunya (BC, Mar. 6-Fol); (b) Còpia manuscrita veneciana de 1450 (V), custodiada a la *Bancroft Library* de Berkeley (BANC MS UCB 96), *codex antiquior* més assequible; (c) Impressió florentina de 1526 (F) de la Biblioteca Universitària de Barcelona (07-CM-1460-2); (d) Incunable venecià de 1471 (O), consultat en la còpia de la *Bodleian Library* d'Oxford (Auct.=II.Q.vi.58); (e) Còpia feta per Zanobi Bartolini (L), conservada a la *British Library* (ms. 57847); (f) Edició de Ceruti de 1878 (A) d'una còpia de la *Biblioteca Ambrosiana* de Milà (E 130 sup.); (g) Esmenes de Ceruti a la còpia ambrosiana fetes a partir de dos còdexs *strozzi* de la mateixa biblioteca (Str.), dels quals Ceruti no dóna la signatura,⁷⁰ i (g) Versió italiana de Pier Candido Decembrio, conservada a la Biblioteca Nacional d'Espanya (ms. 10301), siglada amb una M.⁷¹

Les principals diferències entre traducció i original han estat classificades en tres tipologies: (a) eliminacions, (b) addicions, i (c) modificacions del text català. A més, una quarta categoria registra alguns errors de traducció que s'han detectat.⁷²

(a) ELIMINACIONS

A diferència del que succeeix a les *Transformacions*, l'eliminació és el procediment més habitual d'Alegre a la *Primera guerra púnica*. A banda del resum, al qual recorre Alegre a mesura que avança en la traducció, hi ha quatre elements preferents que es presten a ser eliminats i simplificats:

1. *Els binomis sinonímics*. Mentre que a les *Transformacions* Alegre amplifica amb binomis mots de l'italià de Bonsignori o del llatí d'Ovidi (Bescós, en premsa a), a la *Primera guerra púnica* el traductor normalment simplifica aquests binomis, i també aquelles expressions, sintagmes i oracions que, a nivell de sentit, reiteren informació. Fins i tot, Alegre elimina falsos binomis sinonímics, de significat semblant però no equivalent, i el català perd naturalment matisos respecte de l'original. En resum, podem dir que el criteri del traductor és evitar reiteracions i repeticions de l'original.

A les *Transformacions* hi ha força casos d'amplificació via sinònims, que responen a la temàtica amorosa de l'obra, ja que el mateix tipus d'amplificació es troba a la seva obra sentimental, i ha estat identificada com un dels trets propis de la prosa de Corella (Martos 2001a: 43 i ss.). Aquests són alguns exemples de binomis a les *Transformacions* que no remetent a l'italià de Bonsignori (B) ni al llatí d'Ovidi (Ov):

'septingentos' (Brèscia 1498, f. dlr). Segurament el ms. italià en mans d'Alegre devia dur la xifra correcta.

⁶⁹ A excepció dels capítols II.4, II.5, II.6, III.3-4, III.7, III.9-16, per tal de no repetir informació. En aquests capítols s'ha seguit comparant italià i català exhaustivament, però només s'han anotat aquelles variacions rellevants.

⁷⁰ Els mss. italians segueixen la foliació que mostren a pàgina, excepte O, que no porta foliació en la còpia facilitada per la BL. Ha estat numerat, atès que venia la reproducció sense numerar, a partir de la primera pàgina impresa.

⁷¹ La traducció de Decembrio ha servit per contrastar la traducció en casos difícils, com el cas de la traducció de 'maresa' (PGP II.4).

⁷² Per a l'elaboració d'aquest apartat seguim els nostres treballs anteriors (Bescós 2011 i 2017). En els apartats següents, per motius d'espai, no llistem tots els casos. Remetem a les notes del text editat per a l'exposició completa de les divergències detectades.

1. metus ('por', *Met.* I.91) *Ov* : paure (2001: 106) *B* : resells e menasses (TF I.3).
2. sceptro (*Met.* I.178) *Ov* : bacchetta (2001: 110) *B* : verga o ceptre (TF I.5).
3. gemitum ('gemecs', *Met.* IX.163) *Ov* : *om.* *B* : crits y jamegosos plants (TF IX.3).
4. sonantia ('ressonants', *Met.* II.121) *Ov* : *om.* *B* : resonants e forts (TF II.2).
5. frondes ('fulles', *Met.* II.351) *Ov* : *om.* *B* : brots e fulles (TF II.3).
6. publica (*Met.* II.35) *Ov* : publica (2001: 149) *B* : clara e pública (TF II.1).

Altrament succeeix a la *Primera guerra púnica*, on hi ha una simplificació d'aquests elements sinonímics. A la traducció que ara ens ocupa, en el pas de binomi a monomi, l'elecció entre el primer o el segon membre depèn de cada cas concret, a partir del criteri d'elecció del mot que més s'adapta, segons la preferència del nostre traductor, a cada cas. I si cap dels dos membres del binomi no convencen al traductor, llavors aquest tradueix per un sol mot diferent, com el català 'part' (PGP II.1), en italià 'fede e reputatione' (ms. *F*, f. 27r).⁷³ No s'ha trobat cap cas significatiu en què es pugui relacionar la tria del català amb l'original llatí, i, per tant, una consulta al text llatí no explica tampoc el criteri d'Alegre. Tot sovint, a més, elimina binomis ja presents en l'original llatí, com el català 'clemència' (PGP I.1), en italià 'clementia e moderatione' (ms. *F*, f. 4r), i en llatí 'clementer ac modeste' (Brèscia 1498, f. aIIr).

Aquesta substitució de dos elements de l'original per un sol nom no es dóna al principi, sinó que s'inicia a partir del llibre segon, punt en el qual Alegre, com veurem, abandona la traducció literal per una traducció seguint el sentit. Cal, per tant, relacionar la tria d'un dels elements del binomi amb una traducció *ad verbum* o literal, i la fusió en un nou element amb una traducció *ad sensum* o pel sentit.

També, a mesura que avança en la traducció, aquesta eliminació, que al llibre primer afecta fonamentalment substantius, es generalitza i s'aplica a d'altres elements, i més extensos, com oracions. Per exemple, el català 'ferma com a mur era aquesta squadra' (PGP II.1) tradueix l'italià 'ferma come muro era questa schiera e non poteva dalle bestie essere divisa ò rotta' (ms. *F*, ff. 27v i 28r). La segona coordinada reitera informació de la primera. A nivell de mètode ens sembla important destacar que se segueix el mateix principi i criteri que amb l'eliminació de substantius, però ara a nivell oracional. El pas d'eliminar binomis a eliminar oracions es dóna a inicis d'aquest llibre segon, i, com hem comentat, es relaciona amb una major atenció, per part del traductor, al sentit del text. A més de generalitzar-se a d'altres elements de la traducció, l'eliminació de binomis sinonímics es torna més complexa, també a mesura que avança el text. Així dos mots separats en el text són percebuts com a binomi, eliminant-ne un i refent el text, com succeeix a 'campajar devien en tals lochs, e no en tals, e les squadre en tal forma, los hòmens a peu ab tal orde, e los de cavall ab tal' (PGP II.1), en italià 'campeggiare si doveva ne tali luoghi e non ne tali, e le schiere si volevano fare nella tale forma. Gli huomini da pie con tale ordine, e quelli da cavallo in tal modo disporre' (ms. *F*, f. 27r). Com s'observa en italià els cavalls, les esquadres i els homes a peu depenen de 'disporre', eliminat pel traductor perquè és percebut com a binomi de 'campeggiare'. L'eliminació de 'disporre' ha forçat emplaçar tots els seus complements com a dependents del verb 'campeggiare'. Així, la reelaboració del català respon, en el fons, a la reducció d'un binomi sinonímic verbal, però d'elements que no són contigus.

⁷³ Hi ha cinquanta-dos casos en què el traductor es decanta per traduir el primer element del binomi i cinquanta en què ho fa pel segon. Després, hi ha dotze casos en què en català hem trobat un mot nou.

Sovint hi ha indicis de restes de binomis que han estat eliminats pels copistes, com mostra el català ‘letja’ (PGP III.2), en italià ‘nefaria e detestanda’ (ms. *F*, f. 52r). En aquest punt el ms. català *N* té una ‘e’ a continuació, penjada, resta d’un binomi, conjunció no conservada en el ms. català *B*. Aquesta conjunció pot indicar la presència del binomi en l’original, eliminat en *B*, però encara amb restes en *N*. Un altre cas en aquest sentit és el català ‘combatudes e vensudes’ (PGP III.3), referit al mot ‘pobles’ anterior, amb el qual no concorda en gènere. Aquesta manca de concordança es pot explicar perquè el català ‘pobles’ és en italià ‘città e popoli’ (ms. *F*, f. 51r), i perquè els adjectius en femení plural del català concorden en femení amb ‘città’, que havia de ser present en català al principi. Aquest tipus d’eliminacions són posteriors a la traducció, i segurament responen a la feina d’un copista, o potser també al propi autor, que revisa el text en algun estadi de la transmissió textual.⁷⁴

2. *Els adjectius en grau superlatiu*. Un altre tret distintiu que trobem tot al llarg de la traducció catalana és l’eliminació del grau superlatiu d’adjectius italians, en català en grau positiu o directament eliminats. No és, però, una substitució sistemàtica, sinó que de nou sembla respondre al criteri, cas a cas, d’Alegre. Per exemple, el mot ‘treball’ (PGP I.6) tradueix l’italià ‘grandissimo travaglio’ (ms. *F*, f. 9r), o els adjectius ‘famosas e nobles’ (PGP I.7) en italià són ‘famosissime e nobilissime’ (ms. *F*, f. 11v). En el llibre segon la metodologia no canvia, per exemple, ‘abte’ (PGP II.10) és simplificació del superlatiu italià ‘attissimo’ (ms. *F*, f. 41v).

3. *Les oracions adjectives i explicatives*. Amb una certa constància el català elimina oracions adjectives de l’italià. Per exemple, el català ‘nomenat’ (PGP I.7) és en italià ‘che hebbe nome’ (ms. *F*, f. 12v). L’eliminació pot resultar en un adjectiu, com ‘queste generationi che dette habbiamo di sopra’, ms. *F*, f. 12r), en català ‘explicades generacions’ (PGP I.7). Ara bé, també pot resoldre’s en un substantiu, com ‘la quale è una città de Italia’ (ms. *F*, f. 13r), en català ‘ciutat de Itàlia’ (PGP I.7). I encara en un adverbí substantivat com a ‘los de fora’ (PGP III.6), traducció de l’adjectiva italiana ‘quelli che assediavano’ (ms. *F*, f. 55v), o un verb, com l’italià ‘che gli seguiva’ (ms. *F*, f. 13r), en català ‘seguia’ (PGP I.7). Normalment aquest tipus d’eliminació no porta associada una eliminació del sentit de l’original, però en alguns casos també s’elimina una adjectiva que aporta informació nova i rellevant, com el català ‘gran navili’ (PGP II.5), en italià ‘gran navilio, nel quale erano più che navi dugento’ (ms. *F*, f. 33r).

4. *Les redundàncies textuais*. En aquesta traducció Alegre tendeix a eliminar tot allò que percep com una repetició o redundància, tal vegada perquè l’estil de prosa que usa a la *Primera guerra púnica* no és la prosa d’art que fa servir a les obres sentimentals o a la traducció d’Ovidi, on, en canvi, la repetició és un recurs que l’autor treballa perquè identifica amb l’elegància d’estil. Aquí, per exemple, el mot català ‘axia’ (PGP I.3) tradueix l’italià ‘usciva fuora’ (ms. *F*, f. 6v), atès que el sentit de ‘fuora’ ja s’entén amb el verb. El mateix trobem amb el català ‘tot’ (PGP II.3), reducció de l’italià ‘tutta l’opera delle navi centoventi’ (ms. *F*, f. 30v). Aquest tipus d’eliminacions comporten també el resum de l’italià, com en ‘e de totes nations’ (PGP II.11), de l’italià ‘li combattitori anchora erano nuovi et raccolti per lo presente bisogno d’ogni generatione di gente’ (ms. *F*, f. 44v). Aquest tipus d’eliminació de redundàncies també és produeix, amb insistència, a nivell oracional. Així el català ‘tengueren la terra per lur’ (PGP I.7) és en italià ‘tennero la terra per loro

⁷⁴ En aquest cas s’ha restituit el mot ‘ciutats’ al text editat, ja que altrament caldria corregir falsament el segon binomi en un ‘combatuts e vensuts’, mai present en el text català. Vegeu PGP III.3.

e in quella habitaro' (ms. *F*, ff. 13r i v). Aquests darrers casos tenen una relació estreta, com hem comentat, amb l'eliminació de binomis. L'eliminació de redundàncies també afecta a oracions que situen el discurs, com en el cas del català 'finalment' (PGP II.4), en italià 'havendo fatto questo egregiamente in più e varii luoghi del lito di Africa finalmente' (ms. *F*, f. 31v), on l'oració eliminada no aporta informació nova, però situa la narració, cosa que aconsegueix fer Alegre amb un sol mot.

5. *Resum de l'original*. A partir del llibre segon hi ha resums del text italià que responen a la introducció de mètodes de traducció *ad sensum* o seguint el sentit de l'original. Aquest mètode també el trobem a les *Transformacions*, a vegades per influència de Bonsignori, però a vegades a partir d'Ovidi:

1. diemque, | quaque data est claro Pandione nata tyranno | quaque erat ortus Itys, festam iussere vocari; usque adeo latet utilitas' ('fent que el dia en què al gran sobirà fou donada la filla de Pandion i aquell en què Itis nasqué fossin festes: ves si s'amaga el que fa servei!' (Parramon 1996: 157), *Met.* VI.435-7) *Ov* : quellò di nel quale se celebrasseno le nozze e quello se chiamasse di de festa (2001: 320) *Bon* : que aquell jorn tots anys fos celebrat en memòria de lur ajustament (TF VI.5).
2. Te maeste volucres, Orpheu, te turba ferarum, | te rigidi silices, te carmina saepe secutae | flevunt silvae, positus te frondibus arbor | tonsa comas luxit' ('A tu els tristos ocells, Orfeu, i el tropell de les feres, i els pedrenyals ferrenys van plorar-te, i els boscos, que anaven rera els teus cants ben sovint, i l'arbre, traient-se les fulles, amb el cap nu et guardà dol' (Parramon 1996: 278), *Met.* XI.44-7) *Ov* : le fiere, li salci e li arbori [...] si piansero (2001: 510) *Bon* : ploraren tots aquells (TF IX.1).
3. Aquilonem | et quacumque (*Met.* I.262-3) *Ov* : l'Aquilone ed onne altro vento (2001: 114) *Bon* : tots los vents (TF I.6).

Aquest procediment de les *Transformacions* també és present a la *Primera guerra púnica*. Així el català 'ab lo modo ja dit sos cavallers adoctrinava' (PGP II.1) resumeix l'italià 'presa nel modo sopradetto la cura delli exerciti, amaestrando li militanti e exercitandoli, gli avezzò à servare l'ordine et la disciplina militara (sic)' (ms. *F*, f. 27r); o el català 'venint a strènyer la devantera' (PGP II.1) resumeix l'italià 'et adivenne per questo agroppare et stringer di sua gente che tutta la schiera fu nella fronte stretta et brieve, et occupavano lungo spatio di terreno' (ms. *F*, f. 27v). Alegre resumeix amb més o menys precisió, ja que, per exemple, en aquest darrer cas, com s'observa, el traductor, en resumir, elimina la darrera part.

(b) ADDICIONS

A la *Primera guerra púnica* també hi trobem tres tipus principals d'addicions: creació de binomis, afegitons explicatius i amplificacions:

1. *Creació de binomis sinonímics*. És el procediment contrari a l'eliminació de binomis. Tot i la voluntat general de simplificar-los, a la *Primera guerra púnica* hi ha alguns casos que semblen seguir el procediment usat a les *Transformacions*. Així 'desliurar e defendre' (PGP I.2), en italià 'difenderli' (ms. *F*, f. 5r), o el català 'conestable e senturió' (PGP II.5), en italià 'condottiere' (ms. *F*, f. 34r). En aquests casos, molt minoritaris, cal tenir en compte que pot tractar-se d'un binomi present en el model italià subjacent amb el qual treballa Alegre, especialment si tenim en compte que el procediment habitual d'Alegre és l'eliminació d'aquestes duplicacions. El cas següent ho exemplifica: el català tradueix 'panons e stendarts' (PGP II.1), en italià 'bandiere e le insegnie militari' (ms. *F*, f. 27v), i més endavant 'stendarts e banderas' (PGP II.1) on l'italià només registra 'bandiere' (ms. *F*, f. 28r).

Certament, en traduir el segon passatge, l'italià en mans d'Alegre pot tenir un binomi semblant al primer, o Alegre haver traduït el segon com el primer.

2. *Afegitons explicatius*. En alguns punts Alegre afegeix explicacions, cosa que també trobem a les *Transformacions*, on accepta explicacions de Bonsignori, però també n'introdueix pel seu compte, com succeeix amb els afegitons de tipus sentimental:⁷⁵

1. *om. Ov* : la quale è signoriata da Eolu, re de'venti (2001: 351) *Bon* : senyorejada per lo gran rey Èolo (TF VII.4).
2. *om. Ov* : Da poi che le sopradette cose furono così ordinate (2001: 105) *Bon* : Creades totes les dites coses (TF I.2).
3. *om. Ov* : nominato perdige (2001: 393) *Bon* : fon nomenat «perdiu» (TF VIII.3).
4. *om. Ov* : la quale fu moglie de Ercule (2001: 401) *Bon* : qui fon muller de Hèrcules (TF VIII.5).
5. *om. Ov* : *om. Bon* : e ab lo plaer que prenia quascuna en mirar la laor de ses obres (TF VI.1).
6. *om. Ov* : *om. Bon* : sens los quals eras sert de nunca poder vençre. Y, perquè cessen tots los duptes de ésser enganat, y si és cert sol mos engans servir contra mon pare (TF VIII.1).

Els afegitons també són presents a la *Primera guerra púnica*. Per exemple, el català 'Ffeta, donchs, la deliberatió de combatre' (PGP II.1) situa l'acció i la narració; en canvi, l'afegitó 'Què diré?' (PGP II.10) dóna vivacitat, com a gir especialment recurrent en la narració de fets històrics. Hi ha també afegitons explicatius per situar en el context immediat del traductor el text de partida, com és 'per nosaltres anomenada taula' (PGP II.10). Aquest procediment no és habitual en Alegre, i com succeeix amb els binomis afegits, podríem imaginar-ne alguns ja en el model subjacent d'Alegre. També aquí un cas ajuda a interpretar-ho així: el català 'Geron, rey dels saragoçans' (PGP I.2), tradueix l'italià sense aposició, com a mínim en els manuscrits i edicions consultats, però en aquest punt el llatí té 'Hieron Syracusanus' (Brèscia 1498, f. aIIIr), i certament l'afegitó es podia trobar en el model italià subjacent d'Alegre. Alegre no recorre al text llatí, i per tant, aquest cas no sembla remetre a una comparació amb el llatí, sinó a la restitució, per part d'Alegre o d'un copista italià, d'una aposició coneguda, que es troba també en altres punts del text.

3. *Amplificacions*. Tampoc aquest és un recurs freqüent del traductor, tot i que Alegre algunes vegades amplifica l'original. Així, el català 'sol aquesta differència hi era' (PGP I.8) amplifica l'italià 'se non' (ms. *F*, f. 14v). L'amplificació també substitueix, per exemple, un mot de l'original, com en 'furts, homeys e altres a gent garrera pertanyents' (PGP III.1), en italià 'di furti, di rubarie, d'omicidii' (ms. *F*, f. 47r). Potser, de tot el passatge memoritzat, Alegre recorda 'furts, homeys' i que l'enumeració té algun altre element, que substitueix per sentit segons el seu criteri.

(c) MODIFICACIONS

1. *Per cohesió textual*. En la traducció s'introdueixen modificacions que tenen per objectiu cohesionar al text, evitant repeticions. Per exemple, tradueix per 'en Sicília' (PGP I.4) l'italià 'nell'isola' (ms. *F*, f. 7r), perquè el mot 'isola' apareix a la mateixa oració; o 'de aquí' (PGP II.8) tradueix l'italià 'da Messina' (ms. *F*, f. 37v), topònim que en italià acaba d'aparèixer. Aquest recurs es dóna al llarg de tota la traducció, però va adquirint complexitat. Per exemple, en el llibre tercer el català, a través d'una adjectiva introduïda per 'qui' (PGP III.6), evita la reiteració del nom 'Annone' (ms. *F*, f. 54v).

⁷⁵ Vegeu l'apartat d'aquesta introducció dedicat a la presència del mite en l'obra d'Alegre.

2. *Per adaptació històrica.* El català modifica l'original per adaptar conceptes històrics. Així, tradueix per 'marchs' (PGP I.4), moneda de diferents valors segons l'època, l'italià 'talenti' (ms. *F*, f. 7r), mesura monetària d'època clàssica. En aquest apartat cal destacar l'actualització històrica dels termes militars, com el cas 'als conestables e senturions' (PGP II.5), en italià 'à tribuni e à centurioni' (ms. *F*, f. 37v), i en llatí 'centurionibus quoque tribunis' (Brèscia 1498, f. c1r). Alegre tradueix 'prefecto' per 'prefet' (PGP I.2), però dues vegades per 'capità' (PGP I.2), la 'municione' de l'italià pot ser 'provahiment' (PGP I.5) o 'preparatori' (PGP I.5), i la tàctica militar 'erupcione' és 'arupció' (PGP I.5) o 'eforç' (PGP I.5). Aquest tipus d'adaptació comporta sovint la simplificació o pèrdua d'informació. Així, els 'veterani' són 'antichs' (PGP I.1), però també simplement 'soldats' (PGP I.1), o fins i tot 'paons' (PGP I.12).

3. *Per coneixements geogràfics.* Alegre modifica també l'original per demostrar el seu coneixement geogràfic de Sicília. Així, 'altrament «Capo Passer»' (PGP I.7) és en italià 'così detto per la grossezza dell'aria che in quelli luoghi regna' (ms. *F*, f. 11v), en llatí 'vocatur acrasitudine aeris' ('dit així pel creixement de l'aire', Brèscia 1498, f. aVr), que recull l'etimologia del topònim 'Pachynum' a partir del grec *πάχος* ('densitat, gruixària'). Mentre que l'italià ha traduït el llatí, la traducció catalana s'explica per la voluntat d'Alegre de mostrar els seus coneixements de l'illa, tot afegint el nom amb què localment es coneix el cap fins al segle XVII (*TRECCANI*, s.v. *Capo Passaro*). Més endavant tradueix aquest topònim de la mateixa manera (PGP II.2). El mateix trobem en el català 'lo Phar' (PGP I.7), en italià 'stretto di Cicilia' (ms. *F*, f. 12r). El cap del Far és el nom local amb què es coneix l'estret de Messina, on hi ha un far des de l'antiguitat. La traducció catalana, com en el cas anterior 'Pachynum', dona de nou el nom local en comptes de l'històric.

4. *Per actualitzar temporalment o localment la traducció.* En el text català també hi ha una actualització temporal al moment present del traductor. El català 'vuy se mostra' (PGP I.7) és en italià 'poi fu' (ms. *F*, f. 12v). En general aquestes actualitzacions no es troben en italià. També el català 'nostres hòmens' (PGP III.1) és en italià 'nostri huomini latini' (ms. *F*, f. 46v), adaptant els receptors de la traducció al context d'Alegre, que no són romans, tot i que aquest cas sembla una amplificació de l'italià, perquè l'edició prínceps llatina tampoc té l'adjectivació ('nostris hominibus', Brèscia 1498, f. cIVv). Certament els receptors d'un text llatí són 'latini', fins i tot en la concepció de l'italià ho poden ser, però no els lectors catalans.

(d) ERRORS

Algunes diferències del text català s'expliquen per error del traductor, per incomprensió de l'italià o defecte en la seva lectura, com el cas del català 'renovaren' (PGP II.1), en italià 'ragunare' ('reunir', ms. *F*, f. 26v), però a l'incunable italià 'raunare' (*O*, f. 31r), potser llegit per Alegre com a 'ranovare'. O el català 'maresa' (PGP II.4), que apareix com a resultat d'una seqüència de confusions en el text italià i català. L'edició prínceps llatina té 'ignoracione regionis in arcta quaedam incedentes loca, refluxu maris in arido destituta classe' ('per ignorància del lloc [les naus] van ser dutes en llocs estrets i, pel retrocedir de la mar, la flota va encallar en un lloc sec', Brèscia 1498, f. bIVv), que a l'edició prínceps italiana (inc. *O*, f. 36v) és 'per ignorantia de luoghi intrarono cole nave in certa secca, non si acorgiendo de la marina cresciuta, onde adivenne che non molto per lo refluio del aqua e per il calare de la marea, furono tutte le nave lassate in secco'. En el ms. italià *V* (f. 47r) apareix dos cops 'marea', sense la distinció de l'incunable *O* entre 'marina' ('mar', 'ribera') i 'marea' ('moviment', en probable sentit figurat,

com en el cas de l'expressió 'marea de lava'). Així, mentre *O* manté aproximadament el sentit de l'original llatí, el redactat de *V* facilita la traducció errònia en català, que dona com a causa de la desfeta el creixement i decreixement de la marea, moviment pràcticament imperceptible al Mediterrani. En la traducció italiana de Decembrio el fragment té la traducció correcta ('fluxo et refluxo del mare', ms. *M*, f. 21r), que també conserva la versió castellana feta a partir d'aquest text (González 2018). També la lectura defectuosa del manuscrit original, més la simplificació dels fets, poden comportar errors. Tal és el cas del català 'après Lívio' (PGP Pròl.), de l'italià 'da polibio', llegit per Alegre com a 'doppo livio'. Però en català l'argument no té sentit, perquè al pròleg Bruni està justificant la necessitat d'haver de recórrer a Polibi ('da Polibio') perquè l'obra de Livi no es conserva.

ELS *TRIONFI* DE PETRARCA

Les obres sentimentals d'Alegre pertanyen a un gènere propi del segle XV que anomenem literatura de ficció sentimental. Es tracta de composicions breus i retòricament elaborades, compostes per ser llegides en entorns cortesans o tertúlies literàries, com els que apareixen en el *Parlament en casa de Berenguer* de Corella o a *Lo consistori de amor* de Romeu Llull (Rodríguez Risquete 2011). Segueixen una moda de divertiments literaris, que respon a gustos d'època, i no van destinades a un públic ampli i general, sinó que els receptors són sovint persones conegudes per l'escriptor, d'aquí el paper rellevant de l'epistolografia en aquest tipus de composicions. Es tracta d'obres escrites sobretot en prosa, tot i que no s'hi exclou el vers, per la connexió, més o menys present, d'aquests escrits amb la lírica trobadoresca amorosa. Per aquest motiu la transmissió textual d'aquests textos, fonamentalment manuscrita, es dona en cançoners, com el *Jardinet d'orats*, el *Cançoner del marquès de Barberà* o el *Cançoner de Coïmbra* (Badia 2015a). El tema recurrent de la literatura sentimental és l'expressió lírica i personal de l'amor, la seva teorització i efectes, especialment negatius, com a gènere resultant de 'la crisi inexorable de l'amor cortès, la fina amors dels trobadors, entesa com una experiència moral positiva i desitjable' (Badia 2015a: 191).

(I) EL GÈNERE SENTIMENTAL.⁷⁶ Els trets que més ràpidament defineixen la

⁷⁶ És encara un tema a resoldre si la literatura de ficció sentimental conforma un gènere o no. Naturalment la diversitat de formes (epistolografia, fabulació, somni, visió, sermons) o l'alternança entre prosa i vers, posen impediments a la concepció, com a gènere, d'aquest grup d'obres. Els grups formals en els quals es poden dividir les obres sentimentals en prosa són (seguim fonamentalment Pellissa 2013): (a) Epistolografia i debats epistolars. La producció sentimental en català també inclou formes com l'epistolografia i el debat epistolar, com, per exemple, les anònimes *Cartes d'amor* (1400-58), les *Cartes de Bernat de Fenollar a Isabel Suaris* (ca. 1450) de Bernat Fenollar, la *Lletra consolatòria* de Corella (1458-62), o les *Cartes a l'amada* de Francesc Moner (1485-90). Dels debats epistolars destaca la correspondència de Pere Torroella amb Pedro de Urrea (1436-69), amb Francesc Ferrer (1458-62) i amb Bernat Hug de Rocabertí (1445-62), però també la correspondència entre Joan Roís de Corella i el príncep de Viana (1458-59), o la *Resposta a Jaume Ribes* (1490-91) de Francesc Moner. Cas únic són els *Deseiximents contra Fals Amor* (1458), un debat epistolar iniciat per Pere Bou, en el qual intervenen un gran nombre de personatges (Francesc de Pinós, Joan Francesc Boscà, Vilademany, Jaume Civeller, Joan Almogàver, Pere Joan Ferrer, Francí Desvalls, Bernat Turell, Miquel de Dons i Joan de Cruilles); (b) Sermons. El *Sermó de amor* de Francesc Alegre és l'únic cas de sermó que es pot incloure dins la literatura sentimental catalana, tot i que en castellà hi ha textos semblants; (c) Ficció narrativa. De l'anònim *Fronchino e Brisona* (ca. 1400), a Joan Roís de Corella: *Lamentació de Biblis* (1456-58), *Jardí d'amor* (1456-58), el *Parlament o collació que aprés de sopar esdevenç en casa de Berenguer Mercader entre alguns hòmens d'estat*, *Escriu Medea a les dones la ingratitude e desconexença de Jèson, per dar-lo exemple de honestament viure*, *La història de Leànder i Hero*, la *Tragèdia de Caldesa* (incloem aquí també, de Corella, la *Lletra fingida que Aquil·les escriu a Polícena*, 1456-58). Altres obres són *Lo despropiamment d'amor* de Romeu Llull, la *Regoneixença e moral consideració* (ca. 1478), de Francesc Carrós Pardo de la Casta, les obres d'Alegre que aquí s'editen, la producció de

literatura sentimental són la brevetat de les composicions i una llengua retòricament molt elaborada, dues característiques que es relacionen amb la naturalesa lírica d'aquestes composicions. L'ús d'una prosa poètica, centrada en la descripció dels sentiments, no s'explica per una simple adaptació prosaica de la poesia, sinó com un intent d'elevació retòrica de l'estil narratiu, fortament mediatitzat per la llengua llatina. Per això Alegre defensa l'estil i la poètica d'Ovidi, però tradueix *Les metamorfosis* en prosa, i amb amplificacions narratives, en detriment de la concisió del vers. En resum, la literatura sentimental comparteix temàtica i referents amb la lírica posterior a March, però mostra preferència per la prosa. Així, encara que el vers no desapareix de la ficció sentimental, la seva presència és secundària. Com indica Badia (2015a: 193), l'articulació narrativa de temes lírics amorosos remunta a Boccaccio, mestre de prosa d'aquesta generació d'escriptors, model que se segueix sovint en llengua original i no necessàriament a partir d'adaptacions catalanes del Certaldès, com la de la *Fiammetta* (ca. 1460-64) o la del *Corbaccio* de Narcís Franch (ca. 1457). La presència de Boccaccio en Francesc Alegre es completa, com veurem, amb l'ús que fa, a les *Allegories*, de la *Genealogia deorum gentilium* del certaldès.

Una altra característica pròpia d'aquests textos és la teorització amorosa, amb la qual, com dèiem, es conclou sempre una visió negativa i desenganyada de l'amor. En aquest punt Boccaccio es completa amb Petrarca, autors que a més se citen per dotar al text d'una certa volada, especialment els *Trionfi*, o el seu comentari, on Petrarca descriu allegòricament totes les etapes de la vida.⁷⁷ Entre els autors de literatura sentimental, però, el més recurrent és el primer triomf sobre l'amor, el *Triumphus Cupidinis*. Aquesta admiració per la vida i obra de Petrarca ('companyia plasent en les prosperitats e sol reffugi en les adversitats', SO 2), i pel dictat de Boccaccio, s'amplia amb la teorització mèdico-moral sobre l'amor (Badia 2015a: 192). Així s'hi descriu sovint la passió d'amor i el mal d'amor (*amor hereos*), a partir certament del Petrarca del *Canzoniere*, que havia associat amor amb error i pecat, però ampliat per la teorització de rerefons doctrinal, introduint elements d'ètica aristotèlica, com fa Alegre al seu *Sermó de amor*, de la medicina i de la moral. Com indica Cabré (1996) alguns d'aquests elements arriben filtrats per la poesia d'Ausiàs March, i es troben, per exemple, en l'obra en vers de Romeu Lull.⁷⁸ A la literatura sentimental també hi trobem, en la teorització amorosa, la influència del *De amore* d'Andreu el Capellà (hi ha traducció catalana anònima del segle XIV, titulada *Regles d'amor*), i la de la traducció *Demandes d'amor* (ca. 1400), repertori de qüestions sobre la naturalesa de l'amor. Encara hi trobem

Francesc Moner: *Retrets a l'amada* (ca. 1485-90), *Comiat* (ca. 1485-90), *La noche* (ca. 1489-90), *L'anima d'Oliver* (ca. 1490-91), i l'obra *Pensament* (finals s. XV) de Pere Joan Ferrer; (d) *Traduccions*. En referir-nos a producció sentimental convé tenir present l'adjacència amb aquest grup d'obres d'algunes traduccions, com el *París e Viana* (1495-97), la *Fiammetta* (1460-64) i el *Corbatxo* (abans de 1457) de Boccaccio, el *Comentari als Trionfi de Petrarca* de Bernardo Illicino (1478-), les *Regles d'amor* d'Andreu el Capellà (s. XIV), les pròpies *Transformacions* d'Ovidi fetes per Alegre (1472-77), les *Heroides* d'Ovidi (1390), la *Deifira* i la *Ecatonfila* d'Alberti (post. 1471), el *Càncer d'amor* de Diego de San Pedro (1493) i la *Tragèdia de Lançolot* (1493). Aquest corpus de traduccions representen sovint una font de temes, descripcions, històries, coneixement, teorització, comentari i interpretació amoroses molt recurrent per a les obres d'aquest gènere. Afegim un subapartat a les traduccions amb el comentari *Allegories* de Francesc Alegre, una traducció-adaptació de la *Genealogia* de Boccaccio per explicar la mitologia clàssica. Alegre recorre sovint a aquest comentari com a font per a la seva producció sentimental.

⁷⁷ En català hi ha traducció quatrecentista del *Comentari als Trionfi* de Bernardo Illicino (Francalanci 2013, Bescós 2014b). Aquest comentari presenta Leonardo Bruni com a referent per a l'estudi de Petrarca. Bruni és pràcticament l'única autoritat del comentari posterior al poeta. Vegeu Bescós (2014a).

⁷⁸ Per a Romeu Lull vegeu Torró (1996).

el *Roman de la Rose*, ja usat per Metge en el *Llibre de Fortuna i Prudència*, fusió del discurs cortesà amb la cultura científica universitària (Badia 2015a: 191-192).

Un altre punt recurrent d'aquestes obres és la qüestió del paper de la dama en el fracàs de la concepció cortesà de l'amor, emplaçant la seva falsedat (*desconeixença*) com a culpable de la disfunció d'aquest amor. Culpabilitzar la dama del fracàs de l'amor honest comporta, com veurem en l'apartat següent, una crítica misògina de la figura femenina. A partir d'obres com *La belle dame sans merci* hi ha sovint la voluntat de buscar en l'actitud de la dama l'origen i la causa de la disfunció de l'amor honest. En aquest sentit, a les obres sentimentals són freqüents el blasme de l'estimada i el seu fals amor, com llegim a la *Faula* d'Alegre o a la *Tragèdia de Caldesa* de Corella. Naturalment aquesta valoració del paper de l'estimada té un component misogin, però té, com a objectiu final, una crítica a una concepció concreta de l'amor que dona a la dama poders il·limitats. La recomenació que trobem en moltes d'aquestes obres és fugir d'aquesta idealització de l'amor, perquè només provoca patiment en els enamorats. La relació inicial entre amant i dama sol ser de vassallatge, com al *Curial*. Ara bé, l'enamorat, tot i complir amb els serveis d'amor, no rep a canvi cap gest de la dama, cosa que el fa iniciar un camí de desesperança que el porta a l'alliberament i desengany de l'amor, via comiat (*despropiamen*) o en adonar-se de la naturalesa negativa d'aquest tipus d'amor (*regoneixença*). L'enamorat, però, no arriba a aquesta darrera fase de l'amor sense haver passat abans per totes les fases anteriors.

Una altra característica important de les obres sentimentals és el seu caràcter descriptiu i discursiu, on la trama és sovint allegòrica o visionària, i se supedita a l'expressió de l'experiència sentimental (Pellissa 2016). En aquest tipus d'obres l'acció narrativa serveix d'exposició, amplificació i expressió sentimental per al narrador-protagonista, i per tant, la trama narrativa hi està poc desenvolupada, component que remet directament al caràcter líric d'aquestes obres. També en aquest sentit, atesa la presència lírico-sentimental, el narrador recorre a l'ús de la primera persona narrativa.

A més d'aquests trets, cal destacar com a característica, especialment en Corella i Alegre, l'adaptació sentimental de mites clàssics. Corella crea narracions d'episodis mitològics, fonamentalment ovidians, com la *Lletra fingida que Aquil·les escriu a Polícena*. Com Corella, les obres sentimentals d'Alegre, a excepció del *Sermó de amor*, la *Requesta* i el *Rehonament*, són ficcions narratives que també recorren a la recreació mitològica. Amb tot, Alegre, com ja va indicar Torró (1994: 236), va més enllà i es pren certes llibertats amb els materials; influït per les *Allegories* refà personatges i episodis mitològics, en una adaptació personal de la mitologia, a emulació del que fa el mestre de prosa Boccaccio al *Filocolo* refent lliurement la història de *Floire et Blancheflor*.

(II) PETRARCA I LA CONCEPCIÓ AMOROSA. A les obres sentimentals Francesc Alegre expressa la seva experiència amorosa, real o no, i teoritza sobre l'amor, ressaltant-ne especialment les parts negatives i els desenganys propis de l'amor honest. Aquest amor és definit per Torroella d'aquesta manera (2011: II.228): '[l'amor honest] jutja abans que ame e demana perquè conex, anant l'enteniment primer que la voluntat, aquest amor és ferm, durable e bo'. Però l'enamorat no assoleix mai la recompensa de la dama, representada com a hieràtica, fins i tot absent, distanciada de l'enamorat protagonista-narrador, i per tant, de la seva concepció de l'amor. La impossibilitat de materialitzar aquest amor desemboca en la malaltia d'amor, el desengany d'aquesta concepció amorosa, o l'oblit de la dama. Aquest és el *remedium*

amoris comú a les obres sentimentals, però aquest oblit no es pot dur a terme sense ‘lluitar contra alguns contraris’ recurrents d’aquestes obres, com l’esperança o el desig. Tal vegada caldria llegir la ironia present al *Sermó* (Cátedra 1989), més que com un tret de comicitat de l’autor, com a sarcasme. En la concepció amorosa de l’autor el *Sermó* pretén la crítica mordaç, per bé que busca l’efecte burlesc, però en el fons presenta una visió igualment desenganyada de l’amor. Com indica Pellissa (2016: 14) només a la *Faula* hi ha un trencament clar d’aquest vassallatge amorós, atès que aquesta peça presenta la fi de l’enamorament i de sotmetiment a la dama (*despropiament*). La *Faula* permet al narrador-protagonista, mitjançant l’allegoria de tipus mitològic, veure l’actitud real de la dama, dames en general, ben lluny de l’ideal de l’amor honest. Com també indica Pellissa (2016), sembla que Alegre hagi arribat a la maduresa amb la *Faula*, i potser calgui relacionar-la a nivell biogràfic amb el casament del nostre autor, tal com succeeix amb *Lo despropiament d’amor* de Romeu Lull. En les obres d’Alegre la distància entre el narrador i la dama se salva a través de projeccions o personatges al·legòrics (Raó, Voluntat, Esperança) que, mitjançant una assimilació amb l’estimada, permeten canalitzar el missatge introspectiu que l’autor vol adreçar-li, fent-la present en el text. Com veurem, aquest és el cas del personatge d’Esperança del *Rehonament*.

A la *Faula de les amors de Neptuno y Dyana* el narrador-protagonista, dins l’espai fantàstic, arriba a una gran torre amb un pati on hi ha una escala de nou graons ‘representant per orde los noms ab los effectes ab qui, de grau en grau, pugen los que sotmeten lur francha voluntat a la fort paciò que anomenam «amor»’ (FA 3). Aquesta escala de l’enamorament apareix al *Triumphus Cupidinis* de Petrarca (IV.142-144): ‘e lubrico sperar su per le scale, | e dannoso guadagno, ed util danno, | e gradi ove più scende chi più sale’, versos interpretats de la manera següent a la traducció catalana del *Comentari als Trionfi* de Bernardo Illicino (Recio 2009: 193): ‘Donchs, appar manifestament per les preinductes rahons que les escales d’amor són de tal natura que qui més per aquelles hix, més se troba a la fi ésser devallat’. Aquesta sembla ser l’escala que trobem a la *Faula* (FA 3), una amplificació narrativa dels versos del *Triumphus Cupidinis* de Petrarca:

Dins lo pati primer de aquella gran torre, lo qual, segons lo títol que viu en la una taula, era nomenat «Oci», una scala molt gran se amostrave, {106r} feta de nou grahons, per la qual uns pujaven e altres devallaven. Per bé que poch curí de mirar-los les cares, ni compendre qui eren, ocupat en mirar los títols dels grahons, representant per orde los noms ab los effectes ab qui, de grau en grau, pugen los que sotmeten lur francha voluntat a la fort paciò que anomenam «amor». Yo en aquella hora tenguí bé en recort com pujant los havia altre volta passats, sentint los lurs effectes sens mirar en los títols. E per ço ara, quiti de semblant frenesia, pugí legint aquells, dels quals lo primer se anomenave «Vista», qui és lo primer acte que ns porta en amar, reportant la gentilesa que los ulls han apres a fins en la fantasia, hon, sobre lo fantasma que resta de aquella, lo pensar se endressa. E per ço lo segon pren nom de «Pensament», qui, perquè atart dura si no s’i pren delit, lo «Delitar», movent lo tercer pas, dóna nom al tercer. Lo quart és «Speransa», sobre qui lo sinquè, que és nomenat «Amor», pren lo seu fonament, perquè no pot sens sperar criar-se ni durar. E fins ací lo qui puja ab los ulls enbanats passa rient ab pler, sens saber a hon entra. Mes, en posar lo peu en lo sisè, que s’anomena «Temor», comensa a sentir dels endrets los enversos, tements totstamps que en res de ses obres no puxa fer offença a la que més stima. {106v} E lo setè, qui és dit «Gelosi», va crexent lo anuig, de manera que lo vuytè nos porta en «Oblit» de tota altre cosa, e lo novè, qui és dit «Oradura», nos fa disposats a cridar y respondre al nom de «enamorats».

Com s’observa, els graons signifiquen al·legòricament les etapes de l’amor, associat a l’oradura, perquè tard o d’hora cal trepitjar el novè graó de la

bogeria d'amor. El nom d'aquests graons són Vista, Pensament, Delit, Esperança, Amor, Temor, Gelosia, Oblit i Oradura. Naturalment, les obres sentimentals d'Alegre se situen totes en algun punt d'aquesta representació al·legòrica de l'enamorament, a excepció del *Sermó*, un pseudo-tractat amorós, que en el fons, teoritza sobre aquesta concepció. Si exceptuem, doncs, el *Sermó*, la resta de la producció d'Alegre pot ordenar-se, en funció d'aquests graons, en l'ordre següent: *Requesta*, *Rehonament*, *Somni* i *Faula*.

D'entrada, la *Requesta de amor* expressa les dificultats i la problemàtica dels estadis inicials de l'enamorament, abans del graó de l'esperança, tractat al *Rehonament*. La *Requesta* és un debat entre la voluntat i la raó del protagonista. El narrador s'ha sentit atret per una dama ('axempla y regla de virtut', RE 2), i, seguint la passió amorosa inicial, de manera poc temperada ('desorde', 'no acostumats moviments', RE 1), ha mostrat a aquesta indicis del seu amor ('no he pogut deffugir [...] tal demostració', RE 2). Però aquesta demostració, tot i que el narrador sosté que ha estat incitada per la voluntat de la mà de la raó, pot ser entesa per la dama virtuosa com una 'falta', i així sembla que l'ha interpretada, o així s'explica Alegre que no hagi rebut cap resposta. Per aquest motiu escriu la demanda, requerint l'amor d'ella i defensant l'honestetat de la demostració feta, que seguia els dictats de la raó. A l'obra la defensa del narrador es fa a través del personatge al·legòric de la Voluntat, que ha empès el narrador a cometre tal demostració. Així, quan la Voluntat s'explica és el protagonista que es justifica davant la dama per l'acte presumiblement deshonest que ha comès.⁷⁹ Per tant, a la *Requesta* el narrador mostra que la seva raó i voluntat mai han estat en desacord, que funcionen correctament, tal com Torroella hem vist que defineix l'amor honest, i que, per tant, la seva voluntat sempre s'ha guiat per la prudència. Tot això li serveix per transmetre el missatge principal del text: la dama no ha d'entendre la seva demostració inicial com a falta, perquè no ha estat tal, sinó que l'ha guiat l'intel·lecte, i ha estat, per tant, un acte honest.

En aquest sentit podem relacionar la Voluntat de la *Requesta* amb l'Esperança del *Rehonament*, perquè ambdues prosopopeies es relacionen amb l'esfera del protagonista. Al *Rehonament fingit entre Francesch Alegre y Speransa* el narrador escriu un lament d'amor en forma de debat al·legòric entre ell i Esperança, i el tramet a una dama cruel, que ha donat ales al seu delit inicial però que ara ignora els seus serveis d'amor. La dama és l'origen dels mals del narrador ('vostre maltractar', 'continuats ultratges y desdenys', 'nengun sentiment resta sens lesió', RA 1), perquè no ha respòs als seus serveis amb cap senyal i ha convertit l'esperança inicial del protagonista en desesperació. Aquest, pel desengany patit, es planteja si valdria més morir que perllongar la incertesa, introduint alguns retrets a l'estimada. Amb tot, encara que està doblegat per la desesperació d'amor ('fora de tot arbitre', RA 1), no vol difamar la dama, hàbilment emplaçada al marge de la història, i centra la seva atenció en maldir l'esperança rebuda inicialment ('Cruel, ficta, malvada!', RA 1), insults que adreça a Esperança però que en el fons van adreçats, naturalment, a l'estimada. Així, Esperança rep inicialment la ira del protagonista. Ara bé, aquesta, després de comprovar que l'amor d'Alegre és honest, cosa que, segons sembla, pot ser posat en dubte, com a la *Requesta*, promet al protagonista que farà de medidora ('me n'iré yo a la dona que vols', RA 5), i, com el personatge de la Celestina, aconsellarà l'estimada que respongui a l'enamorat i aquest serà recompensat ('après de molts treballs, plasent repòs tos serveys hauran', RA 5). Com succeeix també a *La Celestina*,

⁷⁹ En la nostra opinió el contingut de la *Requesta* no s'adreça a un futur en el qual la voluntat del narrador planeja alguna cosa, com indica Pellissa (2016: 29), sinó que fa referència a una demostració feta en el passat.

Esperança demana al protagonista una prova de l'amor i dels mals que ha patit ('dóne'm algun recort', RA 5), per poder convèncer l'estimada de la seva honestedat. Alegre s'esforça a no caure de nou en mans d'Esperança, però trameta a la dama, com a penyora, el poema final en castellà sobre la naturalesa de l'esperança.

A la *Requesta* el diàleg entre Voluntat i Raó s'inicia amb la percepció, per part de la Raó i de la dama, del desordre mental que s'ha apoderat de la Voluntat i del narrador, i lectors, identificables amb els literats receptors d'aquest tipus de debats epistolars (Pellissa 2016: 33). Així, mentre a la *Requesta* la voluntat del protagonista entra en conflicte amb la seva raó, en el *Rehonament* la raó ja funciona ('treballa lo entendre', RA 1), i mentre que la voluntat pretén el mateix que a la *Requesta* ('Demana la censura voluntat ser satisfeta', RA 1), el conflicte interior del protagonista entre Voluntat i Raó ja ha estat resolt, i la disputa s'estableix amb Esperança, un element més extern al narrador. Així, l'estadi de l'enamorament que es mostra al *Rehonament* és posterior al de la *Requesta* i es pot situar en el quart graó de l'escala de la *Faula*, però, certament, tant el *Rehonament* com la *Requesta* representen un estadi de l'amor en el qual el narrador encara creu en la possibilitat d'un amor honest. A la *Requesta* poden quedar resolts tots els dubtes que la Raó (i la dama) expressen sobre l'honestedat de la Voluntat.⁸⁰ Un cop l'enamorat ha demostrat la naturalesa honesta del seu amor, cal lluitar amb Esperança, el contrari del quart graó de l'enamorament, les dificultats del qual, com es veu al *Rehonament*, també provoquen dolor en l'enamorat.

Seguint l'ordre de l'escala de la *Faula*, després de la *Requesta* i el *Rehonament*, cal situar el *Somni de Ffrancesch Alegre*, on el narrador-protagonista, cansat del patiment que li causa seguir una dama que no el correspon, no sap si continuar estimant-la o deixar-la definitivament. És l'última fase del mateix graó de l'Esperança, previ al graó de l'Amor. En aquesta obra el conflicte es resol amb una visió, on el narrador veu la cort d'Amor, lloc on es dirimeixen i sentencien causes d'amor com la seva. Si Cupido, jutge del tribunal, sentència a favor del narrador, la dama es veurà obligada a correspondre a l'enamorat; contràriament, si la sentència és favorable a la dama, aquesta no haurà de correspondre al protagonista, cosa que el narrador també veurà com a positiva, ja que podrà posar fi a les esperances vanes de ser correspost. En qualsevol cas, la funció del judici és evitar el mal d'amor, la malaltia associada a la passió amorosa.

Com ha fet notar Pellissa, al *Somni* Alegre vitupera indirectament, a través de Petrarca, les dames (2016: 85-86):⁸¹

El seu advocat, Petrarca, s'expressa en termes com els que segueixen en diferents moments del procés: «si femenils rehons han de ser scoltades, no dupte enujats de ací partirem» [...], «né vós [...] tingau a meravella si vuy los hòmens a maldir se empenyen, com los ne sia dada bastant ocasió» [...]; Jacob assegura que «no vol rehó més privilegiada ser una flaca dona que yo» [...] i Salomó afirma és «subude d'elles la sua malícia, que lo que volen fan més valer que or, desestimant la vàlua del sol pus no·ls vengua en plaer. E qui·ls consent un poch, ne prenen molt».

Però una de les crítiques principals del *Somni* és als enamorats pusilhànimes que no són capaços de fugir d'aquesta concepció de l'amor (on s'inclou el narrador), ni d'interpretar els somnis tinguts (ha de ser l'amic Vidal qui interpreta). Vidal li recomana d'actuar com ho faria qualsevol enamorat, i representa, per tant, l'actitud dels enamorats presents en aquestes obres que,

⁸⁰ El dubte de la dama envers les intencions de l'enamorat és un obstacle recurrent per a la materialització de l'amor en la literatura de tipus sentimental. Vegeu Pellissa (2016: 31).

⁸¹ Vegeu Archer (2011) per als debats a favor i en contra del gènere femení.

tot i percebre, encara que en somnis, la veritat de tot plegat, s'aferren a aquesta concepció de l'amor. La idea que és a través de l'allegoria que podem conèixer i interpretar aspectes del món es troba arreu en Alegre, Vidal és el contrapunt real que permet d'expressar l'actitud poc desitjable dels enamorats, que no són capaços d'actuar desentenent-se d'una dama que els rebutja.

La *Faula de les amors de Neptuno y Dyana* no tracta de cap estadi de l'enamorament sinó que és una fabulació d'amor allegòrica que pren per tema la presa de consciència del narrador sobre el caràcter perjudicial de l'amor (*regoneixença*), en aquest cas causat per la falsedat o desconeixença de la dama, maleïda pel narrador ja en el seu 'oy' inicial. El text és un *exemplum* moral que s'adreça d'entrada als enamorats, però esdevé una advertència a les dames fingidores, que, usant l'honestedat com a pretext, oculten altres interessos o vicis, tals com la vanitat o l'avarícia. L'obra mostra els càstigs que poden patir.

A aquesta experimentació de l'amor dolorós, més o menys personal i fictícia, cal contraposar la visió eròtica que es desprèn del *Sermó de amor*, tractat de tipus paròdico-sarcàstic en dues parts. La primera part tracta sobre la naturalesa de l'amor, incloent una exegesi mitogràfica sobre els atributs de Cupido, que conté el mateix text que trobem a les *Allegories* (AL I.8), i que és traducció d'un passatge de la *Genealogia* de Boccaccio (IX.4.6-10). La segona ofereix set consells d'amor de tipus ovidià per als homes que volen ser amants famosos i correspostos. L'obra respon a l'estructura retòrica d'*expositio* i *probatio* dels tractats escolàstics (Quer 1988: 32 i 41): (a) *thema* o cita d'una autoritat inicial (SE 1), en aquest cas un fragment del *De Officiis* de Ciceró (I.4.12) que condensa els dos punts a tractar; (b) *prothema* o introducció (SE 1), que inclou la traducció del *thema* i una invocació a la natura, mare nutricia, substituïda de la Verge Maria (Cátedra 1989: 165); (c) *divisio* o organització de l'assumpte en els dos punts mencionats (SE 2); i (d) *argumentatio*, en dues parts segons els dos punts de la *divisio* (SE 3-9 i SE 10-12, respectivament). L'amor esdevé, gràcies a l'autoritat d'Aristòtil, la forma natural d'assegurar la reproducció.⁸²

Un aspecte que cal valorar és el caràcter autobiogràfic de les obres d'Alegre, i si les dames que hi apareixen tenen algun correlat amb el món real. Les freqüents teoritzacions d'amor que trobem en l'obra del nostre escriptor, i una prosa on sovint prima més la conceptualitat que la sensibilitat, com succeeix també en el cas de Torroella (2011: I.112), potser permeten dubtar de l'existència de les dames de peces com el *Rehonament*, un ésser absent, absolutament hieràtic, que es relaciona amb una conceptualització de la dama. En aquest sentit, a l'obra del nostre escriptor hi ha dos tipus diferenciats de dama: (a) la dama hieràtica i absent de la *Requesta* i del *Rehonament*, al marge de la història; (b) la dama de la *Faula* i el *Somni*, que participa de l'acció i de la trama (cosa que tampoc indica una correlació en el món real d'aquests personatges). Així, en Alegre hi ha una evolució en el tractament de la dama dins la trama, canvi que resulta rellevant si tenim en compte que cada una d'aquestes dames coincideix amb un punt concret de l'escala de l'enamorament que Alegre explica a la *Faula*. Al principi (*Rehonament*, *Requesta*) la dama és un ésser hieràtic intangible, però més endavant (*Somni*) esdevé un personatge tangible, amb veu i sentiments, que actua per defensar-se de les acusacions del narrador. La darrera, la dama castigada i blasmada de la *Faula*, és també un personatge arquetípic, però present en l'acció, com la dama del *Somni*.

⁸² Podríem llegir el *Sermó* com una rectificació de la seva concepció amorosa, ja deslligada de l'amor honest, i que es val de la ironia per expressar-se?

Aquesta conceptualització de la dama al *Rehonament* i a la *Requesta*, que s'acaba manifestant en altres personatges, com dèiem, permet intuir que, en el fons, Alegre no critica aquí una dama concreta, sinó una idea de dama, això és, la conceptualització de la dama honesta de la *fin'amors*, representada en la seva faceta cruel, la que trobem a *La belle dame sans merci*, una dama absent i allunyada de les demandes reals del narrador, responsable de la disfunció de l'amor honest (Badia 2015). Ara bé, Alegre té una certa contenció del blasme i l'única difamació explícita i directa que hi ha a les seves obres es troba a la *Faula* sota pseudònim. Com hem apuntat, la conceptualització de la dama, i la seva desaparició de la trama d'obres com al *Requesta* o el *Rehonament*, provoca la conversió en prosopopeies femenines d'elements interns del protagonista-narrador. Una cosa ben diferent, però, és el blasme indirecte, on Alegre se serveix de l'assimilació de la dama receptora de l'obra amb personatges allegòrics, com trobem amb l'assimilació Raó-dama de la *Requesta*. Així, per bé que l'assimilació no sigui tan clara entre Esperança i dama, parcialment s'identifiquen en tant que destinatàries del lament. Per això, el narrador maldiria Esperança, però mostra que encara confia en ella i li dóna una nova oportunitat, en una manera sibil·lina de retreure el comportament de la dama envers ell, sense eximir-la de culpa però donant-li una altra oportunitat. La mediació final que proposa Esperança entre narrador i dama persegueix persuadir de nou de l'amor el protagonista turmentat, però també tancar narrativament el cercle de la injúria, que parteix de la dama hieràtica i absent, passa a Alegre, que la traspassa a Esperança, que la retorna al punt inicial, és a dir, la dama, en una estructura circular que remet metafòricament a la naturalesa repetitiva de l'esperança.

LA GENEALOGIA DE BOCCACCIO

Alegre recorre a la *Genealogia* de Boccaccio per al comentari d'Ovidi. Si en Petrarca trobem uns tòpics i referents concrets en relació a l'amor, a les *Allegories*, és a dir, en Boccaccio, trobem explicacions sobre el funcionament sentimental, anímic i moral de l'ésser humà. S'hi toquen temes com la misogínia, l'enveja, la castedat, la luxúria, les virtuts o la saviesa. Com veurem a continuació, les allegoritzacions que exposa al comentari d'Ovidi són idees nuclears de la producció sentimental pròpia del nostre autor i del gènere sentimental. Així, a les seves obres sentimentals no hi ha una gran variació de les interpretacions i l'ordenació moral i amorosa que trobem a les *Allegories*, segons la qual l'amor, com l'ànima, es mou entre el bé (virtut, amor honest) i el mal (pecat, amor deshonest). Aquesta ordenació moral, comuna al món cristià i que remet especialment a autors com Sant Tomàs, descriu la voluntat humana com a oscil·lant entre la raó ('just govern y discreta consellaria', RE 1) i els apetits primaris. En el primer supòsit l'amor o la moral són honestos, perquè l'ànima intel·lectiva esdevé completa (*complit* és l'adjectiu per descriure l'enteniment de la dama virtuosa), però si la voluntat segueix els apetits, l'ésser humà queda sotmès a l'ànima sensitiva, i en aquest darrer cas, l'amor deixa de ser honest, perquè la voluntat i la raó són dominades per la passió. Depèn del lliure albir de l'ésser humà decantar-se cap a una o altra banda. A les *Allegories* hi ha aquesta ordenació en explicar els mites de Minos, Pasífae i el Minotaure:

Lo que diu Servi pot ésser veritat, mes yo, estirant l'ormeig de ma fantasia, he tret de aquest fengir molt pus alt sentiment y estime ab açò los antichs haver volgut mostrar lo vici de la desonestat com se causa en nosaltres, entenent per Pasífte, gentill filla del Sol, la nostra ànima, filla per creació de Déu, sol vertader, creada bella y ab gran resplendor. Aquesta és casada ab lo rey Minos, home just, ordenador de leys, ço és, ab la raó, qui ab ses leys deu governar aquella. Venus, ço és, l'apetit concupiscible inimic a aquesta, qui aderint a la sensualitat tostemps és

enemich de la raó. E si a aquest acosta la ànima necessàriament és lunyada y separada de la raó y axí desviada fàcilment se anemora del toro qui·ls era donat per a sacrificar, per qui devem entendre los forans sentiments, donats a la raó y a la ànima per fer d'ells sacrifici a Déu, lo qual se fa tostamps que de aquells per les necessitats usam degudament. Però sovint, dexant lo que és degut, abúsan de aquells, com féu Minos, dexant de sacrificar aquell ab qui comès sa muller l'adulteri, y axí la ànima inclinada al vici ab lo toro se ajusta sots lo enginy de la vaca de fust, y {211a} açò és quant ab noves e exquisides maneres la nostra ànima cerca pendra los delits del cors, per on s'engendre lo Minotauro, per qui és entès lo vici de la desonestat, qui pròpiament és dit mig home y mig toro, com per tal vici tals se mostren los hòmens. (AL VIII.2, *Teseu i Ariadna*)

Així, les virtuts mouen l'ésser humà cap a Déu i cap a l'amor honest, però els pecats l'allunyen de Déu i el porten cap a un amor deshonest. A les *Allegories* els set pecats s'assimilen als set grans de magrana que Prosèrpina tasta als inferns:

Podem entendre per Prosèrpina la ànima del peccador furtada per Plutó, ço és, per lo diable y detenguda en l'ort dels delits de aquest món, da on ab gran treball, pus ha menjat los set grans de magrana, ço és, que ha practicat e mesos en obra les set spècies de peccat qui·s nomènan mortals, pot exir ni ésser restituïda a Ceres, qui és la gràcia de Déu; e par-me que lo peccat en comú pròpiament se pot a la magrana acompanyar, perquè axí com la magrana té multitud de grans sota si amagats lo peccat en si amaga multitud de vèries espècies, y segons aquest ymaginar Scàlapho, acusador de aquella, convertit en òliba, és lo mateix diable, acusador de la ànima que ha feta peccar, però ab tot açò encara pendré pler de hoir lo parer vostre. (AL V.7, *Prosèrpina*)

Aquests set pecats, i les virtuts corresponents, es troben àmpliament allegoritzats i, com es pot veure en el cas de la *Faula*, la trama mitològica adquireix significat si es recorre a les interpretacions del mite que trobem a les *Allegories*. Aquestes allegoritzacions moralitzants tenen sovint el seu origen a la *Genealogia* de Boccaccio. Llistem a continuació algunes referències de tipus moral de les *Allegories*:

(a) **Enveja**: '[A Aglauros], per la trista Enveja, tant los béns mirats en sa germana la anujaren, que, consumant-se a poch a poch, a la mort arribà. Açò me sembla raonable haver dat causa a l'escriure de Ovidi, dient aquella {166c} convertida en roca negra per mostrar la mort de l'envejós, negra tant per porgar sa culpa en loch fosch quant per la negra fama que resta de aquell' (AL II.8, *Mercuri i Aglauros*).

(b) **Avarícia**: 'La bondat e innocència és la primera muller ab qui lo nostre apetit és casat, mes per obra de nostra instable y lenegable natura [...] lançam aquella, y en loch de segona muller nos ajustam ab la concupiscència de coses no degudes, la qual en quant danyoses e perilloses coses nos empena nos és mostrat per exempli de Phineo, qui creent la avarícia e tirat per a- {95bisd} petit de or, privà sos fills de vista; [...] als tals avariciosos és dit los déus haver tramès les arpias, bruts y rapaces aucells, per qui devem entendre les àncies mordedores de l'avariciós. Aquestes li umplen la casa de mil sutzures, perquè no ha letgesa que no sie en lo cap de l'avariciós, ni malvestat per ell no assejada' (AL VII.1, *Fineu*).

(c) **Castedat**: 'Altres són las nimphas driades, assignades als boschs, dites a 'drias', qui és arbre, de les quals per Claudiano son set anomenades e no dupte ab lurs noms descriure les propietats comunes als boscatges [...] E, com les dolors del part publicassen la culpa de Calixto, essent d'aquell desliure, ab gran vergonya fon lançada de les claustres de les verges sagrades, no gosant fer-li pijor per tamença de Júpiter. E axí, sobrada de vergonya, ab lo petit infant, Archas anomenat, gran temps no coneguda visqué en los boscatges;'

(AL II.4, *Diana*); ‘Fals és dels poetes fengit que Ypòlit celebràs vida casta, ans, enamorat de Erícia, noble dona de la terra de Atenes, en los boschs ab cautela satisfeya ab ella al secret de sos plaers; la qual Erícia, perquè caçant seguia les regles de la verge deessa, era per ell anomenada Diana y sots tal nom ab ficta castedat avorria ésser abraçat de altres’ (AL XV.5, *Hipòlit*); ‘E per ço, dignament loant aquest acte de conjugal castedat, à posada Petrarca a Dido entre les dones castes. E deus notar que Virgili, scrivint lo que ha dit de Dido, ne Ovidi seguint-lo, no han volgut escriure vertadera hystòria, mes una faulta semblant en mol- {233a} tes coses al cas de Dido sots lo nom de aquella’ (AL XIV.2, *Dido*).

(d) **Saviesa**: ‘Aquest cavall [=Pegas] ab ungle fort haver cavat la font de Castàlio significa lo treball que molts mètan per desig de haver fama en adquirir sciència, la qual, com és aconseguida, pròpiament és dit d’aquell treball nàxer. La dita font, qui és interpretada habundant y ample, mena per a dir y escriure, y més fon dit aquesta font cavada per servici de les muses, de qui lo propi offici és de escriure la fama dels hòmens nobles heroichs y quasi divinals, o los dits del antichs oradors y poetas’ (AL V.3, *Pegas*); ‘Per aquest [=Pirineu] són entesos alguns qui, tenint lo armari ple de llibres, sens voler lo treball de l’estudi volen ésser jutjats doctors y grans poetes, e fugida la sciència que pensaven {185a} tenir sots los llibres enclosa, volent-la seguir, ço és, volent-se amostrar doctors del que no saben, caen morts y desfets davant los hòmens de sciència’ (AL V.3, *Muses*); ‘Del debat de les filles de Píredo ab les muses, de l’ésser condemnades y en garces transformades, estime que’s deu traure tal sentiment: que molt són tan folls y tan presumptuosos que sens tenir conexença de alguna sciència, fiant de lur enginy se gosen als doctes preferir, en tant que no dupten ab aquells venir a la disputa, en la qual com són davant los hòmens de sciència, levat lo vel de lur presumpció, se mostren ignorants garrulés, y com ab multitut de vâries paraules als tals com ells aparègan gran cosa y ells matexos no s’enténgan parlant, són escarnits dels savis e jutjats garru- {189a} lers, com a garses, qui dien les paraules sens saber què importen. E açò ab tan gran fictió à volgut Ovidi amostrar en vituperi dells folls presumptuosos y laor dels discrets’ (AL V.9, *Pièrides*); ‘ço és, los hòmens obstinats en lurs opinions, los quals, sinó per {214b} força de eloqüència no poden ésser remoguts de aquella pertinàcia ab qui estan affixos’ (AL X.1, *Orfeu*); ‘La primera [=virtut], firmesa, perquè molt ajuda al que ama si és mirat per home ferm, no variable ne ficta com són molts. La {217d} segona és eloqüència, no menys necessària que la firmesa, perquè ab aquesta per veras demostracions prova la firmesa de la voluntat sua’ (AL X.7, *Atalanta*).

(e) **Gelosia**: ‘O, trista gelosia, y per {200a} què mesclas tan sovint tu la negra suspita en lo joch de amor, o folls anemorats, massa promptes en creure, aturau-vos un poch en jutjar quant oiú, trobareu la fe y la suspita ésser causa de grans mals: la fe nugué a Cèfalo, creent lo que hoí de la falsa Eurora, y la suspita lo aportà en cercar y fer prova de la firmesa de Procris sa muller; y aquestes suspites [...] causaren la mort d’ella y lo dol del marit’ (AL VII.8, *Procris i Cèfal*).

(f) **Tristesia**: ‘Tots los hòmens forts a sostenir treballs com era Achilles són mullats en Stígia, ço és, en la tristor, per amostrar que en les alegries pus tost són fets los hòmens molls que forts, e com vullen los físichs que les venes que són en lo taló se esguarden als ronyons y a la part viril, pròpiament digueren los poetes lo taló de Achilles no fet fort per l’aygua d’Estígia, com tots los altres membres per amostrar lo apetit de amor no ésser estat per lo pes de les armes aflaquit en Achilles, ans al mig de la guerra cruel aquell ab leuger creure lo portà a la mort. E per ço que diu Ovidi que Apollo, induït per Neptuno, enmig de la host guià lo colp de Paris en la mort de Achilles, deus

notar que Achilles morí en lo temple de Apollo Timbreo, vehí del mur de Troya, e per ço, scusant de culpa Paris, volgué lo poeta ab semblant fictió dir la mort de Achilles' (AL XII.8, *Aquilles*); 'per açò Ovidi moralment avisa als qui àman que per res no deuen alegir de matar-se per amor de qui amen, perquè si són amats major anuig no'ls poden procurar que privar-se de vida' (AL XIV.11, *Anaxàrete*).

(g) **Concupiscència:** 'Lo que diu Servi pot ésser veritat, mes yo, estirant l'ormeig de ma fantasia, he tret de aquest fengir molt pus alt sentiment y estime ab açò los antichs haver volgut mostrar lo vici de la desonestat com se causa en nosaltres, entenent per Pasiffe, gentill filla del Sol, la nostra ànima, filla per creació de Déu, sol vertader, creada bella y ab gran resplandor. Aquesta és casada ab lo rey Minos, home just, ordenador de leys, ço és, ab la raó, qui ab ses leys deu governar aquella. Venus, ço és, l'apetit concupiscible inimic a aquesta, qui aderint a la sensualitat tostemps és enemich de la raó. E si a aquest acosta la ànima necessàriament és lunyada y separada de la raó y axí desviada fàcilment se anemora del toro qui'ls era donat per a sacrificar, per qui devem entendre los forans sentiments, donats a la raó y a la ànima per fer d'ells sacrifici a Déu, lo qual se fa tostemps que de aquells per les necessitats usam degudament. Però sovint, dexant lo que és degut, abúsan de aquells, com féu Minos, dexant de sacrificar aquell ab qui comès sa muller l'adulteri, y axí la ànima inclinada al vici ab lo toro se ajusta sots lo enginy de la vaca de fust, y {211a} açò és quant ab noves e exquisides maneres la nostra ànima cerca pendra los delits del cors, per on s'engendre lo Minotauro, per qui és entès lo vici de la desonestat, qui pròpiament és dit mig home y mig toro, com per tal vici tals se mostren los hòmens' (AL VIII.2, *Teseu i Ariadna*); 'Per Antheo és entès lo líbido del nostre apetit nat de la terra, com nasqué de la carn, qui és terra, y per ço, tocant-la cobra forces. Com del toch de la carn acustume reviuire lo apetit cansat. Y per ço Hèrcules, per qui és entesa la virtut, lo venç y mata, luyant-lo de tocar a la carn, perquè cessant tocaments desonestes fàcilment lo virtuós en feynes ocupat venç lo desareglat apetit de la carn' (AL IX.3, *Anteu*); 'Finalment és casat Orpheu ab Eurídice, ço és, ab la natural concupiscència, qui ha algú no manca dels mortals. Aquesta, passejant per lo prat dels temporals delits, és amada per Auristeu, ço és, per la virtut qui aquella vol aportar a lloables desigs, mes fuig-li ella, perquè la natural concupiscència volenters fuig e's lunya de la virtut, y axí fugint de la serpent [é]s morta, a on devem entendre per lo serpent estant entre les herbes la fraudulència amagada entre los delits del món, qui, verdejant, enganen los mirants, pensant en aquells trobar complit delit, los quals practicant los porten a la mort, e veent lo prudent orador, qui és entès per Orpheu, la natural cupiditat submergida en infern, ço és, en lo pregon dels temporals negocis, ab demostracions dolces y vertaderes s'esforça en tornar aquella a fruyr lo celestial ayre y sovint obté lo eloqüent ab força de son dir, que aquella, dexant l'infern, és tornada a virtuosa vida, ab pacte emperò que no gos girar los ulls detràs en racort dels vicis que seguia, fins que {214c} sia arribada en la altesa de la perfeta vida, per ço que lavors ja forçada no tem, mirant los vicis, de tornar a practicar aquells' (AL X.1, *Orfeu*); 'E per ço entrodueix Dido molt noble linatge de edat jove de singular bellesa, habundant de riqueses, de costums insigne, per castedat famosa, governant als pobles de la sua ciutat, eloqüent e discreta, y viuda quasi per esperiment, mes inclinada al delit de la carn; les quals coses totes són bastants a subjugar y vençre lo ànimo no sol de un axellat e lançat de la mar en terra astranya, afreturant ajuda, mes de qualsevol noble y prosperat. Y axí amostra Eneas, qui és l'ome racional, vensut per tals mitjans haver amat a Dido, ço és, haver servit a la concupiscència' (XIV.2, *Dido*).

(h) **Ira**: ‘Mes deus notar que per Cèrbero los poetes entenen a la ira, dient que té tres caps, {207d} per qui són preses tres causes principals per qui la ira se causa en los hòmens: la una és la pròpia adversitat, l'altra és la de l'amich, e la terça lo prosperar de aquell que avorrim’ (AL IX.3, *Cèrber*)

(i) **Prudència**: ‘Axí mateix, per Orpheu devallant als inferns, podem entendre l'ome prudent y savi, sovint ymaginant devallar per contemplació en lo infern y en lo mal dels altres, per ço que, mirant y conexent lo que deu reprovar, ab més esforç desig lo que és loable, y axí trau del cors la ànima envelopada, en los delits de aquell pujant-la, per racort de les penes, a contemplar la celestial glòria. E per tal camí guiat de la raó pujà lo nostre Dant a veure paradís’ (AL X.1, *Orfeu*).

(j) **Fortalesa**: ‘La primera [=virtut], firmesa, perquè molt ajuda al que ama si és mirat per home ferm, no variable ne ficta com són molts. La {217d} segona és eloqüència, no menys necessària que la firmesa, perquè ab aquesta per veras demostracions prova la firmesa de la voluntat sua’ (AL X.7, *Atalanta*).

A més d'aquests vicis i virtuts, a les *Allegories* també hi ha idees misògines contra les dames deshonestes. Des de la misogínia es destaca la seva avarícia, l'engany i mals costums com la beguda. Però aquesta misogínia s'estén a la dona en general, de manera que s'assimila la dona amb el vici i l'home amb la virtut, com es troba en els comentaris a Ceneu i Tirèsias, personatges mitològics transformats de sexe:

1. De Ceneu lo que és dit en lo capítol quart, que fon dona y après tornà home per gràcia rabuda de Neptuno, pot ésser lo que dien alguns, que essent jove sostengué en son cors lo vici detestable, per on fon jutjat dona, però crexent ab los dies en seny abominà aquell, e per ço fon dit que tornà home (AL XII.6, *Ceneu*).
2. Per tal dir de Bocaci ymaginant en lo dit de Tirèsias me par que per ell caminant podem entendre lo home racional peregrinant e caminant per la vida present les serpents trobades ajustades ensemps són lo ajust dels vicis e peccats qui ns occorren per desviar lo nostre dret camí, los quals són dits serpents per ésser fills de aquella antiga serpent de qui és dit: “(Genesis tercio) Serpens erat calidior cunctis animantibus terre.” Aquestes tostamps que l'home ab lo bastó de experiència les toca, provant e tocant los actes de aquells és convertit en dona, y açò per haver dextat la part de la virtut d'on pren lo nom de vir, y haver aderit a la mollicita dels delits d'aquest món, da on és dita “mulier quasi mollis natura”. E axí seguint la via del peccat passà set anys practicant aquelles set espècies de peccats qui per ésser camí de mort eterna són nomenats mortals, e passats los set anys, ço és, los set peccats, “Quia impii in circuitu ambulant”, tornà lo peccador al loch a on primer viu les serps ajustades e si sens regonèxer la causa de son mal continuà la vida començada fet hàbit del peccat, ab gran dificultat se retrau de aquell, si emperò com féu Tirèsias les tornà ferir ab lo bastó cobrà la forma d'ome. (AL III.4, *Tirèsias*)

És més, una dona virtuosa i bella alhora, segons les *Allegories*, és un ésser rar, gairebé propi dels temps heroics, justificant l'argument a partir del concepte de ‘concòrdia entre virtut i bellesa’ de Petrarca: ‘Casà Ulixes molt jove ab la gentil Penèlope, filla de Ýcaro, verge en qui la concòrdia que diu Patrarcha, que tan atart se troba de virtut ab bellesa, clarament se mostrave’ (AL XIII.2). Aquesta associació de la feminitat amb el vici i la masculinitat amb la virtut no és sempre explícita com en aquest passatge, però és latent a les obres sentimentals del període, i vehicula i legitima el blasme a l'estimada (en principi no pas una dona deshonest), com trobem a Pere Torroella, a la *Tragèdia de Caldesa*, al *Sermó* amb la disputa de sexes, o a la *Faula*. Certs comentaris als mites que es fan a les *Allegories* en molts aspectes es relacionen amb aquesta misogínia que retrobem amb la Dyana de la *Faula*.

Així, en comentar l'episodi de les sirenes, les relaciona amb les 'males dones' (=Dyana): 'acostumen les males dones, destres, volent enganar los estranys, fengir los comuns actes de les honestes verges, calant los ulls en terra, atart parlant, envermellint la cara, esquivant ésser tocadés' (AL V.7); i continua: 'Y perquè de malcriades no saben regir-se, en la prosperitat sovint pèrdan aquella e, sercant per trobar-la enmig de la mar, són en pexos transformades, perquè perdut lo crèdit de les primeres arts per a guanyar la vergonya dexada en la mar, ço és, en lo públich, se transformen en pexos del lombrígol avall' (AL V.7). I tal vegada la repetició lèxica del verb 'trastejar' entre la *Faula* i les *Allegories* relacioni el següent passatge amb la *Faula*: 'De aquestes se diu que habitan la riba de la mar, perquè solen les dones a tal ús sercar loch a on no sían conegudes y en qui sovint molts estrangers arriben y trestegen' (AL V.7). Com hem dit, a les *Allegories* un dels vicis de la dona és la beguda; es diu d'Ariadna:

3. E restant aquella viciada e diffamada per desordenat beure, digueren los poetes que, dextant-la Theseu, fon presa per Baco, collocant la corona de aquella en lo cel, ço és, posant la fama, qui és corona de les dones, en lo cel, no per glòria, com diuen los poetes, mes per major infàmia de aquella, quasi que vullan dir que la fama de Ariadna pujà al cel, restant aquella diffamada y maldita en la terra (AL VIII.2).

Un altre vici que es descriu és l'avarícia. Es diu d'Atalanta:

4. Yo, no tant aprimant-m'i, entenia sol per açò haver volgut senyalar lo poeta la durícia de les dones en la fi ésser ab or y donatius venuda, com sien totes naturalment avars (AL X.7).

Narrativament, el comportament deshonest femení s'equipara al delictes d'impietat envers els déus o Déu (*hybris*), cosa que comporta el càstig diví. Aquesta assimilació es troba, per exemple, en la transformació de Dyana en pedra a la *Faula* a causa del seu amor deshonest (o delictes contra Venus). Aquesta transformació, que es pot relacionar amb la de les Propètides de les *Transformacions*, transformades en roques també per negar la divinitat de Venus, equipara l'amor deshonest d'algunes dames amb la impietat:

5. Per aquella [=Venus] transformades en pedres fogueres, senyalant lo foch de la desonestat en què incorregueren (AL X.4).

LES METAMORFOSIS D'OVIDI

El mite clàssic de factura ovidiana és present a les obres d'Alegre, com succeeix amb Torroella, Llull i, especialment, amb les obres de Corella. Alegre va traduir i comentar *Les metamorfosis* al català, i com és natural hi ha una presència d'aquestes a la resta de la seva producció. Com hem dit, podem classificar les obres sentimentals d'Alegre en funció de si contenen o no l'element mitològic. Al *Somni*, a la *Faula*, i al *Sermó* (i d'alguna manera també a la *Passió*) hi ha préstecs que provenen de la traducció i el comentari d'Ovidi. En canvi, al *Rehonament* i a la *Requesta*, no. Primer mostrarem els passatges comuns entre les obres sentimentals del nostre escriptor i les *Transformacions* i *Allegories*, i després analitzarem alguns passatges comuns entre Alegre i Corella.

(I) LA PRESENCIA D'OVIDI A L'OBRA PRÒPIA D'ALEGRE. Comencem per la *Faula*, l'obra on hi ha més elements que depenen de les *Transformacions* i *Allegories*. A la llista següent hi anotem el context de totes les coincidències i subratllem el passatge comú de la traducció o comentari d'Ovidi:⁸³

⁸³ En algun cas, quan ens ha semblat interessant, també hi hem introduït un passatge d'algun altre autor (Boccaccio o Romeu Llull, per exemple) que té alguna relació amb el cas comentat.

1. Tant quiti me trobava de la cremor passada (FA 1) : [Medea], quítia de la pesada cremor (TF VII.1, *Medea*)
2. ab suaus ones regants les tendres herbes de aquella planura, de hon aquelles criaven flors de tantes natures, que ab diversitat de tantes olors y colors als dos senys tant vehins plenament satisfeyen' (FA 1) : produeix aquella terra humida flors de moltes natures, de manera que ab deguda tempransa tostemps en aquell loch regna la primavera (TF V.5, *Rapte de Prosèrpina*) : Era lo loch una gran e plana praderia ab moltes verdes herbes e diverses flors ab fonts e aygües suaus que en aquelles nodriment daven' (Llull 1996: 212, *Lo despropiamen*) : avvene che a me subitamente parve intrare in uno dilettevole e bello sentiero, tanto agli occhi miei e a ciascuno altro mio senso piacevole quanto fosse alcun'altra cosa stata davanti da me veduta ... e, dove erbe verdi e vari fiori nell'entrata m'erano paruti vedere (Corbaccio 1828: 161).⁸⁴
3. “No sé [Cupido] si [...] seria en lo món tornada per confondra y delir de la terra lo nom de nostre cort la enveyosa Diana, treballant, per exempla de sos frets vots y aspres castedats, amortitzar y apagar lo foch que per la obra nostre acostuma encendra lo tendre cor de les gentils donzelles. No és més gentil que's mostrà aquella en lo temps que vivia, y com ella ab vot segueix virginitat [...]” [...] “Ab altres tantes fletxes, de aquelles de plom, qui causen malvolença, y ab l'aygüe del riu qui aporta oblit, mon [de Venus] fill, fareu dos coses, ço és que, desanamorats se dexan de saguir-la los qui la han seguida, y, oblidats del que més stimaven, menys se recorden d'ella, que si en algun temps no la haguessen vista.[...]” Mou les leugeres ales per mil colors distinctes lo potent fill de Venus, hoÿdes tals rehons de la sàvia mare. E per camí contrari —com la lansa de Achilles— sana ab lo seu arch les naffres que poch ans ab ell havia fetes (FA 6-7-8) : “[...] o, amat fill Cupido, preneu aquellas flexas ab qui venseu a tots y feriu-ne lo pits del gran déu de l'infern, qui ara és exit per a mirar la terra. Vós los celestials venseu y lo gran Júpiter, tots los déus de la mar son vuy vostros sotmesos, y encara aquells qui habiten la terra. ¿Per què serà l'infern sens sentir lo poder del vostre potent braç? Excitau vuy la força de l'arch tan adormit, no escape per peresosa negligència Plutó de nostre cort, com Pallas y Diana, qui són tan refredades ab lo glas de freda virginitat, que'l nostre foch no les pot escalfar. Tal serà de Prosèrpina, qui és filla de Seres, si vós no y provehiu, perquè totes ses obres tíran per a seguir los camins de Diana. Si voleu escoltar açò que yo us diré, fareu que sia ella ab són oncle ajustada en una anamorada voluntat, y cessaran los duptes qui repòs no'm consenten”. Acabava la mare tals raons, quant lo fill, obeint a consell, fèu uberta la aljava; entre nombre de mil trià una sageta, la pus aguda y qui més dret al senyal se guiava, y, collant lo fort arch, ab aquella ferí lo negre cor de Plutó (TF V.5).
4. Serchareu a Neptuno, qu'és potent en la mar e rich per moltes preses que en ella ha fetas, disposat a trestajar lo seu stat movable de unes ribes en altres (FA 7) : E axí se diu que Neptuno per a furta Eleÿda passà ab una nau, portant per insígnia la pintura d'un toro, e, perquè tots los fets de Neptuno se fèyan en la mar [...] y, quant portà a Cereas, axí mateix fon dit convertit en cavall, volent significar, per lo cavall disposat a portar pes com sovint ab la nau aportava forment, que és entès per Ceres [...] Neptuno, ço és algun navegant estranger (AL VI.1) : Que aquestes [=sirenes] cantant los navegants empèngan a dormir no significa alre sinó com ab blanes paraules adormen los sentiments dels mesquins qui'ls caen en les mans, de manera que no sentint-ho moren, y réstan ellas en lo prat dels delits de lur desonestat entre los ossos [...]Y perquè de malcriades no saben regir-se, en la prosperitat sovint pèrdan aquella, e cercant per trobar-la enmig de la mar són en pexos transformades, perquè perdut lo crèdit de les primeres arts per a guanyar la vergonya dexada en la mar, ço és, en lo públich, se transformen en pexos del lombrígol avall, com la raó de tal fengir clarament als discrets se amostre. De aquestes se diu que habitan la riba de la mar, perquè solen les dones a tal ús cercar loch a on no sían conegudes y en qui sovint molts estrangers arriben y trestegen (AL V.8 = *Gen.* VII.20.11-13, 1998: 756).

⁸⁴ El sintagma ‘flors de tantes natures’ de la *Faula* remet a les ‘flors de moltes natures’ de les *Transformacions*, mentre que el text de Llull (‘diverses flors’), per bé que semblant al d’Alegre, remet més directament al *Corbaccio* (‘vari fiori’), com ja va notar Torró (1996: 219).

5. Aquest [=Neptú] vensé Medusa, Malencha y Eleÿda, Bisàlpida y Seres (FA 7) : [Aracne] brodà après de Neptuno: convertit en toro furtà la verge Eleÿda, y convertit en castrat enganà a Bisàlpida. Y brodà com Neptuno, transformat en cavall, conduhí a son plaer a la dessa Seres y après a Medusa; y mudat en dalfi, enganà a Melanca (TF VI.1, *Aracne*).⁸⁵
6. Trista! Què és açò que tants no han pogut e aquest basta en fer-me sentir pena? Pot ésser que yo ame ne senta passió, qui tant me só burlada? Si bé, pus he trobat qui satisfà a quant ma condició vol. E qui me n'assegura? La sua bona cara y les clares rehons, no tals com he hoÿdes fictes y colorades de altres parencers. D'aquest seré honrada y tenguda secret [...]. Com gosaré mirar los altres en la care, qui tant me han seguida, si satisfàs aquest de la primera vista? Y si rest enganada, ab quins ulls gosaré mirar yo a les altres dames qui són de algun preu, que totes me reputen com a llur principal? Vage-se'n en bona hora y reste yo honrada en la mia stima y dels qui jutgeran lo sacret de mos actes (FA 9) : Ay, trista, que no sé apartar de ma pensa la por de aquellas penyas que són enmig del pèlech tan anemigues dels simples navegants! Ja tem ara a Silha y lo ladrar dels cans de la mar de Sicília, però tenint a la cosa amada, y posada en la falda de l'esforçat Gèson, abraçada per ell, no tembré negun mal, y si só en perills que-m sia forçat tembre, serà tan gran la por que de perdre tan estimat marit tendré que-m levarà la mia. Ja'l nomenas marit, o Medea, y a la tua culpa posas tan honrat nom? No-t pendrà per muller, ans com mereix tractant-te, seràs envergonhada. Mira quants mals comets, y mentre pots, te lunya de tan manifest blasme (TF VII.1, *Medea*).
7. Ab tals y semblants contraris pensaments, hesplicats per la lengua, passà la nit Dyana sens acullir lo son (FA 10) : Ab aquests y semblants contraris pensaments passà la nit Medea sens acullir lo son (TF VII.1, *Medea*).
8. lo seu fael saserdot, digne ministre de sos sacrets misteris, anomenat Dion (FA 10) : la terça [Venus] fon filla de Júpiter e de Dion (AL X.8).⁸⁶
9. E viu la nit sagüent Neptuno transformat en aygüe de or fins entrar dins lo retret hon ella reposave, com lo fill de Saturno [=Júpiter] entrà en temps passat a la filla de Acrísio, ab esta diffarència, que aquell ploent entrà per la teulada, y com a bras de aygüe pujant de una font Neptuno viu pujar y entrar per lo loch hon ella palsigave (FA 12) : Júpiter [...] ab força de diners fon mès, per les dones del servey de aquella, per la taulada en la cambra a on Danes dormia. E per ço és fengit Júpiter transformat en pluja d'or haver plogut en la falda de la filla de Acrísio (AL III.11).
10. Tramès aquell a la antigüe sala a hon les tres germanes, qui, per no perdonar a la vida de algú, són nomenades parchas, [...] ab lo seu manament, nunciar lo fat a la presumptuosa [...] Cloto, la primera de les que diuen fades [...] Làhtesis, la segona [...] Àntropos, la tercera de les germanes dites (FA 14-16) : vengueren aquelles tres germanes qui-ns revèlan lo fat, d'on prenen nom entre-ls vulgars de «fades», per a fadar lo nat (TF VIII.5) : lançant al foch lo tió que fon fadat lo dia que nasqué Melèagro, per les tres germanes, nomenades «fadas» vulgarment y parcas, *quasi nemini parcentes*, y en particular Cloto, Làtesis e Àntropos (AL VIII.5) : Fengiren los antichs que la vida dels hòmens en una philosa, per aquestes germanes [...] era del tot regida (AL XV.8).
11. E més en hoÿr la dolçor de la veu [de Mercuri], que en temps passat havia adormit los cent ulls qui senyien la redonesa del prudent cap de Argo, ab so de tals paraules (FA 15) : Argo, qui ab C ulls circuïa la redonesa del seu cap [...] E perquè poch havia que tal instrument era en ús, demanà [Argus] al qui sonave [Mercuri] si sabia d'ell lo començ, ne la manera com era estat trobat, per orde, sens anujar-se, li comptàs, affermant tan dolça armunia no haver oïda (TF I.9).

⁸⁵ La forma 'Eleÿda' és un error de traducció d'Alegre a les *Transformacions*. Vegeu la nota corresponent a la *Faula*.

⁸⁶ Paral·lisme detectat per Torró (1994: 235), que també indica que Boccaccio fa aparèixer un personatge de nom Dioneo, de qui el Dion de la *Faula* en pot ser una variació i adaptació, ja que la seva descripció encaixa amb el personatge de la *Faula*: 'El Dioneo del *Decameron*, el luxuriós, el llibertí' (ibíd.).

12. Cilla, filla de Niso (FA 16) : Silla, filla de Niso (AL VIII.1).
13. la liberal filla del rey Hoetes (FA 16) : Medea, filla del rey Hoetes (AL VII.1).
14. La terra hon posave los peus restave secha, sens més criar erba ni suau flor (FA 17) : E és tan gran la força del seu verí, que tots los verdejants camps per qui passave restaven sechs, ab son alè contaminant regnes, ciutats e pobles (TF II.8, *Enveja*).
15. La tua [= de Dyana] avarícia passa la de Eurifile, muller de Amphiaraho, qui, per haver lo collar de Herimona, que tenia Argia, descobrí son marit [=Polinices] e procurà, per hon morí en lo citi de Tibas, car aquella mès a sort la vida del marit per haver una joya tenguda en gran preu (FA 18): y més de tots Argia, muller de Polinises, qui desijave de cobrar son marit, de què un die, mostrant-se congoxada, tenint en lo coll un rich collar primament obrat per les mans de Vulcà, lo qual era estat de Herimona, muller de Cadmo, raonant ab Euriphile, muller de Anfiarao, moguda aquella per la vista del collar que gran temps havia desijat, promès a Argia si lo collar li dava de mostrar-li lo loch a on era son marit amagat. No tardà la muller molt amable satisfer ab lo collar a l'apetit de la avariciosa (AL VIII.7).
16. Ha abrassat les riqueses de Plutó [=riqueses infernals = pecats (avarícia de Dyana)] (FA 18) : No cessava Seres de demanar la filla; y allegava Plutó, pus havia menjat, que no podia exir més del seu escur regne (TF V.7) : Prosèrpina, en lo infern detenguda, no pogué promptament ni expedita ésser restituïda als déus celestials per haver menjat en l'ort de Plutó set grans de mangrana, me par que no impròpiament podem entendre per Prosèrpina la ànima del peccador furtada per Plutó, ço és, per lo diable y detenguda en l'ort dels delits de aquest món, da on ab gran treball, pus ha menjat los set grans de magrana, ço és, que ha praticat e mesos en obra les set spècies de peccat qui's nomènan mortals, pot exir ni ésser restituïda a Ceres, qui és la gràcia de Déu; e par-me que lo peccat en comú pròpiament se pot a la magrana acomparar, perquè axí com la magrana té multitud de grans sota si amagats lo peccat en si amaga multitud de vàries espècies (AL V.7).
17. E com volgués Dyana, indignada de hoyr tals rehons, a què de gran senyora no volgué may respondre, tornar-se'n per lo loch per hon era venguda, no's pogué moure, perquè les parts del seu cors, que ans movia a son pler, eren fetes immobles, e les junctures dels jenols, endurides, no seguien en res lo moviment dels peus, ans lo fret que en les ungles mostrà el primer senyal se era tant stès que descolorides apparien les venes, perduda la lur sanch, de manera que, a poch a poch, la fredor y durícia tota la ocuparen, tancant a sos frets polsos camí de més polsar ni dar senyal de vida. No volgué may parlar, ne com hagués volgut tenia ja camí per a traure la veu. Ja era tota rocha, e no blancha, que lo verí que en son cor se era tant tancat, scampant-se deffora, la havia feta negra (FA 20) : e, volent-se levar Aglaures per tancar-les, no pogué moure's, perquè totes les parts de son cors, que primer asseguda movia, per soberch pes immobles éran fetes. E, treballant en va, ja les juntures de sos genolls se éran endurides e lo fret per les ungles se estenia, descolorides apparien les venes, perduda la lur sanch. E axí com la secreta malaltia tots los membres consuma, la durícia e fredor a poch a poch tota la ocupaven, tancant a sos polsos camí d'espírar. No volgué esforçar-se en res dir, ni, si parlar hagués volgut, tenia camí per a traure la veu. Ja tota era roca, e no blanca, perquè lo verí de sa pensa l'aví feta negra (TF II.8).

Com s'observa, Alegre té predilecció pels mites ovidians de Medea i Prosèrpina, tot i que també hi inclou secundàriament mites com el d'Aglauros, Escilla i Dànae. Els passatges que reutilitza inclouen idees, expressions, noms, epítets, etc. presents a l'obra d'Ovidi. Si passem al *Sermó* trobem el mateix, però amb una major presència de les *Allegories*, tot i que la temàtica del *Sermó* recorda de lluny la disputa entre Juno i Júpiter sobre el desig a *Les metamorfosis* (TF III.4). La llista és com segueix:

1. Natura discreta, senyor molt excellent, ab degut orde ordena les coses necessàries y proveïx a les contingents (SE 1) : natura discreta havia amagades en lochs vehints a l'infern (TF I.3, *Mite de les edats*).⁸⁷

⁸⁷ El 'natura discreta' de les *Transformacions* és un afegitó d'Alegre, no present en el text

2. Segons és determinada sentència del *philòsof*, *«quod per unum generatur, aliud corrumpitur»*, e que no podem nostre ésser eternament durar, ha volgut per lo camí de generació dar repar al dan que sens ella nos seguiria, e que per ella conservem nostre ésser en spècia per successiva generació (SE 1) : que per aquell camí que per corrupció de un se segueix generació d'altre (AL VIII.8).
3. Demanarà algun prim investigador dels secrets de amor aquest appetit, que's diu comú, si té més loch en les dones que en los hòmens, e, argüint, per una part se diu que en los hòmens, axí procehint: qui més té de natura més desija les coses naturals; en los hòmens són més les forces de natura, donchs ab mejors desigs appetexen les coses naturals. [...] De la altre part podem, axí argüint, affermar que lo appetit enamorat reposa més en les dones, prenent per fonament que privació és causa de appetit; e com la dona, segons diffinir general, y en special del magnífich mossèn Torroella, sia animal naturalment fallit de calor, més que tot altre appetiteix lo que li manca. [...] E axí és ab veritat com és clos per lo darrer argument, que més disposició y abtesa té la dona en rebre delits de l'home que per lo contrari, la qual cosa elles ab ficta vergonya escusen (SE 3) : Disponent los fets tals desastres en los fills de Cadino, Juno alegra e contenta estava en lo cel, ab qui Júpiter, per no mostrar-se anujat del que era pler seu, començà a burlar. E com entre moltes raons venguéssan a parlar del delit de amor, dix Júpiter a ella: “Gran és per cert lo desorde de amor qui reposa en les dones, com clarament amostra tan gran nombre de mals que per ellas saguéxan.” “Axò no us admetria” respòs la bella Juno “ne m’o consent raó. No dien tots que són les dones per sa natura fredas e fallidas de seny, acomanades al govern de vosaltres. Qual culpa mereix, donchs, la mesquina qui, combatuda per aquells qui's nomènan discrets e al consell dels quals se troba subjugada, cau en alguna erra? Si laor o culpa se dóna als comensos, quals restareu vosaltres?” No podia Júpiter tenir-se de rialles mentre qu'ella parlava, e en la fi de ses raons isqué ab tals paraules: “No vull ab vós debatre, que ab raons me venceríeu, mes anem a Tirèsies, qui per experiment ne sap la veritat” (TF III.4, *Disputa Juno-Júpiter*).
4. Axí com lo nuu és mirat sens cuberta e la color blancha és mirada de més lluny, axí los enamorats de més lluny són descuberts que nenguns altres. E per ço diu Ovidi en lo quart de *Transformacions*: *«Ubi magis tegitur, tectus magis extuat ignis»* (SE 7) : De equal grat encesos, egualment se amaven y, per ço, quant podien ab senyals reparaven la falta del parlar, car lo foch més cubert major flama espira (TF IV.2, *Píram i Tisbe*).
5. Aquest amor, que anomenam Cupido, és una paciò de la ànima, nada de exterior bellesa, introduhida per los forans sentiments e aprovada per les intrínceques cognitives potències, donant-li abitud los cossos celestials. Per què volen los stròlechs que quant en la nativitat de algú Mars se troba en les cases de Venus, ço és, en Tauro o en Libra, signifíca que lo nat serà inclinat en ésser anamorat. La qual inclinació o abitud fa que, tant tost que l'ome nat sots tal costillació veu alguna dona loada, per los forans sentiments passant lo objecte placent a les sencitives potències, e com a sentre en la fantasia dextant fantasma de la gentilesa reportada per los ulls, d'aquí, obrant-se ella la lum de l'enteniment agent, trau spècia intelligible, presentant-la a l'entaniment possible, qui és receptable de totes les spècies, segons vol Aristòtil. E si per la voluntat, qui té libertat de pendre o dextar, com a provada és retenguda, immediadament és causa de aquella passiò a qui diem Cupido o Amor, e reposa en lo apetit sensitiu; de hon, enpesa per vàries causes, acomet tants desordes, que'ls mortals, envergonyits de aquells, han fingit que és déu de gran poder, a qui resecstir és impossible, dient que era fill de Venus y de Mars; no perquè de Mars y Venus plenets sia en nosaltres causada la amor, mas, segons és dit, per ells són produhits hòmens abtes a reebre tal passiò, segons la disposició del cors. Y, axí, *tanquam a causa remociori*, de Mars y de Venus és engendrat Cupido. L'ésser fadrí, les ales que porta, nuu, lo carro de foch portat dels cavalls blanchs, ab l'altre que'ls poetes li assignen, ja's vist ab lo dir de Patrarcha. Resta que entenga vostre Altesa lo que per les sagetes del seu arch tirades de or o de plom és senyalat. Per les sagetes d'or són ferits los qui amen, e, mirant, sèntent delit per ser mirats; per les de plom són ferits los qui avorrexen y

llatí d'Ovidi ni en l'italià de Bonsignori, els originals amb els quals treballa.

tenen oy d'aquells qui amant los seguexen. E quant açò se sagueix, guay del mesquí qui és ferit ab la segeta d'or!, segons vol Ovidi amotrà clarament en la falla *Dampnes en llover convertida* (Passatge duplicat amb variacions a SE 8-9 i AL I.8 = *Gen. IX.4.6-10*, 1998: 904) : *tanquam a remotiori paululum causa* (*Gen. IX.4.6-10*, 1998: 904).⁸⁸

6. Lo primer, donchs, és *mentis accencio*, perquè és gran fundament e senyal de ferma amor que, ans de despendre vanes paraules, do lo enamorat vertaders senyals per foranes demostracions de l'ensaniment de sa pensa e del que amor en ell comença de obrar [...]. E per ço és gran e principal servey lo enamorat mostrar ensaniment de pensa per fugir al nom de parencer, qui és tant leja taca de la viril multitud. Lo segon servey és vocis prolacio, que poch valria a l'enamorat tenir lo pensament tant clos e sacret a la amor, e per ço lo segon servey és prolació de veu. Pus ha vist e coneix ella de son amor tenir duptosa creença, deu, ab la lengua perlant, levar-la de tal dupta, cercant hora disposta, ab les més apacionades rahons que pot ni sab dir, dir-li ha quant ses virtuts e valer lo obliguen, donant-li rehó de tant haver tardat en dir-lo-y. [...] Lo sinquè servey és donorum frequentacio, perquè ja entre nosaltres no-s calla que dàdives rompen parets, e naturalment a les dones abraça tant famejant avarícia, que per diners de nanguna cosa no dupten. Y per bé que moltes riques acostumen dar al qui a sos enamorats plaers complidament satisfà, volen totes conèixer en ell gran liberalitat en lo dar (SE 11) : La primera, firmesa, perquè molt ajuda al que ama si és mirat per home ferm, no variable ne ficta com són molts. La segona és eloquència, no menys necessària que la firmesa, perquè ab aquesta per veras demostracions prova la firmesa de la voluntat sua. La terça y darrera és liberalitat y aquesta prova ab obres so que primer les raons han mostrat, e són dits los poms d'or per figurar aquelles gràcies en lo matall més noble y en la forma y color millors y més perfetes [...]: Yo, no tant aprimant-m'i, entenia sol per açò haver volgut senyalar lo poeta la durícia de les dones en la fi ésser ab or y donatius venuda, com sien totes naturalment avars (AL IX.7).

I també al *Somni* trobem una reutilització de passatges semblant a la que acabem de veure; en aquest cas, però, és més elaborat i menys directe:

1. Cèsar e Octovià (SO 1) : per los noms de Júlio Cèsar y de Octovià, anomenat Augusto, [...] tots los emperadors de Roma són dits Cèsars Augusts (AL XIV.9).
2. Los dos babilònichs [=Píram i Tisbe] (SO 1) : En la gran Babilònia [...] nasqueren dos infants de egual gentilesa (TF IV.2) : vedi Piramo e Tisbe in seme a l'ombra (*Triumphus Cupidinis*, 1957: III.20).
3. Ans lo sol aturat staria en lo antàrtich pol, no consentint a nosaltres ser die (SO 1) : los Triones, frets primer, s'escalfaren dels raigs del sol, e la glassada Serpent, dedicada a guàrdia del pol antàrtich (TF II.2) : Fugen los déus quant per l'aquinocți autumnal lo sol comença a declinar ves lo antàrtich pol (AL V.4).
4. Una segeta qual ferí al gran centauro (SO 2) : La amor de aquesta Deyanira axí mateix fon causa de la mort del gran centauro Nesso (TF IX.2, *Nessus*).
5. Aquest és aquell potent senyor qui a vós se mostrà en lo triumphal carro infant, ornat sol de dos ales, portant arch y sagetes (SO 4) : E més li diu Ovidi fadrí ab ales e tirant de arch, sagetes d'or e de plom (AL I.8) : Ha scrit que és infant per mostrar que, en lo causar de les amors, se aporta com un infant, sens discreció (SE 7) : sovr'un carro di foco un garzon crudo | con arco in man e con saette (*Triumphus Cupidinis*, 1957: I.23-24).
6. Aprés del diluvi, feta la humane reparació per Daucalione e Pirra, dels hòmens de ma edat m'estimàs major, ensuperbit per la mort de Phiton, gran serpent per mi vensut, creya, seguint a mi la dita regla, totes coses a mi dever ser súbdites. E tal cuydar me enpès en despresar lo vostre potent arch, del qual no molt aprés ferit, fuy forçat seguir la inhumana e dampnada, no volent-me mirar, per hon sé quin és lo mal del qui sens ésser amat a algú ama. (SO 17) : Reparada per tal manera [=Deucalió i Pirra] la pèrdia dels hòmens [...] ensuperbit lo ànimo de Phebo per la

⁸⁸ Paral·lisme detectat per Torró (1994: 237-238).

mort de la dita serpent [...] encontrà lo fill de Venus portant arch e sagetes, al qual, menyspreant ab paraules de burla, dix [...] Qui, ab la daurada profundament nafrat, no reposava sinó en la vista de aquella [...] Dampne⁸⁹ [...] tos [=de Dafne] cruels desdenys [...] O, las, mesquí [=Apol·lo referint-se a ell mateix], que lo apacionat amar no admet medecines ne herbes, e d'elles, ab qui ha molt cansat malalt é retut sanitat, no puch a mon mal ajudar (TF I.7-8, *Dafne i Apol·lo*).

7. Fuy [=Aquil·les] vensut per Polícena, noble donzella, filla del rey Priam. Treves eren fermades per spay de dos mesos, quant, no més per desig de veure que de ser vist, entrí en la ciutat ab companyia d'altres grechs y troyans, arribant al temple de Apol·lo, hont dones y donzelles se dolien y gualment de la mort del gran Èctor, en trihunpho posat al mig del temple, sota lo qual ajenollades staven Ècuba e Polícena. No tant prest los ulls per a mirar alsí, quant me tench ensès en amor aquesta. Paragué a vós, noble senyor, disposta avinentesa per trihunphar de mon superbo argull. Partint, donchs, del gran Ílion, tornant en ma tenda, variats pensaments me asaltaren tota la vinent nit, dels quals los desliver seguint, hun missatge tremetí a la regina Ècuba, qui stesament li rehonàs a quant la bellesa de sa filla obligat me tenia, prometent-li, si per muller la m'atorgàs, cosa a mi no possible, ço és, los grechs del citi fer levar, ab tant destents y affanys y scampament de sanch nou anys continuant. No cruelment, com d'ella per ser ma enemiga esperava, fou rebut mon missatge, ans ab benigna resposta —pus per mi lo promès fos attès— se mostrà voluntària complaura mon voler. [...] E yo, sens dupte en la ciutat intrant, fuy mort per Paris, cosa per ella consertade. (SO 19) : lo que mirant la trista reyna Ècuba per levar de la terra aquesta pestilència dels fills del rey Priam e seus, pensà de metre aquell en sperança de Polícena, molt gentil filla sua, de qui sabia que havia pres grat durant les treves, entrant en la ciutat. Y posant tal pensament en obra, creent lo enamorat, vengué sol com li tramès a dir la reyna enemiga al temple de Apol·lo, veý del mur de la ciutat, pensant sposar Polícena y en tal loch fon mort, ferit en lo taló per la fletxa de Paris (AL XII.8, *Mort d'Aquil·les*).
8. Un loch tant placent que, tot altre oblidat, digne se mostrave de ver advantage ser mencionat no «lo noble Ílion» (del «Gran» és ver lo jerdí fabricat) (SO 1) : molt atart arribant al noble Ílion (TF XI.9, *Èsacho*) Reluhían les flames guastadores del noble Ílion (TF XIII.3, *Incendi de Troia*) : mirí dins lo gran Ílion (TF XIII.2, *Armes d'Aquil·les*) : lo rossegà entorn del mur del noble Ílion (AL XII.8) : lo noble Ílion (AL XIII.3) : lo gran Ílion (AL XIII.5) : lo noble Ílion (AL XIII.6) : lo noble Ílion (AL XIV.7).⁹⁰
9. E vinguen a vostre recort, clementíssim senyor, quantes per tals ficcions enganades se clamen vuy de vós; que si a les fictes rehons dels inhumans Teseu y Jàson no haguessen cregut Ariadna y Medea, no peregrinants ni en stranyes terres per amor portades foren, qui ab moltes altres de continuu se clamen (SO 11) : Cara filla, gran són los engans que los fictes hòmens encesos de amor fan a vosaltres, jòvens (TF III.3, *Sèmele*) : Da aquesta componé Medea les metzines per a Teseu, y ja lo pare, ignorant, ministrava aquellas al fill, estimat enemich, quant mirant en lo pom de la espasa d'aquell viu les armes del regna de Atenes, per on conagué lo que las fictes arts de Medea li havían celat y ab cuyta levà la verinosa tassa de la boca de Teseu, qui astava per a beure, escusant la sua culpa y la mort de son fill (TF VII.5, *Medea*) : No me'n contentí yo, ans, més treballant de nafrar mi mateix, tantes y tan fictes rahons ab oferta de riques joyes e de gran nombre de diners li presentí per conduhir-la a admetre mos prechs (TF VII.8, *Cèfal i Procris*).
10. aquell stròlech Phebo, qui molts han stimat ser lo gran planeta i l·luminant lo món (SO 16) : Per la primera deus entendre per Dampnes la humiditat, qui és en les riberes de Peneu, proceint del dit riu, e per Febo lo planeta. Fengiren lo sol amar a la humiditat, perquè ab la calor dels seus raigs tirà aquella en alt, resolvent aquella en lo ayre (AL I.9).

⁸⁹ Per a la relació 'Dampne'/'dampnada' vegeu l'apartat dedicat a la dimensió lúdica del llenguatge en aquesta introducció.

⁹⁰ La llista inclou totes les repeticions del sintagma detectats a les *Transformacions i Alegories*.

Fins i tot podríem situar alguns d'aquests elements a la *Passió*, tot i que de manera no tan directa. En aquesta obra sembla que l'estil usat a les *Transformacions* i *Allegories* s'ha integrat completament amb la prosa del nostre autor:

1. Regne en ell ab lo ayre trempat eternal primavera, mostrant diversitat de odoríferas flors (PA 2) : durava tostemps primavera e regnant lo vent de ponent ab trempat ayre (TF I.3, *Mite de les edats*) : és tal traducció [= de Del Virgilio] composta de espines, dextant la multitud de odoríferes flors ab què lo nostre poeta ornà lo seu scriure (TF Súplica).
2. viu una terra erma, seca, mal conrada, circuïda de aspres muntanyes estèrils y salvatges, plena de valls y spessos barranchs, cuberta de boyra y de negre fumada (PA 2) : a la casa fumada de la trista Enveja dreçà lo camí de sos passos, la qual casa amagada està en un profundo vall, a on sol no arribe ne ayre de algun vent. Plena de continuu de aspre fret, afretura tostemps de foch e és fosca per negre fum (TF II.8, *Enveja*) : conobbi me dal mio volato essere stato lasciato in una solitudine diserta, aspra e fiera, piena di salvatiche piante, di pruni e di bronchi, senza sentieri o via alcuna, e intorniata da montagne asprissime e sì alte che con la loro sommità pareva toccassono il cielo [...] questo luogo è da varii variamente chiamato, e ciascuno il chiama bene: alcuni il chiamano il Laberinto d'Amore, altri la Valle incantata, e assai il Porcile di Venere, e molti la Valle de' sospiri e della miseria (*Corbaccio*, 1828: 165-168).
3. Aquesta [= amor perfecta de la raó], privant los forans sentiments de lurs propis delits, portà la Magdalena fins als peus de Jesús y a sant Johan al costat de la creu, oblidat dels parills, ensès de gran amor ves aquell mestra seu, que durament sens culpa vey tan maltractar (PA 1) : E si a aquest [=apetit concupiscible] acosta la ànima necessàriament és lunyada y separada de la raó, y axí desviada fàcilment se anemora del toro qui·ls era donat per a sacrificar, per qui devem entendre los forans sentiments, donats a la raó y a la ànima per fer d'ells sacrifici a Déu, lo qual se fa tostemps que de aquells per les necessitats usam degudament (AL VIII.2, *Minos*).

(II) EL TEXT COMÚ DE LES *TRANSFORMACIONS* I LES *LAMENTACIONS* DE CORELLA. Entre les *Transformacions* d'Alegre i les proses mitològiques de Corella s'han detectat alguns passatges comuns. Pel lligam entre les *Transformacions* i les obres que editem aquí cal aturar-se un moment en aquesta relació. La crítica (Pellissa 2019) ha catalogat alguns d'aquests elements com una influència del valencià en la producció de Francesc Alegre, cosa que, amb les restes textuais que tenim, per l'admiració que Alegre sent per l'obra de Corella, i perquè Corella és un autor consagrat a la segona meitat del segle XV, resulta l'explicació més satisfactòria. Ara bé, alguns d'aquests casos transmeten el mateix text, i per tant, a més de l'anàlisi històrica i literària podem comparar-los textualment, i aquí és on alguns passatges s'expliquen millor si en Alegre no els fem dependre de Corella. L'opció que proposem és que aquests passatges comuns provenen d'un tercer text del qual depèn tant la producció d'Alegre com l'adaptació de Corella. Presumiblement es tracta de la versió catalana parcial, avui perduda, de *Les metamorfosis* feta per Francesc de Pinós (Bescós en premsa b).⁹¹

A les *Transformacions* Alegre segueix fonamentalment dos originals, un text llatí d'Ovidi no identificat i la versió italiana de Giovanni Bonsignori. El propi Alegre coneix aquesta versió de Francesc de Pinós (més exactament, nosaltres sabem d'aquesta versió pel que ell transmet), a més del lloc que

⁹¹ En tractar el *Raonament* de Corella, Wittlin (1993: 341, n. 41) cregué oportú comparar-lo amb les *Transformacions* d'Alegre i aportà un passatge (el que nosaltres hem numerat com a 3), intuïnt alguna relació entre ambdós textos. També Pellissa (2019: 25, n. 13), en vincular les *Transformacions* a les proses de Corella, apunta la possibilitat que un dels casos que analitza en Alegre pugui no provenir de Corella, sinó de la versió castellana perduda, de Bonsignori o potser de Francesc de Pinós.

ocupa aquesta traducció en la tradició dels originals que fa servir.⁹² Vegem-ho. A l'incunable, a la *Súplica* final a Joana d'Aragó Alegre indica les traduccions de *Les metamorfosis* que diu haver 'vistes' (TF *Súplica*):

Bé és ver que en temps passat un Johan de Virgili, natural de Toscana, escriví en prosa latina bé digne de aquell temps la substància de les *Transformacions del poete Ovidi*. No he volgut dir la flor, perquè, com compendran los discrets legidors, és tal traducció composta de espines, dexant la multitud de odoríferes flors ab què lo nostre poeta ornà lo seu scriure, ajustant lo dit toscà [=Del Virgilio] ab les faules de Ovidi, trocejades, moltes allegories segons sa fantasia. De aquest latí gros fon tret lo que és en toscà, y del toscà no sol lo castellà mes uns quants llibres en català, traduïts del toscà en temps passat per lo noble don Francesch de Pinós. Totes aquestes traduccions no són ignorades del meu traduidor, qui ans que molts dels detractors sabessen confegir ne ajustar dos letres les havia ya vistes.⁹³

Les *Transformacions*, doncs, són la primera traducció catalana de *Les metamorfosis* que conservem, però no la primera de la qual tenim notícia. Francesc de Pinós (1416 – 1475) va ser camarlenc i ambaixador del príncep de Viana, i un membre destacat de la seva cort.⁹⁴ La seva versió ('uns quants llibres' sosté Alegre) sembla, doncs, una traducció de factura cortesana i de l'entorn del príncep, amb qui també es relaciona Corella i, com hem vist, la família Alegre. Així, proposar històricament una influència de la versió de Francesc de Pinós en aquests dos autors, lluny de resultar estrany, pel seu context, esdevé una relació força natural i plausible. Certament, és una suposició impossible de demostrar sense el text de Pinós, però, atesa l'existència d'una traducció parcial anterior de *Les metamorfosis*, també resulta una especulació fer dependre directament aquests passatges de Corella. A més, ens sembla estrany, fins i tot inversemblant, que tant Corella com Alegre haguessin escrit proses ovidianes i una traducció de *Les metamorfosis* sense recórrer al text de Pinós, un Ovidi que, tot i que parcial, representava una lectura del poeta romà de procedència cortesana i propi del seu ambient. Alegre diu conèixer la versió de Pinós i sosté que és un text traduït de Bonsignori. Per què Alegre no hauria de seguir la traducció de Pinós, si la té a l'abast, i pren com un dels seus originals el text de Bonsignori? Si Corella, Pinós, Alegre (i Martorell, que comparteix un text comú amb aquests d'autors), són escriptors relacionats amb el príncep de Viana, i Pinós és un membre destacat de la seva cort, potser caldria esperar trobar el mestre Dela Mirambella o Pere Torroella darrere la voluntat d'Alegre d'escriure les *Transformacions*, que podrien ben bé ser la continuïtat i compleció de l'obra parcial de Pinós.

No cal, en definitiva, dubtar de la influència de Corella en l'obra sentimental d'Alegre, que és la que ens ocupa en aquest volum, atesa la consagració de Corella a la segona meitat del segle XV i les relacions entre la *Tragèdia de Caldesa* i la *Faula*, però una cosa ben diferent és atribuir a aquests passatges comuns, d'entrada, una dependència directa de l'obra del valencià, perquè la relació entre Alegre i Corella és més profunda que això, ja que, a més de l'emulació que el barceloní fa de l'obra del valencià, Alegre recorre a textos com el de Pinós, que bé deu saber que Corella ha fet servir. Per últim, la nostra proposta de la presència del text de Pinós obre noves perspectives en l'estudi de les dependències textuais que s'han detectat entre Corella i l'obra de Martorell.

⁹² Per a les fonts de les *Transformacions*, vegeu Riquer (1934), Badia (1993), Torró (1994), Alcina (1998), Bescós (2007, 2011, 2014b i en premsa a), Moncunill (2015), Pellissa (2017) i Reginato (2018).

⁹³ L'única referència de l'època on es dona el nom de Del Virgilio com a original de la traducció de Bonsignori és aquest text d'Alegre (Guthmüller 1997: 66).

⁹⁴ Vegeu la introducció de Rodríguez Risquete a les obres de Torroella (2011: I.63-73).

Com dèiem, alguns d'aquests casos comuns transmeten el mateix text, cosa que permet analitzar-los a partir dels mètodes de la crítica textual. En un altre lloc (Bescós en premsa b) tractem en detall tots els casos que hem trobat, aquí només n'oferim alguns exemples per mostrar la plausibilitat de la presència del text de Pinós com a ancestre comú de les obres de Corella i Alegre.

En primer lloc, no totes les referències comunes entre Alegre i Corella són de la mateixa naturalesa, sinó que es poden classificar en tres tipologies: (a) referències comunes que també es troben en altres punts de la tradició de l'Ovidi medieval [lliçons comunes]; (b) passatges comuns que es troben com a afegitons a les *Transformacions*, sense cap relació amb la tradició textual medieval de *Les metamorfosis* o els textos d'Ovidi i Bonsignori [lliçons conjuntives]; (c) passatges comuns que a les *Transformacions* es corresponen amb la traducció de Bonsignori, d'Ovidi o són una mescla d'aquestes dues fonts principals d'Alegre [lliçons conjuntives i separatives Alegre-Corella].⁹⁵

Com es pot inferir, els casos (a), curiosament la majoria que ha fet servir la crítica per tractar la influència de Corella en Alegre, no permeten concloure res, perquè es poden explicar a partir d'altres influències. Es tracta de semblances que no necessàriament relacionen els dos textos. Naturalment els casos més interessants són (b) i (c), on trobem el mateix text en Corella i Alegre. Ens resulta fàcil d'imaginar Alegre incorporant, segons el seu gust, passatges de Corella en els casos que són afegitons a les *Transformacions*, però en els passatges de la traducció d'Alegre on es barregen els textos de Bonsignori, Ovidi i Corella, hem d'imaginar Alegre traduït del text d'Ovidi, depurant Bonsignori, seguint de prop la *Genealogia*, i barrejant a tot això petits elements provinents de Corella, més el text de Pinós, que diu conèixer. Potser Alegre té el valencià ben fixat a la memòria i es mou amb més naturalitat, però en aquests casos, com veurem, la procedència corellana no es mostra com l'única explicació plausible. Cal també tenir present que Alegre modifica els passatges (c) de la mateixa manera que ho fa amb les seves fonts habituals per a les *Transformacions*. No podem dubtar que decideixi introduir una referència d'un autor admirat i alhora la modifiqui, però sembla un exercici estrany, especialment quan aquests casos també poden ser explicats a partir del text de Pinós.

Passem als textos. Comencem per dos exemples de referències comunes entre Alegre i Corella que també són presents en altres punts de la tradició medieval de *Les metamorfosis* (casos a). Com hem indicat, en relació a un text tant divulgat, comentat i glossat com *Les metamorfosis*, aquests casos no permeten concloure ni demostrar res, perquè poden ser referències presents en Alegre i Corella per separat. Això es fa evident si ens fixem en el cas següent (subratllem les coincidències):⁹⁶

1. **Ovidi:** [Thereus] dat gemitus fictos (factos *Rhen.* Jahn 1832: 382) commentaque funera narrat (*Met.* VI.565); **Ovide moralisé:** *om.*; **Bonsignori:** 'Filomena, tua sorella, è morta' e cominciò [Tereu] a piangere (2001: 322); **Genealogia:** [Tereus] veniens sordidatus ad Prognem Phylomenam maris nausea mortuam dixit (*Gen.* IX.8); **Commento ai Trionfi:** [Tereu] socto simulate lacrime facto credere a Progne Philomena essere morta (BNF ms. Italien 552, f. 79r); **Comentari als Trionfi (Anònim)**⁹⁷: [Tereu] sots simulades làgremes fet creure a Prognès

⁹⁵ No sabem encara si hi ha alguna relació entre aquesta classificació i la ubicació de cada tipologia, però els casos (a) es troben en el *Parlament* i el *Raonament* de Corella, els casos (b) a la *Lamentació de Tisbe* i els casos (c) a la *Lamentació de Tisbe* i la *Lamentació de Mirra*.

⁹⁶ En relació a aquest cas, vegeu Martos (2001b: 540 i ss.) i Pellissa (2019: 24 i ss.), que analitza la relació diferentment a com ho fem aquí.

⁹⁷ És la versió catalana anònima de finals de segle XV del comentari d'Ilicino als *Trionfi* de Petrarca (ed. Recio).

Ffilomena ésser morta (2009: 188); *Comentario a los Trionfi* (Obregón⁹⁸): [Tereu] con lágrimas fingidas hizo entender a Progne que Philomena era muerta en el camino (2012: 128); *Parlament de Corella*: ab doloroses lagrimans paraules, a la muller [Procne] féu creure [Tereu] la germana Philomena de mal de la spantable mar havia dextat la vida (2001a: 276); *Transformacions*: Plorà lo fictu Tereu, y diu-li [a Procne] com és morta [=Filomela] del treball de la mar (TF VI.5); *Allegories*: om.

El passatge pertany a l'episodi de la violació i segrest de Filomela per part del seu cunyat Tereu (*Met.* VI.). No hem trobat d'on sorgeix la variació segons la qual Tereu, en arribar a palau, posa com a excusa a la seva dona Procne que la germana Filomela és morta a causa del mal de la mar ('nausea' en Boccaccio).⁹⁹ El fet que la *Genealogia* sigui una enciclopèdia no permet establir amb seguretat aquest text com l'origen d'aquesta informació. En Ovidi Tereu narra uns 'funerals imaginaris' ('commenta funera'). Els textos que hem trobat amb aquesta variant són la *Genealogia*, el *Comentario a los Trionfi* (versió castellana d'Obregon, però no la traducció catalana anònima, ni l'original italià de Bernardo Illicino segons el ms. BNF Italien 552), el *Parlament de Corella* i les *Transformacions*. Si ens hi fixem, aquests textos segueixen la mateixa referència, però no contenen la mateixa oració. Per tant, Alegre tant la pot haver pres de la *Genealogia* com de Corella, o potser del manuscrit subjacent o relacionat amb el *Comentario* d'Obregón, on tot i que hi ha 'muerta en el camino' i no es fa referència al mar, en l'episodi s'ha comentat més d'una vegada que el viatge (el 'camino') és marítim. Curiosament, tot i que la referència es troba en Boccaccio, Alegre no la comenta a les seves *Allegories*, segurament perquè la mentida que Tereu dona a la dona no demana ser comentada.

Com s'aprecia, una coincidència d'aquest tipus és possible a partir de la *Genealogia* de Boccaccio, especialment perquè Alegre refà aquest text a les seves *Allegories*, i la referència també es troba en el *Commento ai Trionfi* de Petrarca de Bernardo Illicino, relacionat amb el gènere sentimental que conreen tant Alegre com Corella. És, doncs, informació divulgada que pot relacionar-se, però que també pot explicar-se per separat, i que, com dèiem, només permet demostrar que aquests textos s'insereixen en la mateixa tradició de *Les metamorfosis*. Fixem-nos que, si bé la referència és comuna, el redactat és sempre divergent. Naturalment que la decisió de si incloure o no la referència pot provenir de la lectura atenta i l'emulació, per part d'Alegre, de Corella, però textualment aquest tipus de referències no permeten demostrar-ho. Només indiquen que tant Corella com Alegre escriuen obres de temàtica ovidiana i mitològica en un mateix moment històric, a partir de manuscrits, comentaris i glosses que s'emparenten i que tenen referències comunes no presents en l'obra original d'Ovidi.

Ara bé, a banda de referències com l'anterior, hi ha també passatges comuns entre les *Transformacions* i les *Lamentacions* de Corella que contenen un mateix text, que a les *Transformacions* són un afegit respecte als originals

⁹⁸ És la versió castellana del comentari d'Illicino als *Trionfi* de Petrarca, traduïda al castellà al segle XVI (ed. Recio).

⁹⁹ Podria tractar-se d'una deformació del 'gemitus factos' ('uns fets lamentables'), de la variant del còdex *Rhen.* de l'edició de Jahn. Aquesta variant podria haver evolucionat a una versió propera a la del *Comentario* d'Obregón ('muerta en el camino'), i d'aquí s'hauria inferit que mor pel viatge marítim, ja que en l'episodi es comenta més d'una vegada que el viatge és per mar (?). Una altra explicació possible a aquesta innovació podria respondre a la imaginació d'algun comentarista: atès que Filomela es transforma en oreneta, podria haver confós o interpretat una per l'altra, associant el viatge de la noia al vol migratori d'aquestes aus per damunt les ones, entre Àfrica i Europa (?). Agraïxo a Jaume Torró les apreciacions en relació a aquestes suposicions.

emprats per Alegre.¹⁰⁰ Aquests casos sí que permet relacionar els textos dels dos autors. Aquests passatges comuns no són tan habituals com les referències anteriors, i textualment es poden explicar a partir de tres relacions possibles: (I) el passatge va d'un testimoni a l'altre (de Corella a Alegre), (II) va d'un altre testimoni a aquests dos textos (de Francesc de Pinós a Corella i Alegre); o (III) d'un tercer text passa a un dels dos testimonis, i d'aquí al segon (de Francesc de Pinós passa a Corella, i de Corella a Alegre). A priori, només podem donar més validesa a una o altra possibilitat a partir d'elements contextuais, literaris i històrics, ja que textualment les tres relacions tenen la mateixa possibilitat.

Naturalment aquestes coincidències no permeten mostrar la presència del text de Francesc de Pinós com a text subjacent a Corella i Alegre. Només mostren que hi ha una relació evident entre les obres d'aquests dos autors. Es troben a l'episodi de Píram i Tisbe de les *Transformacions* i a la *Lamentació de Tisbe* de Corella:

2. **Ovidi:** *om.*; **Bonsignori:** *om.*; **Genealogia:** *om.*; **Commento ai Trionfi:** *om.*; **Lamentació de Tisbe de Corella:** sovint alçava (alçant *X*) los ulls a Febo. E paria'm los seus cavalls ésser tant canssats que tenien lo dia en major espay del acostumat (2016: 23); **Transformacions:** inculpan ab murmur los cavalls del gran Febo, perquè ab cansat pas duraven tant lo dia (TF IV.2); **Allegories:** *om.*
3. **Ovidi:** *om.*; **Bonsignori:** *om.*; **Genealogia:** *om.*; **Commento ai Trionfi:** [Semíramis] commisse lo scelerato incesto di Nino suo figliolo (BNF, ms. Italien 552, f. 52r); **Comentari als Trionfi (Anònim¹⁰¹):** [Semíramis] cometé lo celerat incest de Nino, son fill (2009: 134); **Comentario a los Trionfi (Obregón¹⁰²):** [Semíramis] cometió el nefando pecado de incesto con Nino su hijo (2012: 94); **Lamentació de Tisbe de Corella:** [Semíramis] mare de [...]no (Juno *XU*) (2016: 21); **Transformacions:** [Semíramis] mare del noble Nino (TF IV.2); **Allegories:** *om.*¹⁰³

¹⁰⁰ La intenció d'Alegre a les *Transformacions* és millorar la traducció poc artitzada de Bonsignori i oferir, com sosté, la primera versió al vulgar de l'original llatí, és a dir, un text que presenti el poema d'Ovidi sense resums, amplificacions o comentaris, i que respongui a la concepció estilística de la prosa d'art del nostre autor (Pellissa 2017, Bescós en premsa a i b). Però a la seva traducció, per l'interès per la temàtica sentimental, Alegre introdueix afegitons de tema amorós. Es tracta de passatges que no depenen ni d'Ovidi ni de Bonsignori. Per exemple, amplifica un passatge que recrea la nit de l'enamorat imaginant l'estimada a la seva cambra, introduint en l'afegitó el mot 'vista', sentit amb un rol important en el procés d'enamorament a les obres de temàtica sentimental i, per descomptat, també a les obres d'Alegre. Els afegitons i amplificacions sentimentals són molt freqüents al llarg de les *Transformacions*, sent un dels trets que defineixen la traducció. A l'obra d'Alegre hi hem detectat més de trenta casos (Bescós en premsa a), que van d'unes quantes paraules a oracions senceres com 'y tots en la gran sala esperaven Filomena, detenint lo temps ab aquelles raons més placentes que podían, quant isqué la senyora en orde per lo viatge que fer desliverave' (TF VI.5). Un cas paradigmàtic és l'episodi de Píram i Tisbe (TF IV.2), on Alegre, per la temàtica amorosa de la història, es pren la llibertat d'introduir afegitons extensos com el següent, sense correlació en llatí o italià:

Y replicava ella tostemps:

—É hoit dir que dues voluntats a una fi girades les coses molt difícils y quasi impossibles acaben sens treball. No cansem de pansar remeys al present mal.

—Ha, Tisbe! —deya Píramo—. Totes les nits me fugen seguint tal pensament y remey no sé veure sens perill de la vida y tacha de la honra.

E axí, sovint, acostats a la creta, detenían lo dia ab semblants parlaments. Y alenant la un a l'encontre de l'altre, ab calor de inflammat alè, descobria quascú ço que'n secret portava; girats a la paret, sovint axí li dèyan.

¹⁰¹ És la versió catalana anònima de finals de segle XV del comentari d'Ilicino als *Trionfi* de Petrarca (ed. Recio).

¹⁰² És la versió castellana del comentari d'Ilicino als *Trionfi* de Petrarca (ed. Recio).

¹⁰³ Com s'observa, aquest cas permet traçar un error conjuntiu als dos manuscrits que conserven l'obra de Corella, ja que *XU* tenen 'mare de Juno' (=Rea), que no té cap sentit perquè el passatge es refereix a Semíramis, a qui s'atribueix l'incest amb el seu fill Ninus, que alguns autors antics donen com a marit i amant. La lliçó correcta es troba a les *Transformacions* ('Nino'). No és possible que les *Lamentacions* reportessin Juno en aquest punt, sinó que es

Cap d'aquests afegitons es troben en Ovidi o Bonsignori, les fonts habituals d'Alegre, ni a la *Genealogia* o les *Allegories*, fonts secundàries usades per Alegre a la seva traducció (Bescós en premsa a).

Mentre els casos (a) no permeten demostrar una relació directa entre Alegre i Corella, els casos (b), tot i demostrar la relació, permeten explicar-la com a una influència de Corella en Alegre. Els casos que veurem a continuació són, en la nostra opinió, els més interessants, i mostren com a plausible la presència de Pinós. Es tracta de passatges on Corella i Alegre tenen el mateix text, però no són un afegitó a les *Transformacions*, sinó que el text s'integra amb les fonts habituals d'Alegre en aquesta traducció.¹⁰⁴

4. **Ovidi:** o (...) felicem coniuge matrem! ('oh, mare, feliç amb l'espòs!', *Met.* X.422); **Bonsignori:** O beata madre mia, come hai sì bel marito (2001: 490); **Genealogia:** *om.*; **Commento ai Trionfi:** *om.*; **Lamentació de Mirra de Corella:** Sies certa persona al món benaventurada sia no estime (no crech persona al mon beneventurada sia X), sinó sola ma mare, que té Sínaras per marit. E parlar més avant no'm consentí vergonya. Mas ab dolorosos sospirs manifestava lo cubert seny de mes paraules, tant que entés la sàvia dida lo gran desorde de ma benvolença, e ab suaus paraules assajava si de tant desllimitat desig me poguera retraure (2016: 14-15); **Transformacions:** O, com és benaventurada ma mare, pus és muller de Cínaras —no consentint-li de més dir la vergonya (TF X.6, *Mirra*); **Allegories:** *om.*; **Tirant lo Blanch:** Parlant no em consentí vergonya, la qual sovint d'extrema amor és enemiga, però ab dolorosos sospirs manifestava lo cobert seny de mes paraules. E en lo gran desorde de ma benvolença (capítol 246).

Com s'observa, el text és comú a Alegre, Corella (i el *Tirant*), per l'afegitó final i pel cos del diàleg. La crítica ha explicat aquest passatge, com d'altres de la novel·la de Martorell, a partir de Corella. Aquí el text comú depèn de l'italià de Bonsignori: 'madre mia', que en llatí és només 'matrem', és 'ma mare'; el sintagma corellà 'que té Sínaras per marit' remet directament a l'italià 'come hai sì bel marito', que Alegre ha canviat en 'pus és muller de Cínaras'. Com s'observa, a les *Transformacions* Alegre refà parcialment la seva versió a partir del llatí, com mostra la introducció de la conjunció exclamativa a les *Transformacions*, conjunció no present en Corella.

Com la crítica ha indicat, el passatge en el *Tirant* i en Alegre pot ser explicat a partir de Corella, però com veiem en el cas següent no es pot descartar que aquest tipus de concomitàncies s'expliquin a partir d'un tercer text com el de Pinós. Vegem el cas:

5. **Ovidi:** votoque tuo tua forma repugnat ('la teva bellesa impedeix el teu desig', *Met.* I.489, *Dafne*); *om.* *Met.* X. 315-318 (*Mirra*); **Bonsignori:** ma la tua bellezza non concede che tu si' senza marito (2001: 122, *Dafne*); *om.* 2001: 488 (*Mirra*); **Genealogia:** *om.*; **Commento ai Trionfi:** *om.*; **Lamentació de Mirra de Corella:** forma (+e la tua bellesa constrasta als frets vots de diana X) (2016: 25); **Transformacions:** mes la tua excellent bellesa obvia a tant frets vots (TF I.8, *Dafne*); **Transformacions:** *om.* TF X.6 (*Mirra*); **Allegories:** *om.*

tracta d'un error conjuntiu als dos testimonis que transmeten les *Lamentacions*. Així, aquest exemple mostra que el punt de contacte entre la *Lamentació de Tisbe* i les *Transformacions* es dona amb anterioritat a la còpia dels dos còdexs que preserven l'obra del valencià, i que aquest manuscrit corellà ja tenia l'error 'Juno' per confusió de la lectura del grup 'ni' en 'iu', escrit en minúscula, canvi afavorit perquè Juno és un nom més famós i divulgat que Ninus. El copista d'aquest ancestre copiat, doncs, 'iuno', cosa que no fa Alegre, sigui a partir d'una còpia anterior de la *Lamentació* de Corella o a partir d'algun altre text. Com s'observa, la informació també es troba en l'original italià del *Commento ai Trionfi*. L'adjectivació 'noble Nino' que trobem a les *Transformacions* respon a un recurs freqüent d'Alegre, marca del seu estil de prosa. Per aquest motiu, tot i que aquest cas sembla més aviat una referència comuna com les que hem catalogat en el tipus (a), l'inclouem aquí, com a text comú, perquè es troba com a afegitó a la traducció d'Alegre.

¹⁰⁴ Aquest cas també es troba en Pellissa (2019: 29), però analitzat diferentment.

Com s'observa, les variacions entre els textos d'Alegre i Corella responen, de nou, a una adjectivació en Alegre ('excel·lent bellesa'), el canvi llatinitzant del verb 'contrasta' en 'obvia', i l'eliminació del sintagma 'de Diana', present en Corella. Fixem-nos que el català 'vots', que es troba en ambdós autors, depèn del llatí 'voto', però no es troba en Bonsignori (d'on sembla provenir l'estructura d'aquest passatge català), i per tant, ha estat introduït en l'oració a partir del llatí original d'Ovidi. Això indica que la persona que ha escrit aquest afegitó català ha hagut de llegir el llatí original. Resulta, doncs, plausible que aquesta operació remeti a Pinós (que hauria traduït del llatí i de Bonsignori, tal com fa Alegre).¹⁰⁵

Ara bé, la diferència més significativa d'aquest passatge és la seva localització, perquè en Corella es troba en boca de Cíneas, pare de Mirra (*Met.* X), mentre que en Alegre, Ovidi i Bonsignori els mots es troben en boca de Peneu, pare de Dafne (*Met.* I). Descartem que la semblança del passatge sigui fruit de la casualitat, perquè, a més, tant Corella com Alegre posen el passatge com a estil directe del diàleg pare-filla, cosa que no fa Ovidi i variació que, pel que es pot llegir, remunta a Bonsignori. Però Corella ha transportat el passatge de l'episodi de Dafne a l'episodi de Mirra. A les *Transformacions* el passatge continua formant part de l'episodi original, però no en Corella, que no tracta el mite de Dafne i Apol·lo. Per què en Corella el passatge es troba en aquest punt? Quina relació hi ha entre Dafne i Mirra que pugui justificar aquest canvi? Certament l'explicació es troba en el tipus de diàleg, una conversa pare-filla (Peneu-Dafne i Cíneas-Mirra, respectivament) on el pare demana a la filla que es casi. Dafne rebutja el matrimoni perquè vol seguir l'exemple de Diana, com s'especifica en Ovidi uns versos abans d'aquest punt, però Mirra no vol casar-se perquè està enamorada del seu pare Cíneas, amb qui precisament manté el diàleg. El motiu, doncs, del rebuig del matrimoni és diferent en els dos casos, però el tema és el mateix. Curiosament és Corella qui, en fer parlar Mirra, cita Diana, cosa que, amb els textos que tenim, relaciona directament el passatge amb el diàleg de l'episodi de Dafne, i això sembla reforçar el fet que aquest passatge en origen formés part d'un text ja en català de l'episodi de Dafne.

A causa de la transposició del passatge en Corella, explicar una influència del valencià en Alegre esdevé més complicat. Si considerem que Alegre pren el passatge de Corella ha de recórrer a una història que no és la que està traduint. Aquesta opció no sembla gaire fàcil d'explicar, potser és el que fa Alegre, però ens sembla més plausible que aquest passatge remeti a l'episodi de Dafne de Francesc de Pinós, que s'hauria ja servit de Bonsignori i també d'Ovidi (cosa que, com hem dit, explicaria el català comú 'vots'). Això explica que ambdós autors, Corella i Alegre, tinguin un passatge influït per Bonsignori, i que Alegre elimini el 'de Diana', perquè acaba de sortir en el text d'Ovidi, tot depurant la seva traducció tal com fa en altres punts.¹⁰⁶ Alegre preserva el passatge a l'episodi de Dafne de les *Transformacions*; Corella, en canvi, el transporta a un altre punt, perquè ell no tracta aquest mite, però el tema del diàleg entre Cíneas i Mirra li recorda el diàleg entre Peneu i

¹⁰⁵ En el cas que els passatges fossin traducció de Corella, aquest hauria seguit un mètode semblant a Alegre a les seves adaptacions mitològiques en prosa, recurrent a l'italià de Bonsignori (com mostra el cas 8) i al llatí d'Ovidi. En aquest cas, tant Alegre com Corella seguirien els mateixos originals, i també Pinós, segons sosté Alegre. Per tant, en l'elecció dels originals emprats i en el mètode seguit hi hauria una certa pauta o guia de la manera de fer de Pinós.

¹⁰⁶ Alegre podria haver pres també el passatge de Corella i haver-lo depurat a partir d'Ovidi, eliminant el 'de Diana', però, com hem indicat, l'hauria d'haver pres d'una història, la de Mirra, que no és la història de Dafne. Sembla més plausible que sigui Corella qui transporta el passatge a un altre punt, que no que sigui Alegre que el retorna al seu punt original i sense la mediació d'un tercer text.

Dafne. Per tant, el sintagma ‘de Diana’ de Corella no és un afegitó del valencià, sinó que podria ja ser present en el text subjacent de Pinós, que pot explicar la resta de casos de les tipologies (a) i (b).

LA PASSIÓ DE JESUCRIST

Sabem que Francesc Alegre va escriure tres obres de temàtica religiosa, la *Vida de Nostra Dona*, la *Vida de sant Josaphat* i la *Passió de Jesucrist*, però només conservem la darrera. Les notícies que tenim de les dues primeres obres provenen dels *Abecedaria A i B*, i *Supplementum*, els inventaris de 1523 i 1539 de la biblioteca de Ferran Colom, fill del famós almirall. Aquests dos inventaris es van completar amb un *Regestum B*, on hi ha registre de 4.231 impressos i incunables, indicant el nom de l'autor, el títol, lloc i data d'impressió i els incipits i dècips principals. Askins (1988: 42-43) va editar la part corresponent als incunables extraviats d'aquests inventaris, entre els quals la *Vida de sant Josaphat* (*Reg. B.* 3962; *Abc.* col. 646) «stampada en Barcelona. Año 1494, de F. Alegre». El pròleg de l'obra comença «Vensudes les tenebres» i està dividida en 29 capítols, l'índex dels quals es troba al final del l'obra.¹⁰⁷ Suposem que devia ser un text d'una extensió semblant a la *Passió*. Palau sosté que ha vist aquest exemplar, provinent de la biblioteca de Ferran Colom i que va ser ofert ‘al Marqués de Jerez, durante su última estancia en Barcelona, 1925-26’ (1948-1977: I.6579). Per la seva banda, la *Vida de Nostra Dona* es podria relacionar amb cercles literaris pietosos de devoció a la Verge, ben documentats a la segona meitat del segle XV.¹⁰⁸ Impresa també cap a finals de segle XV, apareix registrada a l'inventari de Colom (14.791; *Abc.* col. 646) amb la següent entrada: «Franciscus Alegre hispanus / Vida de nostra dona en .20. act. en català». L'incipit de l'obra és «Si la devotió de aquells qui han mogut tan noble». L'edició de l'obra és desconeguda. L'obra es troba dividida en 20 actes (.act.?) o capítols, la qual cosa ens fa suposar que l'extensió de la producció religiosa de Francesc Alegre degué ser semblant per a les tres obres que coneixem. Aquestes obres es relacionen amb la producció religiosa conservada en el còdex *Jardinet d'orats*, però la seva transmissió textual ha seguit un camí diferent.

La *Passió de Jesucrist* de Francesc Alegre ha estat estudiada i editada per Quer (1988) i per Álvarez (2016). En aquesta introducció seguim fonamentalment els seus treballs, aportant-t'hi algunes dades de context. Aguiló (1923: 292) situa la impressió de l'obra entre 1495 i finals de segle XV, però, atès que les *Transformacions* i la *Vida de sant Josaphat* van ser impreses el 1494, tal vegada Alegre imprimí les obres que considerà oportunes

¹⁰⁷ El registre (*Reg. B.*, 3962) fa: ‘La vida de Sant Josafat en lengua catalana compuesta por Fr.co Alegre diuisa en 29 cap. Epith. Et num. Quorum tab. Est in fine. Prohemium I. Vensudes les tenebres. Primum capitulum I. Entre los altres. Ultimium D. de tal sententia. In fine est car. I. La ternal. stampada en Barcelona. Año 1494. Costó en Barcelona 1 real de plata por agosto. de 1513 es in qro’. Deixem constància que recentment s’ha descobert a la Universitat de Copenhaguen, dins la col·lecció *Arnemagnaea*, un volum d’unes dues mil pàgines amb els epitoms de les obres de la biblioteca de Ferran Colom. Se n’espera un treball per part de Pérez Fernández i Wilson-Lee, així com la seva digitalització. Quan aquest volum sigui accessible potser tindrem més informació de les obres perdudes del nostre autor.

¹⁰⁸ Segons l’abaciologi de Valldonzella (*EC*, s.v. *monestir de Valldonzella*), Àgata Vilatorta, filla d’Antoni Lluís de Vilatorta, va ser monja i abadessa d’aquest convent entre el 1516 i el 1539. Anna Alegre, filla de Francesc Alegre, monja d’aquest monestir, va fer-hi testament el 1516, el primer any que la seva cosina Àgata n’era abadessa. També Jerònima Alegre va ser abadessa, i encara Paula de Vilatorta, descendent d’Antoni de Vilatorta, ho va ser de 1582 a 1602. Per la relació del notari poeta Antoni Vallmanya amb aquest convent i la generalització que d’aquesta relació es pot aplicar a d’altres personatges, vegeu Auferil (1986: 37-77). En aquest convent el 1458 Pere Pou signa els *Deseiximents contra Fals Amor* (*EC*, s.v. Pere Pou). Se sap de la vida poc conventual d’algunes monges d’aquest monestir, que rebien homes a les seves cel·les, cosa que es prohibí per decret el 15 de juliol de 1480 (Auferil *ibíd.*).

en el mateix moment, l'any 1494 (Álvarez 2016: 266). El destinatari d'aquesta obra és Mateu de Santcliment, germà d'Isabel de Santcliment, esposa de l'escriptor.¹⁰⁹

No ens hauria d'estranyar que les proses religioses haguessin estat escrites després del consolat de Palerm. Per la temàtica d'aquestes obres, per la major edat que es requeria per a tractar aquests temes (per al magisteri en teologia calia l'edat mínima de trenta-cinc anys, com en els casos de Corella i Malla), i perquè l'admirat Corella també tingué una ordenació semblant, tot i que escrigué la *Vida de la gloriosa santa Anna*, segons consta a la dedicatòria, essent encara 'estudiant en sacra Teologia'. La *Passió* presenta notables coincidències amb la producció sentimental, però només podem assegurar la data límit de 1494, que tenim per a la *Vida de sant Josaphat*.

La característica principal del gènere de la *Passió* és facilitar l'apropament a Déu a través de diferents aspectes de la contemplació de la passió de Jesucrist. En català destaquem, entre aquest tipus d'obres contemplatives, l'*Escala de contemplació* d'Antoni Canals, l'*Excitatori de la pensa de Déu* de Bernat Oliver, el *Tractat de Contemplació* o *Scala Dei* de Francesc Eiximenis. També trobem Joan d'Eiximeno, que compongué la *Quarentena de contemplació* (Eiximeno 1986), que li encarregà el rei Martí l'Humà. Més endavant hi ha les obres de Malla, especialment el *Memorial* i el *Sermó de la Passió*, obres que convé acarar amb la nostra *Passió*. No podem deixar de mencionar la *Passió de Jesucrist* anònima, conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ms. 67), datable, segons Miquel i Rosell (1936), en el pas del segle XIV al XV. En relació a les obres impreses tenim la *Imitació de Jesuchrist*, estampada a Barcelona el 1482, traducció de Miquel Peres del tractat de Kempis i dedicada a Isabel de Villena (Hauf 1990: 46-47). Recordem que en el cercle al voltant de Villena hi localitzem Joan Roís de Corella i Jaume Roig. Convé destacar el volum *Lo Passi en cobles*, estampat a València el 1493, el cos principal del qual és la *Història de la Passió* de Bernat Fenollar i Pere Martines. La *Història de la Passió* és una passió narrativa en vers, escrita per Bernat Fenollar i per Pere Martines, que adapta i glossa el relat de la passió de Crist segons l'*Evangeli de Sant Joan* (capítols 18 i 19). Fenollar i Martines aconsegueixen estructurar una història de la passió segons els gustos de l'època, posant a disposició dels lectors l'estètica i la llengua exigides. A la seva prosa hi abunden els jocs de paraules amb parònims, el gust per una adjectivació rica, les repeticions insistents de conceptes i mots, la bimembració de conceptes i el contrast expressiu. En el mateix volum de *Lo Passi en cobles* hi ha la *Contemplació a Jesús crucifixat* de Joan Ram Escrivà i Bernat Fenollar, escriptors que apareixen a les obres de Corella. Aquesta *Contemplació*, que es conserva al *Jardinet d'orats* (ff. 12r-24v) amb l'obra sentimental d'Alegre, està escrita en cinquanta estrofes que s'alternen Fenollar i Escrivà. El tema és la visió de la crucifixió de Jesucrist com a base per a la meditació i per copsar el dolor del martiri. *Lo Passi en cobles* es tanca amb l'*Oració a la sacratíssima Verge Maria* de Corella. Encara Joan Roís de Corella tradueix parcialment, en el seu *Quart del Cartoixà*, la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, editada a València el 1495. Per últim, el 1497 es publica la *Vita Christi* d'Isabel de Villena.

Aquestes obres són les més properes, per context, a la *Passió* de Francesc Alegre. S'hi detecta una tradició que mostra una continuïtat literària, una transferència de recursos entre literatura profana i religiosa, i l'estil literari artitzat de moda (Martínez Romero 2015: 338).

¹⁰⁹ Mateu de Santcliment és el germà d'Isabel de Santcliment, esposa de l'escriptor. En el moment de compondre aquesta obra potser ja participava al cercle literari de Deztorrent, família del bàndol polític en què es trobaven els Santcliment (Vicens Vives 1936-1937: II.299).

Convé també tenir en compte, per contextualitzar correctament la *Passió* d'Alegre, que, amb les obres sentimentals del nostre autor, al *Jardinet d'orats* hi ha encara la *Comèdia de la Sagrada paciò de Jesuchrist* (ff. 32r-34v), l'*Oració feta en nom del Comenador Stela a Déu lo pare narrant los turments de Jesuscrit* (ff. 25r-31v) i *Sant Déu immens i pare prescient* (ff. 25r), tres obres de Miquel Estela. I que també hi ha l'anònima *Vida de santa Bàrbara*.

La nostra *Passió de Jesucrist* pertany al gènere de les passions en prosa de tipus contemplatiu.¹¹⁰ Sembla que adopta un format proper al sermó, on la cita inicial de Job (Jb 18,21) funciona com a *thema*, que es desenvolupa en les dues idees següents: la humanitat de Jesús i l'ésser humà. La mateixa cita, d'acord amb l'estructura del sermó, tanca l'obra, però en català, no en llatí com a l'inici. Ara bé, aquesta estructura de sermó és aparent, ja que Alegre no desenvolupa el contingut del *thema*, i per tant s'allunya de l'estructura establerta per a l'*ars praedicandi* (Álvarez 2016: 266). Com ha indicat Hauf (1995: 25-33), hi hagué un tipus de textos híbrids entre la predicació i el tractat, compostos per a ser llegits en veu alta. Això mateix pot succeir amb el *Sermó de la Passió* de Felip de Malla (Álvarez 2016: 267), que l'autor reescribí com a primera part del *Memorial* (Pujol 2015: 374), i també seria el cas de la *Passió* anònima conservada a l'ACA (ms. 67).

La *Passió de Jesucrist* de Francesc Alegre té onze capítols que es desenvolupen dins d'una visió de l'autor, recurs present a tota la prosa sentimental d'Alegre i també al *Sermó de la Immaculada* de Malla: 'jo em trobí ne esperit dins un meravellós auditori en lo qual en una cadira llegia l'emperadriu de les ciències, Teologia', sobre lo cap de la qual estava un llum que dels cels davallava e amb los cels se continuava' (ap. Pujol 2015: 375). Com a les obres sentimentals i com hem vist també en Malla, a la *Passió* d'Alegre hi ha prosopopeies alegòriques, dues dames, Natura humana i Teologia. La primera es lamenta de la seva condició mentre que la segona la consola a partir de la passió de Crist, exemple redemptor per a la humanitat. Com indica Álvarez (2016: 267), dins la narració d'aquesta obra s'hi pot identificar una subestructura que ordena paral·lelament els dies de la passió i els de la creació. Amb tot la part dramàtica de l'obra es clou de manera abrupta, posant fi a la visió de l'autor. El fet d'emmarcar l'obra en una visió alegòrica situa el text, com succeeix en Malla, entre la prosa doctrinal i la prosa d'ambientació cortesana, amb referències a Boccaccio, com és el lloc on troba Natura humana, *locus* del desamor a la ficció sentimental.

RECURSOS NARRATIVUS

Francesc Alegre recorre a certs elements que li serveixen per construir la seva obra, elements comuns a d'altres autors que escriuen obres semblants.

¹¹⁰ Com indica Álvarez (2016: 268 i ss.), el gènere de les passions té els seus inicis en les disputes internes de l'Església. Al segle XII, mentre l'abat de Cluny Pere el Venerable mirava de dotar d'elements per a la defensa de la fe hispànica contra els sarraïns, l'abat del Císter Bernat de Claravall iniciava una fórmula de vivència religiosa allunyada de la l'especulació teològica precedent, centrada en la figura de Jesús i en la idea d'ascensió mística a Déu, produïda per via de l'amor. Francesc d'Assís (s. XII-XIII) i Bonaventura de Bagnoregio (s. XIII) van seguir aquesta vivència, que entenia Crist com una escala d'ascensió que uneix l'home amb Déu, i la passió com el camí de la Redempció. La tradició franciscana se centrava en la pietat per Crist com a font d'amor, definida contràriament a les filigranes de l'escolàstica dominicana de Sant Tomàs (s. XIII). La *devotio moderna* de finals del segle XIV se centra en la contemplació empàtica i imitació de la vida de Crist, i en un cert rebuig de l'especulació, massa àrdua per trobar a Déu. El 1379, en el seu *Tractatus de quattuor generibus meditationum sive contemplationum* Geert Grote presenta quatre mètodes per imitar la vida de Crist, entre els quals la imaginació, que permet transportar-se a un espai evangèlic, i per exemple, trobar-se en companyia de Maria durant el martiri. Grote atribueix aquesta tècnica a Bernat de Claravall.

Alegre, tal com fa Corella, introdueix a les seves obres cartes, poemes i jocs de paraules enginyosos. Recorre també al pseudònim, a l'alternança entre vers i prosa. Tots aquests elements són propis de la ficció sentimental i tenen la funció d'articular una producció literària de caràcter lúdic i ociós.¹¹¹

(I) NATURALESIA EPISTOLAR DE LA PRODUCCIÓ. La producció sentimental d'Alegre no només adopta en alguns punts la forma de carta, sinó que podríem dir que té naturalesa epistolar. El seu objectiu és adreçar un missatge o obra a uns receptors coneguts. Així, a través de la ficció, el somni o la visió el protagonista-narrador fabula un missatge que tramet, en primera instància, a un destinatari, però que s'adreça al grup de receptors i lectors coneguts. Més enllà d'aquesta concepció epistolar general, a les seves obres hi ha cartes concretes, amb receptor i emissor, tal vegada en un joc literari que inclou l'intercanvi real de cartes. Tal és el cas de la carta que l'amic Antoni Vidal envia a Francesc Alegre al final del *Somni* (que per estil sembla no haver sortit de la ploma d'Alegre), on li recomana perseverança en els serveis d'amor. Aquesta carta, i per extensió el *Somni*, podria ser una rèplica a una d'aquestes demandes d'amor que intercanviaven sovint aquests escriptors.

Aquesta característica epistolar de les obres d'Alegre es relaciona amb la concepció ociosa d'aquests autors i respon a la naturalesa lúdica d'aquests textos. Són pseudo-cartes adreçades realment a una dama concreta? Principalment es tracta de fabulacions però la forma epistolar ajuda a preservar una certa ambigüitat que permet el joc. En aquest sentit, recordem que Alegre recorre un cop, que sapiguem, al pseudònim i a la pseudo-traduïció. Alegre signa la *Faula* amb el pseudònim de 'Claudio poeta', el nom de l'autor del pretès original. Quin joc s'amaga darrere aquest ús de pseudònim? Potser vol amagar el seu nom perquè la *Faula* cal situar-la després de les seves noces amb Isabel de Santcliment? Potser parla d'una dama concreta? Són suposicions, però no semblen improbables, tot i que també és cert que l'únic vituperi, i a més públic, que trobem en el corpus sentimental d'Alegre, es dona amb la dama de la *Faula*, prou raó per protegir el seu nom amb un pseudònim.

(II) ALTERNANÇA DE VERS I PROSA. Com hem vist, Alegre envia un poema en castellà a la dama al final del *Rehonament* com a penyora per demostrar-li la honestedat de l'amor que sent, lamentant la indecisió d'esperança i de la dama. A aquest primer poema, cal afegir els decasíl·labs estramps que hi ha al final de la *Faula*, probablement d'inspiració corellana a partir de la *Tragèdia de Caldesa* (Torró 1994).¹¹² Com indica Pellissa (2016) en relació a les obres sentimentals catalanes, aquestes no es caracteritzen per una gran alternança entre vers i prosa. Alegre, doncs, en aquest apartat, fa el que veu fer a la resta d'escriptors. Trobem casos d'alternança entre prosa i vers a la mencionada *Tragèdia de Caldesa* i a la *Història de Leànder i Hero* de Corella, als *Retrets a l'amada* de Francesc Moner o a la Resposta a *Bernat Hug de Rocabertí* de Torroella.

(III) L'ÈCFRASI. Aquest recurs narratiu sovinteja a les *Transformacions*, en episodis com el d'Aracne (TF VI.1 i TF VI.2). Alegre, com també Corella, fa servir aquest recurs al *Somni*, on, en entrar a la cort de Cupido, el narrador descriu una tela brodada amb les històries d'alguns dels personatges que a continuació testificaran en el judici a l'estimada. L'ècfrasi del tapís ordena els personatges en quatre grups: (a) virtuoses (Cèsar, Octavi, Protesilau, Aquil·les,

¹¹¹ Per a la valoració d'aquests elements en el corpus sentimental català, vegeu Pellissa (2013).

¹¹² No és estranya la relació amb la *Faula*, atesa la fama de què gaudi la història de Caldesa. Vegeu *Introducció-Davantall* a aquesta obra.

Pompeu i Eneas); (b) les tres dones d'Eneas (Creüsa, Dido i Lavínia); (c) enamorats impossibles (Píram i Tisbe); (d) expulsats de l'amor (Teseu, Jàson i Amnon). El passatge és com segueix:

Qui velat era de un porpre ordit dels treballs presehint a l'amor [...], circuït de draps presentant los actes grans dels romans Cèsar [e] Octovià, Proteselau, Achilles, Pompeu, Eneas lo troyà, a qui seguien Creüsa, Dido y Lavina, ab los dos babilònichs qui finàran condempnats. Apparian Teseu, Jàson, lo fill del gran propheta, qui en un punt ama y desama, com axellats del gran col·legi dels servidors de amor (SO 1).

Així, l'ècfrasi esdevé un advertiment als litigants a la cort de Cupido, ja que el narrador hi pot observar la virtut, l'amant correspost, les dames no correspostes, l'enamorament que condueix a la mort i personatges cruels insensibles a l'amor. Tots aquests estan representats amb els seus 'treballs' i 'actes grans', de manera que el narrador, en veure-ho, pot preveure a quin dels grups pertoca el seu litigi, ja que, segons indica aquesta memòria visual, els afers d'aquests s'han decidit en aquest mateix tribunal. El narrador no entén, d'entrada, és a dir, en el moment on narrativament Alegre situa l'ècfrasi, el seu sentit, i tampoc sap exactament on es troba ni què ha de passar en aquella sala. Caldrà la mediació i el guiatge de Petrarca perquè prengui consciència del lloc on es troba, les imatges del tapís cobrin vida i, per tant, puguin ser interpretades. Com hem comentat, Alegre, al somni, no acaba de copsar el que està succeint, fins al punt que no hi ha sentència, sinó que, fora del somni, és l'amic Antoni Vidal qui interpreta al narrador el somni que ha tingut, però tampoc sense concloure res.

(IV) ETIMOLOGIA I JOCS DE PARAULES. Com succeeix a tota literatura que es presenta com a divertiment ociós, i com és propi de la poesia o de la prosa influïda fortament per la lírica, el joc de conceptes i paraules és un element important. Així ho veiem a la *Cobla [de dos senys] que llegint-la per llarg diu contentament, e llegint-la per mitat diu descontentament* de Joan Roís de Corella (1973: 47):

De béns e plaer	tostemps abundós
sempre freturós	de dol e tristor
no estic desitjós	de veure dolor
de pendre muller	ben cobdiciós
solaç ab cantar	io prenc en repòs
del tot vull fugir	pensar en la mort
ni em plau gens oir	res que em desconhort
lo riure i ballar	tinc per mon espòs.

També Bernat Fenollar escrigué a Corella una *Cobla de dos sentits que mossèn Fenollar tramès a mossèn Corella, que legint-la tota, diu mal e, legint-la per la mitat, diu bé*, de temàtica, en aquest cas religiosa, mostra que, en aquests contextos, el sentit lúdic no és exclusiu de la producció amorosa cortesana, sinó que es troba també a la producció de temàtica religiosa (Martos 2008: 107):

Un altre sent Pau	no sou vós, mossényer,
hoynt-vos contemple	d'aquells ralladors.
Quant vós sermonau,	no's pot goig atényer:
alegra's lo temple	sens vostres favors.
Tothom s'entresteix	d'ohir-vos en trona.
De vostre scilenci	lo pobl-és content.
La fama vos creix	sens bé que resona.
D'un altre Terenci	no us loha la gent.

A la resta d'autors sentimentals els jocs de paraules també són presents. A la *Lletra consolatòria* de Corella hi trobem un seguit de conceptes adjectivats

amb el seu contrari que remeten al *Triumphus Cupidinis* de Petrarca, i que permeten expressar el desorde de l'enamorat (1973: 94): 'delits dolorosos, repòs inquiet, dolçor amarga, alegria trista, frescor calenta, vida morta'. La funció d'aquest recurs és una expressió xocant que permeti definir l'estat d'ànim de l'enamorat mitjançant el joc de paraules.¹¹³ Pensem, per exemple, en *Lo despropiamment d'amor* de Llull, quan el narrador recorda el temps que ha militat com a soldat d'amor: 'Moltes e infinides voltes de aquest amargós past fuy pascut' (1996: 217), però 'amargós' no és la lectura del *Jardinet d'orats*, que porta la lliçó 'amorgós' (1996: 218), potser una unió volguda entre el nom 'amor' i 'amarg' que permet expressar, a través d'una certa hendíadis, dos conceptes en un, recurs freqüent de la lírica.

Els jocs de paraules també són un recurs narratiu de Francesc Alegre. En el nostre autor aquests tipus de jocs són constants a les *Allegories*, on trobem explicacions etimològiques que relacionen els noms dels personatges amb alguna de les seves qualitats. Per exemple: 'És dita la Mort de 'Mars', qui segons los antichs és déu de les batalles, en qui comunament mor gran nombre de gent [...]; o axí mateix pot ésser la Mort dita quasi 'amargor', e amarga perquè a tots los hòmens neguna cosa los par més amarga o trista' (AL V.1). A la *Faula* Alegre distingeix la protagonista 'Dyana' de la deessa 'Diana' (Pellissa 2016: 210), amb la variació entre i grega i i llatina. El nom de la primera és una variació de la segona, perquè Dyana és una sacerdotessa de Diana, i té aparentment caracteritzacions pròpies de la deessa, com la castedat, però és falsa, i ha de ser, per tant, 'Dyana'. Aquesta distinció mínima entre noms també es pot relacionar amb el pseudònim 'Claudio', que inclou el masculí de la deessa ('-diano'). El caràcter lúdic i de *divertimento* d'aquest tipus d'obres permeten explicar les eleccions d'aquests noms, que potencien la relació entre la deessa, el narrador i la protagonista, una relació que, com descobrim a la *Faula*, està basada en la falsedat.

Al *Somni* també trobem un joc semblant en boca de Febus Apollo, referint-se al rebuig per part de Dafne (SO 17): 'E tal cuydar me enpès en despresar lo vostre [=de Cupido] potent arch, del qual no molt après ferit, fuy forçat seguir la inhumana e dampnada, no volent-me mirar, per hon sé quin és lo mal del qui sens ésser amat a algú ama.' La referència a Dafne com a 'dampnada' [=condemnada] remet a la nimfa, el nom de la qual, a les *Transformacions i Allegories*, té les formes següents: 'Damnes', 'Dapne', 'Dampne' i 'Dampnes' (TF Taula, TF I.8, AL I.8, AL I.9). En boca d'Apollo, la 'dampnada' és 'Dafne'. Narrativament amb aquest nom estableix una anticipació, ja que descriu com a culpable ('dampnada') a Dafne ('Dampnes'), i per extensió, fa forçosament culpable la dama del *Somni*.

Un altre cas semblant es troba al *Sermó*. El primer servei d'amor que Alegre aconsella als enamorats és mostrar a la dama 'mentis accensio', és a dir, senyals inequívokes de la seva 'encesa de ment' [=enamorament], però sense manifestar-ho verbalment. El sintagma 'mentis accensio' apareix sovint als textos patristics (PL 100.575; PL 142.61) com a definició del 'furor', sentiment que aquests textos situen molt proper a la ira. Aquí el significat de 'mentis accensio' és ben diferent. Alegre pren un concepte sovintejat per la patristica i l'usa amb un significat literal, associant 'mentis accensio' o 'encesa de ment' amb 'enamorament'. Aquest ús esbiaixat d'expressions conegudes pot naturalment potenciar el contingut paròdic del *Sermó*, però és interessant fer notar que en aquest punt no només modifica el sentit del 'mentis accensio', sinó que el joc (o xoc) de significats afecta també al mot 'furor', que queda desvinculat de la 'ira' i relacionat amb l'enamorament.

¹¹³ Vegeu l'ús de la lítote a l'apartat sobre l'estil d'Alegre.

(V) VISIONS, IMATGES I SOMNIS. El recurs narratiu allegòric, a través de visions, somnis, espills, judicis d'amor, personificacions, o imatgeria mental, és present a totes les obres d'Alegre, a excepció del tractat *Sermó de amor*, on, amb tot, hi ha una exègesi mitogràfica de la imatge de Cupido. Així, el recurs allegòric té una presència total en la producció d'Alegre. Certament, a les *Allegories* (AL XI.8), a partir del comentari de Macrobi al *Somnium Scipionis*, Alegre distingeix les cinc espècies de somni següents: (a) *fantasma* ('aquesta no gustam sinó leugera, començant a dormir y quasi nos par ésser desperts. Aquesta nos presenta orribles formes, passant los térmens de natura. Aquesta nos fa sentir goig y tristor soptada y aquesta espècia, començant a dormir, sovint nos fa parer que som estrets o afeigats o llançats de una altura y que, volent cridar nos és la veu tapada'); (b) *insomni* ('causada de premeditació. En aquesta espècia somnia lo qui ama que és ab la anemorada, prenent delit ab ella, o seguint-la pregant, lo mariner li par entrar en port ab veles plenes o enmig de la fortuna donar sinta a l'arbre. Lo pagès sega ab pler o ploie a les messes perdudes. Lo embriach beu e lo dejú mou les barres al menjar va. E axí uns y altres per aquesta somnían coses premeditades, per on és dita *insomnium*, quasi *in premeditatis somnium*'); (c) *somni* ('per aquesta somiam veritats sots figura, com somià [...] Cèsar que tenia sa mare prostrada sota si, als quals no mancà vera successió. Aquesta volen los naturals que no ha loch sinó en hòmens arreglats en menjar y en beure y en la matinada perquè tal hora feta digestió lo cap és net dels fums del ventrell, qui torbar-lo acustúman'); (d) *visió* ('per ella somiam veritat sens cuberta, axí com viu Artèrio Ruffo, cavaller romà, dormint en Ciracuça, que ell, mirant un joch d'esgrima fon nafrat en la mà y lo dia següent viu ab la mà nafrada, complint tal somiar'); i (d) *oracle* ('és quant en lo somiar veem a nostres pares o lo sacerdot o algun déu denunciant alguna veritat per a venir e axí sovint los déus denunciaven a Calcas los esdeveniments de la guerra troyana').

En aquesta teorització tant el somni com la visió es distingeixen de la resta perquè hi 'somiam veritat', però 'sots figura' en el somni i 'sens cuberta' a la visió. Tant el somni com la visió tenen una incidència posterior en la realitat ('als quals no mancà vera successió' i 'y lo dia següent viu ab la mà nafrada, complint tal somiar'). En el cas de la producció d'Alegre (incloem el pròleg de les *Allegories* i la *Passió*), només en el *Somni* el narrador és conscient que s'adorm, mentre que a la *Faula*, *Rehonament*, *Requesta*, *Passió* i pròleg de les *Allegories* l'espai fantàstic apareix davant del narrador, que no sap si es tracta o no d'una deformació de la facultat mental de la fantasia ('no sé si mos ulls reportant cosa vera o si la fantasia, moguda del pensar, fahent apparer en acte ço que ella, alterada, havia fabricat', FA 1). Podem comparar la transició entre realitat i espai allegòric en aquestes obres:

SOMNI (SO 1). Per hon, combatut de ància mon congoxat pensament, cansat de tal pensar, acostant-se la hora que a l'un dia fi y a l'altre comens dóna, cloent los ulls ab son, pensí repòs atènyer los membres tots, qui no més del corporal que del mental treball agreujats resten. Mes lo contrari, provant tant de treball qui, desigant repòs, ell alegir me feya, com hadevenir sol que de molt pensar se causa en la fantasia contínuu recort de l'ymaginat, parech-me ésser en un loch tant plasant que, tot altre oblidat, digne se mostrave de ver advantage ser mencionat «lo noble Ilión».

FAULA (FA 1). Un dia, passejant per lo meu pensament e revoltant los passos de la mia memòria en les coses passades, no sé si mos ulls reportant cosa vera o si la fantasia, moguda del pensar, fahent apparer en acte ço que ella, alterada, havia fabricat, me causaren tal vista que de nou me parech ser en un gran prat.

REHONAMENT (RA 2). Mentre que en tant congoxades rehons me detenia, viu denant mi una dona star, del venir de la qual no m'era persabut, abillade de una manta —e si no m'engan, era de hun drap burell de cetí vert folrade—, ab lo gest tant strany,

que bon spay tingué ma comprensiva sens poder-la conèxer, fins que, uberts los ulls de mon entendre, coneguí Speransa, recordant-me ja altre vegade haver-la vista.

REQUSTA (RE 1). Tanta part, senyora, de ma Voluntat ocupà la primera conaxensa que per report dels ulls li arribà de valor, que, com hun novell pes y fins a aquella hora, per ses forces no sent tant de enamorades flames la ensena. Que apersabint-se'n la Rehó, just govern y discreta consellaria de sos actes, de tal manera rehonar-li comensà.

ALLEGORIES (AL Pròl.). E recordant com molts oradors y poetes han elegit la solitud per loch de lur estudi, desliverí, l'exemple d'ells seguint, exir de la ciutat; y entre molts dels lochs veïns com a millor triant les faldes d'aquell munt qui té lo nom de Júpiter [=Montjuïc], devés aquella part qui mira a la mar, dresi lo camí de mos passos [...]. E, al loch on mon desig prenia terma arribat, tant quant més lunyat de ramor y retret me trobí, multitud de contraris, asaltant mon entendre, me daren tal combat que, la primera esperança en desesper mudada, moltes vegades me penedí de haver començat. [...] lo qual tant ensemps ab los altres contraris precedents me desfià de poder acabar vera allegoria que ja volia, abandonant-ho tot, tornar en la ciutat, mes dant los raigs del sol en contra a mos ulls, torní a recrear e, prenent esperança de divinal endreça, ab los genolls en terra, junctes les mans, al cel comensi tals paraules.¹¹⁴

PASSIÓ (PA 2). Semblants paraules, acompanyades de moltes làgremes y estroncats sospis, partint de cor plagat, estava yo escoltant, quant primer regoneguí lo loch on me trobave, ignorant la manera de ésser-hi arribat, a on girant los ulls a totes parts, viu una terra erma, seca, mal conrada, circuïda de aspres muntanyes estèrils y salvatges, plena de valls y spessos barranchs, cuberta de boyra y de negre fumada, no emperò tan gran que no pogués la vista per ella res compendre, que mirant al través viu una dona prou gran de estatura, la cara venerable, el continent cansat, vestida de un manto burell tot esquinsat, lo cap velat de aspres tovalloles; a qui tam prest no viu quant coneguí que era sua la veu que oïda havia, perquè paria bé dona posada en tribulació.

Com s'observa, la problemàtica sobre la distinció entre somni i visió es fa evident a partir d'aquestes transicions cap a l'espai allegòric.¹¹⁵ Segons la classificació de Macrobi exposada per Alegre, només el *Somni* conté un somni veritable, d'aquí el títol. A la resta d'obres el narrador no és conscient d'haver-se adormit. El *Somni*, doncs, és l'única obra que des del principi ens indica que es narrarà un fet succeït mentre dormia, i per tant podem creure que, a excepció del *Somni*, els llocs fantàstics de les altres obres també es troben dins del terreny del somni, però que el narrador encara no ha sortit d'aquest i no ha pogut identificar-lo encara com a tal. Aquest tipus de recreacions fantàstiques es poden descriure com a visions (Pellissa 2016: 145 i ss.). Sigui com sigui, encaixin més o menys en la distinció conceptual que expressa Macrobi, és evident que són una projecció psicològica del conflicte interior del narrador protagonista, que permet copsar una realitat sentimental percebuda en estat d'alteració, imperceptible en estat normal de consciència.

En el nostre autor la relació entre aquestes visions i les trames narratives es troba íntimament estructurada. Ja hem comentat que a la *Faula* els pseudònims 'Claudio' y 'Dyana' li serveixen per amagar el seu nom i el de la dama i donar una aparença de falsedat narrativa a tota l'obra que remet al tema de l'obra (la falsedat de Dyana), i en aquest sentit estructura la visió en aquesta obra, però a la *Faula* encara hi ha un altre element que permet a Alegre de distanciar-se de la 'responsabilitat narrativa': és l'espill. Si incloem

¹¹⁴ Recordem que a Francesc Moner l'ànima d'Oliver se li apareix 'a la vall vesina de sant Yerònim de Ebron' (Cocozzella 1970: 138). Per a l'edició i estudi d'aquest paratext d'Alegre, remetem a Bescós (2018a). Hi ha també edició diplomàtica a Compagna (2012).

¹¹⁵ Com indica Pellissa (2016: 145 i ss.), la distinció entre somni i visió és problemàtica; es tracta de recursos molt freqüents a les obres de ficció sentimental.

el pseudònim inicial (primer nivell de la fabulació), el narrador té una visió (segon nivell) i dins de la visió acaba veient l'actitud real de la dama a través d'un espill (tercer nivell), on es produeix la vituperació. Cal notar els tres graus de protecció per no ser pres per difamador: el pseudònim, després la visió i per últim l'espill. Cada cop que entra dins d'un d'aquests espais, el narrador guanya llibertat de blasme directe a l'estimada.

També en el *Debat sobre la figura d'honor*, que Alegre manté amb Romeu Lull i Pere Torroella, hi ha imatgeria mental, en aquest cas s'usa la figura d'un xiprer per descriure els atributs de l'honor, el mateix exercici que trobem al *Somni* o al *Sermó* quan es descriu, a partir del *Triumphus Cupidinis*, els atributs de Cupido. Però aquest és un recurs diferent al que acabem d'explicar, i es relaciona amb la memòria.

(VI) ESTILEMES I FRASEOLOGISMES. Francesc Alegre forma part d'un grup d'escriptors que inclou, entre d'altres, Pere Torroella, Romeu Lull, Bernat Hug de Rocabertí, Pere Pou, Antoni de Vallmanya o Francesc Moner. La relació més directa és amb Torroella i Lull, amb qui Alegre manté el *Debat sobre la figura d'honor*, i amb l'obra mitològica de Corella, especialment a la *Faula* i a les *Transformacions*. Aquesta generació d'autors comparteix un mateix estil de prosa, de referències, estilemes i fraseologismes comuns. Alguns d'aquests trets intertextuals comuns ja han estat apuntats, d'altres els presentem en aquest apartat. No es tracta d'elements narratius menors o aïllats, sinó que aquests autors sovint comparteixen també elements estructurals. Tal és el cas de l'estructura de la *Faula*, relacionable amb la *Tragèdia de Caldesa* de Corella, o el *Sermó*, que té elements estructurals comuns amb la *Resposta de Pere Torroella a una demanda de Francesc Ferrer sobre el grat*.¹¹⁶ És un procediment literari tan antic com recurrent, i en aquests autors caldria remuntar-lo a l'ensenyança d'un cert model de prosa i de concepció literària. A més, cal tenir present que la naturalesa epistolar, explícita en moltes d'aquestes obres, pot afavorir la lectura d'aquestes obres com a rèpliques les unes de les altres, tot i que no s'adrecin explícitament o directament entre elles. Perquè aquest tipus d'obra funcioni cal, naturalment, que el grup comparteixi lectors, cosa que situa la producció d'Alegre, amb la presència dominant de Torroella, propera a l'ambient cortesà i a ambients de patriciat urbà més o menys relacionats amb la cort. Recordem que Lull va passar gran part de la seva vida a Nàpols, fins al 1479, i potser aquest nexa comú caldria remuntar-lo a les corts de Carles de Viana i de Joan II, hereves de la cort del Magnànim (Torró 2001).

No pot haver-hi relacions a nivell estructural i temàtic si no es comparteixen les mateixes idees i tòpics sobre l'amor. En aquest apartat llistem els tòpics i expressions de tipus sentimental més freqüents en Alegre i els relacionem amb la producció d'altres membres d'aquest grup. La llista no és exhaustiva sinó representativa de la repetició d'aquestes fórmules en Alegre i de la intertextualitat que comparteixen aquests escriptors. Com veurem, es tracta de tòpics sovint formulats de la mateixa manera, cosa que relaciona la forma i el contingut d'aquestes obres a un nivell no superficial, sinó nuclear. Centrem la llista en Torroella, Corella, Lull i Alegre. Els tòpics i expressions més recurrents són els següents:

1. **Absència:** tristes absències (FA 1), tristes absències (SE 7).
2. **Amollir l'ànim o el cor:** amollir lo seu cor (FA 9), amollint la durícia de nostre cor (DH 10, Alegre) || amollir lo seu ferocíssim ànimo (Corella: *Parlament*, 1973: 159).
3. **Alteració:** Requesta de amor, recitant una alteració [=trastorn profund de l'estat d'ànim] entre la Voluntat y la Reho (RE Tít.) || és impossible los oints, sens gran

¹¹⁶ Vegeu la *Introducció-davantall* a aquestes dues obres.

alteració [=trastorn profund de l'estat d'ànim], les orelles a tan profanes paraules abandonen (Corella: *Tragèdia de Caldesa*, 1973: 66) : del mal mostrat per l'entendre e per la voluntat avorrit, resulte una antrayable alteració en la aident operació de aquell qui és dita dolor (Torroella: *Resposta a Bernat Hug de Rocaberti*, 2001: II.216).

4. **Amants famosos (llistat):** Cèsar [e] Octavià, Proteselau, Achilles, Pompeu, Eneas lo troyà, a qui seguien Creüsa, Dido y Lavina, ab los dos babilònichs, qui finàran condempnats. Apparián Teseu, Jàson, lo fill del gran propheta, qui en un punt ama y desama (SO 1) || Cèsar e Octavià (Corella: *Judici de Paris*, 1973: 214), mas por exemplo de Cèsar, d'Èrcules, de Aristòtil, de Salamón, de Virgilio, de Samsón, d'Achilles, David, Octoviano (Torroella: *Razonamiento*, 2011: II.181), la santedad de David, la fortaleza de Sansó, la sciència d'Aristòtil, la saviesa de Salamó, la bravesa de Èrcules, la prudència d'Agamènon, l'ardiment d'Axiles, la majestat de Cèsar ne los arts de Virgili (Torroella: *A Francesc Ferrer sobre el grat*, 2011: II.230).¹¹⁷
5. **Amor:** jou de amor (FA 1), fort paciò que anomenam amor (FA 3), has confús d'amor la vera regla (FA 16), rehonar amor (FA 13), las erras que fem sobrats de amor (FA 17), quantes per amor han may sentida pena (FA 18), ab les forses de natura, se cria y nodreix amor (SE 1), natura creadora de amor (SE 1), secrets de amor (SE 3), amor, qui parteix de vera conaxença per acte de elecció o adesió (SE 4), axí és causat lo amor (SE 5), tota virtuosa amor (SE 5), amor és una convidable unió de voluntats (SE 5), si emperò són erres les que amor comet (SE 5), y en aquest unir de voluntats és la amor perfeta (SE 5), la amor té tant poder (SE 5), propietats de amor (SE 6), Amor un infant nuu ab dos ales (SE 6), la cruel senyoria de la amor (SE 7), en lo causar de les amors, [Cupido] se aporta com un infant (SE 7), poca firmesa y vàries mudances de l'amor (SE 7), aquest amor [...] és una paciò de la ànima (SE 8), aquesta amor, per acabar, és endressada a la fi del procrear (SE 9), fundament e senyal de ferma amor (SE 11), ferm amor (SO 1), presehint a l'amor (SO 1), gran collegi dels servidors de amor (SO 1), pelleya de amor (SO 2), l'èsser de l'amor (SO 3), rei del collegi d'amor per dret hereditari (SO 7), de la firmesa de mon amor sou certa (SO 9), en stranyes terres per amor portades foren (SO 11), enflemat en la amor de Ratxel (SO 13), aquella noble fama [...] tu, Amor, le'm levist (SO 15), me tench ensès en amor (SO 19), per amor de aquella (SO 19), per amor tirat (SO 22), vostre desorde que anomenau amor (SO 23), atènyer lo promès d'amor (SO 26), seguint amor (SO 26), tals altres actes qui de amor lo ceptre donen (SO 26), no de cert amor (SO 28), grans són les forces de amor (RA 1), offenses com en passat [...] havia de amor rebudes (RA 1), culpa mia o pocha amor d'ella (RA 4), amor no us consent, a la largue, desamor a qui ama (RA 5), per ma natural inclinació ésser en amor disposta (RE 2), la vera amor divina per set raixs infundeix en nosaltres (DH 10, Alegre), la vera amor divina (DH 11, Alegre), tan perfet amor (PA 1), ensès de gran amor (PA 1), tanta excel·lència y perfeta amor (PA 1), qual major amor me podeu amostrar (PA 2), de pau y d'amor (PA 9), vincle de paternal amor (PA 10), la fragilitat de la mia amor (PA 11).
6. **Apetit:** e reposa en lo appetit sensitiu (SE 8 = AL I.8), e en açò un natural appetit nos aporta (SE 1), hun natural appetit (SE 2), comun appetit (SE 2), aquest natural e comun appetit (SE 2), aquest appetit, que's diu comú (SE 2), appetit de l'engendrar (SE 3), lo appetit enamorat (SE 3), privació és causa de appetit (SE 3), lo comun appetit (SE 3), aquest sensitiu appetit (SE 4), aquest appetit (SE 4), a tots és comú lo appetit de qui parla lo tema (SE 9), natural appetit a procrear (SE 10), lo appetit qui, vivint, nunca se farta (DH 11, Alegre) || sensual appetit (DH 15, Torroella), saciar l'appetit (Corella: *Scriu Medea a les dones*, 2001: 220).
7. **Camí:** per camí contrari (FA 8), lo camí de la trista ventura (FA 17), errats guiàran son camí (FA 17), no saber lo camí (FA 17), dret camí (FA 17), tancant [...] camí de més polsar ni dar senyal de vida (FA 20), ne [...] tenia ja camí per a traure la veu (FA 20), per lo camí de generació (SE 1), lo camí de oblidar (SO 3), desvià mon camí (SO 16), camí de gonyar voluntats (SO 21), sercau altre camí (SO 22), no tal camí seguía (SO 23), quin camí seguint atènyer pugua (SO 25), me semble camí

¹¹⁷ Com indica Rodríguez Risquete, el darrer passatge és imitat a la *Triste deleitació* (2011: II.241).

- tenir deveu (SO 28), lo camí per on passen tos desigs (RA 5), lo dret camí de virtuts té per guia (DH 7, Alegre), dreçava lo camí de sos passos (PA 2), per lo camí contrari (PA 2), lo camí de anar a paradís (PA 10).
8. **Crim o pecat abominable:** ton crim abominable (FA 16) || lo seu crim, lleig abominable (Corella: *Parlament*, 2001: 279), lo meu abominable pecat (Corella: *Lam. Mirra*, 2001: 183), crim tan abominable (Corella: *Hist. Josef*).
 9. **Crueltat:** Cruel, ficta (RA 1) || Cruel, ficta (Corella: *Plant d'Hècuba*, 2001: 137).
 10. **Crueltat i duresa:** Cruel, ficta (RA 1), e transformat ton cors en negra rocha (FA 16), se enduria mon cruel cor (SO 20), la durícia de nostre cor (DH 10, Alegre) || Cruel, ficta (Corella: *Plant d'Hècuba*, 2001: 137) : és vostre cor d'acer (Corella: *Cor cruel*, 1973: 54) : Yo veo que quándo con humiles ruegos, quándo con esforçadas juras, quándo con piadosas lágrimas, quándo con ricas dádivas, quándo con appassionati gestos, quándo con manyosas terçeras, quándo con virtuosas aparenças por tantas maneras e artes las tentamos e requerimos, que no a la amable muger de carne humana vestida, mas a la ymagen de dura piedra escolpida deviéramos mover (Torroella: *Razonamiento*, 2001: II.181).
 11. **Cupido (senyor):** potent senyor (SO 3), potent senyor (SO 4), senyor molt excellent (SO 6), iIlustríssim senyor (SO 9), justíssim senyor (SO 9), vostre justícia, senyor (SO 10), clementíssim senyor (SO 11), senyor potent (SO 14), noble senyor (SO 19), senyor molt excellent (SO 20), Just senyor (SO 23) || L'alt trihunphant Cupido, deu d'Amor, | qu'en l'univers té tanta senyoria, | per moltes gents fets absolut senyor (Llull: *Lo consistori d'Amor*, 1-3) || Molt alt, poderós e trihunphant senyor, yo só aquella tua serventa Speransa (Llull: *Lo despropiamet d'amor*, 1996: 213).
 12. **Desitjat fi:** per alcansar lo desigat fi (PGP I.16), per aportar lo desigat a fi (PGP II.10), per aquistar aquell desigat fi (DH 1, Llull) || pur per attènyer al desigat fi (Llull: *Lo despropiamet d'amor*, 1996: 217).
 13. **Entendre:** l'ajustat entendre vostre (PGP Pref.), lo meu leuger entendre (FA 1), vostre entendre (SO 12), treballa lo entendre (RA 1), uberts los ulls de mon entendre (RA 2), vostre complit entendre (RE 1), al vertader entendre (RE 2), Aquella veritat qui vista clarament farta nostre entendre (PA 1), iIluminau, Senyor, la lum de mon entendre (PA 2), lo meu entendre (PA 12) || Lo crèdit gran que de subtil entendre | vós posseïu, senyor de mi estimat, | me força dir lo dubte en mi causat, que els sentiments no el basten a compendre (Corella: *Pot matar pietat?*, 1973: 55).
 14. **Esperança:** prolises sperances (RE 1), falses sperances (FA 1), falces sperances (SE 7), folles sperances y falses opinions (SE 7), desdenys y pràtiques destruidores de ma speransa (SO 1), de speransa buyts (SO 3), scassa speransa (SO 3), refermant ma speransa (SO 6), tret de speransa (SO 9), aquesta falaguera e enganadora Sperança (RA 1), e naix de aquella font que és dita Sperança (DH 9, Alegre), esperança de la redempció (PA 2), de ací pren nodriment la mia esperança (PA 2), comencí alegrarme per tan gran sperança (PA 2), certa sperança de resurrecció (PA 8) || fallesciendo esperança (Torroella: *A Martín de Ansa*, 2001: II.157).
 15. **Esperança (prosopopeia):** E mentre que en tant congoxades rehons me detenia, viu denant mi una dona star, del venir de la qual no m'era persabut, abillade de una manta —e si no m'engan, era de hun drap burell de cetí vert folrade—, ab lo gest tant strany, que bon spay tingué ma comprensiva sens poder-la conèxer, fins que, uberts los ulls de mon entendre, coneguí Speransa (RA 2) || No haguí molt caminat, que promptament al devant me apparech una bella dama de vert molt scur e rodona vestida, e en lo cap un xipellet d'orfabreria molt galant e delicat sobre los rossos cabells portave. La qual, acostant-se a mi, ab gest molt graciós e affable sguard, lo cap e lo cors ab sanyal de saluts inclinat, me fèu tal parlar: -Yo só aquella Speransa en la qual tu has tant e tant ferm sperat (Llull: *Lo despropiamet d'amor*, 1996: 212).
 16. **Est:** E tals raons continuant, dreçava lo camí de sos passos a la part de levant, on a la branca de una olivera penjava un faró, per qui lo loch veý de aquell arbre apparia més clar. Seguia-la de luny per veure què faria, pensant que ha tals comensos no podia mancar fi de gran maravella (PA 2) : mes dant los raigs del sol

en contra a mos ulls (AL Pròl.)¹¹⁸ || giri a l'orient lo començat viatge (Corella: *Sepultura de mossèn Francí Aguilar*, 1913: 351-364).

17. **Falsedat:** E vinguen a vostre recort, clementíssim senyor, quantes per tals ficcions enganades se clamen vuy de vós; que si a les fictes rehons dels inhumans Teseu y Jàson no haguessen cregut Ariadna y Medea, no peregrinants ni en stranyes terres per amor portades foren, qui ab moltes altres de continuu se clamen (SO 11); Cara filla, gran són los engans que los fictes hòmens encesos de amor fan a vosaltres, jòvens (TF III.3, *Sèmele*); Da aquesta componé Medea les metzines per a Teseu, y ja lo pare, ignorant, ministrava aquellas al fill, estimat enemich, quant mirant en lo pom de la espasa d'aquell viu les armes del regna de Atenes, per on conagué lo que las fictes arts de Medea li havían celat y ab cuyta levà la verinosa tassa de la boca de Teseu, qui astava per a beure, escusant la sua culpa y la mort de son fill (TF VII.5, *Medea*); No me'n contentí yo, ans, més treballant de nafrar mi mateix, tantes y tan fictes rahons ab oferta de riques joyes e de gran nombre de diners li presentí per conduhir-la a admetre mos prechs (TF VII.8, *Cèfal i Procris*).
18. **Fantasia:** fantasia, moguda del pensar, fahent apparer en acte (FA 1), la gentilesa que los ulls han apresat fins en la fantasia (FA 3), ja l'alta fantasia de la glòria vana stava per a caura (FA 8), lo ymaginar de la fantasia (SO 28), en la fantasia dexant fantasma de la gentilesa reportada per los ulls (AL I.8) || in pensiero il portò la fantasia (*Filocolo*, 1967: IV.74), detenida la fantasia l'empremta de la semblança suya (Torroella: *A Martín de Ansa*, 2001: II.156), reportades per aquells al seny comú e fantasia (Torroella: *A Francesc Ferrer sobre el grat*, 2011: II.227), la forma del xiprer pintada segons vostre fantasia és en la letre fantasiada (DH, Llull).
19. **Forçar + infinitiu:** me força exceptar (PGP Pref.), venir me força (SO 6) || me força dir lo dubte en mi causat (Corella: *Pot matar pietat?*, 1973: 55).
20. **Grau:** en aquell alt grau (PA 1), en tant alt grau (FA 6), lo extrem grau (SE 11), l'estrem grau (PA 2), major grau (RE 2), graus de honor (DH 10, Alegre), muller aquella que'n tan alt grau amave (AL IX.8) || A tan alt grau l'extrem de ma dolor ateny, que de present me dolc en algun temps sia ver ma tristor finar puga (Corella: *Tragèdia de Caldesa*, 1973: 66).
21. **Imaginació:** recort de l'ymaginat (SO 1), vull sempre ymaginar (SO 19), lo ymaginar de la fantasia (SO 28), mon cansat pensament ymaginant (RA 1), ymaginària y fantàstica visió (PA 12) || vanas ymaginaciones (Torroella: *A Martín de Ansa*, 2011: II.157), com la idea de honor compendre e ymaginar (DH 2, Llull).
22. **Inclinació (natural):** ma natural inclinació (RE 2), aquella natural inclinació (SE 8), la qual inclinació o abitud (SE 8) || tota racional e humana creatura en la creació sua és inclinada a certa natural inclinació (Llull: *Lo despropiamet d'amor*, 1996: 211).
23. **Locus amoenus:** de nou me parech ser en un gran prat, per lo mig de qui passava un riu, ab suaus ones regants les tendres erbes de aquella planura, de hon aquelles criaven flors de tantes natures, que ab diversitat de tantes olors y colors als dos senys tant vehins plenament satisfeyen (FA 1); durava tostamps primavera e regnant lo vent de ponent ab temprat ayre produhia flors de diverses natures (TF I.3); Perdut he aquell loch que per mon habitar Déu donat me havia, tan plasant y de delits acompanyat que meresqué per nom «Paradís de Delits» en la santa Scriptura, y no sens gran rahó, perquè regne en ell ab lo ayre temprat eternal primavera, mostrant diversitat de odoríferas flors, que la spessa silva ab multitud de

¹¹⁸ La visió de les *Allegories* se situa a primera hora del matí, mirant a mar des de Montjuïc, és a dir, cap a l'est (Bescós 2018a). Potser hi ha una idea comuna a aquests textos entre visió, imatge, allegoria i el punt cardinal per on surt el sol o Apol·lo (=llum que permet *veure*)? Considerem com tant la *Faula* com al final de la història de Narcís en Corella, a diferència del mite ovidià, la imatge desapareix en arribar la nit (occident). Per absència de llum del sol (només hi ha 'la freda llum de Diana'), la imatge no es veu, i Narcís voldria morir i baixar als inferns: 'Mas, a la fi, les tenebres de la cruel escura nit me tolgueren la vista de tan estranya bellea; e los arbres, ab multitud de verds rames, defenien al gentil font de la freda llum de Diana. Aumentà tant ma dolor, que no poguí esperar la venguda del gran Apol·lo [...]; volgué fugir la mia ànima, perquè, davallant en los inferns, [...] de mos mals puga millor plànyer' (1973: 126).

arbres verdejant representa, ixén de una font quatre braços de aygua, regant les tendres herbes de aquella planura. O, ten placent objecte de la vista! Céssan en aquell loch ànsias e treballs, la art dels cochs no y és res estimada, pus a menjar per sostenir y en repar de l'humit radical baste l'arbre de vida, da què pres nodriment en lo temps necessari, si bé per ma natura fuy creada mortal, podia no morí (PA 2); és tal traducció [= de Del Virgilio] composta de espines, dexant la multitud de odoríferes flors ab què lo nostre poeta ornà lo seu scriure (TF Súplica); flors de diverses natures (AL I.1) || Era lo loch una gran e plana praderia ab moltes verdes erbes e diverses flors ab fonts e aygües suaus que en aquelles nodriment daven. E poch avant, per ten delitosa vista e per un ample e molt batut camí sol caminant, en vista de un gran e bell palau arribí, lo portal del qual per ésser de erbes e flos delicadament entrellissat e aptament compost e gran suavitat de fragrància lantsant, algun tant aturat me tench (Llull: *Lo despropiamment d'amor*, 1996: 212); Després el Senyor-Déu plantà un jardí a l'Edèn, a la regió d'orient, i va posar-hi l'home que havia modelat. | El Senyor-Déu va fer néixer de la terra fèrtil tota mena d'arbres que fan goig de veure i donen fruits saborosos. Al mig del jardí hi féu néixer l'arbre de la vida i l'arbre del coneixement del bé i del mal. | De l'Edèn naixia un riu que regava el jardí, i des d'allà se separava en quatre braços' (Gn 2,8-10; BCI 1993).

24. **Locus agrestis:** La terra hon posave los peus restave secha, sens més criar erba ni suau flor, los murtrés li alsaven les branques si les mans alargave a pendre de lurs brots, les roses se cloïen si los girave l'ull a mirar-ne alguna, e los coloms ab gran remor de ales giraven de sa vista com de algun cassador (FA 17) || crehent lo camí fos tot altre del que trobí, car per lochs aspres, scurs e tenebrosos caminant, sovint cahent e levant, de tots treballs, perills e fadigues oblidat, sol lo desig de trobar e veura la mia dolça enemiga present tenia (Llull: *Lo despropiamment d'amor*, 1996: 216)
25. **Llàgrimes:** piedoses làgrimes (FA 5), làgrimes fingides (FA 13), làgrimes que scampí (SO 17), moltes làgremes (PA 2), simulades làgremes (PA 6), font de làgremes vives (PA 11), vall de làgrimes (PA 2) || piadoses làgrimes (Villena: *Vita Christi*, cap. 140), piadoses llàgrimes (Corella: *Parlament*, 2001: 250), piadoses làgremes (Corella: *Lam. Biblis*, 2001: 202), piadoses làgremes (Corella: *Lam. Tisbe*, 2001: 191), abundants làgremes (trad. *Decameró* de 1429).
26. **Mirall:** 1. aquel claro espejo donde mirando reconosçiaes y emendávaes vuestros deffallimientos (*Complanta*, 2011: II.149).
27. **Mostrar clarament:** Ovidi amostrà clarament (SE 9), clarament amostrant (DH, Alegre), clarament se amostren (DH, Alegre) || mostra clarament (DH, Torroella), d'on clarament se mostra (Corella: *Triumfo de les dones*, 1973: 75).
28. **Naus, naufràgis i bon port:** Quin desorde assenyalen los vostres no acostumats moviments? En pèlech tant perillós y lunyant de virtut, vós, qui de tots xichs actes consultar me soleu, sens mon consell delliberau entrar? (RE 1) || naufragis d'aquells qui [...] ffolament navegant [...] tempestuosa mar de Venus [...] dolorosa e miserable fi prenen (Corella: *Parlament*, 1973: 137); E perquè llargues paraules no allarguen la sua culpable vida, si vostra majestat llicència m'atorga, calaré los rems d'aquesta sotil barca: canviant amor per raonable ira, llançaré la cruel dama en les fondes e braves aigües; e jamás per mi no li serà tramès sols un «requiescat in pace» (*Debat amb príncep de Viana*, 1973: 90); Per aqueste [=esperança] los navegants induïts, súlcan perillant les naufraguoses aygües (Torroella, *Resposta a Bernat Hug de Rocabertí*, 2011: II.70); a la fi sperança los condueix per les tempestoses ondes de aquesta mar al port que desiyen (Torroella, *Resposta a Bernat Hug de Rocabertí*, 2011: II.70).
29. **Paraules:** tals paraules (FA 5, FA 5, FA 15, FA 20, RA 1, RA 4, PA 2, PA 3, PA 3, PA 4), semblants paraules (FA 16), semblants paraules (PA 2), vanes paraules (SE 11).
30. **Passos i passejar:** passejant per lo meu pensament (FA 1), passejant per lo clos de aquell (FA 17), lo camí per hon passegen tos desigs (RA 5), guiats dels signes los seus passos (fa 17), passos de la mia memòria (FA 1), molts delicats passos y de gran sentència (SO 28), en molts passos plos de desesper (SO 29), dreçava lo camí de sos passos (PA 2).

31. **Pensament:** tals y semblants contraris pensaments (FA 10), vans pensaments (FA 14), vans pensaments (SE 8), pensament tant clos e sacret a la amor (SE 11), congocat pensament, cansat de tal pensar (SO 1), plasents pensaments (SO 3), cansats pensaments (SO 6), variats pensaments (SO 19), cansat pensament (RA 1), cansats pensaments (RA 1), plasents pensaments (RA 4), vans pensaments (RA 5), vans pensaments (RE 1), encesos pensaments (RE 2), folls pensaments (PA 2), bons pensaments [a Déu] (PA 12) || Ei nacque d'ozio e di lascivia umana, | nudrito di penser dolci soavi, | fatto signor e dio da gente vana (*Triumphus Cupidinis*, 1957: I.82-84); vans pensaments (Torroella 2011: II.227).
32. **Per no allargar (per no dilatar):** per no allargar (FA 1) || E, por no dilatar (Torroella: *A Hugo de Urriés*, 2011: II.208); E dich, per no més dilatar (Torroella: *A Bernat Hug de Rocabertí*, 2011: II.217).
33. **Prendre terme:** terma voler tenir desige (SO 26) || Car seria'm forçat, llançant la que en infinit ame, ab tard o no agraït penediment llançar après a mi, perquè ma vida ensems ab mos desigs prengués terme (Corella: *Debat amb princep de Viana*, 1973: 84).
34. **Quiti:** tant quiti me trobava de la cremor passada (PA 1) || quítia e despullada de sensibles passions, no demana, l'orde de verdadera caritat, amor libidinosa sia satisfeta sinó ab celici, dejuni o aspra penitència (Corella: *Debat amb princep de Viana*, 1973: 86).
35. **Reprensió (digne de):** més de reprensió digne (PGP Pref.), coses dignes de reprehenció (SE 11) || dignos de mayor reprehensión (Torroella: *Razonamiento*, 2011: II.180) : de menor reprensió serà digna (Corella: *Debat amb princep de Viana*, 1973: 86).
36. **Seguir i obeir:** seguint e obeynt (SE 4), seguint y obehint (SE 4) || a sseguir e obheir és voluntàriament forçada (Llull: *Lo despropiamet d'amor*, 1996: 211).
37. **Sentiments (sentits) o senys:** per los forans sentiments passant lo objecte placent a les sencitives potències (AL I.8) || als corporals senys algunes coses plazibles se presenten (Torroella: *A Francesc Ferrer sobre el grat*, 2011: II.227), per mijà dels forans sentiments (Torroella: *Resposta a Bernat Hug de Rocabertí*, 2011: II.216).
38. **Sentiments (llostat):** les falses speranses, y les folles crehenses (FA 1); perills grans, sels, duptes e dublades congoxas (RA 1); ¿De hon los vans pensaments, de hon les prolixes speranses, de hon los desonestes desigs prenen principi? (RE 2); falces speranses, anujoses sospites, tristes absències, cautelosa gelosia, ància de perdre e desig de attènyer (SE 7); acompanyat sinó de errós, de falsos somnis e ymages de mort, de folles speranses y falses opinions, de danyosos ganys e útils dans, de cansat repòs e de reposat affany, de clara desonor y amagada glòria, de perversa lealtat y fels engans, de solícita furor y rehó pererosa (SE 7) || vàries cogitacions, vanes speranses, fols pensaments, viciosos desigs, ingrats serveys, penosos delits e d'altres semblants passions nombre infinit (Llull: *Lo despropiamet d'amor*, 1996: 218).
39. **Setze anys (?):** vós [=verge Maria], qui, jove donzella de setze anys, tengués esforç per anar en Egipte e passar tants treballs (AL Pròl.) || E per aquesta forma, en edat de XVI anys hagut la mia professió tot degut compliment, levat yo de peus, abraçant-me la mia guia, e de mi comiat pres, a tota aquella noble companyia me acompanyà, ffent-me promesa que a nenguna necessitat mia tota volta a mi favorable se mostraria (Llull: *Lo despropiamet d'amor*, 1996: 214).
40. **Sospirs estroncats:** stroncats sospirs (PA 11), estroncats sospís (PA 2), stroncats sospirs (FA 13).¹¹⁹
41. **Sospites:** anujoses sospites (SE 7), plens de sospites (FA 1).
42. **Teologia, reina de les ciències:** Dix nostra Natura: [...] O, venerable y santa Theologia, o musa gran de l'eternal Pernaso, o lum dels cechs, guiau la via mia, que la profunditat de tan ampla sciència com noble vestir que portar no solían amagat me tenia. Reyna de les sciències, veritat infalible, vós, qui tot ho sabeu,

¹¹⁹ A les obres d'Alegre que editem el substantiu 'sospirs' sempre apareix amb l'adjectiu 'estroncats'.

preneu treball, senyora, de comptar-me per orde la passió de mon spòs Jesús, e yo de vostra part fer-n'è après alegres aquells fills meus qui han viscut en sperança del ver mediador entre home y Déu (FA 3) || No dubtosa mas determenada sentència, la senyora de totes les ciències, sacra Teologia, canta, aquelles coses ésser millors, que per Déu, infinit bo, més són amades. Lo ver d'aquesta raó los morals filòsofs en estil de semblants paraules amonesten (*Triümf de les dones*, 1973: 75); senyora de les ciències, sacra Teologia (*Parlament o collació que s'esdevé en casa de Berenguer Mercader*, 1973: 137); Criat en los braços de la sacra Teologia [...] En natura humana e angèlica (*Debat amb príncep de Viana*, 1973: 85 i 89).

43. **Torre d'amor:** y tal pensar no enganant, me aportà, seguint aquells dos signes, al peu de una gran torre de qui lo riu axia, hon los ocells entraren, e yo seguint aquells (FA 2) || Arribats a la porta, empesa la mia guia aquella ab treball [249v] ensemps dins entrats, per la vista de un infant nuu ab los ulls velats, ab dos ales e l'arch en les mans fletxat, e lo carcaix al costat sint, qui per tribunal defront segut stava, al primer pas seguint yo la mia guia, los dos ab molta reverència nos prost[r]am (Llull: *Lo despropament d'amor*, 1996: 213).

44. **Transportació de l'amant:** E volen los doctors que en tal punct la amor té tant poder que, excessiu, qui és un veement arrepament en contemplació de la cosa amada, realment transporta tot lo amant en ella (SE 5); transportant lo qui ama en la cosa amada, de manera que viu més en ella que no en si mateix (PA 1); passant lo desig en possessió de la cosa desijada (AL X.5); perquè tostemps par breu per gran que sia al qui ama la presència de la cosa amada (AL XV.6) || en captivitat enamorada m'haveu transportada la mia ànima (Corella: *A Iolant Durlada*, 1973: 92); robant-me la voluntat, essent ja més vostre que de mi (Corella: *A Iolant Durlada*, 1973: 92); que lo seu ésser en mi transportava (Corella: *Tragèdia de Caldesa*, 1973: 67); la volentat transportant-se en lo que ama, poc difer de la cosa amada (Corella: *Debat amb príncep de Viana*, 1973: 90); La gran amor, extrema bellea, virtuosa vida de Cèfalo, així en ell mereixent me transporten, que, ignorant on sia, só present al lloc on ell és' i 'si has errat, ensems he jo errat, puix en tu transportat era (Corella: *Parlament o collació que s'esdevé en casa de Berenguer Mercader*, 1973: 141 i 142); Talor m'assale in mezzo a' tristi pianti | un dubbio: come posson queste membra | da lo spirito lor viver lontane? | Ma rispondemi Amor: Non ti rimembra | che questo è privilegio degli amanti, | sciolti da tutte qualitati humane? (Petrarca: *Canzoniere* xv.9-14); Quinci in duo volti un color morto appare, | perché 'l vigor, che vivi gli mostrava, | da nessun lato è più là dove stava. | Et di questo in quel di mi ricordava, | ch'i' vidi duo amanti trasformare, | et far qual io mi soglio in vista fare (Petrarca: *Canzoniere* xciv.9-14); amantis animam in alieno corpore vitam ducere (Leonardo Bruni: *Carta a Marrasi Sicul*, Hankins 1990: 71); Amans vero dicitur esse in amato secundum apprehensionem in quantum amans non est contentus superficiali apprehensione amati, sed nititur singula quae ad amatum pertinent intrinsecus disquirere, et sic ad interiora eius ingreditur. [...] amans est in amato aliter quidem per amorem concupiscentiae, aliter per amorem amicitiae (Sant Tomàs: *ST*, I-II, q. 28 a. 2 co).

Com s'ha pogut observar, els fraseologismes remetien a un mateix estil de prosa i a una mateixa concepció literària, indestriable de la formació comuna d'aquests d'escriptors, que compartien no només el mateix model de llengua, sinó els referents, les obres a citar i els tòpics més rellevants.

L'ESTIL

L'estil de la prosa de Francesc Alegre està relacionat amb la 'valenciana prosa' de Joan Roís de Corella, un model que es formà 'amb la prosa sentimental coetània i els seus models, per una banda, i amb les traduccions, per una altra' (Martos 2001a: 40). Certament, la prosa d'Alegre s'inscriu en un estil comú als textos de la ficció sentimental, amb una clara influència de les traduccions i models, especialment Boccaccio, que mostra el model de prosa

per dignificar les llengües vulgars.¹²⁰ Alegre escriu en la mateixa prosa que escriuen Corella, Torroella, Llull, Miquel Peres, Bernardí Vallmanya i que també trobem en obres com el *Tirant* o el *Curial*, autors i obres relacionats amb la cort napolitana (Torró 2001, Bassegoda 2011 i Rodríguez Risquete 2011). Aquest mateix estil el trobem en els poetes de l'època d'Alfons el Magnànim i Carles de Viana conservats en el *Cançonier de Saragossa* (Torró 2010). Certament les corts catalanes del segle XV van beure de la tradició de March, d'arrels occitanes, i de l'antecedent proper de la cort de Joan I i la princesa francesa Violant de Bar. Tampoc en parlar de l'estil podem oblidar-nos de les *Transformacions*, que tenen, com hem vist, passatges, expressions i referències comunes amb l'obra pròpia del nostre autor. En aquest sentit, però, convé apuntar que no és correcte considerar l'estil de les obres sentimentals d'Alegre com a resultat de la traducció d'Ovidi, sinó que ens sembla més correcte sostenir que Alegre tradueix les *Transformacions* també segons aquest mateix estil de prosa.

Tot i aquesta unitat estilística, hi ha una diferència entre l'estil de la *Primera guerra púnica* i la resta d'obres, que sembla respondre a l'interès d'Alegre per la temàtica amorosa, així com els anys que separen aquests dos blocs. A la traducció de Bruni Alegre no amplifica el text, sinó que el resumeix, n'elimina sinònims i perifrasis, etc. En canvi, a la resta de la seva producció, incloses les *Transformacions*, el procediment és invers, ja que, com veurem, hi abunden les expressions sinonímiques, les perifrasis i els afegitons. Aquesta distinció pot certament respondre a una naturalesa diferent d'aquests dos grups d'obres, i apropa la *Primera guerra púnica* a una metodologia escolar de traducció. De fet, en aquesta traducció Alegre es distancia de la metodologia habitual quan el tema tractat li interessa, sigui la geografia de Sicília o l'heroïtat de generals romans com Marc Atili Règul. En aquests punts introdueix amplifacions i comentaris més o menys personals, mètode molt més semblant al que segueix a les *Transformacions* i a les seves obres personals.¹²¹

La majoria de trets de la *Primera guerra púnica* ja s'han tractat en el seu apartat. Els trets d'estil més importants de la resta d'obres de Francesc Alegre, els que li serveixen per inscriure la seva obra al costat de Corella, Torroella o Llull i la resta de proses del *Jardinet d'orats*, són:

1. L'HIPÈRBATON CONTINU. Potser és el tret de l'estil d'Alegre que li ha comportat les pitjors crítiques. L'hipèrbaton llatinitzant és continu, amb incisos, transposició de l'ordre dels complements i el típic verb *in fondo*, com s'aprecia al final de l'exemple següent:

En tot aquell pla solament algunes murteres deffensaven lo sol, y, de les flors, les roses mostraven major nombre, y, entre veus de molts altres aucells, murmurar los coloms, qui en gran multitud per aquell pla [crida]ven, era sovint sentit. (FA 2)

La prosa d'Alegre té constantment aquesta ordenació, que dona un caràcter culte, refinat i elegant al text, apropant-lo al dictat de la llengua llatina. Aquest tipus d'hipèrbaton és també comú a la prosa de Corella, Torroella o Llull. La prosa d'Alegre és també rica en incisos:

Aquell desig, qui de plaure-us a molts obliga, magnífich cavaller, me força exceptar los prechs, qui manamens stime, moltes vegades a mi fets, senyalant tenir desig traduhís en vulgar català aquell —no menys a utilitat que a delit satisfent—

¹²⁰ Per a la prosa i l'estil dels segles XIV i XV, vegeu Badia (2010); alguns d'aquests trets es troben a Pellissa (2016: 18).

¹²¹ Per exemple, a PGP I.11-12 amplifica sistemàticament l'italià 'Marco Attilio' en 'Marco Atilio Règulo' per l'admiració que li desperta l'heroïtat d'aquest general, a qui anomena, quan no tradueix, només pel *cognomen*, com es desprèn del seu prefaci (PGP Pref.).

libre per lo famós Aretí en latí compilat e après per ell mateix en toscana e materna lengua sua traduhit, en què tot mon treball endresse, pensant gran servici fer no sol a vós, mes a tota aquella nostrada moltitut, quí, la latina lengua ignorant, dit libre legir cessa. (PGP Pref.)

Com s'observa, a més d'aquesta ordenació, trobem l'elisió de la conjunció completiva 'que' en una oració que, sense els incisos, esperàriem que fos: 'Aquell desig me força exceptar los prechs [que] traduhís en vulgar català'. Certament l'abundància d'incisos i l'elisió de la conjunció fan el text de lectura difícil, i Alegre ratlla més d'una vegada l'anacolut, com trobem també en Torroella ('de pus content res no-m pot fer que sia', 2011: I.115), però en Torroella el significat del text, tot i que aquest vers no té consistència sintàctica, es copsa ràpidament. Altrament, en les ordenacions sintàctiques d'Alegre el sentit és sovint més difícil d'entendre a primera vista, cosa que dóna el caràcter d'obtus a la seva prosa, centre de les crítiques d'estil que ha rebut. Alegre té una certa desmesura amb aquest recurs, que amplifica en comparació a autors amb qui es relaciona i que certament porta al límit de la gramaticalitat, i mentre que Torroella normalment se'n surt, en agluns punts a Alegre aquest recurs va en detriment de la seva prosa.

2. L'ADJECTIVACIÓ CONSTANT DE SUBSTANTIUS SENTIMENTALS. Un segon recurs que trobem en Alegre, com en els autors de les obres sentimentals de mitjan segle XV, és la constant adjectivació de substantius que remeten a algun aspecte del món sentimental de l'autor. Aquesta adjectivació apareix generalment anteposada al substantiu (Pellissa 2016: 20-21) per donar un caràcter més culte i llatinitzant. Es tracta d'una adjectivació comuna a la resta d'autors, i no té per funció només adjectivar, sinó que és un element estructural i ordenador poèticament d'alguns passatges:¹²²

Cansat de sostenir los contínuus treballs que sota lo *jou de amor* me ha fet tant conèixer la largue experiència, ja tenia en *oy* les falses sperances, y les folles crehenses ja menys no m'enlessaven, que si en algun temps no haguessen pascut lo meu leuger entendre; ni les tristes absències en res me offienien, ni menys sentia los cels plens de sospites, e, per no allargar, tant **quiti** me trobava de la cremor passada, que com a pestilència avorria lo nom de qui, per lo passat, ab *plaer* seguit havia. (FA 1)

Com s'observa l'adjectivació és absoluta en tots els substantius que remeten al món interior de l'autor ('treballs', 'experiència', 'sperances', 'crehenses', 'entendre', 'absències' i 'cremor'). Ara, si parem atenció als dos adjectius del passatge referits al narrador ('cansat' i 'quiti'), veurem que es refereixen al canvi del seu estat d'ànim, en aquest cas en una clara antítesi que distingeix el mal provocat per l'enamorament i el desenamorament. Els adjectius es relacionen amb substantius referits al mal d'amor i després de 'quiti' l'adjectivació practicament desapareix. Com s'observa, els substantius finals 'pestilència' i 'plaer', no adjectivats, remeten als dos únics substantius no adjectivats de la primera part ('jou de amor' versus 'oy'), expressió antitètica clàssica des de Catul, als quals es contraposen els dos últims substantius no adjectivats, 'pestilència' i 'plaer'. La distribució d'adjectius no és aleatòria, sinó completament planificada a partir de procediments poètics i estructurals molt pensats.

Analitzem ara un altre passatge, en aquest cas del *Rehonament*:

Si, donchs, conaxén aquesta tant stimada senyora tenir-vos *obligació* per aquell *deute* que ab ses coses teniu, y per tal *interès* com *apparent* vos tracte, ¿per què li serà per vós en altre *compte* pres si la conaxeu tant ab virtut concertada que fora de

¹²² L'epítet recurrent als substantius, com indica Martos (2001a: 42), és tècnica fonamental de la prosa de Corella, i s'explica per la voluntat d'amplificació que té la valenciana prosa, no gratuïta sinó per una tria d'estil, que remet a la poesia i a les traduccions.

l'honest res desigar li consent? ¿De hon los vans pensaments, de hon les prolixes speranses, de hon los desonests desigs prenen *principi*? (RE 1).

En aquest segon cas hi ha un recurs semblant, ja que els adjectius, com en el cas anterior, apareixen en els substantius de tipus sentimental ('virtut', 'pensaments', 'speranses', 'desigs'), mentre que la gairebé totalitat de substantius no adjectivats ('obligació', 'deute', 'interès', 'apparent', 'compte', 'honest') remetent a l'honestedat de la relació entre la dama i l'amant. El paràgraf sembla, de nou, compost segons un dictat poètic. L'adjectivació preferent es relaciona amb els elements sentimentals propis de la temàtica d'aquestes obres, el desamor, mentre que tot allò relacionat amb l'amor honest resta sense adjectivar.

Si analitzem encara un tercer passatge, a més dels trets d'estil que acabem d'indicar, hi podem observar un joc de paraules amb adjectius positius aplicats a noms negatius, paradoxa que remet al *Triumphus Cupidinis* de Petrarca i que permet expressar, a través d'una certa hendiàdis, la naturalesa de l'experiència amorosa, aparentment positiva però terrible al capdavant. Hi ha, doncs, una certa evolució d'aquest recurs d'adjectivació, que permet incidir en l'aparença positiva però il·lusòria de l'amor:

Ffinalment, lo aporta amor en punt qu'é[s] deseparat de tot pler, acompanyat sinó de errós, de falsos somnis e ymages de mort, de folles speranses y falses opinions, de danyosos ganys e útils dans, de cansat repòs e de reposat affany, de clara desonor y amagada glòria, de perversa lealtat y fels engans, de sollicita furor y rehó pererosa, de manera que la tal vida mèritament nom de mort se percassa. (SE 7)

3. L'ÚS DE BINOMIS SINONÍMICS EN NOMS, ADJECTIUS I VERBS. Un altre recurs que trobem en la prosa d'art, tant en Corella (Martos 2001a: 43 i ss.) com en Alegre, és l'ús d'expressions paratàctiques o coordinació de dos substantius, adjectius o verbs amb significat equivalent. En Alegre, com succeeix amb l'adjectivació, aquest recurs també es relaciona amb termes i mots de significat sentimental. Si exceptuem la *Primera guerra púnica*, tractada en relació als binomis en l'apartat corresponent, a les obres d'Alegre trobem les següents construccions coordinades:

(a) *Substantius. Obres sentimentals*: fama e l'exemple, offertes e inmolacions, gest e voluntat, pietat e clemència, danyosos ganys e útils dans, cansat repòs e de reposat affany, naximent e comens, cura e diligència, de ira e de desdeny, pietat e temor, frets vots y aspres castedats, rehons y prechs, disposició y abtesa (que apareix 3 cops), rehons y pregàries, arrapament y escesis, desdenys y pràctiques destroïdores, stúcia y malícia, ressels y totes temenses, ver y fals, ultratges y desdenys, moviments y desigs, axempla y regla. *Passió*: dans e perills, ànsias e treballs, devots e familiars, dalit e caritat, penes y turments, làgremes y estroncats sospís, mals y grans culpes.

(b) *Adjectius. Obres sentimentals*: natural e comun, fictes e aparents, pràctich e bé conexent, cruel e enemigue, inhumana e dampnada, nobles e grans, noble e útil, clos e secret, singulars y tengudes en preu, fictes y colorades, requestes y pregades, squives y temoroses. *Passió*: trista e miserable, justa e piadosa, ypòcritas e falses, menspreat e condemnat, ascarnit y açotat, placent y de delits acompanyat, estèrils y salvatges, justa y reverent, congoxats y torbats, imaginària y fantàstica.

(c) *Verbs. Obres sentimentals*: sentir e fer sentir delit, procehint e persuadint, seguint e obeynt, affalega e persuadeix, furta e assalta, vist e coneix, sentir e oblidar, destroheix e dissipa, cremant e destrónt, amortitzar y apagar, mirar y ser vista, confondra y delir, servir y complaure-us, jurar y pendre en testimoni, se cria y nodreix, seguint y obehint, abandonar y desfiar, ama y desama, amant y satisfent-se, acusar y malmenar. *Passió*: vist e hoÿt, voler y desvoler, tractant y recordant, saber y entendre, sentia y sperava, instigant y tractant, escrivint y descobrint, ateneu y mirau, cridar y respondre.

Com s'observa ràpidament els mots subjectes a ser usats en aquest recurs tenen majoritàriament un significat sentimental. Una derivació d'aquest recurs el trobem, com hem vist amb l'adjectivació, en les construccions coordinades d'antònims nominals i verbals, en alguns casos d'hendíadis, i l'ús de la paradoxa o contradicció amb la mateixa finalitat perifràstica d'expressar un sol concepte a partir de dos mots ('voler y desvoler', 'danyosos ganys e útils dans', 'cansat repòs e reposat affany', 'sentir e fer sentir delit', 'cridar y respondre', 'mirar y ser vista', 'ama y desama' o 'ver y fals'). A la *Primera guerra púnica* Alegre reconeix els binomis sinonímics de l'italià d'on tradueix, que elimina. Això, més la limitació d'aquest recurs per a conceptes sentimentals, certament relacionen aquest recurs amb mètodes propis de l'exercici de la traducció. Si les traduccions d'obres antigues, que es pretenen en molts casos emular, tenen aquest recurs, per dignificar la pròpia prosa cal recórrer a aquesta tècnica, especialment si queda legitimada per obres com els *Trionfi* de Petrarca, d'on prové el sintagma 'ama y desama', o per *Les metamorfosis* d'Ovidi, cas dels binomis veu activa-veu passiva ('mirar i ser vista', 'sentir e fer sentir' o 'cridar y respondre al nom d'enamorats'), recurs habitual de l'estil ovidià, que no degué passar per alt al nostre autor a les *Transformacions*, molt menys si el trobà també en els *Trionfi* de Petrarca.

4. LES PERÍFRASIS VERBALS. La perífrasi de gerundi i infinitiu és una de les característiques principals de la prosa de Corella ('aturant lo detenía', 'sostenint lo levaven', 'amortallant nos embene' o 'jurant te promet', Martos 2001a: 50-52). Aquest estilema, que Carbonell (1973: 32) anomenà *fórmula de gerundi*, en el cas de Corella, serveix, a més, per datar la seva producció, atès que hi ha una evolució, ja detectada pel propi Carbonell, en el seu ús. Així, al principi, només hi apareixen els pronoms personals d'objecte ('planyent se dolia' i 'demanant te soplique', 1973: 32), però s'acaben introduint els pronoms d'objecte determinat ('aturant lo detenía' i 'sostenint lo levaven'). L'estructura d'aquesta construcció és amb la forma no personal més forma personal, sempre en aquest ordre, i, si hi ha pronom feble, aquest s'emplaça entre les dues formes verbals, cosa que comporta sovint l'aparició d'un sol pronom d'objecte en una perífrasi amb dos verbs transitius, construcció freqüent a les *Transformacions* ('despullant la metia' TF X.5). En principi, no totes les perífrasis entren en aquesta categoria, ja que les dues formes verbals han de ser sinonímiques. A les *Transformacions* també hi llegim 'morint se renovéllan' (TF XIII.5), on potser el recurs també inclou l'antinòmia. Com indica Martos (2001a: 46) aquest estilema és la conseqüència de tres trets característics de la prosa de Corella (i afegim que també d'Alegre): l'hiperbàton amb verb *in fondo*, l'alta presència de perífrasis que expressen un sol concepte i l'ús d'expressions sinonímiques.

5. LA LÍTOTE, L'HENDÍADIS I L'EXCLAMACIÓ. Hi ha encara una sèrie de recursos de la prosa d'Alegre, comuns també amb Corella, que responen també a la voluntat d'*amplificatio* del text. Així, Alegre s'expressa sovint usant la lítote, dient quelcom tot negant el seu contrari. L'estilema també es troba en Corella ('no poch temen', 'un no molt gran vexell', 'no ab seus passos', 'no tart', 'no menys fort' o 'no poch gentil', Martos 2001a: 53). En Alegre el recurs també és freqüent:

(a) *Passió*: no sens misteri, no és inconvenient creure, no lunyant-se, ab los ulls no exuts, no-s trobà desacompanyada.

(b) *Obres sentimentals*: no callant, no tractable, no valer menys, no fa menor la quantitat, no desacompanyades, no menys serien, (tenir, no dexar), no poc no-m sia favorable, no poch contentació.

(c) *Primera guerra púnica*: no menys los romans ésser, no menor difficultat, no cansaré, no ab menor cuíta, no sensa passió, no per proa, no poch periculosa.

Un altre recurs de part d'Alegre és l'hendiàdis, o expressió d'un sol concepte amb dos mots, com trobem a 'se segueix voler y desvoler una mateixa cosa' (PA 1). En aquesta oració 'voler y desvoler' expressa la contradicció de l'amant enamorat, que voldria i no voldria estar-ho. No és exactament el mateix recurs que el binomi, ja que aquí de la suma de les dues paraules es crea un sol concepte, però les dues paraules són necessàries.

També hi ha un recurs freqüent a l'exclamació, com fa Corella 'per intensificar el patetisme' (Martos 2001a: 57). En aquest sentit, tal com succeeix en la prosa del valencià, hi ha dos tipus principals d'exclamacions: les que porten el vocatiu del nom ('O, Ulixes!') i les que remetent a algun tipus d'exclamació moralitzant ('O, folia, passant totes les altres'). En Alegre aquest recurs també es troba, a excepció de la *Primera guerra púnica*, especialment acompanyant el vocatiu, tant a la *Passió* com a les obres sentimentals ('O, Déu omnipotent', 'O, senyor', 'o musa gran de l'eternal Pernaso', 'o lum dels cechs', 'o Natura remuda' [dues vegades], 'O, laureat poeta'). En canvi, l'ús moralitzant no és tan freqüent ('O, gloriosa culpa, pus que ha', 'O, pública infàmia del femenil stat', 'O, com presumptuosa stime'). També, al llarg de les obres d'Alegre hi ha amb més freqüència l'exclamació sense la interjecció ('Quant de açò se alegraren los romans!', 'Déu me guard de tant mal!' o 'Trista!').

LA LLENGUA

Per generació, relacions literàries i experiència vital, la llengua d'Alegre hauria de ser força semblant a la de Romeu Lull (1996: 73 i ss.). Contrastem, doncs, la llengua del nostre escriptor amb la de Lull, incloent en aquest apartat les *Transformacions*.

En relació als verbs, les formes amb hiat que la llengua actual ha contret alternen amb les formes anteriors a la contracció (*por-pahor*, *faent-fent*), per bé que hi ha un domini de les formes amb contracció. Per exemple, *pahor* només apareix una vegada, i la forma amb hiat del ver *fer* només es troba en gerundi, i, en canvi, a la resta de formes ja apareix la contracció. Alegre també alterna els verbs *dar* i *donar*, amb clara preferència per les formes del primer verb, i els verbs *ésser* i *ser*, amb una majoria total del primer verb en les formes *ésser* o *essent*. Per tant, tot i l'alternança, en Alegre hi ha una preferència per *dar* i *ésser*. També hi ha preferència per les formes en *e* dels verbs *venir* i *tenir*, més antigues que les formes en *i*, les úniques que trobem en Romeu Lull. A la *Passió* només hi ha una forma amb *i* (*tingueren*), i només apareix una vegada, i en canvi, hi ha *tench*, *tengué*, *tengut*, *vench* i *vingués*. A les obres sentimentals i al *Debat sobre la figura d'honor* la proporció és, si fa no fa, la mateixa: només hi ha quatre formes en *i* (*tinch*, *tingue*, *tingué*, *tingués*). Naturalment, el copista del *Jardinet d'orats*, Narcís Gual, i l'impressor de la *Passió*, poden haver influït en aquestes formes, ja que, per exemple, mentre que en aquests textos no trobem mai cap forma amb *i* del verb *venir*, aquestes apareixen al manuscrit de la *Primera guerra púnica*, on trobem amb freqüència *vingués*, *vinguda*, *vinguéran*, *vingueren*, etc., però també en aquesta obra les formes dominants del verb *tenir* continuen sent les formes amb *e*, com *tench*, *tenguda* o *tengué*. A les *Transformacions* les formes amb *e* són de nou les preferents, tot i que esporàdicament hi ha alguna forma amb *i*. Així *tench* apareix unes cinquanta vegades, però *tinch* només quatre cops. Convé també tenir present que, en general, sempre que hi ha una forma amb *i* (*tinch*, *tingué*), a la mateixa obra hi ha la mateixa forma amb *e* (*tench*, *tengué*), cosa que no succeeix a la inversa. Així, l'aparició de les formes amb *i* de la *Primera guerra púnica* potser responen a alguna distorsió de copista. Un altre tret a destacar són els gerundis acabats en -nts (*fahents*, *seguints*,

tements, regants), potser per influència de la llengua llatina, com a participi de present concertat en nombre.

En relació a alguns punts indicats en el cas de Llull (Torró 1996: 73 i ss.), com els adverbis, la forma *més* es troba en alternança amb la forma *pus*. En aquest punt la producció d'Alegre presenta dos grans grups: la *Passió* i la *Primera guerra púnica* presenten una distribució semblant en l'ús d'aquestes formes i *més* apareix aproximadament el doble que *pus*, però a les obres sentimentals del *Jardinet d'orats* i a les *Transformacions* hi ha una presència aclaparadora de la forma *més*. Només hi ha un cas de l'ús de l'*aitant* en comptes del *tant*, i el trobem a les *Transformacions*. Totes les obres usen l'adverbi *ten*. Per al numeral *dos* la forma preferent femenina, a excepció de les obres al *Jardinet d'orats*, és la forma *dues*. La forma masculina hi apareix, però sempre domina la forma femenina. Segurament per pressió de l'italià a les *Transformacions* i a la *Primera guerra púnica* apareixen formes com *pur*, cosa natural ja que Alegre tradueix aquestes obres de l'italià. A les *Transformacions* hi ha tres vegades *pur* i a la *Primera guerra púnica* apareix *pur a la fi* quatre vegades. A la producció pròpia d'Alegre, en canvi, no hi trobem ni la conjunció ni la locució.

En relació a la traducció dels noms romans, hi ha una tendència a la llatinització a les *Transformacions*, per influència del text llatí d'Ovidi; en canvi, a la *Primera guerra púnica*, on Alegre només recorre al text italià, hi ha una forta italianització dels noms romans. Això no vol dir que a les *Transformacions* la traducció dels noms sigui feta a partir del llatí, només és una tendència, perquè a la traducció d'Ovidi Alegre encara depèn de la traducció italiana per a molts noms, però menys en comparació a la traducció de Bruni. Així, per exemple, a la *Primera guerra púnica* el topònim 'Èrix' sempre té la forma 'Erice' a partir de l'italià, mentre que a les *Transformacions* hi trobem, per contra, la forma 'Hèrix' a partir del nominatiu llatí. És molt probable que, en comptes d'una tendència, haguem de parlar de la influència del text llatí, ja que, si bé a les *Transformacions* el nom d'Ovidi (en llatí 'Ovidius') té sempre la forma actual i ja no hi trobem la forma 'Ovidio', present encara a les *Heroides* traduïdes per Nicolau, la majoria de noms romans acabats en *-ius* són traduïts amb final *-io* (*Vírbio*, *Acrísio*, *Brònio*, *Càssio* o *Cipariso*), tal com fa a la *Primera guerra púnica* amb els *cognomina* romans que acaben així (*Postúmio*, *Rutílio*, *Fúrio*, *Atílio* o *Emílio*).

Per últim, en relació a les preposicions, en totes les obres analitzades domina *per*, i pràcticament ha desaparegut la forma *per a*.

CRITERIS D'ESTUDI I EDICIÓ

Les obres d'aquest volum provenen de tres tradicions textuais ben diverses. La *Primera guerra púnica* es conserva en tres manuscrits, les obres sentimentals en un únic còdex, el *Jardinet d'orats*, i la *Passió de Jesucrist* es conserva en un sol incunable.¹²³ Així, per bé que hem mirat d'unificar els criteris d'edició de tots aquests textos per facilitar-ne una lectura tan homogènia com ha estat possible, hi ha alguns aspectes de la tradició textual d'on prové cada text que cal preservar o diferenciar. Cal tenir en compte que l'obra d'Alegre que es preserva en el *Jardinet d'orats*, copiat per Narcís Gual, es troba textualment condicionada per l'*usus scribendi* d'aquest copista; i el mateix podem dir de la *Passió* i la *Primera guerra púnica*. Per a alguns aspectes relatius a la transmissió manuscrita de les obres remetem als

¹²³ El *Jardinet d'orats* (Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 151), fou acabat de copiar el 1486 per Narcís Gual. Per a les descripcions del còdex remetem a Briz (1868), Torrò (1992 i 1996) i Martos (2005).

davantals corresponents. Tot seguit indiquem els criteris d'edició generals d'aquest volum:

(a) *Títols de les obres.* Els còdexs sovint no vénen intitulats directament, sinó amb alguna introducció o rúbrica que serveix a aquest efecte. Aquest és el cas de la traducció de Bruni, per a la qual hem fet servir la referència la *Primera guerra púnica*, perquè és el nom que fa servir Alegre al principi ('en lo traslladar de la *Primera guerra púnica*') i al final ('Ffi de la *Primera guerra púnica*'), a més resulta el nom amb el qual es coneix, en general, la traducció italiana anònima ('*Prima guerra púnica*'). Així, tant al principi com al final d'aquest text hem editat aquest nom en cursiva, com a títol de l'obra. Les obres conservades al *Jardinet d'orats* porten totes una rúbrica inicial, d'on prenem els noms que hem escollit com a títol: *Faula de les amors de Naptuno y Dyana*, *Sermó de amor*, *Somni de Ffrancesch Alegre*, *Rehonament fingit entre Ffrancesch Alegre y Speransa*, *Requesta de amor* i *Debat sobre la figura d'honor*, per bé que sovint, per una qüestió pràctica, apareixen en la seva referència reduïda, *Faula*, *Somni*, *Rehonament*, etc. Per últim hem titulat *Passió de Jesucrist* l'obra conservada en el còdex conegut com a *Natzarè*.

(b) *Ordre d'edició de les obres.* Les obres s'han editat en l'ordre següent: la *Primera guerra púnica*, *Faula*, *Sermó*, *Somni*, *Raonament*, *Requesta* i *Passió*. L'ordenació (traducció, obra sentimental i religiosa) segueix l'ordre cronològica més probable. Per a les obres sentimentals, contingudes en el *Jardinet d'orats*, s'ha respectat l'ordre del còdex: *Faula* (ff. 105-116), *Sermó* (ff. 117-122), *Somni* (ff. 230-243), *Rehonament* (ff. 243-245) i *Requesta* (ff. 246-247).

(c) *La transcripció.* Per a la transcripció de la *Primera guerra púnica* s'ha seguit el manuscrit HS387/4327 de la *Hispanic Society of America* de Nova York (N), per a les obres sentimentals el manuscrit 151 de la Biblioteca Universitària de Barcelona (X), i per a *La passió de Jesucrist* l'incunable BH CF/4(20) de la Biblioteca Universitària de València.¹²⁴ Tots els textos editats s'han puntuat i accentuat segons les normes de l'ortografia actual. S'han regularitzat les majúscules i les minúscules, i resolt les abreviatures, si ha estat possible, d'acord amb la forma del mateix mot sense abreujar en altres llocs dels respectius còdexs. També s'han regularitzat les grafies i/j, u/v i c/ç. El text suplert per conjectura, la reconstrucció del qual no és segura, ha estat editat entre claudàtors ([e]) i amb explicació a l'aparat, però per a aquelles reconstruccions o correccions evidents no hem utilitzat cap marca en el text suplert, sinó que hem indicat a l'aparat la lliçó de l'incunable o manuscrit. A l'edició de la *Primera guerra púnica* s'ha usat el claudàtor també per indicar les modificacions del segon estadi de redacció de la traducció que preserva N.¹²⁵ En canvi, no s'ha usat el claudàtor en alguns passatges de les obres sentimentals coincidents amb les *Transformacions*, perquè el text pot ser editat de manera força fiable. Així, els claudàtors indiquen algun dubte o reserva en la reconstrucció i la segona redacció de la *Primera guerra púnica* (igualment una elecció força dubtosa, atès que són correccions). També s'ha regularitzat la separació de mots segons l'ús actual, amb l'apòstrof i el guionet en els casos que actualment ho preveuen, i amb un punt volat en aquelles elisions i fusions vocàliques no previstes per la normativa actual.¹²⁶

En relació a l'aglutinació dels grups d'un mot àton seguit d'un mot amb essa líquida inicial, hem tingut en compte el mot anterior per separar, apostrofar o aglutinar. Així:

¹²⁴ Les qüestions codicològiques pertinents es troben als davantals de cada obra.

¹²⁵ Vegeu *Introducció-davantall* a aquesta obra.

¹²⁶ les formes 'a hon', 'a on' i 'ha on' es troben editades sempre per separat, perquè és la forma acceptada actualment i perquè en els còdexs també hi trobem les formes separades.

1. No hem apostrofat l'article 'la'. Per exemple, 'la squadra'. Hem fet dues excepcions a aquest criteri: 'l'asguart' i 'l'aspre', perquè són mots masculins.
2. Hem apostrofat el mot 'le' per no considerar aquesta forma com l'article. Per exemple, 'l'estat'.
3. El mot anterior és 'de', 'que' o un pronom àton acabat en 'e' ('me', 'te' o 'se'). En aquests casos hem contrastat la forma amb essa líquida als diferents còdexs, i hem apostrofat o aglutinant si el mot no apareix amb 'e' en altres contextos dins de cada còdex. A la *Primera guerra púnica*, per exemple, hem editat 'de Spèndio' perquè, en el manuscrit, no apareix mai 'Espèndio' sol. En general, tot i tenir tres tradicions textuais diferents, hi ha preferència per l'escriptura amb essa líquida, a excepció dels casos següents: (a) *A totes tres tradicions textuais*: 'escriure', 'espines', 'esplicar', 'estimar', 'esguardar' i 'estendre'; (b) *Casos exclusius de la Primera guerra púnica*: 'esperança', 'esperar', 'escusar', 'escapar' i 'esforç'; (c) *Casos exclusius del Jardinet d'orats*: 'escusar'; (d) *Casos exclusius de la Passió*: 'esperar', 'esperança', 'estar' i 'esforç' (i els seus derivats).¹²⁷

En relació a la separació i numeració del text, cal fer notar que no sempre la numeració correspon a un paràgraf, sinó que pot mantenir-se al llarg de dos o més paràgrafs (cas d'un diàleg), o incloure tot un capítol, com succeeix a la *Passió*.

(d) *Els noms propis*. En els textos del segle XV els noms propis d'origen clàssic com els que apareixen en aquestes obres presenten un col·lapse general. No hi ha una solució completament satisfactòria per a l'edició de tots els noms que apareixen en els còdexs, i per això cal procedir cas a cas. Com a norma general s'han conservat les grafies, adaptades amb la mínima intervenció a la normativa actual. Només hem esmenat el nom si hem considerat l'error com un defecte en el procés de còpia o impressió. Quan un nom, encara que aparentment erroni, ha estat detectat a la tradició italiana o llatina, en el cas de la *Primera guerra púnica*, s'ha respectat en català i hem incorporat la lectura del còdex italià o llatí a l'aparat. S'ha entès que és altament probable que sigui el nom usat per Alegre, i, tot i que erroni, es tracti d'una variant d'autor. La corresponent justificació dels casos corregits i no corregits es troba a les notes corresponents i a l'índex final de noms.

En relació al punt, certament complex, de l'accentuació dels noms propis, hem adaptat els noms catalans a les normes del català actual a partir de la prosòdia del llatí, tot i intuir que força noms devien tenir, per part d'Alegre, una accentuació diferent de la que hem adoptat. Si no s'ha pogut demostrar l'accentuació, s'ha respectat la prosòdia regularitzada actualment, perquè la transcripció s'ha fet seguint les normes del català actual.¹²⁸

(e) *L'índex de noms*. A l'apèndix final hi ha un índex de noms propis de personatges i llocs de l'obra. Les consideracions sobre els criteris d'aquest apèndix es troben en aquell lloc.

(f) *La comparació amb l'original a la Primera guerra púnica*. A la *Primera guerra púnica*, atès que Alegre tradueix de l'italià, a nota s'ofereix el text italià si, en ser comparat amb el català, resulta rellevant per explicar la

¹²⁷ A les obres que editem del *Jardinet d'orats* el mot 'Espèria' només apareix un sol cop i amb la preposició 'de'. L'hem apostrofat ('d'Espèria'), perquè és la solució que tindria avui.

¹²⁸ Formes que en català provenen d'un cas diferent del qual avui es pren la forma regular, preses de l'acusatiu, fonamentalment a través de l'italià: *Càlcide* (it. *Calcide*), *Cartalone* (it. *Cartalone*), *Daucalione* (it. *Deucalione*), *Erice* (it. *Erice*, ll. *Erȳcem*), *Giscone* (it. *Giscone*) i *Tèoclite* (it. *Teoclite*), formes regularitzades avui en *Calcis*, *Cartaló*, *Deucalió*, *Èrix*, *Giscó* i *Tèocles* a partir del nominatiu. Topònims presos de l'italià, no del nom romà: *Ada* (it. *Adda*), *Rímimo* (it. *Rimini*), *Aretço* (it. *Arezzo*), *Brandís* (it. *Brindisi*, it. antic *Brandizio*), *Campodoglio* (it. *Campidoglio*), *Chiusso* (it. *Chiusi*), *Croffò* (it. *Corfù*), *Duraço* (it. *Durazzo*), *Tràpena* (it. *Trapani*), *Ffisole* (it. *Fiesole*), *Erbezo* (it. *Erbesso*), *Paquino* (it. *Pachino*).

metodologia traductora d'Alegre o permet esmenar algun error del català. No es dona el text llatí, excepte si és necessari en algun aspecte. En la comparació amb aquests dos originals, quan acarem variants textuais italianes o llatines amb el text català, només es pretén explicar l'origen del text català, sense pretensió de relacionar-lo amb cap còdex concret. El nostre objectiu no és mirar d'apropar-nos a un còdex o família determinats, sinó indicar una relació textual entre un passatge d'Alegre i una variant italiana o llatina avui conservada, a efectes d'estudi i correcció del text d'Alegre. S'ha contrastat sempre el català amb cinc testimonis italians, tot i que això no s'especifica a cada nota, sinó que normalment es dona el text del testimoni *F* (transcrit, accentuat i puntuat tal com apareix en aquest còdex), excepte si algun dels altres comparats porta una variant diferent, cas en el qual sí que es dona la variant. Els manuscrits italians i llatins estan referenciats segons la paginació que els assignen els arxius on es conserven, excepte el testimoni italià que hem siglat amb una *A*, ja que es tracta de l'edició publicada d'Antonio Ceruti, de la qual donem la pàgina.

(g) *Les notes*. Les notes comenten aspectes de contingut o lèxic del text editat. A la *Primera guerra púnica*, però, l'objectiu principal de les notes és explicar la tècnica de traducció usada per Alegre a cada passatge. Els criteris de la citació dels textos a les referències inicials de cada nota són: (a) en els textos citats no hem marcat la separació de foli; (b) sovint el text no se cita completament perquè només interessin uns mots: en aquests casos, el text suplert ha estat substituït per tres punts suspensius; (c) amb l'objectiu de simplificar el format de les notes hem delimitat totes les cites amb cometes altes simples.

(h) *L'aparat*. A l'aparat s'han transcrit fidelment els testimonis, sense regularitzar majúscules o minúscules, ni les grafies u/v, i/j i c/ç. La lectura del manuscrit o incunable es dona immediatament després del claudàtor que tanca la forma que hem editat en el text. Si ha calgut alguna explicació, l'hem redactat en cursiva per diferenciar-la de la lectura del còdex. En el cas de la *Primera guerra púnica*, on hi ha dues redaccions de la traducció (*BR* i *N*), hem editat entre claudàtors les modificacions efectuades per *N* que responen a una correcció feta, amb tota probabilitat, pel mateix autor. En aquests casos, a l'aparat, s'ofereix també la lectura de l'italià (segons *F*), a mode de comparació. A les obres sentimentals, les correccions del mateix copista s'indiquen amb *ante corr.*, i les formes llatines *corr.*, *delev.* i *suppl.* indiquen una correcció, eliminació o substitució textual no efectuada per nosaltres (cas que hi hagi més d'un editor, el primer que apareix és el que ha realitzat la modificació del manuscrit que s'explica). En canvi hem usat *correx*i, *delev*i i *supplev*i per indicar que la intervenció textual ha estat efectuada per nosaltres. Cal fer notar que a l'obra pròpia d'Alegre l'aparat ofereix les lliçons dels editors que ha tingut cada obra, encara que les rebutjem, i el lector hi trobarà un aparat més aviat positiu; en canvi, a l'edició de la traducció de Bruni les variants dels testimonis es donen en aparat de tipus negatiu. La finalitat d'especificar les variants d'editors que hem rebutjat és unificar la història crítica d'aquests textos, cosa que ens ha semblat útil a causa de la dispersió d'algunes d'aquestes edicions, sovint conservades en treballs de difícil accés.

SIGLES I ABREVIATURES

A = *La prima guerra punica* (*BA*, Milà, ap. ed. Ceruti).

B = Manuscrit *Primera guerra púnica* (*BUB*, Barcelona).

BC = Incunable de *Transformacions* i *Allegories* (*BC*, Barcelona).

F = Edició florentina de 1526 *La prima guerra punica* (*BUB*, Barcelona).

Inc = Incunable conegut com a *Natzarè* (*BUV*, València).

- L* = Manuscrit *La prima guerra punica* (BL, Londres).
M = Manuscrit *La prima guerra punica*, trad. Decembrio (BNE, Madrid).
N = Manuscrit *Primera guerra púnica* (HSA, Nova York).
O = Incunable venecià de 1471 *La prima guerra punica* (BL, Oxford).
R = Manuscrit *primera guerra púnica* (AHCR, Ripoll).
Str = Esmenes de Ceruti a partir de dos còdex *strozziani* (BN, Florència).
U = *Cançonier de Maïans* (BUB, València).
V = Manuscrit venecià *La prima guerra punica* (BL, Berkeley).
X = *Cançonier Jardinet d'orats* (BUB, Barcelona).
Ov = *Metamorphoses* d'Ovidi (ed. Tarrant).
Bon = *Ovidio Metamorphoseos Vulgare* de Bonsignori (ed. Ardissino).
GdV = *Expositio* de Del Virgilio (BC, Sevilla).
FA = *Faula de les amors de Neptuno y Dyana*.
SE = *Sermó de amor*.
SO = *Somni de Ffrancesch Alegre*.
RA = *Rehonament fingit entre Ffrancesch Alegre y Speransa*.
RE = *Requesta de amor*.
DH = *Debat sobre la figura d'honor*.
PA = *Passió de Jesucrist*.
PGP = *Primera guerra púnica*.
TF = *Transformacions*.
AL = *Allegories*.

Abans d'acabar, vull fer palesa la meva gratitud als qui m'han ajudat en aquesta tasca: als professors Pere Casanellas, Xavier Espluga i Daniel Álvarez, que m'han assistit amb els seus valuosos consells, sempre encertats, i als professors Jaume Torró i María Morrás, per les converses oportunes. També vull mostrar el meu agraïment al professor Antonio Cortijo, que va acollir amb entusiasme la publicació d'aquest volum.

BIBLIOGRAFIA CITADA

AGUILÓ, Mariano (1923): *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474-1860*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra.

ALCINA, Juan Francisco (1998): «El poeta como dios: la poética de Landino en España (de Francesc Alegre a Alfonso de Carvallo)», *Salina*, 12, pp. 40-49.

ALEGRE, Francesc (1494): *Taula dels quinze llibres de Transformacions del poeta Ovidi*, Barcelona, Pere Miquel (Biblioteca de Catalunya: 11-VII-16).

ALEGRE, Francesc (2016): *Obres de ficció sentimental*, edició de Gemma Pellissa, Alessandria, Edizioni dell'Orso.

ÁLVAREZ, Daniel (2016): «La Passió de Jesucrist de Francesc Alegre (introducció i edició)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 89, pp. 263-315.

ANNICCHIARICO, Annamaria (2016): «Joan Roís de Corella, *Lamentació de Mirra, de Narciso, de Píramus i Tisbe*: edicióne critica», *Magnificat CLM*, 3, pp. 1-35.

ANÒNIM (1915): *Ovide moralisé. Poème du commencement du quatorzième siècle*, edició de C. De Boer, Amsterdam.

ANÒNIM (1936): «La passió de Jesucrist. Obreta didàctica», edició de Francesc Miquel i Rossell, *Estudis Universitaris Catalans*, 21, pp. 311-330.

ANÒNIM (2009): *Los Trionfi de Petrarca comentados en catalán: una edición de los manuscritos 534 de la Biblioteca Nacional de París y del Ateneu de Barcelona*, edició de Roxana Recio, Chapel Hill, North Carolina Studies in the Romance Languages and Literatures.

ARCHER, Robert (2011): *La cuestión odiosa. La mujer en la literatura hispánica tardomedieval*, València, Institució Alfons el Magnànim-Diputació de València.

ASKINS, Arthur (1988): «Muestrario de incunables hispánicos extraviados», dins *El libro antiguo espanyol. Actas del Primer Coloquio Internacional, Madrid, 18-20 de diciembre de 1986*, Salamanca, USAL & Sociedad Española de Historia del Libro.

AUFERIL, Jaume (1986): «La Sort d'Antoni Vallmanya i el cercle literari de Vallldonzella», dins *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, Barcelona, Quaderns Crema.

BADIA, Lola (1986): «Per la presència d'Ovidi a l'Edat Mitjana catalana, amb notes sobre les traduccions de les "Heroides" i de les "Metamorfosis" al vulgar», dins *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, Barcelona, Quaderns Crema.

BADIA, Lola (1993): *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, Barcelona-València, Institut Universitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

BADIA, Lola (2010): «"Volent viure a vostra consolació e plaer": Metge, Corella i altres mestres de la prosa catalana dels segles XIV i XV», *Catalan Historical Review*, 3, pp. 185-195.

BADIA, Lola (2015a): «La ficció sentimental», dins *Història de la Literatura Catalana. Literatura medieval (III). Segle XV*, Barcelona, Enciclopèdia catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona.

BADIA, Lola (2015b): «La “teatralitat difusa” de l’edat mitjana», dins *Història de la Literatura Catalana. Literatura medieval (III). Segle XV*, Barcelona, Enciclopèdia catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona.

BASSEGODA, Enric (2011): *Vida i obra de Fra Bernat Hug de Rocabertí*, Girona, Universitat de Girona (tesi doctoral).

BATLLE, Carme (1973): *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, Barcelona, CSIC.

BATLLE, Carme (1976): *Barcelona a mediados del siglo XV: historia de una crisis urbana*, Barcelona, El Albir.

BCI = *La Bíblia. Bíblia catalana. Traducció interconfessional*, Barcelona, Associació Bíblica de Catalunya – Editorial Claret – Societats Bíbliques Unides.

CBCat 3 = (2004) *Bíblia del segle XIV. Èxode. Levític*, edició a cura de Jaume Riera, Pere Casanellas i Armand Puig, Barcelona – Montserrat, Associació Bíblica de Catalunya – PAM.

BECCADELLI, Antonio – CENTELLES, Jordi de (1990): *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*, ed. d’Eulàlia Duran i Mariàngela Vilallonga, Barcelona, Barcino.

BERTALOT, Ludwig (1975): *Studien zum italienischen und deutschen Humanismus*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 2 vols.

BESCÓS, Pere (2007): *Humanisme i traducció catalana durant la segona meitat del segle XV: Ferran Valentí, Arnau d’Alfarràs, Francesc Alegre i Aleix de Barcelona* (treball d’investigació), Barcelona, Universitat Pompeu Fabra.

BESCÓS, Pere (2011): *Francesc Alegre: La primera guerra púnica, 1472: estudi i edició crítica* (tesi doctoral), Barcelona, Universitat Pompeu Fabra.

BESCÓS, Pere (2013): «*Los cavallers a fealtat covida: fortitudo i sapientia* cavalleresques al *De Bello Punico* de Francesc Alegre», *Els Marges*, 101, pp. 10-30.

BESCÓS, Pere (2014a): «Leonardo Bruni in Bernardo Illicino’s *Commento to Petrarch’s Triumphs*», *Bibliothèque d’Humanisme et Renaissance*, 76.3, pp. 527-542.

BESCÓS, Pere (2014b): «Comentari i formació literària en Francesc Alegre: Ovidi i Bernardo Illicino», *Llengua & Literatura*, 24, pp. 33-53.

BESCÓS, Pere (2015): «Ús i abús dels conceptes de *veritas*, *brevitas* i *arbitratus*. Leonardo Bruni i la rivalitat historiogràfica del Quatre-cents italià», *Afers*, 80/81, pp. 329-339.

BESCÓS, Pere (2017): «Tècniques i mètodes de traducció de Francesc Alegre a *La primera guerra púnica* (1472)», *SCRIPTA. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 10, pp. 68-86.

BESCÓS, Pere (2018a): «“E devallant dels munts habitar les ciutats” (*Allegories*, I.5): Montjuic como espacio simbólico en las alegorías ovidianas de Francesc Alegre», dins *Espacios en la Edad Media*, Salamanca, Publicaciones del Semyr.

BESCÓS, Pere (2018b): «*Ut biberent, quando esse nolent*: Machiavelli and Leonardo Bruni on the praenomen of the Roman consul Publius Claudius Pulcher», *Medium Aevum*, 87.1, pp. 153-158.

BESCÓS, Pere (en premsa a): «De *Las metamorfosis* de Ovidio a las *Transformacions* de Francesc Alegre», dins *Actas del VII Congreso Internacional de La SEMYR 2018*, Salamanca, Universidad de Salamanca.

BESCÓS, Pere (en premsa b): «*Les metamorfosis* cortesanes de Francesc de Pinós i les obres de Francesc Alegre i Joan Roís de Corella» [en avaluació].

BOCCACCIO, Giovanni (1828): *Corbaccio*, edició d'Ignazio Moutier, dins *Opere volgari de Giovanni Boccaccio, corrette su i testi a penna*, vol. V, Florència, Marghera.

BOCCACCIO, Giovanni (1832-33): *La caccia di Diana*, edició d'Ignazio Moutier, dins *Opere volgari de Giovanni Boccaccio, corrette su i testi a penna*, vol. XIV, Florència, Marghera.

BOCCACCIO, Giovanni (1967): *Filocolo*, edició d'Antonio Enzo Quaglio, dins *Tutte le opere di Giovanni Boccaccio*, vol. I, Milà, Mondadori.

BOCCACCIO, Giovanni (1983-1987): *La "Fiammetta" catalana: edizione critica, con introduzione, note e glossario*, edició d'Annamaria Annicchiarico, L'Aquila, Japadre.

BOCCACCIO, Giovanni (1994): *Corbaccio*, edició de Giorgio Padoan, dins *Tutte le opere di Giovanni Boccaccio*, vol. V, Milà, Mondadori.

BOCCACCIO, Giovanni (1998): *Genealogie deorum gentilium*, edició de Vittorio Zaccaria, dins *Tutte le opere di Giovanni Boccaccio*, vols. VII-VIII, Milà, Mondadori.

BONSIGNORI DA CITTÀ DI CASTELLO, Giovanni (2001): *Ovidio Metamorphoseos Vulgare*, edició d'Erminia Ardisino, Bolonya, Commissione per i testi di lingua (Collezione di opere inedite o rare, 157).

BRIZ, Francesc Pelai (1868): *Jardinet de orats. Manuscrit del segle XV (fragment)*, Barcelona, Joan Roca i Bros.

BRUNI, Leonardo (1878): *La prima guerra punica*, edició d'Antonio Ceruti, Bolonya, Gaetano Romagnoli.

CABRÉ, Lluís (1996): «Aristotle for the Layman: Sense Perception in the Poetry of Ausias March», *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 59, pp. 48-60.

CÁTEDRA, Pedro M. (1989): *Amor y pedagogía en la edad media (Estudios de doctrina amorosa y práctica literaria)*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca.

CBCat 3 = (2004) *Bíblia del segle XIV. Èxode. Levític*, edició a cura de Jaume Riera, Pere Casanellas i Armand Puig, Barcelona – Montserrat, coll i julià 1968 Associació Bíblica de Catalunya – PAM.

CBCat 6 = (2011) *Bíblia del segle XIV. Primer i segon llibres dels Reis*, edició a cura de Jordi Bruguera, Pere Casanellas i Núria Calafell, Barcelona – Montserrat, Associació Bíblica de Catalunya – PAM.

CICA = TORRUELLA, Joan (dir.), junt amb PÉREZ SALDANYA, Manuel i MARTINES (2018): *Corpus Informatitzat del Català Antic*, <http://lexicon.uab.cat/cica>.

CIVAL = *Corpus informatitzat del Valencià*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.

COCOZZELLA, Peter (1970): *Francesc Moner. Obres catalanes*, Barcelona, Barcino.

COLL I JULIÀ, Núria (1968): «Una compañía barcelonesa para el comercio de paños (1400-1480)», *Anuario de estudios medievales*, 5, pp. 339-408.

COLL I JULIÀ, Núria (1974-1479): «La estancia en Nàpoles de Joan Boscà y de Felip de Farrera», *Anuario de estudios medievales*, 9, pp. 595-615.

COMELLAS SOLÉ, Jordi (1997): «L'abastament d'una ciutat en temps de guerra. El setge de Barcelona de 1472», *Estudis d'Història Agrària*, 11, pp. 183-204.

COMPAGNA, Anna Maria (2012): «Ai margini dell'Umanesimo. Una poetica rinascimentale nei paesi catalani? Il prologo di Francesc Alegre al suo commento alle Metamorfosi di Ovidio», *eHumanista/IVITRA*, 1, pp. 31-41.

CORELLA, Joan Roís de (1913): *Obres de Joan Roïç de Corella*, edició de Miquel i Planas, Barcelona, Biblioteca catalana.

CORELLA, Joan Roís de (1973): *Obres completes I. Obra profana*, edició de Jordi Carbonell, València, Clàssics Albatros.

CORTIJO, Antonio (1997): «The complication of the narrative technique in 15th century prose literature on love: The Somni de Francesc Alegre recitant lo procés d'una qüestió enamorada», *Catalan Review*, 11, 1-2, pp. 49-64.

CORTIJO, Antonio (2001): *La evolución genérica de la ficción sentimental de los siglos XV y XVI. Género literario y contexto social*, Londres, Tamesis.

CUADRADA, Coral – DURAN, Daniel – MARTÍNEZ-GIRALT, Alejandro (2018): *El fons Llull de l'Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà*, Tarragona, Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.

DCVB = ALCOVER, Antoni M. – MOLL, Francesc de B. (1964-69): *Diccionari català-valencià-balear*, Mallorca, Editorial Moll, 10 vols.

DECat = COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Editorial Curial, 9 vols.

DEL TREPPO, Mario (1976): *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa al segle XV*, Barcelona, Curial.

DTCA = *Diccionari de Textos Catalans Antics*, Barcelona, <http://www.ub.edu/diccionari-dtca/index.php>.

EIXIMENO, Joan (1986): *Contemplació de la Santa Quarentena*, edició d'Albert Hauf, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

FRANCALANCI, Leonardo (2013): *La traducció catalana del comentari de B. Ilicino als Triumphs de Petrarca: estudi i edició crítica* (tesi doctoral), Girona, Universitat de Girona.

FUMAROLI, Marc (2008): *Las abejas y las arañas. La querella de los antiguos y los modernos*, Acantilado, Barcelona.

GARCIA, Francesc Vicenç (1840): *Poesías jocosas y serias del célebre Dr. Vicens Garcia, Rector de Valfogona*, Barcelona, Estampa de Joseph Torner.

GONZÁLEZ, Jaime (2018): *Las traducciones cuatrocentistas de la Primera Guerra Púnica de Polibio en italiano y en castellano. Edición crítica bilingüe y estudio filológico* (tesi doctoral), Sevilla, Universitat de Sevilla.

GUTHMÜLLER, Bodo (1997): «Francesc Alegre e l'Italia: considerazioni su *Los quinze libres de Transformacions del poeta Ovidi*», dins *Mito, Poesia, Arte. Saggi sulla tradizione ovidiana nel Rinascimento*, Roma, Bulzoni.

HANKINS, James (1990): *Plato in the Italian Renaissance. Vol. I.*, Leiden-Nova York-Copenhaghen-Colònia, E. J. Brill.

HANKINS, James (1997): *Repertorium Brunianum. A critical guide to the writings of Leonardo Bruni. Vol. I. Handlist of Manuscripts*, Roma, ISIME.

HANKINS, James (2003): *Humanism and Platonism in the Italian Renaissance*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 2 vols.

HAUF, Albert (1977): «La *Scala de Contemplació* de fra Antoni de Canals i el *De XV gradibus contemplationis* o *Viridarium Ecclesiae*», *Anuari de l'agrupació borrianenca de cultura*, 8, pp. 97-120.

HAUF, Albert (1990): *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, València, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

HERNANDO, Josep (1995): *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*, Barcelona, Fundació Noguera, 2 vols.

HERNANDO, Josep (2007): «El mercat de valors a Barcelona, 1440-1462. La presència de dos fors o preus dels canvis en els protestes de lletres de canvi impagades», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 25, pp. 97-254.

HORACI FLAC, Quint (1981): *Odes i Èpodes*, edició i traducció de Joan Vergés, 2 vols., Barcelona, Fundació Bernat Metge.

IANZITI, Gary (2006): «Between Livy and Polybius: Leonardo Bruni on the First Punic War», *Memoirs of the American Academy in Rome*, 51, 173-193.

LLULL, Romeu (1996): *Obra completa*, edició crítica de Jaume Torró, Barcelona, Barcino.

MADURELL, Josep M. – RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1955): *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona, 1474-1553*, Barcelona, Gremios de Editores, de Libreros y de Maestros Impresores.

MALLA, Felip de (1964): *El sermó de la passió*, dins BALCELLS, *Felipe de Malla y el peccador remut, contribución al estudio de sus fuentes* (tesi de llicenciatura), Barcelona, Universitat de Barcelona.

MALLA, Felip de (1981-1986): *Memorial del peccador remut. Manuscrit de Barcelona*, edició de Manel Balasch, 3 vols., Barcelona, Barcino.

MARFANY, Marta (2015): «La traducción del *Infierno* de Pedro Fernández de Villegas: la huella de la tradición poética castellana y de los comentarios a la *Commedia* de Dante», *Anuario de estudios medievales*, 45.1, pp. 449-471.

MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernest (1953): *Catálogo de la documentación de la Cancillería de Pedro de Portugal (1464-1466)*, Madrid, Dirección General de Archivos y bibliotecas.

MARTÍNEZ ROMERO, Tomàs (2009): «Bruni, Martí de Vicianà i el pròleg a la traducció de l'*Econòmica* aristotèlica», *Caplletra*, 47, pp. 41-54.

MARTÍNEZ ROMERO, Tomàs (2015): «Escriptors a la València de la segona meitat del segle XV», dins *Història de la Literatura Catalana. Literatura medieval (III). Segle XV*, Barcelona, Enciclopèdia catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona.

MARTOS, Josep Lluís (2001a): *Les proses mitològiques de Joan Roís de Corella*, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MARTOS, Josep Lluís (2001b): «Boccaccio y Roís de Corella: las *Genealogiae deorum*», *Cuadernos de Filología Italiana*, núm. extraordinari, pp. 535-557.

MARTOS, Josep Lluís (2005): «El *Còdex de Cambridge*, el *Cançoner de Maïans* y el *Jardinet d'orats* a través de la obra de Joan Roís de Corella», dins *Los cancioneros españoles: materiales y métodos*, Londres, University of London.

MARTOS, Josep Lluís (2008): «La literatura perduda de Joan Roís de Corella: les fonts», *Caplletra*, 45, pp. 93-112.

MARTOS, Josep Lluís (2015): «Joan Roís de Corella. Vida i formació», dins *Història de la Literatura Catalana. Literatura medieval (III). Segle XV*, Barcelona, Enciclopèdia catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona.

MÉRIDA, Rafael (2012): «L'exemplar incunable de les *Transformacions* d'Ovidi en versió de Francesc Alegre (Barcelona, Pere Miquel, 1494) a 'La Casa del Libro' de San Juan de Puerto Rico», *Tirant*, 15, pp. 171-174.

MIQUEL I PLANAS, Ramon (1908-1916): *Novelari català dels segles XIV a XVIII*, Barcelona, Miquel Rius, 3 volums.

MIQUEL I ROSSELL, Francesc Xavier (1936): «La passió de Jesucrist. Obreta didàctica», dins *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch* (volum I), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

MOMIGLIANO (1977), «Polybius' Reappearance in Western Europe», dins *Essays in Ancient and Modern Historiography*, Connecticut, Wesleyan University Press.

MONCUNILL, Noemí (2015): «Las *Metamorfosis* de Ovidio traducidas por Francesc Alegre (1494): algunas observaciones sobre la problemática de las fuentes», dins *Miscellania Latina*, Madrid, Sociedad de Estudios Latinos, Universidad Complutense de Madrid.

MORROS, Bienvenido (2009): «Melancolía y amor hereos en "La Celestina"», *Revista de poética medieval*, 22, pp. 133-183.

OBREGÓN, Antonio de (2012): *Francisco Petrarca, con los seys triunfos de toscano sacados en castellano, con el comento que sobrellos se hizo*, edició de Roxana Recio, Santa Barbara, edicions de eHumanista.

ORAZI, Veronica (1998): «Il *Somni recitant lo procés d'una qüestió enamorada* di Francesc Alegre: cornice onirica per un'allegoria di sapore umanistico nella Barcellona della fine del XV sec.», dins *Sogno e scrittura nelle culture iberiche, Atti del XVII Convegno Associazione Ispanisti Italiani (Milano, 24-26 ottobre 1996)*, Roma, Bulzoni.

OVIDI NASÓ, Publi (1804): *P. Ovidii Nasonis Metamorphoses*, edició de Gottlieb E. Grierig, Leipzig, E. B. Schwickerti.

OVIDI NASÓ, Publi (1823): *P. Ovidii Nasonis Metamorphoseon libri XV*, edició de Joannes C. Jahn, Leipzig, Frid. Christ. Guil. Vogelii.

OVIDI NASÓ, Publi (1929): *Les metamorfosis*, a cura d'Adela M. Trepai i Anna M. De Saavedra, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 3 vols.

OVIDI NASÓ, Publi (1995): *Metamorfosis*, a cura de Consuelo Álvarez i Rosa M. Iglesias, Madrid, Cátedra.

OVIDI NASÓ, Publi (1996): *Les metamorfosis*, a cura de Jordi Parramon, Barcelona, Quaderns Crema.

OVIDI NASÓ, Publi (2004): *P. Ovidii Nasonis Metamorphoses*, edició de R. J. Tarrant, Oxford, Oxford University Press.

OVIDI NASÓ, Publi (2018): *Heroides. Traducció catalana medieval de Guillem Nicolau*, edició crítica de Josep Pujol, Barcelona, Barcino.

PACHECO, Arseni – BOVER, August (1982): *Novelles amoroses i morals*, Barcelona, Edicions 62.

PACHECO, Arseni (1970): *Novel·letes sentimentals dels segles XIV i XV*, Barcelona, Edicions 62.

PALAU I DULCET, Antoni (1948-77): *Manual del Librero hispano-americano*, Barcelona, Librería Palau, 28 vols.

PAU, Jeroni (1986): *Jeroni Pau. Obres*, edició a cura de Mariàngela Vilallonga, Barcelona, Curial, 2 vols.

PELLISSA, Gemma (2012): «Els límits entre “somni” i “visió” a la *Faula de Neptuno i Diana*», *Journal of Catalan Studies*, pp. 94-109.

PELLISSA, Gemma (2013): *La ficció sentimental catalana de la segona meitat del s. XV* (tesi doctoral), Barcelona, Universitat de Barcelona.

PELLISSA, Gemma (2015): «Creating New Myths in the Fifteenth Century: From Medea to a Lustful Nun From Barcelona», dins *Comparative Becomings. Cultures in Translation*, Oxford, Peter Lang.

PELLISSA, Gemma (2017): «The Italian sources of the Catalan translation of Ovid's *Metamorphoses* by Francesc Alegre (15th c.)», *Zeitschrift für romanische Philologie*, 133.2, pp. 443-471.

PELLISSA, Gemma (2019): «Algunes dades sobre la influència de les proses mitològiques de Corella a les Transformacions de Francesc Alegre», *Caplletra*, 66, pp. 15-32.

PETRARCA, Francesco (1957): *Trionfi*, edició crítica de Guido Bezzola, Milà, Rizzoli.

PETRARCA, Francesco (1964): *Il Canzoniere*, edició de Giancarlo Contini, Torí, Einaudi.

PUJOL, Josep (2015): «Felip de Malla», dins *Història de la Literatura Catalana. Literatura medieval (III). Segle XV*, Barcelona, Enciclopèdia catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona.

PUJOL, Josep (2002): «Expondre, traslladar i reescriure clàssics llatins en la literatura catalana del segle XV», *Quaderns: Revista de traducció*, 7, pp. 9-32.

QUER, Pere (1988): *Estudi sobre Francesc Alegre: Dues obres inèdites, el Sermó de Amor i la Passió de Jesucrist* (treball d'investigació), Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.

RECIO, Roxana (1996): «Proceso y significación de la prosificación de un desfile de personajes: el *Somni* de Francesc Alegre», dins *Caballeros, monjas y maestros en la edad media*, Mèxic, Universidad Autónoma de México.

RECIO, Roxana (2009): *Los Trionfi de Petrarca comentados en catalán*, UNC Press, Chapel Hill.

REGINATO, Irene (2018): «La *faula* di Narciso nelle *Transformacions* di Francesc Alegre: studio comparatistico ed edizione del testo», *Medioevi*, 4, pp.209-237.

REYNOLDS, Beatrice (1954): «Bruni and Perotti present a Greek historian», *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, 16, pp. 108-118.

RIQUER, Martí de (1934): *Humanisme català: 1388-1494*, Barcelona, Barcino.

RIQUER, Martí de (1964): *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, 11 volums.

ROÍS DE CORELLA, Joan (1913): *Obres de Joan Roís de Corella*, edició de Miquel i Planas, Barcelona, Biblioteca catalana.

ROMANO, David (1982): «Appunti per la fortuna di Leonardo Bruni nella cultura catalana», dins *Il Rinascimento: aspetti e problemi attuali*, Florència, Olschki.

RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1949): *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 3 volums.

RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1979): *De l'Edat Mitjana al Renaixement: figures literàries de Catalunya i València*, Teide, Barcelona.

SANS, Josep M. (1992): *Dietari o Llibre de jornades (1411-1484) de Jaume Safont*, Barcelona, Fundació Noguera.

SIMINTENDI DA PRATO, Arrigo (1846): *I primi V libri delle Metamorfosi d'Ovidio volgarizzate da ser Arrigo Simintendi da Prato*, ed. Casimiro Basi – Cesare Guasti, Prato, Ranieri Guasti.

SIMINTENDI DA PRATO, Arrigo (1848): *Cinque altri libri delle Metamorfosi d'Ovidio volgarizzate da ser Arrigo Simintendi da Prato*, ed. Casimiro Basi – Cesare Guasti, Prato, Ranieri Guasti.

SIMINTENDI DA PRATO, Arrigo (1850): *Gli ultimi cinque libri delle Metamorfosi d'Ovidio volgarizzate da ser Arrigo Simintendi da Prato*, ed. Casimiro Basi – Cesare Guasti, Prato, Ranieri Guasti.

TATE, Robert B. (1976): *Joan Margarit i Pau, cardenal i bisbe de Girona, la seva vida i les seves obres*, Barcelona, Curial.

TORRES AMAT, Fèlix (1836): *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, Imprenta de J. Verdaguer.

TORRÓ, Jaume (1992): «El ms. 151 de la Biblioteca Universitària de Barcelona (*Jardinet d'Orats*): descripció i estudi codicològic», *Boletín bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, 6.1, pp. 1-55.

TORRÓ, Jaume (1994): «“Officium poetae est fingere”»: Francesc Alegre i la *Faula de Neptuno i Dyana*», dins *Intellectuals i escriptors a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona-Montserrat, Curial-PAM.

TORRÓ, Jaume (1999): «Ausiàs March no va viure en temps d'Ovidi», dins *Estudis de Filologia Catalana. Dotze anys de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes Secció Francesc Eiximenis*, Barcelona-Montserrat, PAM.

TORRÓ, Jaume (2001): «Una cort a Barcelona per a la literatura del segle XV», *Revista de Catalunya*, 163, pp. 97-124.

TORRÓ, Jaume (2002): «Joanot Martorell, escrivà de ració», *L'Avenç*, 273, pp. 12-18.

TORRÓ, Jaume (2010): «El Cançoner de Saragossa», dins *Translatar i Transferir: la transmissió dels textos i el saber (1200-1500)*, Santa Coloma de

Queralt-Tarragona, Obrador Edèndum-Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.

TORRÓ, Jaume (2011): «Els darrers anys de Joanot Martorell o en defensa del “Tirant”, la novella cavalleresca i la cort», dins *La novella de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*, València, Institució Alfons el Magnànim - Diputació Provincial de València.

TORRÓ, Jaume (2012): «Només hi ha un Joan Martorell documentat amb el nom de Joanot. (Resposta i correcció a Agustín Rubio Vela amb unes notes sobre Manuel de Rajadell)», *Tirant. Butlletí informatiu i bibliogràfic de literatura de cavalleries*, 15, pp. 19-32.

TORROELLA, Pere (2011): *Obra completa*, edició de Francisco Rodríguez Risquete, Barcelona, Ed. Barcino, 2 vols.

VICENS VIVES, Jaume (1936-37): *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Catalunya, 3 vols.

VILLENA, Isabel de (1995): *Vita Christi*, edició d'Albert Hauf, Barcelona, Edicions 62.

WITTLIN, Curt (1993): «Joan Roís de Corella. Introducció a una concordança de les seves obres», dins *Actes del Novè Col·loqui de l'AILLC*, Barcelona-València, PAM-Universitats d'Alacant, València i Jaume I.

FRANCESC ALEGRE

OBRES MENORS

PRIMERA GUERRA PÚNICA

RESUM DE L'OBRA. Els *Commentarii tres de primo bello Punico* de Bruni narren els fets històrics de la primera guerra púnica i les operacions militars romanes a la Gàl·lia cisalpina. El llibre I narra els antecedents: els mamertins, mercenaris de la Campània que ocupen Messina, decideixen demanar ajut alhora a romans i cartaginesos. Els romans hi envien Api Claudi Càudex i els cartaginesos, Hannó. Els cartaginesos s'adonen de la superioritat dels romans i recluten nous soldats. Tement aquests preparatius, els romans assetjen la ciutat d'Agrirent durant més de mig any i finalment la prenen. Per expulsar els cartaginesos de Sicília, els romans decideixen construir la seva primera flota, i, a les illes Lipari, gràcies a l'enginy anomenat *corvus*, que permet amarrar una nau amb l'enemiga, lluiten com si es trobessin a terra. Els cartaginesos perden i es retiren per rearmar-se, però el general romà Atili decideix atacar la resta de la flota cartaginesa, que navega desordenadament, però l'acció no surt bé i provoca la desfeta de les seves pròpies tropes. A continuació, els romans decideixen portar la guerra a Àfrica. Els cartaginesos no volen deixar passar les naus romanes, però no ho aconsegueixen, i els romans assetgen Cartago. El general romà Atili Règul vol pactar amb els púnics la presa de Cartago, però imposa unes condicions que els cartaginesos no accepten. En el llibre II, Xantip, espartà instruït en afers de guerra, arriba a Cartago i mostra als cartaginesos les causes de les seves derrotes. Llavors, l'exèrcit cartaginès, gràcies a la comandància del grec, surt de la ciutat i derrota els romans. Els romans envien naus des de Sicília, que es troben amb la flota cartaginesa al promontori d'Hermes, la qual vencen. Poc després, prop de Camarina, una terrible tempesta destrossa l'estol dels romans, que han de refer la flota per passar a Àfrica. Allà, però, els vaixells romans embarranquen pel reflux de l'aigua. Llavors tornen a Roma, però, en la retirada, perden l'exèrcit. Els romans no tenen més diners per refer vaixells, perquè a Roma l'erari és buit. Passen tres anys, durant els quals Hamílcar ataca impunement la costa italiana. Finalment, Roma decideix fer noves naus amb les aportacions personals de cada ciutadà. Els romans envien a Drèpanum aquest estol sota les ordres del cònsol Gai Lutaci Càtul, que venç a l'illa d'Hiera, derrotant els cartaginesos. Els cònsols pacten amb Hamílcar les condicions de la pau l'any vint-i-quatrè de la guerra. Un cop ha acabat la guerra, en el llibre III, s'expliquen guerres posteriors dels bàndols respectius. D'una banda, els mercenaris que havien lluitat al costat de Cartago demanen la seva paga, però Cartago no pot pagar-los. Llavors, marxen cap a la capital, posant en perill la ciutat; a la fi els cartaginesos, després de moltes dificultats, vencen aquests mercenaris. Després de la pau amb els cartaginesos, els romans entren en guerra amb els il·lírics, que havien aprofitat que els romans tenien tota la seva atenció militar posada al sud, per dedicar-se a la pirateria. Mentre els romans fan aquesta guerra, els cartaginesos ocupen Hispània. Llavors els romans lluiten contra els gals cisalpins, que s'uneixen en coalició per anar contra els romans. A la fi, els romans els acaben derrotant.

TESTIMONIS I *DESCRIPTIO CODICUM*. Els tres mss. conservats d'aquesta obra d'Alegre són:

N = Ms. HS387/4327 de la *Hispanic Society of America* de Nova York. A la biblioteca de Catalunya hi ha una reproducció fotogràfica facsimil d'aquest manuscrit (13-III-9). Manuscrit de paper conservat en condicions excel·lents. Prové del catàleg del bibliòfil alemany Karl W. Hiersemann, que entre el 1905 i 1914 prepara catàlegs amb uns 200.000 manuscrits per a A. M. Huntington, el multimilionari fundador de la *Hispanic Society of America*. Segons Faulhaber (1983: 429-430), va ser comprat el 1910. A la part de dins de la coberta hi ha una inscripció del propi Hiersemann: «[Bruni] Leonardo Aretino | los tres libros de la prima guerra punica | 1472». No se sap a qui el comprà Hiersemann. La mida dels folis és de 28,5 x 20 cm., amb una caixa de 16,7 x 11,2 cm. D'inicials senzilles, de 20 x 20 mm., alternant el vermell amb el blau, i el verd al principi de cada llibre. Senyals de seda verda a la primera pàgina. Lligadures gòtico-mudejars, potser originals, iguals que les de la còpia de Barcelona. Enquadernació de pell marró fosca amb dos tanques de llautó. Pautat fet amb tinta marró clar. Escrit en lletra humanística, disposada en 30 ratlles per foli. Inicials de tradició gòtica en vermell i blau, acompanyades d'ornamentació cal·ligràfica també de color vermell i blau. Títols en vermell. El manuscrit té en total 80 folis, 4 en blanc de cortesia i el foli que fa de guarda anterior. Són cinc quaderns de 8 bifolis, dels quals manca el primer foli del primer quadern, que devia ésser en blanc, de guarda, i els tres darrers del cinquè, tallats perquè estaven en blanc. Té reclams horitzontals situats cap a la dreta del foli al final de cada quadern. Una mà del s. XVI [?] ha afegit una nadala en castellà, que cal datar a voltants de 1550 (Faulhaber 1983: 429-430). Segons BITECA aquesta còpia està feta entre el 1490 i el 1500, i per les marques d'aigua el paper es pot datar cap a finals de segle XV (Briquet 16061-3, datada entre 1449?-1463; Penney, 313-314, 316, de 1493). S'usa la *z* castellana (*velleza*, *tristeza*, *presteza*), com fan els copistes aragonesos, el plural femení s'escriu amb *-as*.

B = Ms. 85 de Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona. Procedeix de la biblioteca del convent de Sant Josep dels Carmelites Descalços de Barcelona, on tenia el número 1359. A Villanueva apareix amb el registre F. 274 i a Torres Amat té O. 339 (signatura antiga). Té les rúbriques en vermell. La mida del foli és de 30 x 21,5 cm. Escrit en lletra humanística, de marges amples, les línies hi són escrites damunt verjures. Les inicials i les

capitals, de tipus gòtic, són fetes a posteriori i, decorades amb filigranes, ocupen entre tres i sis línies, en vermell i blau, alternant un ratllat calligràfic vermell i lila amb un de vermell i blau. Està format per cinc quaderns de 8 bifolis. L'obra acaba en el vuitè foli de l'últim quadern. Hi ha reclams al final de cada quadern (ff. 15v, 31v, 47v i 63v), excepte en el darrer. Davant d'aquests cinc quaderns hi ha tres fulls de cortesia, en blanc, enganxats a les guardes. L'enquadrernació és gòtico-mudejar, semblant a la del ms. *N*, amb un gran rosetó central, claus protectores i tanques metàl·liques, cisellades amb roses gòtiques. L'enquadrernació està força malmesa, sobretot a la part del llom; només hi ha les restes de les tanques. Al primer foli del primer quadern (f. 4), en lletra moderna es llegeix: «ARETO. Compilació de la Primera Guerra Púnica, obra traduïda del llatí al català per Francisco Alegre». A la Biblioteca de Reserva ha tingut cinc signatures: 81-I-12, Xn. 2-25, 43, 406 i l'actual. Un anònim articulista de *La Renaxença* (1871: 189) assegura que aquest manuscrit és va copiar l'any 1482, sense justificar la data, segurament una confusió amb la data de 1472 de l'explicít de la traducció.

R = Ms. 3 de l'Arxiu Històric Comarcal del Ripollès. Conservat fragmentàriament. Procedeix de les relligadures dels volums de l'Arxiu Parroquial de Sant Pere de Ripoll. En molt mal estat, amb abundants forats d'humitat i corrosió en el paper. Es conserven cinc bifolis d'un quadern de sis, al qual manca el tercer comptant des de l'exterior. Folis de 23,5 x 18 cm., amb una caixa de 17,5 x 11 cm. Marges laterals i inferior primitius. Ratllat de la línia i de la caixa fet amb tinta marró clar. Lletre humanística cursiva força arrodonida, disposada en 36 ratlles per pàgina. Inicials de tradició gòtica en vermell i blau, acompanyades d'ornamentació calligràfica, també de color vermell i blau, iguals que les del ms. *B*. Títols en vermell i reclam al final del quadern. La part conservada conté de PGP I.9 a PGP II.2, però amb moltes llacunes. Té un total de deu folis.

PROCÉS DE CÒPIA. La còpia del ms. *N* és molt més acurada que la de *B* i *R*, seguint una lectura comprensiva del text que copia. Ara bé, *N* modifica el text amb innovacions i correccions. En canvi, el copista de *B* té sovint dificultats de lectura de l'original, i amb freqüència no entén el text, cosa que provoca força errors, molts subsanats a la resta de la transmissió. Per últim, *R* és la còpia de menys qualitat. Per comparar-la amb *NB*, en els deu folis que es conserva *R* té més errors que la suma dels errors de *NB* al llarg de tota l'obra. A més, en molts fragments el copista de *R* no entén el text o afegeix mots que impedeixen la seva comprensió, fet que, tal com succeeix amb el manuscrit *B*, pot respondre a una dificultat de lectura de l'original que copia, atesa la relació en l'*stemma* entre *B* i *R*. En el fragment breu que conservem de *R* hi ha quatre salts d'igual a igual (*homoioteleuta*) rellevants.

VARIANTS I STEMMA. La transmissió del text català demostrable és la següent: un arquetip [*X*], d'on provenen dues branques, *N* i el subarquetip (α). Del subarquetip (α), probablement de lectura difícil, es copien *BR*. No s'ha pogut demostrar l'existència de cap manuscrit entre [*X*] i *N*. L'examen de variants només es pot dur a terme en el passatge conservat en els tres manuscrits, de I.9 a II.2, però, com que la traducció sovint segueix literalment l'italià, podem extreure conclusions també al llarg del text. Al passatge on es conserven *NBR* hi ha una setantena de variants, però pocs errors significatius (vegeu l'anàlisi complet de variants a Bescós 2011: 82 i ss.). En resum, la còpia del subarquetip (α) és, en molts punts, més fidel a l'italià, atesa la major modificació i correcció de *N*, però *BR* són manuscrits amb molts errors de còpia. Descartat *R* per la seva parcialitat, i *B* pel gran nombre d'errors, hem editat *N*. Cal considerar que la modificació d'autoritat de *N* permet sostenir dos estadis de la traducció, la de *N* i la de *BR*. A causa de la correcció del segon estadi (potser duta a terme per l'autor), en alguns punts *N* s'allunya de l'italià, però no hem cregut oportú incorporar en aquests punts del text editat les lectures de *BR* coincidents amb l'italià, i pròpies de la primera redacció del text. Atès que ens decanem per editar *N*, que no tenim accés a totes les variants dels mss. italians, que *N* corregeix potser a partir d'algun italià, i que aquestes correccions poden ser del propi autor, ens hem decantat per editar *N* de manera conservadora, sense pretendre reconstruir el text arquetípic, doble per un cas de doble redacció. Naturalment hem esmenat aquells errors manifestos de *N* que es troben correctament en *BR*, sense cap altra indicació que l'aparat. Ara bé, quan *BR* tenen una variant que concorda amb l'italià, i que entenem del primer estadi de la redacció de la traducció, editem *N* entre claudàtors per indicar la modificació que hi hagué en aquest testimoni. Creiem preferible editar el text així que amb intervenció freqüent a partir de *BR*, editant un text inexistent a la tradició manuscrita. Si l'autoritat que modifica *N* és Alegre (vegeu aparat i nota la *Licata* a PGP I.11), el text editat s'apropa a la seva última versió; si no, estem editant el text més editable, indicant entre claudàtors les variacions i ressenyant a l'aparat les lliçons del primer estadi de la traducció. D'aquesta manera en l'edició es poden resseguir amb facilitat els dos estadis o versions de la traducció, i alhora editar un testimoni existent en la transmissió manuscrita d'aquesta obra.

Testimonis:

N = *Hispanic Society of America* de Nova York, ms. HS387/4327.

B = Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 85.

R = Arxiu Històric Comarcal del Ripollès, ms. 3.

{2r} AL MAGNÍFICH CAVALLER E MAJOR GERMÀ MOSSÈN ANTHONI DE VILATORTA¹

PREFÀCIO DE FFRANCESCH ALEGRA EN LO TRASLADAR DE LA PRIMERA GUERRA PÚNICA

- 5 Aquell desig, qui de plaure-us a molts obliga, magnífich cavaller, me força
exceptar² los prechs, qui manamens stime, moltes vegades a mi fets, senyalant
tenir desig, traduhís³ en vulgar català aquell —no menys a utilitat que a delit
satisfent— libre per lo famós Aretí en latí compilat e après per ell mateix en
toscana e materna⁴ lengua sua traduhit, en què tot mon treball endresse,
10 pensant gran servici fer no sol a vós, mes a tota aquella nostrada moltitut, qui,
la latina lengua ignorant, dit libre legir cessa⁵. A hon, legint com los
ocupadors de Rícols punits foren per lo poble romà, apendran folls assaigs
esquivar⁶. ¿Qui libre dels nostres moderns, qual encara dels antichs, se troba
tant a comuna utilitat haver scrit? ¿Qui los capitans savis, stuts e benignes en
15 lur loch ésser mostra, per exemple, de Geron, rey dels saragoçans, e de Quinto
Emilio, de Cornèlio, Marcello, Amílcar e molts altres, qui ab valents actes
honrat renom guanyat tenen? Los cavallers a faeltat covida⁷ pensant com
Règulo⁸, per ésser tal, vuy viu. Apendrà encara la vulgar moltitut no

13 libre] ~~libre~~ B || 14 scrit] scrit com aquest B.

¹ ANTHONI DE VILATORTA: cavaller de Barcelona, casat amb Violant Alegre, germana de l'autor. Vilatorta fou antiojanista en el conflicte civil català. Aquest 'Prefàcio' és escrit per Alegre, atès que no es troba en cap dels textos italians consultats. Vegeu *Introducció*.

² *exceptar*: llegiu 'acceptar' (amb sentit positiu) o potser 'exceptuar, excloure' (*DCVB*, s.v. *exceptar*), amb sentit negatiu (més endavant trobem la grafia 'acceptat' per indicar 'exceptat'). Si prenem la primera opció ('acceptar'), potser la més plausible, Alegre diu que es veu finalment forçat a acceptar els precs que ha rebut de traduir l'obra, mentre que si entenem que fa servir 'exceptuar' Alegre expressa, de manera excessivament rebuscada, que el motiu principal no han estat les demandes (precs o manaments), ni el desig de traduir, sinó que, per damunt d'això, hi ha hagut un desig autèntic de plaure al destinatari, en una contraposició de desitjos, el de traduir, el de creure i el de plaure, essent aquest últim el més important.

³ *traduhís*: primer testimoni en català d'aquest verb amb el sentit modern de passar d'una llengua a una altra, sentit donat al llatí 'transducere' per Leonardo Bruni, tot i que el substantiu 'traducció' es troba, segons Coromines (*DECat*, III.220b34), el 1390 en el *Torsimany* d'Aversó.

⁴ *libre per lo famós Aretí ... e materna lengua sua*: 'lo famós Aretí' és una referència a Leonardo Bruni, nascut a Arezzo; per 'toscana' enteneu 'italiana', llengua materna de Bruni. L'autoria de la versió italiana és desconeguda, però Alegre, seguint les referències dels còdexs italians, considera que és del propi Bruni. L'oració és traducció de l'italià 'composto da lo eccellentissimo moderno oratore e historiographo miser Leonardo Aretino, prima in latino, poi in lingua materna' (inc. O, f. 1r), oració només present, dels textos comparats, en l'incunable italià de 1471, en una breu presentació de l'obra (cinc línies), situada just abans del pròleg. Hi ha alguna relació textual entre el català i aquest incunable italià, però, com es veurà en les notes següents, Alegre no tradueix d'aquesta edició. Vegeu *Introducció*.

⁵ *tota aquella nostrada moltitut ... dit libre legir cessa*: Alegre sosté que l'obra no es llegeix entre les persones a qui faria profit perquè es troba en llatí, cosa que la fa inaccessible. No és una mica estrany reconèixer que Bruni ha traduït l'obra del llatí a l'italià i, a continuació, indicar que és un text inaccessible perquè es troba en llatí? Cal entendre, potser, que a Barcelona el text només circulava en llatí? Per la construcció estilística del període sembla que Alegre pretengui fer-nos creure que ha traduït del llatí, perquè la seva traducció precisament salva la inaccessibilitat a l'obra. Alegre fa el mateix a les *Transformacions*, on indica que les ha traduït de l'original llatí, tot criticant la traducció italiana anterior, però acaba recorrent al text italià de Bonsignori per a traduir el text d'Ovidi. Vegeu *Introducció*.

⁶ *apendran folls assaigs esquivar*: 'apendran' concorda *ad sensum* amb 'moltitut', en canvi més avall, en aquest mateix paràgraf hi concorda en singular ('Apendrà encara la vulgar moltitut'). Aquests 'folls assaigs', atès el context bèl·lic barceloní d'aquest prefaci, pot adreçar-se als dirigents de la ciutat, que resisteixen a Joan II però que haurien de capitular. Vegeu *Introducció*.

⁷ *covida*: enteneu 'convida'.

excessivament del mal entristir-se ne del bé alegrar, considerat com ab vàries cares la {2v} fortuna se mostrà en la púnica guerra, hon com los romans, prés⁹ de vençre, se trobassen venir per a perdre's, e com a Cartayna fora d'esperança stimaven lur fet, vencedors devenien. E axí, la guerra de Sicília en Àffrica se transferia, e sovint les cases de aquells italians qui en lo pahís cartaginès robat havien eren dels enemichs a les flames liurades.

Si, donchs, tants béns a mon treball segueixen, no dubtaré ab esvellat studi aquell a lum portar, remetent aquelles totes coses qui no ben espostes seran ha correcció de l'ajusat entendre vostre, qui al per mi fallit ab compliment satisfarà, inputant lo error a la ignorància de mon atraviment, qui tant càrrech enpendre no é dubtat, com sia més de reprensió digne qui en oci callada vida passa que aquell qui exercint-se fa tant quant li és consentit de l'omnipotent Déu, de qui tots béns se escampen. E perquè la larga prosa en què posat stà no us torne en anuig, departir-lo per capítols¹⁰ no cansaré¹¹ en la forma següent.

11 més de] de mes B || 12 consentit] consentit ꝑ N.

⁸ *Règulo*: enteneu 'Marc Atili Règul', cònsol romà el 256 a.C., exemple de virtuts i de lleialtat a la pàtria.

⁹ *prés*: enteneu 'prop' (*DECat* VI, 794a30).

¹⁰ *departir-lo per capítols*: la divisió per capítols de l'obra depèn de la divisió que trobem a l'edició prínceps italiana de 1471. S'ha editat 'departir-lo' i no 'de partir-lo' perquè al final de les rúbriques diu que ha 'departit per capítols' el text i les perifrasis sense la preposició són habituals en Alegre. Vegeu nota anterior *libre per lo famós Aretí ... e materna lengua sua* i *Introducció*.

¹¹ *no cansaré*: enteneu 'no em cansaré', antic valor reflexiu del verb 'cansar' (*DCVB*, s.v. 1).

ÉS LA PRIMERA GUERRA PÚNICA en tres llibres contenguda sots lo present volum; narren los dos primers les ocasions, esdeveniments e fi de aquella; mostra lo terç dos guerras, una als cartaginesos per los asoldats¹ lurs, e als romans dels francesos una altra moguda.

5 Té lo primer libre ab si tretze capítols com se segueixen.

{3r} RÚBRICA DEL PRIMER LIBRE

Capítol primer, de les ocasions qui causaren la guerra entre los romans e cartaginesos, en cartes II.

Capítol segon continuant les dites ocasions, III.

10 Capítol terç, de l'acordi sercat per Àpio Clàudio cònsol e de la primera batalla, en la qual, los saragoçans vençuts, fou del siti desliurada Mecina, V.

Capítol quart, del consolat de Marco Valèrio e Gayo Acticílio, e com Geron ab los romans se acordà, V.

15 Capítol quint, del consolat de Lúcio Postúmio e Quinto Emílio, e del siti de Gergent, VI.

Capítol sizè, de la segona batalla dels romans e cartaginesos, e de la presa de Gergent, VII.

Capítol setè, del loch e ordre en què stà posada la illa de Sicília, e per quins pobles fou abitada, X.

20 Capítol vuytè, del consolat de Lúcio Valèrio e Gayo Acticílio, e com començaren los romans a fer naus, e com a Líper assetjat lo cònsol ab XVI naus fou pres, en cartes XIII.

Capítol novè, de la primera batalla de mar, la qual vengeren los romans durant lo dit consolat, XV.

25 Capítol deè, del consolat de Gayo Suplício e Aulo Rutílio, qui en lur temps prengueren Ípana, Mitístrato, Camerina, e vengeren la segona batalla de mar, XVII.

Capítol onzè, del consolat de Marco Atílio Règulo e Lúcio Màlio, e de la terça, més de totes gran, batalla de mar, que los romans vengeren, XVIII.

30 Capítol dotzè, de la passada en Àfrica durant lo dit consolat, e del siti e presa de Clípea, e de la terça {3v} batalla e de la presa de Adira, XX.

Capítol tretzè, com durant lo dit consolat fon pres Tunis e los cartaginesos ab enbaxada demanaren pau, la qual no obtengueren, XXIII.

RÚBRICA DEL SEGON LIBRE

35 SEGUEIX LO SEGON LIBRE, continuant los esdeveniments e fi de la guerra. És partit en dotze capítols com se segueixen.

Capítol primer, de l'esforç fet per los cartaginesos e de la quarta batalla, a hon fou pres lo cònsol e los altres, assetjant a Clípea, XXVI.

40 Capítol segon, del consolat de Marco Emílio Mamerco e Júnio Fúlvio, qui socorregueren Clípea e vengeren la quarta batalla de mar, XXVIII.

Capítol terç, del consolat de Aulo Aquílio e Gayo Cornèlio, e del siti e presa de Palerm, e de la mort de Marco Règulo Atílio, XXX.

45 Capítol quart, del consolat de Gayo Servílio e Yeyo Senfrònio, e del consolat de Lúcio Matello e Gayo Fúrio, e de la cinquena batalla dels romans e cartaginesos, a hon foren presos tots los alafants, XXXI.

7 guerra] + primera en el títol corresponent a l'interior del text NB || 38 pres] Amb una ratlla semblant a una s al davant N || e los altres, assetjant] e l'avanç assetiaren NB. Restituït pel sentit i d'acord al títol corresponent a l'interior del text en ambdós mss.

¹ asoldats: enteneu 'guerrers a sou, mercenaris' (DECat, VIII.123a43 i ss.).

Capítol quint, del consolat de Gayo Atílio e Lúcio Màlio, e com asetjaren Lilibeo, XXXII.

Capítol sizè, com los cartaginesos trameteren Aníbal a socórrer Lilibeo, e de la scaramuça aguda ab los del camp, XXXIII.

- 5 Capítol setè, de l'orde que tenien los cartaginesos en saber noves dels asetjats, e com los dins un jorn, del vent ajudats, cremaren la artelleria dels romans, en cartes XXXVI.

- {4r} Capítol vuytè, de la sinquena batalla de mar vensuda per los cartaginesos, e com Àpio Clàudio fou privat ans de complit temps del consolat e de totes venidores honors, XXXVII.

Capítol novè, del consolat de Lúcio Júnio, e de la scaramussa haguda ab Cartalone e ab Imilcon en terra e en mar, XXXVIII.

Capítol deè, com fou per los cartaginesos tramès Amílcar en Sicília, qui tant molestà los romans, que a fer naus de nou se dispongueren, XXXXI.

- 15 Capítol onzè, del consolat de Gayo Lutàcio Càtulo, e de la setena batalla de mar, la qual vengueren los romans, XXXXIII.

Capítol dotzè, com per los cartaginesos fou remès lo darrer deliberar a Amílcar, e de la manera de la pau fermada entre ell e lo cònsol, XXXVI.

RÚBRICA DEL TERÇ LIBRE

- 20 SEGUEIX LO TERCER LIBRE, continuant dos guerras, una als cartaginesos dels asoldats, altra als romans per los francesos mogudes.

Té XVI capítols com se segueixen.

Capítol primer, de les ocasions qui causaren la guerra entre los cartaginesos e lurs soldats, XXXVII.

- 25 Capítol segon, de la primera batalla dels cartaginesos ab los asoldats sots govern de Annon, XXXVIII.

Capítol terç, de la segona batalla sots govern de Amílcar, L.

Capítol quart, de la terça batalla sots govern de Amílcar, LII.

- Capítol quint, com Spèndio e Macó, dubtant {4v} que lur gent no s'acordàs ab Amílcar, cercaren camí qui-ls levàs tota sperança de perdó, LIII.

Capítol sizè, de la venja dels cartaginesos contra sos enemichs, e de les differències de Amílcar e de Annon, e del socors tramès a Cartayna per Geron e per los romans, LV.

- Capítol setè, com Amílcar desfèu lo camp de Spèndio, e a ell pres donà mort ab altres, e com asetjant Macó dins Tunis, per ell fou desbaratat lo camp de Anibal, concapità ab Amílcar, e fou mort Aníbal, LVII.

Capítol vuytè, com, de concòrdia venint a batalla sots govern de Amílcar e de Annon, foren romputs los enemichs e finà la present guerra, LVIII.

- Capítol novè, de la guerra dels romans e dels ilíricos, los quals vengueren, e com vengué en poder lur Serdenya, e com trameteren gent d'armes en Spanya per conquistar, LX.

Capítol deè, de les ocasions qui causaren la guerra dels francesos e romans, LXI.

- Capítol onzè, de tres batalles vençudes contra los francesos per Mànio [Fúrio] cònsol, e com la ley feta per Gayo Flamíneo, cridats los francesos transalpins, renovellà la guerra, LXII.

Capítol dotzè, del consolat de Lúcio Emílio e Gayo Atílio, e de les ajudes fetes als romans per los pobles de Itàlia, LXIII.

24 e lurs soldats] e lurs asoldats B : e los assoldats lurs en el títol corresponent a l'interior del text NB || 34 pres] om. en el títol corresponent a l'interior del text N || 38 la] om. en el títol corresponent a l'interior del text N || 45 [Fúrio]] curio NB. Restituït d'acord al nom correcte, que apareix més endavant a les rúbriques i que trobem en el títol corresponent a l'interior del text en B.

Capítol tretzè, del siti de Aretço, e com corregueren los francesos tota Toscana robant e guastant³, LXV.

Capítol quatorzè, com los dos cònsols nomenats, acars⁴ trobant-se tenir los francesos enmitg, hagueren {5r} ab ells aspra batalla, la qual venceren, LXVI.

5 Capítol quinzè, del consolat de Quinto Fúlvio e Gayo Màllio, e del consolat de Gayo Flamíneo e Públio Fúrio, e com en batalla venceren los ísubros, LXVIII.

Capítol setzè, del consolat de Gayo Cornèlio e Marco Marcello, e del siti de Vercello e de Clastidio, e com Marcello en batalla campal vencé

10 Viridòmaro, e, com Milà pres per lo altre cònsol, fon dada fi a la guerra, LXX.

ACABADA ÉS LA TAULA del present libre, hon departit per capítols distinctament apar⁵.

³ *guastant*: enteneu ‘devastant’.

⁴ *acars*: llegiu ‘acàs’.

⁵ *apar*: enteneu ‘apareix, es mostra’, forma no incoativa del verb ‘aparèixer’.

{6r} PRÒLECH DE LEONART ARETÍ EN LO LIBRE DE LA PRIMERA GUERRA PÚNICA, COMPILAT PER ELL DE ALTRES LIBRES ANTICHS

Creuran força molts que yo vaja cercant cosas antigas, havèn per matèria pres d'escriure la primera guerra púnica, qui per longuesa de temps és ja oblidada¹, e majorment essent moltes cosas noves e modernes de poder ab dignitat escriure e produir a llum. E a mi à mogut la contrària rahó, per ço que, quant pus antigues e més près de oblidar són, tant han mester major repar, com solen los diligents pares de la família fer en les parts de la casa per velleza mancant. Que sien coses noves, dignes de letra e de scriptura, de mi no·ls és negat, ne reprehench aquells qui en ellas per aquistar fama afatigar-se volen. Mas de mi, qui clamar-se pot? Axí com a molts lo vell vi més que lo nou, axí a mi les coses antigues més que les noves deliten². E cert atorch no ab major cuyta Orpheu per amor de Aurídice anà a les infernals cases, segons dien los poetes, que yo a les stremas parts del món hiria corrent, si allí haver cregués facultat de veure los antichs valents hòmens, famosos e il·lustres, qui, perquè veure ab los ulls no és possible, pur³ ab lo enteniment e pensa desigosa contínuament mire, e los actes fets per ells, per hon la glòria de Itàlia és tornada alta e famosa, stim digne de memò- {6v} ria sempiterna. E tal ocasió me à mogut scriure la present istòria. Ara, perquè pus clara notícia puga haver qui litg⁴, és mester del principi los actors e scriptors ab brevitat recomptar.

La guerra primera que fou entre·ls romans e los cartaginesos, de molts dels nostres latins, de molts encara dels grechs, fou tractada e escrita, mes los primers e pus antichs scriptors de aquella foren de la part dels romans Marco Fàbio Píctor⁵, e de la part dels cartaginesos un qui agué nom Filino⁶. Aquests foren quasi en aquell matex temps que fou la guerra, e per affecció de la pròpria pàtria cada un d'ells triat, bé que en los esdeveniments e fets de la guerra scrivissen lo ver, no-res-menys⁷ en les justificacions e en les ocasions l'u e l'altre no sensa passió se troba haver scrit. A Filino cartaginès molts grechs an seguit, entre·ls quals fou casi com a principal Públio Magalopòlita, grech scriptor e de gran auctoritat. A Fàbio Píctor molts encara dels nostres

16 pur] ~~almenys~~ pur B : almeno O || 18 e] om. N || 21 primera que] qui B.

¹ per longuesa de temps és ja oblidada: en època de Bruni aquesta guerra és un fet històric 'oblidat' perquè es narrava en la segona *Dècada* de Tit Livi, que no es conservà. El conflicte també havia estat narrat per Polibi a les seves *Històries*. L'historiador grec, però, no és un autor de confiança de Bruni, ja que el programa historiogràfic de Bruni respon a un patriotisme italià, és a dir, romà. Per aquest motiu Bruni decideix suplir el text de Livi, tot i que la seva font principal sigui Polibi. Així Momigliano va descriure aquests *Commentarii* com una 'livinització' de Polibi. Vegeu *Introducció*.

² a mi les coses antigues més que les noves deliten: contraposició entre *antiqui* i *moderni* ja present, com a idea fonamental i central de l'humanisme, en Petrarca (1304-1374), que qualifica pejorativament els *moderni*, representants de les facultats de teologia i dret, en comparació a la preeminència de les arts del discurs, que tenen com a exemples importants els *antiqui*, especialment els romans. Posteriorment la querella italiana i humanística entre antics i moderns generà diverses querelles europees, sovint també centrades en la traducció d'obres clàssiques, com, per exemple, la querella parisenca sobre la traducció d'Homer a finals del segle XVI. Vegeu Fumaroli (2008: 227-250).

³ pur: enteneu 'almenys'.

⁴ litg: enteneu 'llegeix', forma no incoativa del verb.

⁵ Marco Fàbio Píctor: és a dir, 'Quint Fabi Píctor', historiador romà, el primer dels annalistes.

⁶ Filino: enteneu 'Filí d'Agrigent', historiador grec; aquest i Fabi Píctor són els testimonis de primera mà dels fets. Bruni vol escriure uns *Commentarii* en el sentit romà de la paraula, és a dir, una obra que destaquí per ser una narració breu d'un episodi històric concret. No és estrany que citi els dos autors que van narrar els fets de primera mà. Per Bruni, l'inconvenient de les obres de Píctor i de Filí és la seva parcialitat. Filí va al·listar-se amb Hanníbal durant la segona guerra púnica, després de patir la destrucció de la seva ciutat a mans dels romans.

⁷ no-res-menys: enteneu 'no obstant'.

latins an anat darrera⁸, e majorment Tito Lívio Patavino, pare de la istòria romana, los libres del qual si fossen en peus no seria mester pendre nova fatiga⁹, mes perquè aquesta part de la [obra], ensemps ab moltes altres, és perduda, per ço que la fama de axí grans fets no paresca, après Lívio¹⁰, e altres
 5 grechs e latins recolligint, havem compost e de nou scrit aquesta guerra¹¹. Lo temps que durà foren anys vint-i-quatre continuus, e lavors primerament los romans isqueren de Itàlia, primerament hageren navilis e primer combateren per mar.

{7r} ACABA LO PRÒLECH

1 e] *om.* B || 3 [obra]] obra sua B : lobre sue F.

⁸ *an anat darrera*: enteneu 'han seguit'.

⁹ *no seria mester pendre nova fatiga*: si la versió italiano-romana de Livi es conservés, Bruni no hauria d'escriure aquesta obra.

¹⁰ *après Lívio*: llegiu 'de Políbio'; modificació de 'da Polibio' (F, f. 2v; V, f. 2r). Alegre llegeix erròniament l'original 'da polibio' com si fos 'doppo livio', lectura no testimoniada en cap dels mss. italians consultats. Certament, en el text d'Alegre l'argument no té cap sentit, perquè Bruni justifica la necessitat d'haver de recórrer a Polibi ja que l'obra de Livi no es conserva. Noteu que al prefaci hi ha aparentment una altra contradicció, en aquest cas quan Alegre diu que l'obra s'ha traduït a l'italià però que no es pot llegir perquè es troba en llatí. Potser aquestes dues contradiccions indiquen que Alegre seguia el pròleg brunià quan va escriure el seu prefaci. Vegeu nota *tota aquella nostrada moltitut ... dit libre legir cessa* (PGP Pref.) i *Introducció*.

¹¹ *de nou scrit aquesta guerra*: Bruni diu redactar una obra nova, cosa que no va ser percebut d'aquesta manera per la tradició, perquè aquest pròleg va anar desapareixent paulatinament dels *Commentarii*, eliminant el nom de Bruni com a autor i presentant l'obra com una traducció de Polibi.

COMENÇA LO LIBRE E CAPÍTOL PRIMER, DE LES OCASIONS QUI CAUSAREN
LA GUERRA PRIMERA ENTRE LOS ROMANS E CARTAGINESOS

La primera guerra púnica és la primera guerra qui fou entre el poble romà e lo cartaginès. Grandíssima per mar e per terra, hagué principi de certas
5 novitats de Mecina, de què comptarem al present, fent-nos algun poch arrera per millor e pus clara notícia.

En lo temps que Agàtocle senyorejà la Sicília, certas bergades de italians de la encontrada de Càpua¹, conduïts d'ell en Sicília, lonch temps militaren².
Aprés mort de Agàtocle, trobant-se aquests italians en Mecina e parent-los lo
10 siti de la ciutat molt bell e la terra ornatíssima e riquíssima, moguts de cobdícia de ànimo, prengueren consell la ciutat ocupar e tenir per lur. Ordenada, donchs, secretament la cosa, esperat temps, no fent alguna guàrdia los ciutadans, ans de ells com de amichs fiant, sobtadament prengueren armes e corregueren³ la terra, fent esforç per les places e per los lochs sovint abitats
15 de mercaders e gentils hòmens, matant los mesquins mecinesos sensa deffenció. La occisió fo grandíssima, per ço que lo assalt fou impensat, e quants ne pogueren aconseguir ne mataren, que fou quasi lo tot dels ciutadans. Los qui scaparen de tanta tenpestat⁴, lançant-se per lo mur e fugint per les portes, {7v} d'ells foren perseguits e dispersos. E axí, leugerament⁵ foren
20 senyors de la terra. Les dones e donzellas, las casas e la roba, com a ells plagué, retengueren per lur. En aquest modo ocupada la ciutat de Mecina, en ella se afermaren per contínua habitació⁶.

Aquesta axí gran celaritat⁷ no punida ni venjada, com esdevenir-se sol, no molt aprés patí un semblant inconvenient en la ciutat de Rígols⁸, asats⁹ vehina
25 de Mecina, ab tot que de patit braç de mar sia divisa. Per ço que, en lo temps que Pirro passà en Itàlia, los de Rígols, dubtant¹⁰ la sua puxança, demanaren ajuda al poble romà per guàrdia de la terra, e fou-los atorgada una legió romana. La legió era en aquell temps quatre milia hòmens a peu e a cavall docents. Aquests, donchs, tramesos a Rígols, felment la terra per un gran
30 temps guardaren, mes aprés, practicant¹¹ ab Mecina e vaent la felicitat e la roba de aquells qui s'eren fets senyors, moguts de catiu¹² eximpli, lo semblant fer a Rígols se dispongueren. Per què¹³, un jorn, preses les armes, ruhinant¹⁴ contra

11 consell] ~~la~~ consell N || 20 e la roba] la roba N.

¹ *bergades de italians de la encontrada de Càpua*: per 'bergades' enteneu 'brigades'; referit als mamertins, mercenaris de la regió italiana de la Campània, reclutats per Agàtocles, tirà de Siracusa. Quan Agàtocles mor, els mamertins prenen la ciutat de Messina, però el 280 a.C. Pirrus, rei de l'Epir, socorre Tàrent dels romans, fet que provoca que els habitants de la ciutat romana de Règium, a l'altra banda de l'estret, demanin ajut a Roma perquè temen que Pirrus els ataquí. Els romans envien una legió de soldats ('cives sine suffragio') de la Campània, sota les ordres del tribú Deci Campanià.

² *militaren*: enteneu 'combateren' (DCVB, s.v. *militar* 1b).

³ *corregueren*: enteneu 'destruïren' (DCVB, s.v. *córrer* IV.1).

⁴ *tempestat*: enteneu 'agitació violenta' (DCVB, s.v. 2).

⁵ *leugerament*: enteneu 'fàcilment'.

⁶ *En aquest modo ... per contínua habitació*: de l'italià 'in questo modo occupata la città di Messina, in essa si fermaro per continua habitazione' (F, f. 3r), en llatí 'ita faciliter pulcherrimae opulentissimaeque urbis compotes facti in ea consederunt' ('així fàcilment fets senyors de la ciutat bellíssima i riquíssima, en ella s'instal·laren', Brèscia 1498, f. allr).

⁷ *celaritat*: enteneu 'crim'.

⁸ *Rígols*: enteneu 'Règium', al sud de la Calàbria.

⁹ *asats*: enteneu 'prou'.

¹⁰ *dubtant*: enteneu 'tement'.

¹¹ *practicant*: enteneu 'tractant' (DCVB, s.v. *practicar* 5).

¹² *catiu*: enteneu 'dolent, miserable'.

¹³ *Per què*: enteneu 'I per això'.

los ciutadans de Rígols, grandíssima part ne mataren; los altres lançant, les dones e la roba¹⁵ per si retingueren. E axí com en lo malfer¹⁶ ajustats eren ab los de Mecina, axí confederació e liga ensemps feren per lur deffenció.

- Aquest axí gran engan de la sua legió, bé que molt desplagués als romans, no-res-menys¹⁷ perquè Pirro era en Itàlia e la guerra era fexugha e perillosa, feren semblant a tal hora no veure. Mes aguda finalment victòria e partit Pirro de Itàlia, atengué lo poble romà fer venjança de tan celerat {8r} delictes dels hòmens seus, per què, tramès lur exèrcit a Rígols, la ciutat asetjaren e combatent la vanceren¹⁸ per força. E en lo primer ardor del combatre morí gran part de aquella legió qui Rígols havia ocupat. Dels vius sols foren presos tre-cents¹⁹, qui, súbitament menats a Roma, en presència del poble despullats, nuus e açotats, finalment a tots fou tallada la testa, pagant deguda pena de lur celerat²⁰ delictes. La ciutat e la roba fou del poble romà retuda a aquells de Rígols qui de tanta fortuna éran stalvis.
- Donchs, los ocupadors de Rígols aguéran aquesta fi. Aquells qui Mecina havien ocupada, mentre que la legió romana tingué Rígols, confederats ab ells e de ells ajudats contra les forces dels pobles de Sicília, leugerament²¹ se deffensaven, mes levada²² la legió, com dit és, e retuda la terra als regins, abandonats de tal ajuda, vingueren en grandíssima difficultat per guerra moguda a ells de Geron saragoçà²³. Aquest Geron, essén gentilome jove e de gran afer²⁴, fon elet capità de l'exèrcit dels saragoçans, e no l'elegí la ciutat, mes lo exèrcit de si, per ço que entre los ciutadans de Saragoça eren grans sedicions e discòrdies, e regie's la ciutat a sectas. Entrat, donchs, Geron ab armada mà en la terra, usà tanta clemència²⁵ que ningú de la contrària part fo offès²⁶, la qual cosa tant plagué a tots, que de comun consentiment del poble fou elet senyor. Los cavallés qui del principi l'avien fet capità éran en gran part soldats e foresters, e molt malcontents de la clemència per ell usada, e éran superbos, arogants e vindicatus, tant que comptar no's podria. Per ço, per levar-los- {8v} se²⁷ davant, lo valent jove ab stut consell féu la enpresa, e

2 eren] eren ~~ajustats~~ N || 5 fexugha] om. N || 6 no] no no B || 14 stalvis] stalui N || 18 levada] levada a NB || 19 per] de per N.

¹⁴ *ruhinant*: enteneu 'atacant, fent mal'; traducció, amb eliminació, de 'presero l'armi ruinando contra gli cittadini di Reggio' (F, f. 3v), on 'ruinando' significa 'caient damunt, atacant, fent mal' (TRECCANI, s.v. *rovinare* 1b).

¹⁵ *roba*: enteneu 'boti'.

¹⁶ *malfer*: enteneu 'fer mal, causar dany'.

¹⁷ *no-res-menys*: enteneu 'a més' (DCVB, s.v. 1); de l'italià 'nientedimeno' (F, f. 3v).

¹⁸ *asetjaren e combatent la vanceren*: els verbs 'asetjaren' i 'vanceren' tenen com a subjecte el nom col·lectiu 'poble romà', d'aquí el plural *ad sensum*. Els diferents manuscrits italians consultats ja porten el plural ('assediarono', L, f. 3v; 'vinsero', F, f. 4r). En llatí els verbs també es troben en plural ('obsederunt' i 'expugnaverunt', Brèscia 1498, f. aIIr), perquè en aquest text el subjecte també és plural ('Romani', Brèscia 1498, f. aIIr). La concordança segons el sentit s'origina, segons sembla, a la traducció italiana.

¹⁹ *tre-cents*: segons Polibi aquest nombre és superior a tres-cents. En l'original llatí hi ha 'trecenti solum' ('només tres-cents', Brèscia 1498, f. aIIr); per tant, Bruni deu haver consultat alguna altra font o hr modificat el text segons el seu *arbitratus* o judici.

²⁰ *celerat*: enteneu 'malvat, criminal'.

²¹ *leugerament*: enteneu 'amb facilitat'.

²² *levada*: enteneu 'desapareguda'; traducció, amb eliminació, de 'tolta via quella legione' (F, f. 4r).

²³ *Geron saragoçà*: enteneu 'Hieró II de Siracusa'.

²⁴ *de gran afer*: enteneu 'de gran significació o categoria' (DCVB, s.v. *afer* 4a); de l'italià 'di grande affare' (F, f. 4r), d'igual significat.

²⁵ *clemència*: reducció del binomi 'clementia e moderazione' (F, f. 4r), ja present en el llatí 'clementer ac modeste' (Brèscia 1498, f. aIIr). La simplificació o amplificació adjectiva és freqüent en aquesta traducció. Vegeu *Introducció*.

²⁶ *ofès*: reducció del binomi 'offeso ò violato' (F, f. 4r). Vegeu nota anterior *clèmencia*.

²⁷ *levar-los-se*: enteneu 'treure-se's'.

mogué guerra contra aquells italians qui Mecina havien ocupada. Aquests ocupadors de Mecina eren valentíssims en armes, e en lo temps que militaren sota Agàtocle agueren gran nom e anomenaven-se «mamartins», qui és nom compost de «Març²⁸», segons la antiga lengua, quasi com si nosaltres
 5 volguésem dir «marcials» e «feroces en les armes».

Feta, donchs, la empresa de Geron e vengut ab l'axèrcit contra Mecina, los mamartins los isqueren en contra ab gran ànimo, e, venint a batalla, Geron, seguint son pensar²⁹, ordenà en la devantera una squadra de tots los cavallers antichs e soldats, qui eren aquells qui l'havien elet capità, e la persona sua ab
 10 l'avanç de l'exèrcit stigué en la segona squadra. E quant viu mesclada la scaramuça e los soldats encircuïts dels enemichs, no donà a ells socors ne's mogué, ans, lexant-los perir e tallar a peces, ell ab la segona squadra se reduhí a salvament³⁰. Deslliurat per aquell modo dels antichs³¹, de nous e fels³² cavallers se forní, e quant li paragué ésser bé a punt, partí ab son exèrcit e
 15 vingué contra Mecina. Los mamartins, com éran acostumats, isqueren contra ell e acamparen-se sobre lo riu anomenat Longano³³ e aquí, ordenades les squadres, ensemps combateren; en la qual batalla foren rots e vençuts los mamartins, e y morí la major part d'ells, e màxime³⁴ los pus valents. Los altres, fugits dins Mecina e strets³⁵ de Geron e de la sua gent, no podent lur
 20 stat defendre per ells mateys, començaren a fer pensar de dar-se a altri qui deffensar-los pogués.

{9r} CAPÍTOL SEGON CONTINUANT LES DITES OCASIONS

Potentíssims en aquell temps éran los cartaginesos e los romans, mes los cartaginesos eren pus prést³⁶ e més vehins, perquè gran part de la illa de Sicília
 25 possehien. No-res-menys³⁷, los mamartins, perquè éran gran gent itàlica, més se inclinaven voler en les mans del poble romà [si e] la salut lur posar³⁸. Per què, tan prest elegiren enbaxadors, qui anaren a Roma a pregar lo poble e lo senat que acceptar-los volgués e dels enemichs desliurar e defendre³⁹. Al senat, en la primera junta dels enbaxadors, paria la cosa molt de gran blasme,
 30 que ells, qui contra la lur pròpia legió, per la fe rompuda als regins, havien tan cruelment fet venjança e punició, e ara dassen ajuda als mamartins, de semblant delictes culpables. E per aquesta rahó, en nìgun modo deliberava lo senat rebre los mamartins e Mecina acceptar, car encara que útil fos no u consentia honestat. E per ço la cosa stava a la vista⁴⁰, ne conclusió alguna s'i

10 quant viu] quant *N* || 14 quant] *Afegit al marge N* || 26 [si e]] sie *B* : sia *N* : se et *F* || 32 delictes culpables] delictes *N* || 33 e] o *B*.

²⁸ *Març*: enteneu 'Mart'.

²⁹ *pensar*: enteneu 'pensament'.

³⁰ *se reduhí a salvament*: per 'salvament' enteneu 'salvació, especialment d'un perill imminent' (*DCVB*, s.v.); referència a la batalla de Ciamosor (Polibi I.9.4). Bruni dona més protagonisme a Hieró. Vegeu *Introducció*.

³¹ *dels antichs*: modificació de l'italià 'dalla molestia de Veterani' (*F*, f. 4v; *L*, f. 4v), en llatí 'veteranorum molestia' (Brèscia 1498, f. aliv), d'igual significat que l'italià.

³² *fels*: enteneu 'fidels'.

³³ *Longano*: enteneu 'Longà', riu sicilià proper a Messina.

³⁴ *màxime*: llegiu 'màximament'.

³⁵ *strets*: enteneu 'posats en situació difícil'.

³⁶ *prést*: enteneu 'a prop'.

³⁷ *No-res-menys*: enteneu 'no obstant' (*DCVB*, s.v. 1).

³⁸ *si e la salut lur posar*: per 'si' enteneu 'ells', referit als mamartins; de l'italià 'se e la salute sua riporre' ('ells i la seva salut posar', *F*, f. 5r). La variant del ms. *N* s'explica per la lectura unida d'un 'sie' com el del ms. *B*, entès com a forma verbal. En Polibi els mamertins són bàrbars, però en Bruni són itàlics, i per això prefereixen l'ajut romà. Vegeu *Introducció*.

³⁹ *desliurar e defendre*: ampliació de l'italià 'difenderli' (*F*, f. 5r).

⁴⁰ *a la vista*: enteneu 'en espera'; de l'italià 'in aspetto' (*F*, f. 5r).

prenia, parent repugnar l'útil a l'honest⁴¹. Per la qual dilació⁴² los enbaxadors dels mamartins recorregueren al poble e als caps de la multitud⁴³, e aquí, perquè gran cars no s'i fa de l'honest, leugerament⁴⁴ se deslberà de rebre'ls. Mogué a fer açò al poble romà la gelosia dels cartaginesos, la potència dels
 5 quals ja era grandíssima e digna de tembre-la, per ço que tenien no solament Affrica tota, mes encara part de la Spanya, ab totes les illes del mar de Toscana e de Serdenya, e gran part de la illa de Si- {9v} cília. E veye's clar que, no rebent los mamartins, tota Sicília en breu temps en les mans dels cartaginesos pervenia, per ço que, dexant pendre Mecina als cartaginesos, ne
 10 seguia guerra entra ells e Geron, qui ab los seus saragoçans no era tant potent que no fos desfet en poch temps, ne altra potència restava en Sicília digne de alguna stima, axí que tota Sicília venia a ells en les mans. Per aquesta raó, lo poble romà se mogué a pendre Mecina, parent-los molt perillós los cartaginesos aver aquella ciutat, qui és quasi com un pont de passar en Itàlia,
 15 tota hora⁴⁵ que en pler los vingués. Ffeta, donchs, la deliberació de pendre Mecina, Àpio Clàudio⁴⁶ cònsol, per comendament del poble se mogué de Roma ab lo exèrcit per passar en Sicília.

En aquest temps⁴⁷ que·ls enbaxadors éran a Roma, una part dels mamartins, vent la sperança romana anar per a llarch, e tement dels enemichs, avien mès
 20 en Mecina un prefet⁴⁸ de Cartayna ab cert subsidi de gent, e li havien dada la guàrdia de la terra. Mes, com saberen lo poble romà haver deliberat de pendre'ls, tantost ab enginy e stúcia lançaren fora lo capità cartaginès e sa gent, e ab alegres coratges la venguda del cònsol solicitaren. Los cartaginesos, après que entengueren ésser lançada de Mecina lur gent e que s'i sperava lo
 25 cònsol romà, prengueren d'açò indignació e ira, e lo capità qui lançat era, perquè a sa culpa ho inputaren, posaren en creu segons lur costum. E tan prest ajustada lur gent, per mar e per terra assetjaren Mecina. Ajustà's encara e·s colligà⁴⁹ ab los cartaginesos Geron, rey dels saragoçans⁵⁰, ab tot que primer no fos lur {10r} amich, mes per açò feta confederació e liga ab ells, igualment
 30 quiscun⁵¹ exèrcit Mecina assetjaven, axí que per terra de dos camps e per mar de gran navili lo siti se strenyia.

CAPÍTOL TERÇ, DE L'ACORDI SERCAT PER ÀPIO CLÀUDIO CÒNSOL E DE LA PRIMERA BATALLA, EN LA QUAL, LOS SARAGOÇANS VENSUTS, FOU DEL SITI DESLIURADA MECINA

23 la venguda del cònsol solicitaren] solicitaren la venguda del consol B || 26 culpa ho] culpa b ho N.

⁴¹ *l'útil a l'honest*: modificació de l'italià 'l'utile e l'honesto' (F, f. 5r). En català es contraposa allò útil a allò honorable, mentre que en italià allò útil i honest és compatible.

⁴² *dilació*: traducció simplificada de 'lunghezza e indugio' (L, f. 5r).

⁴³ *poble e als caps de la multitud*: per 'poble' enteneu 'l'assemblea de la plebs', i per 'caps de la multitud' enteneu 'tribuns de la plebs' (en italià 'tribuni de la plebe', F, f. 5r).

⁴⁴ *leugerament*: enteneu 'amb facilitat'.

⁴⁵ *tota hora*: enteneu 'sempre que'.

⁴⁶ *Àpio Clàudio*: és a dir, 'Api Claudi Càudex'.

⁴⁷ *temps*: traducció, amb eliminació, de 'mezzo tenpo' ('interval de temps', L, f. 5v), matís que el català no recull.

⁴⁸ *avien mès en Mecina un prefet*: per 'prefet' enteneu 'prefecte'; aquest moviment a la desesperada dels mamertins origina la guerra.

⁴⁹ *e·s colligà*: enteneu 'i s'uní'.

⁵⁰ *rey dels saragoçans*: aposició no present en italià; el llatí té 'Syracusanus' (Brèscia 1498, f. aIIIr); la semblança entre el català i el llatí és, no obstant, possible a través d'algun testimoni italià amb l'aposició, o també pot ser casual, ja que es tracta d'una informació coneguda.

⁵¹ *quiscun*: llegendu 'cadascun'.

Àpio Clàudio, ab naus de napoletans e de les altres ciutats marítimes de Itàlia, per ço que lo poble romà en aquell temps no havia navili algú⁵², posat, donchs, l'exèrcit sobre les manlevades naus⁵³, passà Lo Far⁵⁴ e a salvament ab tota sa gent se conduhí a Mecina. E aquí, havent stat alguns dies, no parent-li honor del poble romà que lo cònsol e sa gent asetjat stigués, deliberà cercar acort e pacifficar los mamartins ab los cartaginesos e ab Geron, e com lo acordi no agués loch, sens pus triga venir⁵⁵ a batalla.

La raó qui movia lo cònsol a cercar primer acort era que ell pensava convenir a la dignitat del poble romà no axí de fet venir a batalla ab los cartaginesos, los quals fins en aquell temps éran stats amichs e confederats del poble romà, e, podent proveir en modo que Mecina e Saragoça e les altrás terras no vinguessen en mans dels cartaginesos, no era de tembra lur potència. E axí paria al cònsol podent acunsar⁵⁶ la cosa per aquesta via ésser molt millor que venir a batalla. Tramesos, donchs, per aquesta part sos enbaxadors a Geron e als cartaginesos, per ells no s'acceptà ningun acort, mes del tot tallant tot concert. Lo cònsol, mesa en {10v} punt sa gent, isqué de Mecina, dreçant-se contra lo camp de Geron e dels saragoçans. Ne ell scusà la batalla, mes féu-se devés lo cònsol vigorosament. La batalla fou dura e aspra, e per bon spay no-s veyà qui n'hagués lo millor, mes finalment los romans foren vencedors e ab grandíssima occisió meteren en fuyta Geron e los seus, perseguint-los fins a les guardes⁵⁷ del camp, e aprés, tornats arrera, en la ciutat se reduhiren. En la nit següent, Geron, per lo gran dan rebut tement de son stat, levà lo camp e, habandonant Mecina, se retornà a Saragoça. E los cartaginesos, tement tant per la victòria dels romans quant per la partida de Geron, parent a ells star ab perill, se levaren del camp e, abandonant del tot lo setge de Mecina, per les terras que en Sicília tenien lur gent reduir deliberaren⁵⁸.

Desliurada del siti Mecina, lo cònsol ab la sua gent entrà en lo terreny dels enemichs, campejant fins prés de Saragoça, e, perquè ningú axia⁵⁹ a combatre, dat lo guast⁶⁰ al pahís, se'n tornà a Mecina. Aquestas cosas significades a Roma per letras del cònsol, cresqué ànimo⁶¹ al poble romà en la enpresa ja feta.

8 era] om. B || 17 dels] ~~de les altres~~ dels B || 27 entrà] en terra B.

⁵² no havia navili algú: de l'italià 'non haveva anchora navili alcuni' (F, f. 6r), amb eliminació de l'adverbi 'anchora', innecessari per la presència del circumstancial anterior 'en aquell temps'.

⁵³ sobre les manlevades naus: modificació de l'italià 'di notte' (F, f. 6r; L, f. 6r), tot indicant que Api Claudi va passar de nit l'estret de Messina; el llatí té 'per silentium noctis' ('en el silenci de la nit', Brèscia 1498, f. aIIIr). La traducció catalana 'sobre les manlevades naus' potser s'explica per un error de lectura de l'italià anterior 'postovi su' ('posar-se sobre, acceptar el govern de'), traduït per Alegre en 'posat', referit a l'exèrcit, d'on la preposició 'su' ('sobre'), que forma part del sentit d'aquest verb, pot haver estat entès com si anès al mot 'navi' següent.

⁵⁴ Lo Far: enteneu 'l'estret de Messina', amb el nom popular d'aquest estret. Les versions italianes consultades no donen aquest nom, és Alegre que introdueix en el text el seu coneixement de primera mà de l'illa. Vegeu *Introducció*.

⁵⁵ venir: infinitiu que depèn de 'deliberà', coordinat amb 'cercar' i 'pacifficar'.

⁵⁶ acunsar: enteneu 'acomodar, fer venir bé'; de l'italià 'acconciare' (F, f. 6r), d'igual significat.

⁵⁷ guardes: enteneu 'grup de persones i lloc on aquestes vigilen un campament'.

⁵⁸ reduir deliberaren: modificació de 'ridussero' ('van reduir', F, f. 6v). L'afegit es pot explicar pel 'liberata' següent de italià, tot i que aquest mot també ha estat traduït per 'desliurada' a continuació. Potser Alegre té un manuscrit que, per error, té aquest mot duplicat.

⁵⁹ axia: traducció, amb eliminació, de 'usciva fuora' (F, f. 6v), perquè, semànticament, el 'fuora' està recollit en el verb.

⁶⁰ guast: enteneu 'acte i efecte de gastar o devastar' (DCVB, s.v. *guast*).

⁶¹ ànimo: reducció del binomi 'animo e speranza' (F, f. 6v), en llatí només 'spe' ('esperança', Brèscia 1498, f. aIIIr).

CAPÍTOL QUART, DEL CONSOLAT DE MARCO VALÈRIO E GAYO ACTISÍLIO, E COM GERON AB LOS ROMANS SE ACORDÀ

E axí, en lo següent any dos cònsols ab dos exèrcits en Sicília trameteren. Los cònsols d'aquell any foren Marco Valèrio e Gayo Acticílio⁶², qui passats en Sicília grandíssim comovi- {11r} ment se causà en les pensas dels pobles, vent, ultra la victòria aguda, dos cònsols per un e dos exèrcits ésser sobrevinguts en la illa. E quasi totas las ciutats qui no tenen marina daren volta e s'acostaren als romans, rebellant-se apertament dels cartaginesos. La qual cosa vent Geron, rey dels saragoçans, elegí ell ésser pus tost⁶³ amich del poble romà que del cartaginès, e, tramesos sos enbaxadors als cònsols, cercà pau e amicícia d'ells, la qual atorgada li fo volentés⁶⁴, perquè stimaven útil haver-lo al costat lur per la facultat de la mar, que après de Mecina ningun altre port havien los romans en Sicília⁶⁵, ans éran tots dels anamichs, e açò molt enpatxava⁶⁶ los romans, per no haver facultat de ports e lochs marítims per a les virtualles. E aquestas fóran les ocasions perquè Geron se mogué a demanar pau e amicícia dels romans, e per les quals los fo atorgada⁶⁷. Les condicions e pactes foren aquests: «Que lo rey tots los presoners que tingués dels romans e de lur amistat retra degués sens algun preu, e ultra açò, que ell⁶⁸ donàs als romans cent marchs⁶⁹ d'argent e vitualla contínua per lo exèrcit». E los romans de l'altra part prometeren a Geron apellar-lo «rey amich e confederat del poble romà». Aquests pactes, tractats dels cònsols en Sicília e romanent de acort, tramesos a Roma, ab auctoritat del poble foren fermats. Geron, donchs, après de aquest temps dant se ajuda⁷⁰ e vitualla als romans, se reposà en la amicícia de aquell poble fins a la fi strema de son viure, felicíssim e fortunat entre tots los altres grechs de sa edat.

Los cartaginesos, {11v} vent multiplicar las forçes dels romans en Sicília e que Geron, abandonada lur amistat, acostat se era ab los adversaris, stimant major potència per a resistir ésser master, feren nova gent, soldant⁷¹ líurgos, francesos e spanyols en gran nombre, los quals, passats en Sicília e ajustats ab les altres lus gents, elegiren la ciutat de Gergent⁷² per lur principal castell de guerra, moguts⁷³ de la oportunitat de aquella terra, qui era plena de bona gent, fort de siti, abundant de virtualles e posada en frontera dels enemichs. Per la qual cosa, ajustades en aquella totes lurs gents e fornint-la del necessari, aquella ciutat per loch principal de lur deffenció usaven. En açò finí l'any de Marco Valèrio e de Gayo Acticílio, ne alre en lur temps fou fet, sinó rebre Geron en lur amistat e moltes altres forçes⁷⁴ posades en terra.

CAPÍTOL QUINT, DEL CONSOLAT DE LÚCIO POSTÚMIO E QUINTO EMÍLIO, E DEL SITI DE GERGENT

8 dels] als B || 20 a] om. B.

⁶² *Marco Valèrio e Gayo Acticílio*: enteneu 'Marc Valeri Messala i Mani Otacili Cras', magistrats l'any 263 a.C. El prenom erroni del segon ja es troba en italià ('Caio', *F*, f. 6v) i en llatí ('C. Octacilum', Brèscia 1498, f. aIIIr).

⁶³ *pus tost*: enteneu 'més aviat'.

⁶⁴ *volentés*: enteneu 'de bon grat'.

⁶⁵ *en Sicília*: modificació de l'italià 'nell'isola' (*F*, f. 7r).

⁶⁶ *enpatxava*: enteneu 'posava obstacles'.

⁶⁷ *los fo atorgada*: enteneu 'els fou atorgada'.

⁶⁸ *ell*: modificació de l'italià 'il re' (*F*, f. 7r).

⁶⁹ *marchs*: modificació de l'italià 'talenti' (*F*, f. 7r), antiga mesura monetària.

⁷⁰ *se ajuda*: llegiu 'sa ajuda'.

⁷¹ *soldant*: enteneu 'contractant a sou' (*DECat*, VIII.123a43 i ss., s.v. *sou*).

⁷² *Gergent*: enteneu 'Agrigent', ciutat situada a la costa meridional de Sicília.

⁷³ *moguts*: reducció del binomi 'mossi e invitati' (*F*, f. 7r).

⁷⁴ *moltes altres forçes*: simplificació de 'molte altre città dell'isola' (*F*, f. 7v).

Aprés de aquests creats foren cònsols Lúcio Postúmio e Quinto Emílio⁷⁵, qui, passats en Sicília e rebuts los exèrcits dels antecessors, consellats del modo e orde de la guerra, plagué a ells dever⁷⁶ fer pus francament que fet no havien los cònsols passats, ne anar darrera cosas laugeras, ne en molts lochs
 5 dividir la gent lur, mes abdosos ensemps ab totes lurs forças posar camp a Gergent, la qual ciutat era cap e torra dels cartaginesos en Sicília, ab cor que si los cartaginesos volguessen combatre, tan prest venir⁷⁷ a les mans, e si la batalla {12r} refusaven, assetjar la ciutat.

Anant, donchs, ab aquest prepòsit, posaren camp prés de Gergent, e,
 10 ordenades lurs squadres, se conduhiren fins a les portes, demanant batalla. Mes los cartaginesos, fiant en les forces de la terra, no's volgueren metra a la incerta fortuna del combatre; bé tragueren lur gent fora de les portes, tenint-los prop del mur, sens devallar en loch unt a les mans venir-se pogués. Per què, los cònsols, posat aquell dia lo camp poch més de una milla luny de la terra,
 15 en lo dia següent asaltant⁷⁸, los anamichs remeteren dintre·ls murs e començaren assetjar. Ne era amagat als cònsols grandíssima quantitat de vitualles ésser dintre Gergent, mes ells fiaven en la multitut dels enemichs, qui era axí gran que tot provahiment en breu temps devia consumir. E començat lo siti, com havem dit, e algun temps ja durat, fent-se tots dies scaramuces
 20 entre los murs e les primeres guàrdias del camp, era vinguda la cosa en consuetut, ne pensave algú los enemichs haver ànimo de major ardir⁷⁹. E per aquesta negligència e poca estima dels enemichs sobrevingué un dia perill grandíssim e quasi strema calumpnitat de aquells qui assetjaven. Los blats éran madurs, e los romans, perquè creyen dever lo siti molt temps durar,
 25 estudiaven fornir-se e fer preparatori, e per tal respecte grandíssima moltitut era fora, tant que lo camp era romàs quasi buyt. Los cavallés romans, scampats per lo pla sense orde algú, atenien en ajustar blat e fornir-se, la qual cosa vent Aníbal⁸⁰, capità dels cartaginesos, pres sperança aquell dia poder rompre los romans per lo desorde lur. Per què, féu atu- {12v} rar sa gent, e,
 30 axint fora no al modo usat ab laugera scaramuça, mes com si ordenada batalla fer degués, los romans assaltà. E romputs en la primera junta aquells qui del camp tenien la guarda, seguint francament la victòria, sobrevingué en lo camp ab gran ramor e crits, reblint lo vall e rompent lo stacat, e trameteren part de lur gent ab cuyta per asaltar los frumentadors⁸¹, per lo pla scampats. La occisió
 35 dels romans qui éran per lo camp fou gran, perquè, com dit és, sensa orde e sensa guàrdia staven, e axí, tantost romputs dels cartaginesos, ab molta matança foren lançats del camp e no podien tornar-hi, per ço que dels enemichs era circuït e combatut, tant que a fatiga se podia deffendre.

Enaxí⁸² los cartaginesos del tot se mostraven vencedors, mes la virtut, e
 40 moltes altres voltes e aquell dia principalment, deffençà los romans, per ço que los cònsols, vent ja en molts lochs rompre los stacats e no poder deffençar

18 E] om. B || 22 dels] dels dels N || 30 al] a B || 39 Enaxí] E axi B.

⁷⁵ *Lúcio Postúmio e Quinto Emílio*: enteneu 'Luci Postumi Megel II i Quint Mamili Vítil', magistrats l'any 262 a.C. La confusió del *nomen* del darrer ja es troba en llatí (Brèscia 1498, f. aIIIv), error que s'atribueix a l'historiador bizantí Zonaràs.

⁷⁶ *dever*: enteneu 'deure', en la forma infinitiva antiga; de l'italià 'dovere' (F, f. 7v).

⁷⁷ *venir*: modificació de 'si venisse' ('es vingués', F, f. 7v). La coordinació d'aquest verb amb el següent 'assetjar' ('assediare', F, f. 7v), explica el canvi del traductor català, que prefereix posar els verbs coordinats en el mateix mode.

⁷⁸ *asaltant*: enteneu 'llençant-se contra algú' (DCVB, s.v. *saltar* 1.1b), amb valor intransitiu.

⁷⁹ *de major ardir*: enteneu 'd'atrevir-se més' (DCVB, s.v. *ardir* 2).

⁸⁰ *Aníbal*: enteneu 'Hannibal Giscó', comandant dels cartaginesos en el setge d'Agrigent.

⁸¹ *frumentadors*: enteneu 'segadors de blat'.

⁸² *Enaxí*: enteneu 'així'.

- lo camp, deliberaren fer arupció⁸³, qui era un⁸⁴ remey en tal perill. E axí, axits fora, fet ínpeto per moltes parts sobre los cartaginesos, los lançaren e algun poch los forçaren tirar atràs, e aquells qui eren lançats per lo pla, com entengueren dels lurs lo esforç⁸⁵, se reduïren en lo camp, e, rahunades les forces, justats assaltaren aquella part dels cartaginesos qui havia combatut lo camp, perseguint-los ab gran dan fins a les portes de la terra. E après, revoltats contra aquells qui havien corregut per lo pla, [los] diciparen e romperen. La occisió en aquell dia dels romans e cartaginesos fo {13r} tanta, que, si batalla empresa e ordenada fos stada, no n'i aguera més, de morts. E açò devenia perquè en aquell mateix dia l'un e l'altre havia vençut e perdut. E cert per aquest perill tanta terror sobrevingué a la una e altra parts, que après ne los cartaginesos prengueren atraviment per córrer en lo camp dels romans pendre armes⁸⁶, ne los romans axir gosaren del camp ab tal desorde. E axí, l'un e l'altre, d'ells pus cautelosos⁸⁷ fets, ultra l'usat⁸⁸ stigueren a reguart.
- 15 Vist, donchs, que los cartaginesos no axien pus fora per assaltar l'axèrcit romà, los cònsols, per strènyer més la terra, feren dos camps: l'u dallà la terra prés del temple de Esculapi, l'altre de aquella part per hon se va a Eraclia⁸⁹, en manera que la ciutat venia a ésser enmitg entre dos camps. E posats per aquest modo los camps e fortificats de profundes valls e de verdesques⁹⁰, començaren fer tallades de l'un camp a l'altre, e axí com ho feren de la una part feren de la altra. Aquestas tallades de l'un camp a l'altre éran de valls dobles, per ço que la un⁹¹ vall era devers la terra, e l'altre era de la part de fora. E per semblant lo palench era doble, de l'un e altre costats fortificat ab bastides e verdesques. La vitualla venia a l'exèrcit romà de una terra no molt
- 25 luny dels camps, qui's nomenava Erbezo⁹². Aquí deputat⁹³ era lo mercat, e de totes les terres amigues venia aquí la roba⁹⁴, e los romans de aquí la levaven e portaven en los camps.
- Havia ja durat lo siti mesos sinch, quant Aníbal, capità dels cartaginesos, desfiat de poder la terra sostenir, per moltes {13v} letres significava a Cartayna quant los romans strenyien lo siti, e lo mancament de virtualles, lo qual en breu seguir⁹⁵ per la moltitut grandíssima necessari era. E axí, de socors requeria ser provahit. Les quals coses enteses, los cartaginesos ordenaren gran exèrcit de lurs gents e trameteren a socórrer aquells qui assetjats staven.

5 justats] justat *N* || 7 [los] diciparen] diciparen *NB* : gli disipparo *F* || 11 parts] part *B* || 22 e l'altre] e laltre e laltre *B* || 28 lo siti] *om. B*.

⁸³ *arupció*: enteneu 'aparició sobtada i violenta per sorprendre l'enemic' (*DCVB*, s.v. *erupció* 3).

⁸⁴ *un*: de l'italià 'unico' (*F*, f. 8v) o 'ultimo' (*A*, p. 24).

⁸⁵ *esforç*: modificació de 'eruttione' (*F*, f. 8v). En comptes del mot 'erupció', que ha aparagut tot just a la línia anterior, el traductor recorre a un sinònim. Fins aquest punt Alegre ha traduït de manera gairebé literal, però ara comença a modificar el text tímida. Vegeu *Introducció*.

⁸⁶ *pendre armes*: afegitò en català, no consta en cap dels manuscrits italians consultats.

⁸⁷ *cautelosos*: reducció del binomi 'cavuti e temorosi' (*F*, f. 8v).

⁸⁸ *ultra l'usat*: enteneu 'més enllà del normal'.

⁸⁹ *Eraclia*: enteneu 'Heraclea Minoa', a la costa sud de Sicília.

⁹⁰ *de verdesques*: reducció del text italià 'di steccati e di bertesche' (*F*, f. 8v), entès com a binomi. La simplificació ignora que 'lo palench' de la frase següent remet a aquests eliminats 'steccati' ('palissades').

⁹¹ *la un*: enteneu 'lo un', forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

⁹² *Erbezo*: enteneu 'Herbesus', fortalesa romana construïda el 262 a.C. per fornir-se de provisions durant el setge d'Agrigent.

⁹³ *deputat*: enteneu 'designat, destinat'.

⁹⁴ *roba*: enteneu 'mercaderia'.

⁹⁵ *en breu seguir*: enteneu 's'esdevindrà en poc temps'.

CAPÍTOL SIZÈ, DE LA SEGONA BATALLA DELS ROMANS E CARTAGINESOS, E DE LA PRESA DE GERGENT

Capità de aquest nou exèrcit fou Annon⁹⁶ cartaginès, qui, passat en Sicília, posà les penses dels cònsols en treball e congosa⁹⁷, per ço que si ells prenién
 5 partit de anar contra Annon, era mester abandonar lo siti ab tanta fatiga continuat, e si en lo siti ferm staven, Annon podia per Sicília anar a unt volgués e desfer los amichs del poble romà e enpatxar la vitualla del camp. Tractades aquestes coses en lo consell, finalment se deliberà⁹⁸ no partir del siti, mes [sostenir] tota difficultat e perill per alcansar lo desigat fi, qui en
 10 haver la terra termenava. Annon, donchs, ab lo [apetit] novament vingut, en Sicília se posà prés⁹⁹ de Araclia, e aquí, stant en loch vehí, treballava ab totes ses arts trobar manera per hon pogués los romans levar del siti. E fet son avís¹⁰⁰, finalment ab tració¹⁰¹ pres la vila de Erbezo, loch per unt¹⁰² de vitualla se fornien los romans¹⁰³, pensant que lavant-los la via de la vitualla, los
 15 romans, strets de necessitat, lo siti {14r} habandonar deguessen. E en cert la difficultat als romans fo grandíssima e ningú pensava que star-hi poguessen, mes los cònsols, qui eren hòmens forts¹⁰⁴, staven ferm¹⁰⁵ en la obsidió¹⁰⁶ e partir no volien. Per la qual cosa, vaent Annon que la presa de Erbezo no valia, deliberant pus fort medecina usar, ab son exèrcit devers los camps
 20 romans anant, ordenà primer una correria¹⁰⁷ de cavallers númidos, que ab si havia, e manà que fins als camps romans córrer deguessen fent gran ramor e assalt, perquè, axint fora los romans, fingint los númidos fugir, conduïssen los romans¹⁰⁸ en lo exèrcit de Annon, a hon, circuhits e mesos enmitg, gran nombre de cavallers romans morts hi presos hi romangueren. Los altres,
 25 d'ell¹⁰⁹ perseguits fins a les portes del camp, ab gran fatiga se salvaren.

Après de açò, Annon se acampà sobre un coll [anomenat] Toro¹¹⁰, luny no pus que una milla del camp dels romans, en lo qual loch stant enpatxava¹¹¹

8 Tractades] tractades totes B || 9 [sostenir]] soferir B : sofferire F || 10 [apetit]] exercit B : exercito OV || 13 tració] tracto N : tracta B : tradimento F || 21 e manà] mana N || 23 hon] unt B || 24 hi presos] e presos B || 26 [anomenat]] quis a | nomena B : che si chiama V.

⁹⁶ Annon: enteneu 'Hannó el vell', comandant de flota cartaginès.

⁹⁷ treball e congosa: modificació de 'grandissimo travaglio e ambiguità' (F, f. 9r), amb eliminació del superlatiu, un dels trets principals de la traducció catalana en relació a l'original italià.

⁹⁸ se deliberà: modificació de 'deliberaro i consoli' (F, f. 9r), on el traductor canvia el centre de decisió romà, en italià els cònsols però en català el consell.

⁹⁹ prés: enteneu 'prop'.

¹⁰⁰ fet son avís: enteneu 'havent-se conformat una opinió'; de l'italià 'avviso' (F, f. 9v), de sentit equivalent.

¹⁰¹ ab tració: enteneu 'amb traïció', de l'italià 'per via di tradimento' ('amb traïdoria', F, f. 9v).

¹⁰² unt: enteneu 'on'.

¹⁰³ los romans: traducció, amb eliminació, de 'i campi de'Romani' (A, p. 28), tot i que també pot haver succeït que el text italià en mans d'Alegre ja no tinguí el mot 'campi', perquè és l'únic mot que hi ha en altres testimonis italians ('i campi', F, f. 9v). Aquest passatge del text italià ha patit algun tipus d'alteració en la transmissió textual, cosa que pot defensar l'existència d'una variant italiana 'i Romani', no localitzada per nosaltres.

¹⁰⁴ forts: reducció del binomi italià 'feroci e duri' (F, f. 9v).

¹⁰⁵ ferm: enteneu 'sense cedir, amb força' (DCVB, s.v. 6).

¹⁰⁶ obsidió: enteneu 'setge'.

¹⁰⁷ correria: enteneu 'incursió'.

¹⁰⁸ conduïssen los romans: traducció, amb eliminació, de 'per tratta condussero li Romani' ('conduir els romans de treta, és a dir, per extracció, separant i dispersant el grup', F, f. 9v). L'eliminació del 'per tratta' potser es relaciona amb l'aparició d'un 'ab tracto' damunt en el ms. N (vegeu nota anterior ab tració i aparat tració).

¹⁰⁹ d'ell: modificació de l'italià 'da Annone' (F, f. 9v). A mesura que avança en la seva traducció, Alegre segueix menys literalment l'original italià. Vegeu Introducció.

¹¹⁰ Toro: enteneu 'Tòrum', turó sicilià on es fundà Tauromènim.

tota vitualla qui als romans portar-se hagués, de què's seguí no menys los romans ésser assetjats dels cartaginesos que los cartaginesos dels romans, per ço que, enclosos entre la terra e lo camp de Annon, agualment strenyien e eren strets. E no menor difficultat offenia los romans per lo mancamment de la vitualla, que offenia aquells de la terra per ells assetjada, per ço que poch ho no res en lo camp dels romans portar-se podia. E tant era lo mancamment¹¹², que impossible paria poder en tal loch star. Ne sol ab lo mancamment de la vitualla, mes {14v} encara ab los déus havien los romans a combatre, per ço que axí gran mortaldat era en lo camp sobrevinguda, que la major part d'ells malalts jahien e tots dies se havia a soterrar dels morts una gran flota¹¹³. E açò se seguia perquè aquells lochs a unt¹¹⁴ éran los romans acampats són lochs umits e stanyosos e d'ayre gros. E per la larga e ferma aturada en un loch se era causada corrupció e malaltia, e més perquè eren en temps d'autumpne. En tanta difficultat e mancamment¹¹⁵ lo esforç dels cònsols no [se] doblegà may, mes obstinats e fermes a voler primer morir que abandonar lo siti, tota difficultat e perill havien deliberat soferir. Maravellave's¹¹⁶ Annon, e, vista la difficultat dels romans, no volia pendra batalla ab ells, sperant que de la fam e de la pestilència sobrats¹¹⁷, sens algun seu perill deguessen ésser vençuts. E per ço retenia los seus, no permetent sinó escaramusses leugeres e de poca gent, que entre l'un camp e l'altre tots jorns se feyen. En aquest modo passats dos mesos, vist que los romans contra la opinió sua no prenien partit de lavar-se del siti e que Aníbal¹¹⁸, capità dels assetjats, ab senyal de foch significava ésser vingut menys¹¹⁹ la vitualla e no poder-se pus tenir, deliberà combatre, prenent sperança que los romans, vexats per la pestilència e per la fam, leugerament [serien vençuts]. Axit, donchs, del camp, ordenadas les squadres, devallà del coll a hon acampat [aturava] e vench contra los romans. Ne fou triga en los cònsols de venir a les mans, que staven axí mal per la fam e per la morteldat, que {15r} ho morir o vençre combatent los paria sobiran guany. Per la qual cosa, tantost que veren Annon ésser devallat en lo pla, dexada part de lur gent a guàrdia del camp per resistir a aquells de la terra, ab tota la altra gent se feren a l'encontre de Annon, dant lo senyal e perculint ensemps. La pugna fou gran e aspra, mas finalment los romans, rompuda la primera squadra dels cartaginesos, los lançaren en los alafants, qui¹²⁰ spantats se voltaren en los lurs, rompent e desordenant les altres esquadres. Los romans, seguint la prosperada victòria, los anamichs nafrant, castigant¹²¹, abatent e

11 umits] units *N* : humidi *F* || 14 no [se]] no *NB* : non si *F* || 25 [serien vencuts]] deuer ésser vençuts *B* : douessero essere vincti *V* || 26 [aturava]] staua *B* : era *F* || 28 sobiran] sobiran & *B* || 30 aquells] aquella *N*.

¹¹¹ *enpatxava*: enteneu 'impedia'.

¹¹² *mancament*: reducció del binomi 'difficultà e il mancammento' (*F*, f. 10r), potser també absent en italià, ja que en altres mss. hi ha inversió d'ordre ('manchamento e difficultà', *O*), i sovint la inversió es relaciona amb la desaparició d'un dels elements. Aquest sintagma es repeteix unes línies més avall, on el text català sí que conserva el binomi.

¹¹³ *flota*: enteneu 'multitud' (*DCVB*, s.v. 1).

¹¹⁴ *unt*: enteneu 'on'.

¹¹⁵ *difficultat e mancamment*: vegeu nota anterior *mancament*.

¹¹⁶ *maravellave's*: simplificació de 'maravigliavasi fortemente' (*F*, f. 10r), amb eliminació de l'adverbi.

¹¹⁷ *de la fam e de la pestilència sobrats*: amplificació de l'italià 'dalla pestilentia e dalla fame' (*F*, f. 10r).

¹¹⁸ *Aníbal*: enteneu 'Hanníbal Giscó', comandant dels cartaginesos en el setge d'Agrigent.

¹¹⁹ *ésser vingut menys la vitualla*: enteneu 'ésser vinguda a menys la vitualla'; de l'italià 'esser venuto meno la vettovalia' (*F*, f. 10r).

¹²⁰ *qui*: modificació de 'et li elefanti' (*F*, f. 10r). El text català introdueix una oració de relatiu on l'italià repeteix dues vegades el nom 'elefanti' Vegeu *Introducció*.

¹²¹ *seguint la prosperada victòria, los anamichs nafrant, castigant*: modificació de l'italià 'correndo agli elefanti e trovando le schiere aperte' (*F*, f. 10v). En català la primera part de la

matant, portaren en tant spant, que Annon ab part de la sua gent fugí a Eraclia. Los altres tots per los romans o morts o presos foren. En la nit, per la excessa alegria, com sol en les victòries devenir, e per lo treball de la passada batalla prenent repòs ultra l'usat¹²² los romans, Aníbal, pensant lo mateix per
 5 conjectura dever ésser, en la miga nit ab la gent de la terra isqué fora e quedament¹²³ se portà en lo camp dels romans, e trobat lo loch sens guàrdia, umplint los valls de lenya e de palla¹²⁴, romput part dels stacats, passà ab tots los seus sens jamés¹²⁵ ésser sentit, ne ans del clarejant dia los romans de lur venguda tingueren conexença. E tal hora vist lo loch de lur entrada e preses
 10 armes, perseguint-los ne aconseguiren alguns dels pus cansats, qui per mort finiren aquell dia. Los altres lançats¹²⁶, tornaren en lo camp, fetes squadres, anaren a la ciutat, buyda de deffensors, e trancant les portes a rapina se liuraren.

Vingué {15v} Gergent¹²⁷ en lo poder romà lo setèn mes après que asetjar fo
 15 començada, mes ab tanta fatiga e affany¹²⁸ dels cavallers e cònsols, que s'estima un dels pus famosos sitis que unca¹²⁹ fossen. E après que a Roma se sentí romputs los cartaginesos e pres Gergent, cresqué lo ànimo del senat e del poble, e per majors coses feyen pensar. Ne haver conservats los mamartins¹³⁰, ne los cartaginesos aflaquits dever bastar pensaven, mes, presa major
 20 sperança, los cartaginesos al tot de Sicília lançar-se dispongueren. E açò pensaven seria no solament assegurar lur stat, mes exaltatió e glòria, e daver parir en tot lo món reputatió grandíssima del poble romà. Ab aquesta deliberatió e preposít a majors actes dels primers usats ab gran ànimo se aparellaren.

25 CAPÍTOL SETÈ, DEL LOCH E ORDE EN QUÈ STÀ POSADA LA ILLA DE SICÍLIA, E PER QUINS POBLES FOU ABITADA¹³¹

Perquè scrivim en aquest libre¹³² la primera guerra qui fou entre los cartaginesos e romans, la qual guerra en gran part se féu en Sicília, e tota, com havem amostrat, per ocasió de Sicília fou començada¹³³, apar¹³⁴ que sia
 30 necessari del siti¹³⁵ d'ella e dels pobles en ella abitants dar notítia¹³⁶ a qui

6 quedament] quedamet N || e] om. B || 10 aconseguiren] aconseguien B || 12 e trancant] trancant NB : et spezzate F || se] om. NB || 16 unca] nunca B || 23 dels primers] del primer N.

frase potser s'explica per la substitució immediatament anterior d'uns 'elefanti' per un 'qui' (vegeu nota anterior *qui*), que comporta una traducció lliure d'Alegre, amb amplificació de sinònims ('nafrant' i 'castigant').

¹²² *ultra l'usat*: enteneu 'més enllà del normal'; de italià 'oltra l'usato' (F, f. 10v).

¹²³ *quedament*: enteneu 'amb quietud'.

¹²⁴ *de lenya e de palla*: traducció, amb eliminació, de 'di fastelle di legnie e di paglia' (F, f. 10v), sense el mot 'fastelle' ('feixos').

¹²⁵ *sens jamés*: amplificació de 'senza' (F, f. 10v).

¹²⁶ *lançats*: enteneu 'expulsats', en italià 'scacciati' (F, f. 10v), de sentit equivalent.

¹²⁷ *Gergent*: enteneu 'Agrigent', ciutat de la costa meridional de Sicília.

¹²⁸ *fatiga e affany*: reducció del trinomi 'fatiche e affani e sofferenza' (F, f. 11r).

¹²⁹ *unca*: enteneu 'mai'.

¹³⁰ *mamartins*: mercenaris campanians que militaren a les ordres d'Agàtocles, tirà de Siracusa.

¹³¹ *CAPÍTOL SETÈ ... POBLES FOU ABITADA*: en aquest capítol Alegre canvia la metodologia respecte als capítols anteriors, potser per la temàtica, que té interès per Alegre perquè hi pot introduir els seus coneixements de l'illa. Podríem potser inferir que els paràgrafs traduïts mot a mot tenen un interès secundari per al traductor.

¹³² *en aquest libre*: de l'italià 'in questo libro' (F, f. 11r), en llatí 'comentaria' (Brèscia 1498, f. aVr). Per a la consideració del text de Bruni com a traducció de Polibi o com a *Commentarii*, en el sentit que té aquest mot en els gèneres historiogràfics clàssics, vegeu *Introducció*.

¹³³ *començada*: reducció del binomi 'cominciata e presa' (F, f. 11r).

¹³⁴ *apar*: enteneu 'sembla'.

¹³⁵ *siti*: enteneu 'lloc que ocupa' (DCVB, s.v. 4).

litg¹³⁷, per ço que quasi ninguna illa és en la mar de major nom, ne tant celebrada dels antichs escriptors.

Lo siti de Sicília en aquell mateix modo stà vers Itàlia com Pelopeneso a la Grècia és, hi sol aquesta diferència: que Sicília és divisa de petit braç de mar de Itàlia, e Pelopeneso {16r} ab petit braç de terra se ajusta a la Grècia. La forma de la illa de Sicília és com un triangle e cascuna de les tres puntes fa un cap, e és aquesta la ocasió que los poetas l'anomenen «Trinàtria¹³⁸». De aquelles tres puntes, la qui guarda devers mitgorn se nomena «Paquino», altrament «Capo Passer¹³⁹». L'altra punta, que guarda devés septentrió, se anomena «Peloro» e ve prop de Itàlia en tant que poch spay de mar en lo mitg resta. La terça punta guarda vers ponent e és lunyada de Àffrica miles cent e vint, e nomena's «Lilibeo¹⁴⁰». E axí, com aquesta illa à tres puntas, axí ve ha retra tres costats: la hu de Paquino a Lilibeo, girat a Àffrica, altra de Lilibeo a Peloro, e'l terç de Peloro a Paquino. Mes aquests dos darrers costats de la illa són los pus nobles e famosos per molts ports e ciutats que en ells són, per ço que en la part vers Grècia e lavant és Saragoça¹⁴¹, Catània, Tauromina, Mecina; e en lo costat de sota, qui guarda a Itàlia, és Palerm, e Tràpena¹⁴², e Lilibeo, famosas e nobles¹⁴³ ciutats. Lo terç costat, vers Àffrica, és sens ports, no-res-menys¹⁴⁴ hi à ciutats, e part prés de mar e part luny de mar, axí com Eraclia, Silonunta e Gergent.¹⁴⁵

E los pus antichs pobles de Sicília, e primers habitants de aquella, se diu que foren siclops¹⁴⁶, la genologia¹⁴⁷ dels quals no és molt clara, com sia cosa més per poetas que de istoriògrafos tractada. Aprés de aquests tingueren la illa serts pobles nomenats «sicanos¹⁴⁸», de qui molts han dit ésser originals de Sicília. Altres dien e proven clarament ésser vinguts de Spanya, lançats de lur pahís, qui és prés {16v} del riu nomenat «Sícori¹⁴⁹», e, de aquí lançats, passaren en Sicília e aquí per abitar se aturaren. E fou tanta la potència lur que daren a la illa lur nom, e axí com «Trinàtria» nomenada ser solia, se nomenà

14 e-l] e lo B || 19 e part prés] part pres B || 22 genologia] siclops la enologia NB : Ciclopi et Lestrigoni, l'origine F. *El català 'enologia' és potser una mala lectura de l'italià 'Lestrigoni'.* Vegeu notes siclops i genologia || 25 dien] dieuen B.

¹³⁶ *dar notitia*: traducció, amb eliminació, de 'in questo luogo dar notitia' (F, f. 11r).

¹³⁷ *litg*: enteneu 'llegeix'.

¹³⁸ *Trinàtria*: poèticament Sicília és anomenada 'Trinàcia' des d'Homer (*Od.*, XII.126).

¹³⁹ *altrament «Capo Passer»*: modificació de l'italià 'così detto per la grossezza dell'aria che in quelli luoghi regna' (F, f. 11v). L'original llatí té 'vocatur acrasitudine aeris' ('dit així pel creixement de l'aire', Brèscia 1498, f. aVr). Tant el llatí com l'italià recullen l'etimologia de 'Pachynum' a partir del grec *πάχος* ('densitat, gruixària'), però Alegre prefereix introduir el nom amb què és conegut localment el cap fins al segle XVII (*TRECCANI*, s.v. *Capo Passaro*). Vegeu *Introducció*.

¹⁴⁰ *Lilibeo*: enteneu 'Lilibèum', ciutat i cap homònim de Sicília.

¹⁴¹ *Saragoça*: enteneu 'Siracusa', ciutat de Sicília.

¹⁴² *Tràpena*: enteneu 'Drèpanum', ciutat de Sicília, avui *Trapani*.

¹⁴³ *famosas e nobles*: modificació de l'italià 'famosissime e nobilissime' (F, f. 11v), amb simplificació del grau superlatiu.

¹⁴⁴ *no-res-menys*: enteneu 'no obstant'.

¹⁴⁵ *Eraclia, Silonunta e Gergent*: enteneu 'Heraclea Minoa, Selinunt i Agrigent', ciutats sicilianes.

¹⁴⁶ *siclops*: reducció del binomi 'Ciclopi e Lestrigoni' (F, f. 11v), entès com a tal tot i no ser-ho. Alegre sembla haver entès 'Lestrigoni' com a sinònim de 'Ciclopi' i ha reduït el que ha cregut un binomi. Lestrígons i ciclops són els primers habitants de Sicília, com indiquen els poetes (Virgili, Homer) i també els historiadors, com Tucídides (VI.1).

¹⁴⁷ *genologia*: enteneu 'genealogia', en italià 'origine' (F, f. 11v); a la súplica final de les *Transformacions* d'Alegre trobem la variant 'genehologia' i al comentari la variant 'genologia' (AL I.1).

¹⁴⁸ *sicanos*: enteneu 'sicans', poble de la part sud-occidental de Sicília.

¹⁴⁹ *Sícori*: enteneu 'Segre', afluent de l'Ebre, a la península Ibèrica.

«Sicània¹⁵⁰». Aprés vinguéran en la dita illa uns pobles anomenats «sículos¹⁵¹». Aquests foren de Itàlia molt potents e antichs pobles, e tant que de un lur rey, «Ítalo¹⁵²» nomenat, se té¹⁵³ haver pres nom Itàlia. Aquests sículos, passat lo Phar¹⁵⁴ ab gran exèrcit de italians, vençuts los sicanos e los
 5 altres pobles de la illa de Sicània, lo nom en Sicília mudaren, retenint per ells los millors lochs de la illa e pus fructificants, lançant los sicanos a les stremas parts de la illa, vers mitgjorn e ponent. La vinguda dels sículos en Sicília fou tre-cents anys primer que ninguna terra de grechs en la illa fos posada ho abitada. Aprés finida la guerra de Troya, una part dels troyans, fugint ab lurs
 10 naus, arribaren en Sicília vers mitgjorn e ponent, abitació dels sicanos¹⁵⁵, a hon posaren dues ciutats, nomenades la una «Erice» e la altra «Segesta». E aprés poch temps, los de Ffenícia, potents en la mar, ocuparen molts lochs de la part meridial¹⁵⁶, tenint totes les illes qui són entre la Sicília e Àffrica, en aquelles abitant¹⁵⁷ per ús de lur mercaderia. Totes les explicades
 15 generacions¹⁵⁸ abitaren Sicília abans que los grechs en ella arribassen¹⁵⁹. Sobrevingueren aprés los grechs, molt pus potents que ninguna altra gent¹⁶⁰ en la illa, los quals en quin temps, de quals terras vingueren, comptarem.

Los primers grechs qui per abitar {17r} arribaren en Sicília fóran de Càlcide¹⁶¹, ciutat de Negrapont. Aquests, seguint lur capità, Tèoclite¹⁶²
 20 anomenat¹⁶³, passaren en Sicília, hon edificaren una ciutat¹⁶⁴, dant-li per nom¹⁶⁵ «Naxo¹⁶⁶», e aprés se dix Tauromina. Dos anys éran passats del fundament¹⁶⁷ de Naxo quant los corintians passaren en Sicília¹⁶⁸ e fon lur

4-5 los altres] altres *B*.

¹⁵⁰ *Sicània*: nom donat a l'illa a partir dels sicans.

¹⁵¹ *sículos*: enteneu 'sículs', poble de la Sicília oriental.

¹⁵² *Ítalo*: enteneu 'Ítal', rei llegendari.

¹⁵³ *se té*: traducció, amb eliminació, de l'italià 'si tiene per gli antichi autori' (*F*, f. 12r). El text llatí, com el català, tampoc té l'agent, fruit segurament d'una casualitat, atesa la nul·la relació entre el text d'Alegre i l'original llatí.

¹⁵⁴ *lo Phar*: modificació de 'stretto di Cicilia' (*F*, f. 12r). El cap del Far és el nom local amb què es coneix l'estret de Messina, on hi ha un far des de l'antiguitat. La traducció catalana, donant el nom local, segueix la metodologia de la traducció anterior del cap 'Pachynum' per 'Capo Passer', un altre nom local. Cal, però, tenir en compte que l'estret de Messina és anomenat *Far*, per exemple, a Muntaner: 'Devant la torreta del far de Macina' (*Cròn.*, c. 68). Vegeu nota anterior *altrament* «Capo Passer» i *Introducció*.

¹⁵⁵ *vers mitgjorn e ponent, abitació dels sicanos*: modificació de 'et missersi ad habitare presso à Sicani nelle parti volte a mezodi e ponente' (*F*, f. 12r), segurament amb la variant 'verso mezzodi' (*A*, p. 38).

¹⁵⁶ *part meridial*: enteneu 'part meridional', testimoniat només com a nom a l'Alcover-Moll (*DCVB*, s.v. *meridial*); en italià 'parte di mezodi e di ponente' ('part del sud i de l'oest', *F*, f. 12r).

¹⁵⁷ *abitant*: reducció del binomi 'frequentando e habitando' (*F*, f. 12r).

¹⁵⁸ *explicades generacions*: simplificació de l'oració adjectiva 'queste generationi che dette habbiamo di sopra' (*F*, f. 12r).

¹⁵⁹ *arribassen*: simplificació de 'vi cominciassero ad habitare' ('començaren a habitar-hi', *F*, f. 12r).

¹⁶⁰ *gent*: modificació de 'generatione' (*F*, f. 12r), que el traductor canvia a 'gent' perquè acaba d'usar el mot 'generacions'.

¹⁶¹ *Càlcide*: enteneu 'Calcis', ciutat grega d'Eubea.

¹⁶² *Tèoclite*: enteneu 'Tèocles', calcidès fundador de Naxos.

¹⁶³ *anomenat*: simplificació de l'oració adjectiva 'che hebbe nome' (*F*, f. 12r).

¹⁶⁴ *ciutat*: traducció a partir de la variant 'città' (*A*, p. 38). La resta de manuscrits consultats tenen 'terra' (*F*, f. 12r), tot i que la traducció de l'italià 'terra' per 'ciutat' és freqüent en català, i potser, com aquest cas indica, el canvi ja es troba en el ms. italià d'Alegre.

¹⁶⁵ *dant-li per nom*: simplificació de l'oració adjectiva 'la quale si chiamò' (*F*, f. 12r).

¹⁶⁶ *Naxo*: enteneu 'Naxos', primera colònia siciliana de Calcis.

¹⁶⁷ *fundament*: simplificació de 'fu posta da Calcidesi' ('va ser establerta pels calcidesos', *F*, f. 12r). L'original llatí té 'Naxum conditam' ('la fundació de Naxos', Brèscia 1498, avv), proper al català segurament per coincidència.

capità un nomenat¹⁶⁹ Àrquia¹⁷⁰. Aquests, presa¹⁷¹ Saragoça e havent-ne lançats los italians sículos, ab lur host¹⁷² per habitar s'i affermaren, la qual ciutat de Saragoça en aquell temps no era axí gran com après fou, mes era la terra tant gran¹⁷³ com és entre dos portes. Mes crexent lo poble e ennoblida la ciutat, s'i
 5 ajustaren les altres parts tant, que vingueren en aquella grandesa que vuy se mostra¹⁷⁴. Donchs, Naxo e Saragoça són les primeres ciutats per los grechs en Sicília abidades. Aprés cinch anys que los corintis prengueren Saragoça, los calcidesos, qui Naxo edificat avien, estenent-se ab lur moltitut, lançaren los sículos dels lochs vehins e posaren una ciutat, qui's nomenà Lantí¹⁷⁵, e aquella
 10 de lur gent forniren. Quasi en aquest mateix temps, un gran home e potent, anomenat Làmix¹⁷⁶, partí de Grècia¹⁷⁷ aportant en Sicília nova gent per habitar, e aturà's ab sa gent prés¹⁷⁸ de un riu, Pantàgio¹⁷⁹ anomenat, e aquí edificà ciutat, dant-li per nom¹⁸⁰ «Pròtila¹⁸¹». E après algun poch spay de temps, lançat de Lentí, posà una altra ciutat anomenada¹⁸² Tapso. Mes après
 15 [mort] de Lamix, los de Màgara¹⁸³, qui ab ell viscut havien, partint de Tapso, ocuparen Hible¹⁸⁴, a hon abitaren {17v} ells e lurs generacions¹⁸⁵ cent sinquanta anys. E venint après de la antiga pàtria¹⁸⁶ nova gent,¹⁸⁷ se fèran potents e posaren la ciutat de Silinunta, lançats los fenisos, qui en aquells lochs abitaven. Aprés pasaren en Sicília dos capitans grechs, qui per passar
 20 havien feta liga, anomenats¹⁸⁸ la un¹⁸⁹ Gela, e fou de Rodas, l'altre Antifeno, de Cret,¹⁹⁰ e a cada un d'ells seguia¹⁹¹ moltitut de gent, desigosos de nova

6 són] son son B || 14 Tapso] capso N : tapso LfV. Elecció de B per la confusió habitual entre les lletres c i t en els mss. || 15 [mort]] la mort B || Tapso] capso N : tapso LfV. Vegeu apartat anterior Tapso.

¹⁶⁸ *passaren en Sicília*: traducció, amb eliminació, de 'passaro nell'isola con loro navili e potentia' (F, ff. 12r i v).

¹⁶⁹ *nomenat*: simplificació de l'oració adjectiva 'che hebbe nome' (F, f. 12v).

¹⁷⁰ *Àrquia*: llegiu 'Àrquias', corintia fundador de Siracusa.

¹⁷¹ *presa*: simplificació de 'con loro navi presero' (F, f. 12v). Tant aquí com en la frase anterior, les 'naus' han desaparegut. Vegeu nota anterior *passaren en Sicília*.

¹⁷² *host*: modificació de 'genti' (F, f. 12v), per l'alternança esmentada damunt (vegeu nota anterior *gent*), perquè l'italià indica que les tropes passen amb naus, sentit no traduït damunt (vegeu nota anterior *presa*).

¹⁷³ *gran*: reducció del binomi 'spatio e grandezza' (F, f. 12v).

¹⁷⁴ *vuy se mostra*: modificació de 'poi fu' (F, f. 12v), actualitzant el temps de la traducció al moment del traductor. Això serveix a Alegre per demostrar que coneix de primera mà la ciutat de Siracusa, ja que, segons diu, encara és així.

¹⁷⁵ *Lantí*: enteneu 'Leontins', ciutat siciliana, avui *Lentini*.

¹⁷⁶ *Làmix*: enteneu 'Lamis', megarès fundador de Tapsos i Tròtilon.

¹⁷⁷ *de Grècia*: traducció simplificada de 'da Megara città di Grecia' (F, f. 12v).

¹⁷⁸ *prés*: enteneu 'prop'.

¹⁷⁹ *Pantàgio*: enteneu 'Pantàgias', riu proper a Tapsos.

¹⁸⁰ *dant-li per nom*: simplificació de l'oració adjectiva 'la quale si chiamò' (F, f. 12r), tal com ha fet en aquest mateix paràgraf. Vegeu nota anterior *dant-li per nom*.

¹⁸¹ *Pròtila*: llegiu 'Tròtilon', fortalesa siciliana.

¹⁸² *anomenada*: simplificació de l'oració adjectiva 'che si chiamò' (F, f. 12r).

¹⁸³ *Màgara*: enteneu 'Mègara', ciutat grega del nord del golf Sarònic.

¹⁸⁴ *Hible*: enteneu 'Mègara Hiblea', ciutat de la costa oriental de Sicília.

¹⁸⁵ *generacions*: modificació de 'progenie' (F, f. 12v), potser a partir del mètode d'alternança esmentat en la nota anterior *host*.

¹⁸⁶ *pàtria*: traducció, amb eliminació, de 'patria, cioè da Megara' (F, f. 12v).

¹⁸⁷ *gent*: modificació de l'italià 'moltitudine' (F, f. 12v).

¹⁸⁸ *anomenats*: simplificació de l'italià 'hebbe nome' (F, f. 13r), amb un procediment semblant al que s'ha dut a terme damunt. Vegeu nota anterior *anomenada*.

¹⁸⁹ *la un*: llegiu 'lo un'. Forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

¹⁹⁰ *Gela, e fou de Rodas, l'altre Antifeno*: enteneu 'Èntim de Creta i Antifem de Rodas'. La confusió s'explica pel fet que ambdós generals fundaren la ciutat siciliana de Gela. A la

abitació¹⁹². E ensemps¹⁹³ posaren¹⁹⁴ la ciutat de Gela,¹⁹⁵ ab tot que los pobles de aquell loch se anomenan lindis¹⁹⁶. Fou edificada la dita ciutat quaranta-sinch anys après que Saragoça per los corintians fou presa. Aquests de Gela, multiplicant en poble, cent-e-vuyt anys après posaren altra ciutat, dant-li per nom¹⁹⁷ Gergent. Caps foren en edificar Gergent dos ciutadans de Gela, l'u anomenat¹⁹⁸ Pistillo e l'altre Aristono, prenent lo nom de la dita vila¹⁹⁹ del riu qui li passa de prés.

En aquest mateix temps los de Suma,²⁰⁰ ciutat de Itàlia,²⁰¹ antigament poblada de grechs calcidesos, passaren en Sicília ab lurs naus e prengueren una terra qui's nomenava Çancla²⁰², e, lançant-ne los sículos, antichs abitadors de aquella, hi posaren lur gent per abitar, ço és, de Suma e de Càlcide. Foren los principals²⁰³ dos valents hòmens, l'u nomenat²⁰⁴ Percates sumà e l'altre Cratimen calcidès²⁰⁵. Aquesta terra fo posada prés de mar, luny de Mecina una jornada, e agué nom Çancla per la figura del port, car tant vol dir «çancla» en la lengua dels antichs italians com «falç» en [la de] los mo- {18r} derns²⁰⁶. Donchs, com dit és, los primers habitants de Çancla après dels sículos foren sumans e calsidesos, mas lonch temps après certa gent de Xamo²⁰⁷ e de Jònia, fugint la potència dels medos²⁰⁸, vingueren en Sicília, e, lançant de Çancla los sumans e calcidesos, tengueren la terra per lur²⁰⁹. Mes no molt temps, per ço que Enaxilla²¹⁰, senyor de Rígols²¹¹ en Calàbria, potent tiran, en aquell temps

4 vuyt] uint *B* : octo *V* || 15 en [la de]] en *NB* : nella lingua di *F* || 18 lançant] lançats *B* || 20 Enaxilla] Euaxilla *NB*.

confusió dels noms s'hi suma la dels seus gentilicis, perquè Èntim era de Creta i Antifem de Rodes. En aquest cas, la confusió ja és present en italià ('Gela e fu da Rodi [...] Antiphsono [sic] e fu di Creta', *F*, f. 13r) i en llatí ('Gelas rhodius e Antifamus cretensis', Brèscia 1498, f. avv).

¹⁹¹ *seguia*: simplificació de l'oració adjectiva 'che gli seguitava' (*F*, f. 13r).

¹⁹² *abitació*: reducció del binomi 'terra e habitatione' (*F*, f. 13r).

¹⁹³ *ensemps*: simplificació de 'questi duo fattosi compagni' (*F*, f. 13r).

¹⁹⁴ *posaren*: eliminació de l'oració explicativa 'come detto è, posero' (*F*, f. 13r).

¹⁹⁵ *la ciutat de Gela*: eliminació de l'adjectiva 'una città, la quale chiamaro Gela' (*F*, f. 13r).

¹⁹⁶ *lindis*: habitants Gela, potser pel seu origen a la ciutat ròdia de Lindos.

¹⁹⁷ *dant-li per nom*: simplificació de l'oració adjectiva 'la quale chiamaro' (*F*, f. 13r) amb el mateix procediment que ha emprat en aquest paràgraf. Vegeu nota anterior *dant-li per nom*.

¹⁹⁸ *anomenat*: eliminació de l'adjectiva 'hebbe nome' (*F*, f. 13r), amb el mateix procediment que s'ha dut a terme damunt. Vegeu nota anterior *anomenats*.

¹⁹⁹ *la dita vila*: modificació de 'Agrigento' (*F*, f. 13r).

²⁰⁰ *Suma*: enteneu 'Cumes'.

²⁰¹ *ciutat de Itàlia*: eliminació de l'oració adjectiva 'la quale è una città de Italia' (*F*, f. 13r).

²⁰² *Çancla*: enteneu 'Zancle', nom antic de la ciutat de Messina.

²⁰³ *principals*: traducció, amb eliminació, de 'principali in porre la terra e habitarla' (*F*, f. 13r).

²⁰⁴ *nomenat*: eliminació de l'adjectiva 'hebbe nome' (*F*, f. 13r), amb el mateix procediment que s'ha dut a terme damunt. Vegeu nota anterior *anomenats*.

²⁰⁵ *Percates sumà e l'altre Cratimen calcidès*: enteneu 'Perieres de Calcis i Cratèmenes de Cumes'; confusió dels gentilicis d'aquests dos personatges que ja es dona en italià ('Periheres Cumano e [...] Cratimene Calcidese', *F*, f. 13r). Noteu la confusió anterior dels gentilicis d'Èntim i Antifem. Vegeu nota anterior *Gela, e fou de Rodas, l'altre Antifeno*.

²⁰⁶ *tant vol dir «çancla» en la lengua dels antichs italians com «falç» en la de los moderns*: de l'italià 'tanto vuol dire Zancle quanto falce nella lingua di quelli Italiani antichi' (*F*, f. 13r), on la comparació és entre 'Zancle' i 'falce'; en català, però, es compara com ho diuen antics i moderns, donant testimoni del sentit del mot entre els italians de la seva època. L'explicació etimològica devia ser coneguda, i es troba a la *Genealogia* de Boccaccio: 'Falcem vero haud longe a promontorio Lilibei Syculi delectam aiunt nomenque dedisse loco *Drepanum*, eo quod sic grece *falx* dicta sit' (III.23.1, 1998: 351-352).

²⁰⁷ *Xamo*: enteneu 'Samos', illa de les Espòrades.

²⁰⁸ *medos*: enteneu 'medes', antic poble irani, veí dels perses.

²⁰⁹ *tengueren la terra per lur*: traducció, amb eliminació, de 'tennero la terra per loro e in quella habitaro' (*F*, ff. 13r i v). L'ocupació persa de la Jònia va provocar una onada migratòria de grecs jonis cap al mediterrani occidental.

²¹⁰ *Enaxilla*: enteneu 'Anaxilau, Anaxilas'.

ab gran²¹² navili passà lo Phar,²¹³ e, assaltant los de Çancla, la terra pres per força, aquella del tot destrovint e guastant²¹⁴, [e] dels pobles presos e dels regins poblà la ciutat de Mecina. Lo nom de Mecina pres Naxila de la sua antiga pàtria posada en Grècia, qui's nomena Mecina, no molt luny de
 5 Lasedemònia. E per tal rahó en Mecina²¹⁵ no fou un comun linguatge²¹⁶, mes mesclat de lengua jònica e dòrica, perquè part asiàtics e part pelopenesos era lo començ dels pobles en ella col·locats. Ajustaren-se encara ab los de Mecina alguns saragoçans lançats de lur pàtria per discòrdies²¹⁷ civils. Anomenaren-se mebètides²¹⁸. Mes tots aquests, com dit és en lo principi,²¹⁹ foren lançats²²⁰ de
 10 Mecina per los mamartins, gent capuana.²²¹ Acra e Càsmena²²² foren edificades per los saragoçans, Acra setanta anys après Saragoça, e Càsmena vint anys après de Acra. Fon encara Camerina pagesia dels saragoçans e fou posada anys cent e trenta après de Saragoça, de la qual fóran caps dos ciutadans, Dascó e Menècolo. Mes après, rebellant-se, fou destrovida per los
 15 saragoçans²²³, e, passats alguns anys, fou tornada²²⁴ {18v} per Geló²²⁵, tiran saragoçà, e après algun temps fon destrovida altra vegada²²⁶ per Geron tiran e reformida de nous habitants.

Donchs, les ciutats e terras desobra nomenades²²⁷ foren per grechs [abitades], o per italians, o per feniços, o per sicans, o per troyans poblades. E
 20 per aquesta varietat de gent concorrent²²⁸ en la illa, se seguia²²⁹ que sempre los més potents lançaven los altres dels millors lochs qui en la illa són. E axí, los sicanos e troyans, lançats per los sículos, se ajustaren ensempls fent quasi tots un cors, [e] se nomenaren per comú nom, dient-se elinos²³⁰, e retengueren per lur habitació aquella part de la illa qui mira a Cartayna, conservant tostemps
 25 dels feniços la amistat. E après los sículos, sobrats²³¹ dels grechs, retengueren los mitgs lochs de la illa, girats devers Itàlia. A la fi, la potència dels cartaginesos, crexent en Sicília,²³² senyorejà quasi la illa tota, sotmetent²³³

2 destrovint] destruhint B || [e] dels] dels NB : et ... de suoi F || 3 Naxila] uaxila NB || 4 en Grècia] eugresa B || 8 Anomenaren-se] e nomenarense B || 12 Fon encara] om. B || 16 e'] om. B || 19 [abitades]] abitades en Sicilia B : habitate ... nellisola di Cicilia F || 20 varietat] veritat B || 23 [e] se] se NB : e ... si F || 26 la potencia] potencia N.

²¹¹ *Rígols*: enteneu 'Règium', ciutat calabresa.

²¹² *gran*: modificació de 'suo' (F, f. 13v).

²¹³ *lo Phar*: modificació de 'lo stretto' (F, f. 13v), tal com s'ha traduït amb anterioritat l'estret de Messina. Vegeu nota anterior *lo Phar*.

²¹⁴ *guastant*: enteneu 'devastant'.

²¹⁵ *Mecina*: modificació de 'essa città nuovamente posta' (F, f. 13v).

²¹⁶ *comun linguatge*: de l'italià 'linguaggio puro' (F, f. 13v).

²¹⁷ *discòrdies*: reducció del binomi 'discordie e sette' (F, f. 13v).

²¹⁸ *mebètides*: enteneu 'milèrides', facció civil de Siracusa.

²¹⁹ *principi*: traducció, amb eliminació, de 'principio di questa opera' (F, f. 13v).

²²⁰ *lançats*: reducció del binomi 'cacciati e disfatti' (F, f. 13v).

²²¹ *gent capuana*: eliminació de l'oració adjectiva 'li quali furono Italiani delle contrade di Capua' (F, f. 13v). Com a la resta del capítol, el traductor elimina les oracions adjectives de l'original. Vegeu, per exemple, nota anterior *ciutat de Itàlia*.

²²² *Acra e Càsmena*: per 'Acra' enteneu 'Acres'; són colònies siracusanes del sud de Sicília.

²²³ *saragoçans*: traducció, amb eliminació, de 'Siracusani medesimi' (F, f. 13v).

²²⁴ *fou tornada*: enteneu 'fou retornada a l'estat que abans tenia', amb valor intransitiu (DCVB, s.v. *tornar* II.4).

²²⁵ *Geló*: enteneu 'Geló I', tirà de Siracusa al segle v a.C.

²²⁶ *altra vegada*: modificació de 'la seconda volta' (F, f. 13v).

²²⁷ *nomenades*: simplificació de l'oració adjectiva 'che dette habbiamo' (F, f. 13v).

²²⁸ *concorrent*: modificació de 'di tempo in tempo sopravvenuta' (F, f. 14r).

²²⁹ *se seguia*: traducció, amb eliminació, de 'continuamente n'è seguitato' (F, f. 14r).

²³⁰ *elinos*: enteneu 'elimis', poble occidental de Sicília.

²³¹ *sobrats*: reducció del binomi 'cacciati e sopraffatti' (F, f. 14r).

²³² *Sicília*: modificació de 'quella isola' (F, f. 14r).

²³³ *sotmetent*: traducció, amb eliminació, de 'sottomettendo à suo dominio' (F, f. 14r).

grechs, sículos e altres abitadors de aquella, fins que los mamartins, per las ocasions e rahons demunt narrades, fóran causa de fer los romans en Sicília passar.

CAPÍTOL VUYTÈ, DEL CONSOLAT DE LÚCIO VALÈRIO E GAYO ACTICÍLIO, E
5 COM COMENÇAREN LOS ROMANS A FER NAUS, E COM A LÍPER ASSETJAT LO
CÒNSOL AB XVI NAUS FOU PRES

Donchs, los romans, havent ajustat a lur amistat Geron²³⁴, pres Gergent²³⁵ e rots los cartaginesos, deliberaven tota altra potència de Sicília lançar, lo qual preposít ab esforç seguint Lúcio Valèrio e Gayo Acticílio²³⁶, cònsols {19r} del
10 següent any, ab gran exèrcit passaren en Sicília. Vent los cartaginesos lo gran²³⁷ esforç dels romans no poder per terra soportar, se feren en la mar forts, perquè sens contrast na éran senyors. Per ço, mes en punt gran navili, tots los lochs de marina²³⁸ conservaven, e encara sovint corrien per la ribera de Itàlia, guastant e robant²³⁹ lo pahís. E axí, la guerra agualment se menava, car los
15 romans per terra e los cartaginesos en mar prevalien. E com après la presa de Gergent moltes ciutats e terras s'éran dades als romans, axí per la vinguda del navili cartaginès quasi totes les terras de marina²⁴⁰ tornaren a lur domini. Per aquesta manera stava la cosa en agualtat, sol aquesta differència hi era²⁴¹, que Àffrica no sentia guerra e Itàlia sovint per corregudes de mar²⁴² era guastada, a
20 què atenent lo poble romà e pensant may la guera haver fi sens axèrcit de mar²⁴³, forçats de necessitat, deliberaren fer navili e ab los cartaginesos per mar venir a les mans. En la qual cosa és de pendre maravella de la grandesa de ànimo²⁴⁴ dels romans, qui, rudas en fets de mar, volien pugnar contra los cartaginesos, expertíssims²⁴⁵ en naus, dels quals ja per antich adquistada e
25 quasi ereditària era del mar la senyoria²⁴⁶, per consessió de totes nacions en aquell temps, e infinits navilis possehían. E los romans, sensa navili e sensa alguna speriència de mar²⁴⁷, fer naus²⁴⁸ e ab los cartaginesos venir a les mans

5 LOS ROMANS A FER NAUS] a fer naus los Romans *N. Esmena a partir de B i de l'ordre que té el títol en les rúbriques d'ambdós mss.* || 12 en] a B || 15 com] *om.* B || 19-20 a què] e que *N.*

²³⁴ *Geron*: enteneu 'Hieró II', tirà de Siracusa.

²³⁵ *Gergent*: enteneu 'Agrigent', ciutat siciliana.

²³⁶ *Lúcio Valèrio e Gayo Acticílio*: enteneu 'Luci Valeri Flac i Tit Otacili Cras', magistrats l'any 261 a.C. La confusió amb el prenom del segon es troba, com a mínim, en italià ('Caio Ottacilio', *F*, f. 14r), i sembla respondre a una confusió en la lectura de la inicial del nom (la 'te' per la 'ce') del llatí 'T. Octacilium' (Brèscia 1498, f. avir).

²³⁷ *gran*: simplificació del superlatiu 'grandissime' (*F*, f. 14r).

²³⁸ *lochs de marina*: reducció del binomi 'città e luoghi maritimi' (*F*, f. 14r).

²³⁹ *guastant e robant*: modificació de 'prede e ruberie e guastamento' (*F*, f. 14r). Alegre elimina el 'prede' ('preses') i canvia els substantius per gerundis.

²⁴⁰ *terras de marina*: traducció, amb eliminació, de 'città e terre marine' (*F*, f. 14v), amb eliminació de 'città', tal com ha fet en el mateix paràgraf. Vegeu nota anterior *lochs de marina*.

²⁴¹ *sol aquesta differència hi era*: amplificació de 'se non' (*F*, f. 14v). L'amplificació de l'original no és una metodologia habitual d'Alegre. Vegeu *Introducció*.

²⁴² *per corregudes de mar*: simplificació de 'da nimici era hostilmente non sanza gravissimi danni' (*F*, f. 14v).

²⁴³ *sens axèrcit de mar*: modificació de 'non altramente' (*F*, f. 14v), referit al 'navili' de la mateixa frase.

²⁴⁴ *grandesa de ànimo*: reducció del binomi 'generosità e incredibile grandezza d'animo' (*F*, f. 14v).

²⁴⁵ *expertíssims*: reducció del binomi 'expertissimi e exercitatissimi' (*F*, f. 14v). La reducció de binomis o trinomis (vegeu nota següent *del mar la senyoria*) és un mètode habitual del traductor. Vegeu *Introducció*.

²⁴⁶ *del mar la senyoria*: eliminació del trinomi 'la signoria e la gloria e la potentia del'acqua e il principato del mare' (*F*, f. 14v).

²⁴⁷ *sensa navili e sensa alguna speriència de mar*: traducció de l'italià 'senza navili, senza speranza alcuna di mare' (*A*, p. 46) i 'senza navi, senza navali, senza experientia alcuna di mare' (*F*, f. 14v), on el text d'Alegre té lliçons d'aquests dos manuscrits.

no dubtaren, no fent diferència si per mar ho per terra ab los cartaginesos aguessen {19v} a combatre. Ensès de tal cubdícia lo poble romà, naus cent e vint deliberaren metre en punt e aquestes de nou començar²⁴⁹, ordenant ésser les cent de cinch rems, l'avanç de tres. Les de cinch rems ab gran dificultat se
 5 acabaren, perquè en Itàlia no havia mestres sperimentats²⁵⁰ en tal faysó²⁵¹ de naus, mes ajudà'ls una de cinch rems presa per Àpio Clàudio²⁵² dels cartaginesos quant a Mecina passà, en la qual mirant los mestres aprengueren fer-na de tals. Mentre les naus se acabaven, la moltitut, a vogar [no abta], ne aprenia, en tal manera que, posats en la arena banchs per orda com en les naus
 10 stan, e en aquells asseguts, a la veu del còmit²⁵³, moura per la arena los rems²⁵⁴ aprenien.

E ja Gayo Cornèlio e Gayo Duèlho²⁵⁵ éran entrats en lo govern, e feta entre ells sort, a Cornèlio de les naus tocava lo govern e a Duèlho la guerra de terra, per la qual cosa Duèlho, en lo principi del consolat seu, passat en Sicília e
 15 rebut lo axèrcit de sos antecessors, per terra aparellava lo master per la guerra. Cornèlio era romà a Roma per spatxar les naus. Ffornit, donchs, lo marítim axèrcit²⁵⁶ e en la aygua per alguns dies exercitat, lo cònsol ab setze naus tirà vers²⁵⁷ Mecina, manant al restant que, quant en orde fossen, seguir-lo deguessen. E a Mecina arribat e havent al necessari provahit per cert master²⁵⁸,
 20 ab les setze naus anà a Líper,²⁵⁹ illa situada²⁶⁰ en lo mar toscà près de Sicília.

Durant açò²⁶¹ lo navili cartaginès stava a Palerm e ere'n capità aquell Aníbal²⁶² qui fo dins Gergent asitiat, lo qual²⁶³, axí {20r} tost com sabé Cornèlio²⁶⁴ ab setze naus ésser anat a Líper²⁶⁵, tramès un de sos perfets, Bonoda anomenat²⁶⁶, ab vint naus per encontrar lo cònsol. Donchs, Bonoda,
 25 arribant de nit a Lípar, trobant les XVI naus dels romans en lo port, tan prest les asaltà e les strengué, en modo que ni combatra podien ne partir-se del port.

1 ho] e B || 4 rems¹] rems e B || 8 [no abta]] inepta B : roza F || 16 a] en B.

²⁴⁸ *fer naus*: traducció, amb eliminació, de 'fare navi in fretta' (F, f. 14v), amb desaparició del circumstancial 'in fretta' ('amb pressa').

²⁴⁹ *començar*: modificació de 'incomincio edificare' (F, f. 14v). El verb en forma personal, el sentit del qual és l'únic que s'ha traduït, ha passat a infinitiu, el mode de l'altre verb italià.

²⁵⁰ *sperimentats*: simplificació de l'adjectiva 'che fatto mai havesse' (F, f. 14v). Vegeu nota ciutat de Itàlia a PGP I.7.

²⁵¹ *faysó*: enteneu 'forma', en italià 'generatione' (F, f. 14v).

²⁵² *Àpio Clàudio*: enteneu 'Api Claudi Càudex', cònsol aparegut amb anterioritat a PGP I.3.

²⁵³ *còmit*: enteneu 'oficial que comanda els galiots d'una galera'.

²⁵⁴ *moura per la arena los rems*: modificació de 'reducere le braccia e muovere li remi' (F, f. 15r).

²⁵⁵ *Gayo Cornèlio e Gayo Duèlho*: enteneu 'Gneu Corneli Escipiò Asina i Gai Duili', cònsols el 260 a.C.; en italià 'Caio Cornelio et Caio Duellio consoli' (F, f. 15r), amb eliminació del 'consoli'.

²⁵⁶ *lo marítim axèrcit*: ampliació de 'le navi' (F, f. 15r).

²⁵⁷ *tirà vers*: de l'italià 'dirizzandosi verso' (A, p. 48), més proper que la variant 'dirizzando suo viaggio verso' del testimoni F (f. 15r).

²⁵⁸ *per cert master*: enteneu 'a causa de veritable necessitat'.

²⁵⁹ *Líper*: enteneu 'Lípara', arxipèlag situat al nord de Sicília.

²⁶⁰ *illa situada*: simplificació de l'adjectiva 'la quale isola è posta' (F, f. 15r), procediment habitual del traductor. Vegeu nota anterior *sperimentats*.

²⁶¹ *Durant açò*: simplificació de 'in questo medesimo tempo' (F, f. 15r).

²⁶² *Aníbal*: enteneu 'Hannibal Giscó', comandant cartaginès.

²⁶³ *lo qual*: modificació de 'Annibale' (F, f. 15r). L'italià té dues oracions, que Alegre ha simplificat en una amb aquest pronom relatiu.

²⁶⁴ *Cornèlio*: modificació de 'il consolo romano' (F, f. 15r).

²⁶⁵ *ésser anat a Líper*: en italià 'non più essere ito a Lipari' (F, f. 15r).

²⁶⁶ *Bonoda anomenat*: per 'Bonoda' enteneu 'Boodes', prefecte d'Hannibal Giscó; simplificació de l'adjectiva 'il quale haveva nome Bonoda' (F, f. 15r), segons procediment habitual del traductor. Vegeu nota anterior *illa situada*.

E en aquest parill²⁶⁷ tan gran dels romans, introduït cert rahonament de acordi, venint lo cònsol a parlament, fo pres²⁶⁸ ab les setze naus e menat a Aníbal.

CAPÍTOL NOVÈ, DE LA PRIMERA BATALLA DE MAR, LA QUAL VENCEREN LOS ROMANS DURANT LO DIT CONSOLAT

- 5 Paria la fortuna granment aver favorejat los cartaginesos en lo principi de la guerra de mar²⁶⁹, mes poch après, com si venja volgués fer, los cartaginesos de semblant dan²⁷⁰ vexà, car ensuperbit Aníbal²⁷¹ per la presa del cònsol e de les naus, no prenent exemple de la pèrdua d'ells, mes proceint ab semblant gosar, sabent que la resta de les romanes naus devia fer camí²⁷² en Sicília, ab
10 sinquantena naus ben a punt²⁷³ los anà a l'encontra, e navegant per la via revessa vers ells²⁷⁴, inprovisament a l'spuntar d'un cap [se encontraren] ab lo navili romà, del qual tam prest circuït e vençut, quasi totes les naus sinquantena que ab si havia perdé, e la persona sua enclosa e quasi presa²⁷⁵ ab gran dificultat campà²⁷⁶.
- 15 Los romans, en aquest loch, primer foren avisats de la presa del cònsol e na- {20v} vili²⁷⁷ per aquells que ells presos tenien²⁷⁸, e axí, compensat lo guany ab lo dan, e mesclant la tristesa ab la alegria, s'esforçaren navegar en Sicília, per ço que las ciutats, qui per ells se tenien, per la presa del cònsol fora d'esperança no dassen volta ab los cartaginesos. E en Sicília arribades,
20 avisaren²⁷⁹ Gayo Duèlho de lur venguda, offerint obediència a sos comandaments, pus aquell era pres a qui per sort tocava de la mar lo govern. Duèlho, perquè sert era los cartaginesos no voler per terra venir a les mans e per mar sperava combatre, dexada la guàrdia e govern de l'exèrcit als tribuns, vingué al loch hon era lo navili, e, essent-li prés²⁸⁰ los cartaginesos, la una part
25 e altra combatre se disponia, fent²⁸¹ cada un provisió per obtenir victòria. Considerant, donchs, los romans que lurs naus éran forts²⁸², mes fexugues del rem²⁸³, e que les dels cartaginesos éran laugeras²⁸⁴, volent en aquesta part remediar, trobaren lo instrument qui's nomenà après «corbo»²⁸⁵. Aquest era

3 mar] ma N || 7 per] *Després comença R || 11 cap] camp B : promontorio F || [se encontraren]] se encontra BR : si scontro F || 13 e²] e ia B : e ya R || 23 dexada la] dexada N : lasciata la F || 25 altra] altra a BR.*

²⁶⁷ *parill*: modificació reductiva de 'tumulto e difficultà' (F, f. 15v).

²⁶⁸ *fo pres*: traducció, amb eliminació, de 'fu preso ad inganno' (F, f. 15v).

²⁶⁹ *de la guerra de mar*: afegitó en el text català, que contextualitza l'inici del capítol; la divisió per capítols no és troba en els mss. italians consultats.

²⁷⁰ *dan*: reducció del binomi 'danno et iactura' ('dany i desgràcia', F, f. 15v).

²⁷¹ *Aníbal*: enteneu 'Hanníbal Giscó', el mateix del capítol anterior.

²⁷² *camí*: traducció, amb eliminació, de 'camino per lo lito de Italia' (F, f. 15v).

²⁷³ *ben a punt*: reducció del binomi 'elette e bene in punto' (F, f. 15v).

²⁷⁴ *vers ells*: modificació de 'verso l'avenimento de Romani' (F, f. 15v).

²⁷⁵ *enclosa e quasi presa*: amplificació o error de lectura de 'anchora fu presa' (F, f. 15v). El català 'enclosa' pot ser una lectura errònia de l'italià 'anchora'.

²⁷⁶ *ab gran dificultat campà*: resum de 'ma poi trafugandosi per la battaglia fuora d'ogni speranza de'nimici e de suoi scampò e fuggi' (F, f. 15v). El resum de l'original italià és poc freqüent fins en aquest punt, però augmenta a partir d'aquí, especialment en els llibres segon i tercer. Vegeu *Introducció*.

²⁷⁷ *navili*: traducció, amb eliminació, de 'sedici navi' (F, f. 15v).

²⁷⁸ *per aquells que ells presos tenien*: resum de 'la qual cosa fu loro detta da Carthagini medesimi che presi havevano' (F, f. 15v).

²⁷⁹ *avisaren*: traducció, amb eliminació, de 'subito avisaro' (F, f. 15v).

²⁸⁰ *prés*: enteneu 'prop'.

²⁸¹ *fent*: reducció del binomi 'mettendosi in punto et faccendo' (F, f. 16r).

²⁸² *forts*: llegiu 'fortes', antic adjectiu d'una sola terminació; reducció del binomi 'forti e dure' (F, f. 16r).

²⁸³ *fexugues del rem*: modificació de 'poco atte à voltare e poco veloci' (F, f. 16r).

²⁸⁴ *laugeras*: reducció del binomi 'leggieri et preste' (F, f. 16r).

²⁸⁵ *corbo*: enteneu 'corvus', artillugi d'abordatge inventat pel cònsol Gai Duili.

ordenat en tal forma que en cada una proa se adressava un fust, als quals éran posades taules, retent scala ample de quatre peus e larga de sis brases, e de la una part a l'altra era cuberta la escala fins al genoll, e'n lo cap de la scala era un ferro agut²⁸⁶ e un anell, qui ab cordes ligat sostenia la escala. E acostant-se
 5 los enemichs, dexada la corda, queya la escala sobre la nau enemiga e ficave's lo ferro agut en modo que partir no's podia. E pujaven lavors los romans²⁸⁷ per aquella escala de dos en dos, los {21r} primers portaven los escuts davant²⁸⁸, los altres al costat²⁸⁹. E açò quant per proa venia, però si de banda se acostaven, per força de tal instrument²⁹⁰ de tota la nau s'i muntava, e per tal
 10 manera lavada la facultat de voltar, era forçat combatre ab batalla ferma²⁹¹ com si en terra fossen.

Ordenades e meses en punt totes coses, lo cònsol mogué son navili, anant a cercar los enemichs ab ferm preposít de combatre. Los cartaginesos²⁹², sentint²⁹³ los romans venir, aguéran gran alegria, confiant en lur valentia e art
 15 de mar, en què passaven los romans no sperimentats²⁹⁴. E axí, prest²⁹⁵ mesa en les naus lur gent, ab CXXX naus vingueren contra los romans ab tant menyspreu que no a dubtosa batalla, mes a certa presa de enemichs anar pensaven. E acostant-se los dos navilis²⁹⁶, gran²⁹⁷ maravella causà en los cartaginesos la novitat dels instruments per los romans en las proas portat²⁹⁸.
 20 Finalment, fent-se'n burla²⁹⁹, ab gran ramor³⁰⁰ vingueren contra los romans, e, com alguna nau dels cartaginesos se acostava als romans, dextat caure³⁰¹ lo corb, aquella retenien e combatent³⁰² la vencien. Per tal manera trenta naus

10 combatre] combatre ab combatra BR || 12 en] a B || anant] auant B : ando F || 17 a dubtosa] ab dubtosa R.

²⁸⁶ *ferro agut*: traducció, amb eliminació, de 'ferro aguzzo in forma di piccone' (F, f. 16r).

²⁸⁷ *los romans*: afegitò del català, de finalitat contextualitzadora.

²⁸⁸ *davant*: traducció, amb eliminació, de 'innanzi al petto' (F, f. 16r).

²⁸⁹ *costat*: traducció, amb eliminació, de 'portavano gli scudi dallato per coprirsi dalle balestre' (F, f. 16 r).

²⁹⁰ *tal instrument*: modificació de 'corbo' (F, f. 16r). En relació a aquest mètode de substitució de termes, vegeu nota *gent* a PGP I.7 i *Introducció*.

²⁹¹ *ferma*: reducció del binomi 'stabile e ferma' (F, f. 16r).

²⁹² *cartaginesos*: traducció, amb eliminació, de l'italià 'Carthaginesi in questo tempo erano presso à Milazo' (F, f. 16v).

²⁹³ *sentint*: traducció, amb eliminació, de l'adjectiva 'li quali sentendo' (F, f. 16v).

²⁹⁴ *sperimentats*: reducció del binomi 'rozi e inexperti' (F, f. 16v).

²⁹⁵ *prest*: enteneu 'sense tardar'.

²⁹⁶ *los dos navilis*: modificació de 'insiemi' (F, f. 16v).

²⁹⁷ *gran*: eliminació del grau superlatiu de l'italià 'grandissima' (F, f. 16v).

²⁹⁸ *per los romans en las proas portat*: traducció, amb eliminació, de l'italià 'in sule navi Romane, si come cosa nuova e al tutto inusitata' (F, f. 16v).

²⁹⁹ *fent-se'n burla*: traducció, amb eliminació, de l'italià 'faccendosi beffe di tale inventione e parendo loro cosa grossa' (F, f. 16v). L'eliminació de l'oració anterior 'si come ...' (vegeu nota anterior *per los romans en las proas portat*), ha apropiat 'els instruments' de l'oració anterior a aquest punt, fet que ha permès substituir aquí el sintagma 'di tale inventione' per un pronom àton.

³⁰⁰ *ab gran ramor*: traducció simplificada de 'con grandissimo impeto e grida concitate loro navi' (F, f. 16v). Aquest tipus de simplificació, no habitual fins ben entrada la traducció, pot ser una expansió del mètode inicial d'eliminació de binomis. Així, quan Alegre es familiaritza amb la reducció de sinònims comença resumir altres aspectes del text, com si, a mesura que avança la feina, vagi sentint-se amb més autoritat per eliminar i simplificar. Recordem que Alegre acaba resumint molt el text en el llibre III.

³⁰¹ *dextat caure*: traducció, amb eliminació, de 'com'era ordinato, lasciate cadere' (F, f. 16v).

³⁰² *e combatent*: simplificació de 'et trapassati in su la nave nimica con l'armi in mano combattevano' (F, f. 16v), amb desaparició de tota una oració.

cartagineses, qui al principi havien investit³⁰³, foren vençudes³⁰⁴, entre les quals fo presa la nau hon era Aníbal, e deye's aquella ésser ab què Pirro passà en Itàlia, sobre la qual lavors portat Aníbal, capità dels cartaginesos, essent dels romans presa,³⁰⁵ ell saltà en un bergantí e scapà³⁰⁶ de les mans dels romans³⁰⁷. {21v} Les altres naus, vent part de las lurs preses, deliberaren³⁰⁸ no per proa, mes de costat investir³⁰⁹, la qual cosa poch los aprofità, car em modo éran ordenats los dits instruments³¹⁰ que a totes parts voltar-se podien³¹¹, e, venint a les mans, los romans, com a més sperimentats en las armes³¹², leugerament vensien.³¹³ E [axí] los cartaginesos foren vensuts e perderen naus cinquanta³¹⁴, fugint³¹⁵ la resta. E fou aquesta la primera vegada³¹⁶ que los romans per mar adquiristaren fama³¹⁷, car ans la glòria era als cartaginesos dada per totes nacions³¹⁸. Quant de açò se alegraren los romans! Declaren les honors a Gayo Duèlho³¹⁹ atorgades, que no sol per aquesta victòria triumfà, mes perpètuas honors li foren dades en memòria que ell primer de tots los romans havia dels cartaginesos en mar obtenguda victòria. Aprés la rota als cartaginesos dada³²⁰, lo cònsol ab ses naus anà a socórrer Sagesta³²¹, ciutat amiga del poble romà³²², qui en aquell temps per los cartaginesos assetjada stava. E arribat, havent-la del siti desliurada, combaté una terra als cartaginesos obedient, nomenada Musela³²³, e aquella per força pres.

2 aquella ésser] esser aquella BR : questa essere F || 4 un] Afegit a la interlinia R || 5 part] om. N || 7 a] Després s'interromp R || 9 [axí]] axi a la fi B : Siche alla fine F || 13 victòria] Després reprèn R || 15 cartaginesos] cartaginesos dada R.

³⁰³ *havian investit*: simplificació de 'havevano fatto impeto contra le navi Romane' (F, f. 16v).

³⁰⁴ *vençudes*: reducció del binomi 'prese e vinte' (F, f. 16v).

³⁰⁵ *dels romans presa*: simplificació de 'essendovi sopraggiunto il corvo e vinta da romani' (F, f. 16v).

³⁰⁶ *scapà*: reducció del binomi 'fuggi e scampò' (F, f. 16v).

³⁰⁷ *dels romans*: traducció, amb eliminació, de 'de romani, ma la nave sua rimase presa' (F, f. 16v).

³⁰⁸ *deliberaren*: traducció, amb eliminació, de 'temendo li corvi deliberarone' (F, f. 17r).

³⁰⁹ *no per proa, mes de costat investir*: simplificació de 'non fare impeto per lo diritto contra le prore de romani, ma per lo traverso' (F, f. 17r).

³¹⁰ *los dits instruments*: modificació de 'le machine de corvi' (F, f. 17r), segons procediment habitual del traductor. Vegeu nota anterior *tal instrument*, on també se substitueix el mot 'corvus' per 'instrument'.

³¹¹ *voltar-se podien*: resum de 'rivolgere si potevano, sichè o da prora o da banda che venissero afferrate erano da corvi' (F, f. 17r), amb eliminació de l'explicativa, innecessària perquè ja queda explicat que la possibilitat de girar-se es deu al corvus. Amb tot, en la traducció hi ha una eliminació del nom 'corvus', que a l'italià apareix sovint i en català només quan se'l defineix la primera vegada. Vegeu nota anterior *los dits instruments*.

³¹² *sperimentats en las armes*: modificació reductiva de 'più robusti huomini e più provati nell'armi' (F, f. 17r).

³¹³ *vensien*: reducció del binomi 'vantaggiavano et vincevano' (F, f. 17r).

³¹⁴ *perderen naus cinquanta*: traducció, amb eliminació, de l'explicativa 'perderono navi cinquanta che rimasero prese' (F, f. 17r). El text català no especifica si les naus van ser preses o enfonsades.

³¹⁵ *fugint*: modificació de 'per paura tutte si fuggiro' (F, f. 17r), on el català elimina una certa redundància, entre 'per paura' i 'si fuggiro'.

³¹⁶ *vegada*: modificació de 'bataglia' (F, f. 17r).

³¹⁷ *fama*: reducció del binomi 'gloria e fama' (F, f. 17r).

³¹⁸ *dada per totes nacions*: afegit del català, no present en els textos consultats.

³¹⁹ *Gayo Duèlho*: llegiu 'Gai Duili', cònsol l'any 260 a.C.

³²⁰ *la rota als cartaginesos dada*: modificació amplificativa de 'la vittoria' (F, f. 17r).

³²¹ *Sagesta*: llegiu 'Segesta', ciutat siciliana al nord-oest de l'illa.

³²² *ciutat amiga del poble romà*: traducció amb simplificació de l'explicativa 'la quale era città amica del popolo romano' (F, f. 17r), segons procediment habitual del traductor. Vegeu nota capítol anterior *Bonoda anomenat*.

³²³ *Musela*: llegiu 'MaceHa', ciutat siciliana favorable als cartaginesos.

- Durant en la mar tal exercissi, en lo exèrcit romà, qui, com dit és, era [stat] sota govern dels tribuns, començà de haver grans discòrdies³²⁴, e vingueren perquè entre los romans e los altres italians, qui en ajuda lur éran venguts, havien passades paraules de menyspreu, en manera que, desdenyats los {22r} italians, se separaren dels romans e féran camp per si³²⁵. E de açò percebut Amílcar³²⁶, cartaginès capità de la gent de terra, en la nit de improvís los italians assaltà, dant-los gran dan, car més de IIII mília ne matà e los altres a gran fatiga se deffensaren. Per què³²⁷, lo següent dia, posades a part les discòrdies, tornaren a allotjar ensemps ab los romans.
- En la fi de aquest any, tornat Aníbal a Cartayna e del govern havent dada rahó, fou altra vegada ab les naus tramès en Serdenya, perquè ja los romans en aquella illa començaven a passar. E havent aquí per algun temps bé provat, finalment en lo port de Càller³²⁸ enclòs perdé totes les naus, mes la persona sua ab la usada art escapà e fugí³²⁹, la qual cosa essent-li inputada a culpa per los cartaginesos, segons lur ley fou en creu posat e mort.

CAPÍTOL DEÈ, DEL CONSOLAT DE GAYO SUPLÍCIO E AULO RUTÍLIO, QUI EN LUR TEMPS PRENGUEREN ÍPANA, MITÍSTRATO, CAMERINA, E VENCEREN LA SEGONA BATALLA DE MAR

- En lo següent any no res digne de recort se féu en Sicília, mes [lo any] après foren cònsols Gayo Suplício e Aulo Rutílio³³⁰, qui³³¹ en Sicília passats, vent los cartaginesos fer [camp] en³³² la ciutat de Palerm, ab lur exèrcit en aquell loch vingueren, e, ordenades les squadres, fins a les portes de Palerm se presentaren. Los cartaginesos en [lo mur] se amostraven, no volent {22v} exir de fora per combatre. E de aquí partits, los cònsols asetjaren Ípana e Mitístrato³³³, e aquestas dues terras per siti prengueren, e après contra Camerina anant, aquella per força prengueren. Ffo presa encara per aquests matexos cònsols la ciutat anomenada Entna, e assetjat Líper³³⁴.
- En lo temps de aquests cònsols se féu una altra batalla per mar ab los cartaginesos, no emperò concertada, mes ab sobtat cars³³⁵, car essent Aulo Rutílio ab son navili prés³³⁶ de Tíndar, ciutat de Sicília, viu passar naus de

1 [stat]] restat BR : rimaso F || 11 los] *Després s'interromp R* || 15 mort] *Després reprèn R* || 16 E] *om. R* || 19 [lo any]] lo altre any BR : l'altro anno F || 21 [camp]] cap NBR : campo A : capo F. *Vegeu nota* fer camp en || 23 [lo mur]] los murs BR : alle mura F || 25 dues] dos BR || 26 Camerina] Tamerina B || 29 Aulo] en lo B.

³²⁴ *discòrdies*: reducció del binomi 'discordie e contese intra se medesimo' (F, f. 17r).

³²⁵ *per si*: enteneu 'a part'.

³²⁶ *Amílcar*: general cartaginès vencedor a la batalla de Drèpanum, no l'Hamílcar Barca.

³²⁷ *Per què*: enteneu 'I per això'.

³²⁸ *port de Càller*: de l'italià 'porto di Calleri' (A, p. 57); F té 'porto di cavalieri' (f. 17v). L'original llatí no especifica el lloc (Brèscia 1498, aviv).

³²⁹ *escapà e fugí*: de l'italià 'scampò et fuggissi' (F, f. 17v), binomi eliminat damunt segons procediment habitual del traductor. Vegeu nota anterior *scapà*.

³³⁰ *Gayo Suplício e Aulo Rutílio*: enteneu 'Gai Sulpici Patercle i Aule Atili Calatí', cònsols l'any 258 a.C.

³³¹ *qui*: modificació de 'questi due consoli' (F, f. 17v), perquè el català tradueix amb una adjectiva dues oracions independents de l'italià.

³³² *fer camp en*: enteneu 'fer campament en'; traducció, amb eliminació, de 'fare campo di sue forze' (A, p. 57); potser l'italià tradueix d'una variant com 'fare capo di sue forze' ('fer cap, dirigir-se cap a un lloc', F, f. 17v), eliminant l'italià 'di sue forze' per manca de sentit, però l'expressió 'fer camp' és habitual en aquesta traducció, i 'cap' pot haver perdut la titlla.

³³³ *Ípana e Mitístrato*: enteneu 'Hípana i Mitístrat', ciutats sicilianes.

³³⁴ *Entna, e assetjat Líper*: enteneu 'Henna, i assetjades les Lípares', ciutat siciliana de l'interior, a l'est de Mitístrat, i arxipèlag al nord de Sicília, respectivament.

³³⁵ *ab sobtat cars*: enteneu 'per un esdeveniment sobtat'; reducció del binomi 'sprovedutamente et con subito caso' (F, ff. 17v i 18r).

³³⁶ *prés*: enteneu 'prop'.

cartaginesos no molt luny de aquell loch, e anaven a Líper, per la qual cosa ab cuyta féu muntar la gent sobre les naus e seguí los cartaginesos, anant primer la nau del cònsol, e seguien-lo deu naus, les altres per partir³³⁷ se metien a punt. Vaent los cartaginesos les naus romanes venir-los demunt, voltats ab
 5 presteza, asaltaren lo cònsol e les deu naus tant furiosament, que en lo primer ardor del combatre de X naus les VIII meteren a fons e sola restà aquella qui lo cònsol portava, la qual fugint fo perseguida dels enemichs³³⁸. Sobrevingué la resta del navili romà, e feta aspra³³⁹ batalla, finalment los romans prengueren X naus³⁴⁰, e vuyt combatent³⁴¹ ne affonaren. Les altres fugiren a Líper, a hon
 10 primer era lur camí, mes de aquesta batalla en modo partiren que cada una de les parts se creya haver vençut. Los romans, perquè avien pres major nombre de naus e perquè a la fi los cartaginesos éran fugits, se afermaven ésser vencedors. E de la part altra, per los {23r} cartaginesos se [ablegava] haver affonades VIII naus de romans, e que ells, essent menys en nombre que los
 15 romans, havien per bon spay sostinguda la batalla contra lurs forças grans³⁴². E per tal contesa³⁴³ a majors coses se aparellaven.

Ja en lo senat romà moltes vegades se era tractat si millor fos la guerra en Àffrica mudar, essent-los cosa manifesta poder ab poch affany en Àffrica pendre terra, e que los pobles de aquells lochs éran hòmens vils³⁴⁴ e en les
 20 armes poch sperimentats, e més lo pahís riquíssim³⁴⁵. E axí, leugerament se crehia mudar allí la guerra e no's dubtava ésser aquesta la via³⁴⁶ per lavar los cartaginesos de Sicília, si a la pàtria lur³⁴⁷ era moguda guerra³⁴⁸. E per aquesta rahó fo deliberat rametre als cònsols lo poder passar en Àffrica e aquí fer guerra com a ells paragués. E per ço, major navili del primer ordenant, feren
 25 CCCXXX naus, totes de cinch remes.

CAPÍTOL ONZÈ, DEL CONSOLAT DE MARCO ATÍLIO RÈGULO E LÚCIO MÀLLIO, E DE LA TERÇA, MÉS DE TOTES GRAN, BATALLA DE MAR, QUE LOS ROMANS VENCEREN

Cònsols eren en aquell any Marco Atílio Règulo e Lúcio Màoio³⁴⁹, hòmens
 30 fortíssims e bé destres en guerra, qui havent deliberat passar en Àffrica partiren del port de Mecina, hon totes les naus ajustades staven, e tengueren la drete via de la illa, passant Tauromina e Saragoça e [la Licata]³⁵⁰ e Capo

1 cartaginesos] Çicilia iiii R. *Després s'interromp R || 7 fo perseguida*] perseguida B || 13 [ablegava]] allegaua B || 16 per tal] per la tal B || 23 fo] om. B : fu F || 27 MÉS DE TOTES GRAN, BATALLA DE MAR] batalla de mar mes de totes | gran N. *Elecció de la variant de B perquè concorda amb les rúbriques d'ambdós testimonis NB || 32* [la Licata]] ualicato B : valicato F : superato Brèscia. *Vegeu nota la Licata.*

³³⁷ *per partir*: afegitò del text català, no present en la resta de textos italians consultats.

³³⁸ *enemichs*: modificació de 'carthaginesi' (F, f. 18r), en un procediment habitual del traductor. *Vegeu nota los dits instruments* a PGP I.9.

³³⁹ *aspra*: reducció del binomi 'dura et aspra' (F, f. 18r).

³⁴⁰ *X naus*: traducció, amb eliminació, de l'italià 'dieci navi de carthaginesi' (F, f. 18r).

³⁴¹ *combatent*: afegitò del català, no present en la resta de textos italians consultats.

³⁴² *lurs forças grans*: modificació de 'tutto il navilio de Romani' (F, f. 18r).

³⁴³ *E per tal contesa*: simplificació de l'italià 'et cosi dall'una parte et dal'altra accesi di gara et di contesa' (F, f. 18r).

³⁴⁴ *vils*: reducció del binomi 'vili et covardi' (F, f. 18r).

³⁴⁵ *riquíssim*: simplificació de 'essere pieno di ricchezza et di preda' (F, f. 18v).

³⁴⁶ *la via*: reducció de 'la via et il modo' (F, f. 18v).

³⁴⁷ *a la pàtria lur*: reducció del binomi 'a casa loro nella patria propria' (F, f. 18v).

³⁴⁸ *guerra*: traducció, amb eliminació, de l'italià 'il pericolo della guerra, molto più tosto che se in Cicilia si contendesse' (F, f. 18v). S'elimina la comparativa 'molto più ...' perquè el sentit que expressa ja es desprèn de l'oració.

³⁴⁹ *Marco Atílio Règulo e Lúcio Màoio*: enteneu 'Marc Atili Règul i Luci Manli Vulsó', cònsols l'any 256 a.C.

³⁵⁰ *la Licata*: error de traducció de 'valicato il promontorio di Pachino' ('passat el turó de

Passer³⁵¹, tirant per la mà dreta devers Gergent³⁵². E aquí posats en nau los exèrcits, {23v} [se meteren] en ordre per passar en Àffrica.

Vent los cartaginesos lo cònsol³⁵³ dels romans ne feren gran stima e dispongueren-se ab totes lurs forces empatxar³⁵⁴ lo pas, stimant fer molt per
 5 lur stat que la guerra en Sicília stigués e no's mudàs en Àffrica³⁵⁵. E per aquesta rahó, los cartaginesos CCCL naus³⁵⁶ en lo port de Lilibeo ajustades tenien. Essent, donchs, lo prepòsit dels romans passar e lo dels cartaginesos contrastar, de necessitat se havia a seguir batalla³⁵⁷. En les naus romanes era tot lo exèrcit no sol per la mar, mes per la sperada guerra de terra³⁵⁸ portaven
 10 gran nombre de cavalls; per ço tiraren ab la armada, ajustant los lenys abtes per cavalls aportar. Tot essent ordenat, muntaren en les naus³⁵⁹. L'orde era aquest, que cada una de cinch rems portava tres-cents hòmens del rem e cent e vint per a combatre. Aquest nombre se servava per abdues les parts³⁶⁰. E axí, en les naus romanes foren més de CL milia hòmens, e per semblant los
 15 cartaginesos [posaven] lo dit nombre³⁶¹, les quals coses són maravella no sol a qui hi fo present³⁶², mes als hoints porta spant. Tota la armada dels romans fou divisa per los [cònsols] en quatre parts, e cada una de aquellas anomenaven «esquadra» a semblança de las de terra. E retien triangla ab la punta girada als anamichs. En [aquesta] éran les dues naus dels cònsols, e a cada un d'ells
 20 seguia una squadra, stenent-se de banda, en modo que la proa de la darrera anava fora de la popa de la primera³⁶³. En lo mitg de aquestas dos ales anava

1 mà] uia B : mano F || 2 [se meteren]] om. NB : si missero F || 10 tiraren] triaren B || 12 rem e] Després reprèn R || 13 per a] de B || 15 [posaven]] passauen B. Vegeu nota CL milia hòmens, e per semblant los cartaginesos posaven lo dit nombre || 17 [cònsols]] Cartaginesos NBR : consoli F || 19 [aquesta]] aquesta punta B : questa punta F || 20 de'] om. R.

Paquínium', F, f. 18v), en llatí 'superato Pachinni promontorio' (Brèscia 1498, f. aviii^r). El ms. B encara conserva el 'valicato' italià, segurament perquè es troba entre conjuncions i topònims, i és entès com una ciutat; el corrector del ms. N, algú amb autoritat, corregeix el 'valicato' pel topònim sicilià més semblant ('Licata'), cosa que indica que té coneixements geogràfics de l'illa, com Alegre. La correcció de N, però, és un error, perquè la ciutat de Licata està situada a la costa sud de Sicília, i no en el recorregut que aquí s'explica, entre Messina i el cap Paquínium.

³⁵¹ *Capo Passer*: enteneu 'Capo Passero', sobrenom local del cap Paquínium, a l'extrem meridional de l'illa.

³⁵² *Gergent*: enteneu 'Agrigent', ciutat siciliana.

³⁵³ *lo cònsol*: traducció errònia, potser per mala lectura, de l'italià 'il consiglio' (F, f. 18v).

³⁵⁴ *empatxar*: simplificació de l'italià 'obviare et impedire' (F, f. 18v).

³⁵⁵ *en Àffrica*: traducció, amb eliminació, de 'in Affrica per terra' (A, p. 61).

³⁵⁶ *los cartaginesos CCCL naus*: traducció, amb eliminació, de 'li carthaginesi havevano messo in punto grande armata di navi trecento cinquanta' (F, f. 18v).

³⁵⁷ *batalla*: reducció del binomi 'zuffa e battaglia' (F, f. 18v).

³⁵⁸ *de terra*: simplificació de 'la quale intendevano fare in Affrica per terra' (A, p. 62), amb eliminació d'Àfrica i conservació del 'per terra', en una reducció semblant a l'efectuada amb els sinònims.

³⁵⁹ *muntaren en les naus*: traducció, amb eliminació, de 'montare le navi e distribuire l'exercito' (F, f. 19r).

³⁶⁰ *abdues les parts*: modificació de 'romani e per carthaginesi' (F, f. 19r).

³⁶¹ *CL milia hòmens, e per semblant los cartaginesos posaven lo dit nombre*: resum de 'cento quaranta migliaia d'huomini. In quelle de carthaginesi furono solamente huomini atti a battaglia di mare, e nientedimanco fu il numero delli huomini più che cento cinquanta migliaia' (F, f. 19r). El nombre d'efectius cartaginesos igualat al dels romans es troba en el ms. L ('cento cinquanta migliaia', f. 23v). En llatí les forces són desiguals: 'milia centum et quadraginta' (Brèscia 1498, f. aviii^r) per als romans i 'milia centum et quinquaginta' (Brèscia 1498, f. aviii^r) per als cartaginesos.

³⁶² *fo present*: reducció del binomi 'fu presente e vidde' (F, f. 19r).

³⁶³ *en modo que la proa de la darrera anava fora de la popa de la primera*: resum de 'perchè ciascuna prora di nave guardava innanzi. A questo modo dilatandosi ciascuno de corni, risultavano li lati del triangolo' (F, f. 19r), traduint el text segons el seu sentit, mètode que té més presència a mesura que avança la traducció.

- lo navili qui los cavalls aportava. E la quarta squa- {24r} dra clohia³⁶⁴ lo triangle. Los cartaginesos éran a Eraclia³⁶⁵, e aquí, vent acostar los romans, feren quatre parts de lurs naus, ordenades en figura de falç, e la un³⁶⁶ cap ab lo altre³⁶⁷ se tocava, l'altre era stès en alta mar. E de l'hu a l'altre éran ordenades
- 5 les naus de una a una en figura de mitg cercle. Capitans eren³⁶⁸ Annon e Amílcar³⁶⁹, dels quals Annon ab totes les més laugeras naus governava la drete banda, qui més se lunyava de terra, e Amílcar en lo mitg de la armada governava fins a terra.
- Ordenades en tal manera lurs squadres, essent ja prés l'un navili de l'altre,
- 10 los cartaginesos ab grans³⁷⁰ crits se enpengueren contra los romans, ne ab menors crits e esforç los fo respost. Vist los cònsols en la primera junta la esquadra dels cartaginesos longa e sotil, vigorosament feriren en lo mitg de ella, e tan prest com ja era per Amílcar ordenat començaren los cartaginesos a fugir, e açò per desviar los romans. La qual cosa com pensaven los vingué, car
- 15 les dos squadres qui seguien los cònsols, mogudes de cobdícia, desordenades³⁷¹, abandonaren les altres naus, en manera que nua romàs la esquadra del mitg, hon éran los cavalls, e la darrera, qui clohia lo triangle. Essent, donchs, les dues primeres squadres dels romans desareglades e lunyades de loch deffensiu per a ells³⁷², Amílcar³⁷³, dant un senyal, ja ab los
- 20 seus enprès³⁷⁴, les naus dels cartaginesos, qui fogien, daren volta e circuïren los cònsols ab lur squadra, affligint-los per dura e aspra batalla ab tant esforç que a fatiga defenssar-se pogueren. En aquest mateix temps, Annon, {24v} qui governava la squadra stesa en alta mar, ruhinant³⁷⁵ ab gran e furiós sforç contra la darrera squadra dels romans, aquella asaltà³⁷⁶. E per semblant la altra
- 25 squadra dels cartaginesos, qui era prés de terra, assaltà aquellas naus romanes qui éran ordenades a guardar los lenys³⁷⁷ qui portaven cavalls. En aquesta manera, tres batalles navals en un temps e en lochs vehins se exercien, en les quals de art e ardiment los cartaginesos als romans avansaven, mes si a les mans de prop se venia, los romans ab molt avantatge³⁷⁸ d'ells havien la milloria. En cada una de les batalles era lo nombre de les naus igual, car
- 30 Amílcar havia ab si dos squadres, qui combatien contra los cònsols ab dos squadres, e en los altres lochs una squadra de cartaginesos e una de romans peleaven³⁷⁹.

11 crits e esforç] e esforç *NBR* : grida et impeto *F* || fo] *Afegit a la interlínia B* || 15 dos] dues *BR* || de] *om. N* || 30 igual] igual per ço. *Amb ço afegit a la interlínia R*.

³⁶⁴ *clohia*: reducció del binomi 'veniva dietro e chiudeva' (*F*, f. 19r).

³⁶⁵ *éran a Eraclia*: reducció del binomi 'partiti da Lilibeo erano venuti ad Heraclia' (*F*, f. 19r).

³⁶⁶ *la un*: llegiu 'lo un', forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

³⁶⁷ *lo altre*: modificació de 'il lito' ('la costa', *F*, f. 19r), per la semblança entre 'illito', escrit així al ms. *F*, amb 'laltro', segurament el que ha llegit el traductor.

³⁶⁸ *Capitans eren*: traducció, amb eliminació, de 'capitani erano de carthaginesi' (*F*, f. 19v).

³⁶⁹ *Annon e Amílcar*: enteneu 'Hannó el Vell i Hamílcar', no el Barca, generals púnics.

³⁷⁰ *grans*: reducció del binomi 'grandi et terribili' (*F*, f. 19v).

³⁷¹ *desordenades*: afegitò del català, no present a cap dels textos italians consultats.

³⁷² *de loch deffensiu per a ells*: amplificació de l'italià 'da suoi' (*F*, f. 19v).

³⁷³ *Amílcar*: traducció, amb eliminació, de l'italià 'Amilcare parendogli havere assai separatole' (*F*, f. 19v).

³⁷⁴ *enprès*: enteneu 'convingut, acordat'.

³⁷⁵ *ruhinant*: enteneu 'fent mal, atacant'.

³⁷⁶ *asaltà*: reducció del binomi 'assaltò e percosse' (*F*, f. 19v).

³⁷⁷ *los lenys*: modificació de 'delle navi' (*F*, f. 19v).

³⁷⁸ *ab molt avantatge*: modificació de 'per virtù e per fortetza' (*F*, f. 20r).

³⁷⁹ *peleaven*: simplificació de 'per ciascuna battaglia insieme s'azuffava' (*F*, f. 20r).

A hon quins crits e ramors, quants vârios cassos, orrós direm nosaltres que hi fossen! Tres grandíssimes e aspríssimes³⁸⁰ batalles en un mateix temps e en patita distància de loch ab moltitud de stralles, armes de mà, envestir de naus e ab tots instruments de fer morir l'u a l'altre combatre se veyà. Moltes naus
 5 rotes, moltes affonades, escampats havien los hòmens per la mar, dels quals alguns sobre los propis scuts nadar esforçaven, altres ab posts, altres ab remes cercaven lur restauració. La mar, per les moltes ferides e morts, plena era de sanch e mudant lo natural color se tornava vermella e a mirar spantable. Les naus qui combatien sobre los cossos morts de necessitat havien fer camí³⁸¹. De
 10 {25r} colps, crits e plants cels e totes les vehines ribas ressonaven³⁸², per ço que en aquesta batalla éran naus set-sentes rostrades³⁸³, sens altres qui per portar cavalls³⁸⁴ lo exèrcit seguien. Per què, devenia³⁸⁵ que aquesta batalla naval, per la multitud de naus e orde, era com una de terra. En aquest axí greu perill e grandíssima pugna, finalment agué principi la victòria d'aquell loch
 15 d'on era començada la batalla, per ço que los dos cònsols en la primera squadra combatien, qui, dels enemichs enciruhits, vent-se en tal perill e que si no en lurs forces³⁸⁶ speranza havien, confortant los seus, ab gran sforç daren al dós³⁸⁷ a Amílcar, rompent per força los cartaginesos³⁸⁸, e si alguna nau resistir presumia, lançat sobre ella lo corb, hi passaven e ab gran virtut
 20 combatent los vensien. Feyà als romans gran utilitat la presència dels cònsols, per ço com en les batalles moltes més coses fan los combatadors per por de vergonya ho per desig de glòria, que per vera virtut. E més que los cònsols éran hòmens tals que, per exemple de si, podien los molts cuarts³⁸⁹ [atendre] a animositat, per ço com en tots forts fets e de perill primer lurs persones
 25 metien.

En tal manera³⁹⁰ obtenguéran dels cartaginesos victòria, metent en fuyta Amílcar e los seus³⁹¹. Marco Atílio Règulo³⁹², vent los cartaginesos en la primera batalla romputs, dexà son companyó, qui ls seguia, e ell ab la sua squadra vingué a socórrer los romans qui combatien en les altres batalles. E
 30 primer donà socors a aquells de la darrera squadra, qui, {25v} per Annon asprament combatuts, a gran fatiga se deffensaven. Mes, sobrevingut lo

8 lo] la BR || 13 greu] gran R || 15 d'on] on R || 19 lançat] lançats N || 22-23 per vera virtut. E més que los cònsols éran hòmens tals, que] om. R || 23 [atendre]] accendre BR. *L'italià té 'accendere gli animi a gagliardia' (F, f. 20v), en llatí 'ignavum ad fortitudinis opera incendere' (Brèscia 1498, f. aviii). La primera redacció del text català devia dur 'accendre a animositat', amb l'italianisme d' 'accendere' enloc d' 'encendre'. Però, com que 'accendre a animositat' no significa res, N modifica o llegeix el verb com a 'attendre', i elimina el que creu una geminació de tt.. Tot i que 'accendre a animositat' no signifiqui res, és la probable traducció d'Alegre, amb força italianismes. La variant demostra un arquetip [X] comú a tots tres manuscrits catalans. Vegeu Introducció-davantall || 28-29 sua squadra] squadra sua BR : sua schiera F.*

³⁸⁰ *grandíssimes e aspríssimes*: de l'italià 'grandissime et asprissime' (F, f. 20r), sense simplificació dels superlatius, com ha fet habitualment fins en aquest punt, potser per influència de l'exclamativa.

³⁸¹ *havien fer camí*: enteneu 'havien de fer camí', construcció antiga d'obligació amb el verb 'haver' més infinitiu però sense preposició (DCVB, s.v. *haver* II.2c).

³⁸² *cels e totes les vehines ribas ressonaven*: llegiu 'els cels i totes les ribes veïnes ressonaven'.

³⁸³ *rostrades*: enteneu 'armades de punxa o rostre'.

³⁸⁴ *cavalls*: reducció del trinomi 'cavalli e vettovaglia e altre cose necessarie' (F, f. 20r).

³⁸⁵ *devenia*: enteneu 's'esdevenia'.

³⁸⁶ *lurs forces*: modificació reductiva de 'nella virtù e nello ardire' (F, f. 20v).

³⁸⁷ *dós*: enteneu 'dors, part posterior'.

³⁸⁸ *los cartaginesos*: traducció, amb eliminació, de 'le schiere de carthaginesi' (F, f. 20v).

³⁸⁹ *cuarts*: enteneu 'covards'.

³⁹⁰ *tal manera*: simplificació de 'questa sollecitudine et franchigia' (F, f. 20v).

³⁹¹ *metent en fuyta Amílcar e los seus*: resum de 'occidendo molti carthaginesi e molte loro navi affondando in tal forma che finalmente Amílcar e li suoi si misero in fuga' (F, f. 20v).

³⁹² *Marco Atílio Règulo*: amplificació de 'Marco Attilio' (F, f. 20v).

cònsol, pres sforç, començaren a resistir als cartaginesos. E de la part altra, lo cònsol ab les naus sues victorioses los assaltà, faent gran occisió e moltes naus afonant. Axí finalment Annon, combatut a dos costats³⁹³, ab ses naus per scapar a tal perill en alta mar se alongà³⁹⁴. Restava la terça batalla, qui era prés de terra, a hon lo pigor havien los romans, perquè menys éran lurs naus que
 5 las dels enemichs, e enpatxades per los cavalls e altres robes³⁹⁵ que portaven. E axí, los cartaginesos, en aquesta terça batalla, éran pus forts e vencedors se mostraven, havent ja conduïts los romans prés³⁹⁶ de terra, en loch que's podien dir perduts. Essent en aquest perill los romans de la terça batalla, en un mateix
 10 temps Marco Atilio, vencedor de la quarta squadra, e Gayo Màllio³⁹⁷, de la persecució de la primera batalla, vingueren en socors, e, matent los cartaginesos enmitg, aquells rompéran e dispersiren, affonant e prenent d'ells moltes naus ab gran occisió.

En tal manera los romans en tres grandíssimes batalles, romputs e discipats
 15 lurs enemichs, obtengueren gloriosa victòria. En aquestas tres batalles de la part dels romans periren XXIII naus e dels cartaginesos foren les naus rompudes més de trenta, e les preses foren sexanta-quatre.

CAPÍTOL DOTZÈ, DE LA PASSADA EN ÀFFRICA DURANT LO DIT CONSOLAT,
 E DEL SITI E PRESA DE CLÍPEA, E DE LA TERÇA BATALLA E DE LA PRESA DE
 20 ADIRA

{26r} Aprés aquesta victòria los cònsols, aturant alguns jorns en Sicília, readobades lurs naus³⁹⁸ e mesos en ordre del necessari³⁹⁹, prengueren viatge vers Cartayna⁴⁰⁰, e, sensa trobar contradicció, passaren en Àffrica e prengueren terra en lo cap de Mercuri,⁴⁰¹ e aquí deliberaren assetjar la ciutat de Clípea⁴⁰². E
 25 per ço, les naus tiraren en terra, circuhint-les de valls e stacats, e assignant-hi gent per a guardar-les, perquè los enemichs cremar no les poguessen e ells per terra exercissen lurs forces. Les quals totes coses ordenades, ab bon ordre la ciutat de Clípea assetjar començaren. A Cartayna molt spantats estaven, perquè avien sabuda la rota de lurs capitans e creyen que lo navili romà en lo
 30 port de Cartayna se vingués a posar. Per la qual cosa Annon⁴⁰³, ab les naus qui éran scapades, fent pendra armes a la moltitut⁴⁰⁴, sol se aparellaven⁴⁰⁵ per a deffensar la ciutat e lo port, mes, pus sentiren los romans haver ja presa terra e assetjar Clípea, dexada la por de la pròpia ciutat, començaren a pensar repars

1 sforç] esforç e BR || 8 mostraven] mostrauen ñ N || 14 en²] om. R || 21 aturant] aturat NBR : dimorando A : dimorati L : dimoraro F || 33 repars] rapos B : ripari F.

³⁹³ combatut a dos costats: resum de 'combattuto da uno lato dall'ultima schiera de Romani, e dall'altro lato dal consolo' (F, f. 21r).

³⁹⁴ alongà: enteneu 'allunyà'.

³⁹⁵ robes: enteneu 'mercaderies'.

³⁹⁶ prés: enteneu 'prop'.

³⁹⁷ Gayo Màllio: llegiu 'Luci Manli Vulsó'. La confusió del prenom ja es troba en italià ('Caio Manlio', F, f. 21r), potser perquè l'original llatí no dóna ni el prenom d'Atili ni el de Manli ('Attilius [...] Manilius', Brèscia 1498, f. b1r); en canvi, a l'inici del capítol, on el llatí sí que té els prenom, en italià hi ha correctament 'Lucio', en català també 'Lúcio'.

³⁹⁸ naus: traducció, amb eliminació, de 'navi magagniate' (F, f. 21r).

³⁹⁹ del necessari: traducció, amb eliminació, de 'di vettovaglia e d'altre cose necessarie' (F, f. 21r).

⁴⁰⁰ Cartayna: enteneu 'Cartago', ciutat nord-africana.

⁴⁰¹ cap de Mercuri: enteneu 'cap Hermeu o Pulcre', promontori al nord de Cartago, avui Rāss Addār, a Tunísia.

⁴⁰² e aquí deliberaren assetjar la ciutat de Clípea: per 'Clípea' enteneu 'Clúpea', ciutat propera a Cartago, també anomenada 'Aspis', avui Kelibia; simplificació de 'e quivi si posero alla città de Elipea [sic], la quale deliberaro assediare e vincere' (F, f. 21v).

⁴⁰³ Annon: enteneu 'Hannó el Vell', el mateix general cartaginès del capítol anterior.

⁴⁰⁴ moltitut: traducció, amb eliminació, de 'moltitudine di loro popolo' (F, f. 21v).

⁴⁰⁵ se aparellaven: de l'italià 's'apparechiavano' (F, f. 21v).

contra la present guerra. Mentre que dels cartaginesos se provehia per fer gent, los cònsols, presa la ciutat de Clípea, dexant-hi guarnió⁴⁰⁶, ab lo altre exèrcit se acostaren a Cartayna, guastant e robant tot lo pahís. Éran en aquell loch viles e cases riquíssimes e honratíssimes, les quals foren robades e cremades per lo exèrcit romà. La presa fou de infinida valor, los hòmens, dones e infants⁴⁰⁷ presos en aquells lochs passaren nombre de {26v} vint milia.

Fetes les demunt dites coses, los cònsols, retrets⁴⁰⁸ a Clípea, trameteren a Roma enbaxadors, qui al senat⁴⁰⁹ significassen quant seguit los era del passar en Àffrica, e de la presa de Clípea, e quantes fossen les forces e aparells dels enemichs, e qual sperança de l'esdevenidor⁴¹⁰ ells aguessen. Aprés la partida dels enbaxadors, lo exèrcit romà, procehint avant, campejaven⁴¹¹ per lo terreny de Cartayna, tota cosa liurant a ferro e a foch. Lo pahís era gras e per durada pau ple, e axí abundantment de vitualles se fornien. Los pobles affricans, per ésser no en la guerra pràtichs e de natura vil, fàcilment enriquían lo exèrcit.

En tal punt essent les coses, vingueren letres del senat, qui manaven un dels cònsols ab part de l'exèrcit tornar en Itàlia, e que l'altre cònsol ab lo restant de l'exèrcit en Àffrica seguís la guerra, les quals letras rebudes, ab tot que perillós paragués als cònsols en tan lunyat e strany pahís, e contra axí potents enemichs, dividir lo exèrcit e separar les forces, però per obeir al senat, entre ells se avingueren que Marco Atílio Règulo⁴¹² romangués e Màlio⁴¹³ tornàs en Itàlia. Les gents ab Atílio romanent foren quinze milia hòmens a peu e a cavall cinch-cents, e quaranta naus. Tota la altra gent ab los presoners e roba se'n portà Màlio en Itàlia, navegant ab pròsper vent fins que a Roma arribaren. Règulo⁴¹⁴, aprés la partida del concapità, ab la gent qui li [era romasa] anà cam- {27r} pajant e guastant lo terreny dels enemichs. Esdevengué en aquest temps cosa de gran maravella, que essent vengut Marco Atílio ab les sues hosts al flum anomenat Bagrada⁴¹⁵, discorrent lo pahís, los seus cavallers trobaren una serpent prés⁴¹⁶ del riu de spantable granesa⁴¹⁷, e, segons per los pahisans aprés los fou dit, era tot aquell terreny desert e desabitat per por de la serpent. Lo exèrcit tam prest corregué a veure-la, e, vista la granesa sua, no s'i acostaren, sinó de luny la tricajaren⁴¹⁸, aprofitant-los poch per la durezza del cuyro, qui a lurs colps ab força resistia.

5 fou] fou gran e de B : fu F || 6 presos en aquells lochs] *Amb presos afegit a la interlínia N* : en aquells lochs presos BR : presi in queluoghi F || 7 Fetes] fetes totes B : Fatto F || 10 sperança] esperan B || 13 Los pobles affricans] lo poble affrica N : li popoli del paese F || 14 no ... pràtichs] no ... pràtich N : disusati F. *Vegeu aparat anterior* Los pobles affricans || 19 obeir] obeir les N || 22 Tota la altra gent] tota l'altra gent tota la altra | gent R || 24 concapità] un capita R || 25 [era romasa]] eren romases B : erano rimase F || 31 sinó] *Afegit a la interlínia N* : mes BR : ma F.

⁴⁰⁶ *guarnió*: enteneu 'guarnició'; simplificació de 'buona e sufficiente guardia' (F, f. 21v).

⁴⁰⁷ *los hòmens, dones e infants*: amplificació de 'li prigionii' (F, f. 21v).

⁴⁰⁸ *retrets*: enteneu 'retirats, sense comunicació'.

⁴⁰⁹ *al senat*: afegit del català, no present en els textos comparats, on s'indica, tant en italià com en llatí, que van enviar missatgers a Roma, sense especificar la institució. Alegre sap que es dirigeixen al senat perquè més endavant s'explica que la resposta arriba d'aquest òrgan.

⁴¹⁰ *sperança de l'esdevenidor*: modificació de 'speranza e pensiero' (F, f. 22r), sense eliminació del binomi, sinó conservant els dos mots, però eliminant-ne la coordinació.

⁴¹¹ *campejaven*: modificació de l'italià 'campeggiava' (F, f. 22r), segons la concordança en plural habitual per a noms com 'gent' o 'exèrcit'. Vegeu, però, aparat *Los pobles affricans*.

⁴¹² *Marco Atílio Règulo*: amplificació de 'Marco Attilio' (F, f. 22r), amb afegit del cognom, tal com ha fet anteriorment. Vegeu nota *Marco Atílio Règulo* a PGP I.11.

⁴¹³ *Màlio*: enteneu 'Luci Manli Vulsó', cònsol aparegut al capítol anterior.

⁴¹⁴ *Règulo*: modificació de 'Attilio' (F, f. 22r).

⁴¹⁵ *Bagrada*: llegiu 'Bagrades', riu de Tunísia, avui *Medjerda*.

⁴¹⁶ *prés*: enteneu 'prop'.

⁴¹⁷ *granesa*: enteneu 'grandesa'.

⁴¹⁸ *tricajaren*: enteneu 'dispararen trets de ballesta'; simplificació de 'à ferire e à saettare' (F, f. 22v)

Finalment⁴¹⁹, ab spingardes⁴²⁰ e altres instruments de tirar de luny li daren mort⁴²¹, lo cuyro de la qual, après tramès a Roma, agué de lonch CXX peus, segons de açò molts e certs auctors qui la veren fan indubitat testimoni⁴²². Seguint Règulo la victòria⁴²³, posà camp a una terra dels cartaginesos anomenada Adira⁴²⁴, a hon stant e de totes parts strenyent-la⁴²⁵, era manifest la terra no poder-se tenir⁴²⁶, si per socors desliurada no era. Estimaven los cartaginesos aquesta terra molt, e, per ço que en les mans dels romans no vingués, deliberaren socórrer-la⁴²⁷, ordenant capitans de lur exèrcit Asdrúbal⁴²⁸ e Bòscaro⁴²⁹, a ells sotmetent tota lur gent, qui eren de cavall en major nombre⁴³⁰.

Arribà en aquest temps Amílcar⁴³¹ de Sicília, qui fon hu dels capitans de la batalla naval, e ab si amenats havia sis mília hòmens a peu e a cavall sinch-cents, gent bé {27v} adestrada de la guerra. Per què, ajustat Amílcar ab los primers capitants, ensemps anaren⁴³² a socórrer Adira. Aquests tres capitants ab los alaffants e ab l'altre axèrcit a peu e a cavall, venguts prè del loch⁴³³ hon lo cònsol acampat stava, sobre un alt e aspre coll se atendaren, en modo que los romans staven enmitg de la terra asetjada e del camp dels enemichs. E deliberaren los capitans cartaginesos esperar lo altre jorn e ab les squadres ordenades devallar del coll e ab los romans pendre batalla. No ignorava Atílio la esperança tota dels enemichs star en los alaffants e en los hòmens a cavall, perquè en aquestes dues parts als romans en gran part avansaven. E per ço, parent-li que per a vençre havia mester art e no sperar ordenada batalla,

12 amenats] portats *B* : aportats *R* : menato *F*.

⁴¹⁹ *Finalment*: traducció, amb eliminació, de l'italià 'finalmente andato personalmente il consolo' (*F*, f. 22v).

⁴²⁰ *spingardes*: enteneu 'maquines de guerra amb les qual hom llençava pedres' (*DCVB*, s.v. *espingarda*); reducció del binomi 'spingarde e catapulte' (*F*, f. 22v).

⁴²¹ *li daren mort*: simplificació de 'il se combattere e uccidere' (*F*, f. 22v).

⁴²² *trobaren una serpent ... fan indubitat testimoni*: història que trobem a Plini (*NH* VIII.16), Orosi (*Historiae adversum Paganos*, IV.8) i Florus (I.18.12); els 120 peus equivalen a 34.8 metres. L'espècie de serp més propera per mides és la pitó de Seba, espècie africana de la qual hi ha testimonis de fins a 9 metres de longitud, lluny de les mides d'aquesta. La grandesa de la serp augmenta la proesa de l'acció i el paper dels romans com a força civilitzadora de les forces ingovernables de la natura. Així es troba en la mitologia, per exemple, en el mite de Cadme i la fundació de Tebes, que es llegeix a *Les metamorfosis* d'Ovidi (III.28 i ss.), traduït per Alegre de la manera següent: 'Era en aquell loch una espessa silva, fins lavors no tocada per alguna destràl, en lo mig de la qual, de una aspra roca exia ab gran remor un roll d'aygua tan gros, que ab la fúria de son caure havia en la roca feta profunda cova. En aquesta reposava un difforme serpent consecrat al déu Març, ple de escamós cuyro, daurat en la color. Los ulls ab spantable mirar semblaven dues falles de foch, mostrave en tot lo cors infló de cruel verí, en la sua famejant boca tres lenguas apparían e les dents compostes en tres ordes estaven' (TF III.1).

⁴²³ *Seguint Règulo la victòria*: modificació de 'Di poi Marco Attilio procedendo con suo exercito' (*F*, f. 22v), on, com en ocasions anteriors, es dóna en català sempre el cognom del cònsol.

⁴²⁴ *Adira*: enteneu 'Adis', ciutat nord-africana, avui *Oudna* (Polibi, *Hist.* I.21.2).

⁴²⁵ *de totes parts strenyent-la*: simplificació de 'assediantola da ogni parte e faccendovi più edifizii da combattere' (*F*, f. 22v).

⁴²⁶ *no poder-se tenir*: simplificació de 'non si poter difendere et che nelle mani dello exercito romano venire doveva' (*F*, f. 22v).

⁴²⁷ *socórrer-la*: simplificació de 'fare loro sforzo e andare a soccorrerla' (*F*, f. 22v).

⁴²⁸ *Asdrúbal*: enteneu 'Hasdrúbal', fill d'Hannó el Vell.

⁴²⁹ *Bòscaro*: enteneu 'Bòstar', general cartaginès.

⁴³⁰ *de cavall en major nombre*: traducció, amb eliminació, de 'il forte à cavallo e oltra à questo elefanti quaranta' (*F*, f. 22v).

⁴³¹ *Amílcar*: enteneu 'Hamílcar', general cartaginès, no l'Hamílcar Barca.

⁴³² *anaren*: traducció, amb eliminació, de 'con ogni loro sforzo andaro' (*F*, f. 22v).

⁴³³ *venguts prè del loch*: modificació de 'venuti con prestezza à luoghi' (*F*, f. 22v). La preposició 'de' de tots tres mss. catalans indica que es tracta de l'adverbi 'prè', indicant lloc.

deliberà prevenir-los ab asalt⁴³⁴ en lo coll hon alotjats staven. Lo qual deslber seguint, cridats a si los conestables e senturions, en la miga nit los féu partir ab dues legions, manant-los que lo coll encircuïssen al declarar del jorn, [e] a la part detràs ab gran ramor asaltassen lo camp dels enemichs. Partides, donchs, les dues legions, quant los era manat axecutaren, e en la alba ab gran ramor⁴³⁵ corregeran de la part detràs lo camp dels enemichs, per hon spantats tot lo camp se girà devers aquella part hon era la ramor, mes per la aspresa del loch los cavallers ne alafants lurs forces exercir podien, solament aquells paons⁴³⁶ qui ab Amílcar éran venguts {28r} de Sicília als romans contrestaven. E perquè del loch tenien avantatge, a retraure⁴³⁷ los constrenyian⁴³⁸, estant tot lo camp dels cartaginesos sospès e atent. Marco Attilio de la altra part asaltà⁴³⁹ lo coll, dant sobre los dós⁴⁴⁰ dels enemichs, per què, abandonada la scaramuça dels conestables⁴⁴¹, se voltaren contra Attilio, qui al dós los era novament aparegut. Havent lo cònsol avantatge del coll, leugerament rebotava aquells qui devers ell venían. En tal manera mesos enmitg los cartaginesos e combatuts en un temps de dues parts⁴⁴², lurs forces exercir no podien, mes, en fuyta mesos, del tot foren romputs ab gran occisió e dan de lur gent.

Marco Attilio Règulo vencedor tornà a la terra assetjada e aquella, perquè de tot socors desfiada restava, al cònsol se reteren.

20 CAPÍTOL TRETZÈ, COM DURANT LO DIT CONSOLAT FOU PRES TUNIS E LOS CARTAGINESOS AB ENBAXADA DEMANAREN PAU, LA QUAL NO OBTENGUEREN

Après de aquesta victòria Attilio, procehint avant⁴⁴³, mès siti a Tunis e, combatent⁴⁴⁴, finalment la vencé. E en aquesta ciutat, perquè molt era abte a fer guerra a Cartayna, se fermà lo exèrcit romà, faent allí castell⁴⁴⁵ de guerra. Cartayna és posada en loch que quasi stà com una punta, stenent-se en [la] mar⁴⁴⁶. De la part de sobre vers terra ferma la mar fa un gran stany, e axí, d'aquest stany fins {28v} a la altra riba no resta molt spay. Tunis és posat sobre aquest stany e qui té Tunis⁴⁴⁷ senyoreja lo pahís, e per terra a Cartayna venir no's pot si los de Tunis ho volen esquivar.

3 [e] a la] a la BR : dalla F || 8 cavallers] cauals B || 9 als] dels R || 13 contra] contra contra N || 16 lurs forces] uns forçats B : loro forze F || 19 reteren] reteran R : sarrende F || 23 finalment] finalment finalment R || 25-26 en [la] mar] Amb la afegit a la interlinia N : la mar R || 26-27 e axí, d'aquest stany] e axí aquest stany NB : om. R : da questo stagno F || 29-1 ho volen esquivar. Presa, donchs, la ciutat de Tunis] om. R.

⁴³⁴ *prevenir-los ab asalt*: modificació de 'prevenire e d'assaltargli' (F, f. 23r), segons el mateix mètode indicat a la nota anterior *sperança de l'esdevenidor*.

⁴³⁵ *ramor*: reducció del binomi 'romore e tempesta' (F, f. 23r).

⁴³⁶ *paons*: modificació de 'veterani' (F, f. 23r). Per a l'adaptació dels termes militars clàssics al context històric del traductor, vegeu *Introducció*.

⁴³⁷ *retraure*: enteneu 'tirar endarrere'.

⁴³⁸ *constrenyian*: enteneu 'obligaven'.

⁴³⁹ *asaltà*: simplificació de 'con prestezza salito' (F, f. 23r).

⁴⁴⁰ *los dós*: enteneu 'les esquenes, les parts posteriors'; de italià 'le spalle' (F, f. 23r).

⁴⁴¹ *conestables*: simplificació de l'adjectiva 'quelli che combattevano con li tribuni' (F, f. 23r), segons procediment habitual del traductor. Per a l'adaptació dels termes militars clàssics al context històric del traductor, compareu amb nota anterior *paons* i vegeu *Introducció*.

⁴⁴² *de dues parts*: simplificació de 'd'innanzi e di dietro' (F, f. 23v).

⁴⁴³ *procehint avant*: traducció, amb eliminació, de 'procedendo avanti con suo exercito' (F, f. 23v).

⁴⁴⁴ *combatent*: reducció del binomi 'assediano e combattendo' (F, f. 23v).

⁴⁴⁵ *castell*: reducció del binomi 'sedia e ricetto' (F, f. 23v).

⁴⁴⁶ *stenent-se en la mar*: traducció, amb eliminació, de 'o vogliamo dire come una linguache si stende nel mare' (F, f. 23v).

⁴⁴⁷ *Tunis*: simplificació de 'la città di Tunisi' (F, f. 23v).

Presa, donchs, la ciutat de Tunis per los romans⁴⁴⁸, no molt lunyats de siti astaven a Cartayna. Vençuts, donchs, los cartaginesos per terra e per mar, ab greus batalles perdut havien la més part del terreny. Afligits per grandíssima adversitat, quasi fora de tota esperança se trobaven. Entre les altres misèries
 5 après la darrera batalla, en la qual éran stats vençuts, gran multitud de nùmidos⁴⁴⁹ éran venguts a robar lo territori lur. Aquests eren grans ladres e pahisans⁴⁵⁰, per ço tot secret loch cercaven e robaven, e més dans avien los cartaginesos de aquests que dels romans. Per hon desabitat lo pahís, tots los pagesos ab bestiar en Cartayna staven, e perquè lo forment⁴⁵¹ era perdut e la
 10 gent era gran en la terra e temie's de siti, començà carestia gran e quasi fam. Trobant-se en tal affany, los cartaginesos no sabien quin partit pendra ne a hon girar-se. Finalment, perquè tot altre camí los paria impossible, deliberaren trametra enbaxadós al cònsol per sperimentar si alguna concòrdia atènyer podrien. E dave'ls sperança la gran amistat⁴⁵² que en passat era stada entre lo
 15 poble romà e aquell de Cartayna, e poch havia que era renovada la confederació, quant Pirro⁴⁵³ passà en Itàlia e en Sicília. E axí, per les passades amis- {29r} tats speraven les presents discòrdies poder levar, considerat que la guerra present no per malícia⁴⁵⁴ ésser començada, mes per sola sospita de major potència, per la qual temut avien los romans que per los cartaginesos
 20 Itàlia no fos [presa]. Elegits, donchs, enbaxadors dels principals hòmens de Cartayna, vengueren al cònsol, e ab largues e artificioses oracions mostraren rahons⁴⁵⁵ per les quals a pau se devia venir, e majorment essent-na raquest⁴⁵⁶ dels cartaginesos, rememorant la amistat e liga que entre ells era stada, e la present guerra no per malícia,⁴⁵⁷ mes per sospita de major potència ésser
 25 vinguda. Recitaren encara per scriptura leys e pactes antichs, qui per lonch temps éran durats entre la un⁴⁵⁸ poble e l'altre, maldient la fortuna⁴⁵⁹, qui de tan gran amistat⁴⁶⁰ en aperta guerra conduhit los avia.

E perquè se fa ací menció dels pactes qui foren entre los romans e los cartaginesos, me apar⁴⁶¹ útil los dits pactes, axí com scrits e convenguts foren,
 30 en aquet loch recitar. La primera confederació entre aquests dos pobles fon feta après lo bandejament de Tarquino Superbo⁴⁶², essent cònsols dels romans Lúcio Júnio Bruto e Marco Valèrio Públicola⁴⁶³, qui foren los primers cònsols que may fossen a Roma. Les paraules de aquests primers pactes foren de tal affecta:

20 [presa]] opresa BR : oppressata F.

⁴⁴⁸ per los romans: modificació de 'per Attilio' (F, f. 23v).

⁴⁴⁹ nùmidos: enteneu 'númides', poble nord-africà.

⁴⁵⁰ pahisans: simplificació de 'pronti e ben periti di luoghi' (F, f. 24r).

⁴⁵¹ forment: enteneu 'blat'.

⁴⁵² amistat: reducció del binomi 'confederazione e amicitia' (F, f. 24r). L'elecció del nom eliminat ('confederazione') pot explicar-se per l'aparició del mateix mot a continuació, traduït literalment per 'confederació', per evitar la repetició. Vegeu *Introducció*.

⁴⁵³ Pirro: enteneu 'Pirrus', rei epirota.

⁴⁵⁴ per malícia: simplificació de 'per odio ne per acerbità' (F, f. 24r).

⁴⁵⁵ rahons: traducció, amb eliminació, de 'assai ragioni' ('prou raons', F, f. 24r).

⁴⁵⁶ raquest: enteneu 'demanat, requerit'; reducció del binomi 'pregato e richiesto' (F, f. 24r).

⁴⁵⁷ per malícia: simplificació de 'per odio ne per ingiuria delle parti' (F, f. 24r).

⁴⁵⁸ la un: llegiu 'lo un', forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

⁴⁵⁹ maldient la fortuna: simplificació de 'damnando e riprendendo ciascuna delle parte e incolpando la fortuna' (F, f. 24v).

⁴⁶⁰ amistat: reducció del binomi 'amicitia e fratellanza' (F, f. 24v).

⁴⁶¹ me apar: enteneu 'em sembla'.

⁴⁶² Tarquino Superbo: enteneu 'Tarquini el Superb', últim rei de Roma.

⁴⁶³ Lúcio Júnio Bruto e Marco Valèrio Públicola: enteneu 'Luci Juni Brut i Publi Valeri Públicola', primers cònsols de Roma l'any 509 a.C.

«Amistat sia entre lo poble de Roma e lo poble de Cartayna, e entre lurs⁴⁶⁴ adherents⁴⁶⁵. No sia lícit als romans ne a lurs ade- {29v} rents navegar oltra lo cap de Àffrica nomenat Pulcro⁴⁶⁶. Si algú per força de vents al dit loch arribàs, no li fos lícit robar ne comprar, sinó aquellàs coses que necessàries seran justes per readobar lurs navilis o per fer sacrifici, ne més avant de sinch dies aturar-hi puguen. Açò no s'entenga de aquells qui per mercadejar navègan, als quals sia lícit passar lo dit cap e ajen repar en Àffrica e en Sardenya. Si algú dels romans arribàs en Sicília, en los lochs obedients dels cartaginesos, agen complida libertat de fer tant com uns a altres. Sien los cartaginesos obligats no fer dan⁴⁶⁷ als ardeatos⁴⁶⁸, e als antiatos⁴⁶⁹, als sercelitos⁴⁷⁰, e als tarrasinesos⁴⁷¹, e a tots altres pobles latins qui als romans obeexen. Si alguna ciutat de Itàlia no obeex al poble romà⁴⁷², sia lícit als cartaginesos offendra los hòmens de aquella tal ciutat⁴⁷³ ab aquest pacte: que si los cartaginesos prenen alguna terra en Itàlia no la puguen gostar⁴⁷⁴, mes aquella en les mans des romans francament depositar deguen. No sia lícit als cartaginesos edificar alguna força⁴⁷⁵ en Itàlia⁴⁷⁶, e, si en dits lochs arribaran los cartaginesos, no y puguen aturar un jorn complit, mes sien tenguts a partir-se'n sens triga⁴⁷⁷».

Aquest fou lo effecte de la primera confederació⁴⁷⁸. Aprés fou feta altra confederació, a la qual foren ajustats los atírios⁴⁷⁹ e los uticensos⁴⁸⁰ en la tenor següent:

«Pau e bona amistat sia entre lo poble romà e los {30r} companys seus de una part, e los cartaginesos, tírios e uticensos, de la part altra. No sia lícit als romans ne a lurs adherents navegar ultra lo cap de Àffrica anomenat Pulcro, ne per ocasió de cós⁴⁸¹ ne de mercaderia, ne a ells sia lícit possehir alguna força en lo dit loch. Si los cartaginesos pendran alguna terra de les qui no obeexen als romans en Itàlia⁴⁸², la roba sia lur⁴⁸³, mes la terra presa ajen a dar

10 tarrasinesos] *Amb la primera r afegida a la interlínia N || 14 des] dels BR || 17* aturar un jorn complit] un jorn complit aturar *BR* : *dimorare uno di intero F || 21 bona] bona concordia e B* : *buona F || 26-1* en Itàlia, la roba sia lur, mes la terra presa ajen a dar als romans] *om. R.*

⁴⁶⁴ *lurs*: simplificació de 'dell'uno popolo e dell'altro' (*F*, f. 24v).

⁴⁶⁵ *aderents*: enteneu 'partidaris, aliats'.

⁴⁶⁶ *Pulcro*: enteneu 'cap Hermeu o Pulcre', promontori al nord de Cartago, avui *Rāss Addār*, a Tunísia.

⁴⁶⁷ *dan*: reducció del binomi 'inguria ne danno' (*F*, f. 24v).

⁴⁶⁸ *ardeatos*: enteneu 'ardeatencs', habitants d'Àrdea, ciutat del Laci.

⁴⁶⁹ *antiatos*: enteneu 'ancianencs', habitants d'Àncium, ciutat del Laci.

⁴⁷⁰ *sercelitos*: enteneu 'circeiens', habitants de Circeis, ciutat del Laci.

⁴⁷¹ *tarrasinesos*: enteneu 'tarracinencs', habitants de Tarracina, ciutat del Laci.

⁴⁷² *Si alguna ciutat de Itàlia no obeex al poble romà*: traducció, amb eliminació, de 'se alcuna città di Latio non obedisse al popolo romano, non s'intenda compresa nel presente capitolo, ma' (*F*, f. 25r). L'oració eliminada té el mateix sentit del que s'exposarà a continuació, per això Alegre reprèn el fil després de l'adversativa 'ma' italiana.

⁴⁷³ *aquella tal ciutat*: traducció, amb eliminació, de 'quella tale città che non obedisse' (*F*, f. 25r).

⁴⁷⁴ *gostar*: enteneu 'devastar'.

⁴⁷⁵ *força*: reducció del binomi 'fortezza o bastia' (*F*, f. 25r).

⁴⁷⁶ *Itàlia*: modificació de 'parti di Latio' (*F*, f. 25r).

⁴⁷⁷ *sens triga*: modificació de 'senza albergarvi' (*F*, f. 25r).

⁴⁷⁸ *confederació*: de l'italià 'confederazione' (*F*, f. 25r); vegeu nota anterior *amistat*.

⁴⁷⁹ *atírios*: enteneu 'tíris', habitants de Tir, ciutat de Fenícia.

⁴⁸⁰ *uticensos*: enteneu 'uticencs', habitants d'Útica, ciutat nord-africana.

⁴⁸¹ *cós*: llegiu 'cors, campanya que fa un mercant amb patent per atacar naus enemigues' (*DCVB*, s.v. *cors* 3).

⁴⁸² *en Itàlia*: modificació de 'in Latio' (*F*, f. 25r), tal com ha fet damunt. Vegeu nota anterior *Itàlia*.

⁴⁸³ *lur*: modificació de 'de carthaginesi' (*F*, f. 25r), probablement per motius de cohesió textual.

als romans. Si alguns hòmens de Cartayna seran presos en Itàlia per aquells pobles qui als romans obeeixen, no puguem aquells axí presos ésser detenguts, e si per cars⁴⁸⁴ ho éran, deguen los romans desliurar-los. E a açò mateix sien los cartaginesos obligats. Si aygua ho virtualles pendran los romans, no·ls sia feta injúria, e qui contra farà, sia injúria pública. No sia lícit als romans ne a lurs adherents mercadejar en Àffrica ne en Serdenya, ne haver força alguna en los dits lochs, ne alguna cosa comprar-hi puguem, acceptat⁴⁸⁵ virtualla per los navilis, quant per força de vent hi arribaran. Ne més avant de cinch jorns aturar-hi puguem. A Cartayna e en Sicília sia permès als romans e a lurs amichs mercadejar e fer totes coses francament, e açò mateix puguem fer los cartaginesos en Roma. Injúria ho dan fer no deguen los cartaginesos als ardeaços⁴⁸⁶, antiatos⁴⁸⁷ e tarracinesos⁴⁸⁸, ne als altres pobles qui als romans obeeixen, segons en la altra capitulació s'expressament és {30v} contengut».

Après de aquestes dues confederacions se'n féu una altra en lo temps que Pirro passà en Itàlia, en la qual se rahonaren les demunt dites coses, e ensemps los dos pobles se ligaren per conservació de lur stat, e foren-hi ajustades aquestas paraules:

«Si los cartaginesos demanaran ajuda als romans, sien los romans tenguts a ajudar-los e ajén los cartaginesos prestar a ells navilis per passar lo exèrcit, e si los romans demanaran ajuda als cartaginesos, sien tenguts ajudar-los per mar, mes no per terra. Si los romans ab Pirro faran pau, sien tenguts fer exePCIó, salvo que si Pirro als cartaginesos fes guerra, [que] sia lícit als romans ajudar-los. Semblant exceptió sien tenguts de fer los cartaginesos, si ab Pirro faran pau».

Aquestes éran les ligas e pactes fets e renovats entre los romans e cartaginesos, e éran scrites en taules de aram⁴⁸⁹, e a Roma ab letras latines e a Cartayna ab letras feniças, e éran posades les taules en loch públich.

Tot açò recitaven los oradors cartaginesos a Atílio, perquè creyen més fàcilment la pau poder aconseguir. Lo cònsol respòs no ignorar les passades amistats e que per aquelles més offers restava lo poble romà. Per ço que, havent offert Àpio Clàudio⁴⁹⁰, quant primer vengué a Mecina, pau e concòrdia a ells, no la havien volguda acceptar, mes la guerra havien començada. E que ésser lícit als romans haver presos en amistat los mamartins⁴⁹¹ era cosa manifesta, {31r} considerat que los pactes passats sol en Àffrica e en Serdenya proïbien als romans poder haver força, mes en Sicília no·ls era vedat. Mes, perquè de açò no volia disputar, vist que ells no ab [rahó], mes ab armes havien elet contendre, venint a la pau demanada, dix que no la negava pus que·l ne pregaven, mes que a aquell qui atorga la pau esguarda posar les condicions⁴⁹² de aquella. E per ço, si pau volien, remetessen totes coses en lo arbitre⁴⁹³ del poble romà e sofferissen les condicions que per ells los serien

3 mateix] mateix ~~de~~ R || 4 los cartaginesos obligats] tenguts o oblighats los cartaginesos B : habbino li Carthaginesi F || 19 cartaginesos] cartaginesos a B || 22 [que]] om. NBR : nel qual caso F || 26 e a Roma] a Roma BR : à Roma F || 28 recitaven los oradors cartaginesos] los oradors cartaginesos recitauen BR : recitando li oratori Carthaginesi F || 36 [rahó], mes] rahons B : rahons mes R : regioni, ma F.

⁴⁸⁴ *per cars*: enteneu 'per casualitat'.

⁴⁸⁵ *acceptat*: enteneu 'exceptat'.

⁴⁸⁶ *ardeaços*: enteneu 'ardeatencs', habitants d'Àrdea, ciutat del Laci.

⁴⁸⁷ *antiatos*: enteneu 'ancianencs', habitants d'Àncium, ciutat del Laci.

⁴⁸⁸ *tarracinesos*: enteneu 'tarracinencs', habitants de Tarracina, ciutat del Laci.

⁴⁸⁹ *aram*: enteneu 'coure'.

⁴⁹⁰ *Àpio Clàudio*: enteneu 'Api Claudi Càudex', que apareix al principi d'aquest llibre I.

⁴⁹¹ *mamartins*: enteneu 'mamertins', mercenaris italics de la Campània.

⁴⁹² *condicions*: reducció del binomi 'conditioni e i modi' (F, f. 26r).

⁴⁹³ *arbitre*: enteneu 'arbitri'; reducció del binomi 'arbitrio e podestà' (F, f. 26r).

posades. Aquesta resposta de Marco Attilio Règulo paragué tan superba⁴⁹⁴ als enbaxadors que tan prest plens de desdeny cridaren:

—E què porias tu més comendar, si del tot nos aguesses vençuts!

E tornats a Cartayna⁴⁹⁵, recomptaren les paraules de Attilio, per hon
 5 indignats los ànimos del poble, de comuna veu se hohí primer morir e soportar tot mal, e, dexada del tot la sperança de pau, ab diligent cura giraren lo penser a fer guerra.

{31v} ACABA LO PRIMER LIBRE

1 tan] *Després s'interromp R.*

⁴⁹⁴ *superba*: reducció del binomi 'superba e arrogante' (F, f. 26r).

⁴⁹⁵ *E tornats a Cartayna*: traducció, amb eliminació, de 'Et partiti di campo e tornati in Carthagine' (F, f. 26r).

COMENÇA LO SEGON E CAPÍTOL PRIMER, DE L'ESFORÇ FET PER LOS CARTAGINESOS E DE LA QUARTA BATALLA, A HON FO PRES RÈGULO E LOS ALTRES, ASSETJANT A CLÍPEA

Per la resposta de Marco Attilio Règulo¹, provocades a desdeny les penses
 5 dels cartaginesos, e de la sperança de pau al desig de guerra voltats, com
 adevenir² sol en los strems parills, incredible esforç per ells se feya. E per
 aquesta ocasió elegiren capitans, soldaren³ gent e renovaren⁴ lo exèrcit⁵. De
 Ffrança, de Spanya e de Grècia tots jorns venien naus carregades de gent
 asoldada⁶. E havien tramès per⁷ Xantipo lacedemònich⁸, home bé adestrat en
 10 fets de armes e de gran nom en aquella edat. Aquest, arribat a Cartayna ab ses
 gents, se informà⁹ com en lo passat se eren governats¹⁰, e, quant de tot fou
 avisat, dix no ésser maravella si vençuts eren stats per los romans, per ço que
 lo cònsol guerrerament se era regit e los cartaginesos, bé que potents fossen,
 no avien de art acompanyades lurs forçes¹¹. E repetint los actes lurs passats,
 15 mostrava les errors, qui de lur pèrdua éran stada ocasió¹², manifestant los
 secrets de la disciplina militar, ensenyant que per a voler vençre campajar
 devien en tals lochs, e no en tals, e les squadres en tal forma, los hòmens a peu
 ab {32r} tal orde, e los de cavall ab tal¹³. Mostrant, donchs, aquestes coses e
 informant-los en los ànimos¹⁴ dels cartaginesos, tanta part¹⁵ guanyà, que,
 20 remogut tot altre capità, a ell sol remeteren lo govern de la guerra. E per ço, ab

¹ *Marco Attilio Règulo*: modificació de 'Marco Attilio consolo' (F, f. 26v). Hi ha una preferència per donar el nom complet del cònsol. Vegeu PGP Pref. i *Introducció*.

² *adevenir*: llegiu 'esdevenir-se' (DECat, IX.112b6 i ss., s.v. *venir*).

³ *soldaren*: enteneu 'contractaren a sou'. Vegeu nota següent *asoldada*.

⁴ *renovaren*: modificació de 'ragunare' ('reuniren', F, f. 26v), potser a partir d'una variant com 'raunare' (O, f. 31r), entesa com a 'renovare', tot i que, més endavant, Alegre tradueix també 'ragunato' per 'renovat'. Vegeu nota *renovat* a PGP I.3.

⁵ *lo exèrcit*: traducció, amb eliminació, de 'exercito con somma industria s'affretavano' (F, f. 26v).

⁶ *asoldada*: enteneu 'contractada a sou' (DCVB, s.v. *assoldar*); vegeu també DECat, s.v. *sou* (VIII.123a43 i ss.); modificació de 'condotte al lor soldi' (F, f. 26v).

⁷ *tramès per*: enteneu 'enviat a cercar a' (DCVB, s.v. *trametre per*).

⁸ *Xantipo lacedemònich*: enteneu 'Xantip d'Esparta', general espartà.

⁹ *se informà*: reducció del binomi 'domandando e informandosi' (F, f. 26v), amb modificació del gerundi en verb personal.

¹⁰ *en lo passat se eren governats*: modificació de 'le cose della guerra erano passate' (F, f. 26v).

¹¹ *no avien de art acompanyades lurs forçes*: modificació de 'non havevano usato maestria, ma più tosto imperitia e ignorantia' (F, ff. 26v i 27r).

¹² *qui de lur pèrdua éran stada ocasió*: modificació de 'per li quali erano suti vinti' (F, f. 27r).

¹³ *campajar devien en tals lochs, e no en tals, e les squadres en tal forma, los hòmens a peu ab tal orde, e los de cavall ab tal*: traducció, amb eliminació, de 'campeggiare si doveva ne tali luoghi e non ne tali, e le schiere si volevano fare nella tale forma. Gli huomini da pie con tale ordine, e quelli da cavallo in tal modo disporre' (F, f. 27r). En italià els cavalls, les esquadres, i els homes a peu depenen de 'disporre', eliminat per Alegre perquè és percebut com a binomi de 'campeggiare'. L'eliminació de 'disporre' ha forçat emplaçar tots els seus complements a 'campajar' ('campeggiare'). En origen hi ha una reducció de sinònims, però més elaborada, d'elements no contigus, en la mateixa línia comentada anteriorment. Vegeu notes anteriors *no avien de art ... forçes i qui de lur pèrdua ... ocasió*.

¹⁴ *informant-los en los ànimos*: modificació de 'infonendole nelle orecchie' (F, f. 27r), potser per adaptar l'expressió, perquè 'infondre en les orelles' tindria un sentit poc clar en català.

¹⁵ *part*: simplificació de 'fede e reputatione' (F, f. 27r). No s'ha traduït un dels dos membres sinònims, sinó que s'ha optat per unificar-los en un sol mot no present en italià. Vegeu *Introducció*.

lo modo ja dit sos cavallers adoctrinava¹⁶, per hon en poch temps se seguí que¹⁷ los cartaginesos, qui a la presència dels romans éran acostumats fugir¹⁸, presa sperança¹⁹ en lo novell capità²⁰, desigaven²¹ ab los romans combatre. Vista la voluntat²² de l'exèrcit, plagué als cartaginesos, de consell de Xantipo, 5 pendre ab los enemichs batalla²³. Ffeta, donchs, la deliberatió de combatre²⁴, Xantipo conduhí lo exèrcit no per colls ne per lochs aspres, mes per lo pla, axí com primer havia amostrat, per ço que havent los cartaginesos molta gent a cavall e molts alafants, squivant los lochs aspres, campejar devien per lo pla.

Marco Attilio Règulo²⁵, sentint la venguda dels enemichs, comprès lo 10 govern ésser mudat ab disciplina novament venguda, però, desigós de combatre, los anà a l'encontre, acostant-se tant a ells²⁶, que no pus de un quart de milla lunyats éran. Essent acampats axí vehins, Xantipo primer a combatre tragué ses gents e ordenà squadres²⁷. Ne Marco Attilio en açò fou pererós²⁸, ans com viu los enemichs aparellats demanar batalla, no la escusà. En lo 15 ordenar de les squadres, Xantipo mès en la primera guarda²⁹ los alafants, ordenant-los un après de altre, après posà³⁰ la moltitud del poble cartaginès. De la part dreta {32v} e de la sinestra féu dos squadres, en les quals posà tota la flor de la gent conduïda³¹, qui de la guerra eren bé pràtics. Ordenà après la gent de cavall, fent-ne dues squadres e mesclant entre ells una flota de gent de 20 peu, bé laugera de cors e de armadura, qui ensemps ab los cavallers fessen les armes³². Marco Attilio, venint a ordenar la gent sua, féu les squadres en tal forma: primer, los hòmens leugers e prests³³, triats de tot lo exèrcit, mès en una squadra, ordenant-los contra los alafants clars³⁴, en manera que a les bísties³⁵ poguessen fer loch e aquells perseguir com mester fos. Aprés de açò,

15 primera] *Després reprèn R* || 22 tot] tots *N* : tutto *F*.

¹⁶ *ab lo modo ja dit sos cavallers adoctrinava*: resum de 'presa nel modo sopradetto la cura delli exerciti, ammaestrando li militanti e exercitandoli, gli avezzò à servare l'ordine et la disciplina militara' (*F*, f. 27r).

¹⁷ *per hon en poch temps se seguí*: traducció, amb eliminació, de 'et advenne in piccol tempo tanta mutatione nelli animi per la grandissima speranza che havevano nel buono capitano' (*F*, f. 27r).

¹⁸ *éran acostumats fugir*: reducció del binomi oracional 'non solevano sostenere la vista de Romani, ma come gli vedevano solevano fuggire' (*F*, f. 27r). Alegre tracta les dues coordinades com un binomi sinonímic, en una metodologia equiparable a eliminació de sinonims emprada en el llibre primer, però a nivell oracional. Vegeu *Introducció*.

¹⁹ *sperança*: reducció del binomi 'animo et speranza' (*F*, f. 27r).

²⁰ *en lo novell capità*: afegit del català, no present en cap dels textos comparats.

²¹ *desigaven*: reducció del binomi 'desideravano e dimandavano' (*F*, f. 27r).

²² *voluntat*: reducció del binomi 'ardire e la volontà' (*F*, f. 27r).

²³ *pendre ab los enemichs batalla*: modificació de 'mettersi alla fortuna della battaglia' (*F*, f. 27r).

²⁴ *Ffeta, donchs, la deliberatió de combatre*: afegit del català, no present en cap dels textos comparats.

²⁵ *Règulo*: afegit del català; vegeu nota anterior *Marco Attilio Règulo*.

²⁶ *tant a ells*: simplificació de 'il suo campo à quello de'nimici' (*F*, f. 27r).

²⁷ *primer a combatre tragué ses gents e ordenà squadres*: modificació de 'fu il primo à trarre fuori suo genti, e ordinate le schiere, dimandò battaglia' (*F*, f. 27v), que respon a una reordenació del text italià.

²⁸ *pererós*: enteneu 'peresós'.

²⁹ *primera guarda*: enteneu 'primera guàrdia, primer grup'; modificació de 'prima fronte' (*F*, f. 27v).

³⁰ *posà*: traducció, amb eliminació, de 'doppo gli elefanti pose' (*F*, f. 27v).

³¹ *conduïda*: reducció del binomi 'condotte e pratiche' (*F*, f. 27v).

³² *fessen les armes*: modificació de 'avesseno à combattere' (*F*, f. 27v).

³³ *leugers e prests*: simplificació del trinomi 'di leggiere armadura e expediti et presti' (*F*, f. 27v).

³⁴ *clars*: enteneu 'no compactes, no nombrosos' (*DCVB*, s.v. *clar* II.4); de l'italià 'radi' (*F*, f. 27v), de sentit equivalent.

³⁵ *bísties*: enteneu 'bèsties'.

ordenà una altra squadra grossa e ferma, fortificada de tres batalles³⁶. Los panons³⁷ e stendarts enmitg de aquesta squadra staven. Dels hòmens a cavall féu dos ales, qui de la una part e altra cloïen aquesta squadra, venint a strènyer la devantera³⁸, perquè, rahunades les forces, a les bísties contrastar poguessen³⁹. E sens dubte per aquesta part era útil provehiment, per ço que ferma com a mur era aquesta squadra⁴⁰, emperò un no petit inconvenient se seguia, que per la streteza ab poch affany dels enemichs circuhir-se podia, e majorment que los cartaginesos en nombre⁴¹ los avansaven.

Ordenades en tal manera les squadres de una part e altra, les trompes ab agut e terrible so los cavallers a combatre induhien⁴². Xantipo féu exercitar los alafants en contra los romans, ensemps fent moure tota sa gent sobre los ene-
 {33r} michs⁴³. De la altra part, los cavallers romans ab bon comport⁴⁴ se dressaren sobre los cartaginesos. Per semblant la squadra de laugera armadura vigorosament se portà contra los alafants, e tant que del principi los romans
 15 hagueren lo millor de la batalla; rompent de la sinestra part dos mília hòmens a peu, passaren dallà dels alafants e ab gran occisió rompéran los cartaginesos de aquella part, perseguint-los fins a les guardes del camp, e per bona stona aquell⁴⁵ combatéran. Mentre que aquesta part de romans atenia a combatre lo camp dels cartaginesos, començà la fortuna⁴⁶ a mudar-se, per ço que los
 20 cavallers romans, après longa scaramuça, no podent resistir a les forces dels cartaginesos, de la una part e altra se ajunyiren en la squadra de la gent de peu, en la qual éran los stendarts e banderas⁴⁷, e los alafants, ruhinant sobre aquells qui scampats staven, los dispersgiren⁴⁸. E venint sobre la squadra grossa, rompre no la pogueren, perquè tota era streta e rahunada⁴⁹, com dalt havem

6 emperò] E | empero N || 12 altra part] part altra BR : altra parte F || 16 a peu] Afegit a la interlinia N.

³⁶ *de tres batalles*: traducció, amb eliminació, de l'explicativa 'di tre subsidii, o vogliamo dire, di tre battaglie' (F, f. 27v).

³⁷ *panons*: llegiu 'penons, banderes'.

³⁸ *venint a strènyer la devantera*: resum de 'et adivenne per questo agroppare et stringer di sua gente che tutta la schiera fu nella fronte stretta et brieve, et occupavano lungo spatio di terreno' (F, f. 27v). El traductor ha resumit l'italià sense gaire precisió, eliminant la darrera part.

³⁹ *perquè, rahunades les forces, a les bísties contrastar poguessen*: per 'rahunades' enteneu 'reunides' (vegeu nota següent *rahunada*); modificació *ad sensum* de 'la qual cosa proveduto haveva per potere resistere alli elefanti, che non fusse rotta la schiera dalloro' (F, f. 27v).

⁴⁰ *ferma com a mur era aquesta squadra*: traducció, amb eliminació, de 'ferma come muro era questa schiera e non poteva dalle bestie essere divisa ò rotta' (F, ff. 27v i 28r). La segona coordinada reitera la informació de la primera i Alegre només en tradueix una, seguint el mateix mètode que amb els binomis sinònims, però a nivell oracional. El pas d'eliminar binomis a eliminar oracions es dona a inicis d'aquest llibre segon, i implica una major atenció al sentit del text, fet pel qual el mètode de traducció segueix cada cop més una traducció *ad sensum*. Vegeu *Introducció*.

⁴¹ *en nombre*: modificació de 'in moltitudine di cavalleria' (F, f. 28r).

⁴² *a combatre induhien*: modificació de 'cominciare a sonare' (F, f. 28r).

⁴³ *sobre los enemichs*: resum de 'dall'uno corno e dall'altro, e con grande impeto assaltare li nimici' (F, f. 28r). Pel context se sobreentén que els enemichs estan a un i altre flanc, motiu pel qual s'elimina aquí la primera oració.

⁴⁴ *comport*: enteneu 'presència'; simplificació de 'franchezza e baldanza' (F, f. 28r).

⁴⁵ *aquell*: referit al camp.

⁴⁶ *fortuna*: reducció del binomi 'conditione e fortuna' (F, f. 28r).

⁴⁷ *stendarts e banderas*: amplificació sinònima de 'bandiere' (F, f. 28r). L'anterior 'panons e stendarts' tradueix l'italià 'bandiere e le insegne militari' (F, f. 27v). Aquí l'italià té només 'bandiere', tot i que pot haver tingut, en el model textual subjacent d'Alegre, el binomi, especialment si tenim en compte que l'amplificació sinònima no és procediment habitual del traductor.

⁴⁸ *los dispersgiren*: resum de 'li misero in rotta, guastandone et conculcandone grandissimo numero' (F, f. 28r).

⁴⁹ *rahunada*: de l'italià 'annodata' ('nuada, compacta', F, f. 28v).

[dit e comptat]. En aquest loch fou dura e aspra batalla, esforçant los cartaginesos rompre e los romans resistir⁵⁰. Stant la batalla en tals térmens, Xantipo, ab les squadres de cavall, féu encirchuir los romans e combatre de part detràs, la qual cosa [strenyia] los romans a desareglar lo ordre lur, per hon
 5 agueren via los alefants de passar e en moltes parts los romans spergir⁵¹. E axí foren los romans rots, vençuts e {33v} morts una gran flota. Los dos mília hòmens, qui lo camp dels cartaginesos combatien, sentint los lurs aver lo pigor de la batalla, volguéran tornar al loch hon combatien, mes, trobada encirchuida la grossa squadra, no podent-hi arribar, ab les spases tretas, matant, calsigant,
 10 abatent e naffrant, feren camí per lo mitg dels enemichs e a salvament se reduhiren a Clípea⁵². De l'altre exèrcit romà sol de vius foren cinquanta⁵³ presos, lo restant tot morí en la batalla. Entre los vius fou pres Marco Atílio Règulo⁵⁴, exemple gran⁵⁵ de la fragilitat humana, qui poch abans gloriós per tantes victòries era terror als enemichs, e a ells demanant pau havia feta tan
 15 superba resposta, e ara, privat no sol de potència mes de libertat, era vengut en les mans de aquells⁵⁶.

Aprés de la victòria, los cartaginesos ab alegria gran tornaren a Cartayna, a hon Règulo⁵⁷ dextat en la presó ab los altres romans, sens longa triga asetjaren Clípea, hon éran los dos mília romans stalvi de la passada batalla, qui ab gran
 20 sforç la terra defensaven. Sabuda a Roma la rota e presó de Marco Atílio, negú creure-ho podia, pur⁵⁸ a la fi, avent-ne certesa e sabent que en la ciutat de Clípea asetjats éran lo restant de lur gent, ab tot que de açò molt anujats restassen, com a hòmens de gran ànimo e pràtichs de guerra, aparellaren dar socors als assetjats⁵⁹, armant gran nombre de naus. Mentre que a Roma {34r}
 25 se atenia a armar les naus, los cartaginesos ab sobiran sforç combatien Clípea. Mes tanta era la virtut dels romans que tot lo treball lur va retien⁶⁰, per hon, vent a la fi no poder aver la terra⁶¹ e sentint lo aparell que's feya en Roma, se levaren del siti, e, a Cartayna tornant, aparellaren major navili per a resistir als romans. En aquest temps Xantipo, capità dels cartaginesos, pres comiat de
 30 ells, e, dextada la cura de la guerra, se'n tornà en Grècia. Creuen alguns la ocasió de la partida sua ésser enveja dels ciutadans potents⁶², qui desdenyats

1 [dit e comptat]] dit comptat *N* : comptat *BR* : detto *F* || 4 [strenyia]] costrenyia *B* : constrenyia *R* : costretti *F* || per hon] pero *BR* || 15 ara] era *NBR* : allhora *F* || 22 de açò] *Amb* de afegit a la interlinia *N*.

⁵⁰ *esforçant los cartaginesos rompre e los romans resistir*: resum de 'sforzandosi li carthaginiensi coll'impeto delle bestie rompere la schiera grossa de'Romani. Et li Romani dall'altra parte stando annodati e fermi, sichè in niuno modo le bestie passare vi potevano' (*F*, f. 28v), on Alegre elimina la informació que ja se sobreentén a partir del context anterior.

⁵¹ *spergir*: enteneu 'separar en diferents direccions'.

⁵² *Clípea*: enteneu 'Clúpea', ciutat del nord d'Àfrica, avui *Kelibia*.

⁵³ *sinquanta*: modificació, per error d'Alegre o del ms. italià que usa, de 'cinquecento' (*F*, f. 28v), en llatí 'quingentos' (Brèscia 1498, f. blllv).

⁵⁴ *Règulo*: modificació de 'consolo' (*F*, f. 28v). El traductor té preferència per donar sempre el nom complet del cònsol Marc Atili Règul. Vegeu *Introducció*.

⁵⁵ *gran*: eliminació del grau superlatiu de 'grandissimo' (*F*, f. 28v), tipus d'eliminació habitual des del principi de la traducció. Vegeu *Introducció*.

⁵⁶ *aquells*: traducció, amb eliminació, de 'coloro, li quali poco avanti tanto havea vilipeso' (*F*, f. 28v), ja que l'explicativa repeteix la informació de l'oració anterior.

⁵⁷ *Règulo*: modificació de 'consolo' (*F*, f. 29r); vegeu nota anterior *Règulo*.

⁵⁸ *pur*: enteneu 'però'.

⁵⁹ *als assetjats*: afegitó del català, no present en els textos comparats; l'italià indica que donen socors a tots els romans (Règul, presoners i assetjats), però en català només s'ajuda als assetjats.

⁶⁰ *va retien*: enteneu 'convertien en va o inútil'.

⁶¹ *no poder aver la terra*: traducció, amb eliminació, de 'non potere havere la terra e perdendone ogni speranza' (*F*, f. 29r).

⁶² *potents*: reducció del binomi 'grandi e potenti' (*F*, f. 29r).

que ell, stranger, en honor los avansàs, obviaven⁶³ a tot seu provehiment. Altres dien que, havent tan excellent victòria obtenguda e sentint lo segon aparell dels romans, deliberà partir, dubtant⁶⁴ la volubilitat de la fortuna, qui a bells principis acostuma donar tristas fins. Qualsevol fos la ocasió, és açò
 5 manifest, ésser la partida sua après de la victòria e abans del segon socors dels romans.

CAPÍTOL SEGON, DEL CONSOLAT DE MARCO EMÍLIO MAMERCO E JÚNIO FÚLVIO, QUI SOCORREGUEREN CLÍPEA E VENCEREN LA QUARTA BATALLA DE MAR

10 En lo començ del següent any trameteren⁶⁵ los cartaginesos vers Sicília docentas naus⁶⁶ per contrastar al navili romà, qui devia venir a socórrer Clípea⁶⁷. Per semblant los romans ordenaren tre-centes sin- {34v} quanta naus per passar en Àffrica. Cònsols de aquell any éran Marco Emílio Mamerco e Júnio Fúlvio⁶⁸, qui, ab lo navili arribats en Sicília, mesa en punt lur gent⁶⁹,
 15 tiraren vers Cartayna, e assats⁷⁰ prop del cap de Mercuri⁷¹ se encontraren ab los cartaginesos, e venint a les mans la batalla fou aspra e dura⁷² per bon spay de temps. Finalment los romans, qui en naus e gent los avansaven, hagueren la victòria, e dels enemichs prengueren cent e quatorze naus, e, ajustades ab les lurs, en Àffrica passaren e aquí recobraren los romans de Clípea; e alguns dies
 20 havent-hi aturat, roban e guastant lo pahís de totes parts, vers Sicília ab tot lur navili tornar deliberaren, tenint la via per aquella part de Sicília qui és voltada a Àffrica e a mitgjorn, dextant a part squerra Lilibeo⁷³ e navegant vers Capo Passer⁷⁴. E havent ab pròsper vent navegat fins prés⁷⁵ de la ciutat de Camerina, sobrevingué gran tempestat, per hon foren en tal manera dispergits e romputs,
 25 que és cosa a hoir spantable, per ço que de quatre-centes setanta-quatre⁷⁶ naus a grans penas ne camparen vuytanta. Les altres totes ho per les roques sclafades ho per les ones affonades periren, ne's recorda ésser jamés stat major naufragi. E tot vengué per presumir⁷⁷ dels cònsols, qui dels mariners persuadits que squivassen aquella part de la illa sensa ports e ratretas⁷⁸, e per
 30 moltes tempestats {35r} invadida, e majorment en aquell temps que entrar començaven sots signe d'Orion⁷⁹; mes los cònsols, per la victòria superbos, a

22 navegant] *Després acaba R.*

⁶³ *obviaven*: enteneu 's'oposaven, posaven obstacle'.

⁶⁴ *dubtant*: enteneu 'tement'.

⁶⁵ *trameteren*: simplificació de 'mandaro fuor dil porto di Carthagine' (F, f. 29v).

⁶⁶ *docentas naus*: traducció, amb eliminació, de 'dugento navi, però che tante n'havevano prepareate' (F, f. 29v).

⁶⁷ *Clípea*: enteneu 'Clúpea', ciutat del nord d'Àfrica, avui *Kelibia*.

⁶⁸ *Marco Emilio Mamerco e Júnio Fúlvio*: enteneu 'Marc Emili Paul i Servi Fulvi Peti Nobilior', cònsols el 255 a.C.

⁶⁹ *mesa en punt lur gent*: modificació de 'essendo giunti li consoli' (F, f. 29v).

⁷⁰ *assats*: enteneu 'prou, molt'.

⁷¹ *cap de Mercuri*: enteneu 'cap Hermeu o Pulcre', també anomenat 'cap de Mercuri', promontori al nord de Cartago, avui *Rāss Addār*, a Tunísia.

⁷² *aspra e dura*: de l'italià 'dura et aspra' (F, f. 29v).

⁷³ *Lilibeo*: enteneu 'Lilibèum', ciutat i cap homònim de Sicília.

⁷⁴ *Capo Passer*: modificació de 'Pachinno' (F, f. 29v). Vegeu nota *altrament* «Capo Passer» a PGP I.7 i *Introducció*.

⁷⁵ *prés*: enteneu 'prop'.

⁷⁶ *quatre-centes setanta-quatre*: modificació de 'quattrocento sessantaquattro' (F, f. 30r), el mateix nombre que té el llatí ('quattuor et sexaginta quadringentas', Brèscia 1498, f. bIVr).

⁷⁷ *presumir*: modificació de 'temerità e ostentatione' (F, f. 30r).

⁷⁸ *ratretas*: enteneu 'retirades'.

⁷⁹ *signe d'Orion*: enteneu 'constel·lació d'Orió'.

lurs dits no creguéran, per hon encorreguéran vergonya e dan, que havent en lo començ obtenguda victòria⁸⁰, a la fi ho guastaren⁸¹.

Sentint los cartaginesos lo naufragi dels romans grandíssim e orrible, no poca sperança prengueren, stimant-se aguals ab los romans per terra e per mar, vist que per terra vençut havien Marco Atílio⁸² e per mar axí vexats restaven⁸³. E per ço, ab major ànimo se disponguéran per terra e per mar.

CAPÍTOL TERÇ, DEL CONSOLAT DE AULO AQUÍLIO E GAYO CORNÈLIO, E DEL SITI E PRESA DE PALERM, E DE LA MORT DE MARCO RÈGULO ATÍLIO

Per aquesta rahó, renovat⁸⁴ tot lo exèrcit vell e ajustant-hi nou supliment⁸⁵ de cavallers e cent quaranta alafants, elegiren capità Asdrúbal⁸⁶ e ab totes les gents lo feren passar en Sicília, qui, après de ésser a Lilibeo⁸⁷ arribat, posat lo exèrcit en terra, campejava per la illa, robant e guastant-t'i los lochs qui als romans obehien. Molt agreujats restaven los romans de tantes perdudes naus, mes, no desviats de l'acustumat sforç⁸⁸, provehiren ab presteza⁸⁹ e de nou feren naus cent e vint, ab tanta cuyta per lo molt que desigaven vençre, que no més de noranta dies après que {35v} fou tallat lo lenyam, se acabaren totes⁹⁰, e meses en mar. Ab elles Aulo Aquílio e Gayo Cornèlio⁹¹ navegant arribaren a Mecina, e de aquí partint, ensemps ab les altres naus qui del naufragi scapades restaven, anaren vers Palerm, ciutat als [romans] enemiga⁹².

En aquest mateix temps Marco Atílio Règulo, qui pres era en Cartayna, sobre sa fe fou tramès a Roma, perquè desigaven los cartaginesos fer cambi dels presoners⁹³ qui en les passades batalles perduts havien ab Règulo⁹⁴, que ells tenien, creent sens dubte per la gran favor que havia Atílio e per la sua presència obtenir lo cambi desigat. Mes tot lo contrari adevengué, per ço que, arribat Règulo a Roma e exposada⁹⁵ la causa de sa venguda, tenint-se sobre

12 guastan-t'i] guastant B || 13 de tantes perdudes naus] *Amb naus afegit a la interlínia N* : per tantes naus perdudes B || 19 restaven] restaren B || [romans]] romans molt B : molto era inimica à Romani F || 21 sa] la B : suo F.

⁸⁰ *havent en lo començ obtenguda victòria*: traducció, amb eliminació, de 'havendo havuto vittoria dal principio e portatosi ottimamente' (F, f. 30r).

⁸¹ *guastaren*: enteneu 'devastaren'.

⁸² *Marco Atílio*: enteneu 'Marc Atili Règul', exemple de virtut militar.

⁸³ *axí vexats restaven*: resum de 'tanta et si grande rottura di navi avere afflitto gli Romani' (F, f. 30r).

⁸⁴ *renovat*: modificació de 'ragunato' ('reunit', F, f. 30r), potser a partir d'una lectura errònia de 'raunato'; també al principi d'aquest llibre ha traduït 'raunare' per 'renovaren'. Vegeu nota PGP II.1 *renovaren*.

⁸⁵ *supliment*: enteneu 'suplement'.

⁸⁶ *Asdrúbal*: enteneu 'Hasdrúbal', general cartaginès, fill d'Hannó el Vell.

⁸⁷ *Lilibeo*: enteneu 'Lilibèum', ciutat i cap homònim de Sicília.

⁸⁸ *no desviats de l'acustumat sforç*: modificació de 'per non cedere à Carthaginesi' (F, f. 30v).

⁸⁹ *presteza*: llegiu 'prestesa', enteneu 'rapidesa'.

⁹⁰ *totes*: traducció, amb eliminació, de 'tutta l'opera delle navi centoventi' (F, f. 30v).

⁹¹ *Aulo Aquílio e Gayo Cornèlio*: enteneu 'Aule Atili Calatí i Gneu Corneli Escipió Asina', cònsols l'any 254 a.C.

⁹² *ciutat als romans molt enemiga*: traducció, amb eliminació, de 'la qual città seguitava le parti de Carthaginesi, e molto era inimica à Romani et a'llor seguaci' (F, f. 30v).

⁹³ *presoners*: traducció, amb eliminació, de 'prigioni et rendere Atílio' (F, f. 30v). L'eliminació del nom de Marc Atili comporta el canvi en la traducció de la part final de l'oració. Vegeu nota següent *ab Règulo*.

⁹⁴ *ab Règulo*: modificació de 'da Romani' (F, f. 30v). En italià el nom del cònsol ha aparegut amb els presoners, i per això l'agent aquí és un genèric 'Romani'. En català s'ha refet l'oració, s'ha eliminat el nom de Règul del punt on apareix en italià i s'ha incorporat aquí, en comptes dels romans. La reordenació respon a una traducció segons el sentit. Vegeu nota anterior *presoners*.

⁹⁵ *exposada*: traducció, amb eliminació, de 'exposto nel senato' (F, f. 30v).

- açò consell, fou request que digués son parer, qui desconsellà tal cambi e entre les altres coses dix que temia no li fos ja dat verí, qui en gran spay de temps l'agués a fer morir, e que prenia tal sospita per alguna novitat que's sentia en una part de sa persona que era honest callar. E per lo seu consell se féu
 5 deliberació de no fer lo dit cambi, e ell, tornant a Cartayna, per no rompre la fe, sabut lo consell per ell donat⁹⁶, indignats los cartaginesos, ab suplici lo feren morir. La qual cosa sabuda a Roma, foren dats los més nobles cartaginesos qui presos éran als fills de Marco Atílio Règulo, per ço que ab aquells venjassen la mort del pare. E axí ho feren.
 10 Mentre que a Roma se feyen semblants coses, los cònsols ab {36r} lur navili per mar e per terra ab gran camp lo siti de Palerm strenyien⁹⁷. E finalment prengueren per força aquella part dellà⁹⁸ Palerm qui's diu Ciutat Nova⁹⁹, la qual cosa vaent los ciutadans spantats, de comun consentiment liuraren lo avanç de la terra en poder dels romans¹⁰⁰. Pres, donchs, Palerm e
 15 matent-hi guarnió, passà tot aquell any que altre digne de memòria no's féu.

CAPÍTOL QUART, DEL CONSOLAT DE GAYO SERVÍLIO E YEYO SENFRÒNIO, E DEL CONSOLAT DE LÚCIO MATELLO E GAYO FÚRIO, E DE LA SINQUENA BATALLA DELS ROMANS E CARTAGINESOS, A HON FOREN PRESOS TOTS LOS ALAFANTS

- 20 Lo any següent foren creats cònsols Gayo Servílio e Yeyo Senfrònio¹⁰¹, qui, rebut lo govern de l'exèrcit e navili de lurs antecessors, passar en Àffrica deliberaren. Per ço, meses a punt les naus de gent e vitualla, seguint la deliberació, en molts lochs de Àffrica prengueren terra sens contrast, robant e afligint los cartaginesos ab greus dans. Finalment¹⁰² passaren en una illa
 25 prés¹⁰³ del ribatge de Àffrica, anomenada «la illa de Lotofagi¹⁰⁴». Aquesta illa és prop de la Gran Sirte¹⁰⁵, ha on, per ignorar los lochs, donaren les naus en una seca¹⁰⁶, no apersabent-se de la maresa¹⁰⁷ crescuda, per hon esdevengué

20 Yeyo Senfrònio] Gueyo Sempronio B || 25 prés] om. N.

⁹⁶ *per ell donat*: traducció, amb eliminació, de 'usate per lui nel senato' (F, f. 31r).

⁹⁷ *strenyien*: enteneu 'oprimien'.

⁹⁸ *dellà*: enteneu 'de la ciutat de'.

⁹⁹ *Ciutat Nova*: de l'italià 'città Nuova' (F, f. 31r), en llatí 'Neapolis' (Brèscia 1498, f. bIVv), que s'estenia, en època fenícia, cap a la part de mar.

¹⁰⁰ *liuraren lo avanç de la terra en poder dels romans*: traducció, amb eliminació, de 's'arrenderono à Romani, dando liberamente l'avanzo della terra nelle mani de consoli' (F, f. 31r).

¹⁰¹ *Gayo Servílio e Yeyo Senfrònio*: és a dir, 'Gneu Servili Cepió i Gneu Semproni Bles', cònsols l'any 253 a.C.

¹⁰² *Finalment*: traducció, amb eliminació, de 'havendo fatto questo egregiamente in più e varii luoghi del lito di Africa finalmente' (F, f. 31v). L'oració eliminada no aporta cap informació nova, però situa l'acció. L'eliminació indica una simplificació progressiva de l'original a mesura que avança en la traducció, ja que fins aquí ha estat habitual eliminar oracions reiteratives a nivell de sentit, però no aquest tipus d'oració que situa el discurs. Vegeu *Introducció*.

¹⁰³ *prés*: enteneu 'prop'.

¹⁰⁴ *illa de Lotofagi*: referència a l'illa de 'Sirtis dels lotòfags', avui *Gerba*.

¹⁰⁵ *Gran Sirte*: enteneu 'Sirtis Gran', part oriental i més gran del golf nord-africà de Sidra.

¹⁰⁶ *seca*: enteneu 'porció de terreny o arena que dins la mar està a molt poca profunditat' (DCVB, s.v. I.3). El topònim 'Syrtis' significa 'banc de sorra'.

¹⁰⁷ *maresa*: enteneu 'marea'. Aquest mot és resultat d'una sèrie de confusions de l'italià i el català. Així l'edició prínceps llatina té 'ignorantia regionis in arcta quaedam incedentes loca, refluxu maris in arido destituta classe' ('per ignorància del lloc [les naus] van ser dutes en llocs estrets, i pel retrocedir de la mar, la flota va encallar en un lloc sec', Brèscia 1498, f. bIVv). Aquest passatge és traduït a l'edició prínceps italiana 'per ignorantia de luoghi intrarono cole nave in certa secca, non si acorgiendo de la marina cresciuta, onde adivenne che non molto per lo refluxo del aqua e per il calare de la marea, furono tutte le nave lassate in secco' (inc. O, f. 36v). En el ms. V (f. 47r) hi ha dos cops el mot 'marea' i no s'hi distingeix entre 'marina'

que no molt après per lo reflux¹⁰⁸ de la aygua e per lo calar de la maresa foren totes les naus en sech dexades, e no sabent què fer, havien ja del tot perduda {36v} sperança. Tornà après de gran spay la maresa e levades en alt les mès. Ab tot açò, exir no pogueren sens lançar tota la roba. E axí, havent mancament
 5 de viures¹⁰⁹, com a desesperats e romputs, tornaren en Sicília e après greus parills arribaren a Palerm. E de aquí, refrescats, partiren per tornar en Itàlia, e ja essent prop de Òstia¹¹⁰ se levà tempestat, dispergint lo navili, e per força de vent la una de la altra escampà en alta mar. Ne primer finà tal tempestat, que cent quaranta naus de aquell navili periren. Rebutts tans dans [lo poble romà en
 10 mar], constret de necessitat, no ab poca vergonya abandonà la mar de tot e sol per terra deliberà fer guerra.

E axí, en lo següent any, no més de setanta naus tenien per portar les coses necessàries en Sicília. E ab aquestas Lúcio Matello e Gayo Fúrio¹¹¹, cònsols de aquell any, passaren en Sicília ab comendament que sol per terra
 15 atenguessen fer guerra, per hon aidentment se veyà lo molt que als romans avansaven los cartaginesos, per ço que de la mar sens contrast éran senyors e per terra havien gran exèrcit e molts alafants, qui en tant spant éran als romans, que après la rota de Attilio, de la qual foren ells ocasió, no gosaven en loch pla campejar, mes per colls e lochs muntanyosos. Havent en tal forma
 20 durat la guerra per un poch temps, compresa per los romans la gran necessitat que de naus havien, fer-na de nou deliberaren. E ja la un dels cònsols era tor- {37r} nat a Roma e havia designats cònsols per lo següent any, qui eren Gayo Attilio e Lúcio Màlio¹¹². Essent, donchs, voltas les pensas dels romans per aparellar naus per l'any vinent, no stimant res de bé poder-se fer per terra,
 25 esdevengué fora de la sperança de tots que Lúcio Matello, qui era en Sicília romà, hagué dels enemichs victòria, car Asdrúbal¹¹³, sentint la hu¹¹⁴ dels cònsols ésser partit, cregué ab poch affany vençre lo altre. Per ço, partint de Lilibeo¹¹⁵ ab tot lo exèrcit e alafants, tench camí vers Palerm, guastant e cremant tot lo pahís, [e] per poch spay se mès luny de la terra. Matello ab sa
 30 gent stava dins Palerm, fingint aver pahor, e no dexava algú axir fora les portes, per hon, alevat Asdrúbal en major supèrbia, esquadras fetas, vingué devers la terra. Vent-lo acostar Metello, tramès fora los murs los hòmens sperts e de laugera armadura, manant-los que començassen la scaramuça e mostrassen fer gran assalt per consitar¹¹⁶ los alafants contra ells, qui, fingint
 35 fugir, los conduïssen fins a la terra e se lançassen en lo vall, perquè, quant

3 les] *om.* *N* : gli *F* || 9-10 [lo poble romà en mar]] en mar lo poble roma *B* : di mare il Popolo Romano *F* || 14 any] anys *N* || 17 spant] *om.* *B* : paura *F* || 18 de la] la *B* || 23 voltas] *Amb una lletra ratllada al davant N* || 29 [e]] *om.* *NB* || 32 hòmens] homes. *Amb restes molt febles d'una titlla N* || 35 e se] se *N* : et ... si *F*.

(‘mar, ribera’) i ‘marea’ (‘moviment’, en probable sentit figurat, com a l’expressió ‘mareia de lava’). L’inc. italià *O* manté el sentit de l’original, però el redactat del ms. *V* facilita la traducció errònia en català, que dona com a causa de la desfeta el creixement i decreixement de la marea, moviment pràcticament imperceptible al Mediterrani. En la traducció italiana de Decembrio el fragment té correctament ‘fluxo et refluxo del mare’ (*M*, f. 21r), que conserva la versió castellana feta a partir de la de Decembrio. Vegeu González (2018).

¹⁰⁸ *reflux*: enteneu ‘moviment descendent de l’aigua’. Vegeu nota anterior *maresa*.

¹⁰⁹ *viures*: enteneu ‘queviures’.

¹¹⁰ *Òstia*: port de Roma, a la desembocadura del Tíber.

¹¹¹ *Lúcio Matello e Gayo Fúrio*: enteneu ‘Luci Cecili Metel i Gai Furi Pàcil’, cònsols l’any 251 a.C.

¹¹² *Gayo Attilio e Lúcio Màlio*: enteneu ‘Gai Atili Règul Serrà i Luci Manli Vulsó’, cònsols l’any 250 a.C.

¹¹³ *Asdrúbal*: general cartaginès, fill d’Hannó el vell.

¹¹⁴ *la hu*: enteneu ‘lo un’ (veg. *la*); forma antiga de l’article masculí ‘lo’ davant el numeral i l’article indefinit ‘un’ o ‘u’.

¹¹⁵ *Lilibeo*: enteneu ‘Lilibèum’, ciutat i cap de Sicília.

¹¹⁶ *consitar*: enteneu ‘agitar’ (*DCVB*, s.v. *concitar*).

vessen les bèsties en lo marge del vall arribades tornar atràs, axits ab presteza e ferint-les a dòs¹¹⁷, sobre los cartaginesos voltar-les fèssan. Havent tot açò bé ordenat Matello, ell ab tota sa gent stava prest de exir quant master fos. Reaxí del tot aquest pensar a Matello, per ço que, axits fora los de laugera armadura, asaltaren vigorosament los anamichs, e après poca sca- {37v} ramuça, los foren soltats los alafants demunt. E feta alguna resistència, començaren a fugir. Les bístias¹¹⁸, encesas, fins a la terra los seguiren, e, lançant-se los romans en lo vall, venguts los alafants fins al marge, forçats voltar, e los del vall, com adoctrinats éran, exits ab cuyta del detràs, hon sol temien colps, los ferian, e los dels murs ab sagetas los ensenian a malícia contra los lurs matexos. Fforçats los cartaginesos per los alafants rompre lo orde lur, a fugir començaren. Matello, vaent confusos los anamichs, exit ab sa gent los assaltà, ne may repòs los consentí fins que del tot vençuts e discipats restaren.

De aquesta batalla Asdrúbal ab poca gent campà, los altres tots ho morts ho presos foren. Tots los alafants vinguéran en poder dels romans, qui, menats a Roma en lo triumpho de Matello, gran alegria causà a tot lo poble, vaent vensudes aquellas bístias que tant primer temut avien. E no solament per lo present aprofità, mes en lo venidor, perquè induïren los cavallers a no fer-ne tanta stima com solien. Matello, donchs, fetas grans cosas ab molta glòria a Roma tornà.

CAPÍTOL QUINT, DEL CONSOLAT DE GAYO ATTÍLIO E LÚCIO MÀLIO, E COM ASETJAREN LILIBEO

Aprés ell, Gayo Attílio e Lúcio Màlio¹¹⁹ cònsols ab gran ànimo¹²⁰ proseguen la guerra. Per ço que ells tenían en la mar gran {38r} navili¹²¹ e per terra exèrcit vencedor, temien ja molt poch los alafants¹²². Era en aquell temps sobre la [punta] qui guarda a Cartayna una nobla ciutat, nomenada Lilibeo¹²³. Aquesta era la principal retreta¹²⁴ que en Sicília havien los cartaginesos. Era fort de mur e tenia port per rebre¹²⁵ gran navili, per hon pensaren los cònsols que, si aquella ciutat pendra porien, seria fàcil lançar del tot los cartaginesos de Sicília, e asetjar-la deliberaren. E venint en aquell loch per terra e per mar, lo siti strenyien. E ja comptaven lo divuytèn any après que la guerra fou començada, quant sabut a Cartayna Lilibeo ésser per los romans asetjat, parent-los que dexar aquell¹²⁶ perdra seria la guerra de Sicília mudar en Àfrica, la qual cosa los paria no poch periculosa, e per ço volent squivar tal inconvenient ab tota diligència, socórrer Lilibeo se disponguéran. Obehien als romans tots los pobles de Sicília, exceptats pochs, car tenien Mecina, Saragoça¹²⁷, Catània, Gergent¹²⁸ e Palerm, ab los etnesos, tíndaros¹²⁹, e altres

3 ell] om. B || 6-7 a fugir] fugir B || 10 dels murs] del mur B : per le mura F || 19 Matello] Matello e N || 26 [punta]] punta de Sicilia B : punta di Cicilia F.

¹¹⁷ dòs: llegiu 'dors, part posterior'.

¹¹⁸ bístias: enteneu 'bèsties'.

¹¹⁹ Gayo Attílio e Lúcio Màlio: enteneu 'Gai Atili Règul Serrà i Luci Manli Vulsó', cònsols l'any 250 a.C.

¹²⁰ ab gran ànimo: simplificació de la comparativa 'con maggiore sforzo che prima' (F, f. 33r), circumstancial del 'prosequien'.

¹²¹ gran navili: traducció, amb eliminació, de l'explicativa 'gran navilio, nel quale erano più che navi dugento' (F, f. 33r).

¹²² los alafants: traducció, amb eliminació, de 'di Carthaginese e delli elefanti' (F, f. 33r).

¹²³ Lilibeo: enteneu 'Lilibèum', ciutat i cap de Sicília.

¹²⁴ retreta: enteneu 'retir, lloc on hom es pot refugiar'; modificació de 'sedia' (F, f. 33r).

¹²⁵ port per rebre: modificació de 'porto e ricetto' ('port i refugi', F, f. 33r), on 'ricetto' ha estat traduït per un infinitiu de finalitat.

¹²⁶ aquell: en referència a Lilibèum, sobreentenen 'port' o 'cap'.

¹²⁷ Saragoça: enteneu 'Siracusa', ciutat siciliana.

¹²⁸ Gergent: enteneu 'Agrigent', ciutat siciliana.

moltes viles o lochs, qui ho per pactes ho per força en lurs mans éran vengudas. Restaven sol als cartaginesos Lilibeo, Tràpena¹³⁰ e alguns altres lochs en les stremas parts de la illa, mes aquests pochs lochs que tenien los cartaginesos éran molt abtes per la guerra e tals com ells havien mester¹³¹.

- 5 Los cònsols, posats a Lilibeo dos camps, de l'hu a l'altre féran grans valls ffortificats de stacats e verdesques. E axí stava {38v} la terra enciruhida per lo camp dels romans. Són prop de aquesta ciutat devers la mar certs stanys, per los quals se navega fins a la terra ab gran treball e no sostenidor sinó per qui és pràtich. Sobre aquests stanys daça e dallà¹³² havien ordenat los romans
10 navili, en modo que axir ni entrar s'i pugués. Aprés ab molt affany havien acostada al mur la lur artelleria, e ja sis torres vehines éran caygudes, e arreu les altres colpejaven. Cayguda, donchs, la major part del mur, éran los assetjats plens de spant, e tant los foresters com ciutadans tenien scassa sperança, sol lo capità, anomenat Imilcon¹³³, era aquell qui ab grandezza de
15 ànimo¹³⁴ sostenia la ciutat e lo siti. Era aquest gentilome cartaginès, havent sota sa capitania deu mília soldats, e ab singular indústria en sos fets se portava. E com los romans feyen enderrocar los murs, ell ne feya dins un altre ans que aquell caygués. Si los romans minaven, ells ab contraminas retia vans tots lurs pensers¹³⁵. Ultra açò, moltes vegades de dia e de nit axia ab los seus e
20 ab prest e inprovís assalt dampnejaven los romans, cremant sovint la lur artalleria¹³⁶.

- Mes aquests remeys pustost¹³⁷ durada que salveza promatien¹³⁸, per la qual cosa, havent lo siti ja un gran temps durat, los soldats qui dins éran deliberaren dar la terra als romans, e cascun conestable e senturió¹³⁹ ne parlà ab la sua
25 squadra, e ordenaren que los caps secretament pasassen als {39r} romans, qui, ab los cònsols parlant, promatèran dar la terra. Era dins la ciutat entre los strangers un nomenat Alexo, de natió grech, de las parts de Acaya¹⁴⁰, home valent de sa persona e molt leyal. Aquest, sentint lo maneig e com éran partits los caporals per pactar ab los cònsols, ab cuyta anà al capità e tot lo fet li
30 descobrí. De tot avisat lo capità, no perdent lo acostumat ànimo, dubtava què fer degués, pur a la fi fèu per trompetes cridar totes les hosts, qui obehiren,

8 se navega] se nauegaua B : sinavica F || 19 axia] axia axia B.

¹²⁹ *etnesos, tindaros*: enteneu 'ennenses, tindaritans', habitants d'Henna i Tindaris, a Sicília.

¹³⁰ *Tràpena*: llegiu 'Drèpanum', port veí de la ciutat d'Èrix.

¹³¹ *e tals com ells havien mester*: afegitó del text català, no present en els textos comparats.

¹³² *daça e dallà*: enteneu 'a una part i a una altra, de totes bandes'.

¹³³ *anomenat Imilcon*: traducció, amb eliminació, de l'explicativa 'il quale aveva nome Imilco' (F, f. 33v). El traductor continua amb la simplificació d'oracions explicatives. Vegeu *Introducció*.

¹³⁴ *ab grandezza de ànimo*: reducció del binomi 'con grandezza d'ànimo e con buono provedimento' (F, f. 33v). La reducció de binomis no es limita a sinònims, sinó que també afecta sintagmes i, com hem vist, fins i tot oracions senceres. El criteri d'Alegre és no repetir informació, encara que la sinonímia no sigui absoluta i el català perdi matisos.

¹³⁵ *pensers*: reducció del binomi 'fatiche et pensieri' (F, f. 34r).

¹³⁶ *artalleria*: simplificació de 'machine e edifici' (F, f. 34r).

¹³⁷ *pustost*: enteneu 'més aviat'.

¹³⁸ *Mes aquests remeys pustost durada que salveza promatien*: resum de 'ma questi remedii erano tali che più tosto davano speranza d'indugio et di longezza alla perdita della terra che speranza di scampo o di salute' (F, f. 34r), en llatí 'Verum haec talia erant ut procrastinationem captivitatis non salutem obsessis allatura viderentur' ('Certament aquests remeis eren tals que semblaven oferir més ajornament del captiveri que aixecament del setge', Brèscia 1498, f. bVv). El català és més coincident amb el llatí que amb l'italià, però l'eliminació i el resum és procediment habitual d'Alegre, tal vegada per apropar el seu text al llatí, com a mínim sembla que percep les reiteracions com a afegits de l'italià. Vegeu *Introducció*.

¹³⁹ *conestable e senturió*: ampliació de 'condottiere' (F, f. 34r), en llatí 'commilitonibus' ('companys d'armes', Brèscia 1498, f. bVv).

¹⁴⁰ *Acaya*: enteneu 'Acaia', regió meridional de Grècia.

acceptat¹⁴¹ aquells qui en lo camp dels romans éran anats, qui éran de nació francesa. E ajustats en la plaça de Lilibeo, començà Imilcon ab longa oració descobrir lo secret que sentit havia, e, pregant-los que traïr no-l volguessen¹⁴², los portava a recort quan ell era estat prompte a la honor d'ells, promatent
 5 grans premis si fermes perseveraven. La oració e la presència sua placà les penses de la moltitud qui l'hohia, per hon tots responguéran que no dubtàs, offerint prompte e sansera obediència a sos comandaments. Per la qual cosa, recobrant cor, lo capità tramès Aníbal¹⁴³, fill de aquell qui en Gergent fou assetjat, per a mitigar los ffrancesos, qui de açò éran caps e principals del
 10 trahiment. E perquè aquests lonch temps havien seguit sota lo pare de aquest e portaven molta voluntat al fill, leugerament mudaren lo lur primer prepòsit e volgueren la fe tenir. Lo semblant fou fet {39v} per Alexo ab altres squadres, en tant que s'amansaren e tot perill sostenir deliberaren ans de rompre la fe lur. Tornant aquells qui en lo camp dels romans éran anats per dar la terra, no
 15 foren acullits, ans com a enemichs tractats¹⁴⁴ partiren. E axí, lo tracte no agué loch e fou conservada la terra del parill que encorria. Mes de contínuu ab molt sforç lo siti se strenyia, e ab affany los de dins sostenían lurs forças e per longues e fadigoses obres, farides, destent¹⁴⁵ e d'ells morts gran nombra, abandonats, perdien la sperança.

20 CAPÍTOL SIZE, COM LOS CARTAGINESOS TRAMETEREN ANÍBAL A SOCÓRRER LILIBEO, E DE LA SCARAMUÇA AGUDA AB LOS DEL CAMP

A Cartayna, ab tot que res sentir-se pogués dels fets de Lilibeo per lo stret¹⁴⁶ siti, pur¹⁴⁷ stimant per conjectura lo treball dels assetjats, volent en açò provehir, armaren naus cinquanta, posant sus ellas deu mília combatents, e
 25 feren capità Aníbal¹⁴⁸, fill de Amílcar¹⁴⁹, jove de valent ànimo, manant-li que anàs al socors de Lilibeo. Partit, donchs, [de Cartayna] ab son navili, vengué devers Lilibeo, posant-se en una illeta nomenada Egusa¹⁵⁰, la qual quasi stà enmitg de Àffrica e Sicília. Aquí, sperat pròsper vent, steses veles, vers lo port de Lilibeo dreçà son cós¹⁵¹. Los romans, vista la presta e improvisa venguda
 30 dels {40r} enemichs, ne temps ne ardir aguéran de contrestar lur venguda per raó del vent, als enemichs pròsper e a ells contrari, mes, tots armats, se posaren sus¹⁵² la riba de l'stany per hon havien a passar les naus cartaginesas, creent per tal spant desviar lur entrada. Per tot açò no dexà Aníbal lo passar,

3 sentit] sent B || 9 caps] cap B || 14 aquells] aaquells N || 26 [de Cartayna]] aquest de Cartayna B : Questo ... partito di Carthagine F.

¹⁴¹ *acceptat*: enteneu 'excepte'.

¹⁴² *que traïr no-l volguessen*: traducció, amb eliminació, de 'che per Dio nollo volessino tradire, ma che volessero conservare la fede sua e il giuramento' (F, f. 34v). A més de la desaparició del 'per Dio' (del llatí 'per Iovem ac caeteros deos', Brèscia 1498, f. bVv), hi ha una simplificació d'oracions reiteratives. La traducció italiana té una amplificació respecte de l'original llatí, però l'oració eliminada per Alegre és precisament la que es troba en llatí. Com s'ha comentat anteriorment, l'eliminació no depèn d'una comparació amb el text llatí, sinó de la percepció del traductor que les reiteracions sinonímiques són afegitons del text italià. Vegeu nota anterior *Mes aquests remeys pustost durada que salveza promatien*.

¹⁴³ *Aníbal*: Hanníbal, fill d'Hanníbal Giscó.

¹⁴⁴ *com a enemichs tractats*: modificació de 'gittando contra loro pietre' (F, f. 34v), en llatí 'telis et lapidibus' ('amb projectils i pedres', Brèscia 1498, f. bVIr).

¹⁴⁵ *destent*: enteneu 'trasbals, pertorbació'; afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

¹⁴⁶ *stret*: enteneu 'perillós, rigorós'.

¹⁴⁷ *pur*: enteneu 'mes'.

¹⁴⁸ *Aníbal*: Hanníbal, fill d'Hamílcar, general cartaginès, no el Barca.

¹⁴⁹ *Amílcar*: Hamílcar, general cartaginès vencedor de Drèpanum, no el Barca.

¹⁵⁰ *Egusa*: enteneu 'Egates', illes entre Sicília i Àfrica.

¹⁵¹ *cós*: enteneu 'curs, camí'.

¹⁵² *sus*: enteneu 'damunt'.

mes per lo [pla] mitg tirà sens empaitg¹⁵³. Fou en aquell dia grandíssima alegria en la ciutat per la venguda del nou socors, e d'esperança crescuts los ànimos, Imilcon¹⁵⁴, com a valent capità, les novament vengudes e ja antigues squadres a parlament cridà, en lo qual les confortà e a fer grans fets los
 5 conduhí, promatent premiar a qui valentment se portàs en allò que obrar preposava. La fi de la oració fou que a menjar e reposar anassen e per lo segon matí¹⁵⁵ fossen ab lurs armes en la plaça a punt, que sens dubte se faria cosa honrada per a tots.

Partiren-se del parlament ab molta alagria, confortats de bona sperança, e
 10 ans del clar jorn foren aparellats per fer lo comendament del capità. Imilcon dix lo que fer entenia e divisí tota la moltitut en moltes squadres, dant a cada una un cap, e manà a cascú lo que a fer agués. E axí, ordenats en un punt, los féu axir per diversas parts e ab bon comport assaltar la artelleria feta per combatre la terra. Los cònsols, no sabent res de açò, mes pensant per
 15 conjectura {40v} que axí ho deguessen fer los anamichs, e per ço avien fet armar lo axèrcit e star prest¹⁵⁶ no luny del mur per fer resistència. E axí, com los cartaginesos isquéran per dampnejar la artelleria, los foren a l'encontre los romans, contrastant lur voler. E en un mateix temps¹⁵⁷ en molts lochs se féu dura batalla, volent los de dins cremar la artelleria e los de fora contrastar.
 20 Ne's recorda pus fort batalla, per ço com Amílcar havia tramès fora sobre vint milia hòmens e los cònsols tot lo exèrcit tenien a l'encontre. E perquè en molts lochs se combatia, més e majors perills se amostràvan a totes parts. La més fort scaramuça era prés de la artelleria. Elet havien los cònsols cascun valent combatador e posat per deffensar aquella. Contra aquests los cartaginesos,
 25 trabucant¹⁵⁸ ab esforç, no sol ab armes mes ab falles cremants, del loch hon posats éran traure'ls s'esforçaven. Aquells, com a hòmens valents, mirablament contrastaven¹⁵⁹, ne's veyà alre que ferro e foch, moura de mans ab veus, ramors e crits de lançar e lançat ésser. Aprés larga scaramuça, infinides morts e feridas de una part e altra, Imilcon, vist son desitg no poder
 30 dur a fi, féu tocar a retraure e dintre'ls murs se detingué. E los romans ab gran honor salvada la artelleria restaren.

Avent Aníbal alguns dies aturat en Lilibeo, una nit, de improvís ab ses naus del port axit, se portà en Tràpena¹⁶⁰, ciutat a ells o- {41r} bedient¹⁶¹. Romàs la terra¹⁶² assetjada, axí com solia sots govern de Imilcon.

35 CAPÍTOL SETÈ, DE L'ORDE QUE TENIEN LOS CARTAGINESOS EN SABER NOVES DELS ASSETJATS, E COM LOS DINS UN JORN, DEL VENT AJUDATS, CREMAREN LA ARTELLERIA DELS ROMANS

1 [pla]] om. B : om. F || 3 vengudes] vengudes naus (amb naus expuntuat) N : vengudes B : om. F. L'expuntuat de N respon a les 'esquadres' posteriors, i es relaciona amb la lliçó de B i amb l'italià; el mot naus pot tractar-se d'un afegit d'autor que ell mateix ha decidit esmenar. Vegeu Introducció-davantall || 6 segon] següent B : sequente F || 15 avien] auia NB : havevano F || 34 axí] om. B : om. F.

¹⁵³ mes per lo pla mitg tirà sens empaitg: traducció, amb eliminació, de 'ma bene che vedesse l'exercito romano in su la riva dall'uno lato e dall'altro dello stagno, passò per mezo loro senza alcuno ostaculo, e entrò nel porto con tutto il suo navilio' (F, f. 35r)

¹⁵⁴ Imilcon: enteneu 'Himilcò', general cartaginès de les forces de Lilibèum.

¹⁵⁵ lo segon matí: enteneu 'l'endemà' (DCVB, s.v. segon 3.1).

¹⁵⁶ prest: enteneu 'prop'.

¹⁵⁷ contrastant lur voler: afegitó del text català, no present en els textos comparats.

¹⁵⁸ trabucant: enteneu 'combatent amb ginyes de llençar pedres' (DCVB, s.v. trabucar 1.9).

¹⁵⁹ mirablament contrastaven: modificació de 'facevano mirabile resistenza' (F, f. 36r).

¹⁶⁰ Tràpena: enteneu 'Drèpanum', ciutat siciliana, avui Trapani.

¹⁶¹ ciutat a ells obedient: afegitó del text català.

¹⁶² Romàs la terra: en referència a Lilibèum; modificació de 'Lilibeo rimasse' (F, f. 36r)

Durant lo siti, e essent la terra streta per los romans en modo que negun entrar ni exir podia, lo senat de Cartayna desigava sentir noves dels assetjats. E stant en tal penser, hu de Rodes, havent una nau de quatre rems, se offerí de veura a l'ull e a ells aportar noves dels assetjats. Molt plagué als cartaginesos la promesa de aquest, mes a tots semblava impossible lo promès a fi poder venir, e majorment essent tantes naus de romans a guàrdia del port. Pur ell, seguint lo seu preposít, navegà en una de aquelles illes qui són prop de Lilibeo e en lo jorn següent, ab pròsper vent, quasi en lo mitgdia, a vista de tots, leugerament passant per lo mitg dels romans, entrà en lo port e en la terra. Per hon, agreujats los romans, meses em punt X naus, speraven¹⁶³ quant isqués per pendre'l. Mes ell ab la nau tant leugera del rem poch stimava tot enpaitg¹⁶⁴ que fer-li poguessen, e com partir li plagué, no amagadament ne de nit, mes en lo mitgdia, passà per lo mitg de les naus dels romans, e voltat, cada una de ellas {41v} convidà a singular batalla, ne fon alguna qui acceptar-la volgués, tement la singular indústria e gran laugeria de aquell. Tornant, donchs, aquest a Cartayna, portà noves de Lilibeo, e foren altres molts qui per la via mateixa¹⁶⁵ entraren dins lo port. Per hon, vaent los cònsols que desviar no podien que ab improvisa navegatió no s'entràs en Lilibeo, cloure la boca del port deliberaren, e afonaren-hi moltes naus grosses, carregades de sorra, lançant après gran quantitat de sorra e de pedres. Mes tot fou fatiga vana, que la desmesurada pregonesa¹⁶⁶ de la mar tota cosa englutia¹⁶⁷. Pur a la fi, ab gran difficultat de una part se afermà un poch de marge, en lo qual, continuant los romans, prengueren una nau de quatre rems velocíssima dels cartaginesos e ab aquesta speraren la venguda de la nau de Rodes, qui, venint après pochs dies, entrà a salvament. Mes quant partir volgué, los romans ab la de quatre rems li daren encalç¹⁶⁸, e no podent scapar, se voltà, venint ab la dels romans a batalla e sens triga¹⁶⁹ fou vençut e pres. Ajustada la nau de Rodes ab la de quatre rems, perquè la una e altra éran molt laugeras, se guardà segurament d'aquí avant lo port, ne persona alguna entrar ho axir-hi podia. Lo siti continuament crexia e tots dies la terra per los romans era streta, {42r} ne duymés¹⁷⁰ gosaven los assetjats axir per asaltar los romans, mes dins stant deffensaven la terra.

Estant en tal forma lo siti, esdevengué un dia que's levà tempestat de vent tan gran¹⁷¹, que tota la artelleria dels romans féu tremolar e de moltes levà les deffezes e les verdesques, portant-les per lo ayre ab stranya ramor, la qual cosa vaent Imilcon, com a home savi¹⁷², féu als seus tan prest pendre les armes e axir de la porta, vigorosament asaltant la artelleria¹⁷³ dels romans, e majorment ab foch, qui del vent ajudat¹⁷⁴, trobant lo lenyam sech¹⁷⁵, leugerament cremava. E tanta fou la força de l'incendi, que no sol los

14 qui] ~~de~~ qui N || 27 sens triga] sens trighar B : subito F.

¹⁶³ *em punt X naus, speraven*: traducció, amb eliminació, de 'tennero in frenello dieci navi di notte e di di' (F, f. 36v).

¹⁶⁴ *enpaitg*: enteneu 'impediment, obstacle'.

¹⁶⁵ *per la via mateixa*: modificació de 'per exemplo di lui' (F, f. 36v).

¹⁶⁶ *pregonesa*: enteneu 'profunditat'; de l'italià 'profondità' (F, f. 36v).

¹⁶⁷ *tota cosa englutia*: traducció, amb eliminació, de 'ogni cosa inghiottiva, et il fruxo et refruxo del mare tutto portava via' (F, f. 36v).

¹⁶⁸ *daren encalç*: enteneu 'perseguiren'.

¹⁶⁹ *triga*: enteneu 'tardança'; de l'italià 'subito' (F, f. 37r).

¹⁷⁰ *duymés*: enteneu 'd'ara en avant'; de l'italià 'hoggimai' (F, f. 37r).

¹⁷¹ *tan gran*: simplificació de 'subita et grandissima' (F, f. 37r).

¹⁷² *savi*: reducció del binomi 'sollecito et saggio' (F, f. 37r).

¹⁷³ *artelleria*: simplificació de 'machine e li edifici' (F, f. 37r).

¹⁷⁴ *qui del vent ajudat*: simplificació de 'perchè il vento traeva contra li nimici' (F, f. 37r)

¹⁷⁵ *trobant lo lenyam sech*: traducció, amb eliminació, de 'sichè il fuoco facilmente portato dal vento negli edifici e machine, trovando il legname secco' (F, f. 37r).

bastiments cremà, mes encara les pedres¹⁷⁶, e lo que coura era¹⁷⁷ en molts trossos trencà. E axí, la larga fatiga de molts mesos en una breu hora fou consumada¹⁷⁸. Los capitans de la host, après aquest incendi, perderen tota la sperança que de pendre la terra per força tinguessen, ne més atengueren a fer
 5 artelleria, ans ab lonch siti e per fam la terra vençre deliberaven. E per ço, ordenats los camps en manera que negú entrar ho axir-hi pogués, staven en oci sens més vexar aquells de dins, e per semblant Imilcon, refets los murs de aquella part hon éran enderrocats, ab sforç soportava lo siti.

{42v} CAPÍTOL VUYTÈ, DE LA SINQUENA BATALLA DE MAR VENSUDA PER
 10 LOS CARTAGINESOS, E COM ÀPIO CLÀUDIO FOU PRIVAT ANS DE COMPLIT TEMPS DEL CONSOLAT E DE TOTES VENIDORES HONORS

Stant en tal manera la cosa, vengué als romans novell socors de X mília combatents. Aquests vengueren de prima junta a Mecina, e de aquí¹⁷⁹ per terra se aportaren fins al camp¹⁸⁰, ha on, acullits ab sobirana alegria, als capitans
 15 causaren novell pensar de cativíssim¹⁸¹ fruyt. Cònsol per los romans era lavors Àpio Clàudio Pulcro¹⁸², qui pensà ab la gent novament arribada assaltar les naus dels cartaginesos, qui éran en lo port de Tràpèna¹⁸³. Aquestas éran assats¹⁸⁴ gran nombre de naus e bé a punt, e tenien-les¹⁸⁵ los cartaginesos en Tràpèna per guardar¹⁸⁶ aquell port e altres lochs qui per ells se tenien en
 20 Sicília. Creya lo cònsol que leugerament li seguís son pensar¹⁸⁷, perquè molt prest era arribat en lo camp lo socors per la via de terra, en manera que no podien los de Tràpèna alguna cosa de lur venguda haver pugut sentir, ans pensar devien lo exèrcit dels romans en lo siti ésser ocupat e de aquí no poder partir. Per hon stimava lo cònsol primer haver preses les naus, que per los
 25 enemichs en res se provehís. Refferit, donchs, aquest pensar als conestables e senturions¹⁸⁸, paragué a ells bo. E per ço, triats tots los valents hòmens dels {43r} antichs e de aquells qui novament éran venguts, féu muntar en les naus.

En tal manera armades cent vint-e-quatre naus, partí del port sobre la miganit, navegant devers Tràpèna calladament, per no ésser sentit. A Tràpèna
 30 per los cartaginesos era capità Adèrbal, home valent e de gran indústria. Les naus éran en lo port, mes la major part de la gent¹⁸⁹ stava en terra. La distància

1 que] que de B || 2 fou] fou aquest NB : fu F || 3 aquest] Afegit a la interlínia N || 8 éran enderrocats] enderrochats eran B : rovinati erano F.

¹⁷⁶ *les pedres*: traducció, amb eliminació, de l'explicativa 'le pietre delle base sopra le quali fondati erano' (F, f. 37r).

¹⁷⁷ *lo que coura era*: per 'coura' enteneu 'bronze', accepció que trobem en Ausiàs March (CXIII): 'D'aram y estany veu hom exir lo coure, | que'l fort acer en força no'l pot moure' (DCVB, s.v. I.1a); simplificació de 'le teste delli arieti, che erano di bronzo' (F, f. 37r).

¹⁷⁸ *consumada*: reducció del binomi 'consumata et dispersa' (F, f. 37r).

¹⁷⁹ *de aquí*: modificació de 'da Messina' (F, f. 37v). Alegre ha substituït el topònim, que acaba d'aparèixer, per un adverbí. Vegeu *Introducció*.

¹⁸⁰ *al camp*: referit a la ciutat de Lilibèum; modificació de l'italià 'à Lilibeo' (F, f. 37v).

¹⁸¹ *cativíssim*: enteneu 'dolentíssim, misèrrim'.

¹⁸² *Àpio Clàudio Pulcro*: és a dir, 'Publi Claudi Pulcre I', cònsol el 249 a.C.

¹⁸³ *Trápèna*: enteneu 'Drèpanum', ciutat siciliana, avui *Trapani*.

¹⁸⁴ *assats*: enteneu 'prou, molt'.

¹⁸⁵ *tenien-les*: traducció, amb eliminació, de 'tenevalle continuamente' (F, f. 37v).

¹⁸⁶ *per guardar*: traducció, amb eliminació, de 'per guardia et difensione' (F, f. 37v).

¹⁸⁷ *li seguís son pensar*: modificació de 'gli venisse fatto' (F, f. 37v).

¹⁸⁸ *als conestables e senturions*: per 'conestables' enteneu 'comandants de l'exèrcit'; els 'senturions' són els caporals romans al comandament de cent soldats. És modificació de l'italià 'à tribuni e à centurioni' (F, f. 37v), en llatí 'centurionibus quoque tribunis' (Brèscia 1498, f. cIr). Per a l'adaptació de termes militars, vegeu *Introducció*.

¹⁸⁹ *de la gent*: simplificació de 'degli huomini et delle ciurme' ('dels homes i de la multitud', F, f. 37v).

de Lilibeo a Tràpene no és pus que milles quinze, per ço al clarejar del jorn començaren los de Tràpene veure les naus dels romans qui s'acostaven. Aquesta axí inproviza e presta vista dels enemichs¹⁹⁰ torbà molt Adèrbal e los altres tots en la primera junta¹⁹¹, perquè de tot desprohats estaven. Mes, pres
 5 esforç, deliberà Adèrbal pendre batalla, estimant tot partit ésser millor que esperar ésser dins lo port assetjat e vilment ésser prest¹⁹². Ffeta la tal deliberació, féu ajustar la gent tota¹⁹³ en lo port, e aquí, ab trompeta cridats tots los combatadors, segons lo temps raqueria, ab breus paraules los animà a batalla. E dix en la fi de la sua oratió que no en los parills los tremetia, mes
 10 que ensemps ab ell en los parills anar volguessen los pregava, car ell volia ésser lo primer en ferir, e no sol en paraules, mes en fets ésser capità e guia. E per ço, que tots tenguessen esment a la nau sua, e com aquella ho faria, axí u fessen. Per tots fon respost que francament seguir-lo volien en tota part hon metre'ls¹⁹⁴ volgués. Dites aquestes paraules, {43v} sens més trigar féu pujar
 15 totom sobre les naus, e fou ell lo primer qui's mogué, axint fora del port, no de la part per hon venían los romans, mes de la altra, e, stenent-se en mar, se acostava al ribatge¹⁹⁵. E quant li paragué, voltà sobre les naus romanes. Vaent lo cònsol que deliberaven combatre los enemichs, e que no li era reaxit son pensar, deliberà ell, forçat¹⁹⁶, pendre batalla. E perquè en lo començ havia
 20 manat que les naus sues ab cuyta entrassen dins lo port, tramès a dir que tornassen arrera, e per ésser tan gran nombre¹⁹⁷ de naus, les qui entengueren lo comandament donaren volta, les altres, qui ignoraven¹⁹⁸ la revocació, seguien la entrada del port, per hon seguí gran inconvenient, qui donà als romans ocasió de perdre ànimo, stimant lo govern del cònsol ne bo ne diligent, qui en
 25 lo començ era darrera totes les altres naus, mes, pus vahé acostar-se los enemichs¹⁹⁹, passant primer²⁰⁰, los anà a l'encontre. Era ell ab lo corn squerra de les naus, les altres staven prop de terra e tocaven quaix²⁰¹ lo port. Contrestava, donchs, als romans la streteza del loch²⁰², stant en manera que de la una part era la terra e de la altra los enemichs. Tenien los cartaginesos més
 30 spay en la mar²⁰³, per hon, ordenades totes coses, Adèrbal²⁰⁴ se mogué ab tot

1 milles quinze] quinze milles *B* : miglia quindici *F* || per ço] per *NB* : sicchè *A* || 5 que] que que *B* || 10 en los parills anar] anar en los parills *B* : andasser ne pericoli *F* || 25 vahé] ouahe *N*.

¹⁹⁰ *dels enemichs*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

¹⁹¹ *junta*: enteneu 'companyia'.

¹⁹² *ésser prest*: modificació de 'perire' (*F*, f. 38r).

¹⁹³ *la gent tota*: modificació de 'le ciurme' ('multitud', *F*, f. 38r), mot italià que ha sortit anteriorment i que Alegre ha solucionat també amb un 'gent'. Vegeu nota anterior de *la gent*.

¹⁹⁴ *metre'ls*: reducció del binomi 'gli mettesse ò menasse' (*F*, f. 38r).

¹⁹⁵ *al ribatge*: reducció del binomi 'dal porto e dal lito' (*F*, f. 38r).

¹⁹⁶ *forçat*: modificació de 'anchora lui' (*F*, f. 38r).

¹⁹⁷ *e per ésser tan gran nombre*: traducció, amb eliminació, de l'explicativa 'di che seguitò inconveniente assai, però che in si gran numero' (*F*, ff. 38r i v).

¹⁹⁸ *qui ignoraven*: modificació de 'non havendo sentito' (*F*, f. 38v).

¹⁹⁹ *acostar-se los enemichs*: simplificació de 'esser fuera dil porto e distendersi nell'alto mare e rivolgersi verso di lui' (*F*, f. 38v).

²⁰⁰ *passant primer*: simplificació *ad sensum* de 'esso anchora si dilungò dal lito' (*F*, f. 38v).

²⁰¹ *quaix*: enteneu 'gairebé'.

²⁰² *Contrestava, donchs, als romans la streteza del loch*: resum de 'et per questo adivenne che le navi di Romani hebbero strettezza di luogo' (*F*, f. 38v).

²⁰³ *Tenien los cartaginesos més spay en la mar*: traducció, amb eliminació, de 'li Carthaginiensi tenevano più di mare in modo che quasi le navi Romane venivano à essere in mezo intra il lito et le navi di Carthaginiensi' (*F*, f. 38v).

²⁰⁴ *Adèrbal*: traducció, amb eliminació, de 'Adherbale il quale era contra il consolo' (*F*, f. 38v).

lo navili cartaginès sobre los romans, e acostats los uns als altres²⁰⁵, alsades banderas²⁰⁶ ab grans e terribles crits, a ferir-se corregeran. {44r} L'orde lur era per travers²⁰⁷, e axí ensemps combatien. E durà per bon spay la batalla en tal guisa²⁰⁸, que compendre no-s podia qui n'agués lo millor. Mes, com molt
 5 agués durat, manifestament se veyá quant avantatjaven los cartaginesos als romans, e açò per tenir la mar pus franca e navilis més laugers, les quals coses mancaven als romans, qui per la streteza del loch voltar-se no podien com avien mester, ne axí poch per tenir més pesades les naus. E axí, mostrar lur valentia no podien, no avent spay de deffendre acomodadament ne de socórrer
 10 l'u a l'altre quant éran apresats.

Vaent²⁰⁹ lo cònsol la cosa anar mal, fou lo primer qui començà a fugir, e ab ell partiren trenta naus. Les altres, restant en la batalla, foren vençudas e presas ab gran dan dels romans, que no solament les naus, mes los pus valents hòmens de lur camp se perdéran. Molt cresqué la glòria²¹⁰ de Adèrbal envers
 15 los seus, stimant per virtut sua haver requestat en mar l'anomenada, la qual tenien perduda per les tantes victòrias dels romans. E per semblant²¹¹ Àpio Clàudio, tornat a Roma, fou constret²¹² ans de temps dexar lo consolat, privant-lo de tota honor que may haver pogués, a gran vergonya e confusió sua.

20 {44v} CAPÍTOL NOVÈ, DEL CONSOLAT DE LÚCIO JÚNIO, E DE LA SCARAMUÇA AGUDA AB CARTALONE E AB IMILCON EN TERRA E EN MAR

Ne per aquest tan gran dan rebut lo poble romà caygué per la granesa de lur ànimo²¹³, mes tam prest a fer de nou navili e reparar lo exèrcit se atengué, e, mès en punt gran nombre de naus, hi feren muntar Lúcio Júnio²¹⁴ cònsol e
 25 navegaren²¹⁵ devers Sicília. Era lo nombre de les naus abtes a combatre setanta, ab les quals passà lo cònsol a Mecina, a hon, arribat, féu venir tot lo restant de les naus, les quals éran per Sicília, acceptades²¹⁶ les de Lilibeo²¹⁷. E foren en nombre CXX naus abtes per a combatre, sens altres qui servien per portar vitualla²¹⁸, essent per totes sirca vuyt-centas naus, ab les quals

8 poch per tenir] prest tenir B : om. F || 9 avent] ualent B : havendo F || 29 naus] om. B : navi F.

²⁰⁵ e acostats los uns als altres: traducció, amb eliminació, de 'e così fero tutte l'altre navi di Carthagini. Simile fu fatto dalla parte di Romani, e come furono preso l'uno all'altra' (F, f. 38v).

²⁰⁶ banderas: reducció del binomi 'bandiere et insegne' (F, f. 38v).

²⁰⁷ per travers: enteneu 'de través', en italià 'per lo lungo' (F, f. 38v).

²⁰⁸ guisa: enteneu 'manera'.

²⁰⁹ Vaent: traducció, amb eliminació, de 'vedendo alla fine' (F, f. 39r).

²¹⁰ la glòria: reducció del binomi 'la fama e la gloria' (F, f. 39r). En aquest llibre segon s'alterna una metodologia de traducció *ad sensum* amb una traducció de tipus *ad verbum* o literal. Per això, al costat de resums i adaptacions de l'original, Alegre continua amb tècniques de traducció del primer llibre. No hi ha un canvi de mètode, sinó l'aprofundiment, a mesura que avança, cap a una traducció *ad sensum*, no percebuda com a contradictòria amb l'alternança d'una traducció *ad verbum*. Vegeu *Introducció*.

²¹¹ E per semblant: afegit del català, no present en els textos comparats.

²¹² constret: enteneu 'obligat, posat en necessitat'.

²¹³ lur ànimo: modificació de 'animo di cittadini' (F, f. 39r).

²¹⁴ Lúcio Júnio: enteneu 'Luci Juni Pulle', cònsol l'any 249 a.C.

²¹⁵ navegaren: de l'italià 'navigare' (F, f. 39r), depenent del verb 'ferono' i coordinat amb 'montare'. El canvi de mode en català (de 'navegar' a 'navigaren') explica la concordança *ad sensum* del verb en plural amb el singular 'lo poble romà'. Vegeu el mateix cas, curiosament amb el mateix subjecte, a PGP II.1. La concordança pel sentit pot ser deguda, més que a la manca de referent textual italià, a la voluntat d'entendre, més o menys sistemàticament, 'el poble romà' com a plural.

²¹⁶ acceptades: llegiu 'exceptades'.

²¹⁷ Lilibeo: enteneu 'Lilibèum', ciutat i cap de Sicília.

²¹⁸ vitualla: reducció del binomi 'frumento e vettovaglia' (F, f. 39v).

deliberava lo cònsol fornir lo camp²¹⁹. Qui, ordenades totes coses al necessari, partí de Mecina, tenint la via de Saragoça²²⁰, per no parer-li camí segur passar per Tràpena. Arribat, donchs, a Saragoça e carregat lo forment²²¹ que se'n portava, tramès un conduyter²²² ab part del navili en lo camp de Lilibeo, restant ell per alguns dies a Seragoça per spatxar los forments²²³ que del mitg de la illa venir feya.

Mentre que aquestes coses se feyen e s'ordenaven per lo cònsol, Adèrbal tramès los presoners a Cartayna, per hon atengué molta glòria dels seus ciutadans {45r} e-s dispongué a fer majors coses. E per ço, sentit lo aparell, stimant que la via demunt dita fer deguessen, comès²²⁴ a Cartalone, son perfet²²⁵, qui era home jove e desigós de glòria, que navegàs en aquellas parts de la illa per hon tenia cregut passassen los romans, dant-li naus prou e ben armades. Cartalone, donchs, ab lo navili se partí de Tràpena en la primera vigília²²⁶, e, sens ésser sentit, arribà a Lilibeo, e tan prest ab improvis assalt esvahí les naus romanes, qui éran en lo port, treballant aquellas o pendre o cremar. E los romans qui a la guàrdia de les naus éran assignats, sentint lur venguda, corraguéran a deffensió de aquellas, e, ajustant-se ab ells la gent del camp, dura scaramuça començà e ramor gran. Imilcon, capità de la terra, sentint lo esforç²²⁷ dels seus contra les naus romanes, féu armar les squadres, e una porta uberta, assaltar lo camp. Per hon en terra e en mar fou aspríssima batalla²²⁸, e durà de les sis hores de nit fins al clarejant dia. Cartalone se retragué e se'n menà²²⁹ ab si algunes naus, e algunes ne cremà e affonà²³⁰. Lo restant, ab moltes farides dades e rebudes, se defensaren aquella nit dels romans, e encara en terra fou gran escaramuça, e per força ramatèran Imilcon e los seus dintre'ls murs. Partit Cartalone de Lilibeo, navegà vers Araclia²³¹, a hon arribat, agué avis de les naus romanes qui venien. Éran aquestas aquellas naus {45v} que lo cònsol havia tremezes primer, com dit havem dessús²³², la qual cosa sentint, fent metra a punt les sues naus, los anà a l'encontre. E los romans, apersabuts de la venguda dels enemichs, no stimant-se bastant per a resistir, perquè les més de lurs naus éran de càrrech, se acostaren a terra sots serts sculls alts de roca a hon se defensaven, en manera que no poguéran los cartaginesos pendre'ls. Vaent Cartalone la deffeza dels romans, e no podent-los haver per força, se posà ab les naus sues no molt luny de aquell loch, axí que no podien los romans partir sens perill de ésser presos. E per ço, alguns dies assetjats²³³ stiguéran en los ja dits sculls²³⁴.

3 donchs] *om. B* : adunque *F* || **13** se partí] sen | parti *B* || **15** les] les les *N* || **26** agué] ague lo *B* : hebbe *F* || **29** no] *om. N* || **33** loch] *om. N* : luogo *F*.

²¹⁹ *lo camp*: traducció, amb eliminació, de 'il campo che stava nello assedio di Lilibeo' (*F*, f. 39v).

²²⁰ *Saragoça*: enteneu 'Siracusa', ciutat siciliana.

²²¹ *forment*: enteneu 'blat'.

²²² *conduyter*: enteneu 'conductor'; modificació de 'questor' (*F*, f. 39v), en llatí 'quaestori' (Brèscia 1498, f. cIv).

²²³ *per spatxar los forments*: traducció, amb eliminació, de 'per spacciar l'avanzo delle navi, e per aspettare gli frumenti' (*F*, f. 39v).

²²⁴ *comès*: enteneu 'comanà, envià'.

²²⁵ *perfet*: enteneu 'prefecte'.

²²⁶ *la primera vigília*: enteneu 'el capvespre, les primeres hores de la nit'. La vigília és cadascun dels espais de tres hores en què antigament es dividia la nit.

²²⁷ *lo esforç*: simplificació de 'il rumore e l'assalimento' (*F*, f. 40r).

²²⁸ *aspríssima batalla*: traducció, amb eliminació, de 'asprissima battaglia, e per le tenebre e per la grida era mirabile tumulto' (*F*, f. 40r).

²²⁹ *se'n menà*: enteneu 's'emportà'.

²³⁰ *affonà*: enteneu 'enfonsà'.

²³¹ *Araclia*: enteneu 'Heraclea Minoa', ciutat siciliana.

²³² *dessús*: enteneu 'damunt'.

²³³ *assetjats*: reducció del binomi 'guardati e quasi assediati' (*F*, f. 40r).

E durant tal viure, sobrevingué lo cònsol ab lo avanç de les naus, qui spatxat de feynes a Saragoça se era mès en viatge. E ja havia Capo Passer²³⁵ passat, navegant per ribera la via de Araclia, no sabent res del cors dels seus ne que los enemichs fossen en aquell loch. Cartalone, sentida la venguda del cònsol, no stimà útil sperar-lo allí hon aturava, perquè les dues armades dels romans no·l metessen enmitg²³⁶. E per ço, levat²³⁷, anà devers lo cònsol ab ànimo de pendre batalla en la primera junta²³⁸, qui, sentint-lo venir ab tant navili²³⁹, no s'stimà agual ab ell per tenir departida la armada sua en dos lochs, e per lo millor deliberà no metre's a la incerta fortuna del combatre, ne fugir li {46r} consentia lo molt que als enemichs era acostat. Per hon, feta devallar la gent en terra en lochs aspres e perillosos, dels enemichs se desliurà²⁴⁰. Vaent lo capità cartaginès no poder haver lo desigat per la aspreza²⁴¹ del loch, se tirà atràs e posà's enmitg, entre los dos navilis²⁴², en manera que nagú anar-se'n podia. E stat axí per alguns dies, se levà tempestat, la qual conaxent los sperts mariners avisaren Cartalone que's levàs²⁴³, si levar-se volia, e axí ho fèu, passant la punta de Capo Passer²⁴⁴. Mes les naus romanes²⁴⁵, aconseguides de la tempestat en tal loch, foren discipades en tal manera, que una no·n campà. Ffou lo nombre de les naus rotes cent e vint de combatre e vuyt-centas de càrrech²⁴⁶, per los quals tants dans del poble romà atengueren los cartaginesos lo millor de la guerra, per ço que los romans, primer romputs²⁴⁷ a Tràpena, e après per aquesta tempestat perdut lo segon aparell de naus, desesperats e anujats, del tot la mar habandonaren. E per terra los lurs camps staven en gran treball²⁴⁸, perquè perduda la mar encorrien mancament de virtualles²⁴⁹. A Roma los ànimos del poble e senat éran encuardits per tants dans rebuts en breu temps, buyt lo erari comú per grans despeses de la guerra, e les sustàncies de cada un ciutadà en particular vengudes a poch.

Lo cònsol, perdudes les naus, per terra {46v} anà a Lilibeo, e aquí²⁵⁰, com millor podia, per sostenir lo camp treballava haver vitualla. No per molt temps après, sentint-se en hoy²⁵¹ de sos ciutadans per les naus perdudes, pensava de

28 treballava] treballua de B : sistudiava d[e] F.

²³⁴ *en los ja dits sculls*: modificació de 'da Cartalone' (F, f. 40r).

²³⁵ *Capo Passer*: modificació de 'promontorio di Pachinno' (F, f. 40v), usant el nom amb el qual es coneix localment el cap de Paquínium.

²³⁶ *no·l metessen enmitg*: modificació de 'non li fussero adosso in uno medesimo tempo' (F, f. 40v).

²³⁷ *levat*: enteneu 'salpant'.

²³⁸ *de pendre batalla en la primera junta*: simplificació de 'd'assaltarla nella prima giunta, e di prendere battaglia' (F, f. 40v).

²³⁹ *ab tant navili*: reducció del binomi 'con molte navi e con grande baldanza' (F, f. 40v).

²⁴⁰ *dels enemichs se desliurà*: afegitó del català, no present en els textos comparats.

²⁴¹ *aspreza*: enteneu 'rudesà'.

²⁴² *dos navilis*: traducció, amb eliminació, de 'due navili di Romani' (F, f. 40v).

²⁴³ *que's levàs*: reordenació de 'si levasse con suo navilio e passasse la punta di Pachinno' (F, f. 40v), ja que la segona oració està traduïda a l'oració següent per 'passant la punta de Capo Passer'. Vegeu nota següent *passant la punta de Capo Passer* i *Estudi introd.*

²⁴⁴ *passant la punta de Capo Passer*: reordenació del text italià. El català no ha traduït l'oració 'e salvossi' (F, f. 40v), enlloc de la qual hi ha posat aquesta oració, recuperada de la frase anterior. Vegeu nota anterior *que's levàs* i *Introducció*.

²⁴⁵ *les naus romanes*: traducció, amb eliminació, de 'navi di Romani sopragiunte in quelli luoghi importuosi et aspri' (F, f. 40v).

²⁴⁶ *vuyt-centas de càrrech*: traducció, amb eliminació, de 'ottocento navi da carico ò più' (F, f. 40v).

²⁴⁷ *romputs*: reducció del binomi 'vinti e rotti' (F, f. 40v).

²⁴⁸ *en gran treball*: simplificació de 'in grandissima difficoltà di vettovoglia' (F, f. 41r).

²⁴⁹ *de virtualles*: resum de 'frumento e le navi, e levata la facultà da potersi fornire, sichè dal presente mancamento e dal futuro terrore erano oppressi' (F, f. 41r).

²⁵⁰ *e aquí*: traducció, amb eliminació, de 'e quivi dalla parte di terra' (F, f. 41r).

²⁵¹ *hoy*: enteneu 'odi'; reducció del binomi 'odio e infamia' (F, f. 41r).

fer alguna cosa perquè remuntàs en honor. E per aquesta ocasió mès los romans en nova empresa plena de mil treballs e afanys en tal manera. Erice²⁵² és un munt en la illa de Sicília altíssim sobre tots los altres, acceptat²⁵³ lo munt anomenat Entna²⁵⁴. Alse's aquest Erice prés de mar, de aquella part de la illa
 5 qui mira a Itàlia, e stà prop de Tràpena de la part de Palerm, en la alteza del qual havia un temple de Venus molt rich e bell, e un poch baix havia una fort terra anomenada Erice²⁵⁵. E aquesta pres lo cònsol ab tracta, ocupà lo temple de Venus²⁵⁶, e féu una bastida²⁵⁷ al peu del munt, lo qual loch fornit ab sa gent, començà de aquella part fer aspra guerra, de la qual isqueren vârios cassos²⁵⁸,
 10 com davall aparrà.

CAPÍTOL DEÈ, COM FOU PER LOS CARTAGINESOS TRAMÈS AMÍLCAR EN SICÍLIA, QUI TANT MOLESTÀ LOS ROMANS, QUE A FER NAUS DE NOU SE DISPONGUEREN

Los cartaginesos, sentint Erice ésser presa dels romans, deliberaren ab
 15 major força entendre a repars, e per aquesta ocasió, mès en punt novell exèrcit, trametèran en aquell loch Amílcar, {47r} anomenat Barca²⁵⁹, home de gran ànimo e de singular sciència en los fets de la guerra. Ffou aquest Amílcar pare de Aníbal²⁶⁰, qui après en l'altra guerra passà en Itàlia. Tramès, donchs, ell lavors dels cartaginesos, de prima junta²⁶¹ costerejà la Itàlia, cremant e robant
 20 tota la marina, e après, retrahent-se en Sicília, se posà entre Erice e Palerm, elegint loch abte²⁶² per son star. És aquest loch per natura fort e circuït de altíssimes ribes, vogi²⁶³ a l'entorn dotze milles, quasi tot pla, ceptat²⁶⁴ que en lo mitg à un munt relevat²⁶⁵ a semblança de roca²⁶⁶. À sol tres vies per hon s'i pot venir, dos per terra e una per mar, e à y stància per les naus assats abte e
 25 habundant d'aygua dolça. En aquest loch se posà Amílcar, e, fortificant-se de tota part, tenia les naus en lo port, molestant per terra e per mar los romans e lurs aderents²⁶⁷; per hon seguí que los romans qui tenien Erice romanguéran com a assetjats, tenint de la una part Tràpena²⁶⁸, e de la altra, Amílcar. Durà tal viure circa tres anys e aquistà Amílcar tanta fama, que negun altre capità de

1 perquè remuntàs] per remuntar B : per raquistare F || 3 un] om. B : uno F || 11 PER] ~~tra~~ per N.

²⁵² Erice: enteneu 'Èrix', turó de Sicília.

²⁵³ acceptat: llegiu 'exceptat'.

²⁵⁴ Entna: enteneu 'Etna', volcà sicilià.

²⁵⁵ fort terra anomenada Erice: per 'fort' enteneu 'forta', antigament adjectiu d'una sola terminació; traducció, amb eliminació, de 'chiamata Herice posta in luogho fortissimo di sito' (F, f. 41r).

²⁵⁶ lo temple de Venus: traducció, amb eliminació, de 'il tempio di Venere posto nella cima del monte' (F, f. 41r).

²⁵⁷ bastida: enteneu 'torre, castell'.

²⁵⁸ cassos: reducció del binomi 'casi et travagli' (F, ff. 41r i v).

²⁵⁹ Barca: enteneu 'Hamilcar Barca', pare d'Hannibal Barca, destacat general cartaginès.

²⁶⁰ Anibal: enteneu 'Hannibal Barca', polític i general cartaginès, famós per les seves campanyes durant la segona guerra púnica, entre les quals destaca l'expedició amb elefants a través dels Alps per atacar Roma.

²⁶¹ de prima junta: enteneu 'en primer lloc'; modificació de 'di primo volo' (F, f. 41v), en llatí 'primo' (Brèscia 1498, f. cIIv).

²⁶² abte: eliminació del grau superlatiu del mot 'attissimo' (F, f. 41v).

²⁶³ vogi: enteneu 'de circumferència, de perifèria'.

²⁶⁴ ceptat: llegiu 'exceptat'.

²⁶⁵ relevat: enteneu 'alçat'.

²⁶⁶ a semblança de roca: simplificació de 'il quale tiene luogo di rocca e di veletta' (F, f. 41v).

²⁶⁷ aderents: enteneu 'partidaris'; modificació de 'seguaci' (F, f. 41v).

²⁶⁸ Tràpena: enteneu 'Drèpanum', ciutat de Sicília, avui Trapani.

la sua edat la agué major²⁶⁹. Aquest, spessas vegades²⁷⁰ fent muntar los seus sobre les naus, de improvís corria per los ribatges de Itàlia, robant e cremant totes les regions e terras de marina qui obehien als romans²⁷¹, e era en tant spant dels romans, que negú gosava star prop de mar. D'altra part, sovint per terra conduhint lo exèrcit {47v} contra Palerm e los altres amichs dels romans, 5 incredibles dans los donava. E tals coses ab tanta presteza exercia e ten sovint, que paria en un temps fos en dos lochs²⁷², e ensemps per terra asetjar Erice e per mar a guastar los ribatges de Itàlia ésser present. Los romans havien asats²⁷³ què fer, per ço que a guardar les marines e tenir gent a Palerm, e per 10 les altres forças a lur deffensió éran nacesitats. En los de Lilibeo molta gent era mester, e a Erice e [en] bastida ocupat gran exèrcit²⁷⁴, éran per molts affanys opresos.

Dit havem dalt que la terra presa per lo cònsol era en lo munt, e que lo cònsol, quant la pres, assaltà lo temple de Venus e'l féu guardar a ses gents, e 15 que sota la terra presa havia un altre loch per lo camí de Tràpena. Amílcar, donchs, stant a camp entre Erice e Palerm, e molestant per terra e per mar, finalment ab engan pres la ciutat ericina posada en lo munt, per hon adevengué que los romans qui staven a guardar la alteza del munt restaren assetjats²⁷⁵, e tal seguí an aquells qui éran en lo loch prés sota la terra. Éran 20 aquests per semblant lunyats dels lurs e assetjats dels enemichs. Axí mateix, la ciutat ericina presa per Amílcar [restaria] en lo mitg²⁷⁶, tenint de la part de sobre los romans, qui tenien la alteza del munt, e los altres de sota, posats entre ells e Tràpena. Per hon seguia mirable difficultat e con- {48r} fusió de la una part e altra, perquè cada un d'ells assetjava e era assetjat, e era tanta la 25 pertinàcia²⁷⁷ dels garrejants, que tot perill soportar éran aparellats per no parer de menys virtut que los altres. Scaramuces hi éran al continuu, perquè los lochs éran vehins e los ànimos desigaven combatre²⁷⁸, ne era manera alguna de combatre ne de parill que allí no se sperimentàs. Què diré²⁷⁹? Aquí éran girats los ànimos e los ulls dels romans e dels cartaginesos, ministrant cada un prompta ajuda als seus per obtenir victòria. La vitualla venia a Amílcar per 30 mar, de qui tenian los cartaginesos liberta senyoria, per ço que, com ja dalt havem dit, los romans del tot havien la mar habandonada, faent lur esforç per terra, hon creyen avançar als cartaginesos. Mes tanta era la virtut de Amílcar, que per terra no sol a la par ab los romans guerrejava, mes ab alguna milloria 35 los avansava, perquè ja Amílcar moltes vegades ab ordenat²⁸⁰ exèrcit havia campejat fins prés²⁸¹ de Palerm, e, venint lo exèrcit dels romans en ajuda de

11 [en]] om. NB : nelle F || 14 quant] anant B || 16 a camp] en a camp N || terra e per mar] mar e per terra B : mare et per terra F || 21 [restaria]] restaua B : veniva F || 30 a] per a N.

²⁶⁹ *la agué major*: traducció, amb eliminació, de 'l'ebbe maggiore, ne era in quelli tempi cosa più terribile audire che il nome di Amilcare' (F, f. 41v).

²⁷⁰ *spessas vegades*: enteneu 'amb freqüència'.

²⁷¹ *les regions e terras de marina qui obehien als romans*: ampliació de 'le regioni maritime' (F, f. 41v).

²⁷² *fos en dos lochs*: afegit del català, no present en els textos comparats.

²⁷³ *asats*: enteneu 'prou'.

²⁷⁴ *e a Erice e en bastida ocupat gran exercit*: enteneu 'tenint un gran exèrcit ocupat en Èrix i en el castell'; de l'italià 'e anchora ad Herice et nelle bastie bisognava molta gente' (F, f. 42r).

²⁷⁵ *restaren assetjats*: traducció, amb eliminació, de 'nel luogo fortificato rimasero ischiusi e assediati' (F, f. 42r).

²⁷⁶ *restava en lo mitg*: modificació de 'veniva a essere assediata' (F, f. 42r).

²⁷⁷ *la pertinàcia*: enteneu 'la perseverança'; reducció del binomi 'la gara e la pertinàcia' (F, f. 42r).

²⁷⁸ *desigaven combatre*: simplificació de 'ardevano di desiderio di combattere' (F, f. 42v).

²⁷⁹ *Què diré*: afegit del català, no present en els textos comparats. Expressió per donar vivacitat a la narració, semblant a l'expressió de Muntaner 'què us diré' (cap. XII).

²⁸⁰ *ordenat*: simplificació de 'giusto e manifesto' (F, f. 42v).

²⁸¹ *prés*: enteneu 'prop'.

Palerm, no-ls havia fet loch²⁸², mes, anant-los a l'encontre, moltes vegades éran venguts a combatre e no havia [scusada may] la fortuna del combatre. És ver que a l'strem de vençre o perdre no éran arribats, de què era ocasió propinqües ratretas²⁸³ de la una part e altra, e la presta convocació e remisió de ajuda {48v} en los lochs que per força se havien a guardar.

E anant axí la guerra per a llarch, no dexant Amílcar alguna posa²⁸⁴ als romans ne per terra ne per mar, e guastant ensemps Sicília e Itàlia, per hon los romans, de ira e de vergonya constrets, deliberaren de nou fer naus e enfortir-se en mar²⁸⁵. E per fer naus era mester assats²⁸⁶ pecúnia; essent lo erari, ho vullam dir la cambra del comú, per nosaltres anomenada «Taula²⁸⁷», buyt, era mester cercar camins per aportar lo desigat a fi²⁸⁸. E per ço, fon ordenat que molts ciutadans ensemps encorreguessen en la despesa de fer una nau, e de armar-la e de mantenir-la, e açò fon ordenat segons les facultats de cada un, per ço que les particulars pecúnies satisfessen a la necessitat del públich²⁸⁹. Ffon lo nombre de les naus CC, totes de cinch rems, prenent forma de aquella de Rodes qui fou presa a Lilibeo²⁹⁰, perquè tal forma a laugeria era molt abta.

CAPÍTOL ONZÈ, DEL CONSOLAT DE GAYO LUTÀCIO CÀTULO, E DE LA SETENA BATALLA DE MAR, LA QUAL VENCEREN LOS ROMANS

Quant les naus foren a punt e armades, Gayo Lutàcio Càtulo²⁹¹, cònsol de comandament del poble romà, passà en Sicília. La liberta pocessiò de la mar, tenguda ja molts anys per los cartaginesos, los havia fets descurats e pararosos²⁹² en provehir lurs {49r} navilis, ne tenien cregut los romans en algun temps se empatxassen²⁹³ de fets de mar. E tant era ferma aquesta opinió en los ànimos lurs²⁹⁴, que a qui deya «los romans reffan navili e's meten a punt per mar» no y daven fe. Ajudava axí mateix a la pareza d'ells lo mancamet de pecúnia, per ço que no manco a Cartayna que a Roma per la durada guerra tota sustància era mancada. E per ço, primer arribà en Sicília lo navili dels romans que per los cartaginesos se cregués.

Lutàcio Càtulo, arribat ab lo gran e bellicós²⁹⁵ navili en la illa de Sicília, totes les naus cartagineses, habandonats aquells ribatges, en Àffrica tornaren. Càtulo, fet senyor de la mar, vahent lo port de Tràpena²⁹⁶ buyt, qui fins en aquell temps ab molta diligència era stat guardat per los cartaginesos, entrà dins ab les sues naus, e, devallant en terra, assetjà la ciutat de Tràpena, dant-li

2 [scusada may]] may scusada B : non punto schifato F || 6 posa] p B || 13 e de mantenir-la] e mantenirla B : et di mantenerla F || 18 MAR] ma N || 27 arribà] arriba ~~lo navili~~ N.

²⁸² no-ls havia fet loch: enteneu 'no havia cedit'; de l'italià 'niente aveva ceduto' (F, f. 42v).

²⁸³ propinqües ratretas: enteneu 'retirades properes'.

²⁸⁴ posa: enteneu 'repòs, quietud'.

²⁸⁵ enfortir-se en mar: traducció, amb eliminació, de 'fare sforzo per mare, non vedendo fine alcuno della guerra se questo provvedimento non si faceva' (F, f. 43r).

²⁸⁶ assats: enteneu 'prou'.

²⁸⁷ per nosaltres anomenada «Taula»: afegit explicatiu del català, no present en els textos comparats, procediment no habitual per part d'Alegre.

²⁸⁸ era mester cercar camins per aportar lo desigat a fi: afegit del català, no present en els textos comparats.

²⁸⁹ del públich: modificació de 'della repubblica' (F, f. 43r).

²⁹⁰ Lilibeo: traducció, amb eliminació, de 'Lilibeo come di sopra mostramo' (F, f. 43r). En relació a aquest episodi, vegeu PGP II.7.

²⁹¹ Gayo Lutàcio Càtulo: enteneu 'Gai Lutaci Cātul', cònsol l'any 242 a.C.

²⁹² pararosos: enteneu 'peresosos'.

²⁹³ se empatxassen: enteneu 'es preocupessin'.

²⁹⁴ lurs: modificació de 'di Carthaginesi' (F, f. 43r). La substitució de noms propis per pronoms és un procediment habitual del traductor. Vegeu *Introducció*.

²⁹⁵ gran e bellicós: traducció errònia de 'grande e bello' (F, f. 43r).

²⁹⁶ Tràpena: enteneu 'Drèpanum', ciutat siciliana, avui *Trapani*.

cruels e aspres batalles, e fent molts edificis²⁹⁷ per aplanar²⁹⁸ los murs. E feya [guardar] que vitualla no arribàs a Amílcar, tenint per açò de contínuu naus de guàrdia en les illes qui són entra Cartayna e Sicília. Les altres de contínuu feya exercitar, a fi que ni los galiots e altres²⁹⁹ stiguessen ociosos. Ab tal diligència
 5 devengué que, prests, sperimentats, pacients³⁰⁰ e plens d'esperança e de bon ànimo, desigaven batalla ne temien los anamichs.

Los cartaginesos, avisats de la nova venguda del cònsol e del siti de {49v} Tràpèna, molt spantats restaren. Mes lo que més los anujava era lo perill en què stava Amílcar e la gent sua, qui, implicat³⁰¹ en loch difícil, asetjava e era
 10 assetjat, ne per altres ones que de la mar podia haver socors. E essent la mar en potestat dels romans, se seguia de necessitat Amílcar ab ses gents de fam dever parir. Per ço, volent squivar tals inconvenients ab presteza³⁰², mès en punt novell exèrcit e vitualla assats³⁰³, lo trameteren a socórrer Amílcar sota capitania de Annon³⁰⁴, gentilome³⁰⁵ cartaginès, ab sprés manament que, quant
 15 li fos possible, squivàs la batalla, primer que³⁰⁶ Amílcar hagués socorregut, mes après de haver descarregat, prenguèssan Amílcar e la gent sua, e'n les naus anassen a cercar los enemichs per combatre. Annon, donchs, partit de Cartayna, navegà a una illa anomenada Geronesa³⁰⁷ e de aquí amagadament pensava a Amílcar navegar. Mas lo cònsol, com aquell qui ab diligència havia
 20 sempre tengudes naus de guàrdia en aquells lochs, e axí tost³⁰⁸ com aquí arribà Annon³⁰⁹ ne fon avisat, de què tan prest féu metre a punt³¹⁰ la gent, e ab tot lo navili se féu a l'encontre dels enemichs e posà's en una altra illa, qui no és molt luny de Lilibeo, manant a tots que per lo següent dia per a combatre se aparellassen, animant-los e confortant-los ab bella e artificiosa oratió.

25 L'altre matí, al clarejar del sol, com stimava, viu {50r} venir los enemichs ab tot lur navili bé en orde, ajudant-los molt lo temps, perquè era la mar grossa³¹¹ e venia lo vent a l'encontre dels romans e en popa dels cartaginesos. E de tals coses la vista primera tant arebuhà³¹² lo ànimo del cònsol, que ja no combatre deliberava. Aprés, considerat que les naus dels enemichs stàvan
 30 carregades e no a punt per a combatre, e pensant que, si aquellas descarregar dexava, ab les mateixas laugerias auria a combatre, e contra la audàcia de

2 [guardar]] guardar per mar B : guardar il mare F || naus] e naus NB || 12 Per ço] ~~per~~ | Perço. Amb una titlla de líquida al pal vertical de la primera 'p' N. El copista ha escrit el mot amb abreviatura, però seguidament l'ha ratllat i l'ha tornat a escriure sense abreviatura.

²⁹⁷ *edificis*: reducció del binomi 'edificii e machine' (F, f. 43v).

²⁹⁸ *aplanar*: enteneu 'enderrocar'.

²⁹⁹ *ni los galiots e altres*: simplificació de 'ne quelli da remi, ne gli altri che in quelle fussino' (F, f. 43v).

³⁰⁰ *pacients*: traducció, amb eliminació, de 'patienti delle fatiche e de pericoli' (F, f. 43v).

³⁰¹ *implicat*: enteneu 'obstaculitzat'.

³⁰² *presteza*: enteneu 'rapidesa d'acció'.

³⁰³ *assats*: enteneu 'suficient'.

³⁰⁴ *Annon*: enteneu 'Hannó el Gran', líder del partit aristocràtic de Cartago i adversari d'Hamílcar Barca. Va mirar de sufocar sense èxit la revolta de Mató i Esendi (241-238 a.C.), i fou substituït per Hamílcar Barca, que finalment aturà la revolta. Enemic dels bàquides, afavoreix una política amistosa amb Roma i s'oposa a les campanyes d'Hanníbal. Intervé en la negociació de pau amb els romans després de la batalla de Zama el 202 a.C.

³⁰⁵ *gentilome*: afegit del català, no present en els textos comparats.

³⁰⁶ *primer que*: enteneu 'abans que'.

³⁰⁷ *Geronesa*: enteneu 'Hiera', illa de les Egates, a l'oest de Sicília, avui *Marettimo*; de l'italià 'Geronessa' (F, f. 44r), en llatí 'hieronesum' (Brèscia 1498, f. cIIIv).

³⁰⁸ *tost*: enteneu 'tan aviat'.

³⁰⁹ *Annon*: traducció, amb eliminació, de 'Annone e suo navilio' (F, f. 44r).

³¹⁰ *metre a punt*: modificació de 'montare in nave' (F, f. 44r).

³¹¹ *mar grossa*: enteneu 'mar amb onades altes'.

³¹² *arebuhà*: llegiu 'rebuà, tornà enrera, enfadà' (DCVB, s.v. *rebuar*); de l'italià 'invili' (F, f. 44r).

Amílcar, lo nom del qual era als romans en aquell temps de major spant que tot altre. Per totes aquestes rahons deliberà, no contrestant la mar grossa e vent contrari, venir a batalla, e tal deliber axecutant, se mogué e s' féu a l'encontre dels enemichs. Annon, seguint lo pròsper vent, navegava, mes, après que viu
 5 los romans metre's davant son camí, féu acalar³¹³ les velas, e, acceptant la batalla, se féu avant, e venint la una part e altra a les mans vigorosament, en lo qual loch, axí com era contrària dispositió de la de Tràpèna, axí agué lo affecta contrari, per ço que los romans tenien les naus leugeras e sens càrrech, la gent destra e amaritada³¹⁴. Als cartaginesos per lo contrari seguia tot, perquè tenien
 10 naus carregades mals en stiba³¹⁵ e gent no exercitada, car los combatadors éran novells e recollits per lo present mester ab cuyta, e de totes nations³¹⁶. Per la qual cosa adevengué {50v} que, havent a combatre, ab gran avantatge los romans agueren la victòria. Fforen en aquesta batalla sinquanta naus dels cartaginesos afonades³¹⁷ e preses setanta, ne n'auria scapada alguna si no fos
 15 stat lo prest mudar del vent, qui, axí prest com los cartaginesos foren romputs, se voltà al contrari e donà a ells ajuda a fugir. Annon, ab la resta de les naus qui scapades éran, se conduhí a la [illa] Geronesa, d'on era partit lo matí. Lo cònsol, haguda la victòria, arribà en lo port de Lilibeo, e aquí dats premis als qui valentment s'eren portats e molt loada la gent sua, ab diligència atenia al
 20 restant.

Sentint los cartaginesos la rota dels lurs, foren en gran congoixa, e encara que desigassen fer repar, no-res-manco totes les vies parían vanes per atènyer lur preposít, no avent naus ne gent, e mancant encara la pecúnia en cumú e en particular per la larga guerra. Sperar temps ne anar per a llarchs no'ls
 25 consentia Amílcar, lo qual ne levar de [siti ja] podien per mancament de naus, ne fornir-lo de vitualles. D'altra part, dexar perir un tal capità e tal exèrcit stimaven massa gran mancament³¹⁸. Restava sol demanar pau, a què venint tots de acort, no tant per voluntat quant de necessitat strets, paragué a ells a Amílcar dever remetre de tot lo deliberar.

30 {51r} CAPÍTOL DOTZÈ, COM PER LOS CARTAGINESOS FOU REMÈS LO DARRER DELIBERAR A AMÍLCAR, E DE LA MANERA DE LA PAU FERMADA ENTRE ELL E LO CÒNSOL

Fent, donchs, lo decret públich, per lo qual en poder³¹⁹ de Amílcar se remetia fer pau ab los romans³²⁰, e tramès aquell a Amílcar³²¹, ell féu com a
 35 valent e savi capità, per ço que lo savi duch deu conèxer lo temps de vençre e lo temps de baxar les spalles e soportar³²². E cert³²³ Amílcar, mentre qu'esperança tengué de vençre, valentíssimament se portà³²⁴, no dexant lo

1 als romans en aquell temps] en aquell temps als romans *B* : *om. F* || 17 [illa]] illa de *B* : isola della *F* || 25 [siti ja]] sicilia *B* : Cicilia *F* || 26 fornir-lo] fornir *B* : fornirlo *F*.

³¹³ *acalar*: enteneu 'arriar, baixar'.

³¹⁴ *destra e amaritada*: enteneu 'destra i avesada a anar per la mar'; simplificació de 'exercitata et pronta, combattitori valentissimi e eletti' (*F*, f. 44v).

³¹⁵ *stiba*: enteneu 'estiba, llast o càrrega d'un vaixell'.

³¹⁶ *e de totes nations*: resum de 'li combattitori anchora erano nuovi et raccolti per lo presente bisogno d'ogni generatione di gente' (*F*, f. 44v).

³¹⁷ *afonades*: enteneu 'enfonsades'.

³¹⁸ *mancament*: enteneu 'greuge'.

³¹⁹ *poder*: simplificació de 'arbitrio et podestà' (*F*, f. 45r).

³²⁰ *ab los romans*: resum de 'intra li Romani e li Carthaginesi se a'llui paresse' (*F*, f. 45r).

³²¹ *Amílcar*: enteneu 'Hamilcar Barca', general cartaginès.

³²² *de baxar les spalles e soportar*: traducció amb amplificació de 'da chinare le spalle' (*F*, f. 45r).

³²³ *cert*: enteneu 'certament'.

³²⁴ *valentíssimament*: traducció, amb eliminació, de 'valentissimamente e con grande animo' (*F*, f. 45r).

speriment de alguna cosa qui victòria li prometés, mes, pus viu les coses reduhides en loch que deguna speranza rahonablament restava, ab modèstia e pasciència, no stima³²⁵ vergonya trametra enbaxadors al cònsol e requerir de pau. Lo cònsol, qui per semblant era valentíssim home, humanament acceptà la enbaxada e molt volentés³²⁶ consentí a la pau, sabent los affanys³²⁷ de los ciutadans, qui per la larga guerra éran desfets e anitxilats³²⁸. E axí finalment se acordaren Amílcar, capità dels cartaginesos, e Lutàtio Câtulo³²⁹, cònsol dels romans, de fer pau ab los pactes e manera següents, ço és, que los cartaginesos deguessen dexar francament en poder dels romans la illa de Sicília e traure'n tota lur gent, que tots los presoners deguessen dexar e retre als romans³³⁰, e que tots los qui de la {51v} part dels romans fossen passats als cartaginesos deguessen tornar en poder dels romans. E ultra tot açò, deguessen pagar los cartaginesos al poble romà docents e dos mília talents a temps de vint anys. Aquests pactes³³¹ tramesos a Roma, no'ls confirmà lo poble, mes elegits X hòmens en Sicília trameteren ab poder de examinar los dits pactes e finar de pau, assejant primer de més avantatjar la part dels romans. Arribats, donchs, aquests en Sicília, de nou tractaren les dites condicions³³². Ffinalment restaren de acort, ajustant allí hon prometien los cartaginesos dexar Sicília³³³, axí fossen tenguts dexar totes les illes qui són entre Sicília e Itàlia, e allí hon deya que pagassen docents e dos mília talents en vint anys, ajustaren dos mília talents e acursaren lo temps a deu anys.

E en tal manera se féu la pau e's posà fi a la primera guerra dels romans e dels cartaginesos. Fon ffeta la pau lo vint-e-quatrèn any après que la guerra fou començada, la qual, axí com per temps fon larga, axí fon grandíssima e fortíssima, ne's recorda major guerra ésser stada en mar, considerant haver-hi haguda una batalla tal que s'i trobaren a combatre set-centas naus, e una altra unt³³⁴ combatéran més de cinch-centas. Pardéran en aquesta guerra los romans, entre perdudes e preses en diversos lochs, més de set-centas naus de combatre, sens les de càrrech, qui {52r} éran infinit³³⁵ nombre. E los cartaginesos perdéran naus de combatre més de sinch-centas, per hon devengué que los valents hòmens grechs, qui tenien acostumat fer gran cars de les armades de Damètrio e de Antígono³³⁶, e dels fets de mar qui foren entre los de Athenas e los lacedemònichs³³⁷, e de lurs navilis, degudament, per comparatió de aquesta guerra, los començaren a desestimar, perquè estimaven aquests fets dels romans e dels cartaginesos ésser stats tant grans, que passaven ab molt avantatge la graneza de aquells qui primer eren stimats grandíssims. Mes, qui volrà considerar la differència qui és entre les galeras de tres rems, les quals

37 entre] contra *B* : intra *F*.

³²⁵ *no stimà*: traducció, amb eliminació, de 'chinato le spalle non si reputò' (*F*, f. 45r).

³²⁶ *volentés*: enteneu 'de bon grat'.

³²⁷ *los affanys*: reducció del binomi 'gli affanni e le fatiche' (*F*, f. 45r).

³²⁸ *anitxilats*: enteneu 'aniquilats', amb pronuncia palatal, com 'Bartxinona' per Barcelona.

³²⁹ *Lutàtio Câtulo*: enteneu 'Gai Lutaci Câtul', cònsol el 242 a.C.

³³⁰ *als romans*: afegitó del català, no present en els textos comparats.

³³¹ *pactes*: reducció del binomi 'patti et conditioni' (*F*, f. 45v).

³³² *les dites condicions*: reducció del binomi 'gli patti e le conditioni' (*F*, f. 45v).

³³³ *dexar Sicília*: traducció, amb eliminació, de 'lasciare Cicilia liberamente e ritirare di quella ogni loro gente' (*F*, f. 45v).

³³⁴ *unt*: enteneu 'on'.

³³⁵ *infinit*: reducció del binomi 'infinito e incredibile' (*A*, p. 161), mentre que el ms. *F* té només 'incredibile' (f. 45v).

³³⁶ *Damètrio e de Antígono*: enteneu 'Demetri Poliorcetes i de Antígon Poliorcetes'; Antígon va ser general d'Alexandre el Gran, i el seu fill, Demetri, va vèncer Ptolomeu a Salamina el 306 a.C.

³³⁷ *los de Athenas e los lacedemònichs*: en referència a les guerres del Peloponnès, entre la ciutat d'Atenes, capital de la regió de l'Àtica, i la d'Esparta, captial de la Lacedemònia.

usaven los grechs, e aquellas de sinch rems, les quals usaven los romans e cartaginesos, molt major ocasió tindrà de maravella e ab gran avantatge trobarà que en negun temps ab forces semblants fou garrejat³³⁸.

{52v} ACABA LO SEGON LIBRE

³³⁸ *fou garrejat*: traducció, amb eliminació, de ‘in mare non fu guerreggiato’ (F, f. 46r).

COMENÇA LO TERÇ E CAPÍTOL PRIMER, DE LES OCASIONS QUI CAUSAREN
LA GUERRA ENTRE LOS CARTAGINESOS E LOS ASSOLDATS LURS

Finida la primera guerra púnica, la qual vint-e-quatre anys contínuus per mar e per terra aver durat havem mostrat, quasi semblants cassos¹ e perills a l'hun e altre pobles de nou sobrevingueran, per ço que los cartaginesos, tan prest après la pau romana, foren assaltats e opresos² per la guerra de lurs propis soldats, en la qual guerra tres anys contínuus stiguéran ab gran perill de perdre la ciutat, la vida e la llibertat³. E per semblant al poble romà, après la pau, seguí la guerra dels ffrancesos ab no dessemblants parills e affanys. Direm, donchs, les ocasions e sucessions de cada huna, per ço que als nostres hòmens⁴ donem conexença⁵ de aquellas.

Amílcar⁶, quant fou arribat a Lilibeo⁷, se despullà de tota pública auctoritat, e com a privada persona sensa alguna pompa⁸ se'n tornà a Cartayna⁹, dextant lo govern de l'exèrcit a Giscone cartaginès¹⁰. Aquest era home savi e sperimentat, e bé stimava que, si tot lo exèrcit qui partia de Sicília anava juntat a Cartayna, perill grandíssim {54r} ne podia resultar, perquè havien haver aquesta gent gran quantitat [de diners], e éran hòmens de mala rahó e de diverses nations¹¹. Per hon deliberà Giscone de tremetre'ls scampats e en moltes vegades, e escriví a Cartayna, avisant-los del perill e pregant-los que volguessen spatxar aquells que'ls trametia, abans que los altres aribassen. Los cartaginesos, com adevénir sol en los pobles tant per negligència quant per manquement de pecúnia, a no res provehiren. Abans, per dar dilatió als qui primer éran venguts¹², deyen que aguessen pasciència, fins que tots fossen venguts, e lavors pensarien de fer content tothom. [E] stant, donchs, aquesta gent a Cartayna e tots dies crexent, se començaren en la ciutat molts mals, com furts, homeys¹³ e altres a gent garrera pertanyents. Ne solament de nit tals

6 après] *om. B : doppio F || 16 {54r} El foli 53 està en blanc N || 17 [de diners]] om. NB : di pecunia F || 24 content] content a B || [E] om. B : om. F || 26 garrera] de guerra B : om. F || Ne] ne per N.*

¹ *cassos*: enteneu 'accions, esdeveniments'.

² *opresos*: enteneu 'afeixugats amb un rigor excessiu'.

³ *la llibertat*: traducció, amb eliminació, de 'la llibertà loro' (F, f. 46v).

⁴ *nostres hòmens*: traducció, amb eliminació, de 'nostri huomini latini' (F, f. 46v). En el cas del català aquests 'nostres hòmens' no són romans, com en italià, com tampoc no ho són (almenys explícitament) a l'original llatí ('nostris hominibus', Brèscia 1498, f. cIVv). Es tracta, doncs, d'una amplificació de la traducció italiana, que Alegre ha eliminat per no adequar-se als receptors concrets de la seva traducció.

⁵ *conexença*: reducció del binomi 'notitia e cognitione' (F, f. 46v).

⁶ *Amílcar*: enteneu 'Hamilcar Barca'.

⁷ *quant fou arribat a Lilibeo*: traducció, amb eliminació, de 'poi che hebbe ferma la pace con li Romani, levò le brigade sue dal Herice que promesso havea, et per terra pacificamente le condusse à Lilibeo' (F, f. 46v). El català elimina el resum del final del llibre segon, que té per objectiu, a l'original, situar el context per al lector.

⁸ *pompa*: reducció del binomi 'segno ò pompa' (F, f. 46v).

⁹ *Cartayna*: enteneu 'Cartago', ciutat nord-africana.

¹⁰ *Giscone cartaginès*: traducció, amb eliminació, de 'Gisgone Carthaginense, che quando venissero li navili vi mettesse su gli huomini dello exercito e mandasseli in Africa' (F, f. 47r). En el llibre segon Alegre ha començat a eliminar aquelles oracions que considera redundants, ara elimina també aquelles que aporten informació ja coneguda, encara que no explicada immediatament.

¹¹ *e éran hòmens de mala rahó e de diverses nations*: traducció, amb eliminació, de 'e erano li forte soldati, e forestieri huomini rubatori e di mala ragione' (F, f. 47r).

¹² *éran venguts*: traducció, amb eliminació, de 'erano giunti e dimandavan lor soldi' (F, f. 47r).

¹³ *homeys*: enteneu 'homicidis'.

coses exercitaven, mes de bell dia el clar. E per ço, volent los cartaginesos provehir a tant inconvenient, traent fora de Cartayna aquesta gent, los trameteren a una terra qui s'anomena Sica¹⁴, perquè sperassen aquí los altres a compliment, dant-los alguns diners, bé que pochs, perquè viure poguessen en l'endemitg¹⁵. Stant aquests a Sica, ab major libertat e ab manco reguart, començaren a fer mal, ne era alguna manera de celeritat que per ells no fos axecutada. Ffinalment, pus que tots¹⁶ foren ajustats¹⁷, començaren ab major supèrbia que la primera {54v} a demanar lur sou, e la tatxa¹⁸ feyen ells matexos a lur pler, demanant molt més del que·ls era degut¹⁹. Éran aquests asoldats²⁰ més de vint mília hòmens de diverses nations, part spanyols, part ffrancesos, part italians, part grechs, part nùmidos. Havie-y encara molts fugitiu²¹ de la part dels romans²². Los cartaginesos, après que aquests foren tots ajustats a Sica, hi trameteren Annon²³, qui a tal hora era pretor, per tractar ab ells de lur sou e pendre algun camí al pagament, qui, après que parlà ab ells, ablegant²⁴ la pobresa de la cosa pública e pregant-los que pendre volguessen en lur demanda algun amansament, ten prest com entengueren tals rahons, e, prenent armes, axint de Sica, anaren ab gran ramor devers Cartayna, e posaren-se a camp²⁵ prés²⁶ de Tunis, la qual ciutat és luny de Cartayna no més de quinze milles. Los cartaginesos moltes enbaxades los trametèran, a aquests treballant ab suaus rahons mitigar, mes en lo exèrcit podien més aquells qui y éran sediciosos e pèssims, no dexant pendre negun acord.

Caps de la sedició éran dos, Spèndio e Macó²⁷, dels quals Spèndio era italià de les encontrades de Campanya²⁸, e, garrejant en Sicília ab los romans, era passat²⁹ a la part dels cartaginesos e après ab ells continuament havia seguit. Macó era de les encontrades de Àffrica. Aquests dos éran valents hòmens e perillosos, e induhia·ls a fer scàndols e ramor {55r} la sospita que cada un d'ells havia de no ésser per los mèrits punits, per ço que Spèndio era fugitiu e temia no ésser dat en les mans dels romans, segons les conditions de la pau, e per aquesta por seditions³⁰ cercava. E axí mateix Macó, per [malificia] abans comesos, temia punitió si a concòrdia se vengués. Per consell e obra³¹ de aquests dos hòmens, rompuda tota concòrdia, finalment los enbaxadors³², qui per tractar de pau éran venguts, foren detenguts [e] presos, per hon vinguéran a guerra manifesta³³.

1 exercitaven] executauen B : om. F || el] om. B : om. F || 8 a demanar] demanar B || 11 part grechs] parts Grechs N || 12 aquests] om. B : A la interlínia N : om. F || 12-13 foren tots] tots foren B : tutti erano F || 19 los trametèran] trameteren B. Podria editar-se 'a aquests' dependent de 'trametèran' || 27 ço] om. B || 29 [malificia]] malificis B : malificii F || 32 [e]] om. NB.

¹⁴ Sica: enteneu 'Sica Venèria', ciutat nùmida, avui *El-Kef*, a Tunísia.

¹⁵ en l'endemitg: enteneu 'mentrestant'.

¹⁶ tots: traducció, amb eliminació, de 'tutte le genti di Cicilia' (F, f. 47v).

¹⁷ ajustats: reducció del binomi 'venute [...] et adunate insieme' (F, f. 47v).

¹⁸ tatxa: enteneu 'taxa, preu, import'.

¹⁹ del que·ls era degut: afegitó del català, no present en els textos comparats.

²⁰ asoldats: enteneu 'mercenaris, contractats a sou' (DECat, VIII.123a43 i ss., s.v. *sou*).

²¹ fugitiu: reducció del binomi 'fuggitivi et transfuge' (F, f. 47v).

²² de la part dels romans: afegitó del català, no present en els textos comparats.

²³ Annon: enteneu 'Hannó el Gran', general cartaginès.

²⁴ ablegant: enteneu 'allegant', llatinisme erroni o fals; hauria de ser 'adlegant' ('adlegare').

²⁵ camp: enteneu 'campament'.

²⁶ prés: enteneu 'prop'.

²⁷ Spèndio e Macó: enteneu 'Espendi i Mató'.

²⁸ Campanya: enteneu 'Campània', regió sud-italiana.

²⁹ era passat: reducció del binomi 'se n'era fuggito e trapassato' (F, f. 47v).

³⁰ seditions: reducció del binomi 'seditioni et brighe' (F, f. 48r).

³¹ consell e obra: amplificació de 'opera' (F, f. 48r).

³² enbaxadors: traducció, amb eliminació, de 'ambasciatori de Carthaginesi' (F, f. 48r).

³³ a guerra manifesta: reducció del binomi 'a rottura e guerra manifesta' (F, f. 48r).

CAPÍTOL SEGON, DE LA PRIMERA BATALLA DELS CARTAGINESOS AB LOS ASSOLDATS SOTS GOVERN DE ANNON

Spèndio e Macó, creats de l'exèrcit capitans, tan prest trameteren als pobles de Àffrica, sotmesos a Cartayna, [convidant]³⁴ a libertat, mostrant-los
 5 com ara tenien temps³⁵ de traure de lur coll lo superbo jou³⁶ de la avara e cruel senyoria dels cartaginesos. Ne fou alguna triga en los pobles, qui volenters³⁷ de servitut a libertat se muden; quasi tots se rebellaren dels cartaginesos e s'acostaren ab los del camp, per hon en un mateix temps se trobaren los cartaginesos en gran difficultat, per ço que no havien gent garrera³⁸, ne lo
 10 poble inútil³⁹ era bo per les armes, perquè tenien avazat⁴⁰ garrejar ab gent stranya e a sou conduhida. Conduhir-ne de nou no podien ab tanta cuyta com era mester. Les entrades de la cosa pública mancaven, {55v} perquè les terras d'on les acostumaven rebre staven rebellades. Éran aquestas coses tant més males quant fora de tota sperança éran vengudes, perquè cansats e lassos⁴¹ de
 15 la larga⁴² guerra dels romans, ab totes lurs forces a la pau éran voltats, sercant repòs⁴³ a tants affanys passats. Mes tot lo contrari de aquest lur penser veyen ésser reaxit, per ço que nova guerra era sobrevinguda, molt parillosa e més cruel que la primera⁴⁴, en la qual no de la possessió de Sicília, ne de la honor o senyoria de la mar se contenia⁴⁵, mes de la vida e de la sanch de cada hu.
 20 Revoltat contra ells lo propi axèrcit, buyt lo erari públich, rebellades les ciutats sotsmeses, tota cosa plena de spant e de desperatió se [amostrava]. A tal hora voltats a si matexos, las errors passades conèixer foren constrets⁴⁶, dampnant lo lur poch provehiment, qui tant nombre de gent, finida la guerra, ensemps ajustar avia permès, e tants que ells, soberchs, superbament ab avarícia havien
 25 senyorejat e que, per la viltat de lurs oficials, no castigant les erras lurs, haguéssan dextat la cosa escórrer en modo que éran venguts en odi de lurs sotmesos. Per ço que en varitat aquesta fou la ocasió de la volta⁴⁷ dels pobles⁴⁸, qui ab tanta affectió se eren rebellats, que en poch dies molts millers de hòmens trameteren en los camps de Spèndio e de Macó, a la mort e
 30 destructió dels cartaginesos.

Crexent, donchs, la gent de l'exèrcit, {56r} Spèndio e Macó, capitans, partida entre ells la gent, fèran dos camps. E la hu⁴⁹ d'ells, ço és Spèndio, se posà a Útica⁵⁰, e l'altre sobre Ipona⁵¹, ciutats qui no s'éran rebellades. Restà

4 [convidant]] conuidantlos B : invitandoli F || 7 quasi] e quasi B || 12 mester] manaster B || 20 erari] erari comu (amb comu expuntuat) N : erari B : erario F || 21 [amostrava]] amostrauen NB : dimostrava F || 22 errors] erras B || 24 havien] haïen N : havessero F.

³⁴ *convidant*: reducció del binomi 'invitandoli e provocandoli' (F, f. 48r).

³⁵ *temps*: reducció del binomi 'il tempo e il modo' (F, f. 48r).

³⁶ *lo superbo jou*: de l'italià 'il vile giogo' (A, p. 168), més probable que una amplificació de la variant 'il giogo' (F, f. 48r).

³⁷ *volenters*: enteneu 'de bon grat'.

³⁸ *gent garrera*: amplificació de 'gente' (F, f. 48r).

³⁹ *poble inútil*: amplificació de 'popolo' (F, f. 48r), relacionat amb l'amplificació anterior, per remarcar el contrast. Vegeu nota anterior *gent garrera*.

⁴⁰ *avazat*: llegiu 'avesat'.

⁴¹ *lassos*: enteneu 'fatigats'.

⁴² *larga*: reducció del binomi 'lunga e difficil' (F, f. 48v).

⁴³ *repòs*: reducció del binomi 'refrigerio e quiete' (F, f. 48v).

⁴⁴ *la primera*: modificació de 'quella de Romani' (F, f. 48v).

⁴⁵ *se contenia*: enteneu 'es lluitava' (DCVB, s.v. *contendre*).

⁴⁶ *constrets*: enteneu 'obligats'.

⁴⁷ *volta*: enteneu 'gir', amb el sentit de 'revolta'; de l'italià 'rebellione' (F, f. 48v).

⁴⁸ *pobles*: traducció, amb eliminació, de 'popoli sotto posti' (F, f. 48v).

⁴⁹ *la hu*: enteneu 'lo un' (veg. *la*); forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

⁵⁰ *Útica*: ciutat púnica nord-africana.

⁵¹ *Ipona*: llegiu 'Hipona', ciutat púnica nord-africana.

encara un altre camp prés de Tunis, en aquell mateix loch a hon primer staven, per la qual cosa devengué que los cartaginesos restaren del tot com a assetjats per terra. Cartayna, com havem dalt mostrat, és posada sobre una punta qui s'estén en mar, e sobre la ciutat devers terra ferma són stanys e basses, qui s'ajusten en un dels ribatges de la mar e entren algun poch dintre terra. E sobre
 5 aquests stanys és la ciutat de Tunis, ne ha molt spay de ella a l'altra part dallà la mar. Havent la hu dels camps a Tunis e l'altre a Útica, enclohien los cartaginesos, lavant⁵² tots camins de terra, e sovint aquells del camp de Tunis de dia e de nit venien fins als murs de Cartayna ab grandíssima terror⁵³ del
 10 poble cartaginès.

Los asoldats dels cartaginesos, qui éran en la illa de Serdenya tirats⁵⁴, per exemple dels altres⁵⁵ se rebellaren e correueren per tota la illa, matent a tall de spasa quants cartaginesos hi trobaren. A Cartayna, encara que tan mal stiguessen, prengueren defeza⁵⁶, e, un poch reposats, escrita gent de nou,
 15 socórrer Útica deliberaren. E per fer açò hi trameteren capità de aquesta nova gent Annon cartaginès⁵⁷, lo qual, vengut prés de Útica, combaté ab Spèndio e ab la gent {56v} sua, e a la fi, per virtut dels alafants vensent⁵⁸, los mès en fuyta, e fugint se replegaren sobre un coll. Annon, qui tenia acostumat de garrejar contre los de Mauritània e de Numídia, qui après de ésser romputs
 20 fugen dues o tres jornades sens aturar, cregué que axí ho degués fer Spèndio e la gent sua. E per tal rahó, no curant de provehir a alre, entrà la persona sua a Útica per confortar los qui éran stats asetjats e per descansar la persona dels treballs de la batalla. Mes Spèndio, com aquell qui era italià e sota Amílcar exercitat en la guerra de Sicília, havia vist sovint en un dia uns matexos fugir e
 25 vençre. Com sentí la persona de Annon ésser en Útica e la gent sua, per parerlos haver vençut, star sens guàrdia, tan prest tornant atràs, assaltà los enemichs ab tant esforç, que de prima junta los rompé, e ab gran matança perseguint-los, pres per força lo camp lur e agué plena victòria. En lo camp pres trabuchs⁵⁹ e de totes maneres de artelleria per combatre terres, les quals Annon havia
 30 aportades de Cartayna. E axí, no sol no foren desliurats los de Útica per lo socors de Annon, ans pigorà⁶⁰ lo lur star per la pèrdua de la artelleria, la qual paria que a ells hagués levada e dada als enemichs.

{57r} CAPÍTOL TERÇ, DE LA SEGONA BATALLA SOTS GOVERN DE AMÍLCAR

Aquestas errors de Annon foren ocasió que lo poble cartaginès se voltà tot
 35 a Amílcar com a home qui més complidament sabia endreçar⁶¹ los fets de la guerra. E axí, de comun consentiment del poble fou elet capità Amílcar, dant-li la cura⁶² de la guerra. Lo exèrcit a ell consignat foren X mília hòmens e setanta alaffants. Los anamichs dels cartaginesos, sentint lo aparell qui's feya a Cartayna e que Amílcar elet era capità, faent-ne major stima que algun altre,

3 havem dalt mostrat] dalt haueu mostrat *B* : disopra mostramo *F* || **4** en] ab *B* : in *F* || **8** tots camins] tots los camins *B* : ogni via *F* || **21-22** a Útica] en Vtica *B* || **32** levada] leuada Annon *B* : om. *F* || **38** sentint] sentint sentint *N*.

⁵² *lavan*: enteneu 'apoderant-se de, tallant'; en italià 'tagliando' (*F*, f. 49r).

⁵³ *terror*: reducció del binomi 'terrore e spavento' (*F*, f. 49r).

⁵⁴ *tirats*: enteneu 'apartats'.

⁵⁵ *altres*: traducció, amb eliminació, de 'altri condottieri' (*F*, f. 49r).

⁵⁶ *defeza*: enteneu 'defensa'.

⁵⁷ *Annon cartaginès*: enteneu 'Hannó el Gran', modificació de 'Annone capitano' (*F*, f. 49r).

⁵⁸ *vensent*: resum de l'italià 'ebbe vittoria nella prima battaglia, intanto che nimici abbandonato il campo dove s'erano asforzati' (*F*, f. 49r).

⁵⁹ *trabuchs*: reducció del binomi 'trabochi e mangani' (*F*, f. 49v).

⁶⁰ *pigorà*: enteneu 'emptijorà, es deteriorà'.

⁶¹ *endreçar*: reducció del binomi 'dirizzare e giudicare' (*F*, f. 49v).

⁶² *la cura*: reducció del binomi 'la cura et l'imperio' (*F*, f. 49v).

ab gran diligència⁶³ feyen lur provehiment, e majorment en pendre tots los passos, perquè no pogués⁶⁴ a les parts de sobre passar. Açò era pus fàcil perquè hi à lochs aspres e vies corbes fetas per força⁶⁵. E per ço, presos los colls que sobrestan als camins, e aquells enfortits, guardaven los passos en
 5 manera que passar no s'i podia. E per la planura que és al costat de aquests colls corre un riu anomenat la Macaera⁶⁶, lo qual divideix e separa aquella planura ab ribes altes e profund pèlach⁶⁷. Sol hi à un pont per passar, e ve a ésser dins una terra murada qui s'anomena Cèfira⁶⁸, e qui no ha la terra no pot passar lo pont. Aquesta terra era en les mans dels enemichs de Amílcar⁶⁹, qui
 10 y tenien tanta gent quanta era mester per defensar lo pas. E axí, ne per los colls per ocasió de les vies stretas, ne per lo [pas] per lo contrast del riu, passar se podia.

Per hon Amílcar, en tal {57v} cars, als amichs e enemichs mostrà la virtut sua, e paragué a tots digna de aquella fama⁷⁰, qual en Sicília havia adquistada,
 15 que parent a cascú imposible lo passar⁷¹, ell ab graneza⁷² de ànimo se n'anà ab lo exèrcit seu e posà's sobre lo riu, en aquella part hon se engrava⁷³ en la mar, fahent avís que, havent lo riu los marges alts, de necessitat havia, quant vengués vent contra la boca del riu, tornar atràs e no metra tanta aygua en mar, que passar no s'i pogués. Stant, donchs, per tal rahó en aquell loch, lo vent per
 20 ells esperat començà una nit venir, per hon Amílcar féu metra a punt tota la gent, manant que a ell seguir deguessen. E entrat per les fosses del riu près de la mar, leugerament passà ab los alafants e ab tot lo exèrcit, e la matinada, al declarar del jorn, vist dallà⁷⁴ del riu, paragué [cosa] mirable, perquè impossible s'estimava lo poder passar. Staven en la vila de Cèfira, com dalt havem dit,
 25 molta gent per guàrdia de la terra e del pas. Aquests, com sentiren Amílcar ésser passat, tan prest exits de Cèfira, li anaren a l'encontre. E per semblant los qui asetjaven la ciutat de Útica, sentida la passada, vengueren ab gran moltitut a asaltar-lo. Amílcar se n'anà devers la terra de Cèfira, e era quasi en lo mitg del camí, quant viu en un mateix temps darrera si los de Útica e davant
 30 los de Cèfira, axí que ell e la gent sua staven en lo mitg. Ne per {58r} açò restà Amílcar de seguir son camí, e guiava la gent sua tota ordenada en una larga squadra, de la qual los primers éran alafants, après los cavallers e pahons de laugera armadura, seguien darrers la gent a peu armada, qui's deyen eligionaris⁷⁵. Los enemichs apercebuts staven⁷⁶ e ensemps per asaltar lo
 35 devant e detràs se éran aparellats, lo que vaent Amílcar manà als seus que, com a les armes fossen, tots ab presteza⁷⁷ se girassen en manera que los

7 profund] profundes N : profunda B : profundo Pelago F || 11 [pas]] pla B : pianura F. Cf. paràgraf següent pas NB || 20 venir] a uenir B || 23 [cosa]] a tots cosa B : à tutti cosa F || 29 quant] anant B : quando F || 33 a] de B.

⁶³ ab gran diligència: traducció, amb eliminació, de 'con più diligentia che prima' (F, f. 49v).

⁶⁴ no pogués: traducció, amb eliminació, de 'non potesse per terra' (F, f. 49v).

⁶⁵ per força: cal entendre 'naturalment', tot i que l'italià té 'per forza' (F, f. 49v).

⁶⁶ Macaera: enteneu 'Maquera', riu del nord d'Àfrica; de l'italià 'Machera' (F, f. 50r), en llatí 'Machera' (Brèscia 1498, f. cVv).

⁶⁷ pèlach: enteneu 'gorg, massa d'aigua embassada'.

⁶⁸ Cèfira: enteneu 'Gèfira', ciutat nord-africana; de l'italià 'Geffira' (F, f. 50r), en llatí 'Gefira' (Brèscia 1498, f. cVlr).

⁶⁹ de Amílcar: afegit del català, no present en els textos comparats.

⁷⁰ fama: traducció, amb eliminació, de 'fama excellentissima' (F, f. 50r).

⁷¹ lo passar: traducció, amb eliminació, de 'il passare per le difficultà sopradette' (F, f. 50r).

⁷² graneza: enteneu 'grandesa'.

⁷³ se engrava: enteneu 'desemboca' (vegeu DECat, III.357a34 i ss.).

⁷⁴ dallà: enteneu 'de la part d'allà'.

⁷⁵ eligionaris: llegiu 'legionaris'.

⁷⁶ apercebuts staven: enteneu 'es veien els uns als altres'.

⁷⁷ presteza: llegiu 'prestesa'.

- alaffants ab part dels cavallers, qui éran al devant, voltats sobre la mà dreta, assaltassen aquells qui darrera los venien, e l'altra part dels cavallés ab los eligionaris, qui éran los darrers, seguint lur camí, assaltassen los qui davant venien. Per hon adevengué que en un mateix temps los uns e altres rompé, per
5 ço que los qui venien de Cèfira, vaent los alaffants e cavallers revoltar, stimaren que fugissen, e, desordenant-se, [perseguien]. E en açò, los eligionaris, qui venien detràs, los feriren per lo costat e tantost los romperen. E per semblant los que venien de Útica, corrent darrera los darrers⁷⁸, foren romputs per los alaffants. En tal manera vencé Amílcar los uns e altres en un
10 temps. Romanguéran dels enemichs en lo camp circa sis milia morts, los altres tots fugiren, part ha Útica e part a Cèfira. Amílcar, seguint lo encalç dels qui fugien a Cèfira, la terra pres, perquè tant spantats staven, que no prengueren defeza⁷⁹ alguna, ans, per lo pont fugint de la altra part del riu, per lur saguretat se conduhiren a Tunis.
- {58v} Per la victòria de Amílcar cresqué assats la reputatió dels cartaginesos, e per açò moltes ciutats e pobles qui s'eren rebelhats tornaren a obediència, e algunes, qui seguien lur pertinaix⁸⁰ voler, per Amílcar combatudes e vensudes restaren. E en tant multiplicà la fama de Amílcar, que Spèndio, ab tot que agués gran exèrcit, se levà de Útica, compartint la gent sua
20 per garnizons⁸¹, per la qual cosa seguí que los cartaginesos de la primera desesperatió e perill en bona speranza pensaven ésser venguts.

CAPÍTOL QUART, DE LA TERÇA BATALLA SOTS GOVERN DE AMÍLCAR

- Macó, l'altre capità, en aquest temps era a assetjar Ipona⁸², e, perquè sperava en breu [temps] haver la terra, per tot açò que Amílcar havia fet, no
25 s'ere levat del siti. E per poder millor son desig portar a fi, pregava Spèndio que, replegada la sua gent, contra Amílcar⁸³ campejàs, e ell ab letras e spesses enbaxades los de Numídia solicitava a trametra-li gent. Spèndio, donchs, pregat per Macó, ajustà la gent sua e anà a l'entorn de Amílcar per lochs aspres, no devallant en lo pla, ne matent-se a la fortuna del combatre, perquè
30 sperava més [gent] de Numídia e de Àfrica en gran nombre, per lo qual socors no solament devallà en lo pla, ans circuhí e quasi asetjà Amílcar ab tres camps, en manera tal que impossible paria qu'escapar pogués.

- Stant Amílcar en tal perill, la fortuna {59r} ensemps ab la virtut sua li ajudà en tal manera. Era en lo camp de Spèndio un gentilome de Numídia,
35 anomenat Narva⁸⁴, jove valerós e ardit. Aquest, hoïda la valentia de Amílcar, axí com aquell qui era granment donat als exercicis de guerra, havia presa vers ell amor, en tant que del tot li era favorable e partezà⁸⁵. Vaent en aquest temps lo parill en què era Amílcar, molt li despleya, e de la affectió tirat, se portà prés del camp dels cartaginesos, e fet senyal que volia parlar, li fo tramès hu, a

6 fugissen] fugihen *B* : fuggissero *F* || [perseguien]] los perseguien *B* : perseguitando quelli *F* || 11 part ha] ha *N* || 16 moltes ciutats e pobles] molts pobles *NB* : alcune citta et popoli *F*. *Els adjectius en femení plural 'combatudes e vensudes' posteriors mostren originàriament una referència a mots femenins* || 17 algunes] alguns *NB* : alcune *F*. *Vegeu aparat anterior* moltes ciutats e pobles, *i aparat posterior* combatudes e vensudes || 18 combatudes e vensudes] combatudes vensudes *N* : combattute et vinte *F* || 19 compartint] comptant *B* : dividendo *F* || 24 [temps]] *om.* *B* : *om.* *F* || 30 [gent]] gent Stant axí per alguns dies sobrevingué la *B* : brigade. *Stato in questo modo alquanti di sopravvennero li F*.

⁷⁸ los darrers: modificació de l'italià 'legionarii' (*F*, f. 50v).

⁷⁹ defeza: llegiu 'defesa', enteneu 'defensa'.

⁸⁰ pertinaix: enteneu 'pertinaç'; cultisme a partir del llatí 'pertinax'.

⁸¹ garnizons: enteneu 'guarnicions'.

⁸² Ipona: enteneu 'Hipona', ciutat nord-africana.

⁸³ Amílcar: enteneu 'Hamílcar Barca', general cartaginès.

⁸⁴ Narva: jove númida a les ordres d'Hamílcar.

⁸⁵ partezà: enteneu 'partisà, partidari'.

qui Narva dix ésser vengut per parlar a Amílcar de coses de importància, e per ço lo pregava que volgués exir en los fossos del camp e aquí li parlaria. Amílcar, mentre que aquest axí rahonava, era sobre lo stacat, meravellant-se de la venguda d'aquest e del que demanava. Finalment deliberà saber ço que
 5 volgués, e, axit del camp, vengué a parlar ab ell. Narva, en veure Amílcar, desmuntà del cavall, e sol, sens armes, fent-se a ell encontre, dix ja de gran temps haver portada reverència a les sues virtuts e havia desigat ésser-li conegut e amich, e que per amor d'ell sol havia presa la part dels cartaginesos, e que lavors li paria hora de mostrar-li l'ànimo seu, perquè'l veyà en tal
 10 necessitat, que manifest podia ésser a tots, no per utilitat de si, mes per servir e ajudar a ell, en açò moure's. E per ço, que si Amílcar volia, ell passaria de la part sua ab alguns cavallers. Amílcar, pres gran confort {59v} per la venguda del jove, loant-lo granment, lo confortà que a ells sens dubte vingués, e li dix que per la amor que ell veyà, des d'ara li dava una sua filla per muller. E açò
 15 en presència d'ell jurà. Narva, donchs, tornat als seus, lo següent dia ab dos mil de cavall de Numídia passà de la part de Amílcar, la qual cosa molt ajudà a ell, en tant que, muntat en sperança, deliberà pendre batalla contra Spèndio, e axí ho féu. E obtengué dels enemichs victòria, e en gran part ne fou ocasió la virtut de Narva e dels seus, qui valentment en aquella batalla se portaren. Los
 20 morts en aquesta rota foren circa X mília e los presos de IIII mília ensús⁸⁶, als quals mostrà Amílcar una gran humanitat, per ço que, cridant-los tots a sa presència, los dix que'ls perdonava tot lo error passat e que, si ab ell volien garrejar, los daria armes e sou, e si per lo semblant partir deliberaven, francament daria a ells licència. Aquesta liberalitat enclinà los ànimos de
 25 molts, e majorment de aquells qui en Sicília sota ell havien garrejat, e desigaven la major part levar-se de guerra e pacifficar-se ab los cartaginesos per migà de Amílcar, e a palès⁸⁷ entre ells se'n parlava.

CAPÍTOL QUINT, COM SPÈNDIO E MACÓ, DUBTANT QUE LUR GENT NO S'ACORDÀS AB AMÍLCAR, SERCAREN CAMÍ QUI·LS LEVÀS TOTA SPERANÇA DE
 30 PERDÓ

Spèndio e los altres caporals, sentides les rumors e dubtant que los cavallers no prenguessen acord, majorment essent-los {60r} promès perdó de les erras passades, deliberaren implicar la gent en alguna celeritat⁸⁸ qui·ls tallàs tota sperança de remissió⁸⁹. E per ço ordenaren una cosa molt letja e ab
 35 gran agudeza⁹⁰ en tal manera. Giscone cartaginès, home de gran stima, era pres devers ells, e fou la presó sua en aquell temps que partí de Sica, venint a Cartayna⁹¹. Per ço que, rahonant-se a tal hora de acort, lo exèrcit demanà aquest Giscone, dient que en ell volien remetre les differències⁹² totas, prenent-se en ell perquè en Sicília era stat lur capità e era aquell qui de Lilibeo
 40 los havia tramesos en Àffrica. Vengut, donchs, Giscone en lo camp, requerit e

3 que] *om.* B || 13 sens] sens negun B : *om.* F || 14 sua filla] filla sua B : *om.* F || 23 daria] dona NB : *darebbe* F. Cf. *verb següent* 'daria' || 34 e²] *om.* B : et F.

⁸⁶ IIII mília ensús: enteneu 'més de quatre mil'.

⁸⁷ a palès: enteneu 'obertament, en públic'; de l'italià 'apertamente' (F, f. 52r).

⁸⁸ celeritat: enteneu 'crim'.

⁸⁹ remissió: reducció del binomi 'rimissione ò di concordia' (F, f. 52r).

⁹⁰ letja e ab gran agudesas: en italià 'nefaria e detestanda, con grandissima sagacità' (F, f. 52r). Potser la traducció completa del binomi italià 'nefaria e detestanda' era present en l'arquetip del text català, com poden indicar la conjunció 'e', no conservada en B (vegeu aparat e), i la juxtaposició italiana de 'con grandissima sagacità' amb la resta del passatge. Aquesta juxtaposició ha passat a coordinació en N ('letja e ab gran agudesas'), però aquesta 'e' podia haver unit originàriament el binomi.

⁹¹ a Cartayna: enteneu 'contra Cartago'; de l'italià 'contra Carthagine' (F, f. 52v).

⁹² differències: traducció, amb eliminació, de 'differentie deli stipendii' (F, f. 52v).

demanat per àrbitre, començà a tractar pau, e aurie'ls acordats, mas en lo exèrcit era tanta inconstància e vecillació que en un dia mudaven de molts preposits⁹³. Finalment, havent-hi aturat alguns dies, per obra de Spèndio, de Macó e dels altres seditiosos e malitiosos fou pres e mès en cadena. Ffou aquest⁹⁴ la ocasió per hon a manifesta rotura se vingué.

Essent en aquest temps Giscone pres, e dubtant los capitans que per la benignitat de Amílcar no-s voltàs⁹⁵ lo exèrcit, deliberaren cruelment Giscone e los altres presos⁹⁶ fer morir, e per portar lo lur desig a fi ordenaren secretament letres falces e correus fictes com a ells plagué, e après, fingint altres necessitats, convocaren tot lo exèrcit a parlament e començaren a tractar⁹⁷ de altres coses. Stant lo parlament en tal manera, com ja ordenat era, arribà un cuytat co- {60v} reu ab letres fetes per ells, e deya venir de Serdenya. Ligen-se les letres en lo consell, de les quals era lo tenor que fessen bona guàrdia de Giscone e dels altres presos⁹⁸. Com ells sentissen que alguns de l'exèrcit havien promès a Amílcar la desliuració lur, cregué la moltitud aquestes letres ésser veres, e pres-se'n gran sospita, com és rahonable. A tal hora Spèndio, quasi com de imminent perill comogut, levat en peus, ab oració sotmesa⁹⁹ pregà a tots que¹⁰⁰ no-s dexassen enganar de la ficta humanitat de Amílcar, affermant que no foren dexats los presoners de ell per fer-los bé, mes per enganar-los sota aquesta fictió, e que dexats ne havia pochs per pendre'ls tots e cruelment punir-los. Al fet de Giscone devallant, dix que grans mals los speràvan si un tan gran e axí valent capità anar dexave, e majorment sabent que·ls era enamich capital per haver-lo tengut enpresonat, e que no seria lunyar-lo de si, mes provocar-lo contra si¹⁰¹:

—E si per cars se esdevé que vosaltres, de fictes paraules induhits, dexau axir-lo de vostre poder, e ell après, com se deu per rahó esperar, ab consell e ab armes ve per a destruir-vos, ¿qui serà aquell qui de tanta follia no-s farà burla, considerat que ajau cregut lo que tant haveu offès poder-vos ésser en algun temps amich?

Mentre que Spèndio axí a l'exèrcit parlava, veus un altre correu, per lo semblant ab letras falces, e deya venir de Tunis. Ligen-se públicament les letras, qui quasi éran de un mateix effecta ab les pri- {61r} meras, ço és, que Giscone devia ésser retut als cartaginesos per tracte que era en lo exèrcit. Lavors Atàrico¹⁰², capità dels ffrancesos, lo qual après Spèndio e Macó era pus principal e sabia en tot, levat em peus, dir començà que una sola via de salut li paria veura, e era que de lur ànimo apartassen tota sperança que aguessen en Amílcar ne en los cartaginesos, e que aquell qui en los anamichs sperava no podia ésser fel companyó en la guerra. E que per ço, en aquells sols devien atorgar les orelles qui ab més crueltat contra los cartaginesos aconsellassen, e aquells qui fessen lo contrari com a traïdors e enemichs fossen tractats. Após aquestes paraules e semblants, dix la sentència sua, qui en effecte era que Giscone e los altres cartaginesos fossen portats en un loch, e aquí ab cruels

8 fer] om. N : fare F || 19 bé] om. NB : bene F || 40 e] om. B : et F.

⁹³ *preposits*: reducció del binomi 'proposito e volontà' (F, f. 52v).

⁹⁴ *aquest*: referit a Giscó, per bé que en italià hi ha 'questa fu la cagione' (F, f. 52v).

⁹⁵ *voltàs*: enteneu 'giràs', amb el sentit figurat de 'revoltàs' ('si dichinasse', F, f. 52v).

⁹⁶ *presos*: traducció, amb eliminació, de 'carthaginesi che presi havevano' (F, f. 52v). Vegeu nota següent *presos*.

⁹⁷ *tractar*: reducció del binomi 'proporre e trattare' (F, f. 52v).

⁹⁸ *presos*: traducció, amb eliminació, de 'carthaginesi che presi erano da loro' (F, f. 52v), tal com acaba de traduir en aquest mateix paràgraf. Vegeu nota anterior *presos*.

⁹⁹ *sotmesa*: reducció del binomi 'sommessa e timida' (F, f. 53r).

¹⁰⁰ *tots que*: simplificació de l'italià 'la moltitudine che per Dio' (F, f. 53r).

¹⁰¹ *que grans mals los speràvan si ... provocar-lo contra si*: en italià tota aquesta oració, amb els canvis necessaris, és part de l'estil directe del parlament següent.

¹⁰² *Atàrico*: enteneu 'Autàrit', cabdill dels mercenaris gals.

turments fossen vexats e après dats a la mort. Era aquest Atàrico lo pus eloqüent que fos entre ls majors de l'exèrcit, per ço que per la antiga pràctica sabia parlar la lengua púnica, e lo més de l'exèrcit aquella entenien. La sentència cruel tan prest fon aprovada de cascun ferosíssim, e si alguns éran a
 5 qui desplagués, no gosaven contradir, perquè no fossen tenguts en sospita de trehiment, segons contenien les letres. Fforen no-res-menys alguns qui, loada la sentència de Atàrico, consentien la mort e levaven los turments, e majorment en la persona de Giscone, home de tanta dignitat. Mes aquests tals ab les menasses¹⁰³ de {61v} sediciosos e ab les pedres lançades de la moltitut,
 10 forçats desempararen lo loch a hon parlaven, e atengueren en scusar lo lur propi perill.

Finalment, ab maravellosa follia e furor fou consentida e aprovada la crudelíssima sentència de Atàrico, e sens alguna triga ab la mateixa furor prengueren Giscone e los altres cartaginesos, e, trets algun poch fora dels
 15 stacats del camp, començant a la persona de Giscone, a cascú les mans, lo nas e les orelles tallaren, ne dexant membra algú no turmentat, rompudes a tots les cames, e encara vius en un fos los lançaren. Lo nombre dels ciutadans cartaginesos axí maltractats fou circa set-cents¹⁰⁴, e per decret de l'exèrcit ordenaren que quants ne prenguessen ab semblant pena fossen morts, e que si
 20 après, com és costum de guerra, demanassen los corsos per soterrar, no'ls fossen atorgats, e que qualsevol qui per part dels cartaginesos a ells vingués, enbaxador, araut¹⁰⁵ ho trompeta, ab semblant pena matassen. E tal spètia de guerra se anomena «desperada», perquè del tot se lunya de pràctica humana¹⁰⁶.

CAPÍTOL SIZÈ, DE LA VENJA DELS CARTAGINESOS CONTRA SOS ENEMICHS,
 25 E DE LES DIFFERÈNCIES DE AMÍLCAR E DE ANNON, E DEL SOCORS TRAMÈS A CARTAYNA PER GERON E PER LOS ROMANS

Los cartaginesos, sentida la nova, foren en gran angústia de ànimo e quasi tota la ciutat fou en plant¹⁰⁷, e escriviren a A- {62r} mílcar¹⁰⁸ que pensàs de venjar tanta injúria¹⁰⁹. Per les quals letres, comogut Amílcar e despulat de la
 30 primera mansuetut, tornà tant cruel, que quants li'n vingueren en les mans féu menjar¹¹⁰ a lehons¹¹¹. En tal manera crua e aspra guerra¹¹² se començà, ne algú prengueren après los cartaginesos a qui no fossen tallats los membres e ab miserable suplici mort, ne algú dels de l'exèrcit vengué en mans de Amílcar que no fos fet past de lehons, ne algun migà de tracte o de parlar fou après
 35 entre ells, mes tota cosa ab odi increïble e crueltat inhumana d'aquí avant, de la una part e altra, se féu, fora de tota rahó e pràctica de guerra.

Per aquest temps, parent als cartaginesos haver lo millor, raffermsats per bona sperança de daver vençre, tan prest semblà que la fortuna se voltàs als

6 Fforen] fforen ~~alguns~~ N || 16 e les] Amb la primera e afegida a la interlinia N || 36 e altra] om. B : et dall'altra F.

¹⁰³ menasses: enteneu 'amenaces'.

¹⁰⁴ set-cents: modificació de l'italià 'secento' (F, f. 54r). Tots els mss. italians consultats tenen 'secento', però l'original llatí, com el català, té 'septingentos' (Brèscia 1498, f. dIr). El ms. italià en mans d'Alegre devia dur la xifra original.

¹⁰⁵ araut: enteneu 'herald'.

¹⁰⁶ E tal spètia de guerra se anomena ... de pràctica humana: oració editada en temps present ('se anomena' i 'se lunya') a partir de l'italià ('si chiama' i 'rimuove', F, f. 54r).

¹⁰⁷ plant: reducció del binomi 'pianto e lamento' (F, f. 54r).

¹⁰⁸ Amílcar: enteneu 'Hamilcar Barca', general cartaginès.

¹⁰⁹ injúria: reducció del binomi 'scelerità e ingiuria' (F, f. 54r).

¹¹⁰ menjar: reducció del binomi 'stratiare e mangiare' (F, f. 54r).

¹¹¹ lehons: modificació de l'italià 'bestie' (F, f. 54r).

¹¹² guerra: traducció, amb eliminació, de 'guerra fuor d'ogni ragione humana' (F, f. 54r).

greus perills¹¹³ e dans dels cartaginesos, perquè après la mort de Giscone e dels altres, essent encruelida la guerra a maravella, los cartaginesos, per més enfortir lur part, deliberaren trametre Annon¹¹⁴ en lo camp, per ço que ensemps ab Amílcar més plenament proveïssen al mester, e pensaren que dos capitans valents més bastassen a vençre los enemichs. Qui¹¹⁵, après de ésser en lo camp arribat, no passat molt temps que entre ell e Amílcar començaren discòrdies¹¹⁶, en tant que habandonant dels enemichs la cura, tots jorns entre ells éran per a matar-se¹¹⁷, posant lurs camps en gran perill e dant {62v} avinantesa als enemichs que·ls vinguessen a vençre¹¹⁸. Per hon en breu temps 10 sobrevingué carestia e fam en lo camp dels cartaginesos sol per desorde dels capitans. E en aquest temps Ipona¹¹⁹ e Útica, les quals dues ciutats fins a lavors per los cartaginesos s'eren tengudes, daren volta e en lo rebel·lar tots los cartaginesos qui s'i trobaren foren morts del poble de aquelles ciutats e lançats per odi del mur en terra. E seguí major inconvenient, que per la rebel·lió de 15 [aquestas] Macó, no havent pus master en aquells lochs, tornà e s'ajustà ab Spèndio, e ensemps anaren a Cartayna, e, aquí posant camp, la assetjaren. Los cartaginesos, emplicats en tant desorde, no sabien quin partit pendre deguessen. E ultra los altres mals, divisió grandíssima era en lo consell, per ço que una part afavoria Amílcar e altra a Annon. Per hon començaren grans 20 divisions e sectes entre los ciutadans, e de aquí agué començ la secta «bàrquina», axí anomenada per Amílcar, qui de sobranom se nomenava «Barca». Stimant, donchs, los cartaginesos que hu de dos capitans fos remogut, e no podent en lo senat deliberar-ne per les divisions¹²⁰, finalment prengueren partit de rametra lo deliberar a l'exèrcit, e axí fou fet. Avent lo 25 exèrcit adjudicar ab porrogati¹²¹ militar, elegiren Amílcar per capità e en loch de Annon fou sustituhit aquell Aníbal¹²² qui d'equí dalt¹²³ fem menció en Lilibeo, home valent e de gran indústria. {63r} Aquest tostemps fou bé ab Amílcar e degudament se governaren. Cartayna, no-res-menys, stava assetjada dels enemichs, qui havien presos tots los lochs entorn la terra, e restava 30 Amílcar ab lo exèrcit de fora, no podent-hi venir.

En aquest temps Geron¹²⁴, rey dels saragoçans, sentint lo perill dels cartaginesos, tramès a ells socors¹²⁵. Los romans encara en aquesta guerra favorejaven als cartaginesos per causa de benvolença en tal manera. Quant del principi fou de aquesta gent assetjada Cartayna, molts italians, per guanyar, 35 portaven per mar vitualla en lo camp dels enemichs de Cartayna. E de aquests en molts lochs foren presos per los cartaginesos circa sinch-cents, e tenien-los en presó, per la desliuració dels quals fou tramès a Cartayna un enbaxador

9 avinantesa] auinantesa conuidant B : grandissima facultà F || 15 [aquestas]] *Amb la segona a sobreescrita damunt la* e N : aquestas ciutats B : queste città F || 27 tostemps fou] fou tostemps B : om. F || 36 en molts lochs] en molts B : in varii luoghi F || 37 fou tramès] om. N : fu mandato F.

¹¹³ *se voltàs als greus perills*: traducció, amb eliminació, de 'rivolgesse le cose indietro, con gravi pericoli' (F, f. 54v). El català ha eliminat 'le cose indietro', fet que ha comportat la modificació de l'oració, i el circumstancial de mode 'con gravi pericoli' ha passat a una expressió locativa ('als greus perills').

¹¹⁴ *Annon*: enteneu 'Hannó el Gran', general cartaginès.

¹¹⁵ *Qui*: modificació de 'Venuto Annone' (F, f. 54v).

¹¹⁶ *discòrdies*: reducció del binomi 'sdegni e discordie' (F, f. 54v).

¹¹⁷ *matar-se*: reducció del binomi 'combattere e occidersi' (F, f. 54v).

¹¹⁸ *vençre*: reducció del binomi 'vincere e disfare' (F, f. 54v).

¹¹⁹ *Ipona*: enteneu 'Hipona', ciutat del nord d'Àfrica.

¹²⁰ *per les divisions*: reducció del binomi 'per le sette e divisioni' (F, f. 55r).

¹²¹ *porrogati*: enteneu 'prerogativa'; reducció de 'suffragio e prerogativa' (F, f. 55r).

¹²² *Aníbal*: enteneu 'Hanníbal, fill d'Hamílcar', no el Barca, sinó el que apareix a PGP II.7.

¹²³ *d'equí dalt*: enteneu 'damunt d'aquí, anteriorment'.

¹²⁴ *Geron*: enteneu 'Hieró II', tirà de Siracusa.

¹²⁵ *socors*: traducció, amb eliminació, de 'grandi aiuti' (F, f. 55r).

romà, qui de tot largament fou complagut, e tan prest tots los italians presos per tal rahó feren dexar. Tal liberalitat tornà en tant pler del poble romà que feren ley que cascú pogués portar vitualla a Cartayna de Sicília e de tot altre loch a ells sotmès. E posaren pena gran a qualsevol qui en lo camp dels
 5 enemichs dels cartaginesos portassen vitualla. Ultra açò, tots los presoners cartaginesos qui après la guerra romasos éran per Itàlia feren sens algun preu dexar¹²⁶, e aquestes coses fóran gran ocasió de sostenir e mantenir los cartaginesos contra la força¹²⁷ dels enemichs, per ço que los de fora¹²⁸, no podent haver vitualles per mar, perquè de terra {63v} poch ho no res havien,
 10 foren forçats, partint, habandonar lo siti, e los de dins de continuu eren fornits per mar.

CAPÍTOL SETÈ, COM AMÍLCAR DEFFÈN LO CAMP DE SPÈNDIO, E A ELL DONÀ MORT AB ALTRES, E COM ASSETJANT MACÓ DINS TUNIS, PER ELL FOU DESBARATAT LO CAMP DE ANÍBAL, CONCAPITÀ AB AMÍLCAR, E FOU MORT
 15 ANÍBAL

Levats, donchs, del siti de Cartayna, separaren la un camp de l'altre. Macó ab una part restà a Tunis per garejar Cartayna e Spèndio ab l'altre exèrcit anà a cercar Amílcar. Havia Spèndio ab si en aquell temps sinquanta milia hòmens en armes. Essent acostats los exèrcits e tots dies venint a les mans, tan prest
 20 mostrà speriència quant differexen la destreza del savi capità e la follia dels hòmens agosats¹²⁹, per ço que Amílcar, portant-se ab trempança e ab seny, en poch temps amanaçà la ferocitat de Spèndio, e tal vegada¹³⁰, simulant de fugir, lo portà en les enboscas ab greus dans. Altres voltes, improvisament asaltant lo camp, molta gent prenia e matava. Finalment conduhí Spèndio en loch que ne
 25 partir podia sense manifesta pèrdua de sa gent, ne aturar per mancament de vitualla. Vaent-se, donchs, Spèndio assetjat, scrivi a Macó que li vengués ajudar, e ab aquesta sperança algun poch sostengué lo exèrcit. Mes la necessitat era tan gran, que no comportava allarch¹³¹, perquè, en tal manera los asset- {64r} java Amílcar, que vitualla deguna a ells no arribava e no tenien res
 30 per a menjar. Fugint se serien dexats pendre, sinó que, com dalt és dit, tots los presos éran dats a menjar a leons¹³², e per aquesta por staven incerts entre lo turment de la fam e la por de la cruel e aspra mort. Avie'ls ja la fam portats a menjar los cavalls, e, mancant, manjaven los servidors, paxent-se¹³³ pustost de carn humana que voler venir en les mans dels enemichs. Finalment, mancant
 35 la sperança de socors e no tenint per a viure més cossa, constrets de ncessitat strema, vengueren de luny a parlament ab los de Amílcar, pregant-los que de lur capità obtenguessen de poder trametre enbaxadors, la qual llicència obtenguda e anant alguns de ells a Amílcar, feren pactes de dar Spèndio e los altres¹³⁴ caporals de l'exèrcit, e que la resta se n'anàs sens armes ab una

5 vitualla] vitualles B : vettovaglia F || 12 ELL] ell pres B || 13 ALTRES] altres .X. B. Segons l'italià 'dieci altri' (F, f. 56r) de l'interior del capítol (vegeu nota següent altres). El numeral del ms. B no apareix, en la narració del capítol en català, a cap dels mss., i pot respondre a la divisió per capítols de l'italià en mans d'Alegre || 18 temps] ~~teps~~ amb una titlla de nasal | temps N || 30 per a] per B || 39 sens] Afegit a la interlínia N.

¹²⁶ dexar: enteneu 'alliberar'; reducció del binomi 'lasciare e liberare' (F, f. 55v).

¹²⁷ contra la força: reducció del binomi 'l'assedio e contra la forza' (F, f. 55v).

¹²⁸ los de fora: modificació de 'quelli che assediavano' (F, f. 55v).

¹²⁹ agosats: enteneu 'audaços'.

¹³⁰ tal vegada: enteneu 'alguna vegada', en italià 'Alcuna volta' (F, f. 55v).

¹³¹ allarch: enteneu 'pròrroga'.

¹³² Fugint se serien dexats ... éran dats a menjar a leons: és a dir, s'haguessin rendit si no fos perquè cap dels dos bàndols contemplava perdonar l'enemic.

¹³³ paxent-se: enteneu 'alimentant-se'.

¹³⁴ altres: traducció, amb eliminació, de l'italià 'dieci altri' (F, f. 56r).

vestidura per cascú, e dexassen tota la altra roba. Per aquests pactes foren dats a Amílcar Spèndio e Atèrico e los altres principals, qui apresonats foren tenguts sots bona guarda.

En aquest temps IIII mília affricans, qui eren en lo exèrcit de Spèndio, dubtant de la fe de Amílcar, se retraguéran en un coll, e aquí se feyen fort, per hon stimà Amílcar no ésser-los obligat de fe e féu-los combatre a la gent sua, e, finalment vençuts, a tots los féu morir. Pres Spèndio e desfet tot lo camp seu, seguint la victòria e desigant posar fi a la guerra, se n'anà devés Tunis, ha unt¹³⁵ era Macó {64v} ab la altra part de la gent enemiga. E arribat en aquell loch, treballà quant pogué de traure Macó a batalla, mes no li aprofità res, perquè, tantost que Macó viu acostar Amílcar, se mès dintre la terra e solament a deffensar los murs atenia. Stimant los cartaginesos que siti havia mester, feren dos camps, la hu¹³⁶ devers Cartayna, e aquest governava Aníbal, e l'altre de la part de sobre, sota govern de Amílcar. Posats en tal orde los camps, un jorn los capitans de concert se mogueren de lurs camps ab la gent, e, squadres fetes, vengueren fins prés de Tunis. E aquí, dressades grans forques, penjaren Spèndio, Atèrico e los altres deu presos. E fet aquest acte terrible en la cara dels enemichs, partiren tornant cada hu en son camp. Macó, no spantat ne encuardit¹³⁷ per lo cors de Spèndio e dels altres, ans pustost prenent cor, havia feta metra a punt la sua gent, e dins les portes stava aparellat en manera que, com viu los capitans lunyats, isqué devers aquella part qui guarda a Cartayna e asaltà lo camp de Aníbal ab tant sforç que de prima junta lo rompé, e ab ells, perseguint-los, entrà dintre lo camp. E aquí fou grandíssima fuyta e matança spantable per la ira e desdeny dels vencedors. Molts dels cartaginesos foren presos, entre los quals fou Aníbal capità, lo qual ab fúria tirat fins a les forques hon penjava Spèndio, e levant-ne lo seu cors, hi penjaren Aníbal, tallant-li primer peus e mans, com era {65r} costum d'aquella guerra. Entorn del cors de Spèndio, après de haver-lo desenforçat, squarterant mataren trenta cartaginesos, tots ciutadans de Cartayna, elegint los millors de quants ne havien presos.

Aquest axí terrible assalt dels enemichs no fou sentit per Amílcar axí prest, e com [se] sentí no·ls pogué dar socors per la aspresa del loch, qui és ple de stanys e passos strets. No-res-menys, com ho sentí, corregué ab la gent sua devers Tunis, e, essent quasi a mitg camí, sentí Aníbal ésser pres e romput lo camp, e tornà atràs ab cuyta, no stimant en tal loch poder segur star, ne allí hon primer stava acampat, mes de aquí partit, sobre lo riu de la Maquera enfortí lo seu camp ab vall e palench per por dels enemichs.

CAPÍTOL VUYTÈ, COM, DE CONCÒRDIA VENINT A BATALLA SOTS GOVERN DE AMÍLCAR E DE ANNON, FOREN ROMPUTS LOS ANAMICHS E FINÀ LA PRESENT GUERRA

A Cartayna, com se sentí la rota e presa de Aníbal¹³⁸, grandíssima terror ocupà les penses del poble e del senat, e paria a tots de nou començar la guerra, la qual ja finida¹³⁹ stimaven. E venint als remeys, tan prest scriviren nou exèrcit per ajustar-lo ab lo primer, e, estimant necessari que en loch de

1 dexassen] dexassen en *N* || 9 {64v} ab la] ab la {64v} ab la *N* || 32 [se]] ho *B* : quello *F* || 33 e] e de *B* : e di *F* || 37 enfortí] enfortint *N* : afforzando *F* || 39 FINÀ LA] fina *N*. *A les rúbriques inicials* 'finà la' *NB* || 44 en loch] lonch *B*.

¹³⁵ unt: enteneu 'on'.

¹³⁶ la hu: enteneu 'lo un' (veg. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

¹³⁷ encuardit: enteneu 'acovardit'.

¹³⁸ Aníbal: enteneu 'Hanníbal, fill d'Hamílcar', no el Barca.

¹³⁹ finida: reducció del binomi 'finita e spenta' (*F*, f. 57r).

Aníbal ordenassen un altre capità, trameteren a Amílcar trenta senadors qui-l pregassen que la malvolença de Annon¹⁴⁰ dexàs e-s donàs a la cosa pública en aquest tan gran perill de la ciutat, e que fos content haver-lo per comanyó, mostrant com, essent ells dos parment administradors de la guerra,

- 5 negun dubte seria en les deliberacions e provehiments que en lo senat se aguessen a fer, e que, stant-hi un d'ells sol per la secta dels ciutadans, a no res provehir porien. Per aquests prechs e rahons fou content Amílcar de aver Annon per companyó¹⁴¹, qui, vengut en lo camp, ensemps governaren lo exèrcit.
- 10 Als enemichs, durant aquestes coses, havia crescut ànimo per la victòria aguda, e campejaven al devant dels cartaginesos, e après algunes scaramuces foren contents la una part e altra de venir a batalla, e, concordats de loch e de dia, féu cada hu son esforç e aparell com a estrem cars de fortuna. Ffinalment venguts a les mans, après gran e aspra batalla, romangueren los cartaginesos
- 15 vencedors. Macó, capità dels enemichs, fou pres viu e farit de molts colps. E per aquesta darrera victòria, les ciutats de Àffrica, qui primer se eren rebellades, tornaren a la obediència dels cartaginesos, acceptat Útica e Ipona, les quals dues ciutats, per lo strall que avien fet dels ciutadans cartaginesos, no speraven poder trobar perdó. E tramesos lurs enbaxadors ha Roma, cercaren
- 20 de dar-se al poble romà, mas los romans exceptar no-ls volgueren, e axí foren forçats tornar a misericòrdia dels cartaginesos.

En aquesta manera finà la guerra de {66r} Àffrica tres anys e quatre mesos après de començada, e fou la fortuna tant als cartaginesos pròspera, que tots los capitans enemichs, quasi com si los fats axí ho ordenassen, vengueren en

25 lurs mans, e portat Macó a Cartayna fo fet morir com los altres.

CAPÍTOL NOVÈ, DE LA GUERRA DELS ROMANS E DELS ILÍRICOS, LOS QUALS VENCEREN, E COM VENGUÉ EN PODER LUR SERDENYA, E COM TRAMETEREN GENT D'ARMES EN SPANYA PER CONQUISTAR

- Los cartaginesos, après la pau de Sicília feta ab los romans, encorregueren
- 30 aquests perills que comptats havem. Lo poble romà, après de la mateixa pau, entrà en guerra ab los ilíricos¹⁴² e fou-ne ocasió que un enbaxador del poble romà, tramès a ells per demanar la restitució de les coses robades en mar, no solament no fou hohit, mes fou mort per aquells a qui era tramès. Per hon los romans, feta la empresa, porgaren la mar de cossaris¹⁴³, e moltes ciutats de
- 35 Grècia per aquest fet foren en amistat del poble romà, perquè los ilíricos éran comuns enemichs de tota la nació grega e éran axí forts per mar, que en batalla naval vençut havien los athens¹⁴⁴, qui éran en aquell temps los pus potents de Grècia. Per terra encara havien assetjat Duraço¹⁴⁵ e presa la illa de Croffó¹⁴⁶, e tot lo pahís havien romput ab moltes corregudes. Mes, venint-los al dós¹⁴⁷ la
- 40 potència dels romans, Gayo Fúlvio¹⁴⁸ cònsol ab {66v} docentas naus e Aulo Rutílio¹⁴⁹ ab la gent de terra, la qual havia a passar de Brandís¹⁵⁰ a Polhònia¹⁵¹,

2 e-s] e NB || 3 haver-lo] hauer N : haverlo F || 19 lurs] los B || 29 encorregueren] ~~eee~~ encorreguere. Amb una titlla damunt la darrera e N || 33 no fou] fou B.

¹⁴⁰ Annon: enteneu 'Hannó el Gran', general cartaginès.

¹⁴¹ companyó: reducció del binomi 'collega e compagno' (F, f. 57r).

¹⁴² ilíricos: enteneu 'ilírics', poble balcànic.

¹⁴³ cossaris: enteneu 'corsaris'.

¹⁴⁴ athens: enteneu 'atenesos'; de l'italià 'achei' (F, f. 58r).

¹⁴⁵ Duraço: enteneu 'Dirràquium', ciutat de la costa adriàtica, avui *Durazzo*.

¹⁴⁶ Croffó: enteneu 'Corcira', illa jònica, actual Corfú.

¹⁴⁷ dós: enteneu 'la part posterior'.

¹⁴⁸ Gayo Fúlvio: enteneu 'Gneu Fulvi Centumal', cònsol el 229 a.C.

¹⁴⁹ Aulo Rutílio: és a dir, 'Luci Postumi Albí', cònsol el 229 a.C.; traducció errònia de l'italià 'Aulo Postumio' (F, f. 58r), en llatí 'A. Postumius' (Brèscia 1498, f. dIIv).

sensa molt treball romputs los domatis¹⁵², foren forçats los ilíricos sotmetre lo coll al jou dels vencedors. Teuta, regina lur, per obra de la qual lo enbaxador romà era stat mort, despullada del realme, fugí en lunyades parts.

Tornats en Itàlia los exèrcits, sentint lo poble romà que los cartaginesos
 5 aparellaven gran navili per readquistar la illa de Serdenya, dubtaren que lo aparell no's fes per ells, e per tal rahó se desisqueren¹⁵³ de ells, dient que havien rompuda la pau. Los quals desaximents foren de tanta terror als cartaginesos, que per no haver guerra dexaren la illa de Serdenya als romans, e'ls referen les despeses fetes ab mil e docents talents. E axí foren ronovats los
 10 pactes entre lo poble romà e lo cartaginès, e Serdenya vengué en les mans dels romans. Crexent après les forces als cartaginesos en Spanya, per ço que Amílcar, après la pau romana tramès en aquelles parts, per la virtut e valentia havia crescut les forces dels cartaginesos, no feren los romans poca stima de aquest creximent. Per què, tramès son exèrcit en Spanya, començà en aquell
 15 loch conquistar e estendre ses forces, provehint que, per trobar buyt lo pahís, no's fessen axí grans que a lur posta noura¹⁵⁴ los poguessen.

Aprés de açò sobrevingué als romans la guerra ffrancesa, de la qual contarem, fent-nos arrera per atènyer més compli- {67r} da conexença, per ço que, axí com la guerra affricana fou vehina e perillosa als cartaginesos, axí
 20 aquesta fou als romans vehina e plena de grans treballs e perills. E en la una guerra e en l'altra no's combatia per adquirir glòria ho honor, mes per deffensar la pròpia vida e salut.

CAPÍTOL DEÈ, DE LES OCASIONS QUI CAUSAREN LA GUERRA DELS FFRANCESOS E ROMANS

25 Itàlia, de la part de ponent e de mitgjorn, és cinta de la mar Toscana, e de la part de lavant és cinta¹⁵⁵ de la mar Adriàtica. E axí, de aquestas tres parts és Itàlia com una illa. De la quarta part, qui és de tremuntana, muntanyes altíssimes a manera de mur cloen Itàlia, e tenen aquestes muntanyes per nom Alpes, e tenen de la una mar a la altra. Lo munt Apennino naix dels Alpes, no
 30 molt luny de la mar de sota¹⁵⁶, e, separant-se de aquells, se dressa devers lo mar Adriàtic quasi endret les parts hon és Sinigàlia¹⁵⁷, e de aquí, plegant a la mà dreta per lo mitg de Itàlia, se estén fins a l'stret de Sicília. Entre los Alpes e lo Apennino són planures tant bellas que no sol en Itàlia, mes en Auropa tota, negun pahís més fèrtil se troba. La forma de aquest pla és de triàngla. La
 35 punta és allà hon lo munt Apennino se leva, qui nax dels Alpes, e quasi com dos braços separant-se, los Alpes van fins a Pola¹⁵⁸ sobre lo golf de Venètia e Apennino va fins a Sinigàlia. E aquests són los dos {67v} costats del triangle,

1 ilíricos] ilircos *N* || 3 despullada] e despullat *N* : spogliata *F* || 18 fent-nos] *Amb la s afegida a la interlínia N* || 20 treballs e perills] treballs perills *N* : perills *B* : pericoli *F* || 21 e en l'altra] e en altra. *Amb en afegit a la interlínia N*. Cf. l'anterior 'E en la una' || 29 mar] ~~part~~ mar *N* || 35 nax] *Afegit a la interlínia N*.

¹⁵⁰ *Brandís*: enteneu 'Brundísium', ciutat de l'estret d'Otranto.

¹⁵¹ *Pollònia*: enteneu 'Apollònia', ciutat costanera dels ilírics.

¹⁵² *domatis*: enteneu 'dàlmates', poble balcànic.

¹⁵³ *se desisqueren*: enteneu 'romperen les relacions amistoses' (*DCVB*, s.v. *deseixir* 3).

¹⁵⁴ *a lur posta noura*: enteneu 'fer mal o perjudicar la seva posició'; en italià 'allor posta nuocere' (*F*, f. 58v), on 'posta' significa, com en català, 'l'atto, il fatto del porre' (*TRECCANI*, s.v.).

¹⁵⁵ *cinta*: enteneu 'envoltada'.

¹⁵⁶ *mar de sota*: enteneu 'mar Tirrè'; de l'italià 'mare di sotto' (*F*, f. 58v), traducció del llatí 'inferum mare' (Brèscia 1498, f. dIIIr), denominació antiga del Tirrè, mentre que 'mare superum' designava l'Adriàtic, tal com apareix, per exemple, en Ciceró (*Att.* IX.5.1).

¹⁵⁷ *Sinigàlia*: enteneu 'Sena Gàllica', ciutat italiana a la costa del mar Adriàtic, avui *Senigallia*.

¹⁵⁸ *Pola*: enteneu 'Pula', ciutat de Croàcia.

la terça cara fa la mar de la ciutat de Sinigàlia fins a Pola. Lo flum del Po naix en los Alps corrent per la planura, e, matent-se en lo mar Adriàtic, recull ab si tots qui devallen dels Alps, del munt Apenino e dels lachs vehins, qui són molts e grans. Aquest terreny tant fètil fon antigament senyorejat per los toscans, qui y edificaren dotze ciutats, e Àdria¹⁵⁹ fou una de aquelles. Aquesta
 5 Àdria se veu encara desfeta prés de mar, prop de aquell loch a hon lo Po engrava¹⁶⁰, e fou axí potent e famosa ciutat que donà nom an aquell golf, qui per ella se anomenà e's nomena «lo mar Adriàtic». Lo temps que los toscans habitaren aquell loch fon gran, mes après serts pobles de Ffrança, ab
 10 grandíssima moltitut passats los Alps e devallant en aquests lochs, ne lançaren los toscans e tengueren aquell terreny per lur habitació, e per ell se nomenà Ffrança.

Donchs, havem dos Frances, una dallà¹⁶¹ dels Alps, qui és la pròpia e antiga, e altra daça¹⁶² en les parts de Itàlia, los pobles de la qual són aquests.
 15 Primerament, entre lo Po e los Alps són certs pobles anomenats «lays¹⁶³», après de aquests són uns pobles anomenats «labecis¹⁶⁴», après són los insubros¹⁶⁵ dels quals és cap la ciutat de Milà, après los senomans¹⁶⁶, après los venetians¹⁶⁷. És ver que los venetians no són ffrancesos, mes altra gent antiga venguda de Paflagònia¹⁶⁸. Tots aquests pobles són entre lo Po e ls Alps. Entre
 20 lo Po e Apenino són los pus alts pobles los anans¹⁶⁹ {68r}, són après los boys¹⁷⁰, après los egans¹⁷¹, après los zènonns¹⁷², qui són los darrers pobles, e la lur ciutat fon Sinigàlia, posat en la ribera del mar Adriàtic, si bé vuy és desfeta, e fon antigament potentíssima. Sirca docents anys après que aquests pobles passaren en Itàlia, se començà guerra entre aquests e los romans, e no
 25 fou la primera guerra contra tots los ffrancesos, mas solament contra los zènonns, qui eren més vehins¹⁷³, perquè aquests zènonns, passat lo munt Apenino, eren devallats en Toscana e havien asetjat Chiusso¹⁷⁴. E perquè los enbaxadors romans, qui éran tramesos per concòrdia, entraren en la batalla e mataren lo rey lur, presa de açò indignatió, los ffrancesos dexaren lo siti e
 30 corregueren a Roma. Fforen aquests los ffrancesos qui prengueren tota Roma, sinó lo Capitoli¹⁷⁵. E no que lavors fossen venguts dallà dels Alps, ans en Itàlia éran nats e crescuts, és bé ver que lur començ fou de Ffrança tranzalpina. Moltes guerres se seguiren entre los ffrancesos e romans fins al temps de la primera guerra púnica, mes pochs anys après la pau ab los cartaginesos fou
 35 feta, se ensengué guerra de nou entre los romans e los ffrancesos ab major terror e parill que may fos, e vengué per les ocasions següents. Los zènonns, com a gent inquieta e superba, éran passats en Toscana per guastar¹⁷⁶ e robar,

7 engrava] engrana B || 9 loch] A la interlínia N || 14 Itàlia] Ilia amb titlla damunt | Italia N ||
 20 anans] Auans N || 24 pobles] Afegit a la interlínia N || 34 fou] om. BF.

¹⁵⁹ Àdria: enteneu 'Hàdria', ciutat del Vènet, avui *Adria*.

¹⁶⁰ engrava: enteneu 'desemboca' (*DECat*, III.357a34 i ss.); de 'mette in mare' (*F*, f. 59r).

¹⁶¹ dallà: enteneu 'de la part d'allà'.

¹⁶² daça: enteneu 'de la part d'aquí'.

¹⁶³ lays: enteneu 'lais', poble gal cisalpí.

¹⁶⁴ labecis: enteneu 'lebecs', poble gal cisalpí.

¹⁶⁵ insubros: enteneu 'insubres', poble celta cisalpí.

¹⁶⁶ senomans: enteneu 'cenomans', poble celta cisalpí.

¹⁶⁷ venetians: enteneu 'vènets'.

¹⁶⁸ Paflagònia: regió de l'Àsia menor.

¹⁶⁹ anans: poble gal cisalpí.

¹⁷⁰ boys: enteneu 'bois', poble celta cisalpí.

¹⁷¹ egans: poble celta de localització no definida.

¹⁷² zènonns: enteneu 'sènons', poble gal cisalpí.

¹⁷³ vehins: reducció del binomi 'propinqui e vicini' (*F*, f. 59v).

¹⁷⁴ Chiusso: enteneu 'Clúsium', ciutat toscana, avui *Chiusi*.

¹⁷⁵ Capitoli: un dels set turons històrics de Roma.

¹⁷⁶ guastar: enteneu 'devastar'.

e havien posat siti a Aretço¹⁷⁷. Los romans, a qui no pleÿa gens lur acost, feren socors als aretins, e no molt luny dels murs fou dura e aspra batalla, en la qual morí lo cònsol {68v} e molts cavallers romans restaren presos. Ne per açò pogueren haver Aretço, mes, après de haver-hi aturat algun temps, levaren lo
 5 siti e tornaren en lur terra, e, trametent lur enbaxador los romans per rescatar los presoners, com és usança de guerra, fou per los ffrancesos pres e cruelment mort, per hon encesos los romans a venjança, mès en punt novell exèrcit sota govern de Mànio Fúrio, lo trameteren en contra dels ffrancesos.

CAPÍTOL ONZÈ, DE TRES BATALLES VENÇUDES CONTRA LOS FFRANCESOS
 10 PER MÀNIO FÚRIO CÒNSOL, E COM LA LEY FETA PER GAYO FLAMÍNEO, CRIDATS LOS FFRANCESOS TRANZALPINS, RENOVELLÀ LA GUERRA

Aquest Mànio, entrat ab las gents sues en lo terreny dels ffrancesos zènon, vengué ab ells a les mans, e, combatent, fou vencedor ab gran occisió d'ells e conquistà tot lo terreny que possehien. Après de açò, perseguint los altres
 15 ffrancesos, los vencé en dos batalles, en tant que ls constrengué de star contents dels térmens de lur terra e desigar la pau. Seguí's, passats alguns anys, que Gayo Flamíneo¹⁷⁸ cònsol proposà una ley al poble romà, que tot lo terreny dels zènon degué ésser a ells levat e dat als ciutadans romans, la qual ley axecutada, los altres ffrancesos vehins ne prengueren gran desdeny, dient
 20 que tals leys imposar als zènon no era sinó [a poch]¹⁷⁹ lançar de Itàlia los ffrancesos, perquè'n fossen senyors a ple, e que ésser lícit de {69r} fer guerra per créxer la senyoria negú no u ignorava, mes los romans, fora de tota rahó, feyen guerra no per guanyar honor, mes per robar, e que no éran tant aflaquides les forces dels ffrancesos, que axí los aguessen a menyspresar los
 25 romans e cruelment lançar-los de lur terra. Per tals rahons encesos, trameteren enbaxadors als altres pobles, e majorment als ínsubros, com a més potents e de major auctoritat, a qui replicant les antigues injúries e les presents, los comogueren¹⁸⁰ a ira contra los romans, mostrant les forces dels ffrancesos ésser grans en Itàlia si units e de comun consentiment emprenien la guerra, e
 30 que cada un poble per si contra los romans sens dubte era insuficient. La qual cosa conexent los romans, tostamps havien treballat ab cascú per si haver a garrejar, e ab tal art havien vensuts los zènon, e ara treballaven desfer los boys. E que si lur desig portaven a fi, succesivament contra los senomans e après contra los ínsubros procehirien. E per ço, a voler-se bé haver los
 35 ffrancesos, devien ensemps empendre la guerra contra los romans, e més que devien requerir los ffrancesos oltramuntans, recordant lo lur antich començ.

Per tals rahons se mogueren los ínsubros, senomans e altres pobles ffrancesos a pendre la guerra contra los romans, e de comun consentiment trameteren enbaxadors, qui ab grans promeses mogueren a passar en Itàlia dos

4 aturat algun temps] algun temps aturat B : stati alcun tempo F || 5 lur enbaxador] lurs enbaxadors N : lurs enba | xadors B : loro ambasciadore F. *Esmena a partir de la concordança amb 'fou', 'pres' i 'mort'* || 6 usança] de usança B : usanza F || 8 Fúrio] curio N : Curio F : Curium Brèscia || 10 FÚRIO] curio N. *Vegeu aparat anterior* Fúrio || com] com per B || 19 ne] no N : ne F || 20 [a poch]] a poch a poch B : a poco a poco F.

¹⁷⁷ *Aretço*: enteneu 'Arrècium', ciutat toscana, avui *Arezzo*.

¹⁷⁸ *Gayo Flamíneo*: enteneu 'Gai Flamini'; l'any 228 a.C. va dictar una llei (*Lex Flaminia*) que repartia l'*Ager gallicus picenus* de la Gàl·lia cisalpina entre ciutadans romans, raó per la qual els gals cisalpins es van revoltar. El 223 a.C. com a cònsol, amb Publi Furi Fil, va sufocar la revolta.

¹⁷⁹ *a poch*: enteneu 'gairebé' (*DCVB*, s.v. *A poc 7a*), tot i que cal tenir present la variant de B 'a poch a poch'; hem entès 'a poch' com una modificació o correcció posterior de N. Vegeu *Introducció-davantall*.

¹⁸⁰ *comogueren*: enteneu 'excitaren profundament'.

reys dels ffrancesos, dels quals la hu se nomenava {69v} Aneroeste¹⁸¹ e lo altre Gongolitano¹⁸², mostrant los grans premis star en la venguda lur, perquè, vensuts los romans, tota Itàlia sens repar venia en lurs mans, e que Itàlia no sol era gran e habundant dels béns que produeix la terra, mes plena de inextimable
 5 trezor, e que vençre los romans seria fàcil cosa tota volta que los ffrancesos transalpins e los daça, recordant-se de la antiga consanguinitat, ab comun consentiment la guerra emprenduessen, atès que en lo passat los zènonz sols havien romputs los romans en batalla e presa, robada e cremada en part la ciutat de Roma. Rahonant tals coses los enbaxadors, auçantant tals rahons
 10 fàcilment, e los pobles e los reys comogueren a passar en Itàlia, e tan prest començaren de fer gran aparell per la speranza de novella poció. E per tal rahó, molts pobles de França voluntàriament se ajustaren ab los dos reys, ne major exèrcit may, ne de pus fort gent, ne de major aparat se recorda ésser fet, ajustant-se los ffrancesos ultramuntans ensemps e los altres daça¹⁸³ a la
 15 destrucció de l'imperi¹⁸⁴ romà e a ocupament de Itàlia tota. Aquests tan grans aparells de guerra, après que per fama a Roma arribaren, gran spant causà en les penses del senat e del poble, e torbats atenien a fer repars contra tant perill. E en cert aquesta por fou molt útil als cartaginesos en la conquesta de Spanya, perquè stimant los romans haver {70r} assats¹⁸⁵ què fer en lur terra, tot altre
 20 pensar oblidaren e de nou fermaren pactes ab los cartaginesos per ésser més prests en la guerra, en qui tot lur stat penjaba.

Mesos en punt lurs exèrcits, Aneroestes e Gongolitano, reys dels ffrancesos ultramuntans, ab innumerable gent passats los Alpes, devallaren en Itàlia. Ffou la passada de aquests ffrancesos no ab tanta cuyta com seria stat mester per
 25 voler vençre, e molt temps foren sperats en Itàlia per los pobles qui ab ells s'eren ligats. Pur a la fi, vaent-los massa tardar, alguns mudaren voler e acostaren-se ab los romans. Fforen aquests tals los senomans e los venecians. Arribats los reys ab lurs exèrcits en les planures del Po, los insubros e boys se ajustaren ab ells, e, dexada alguna gent per a guardar lur terra, ab tota la
 30 multitut passant lo munt Apennino, devallaren en Toscana.

CAPÍTOL DOTZÈ, DEL CONSOLAT DE LÚCIO EMÍLIO E GAYO ACTÍLIO, E DE LES AJUDES FETAS ALS ROMANS PER LOS POBLES DE ITÀLIA

Cònsols éran aquell any Lúcio Emílio e Gayo Atílio¹⁸⁶. Aquests, en lo començ del consolat, stimant los ffrancesos massa tardar e creent que venir no
 35 deguessen, Atílio ab les naus era anat en Serdenya e Emílio ab lo exèrcit stava a Rímino¹⁸⁷ per contrastar l'esforç dels boys¹⁸⁸. A Roma no ab poch spant s'esperava la venguda de tanta gent, e, recordant la antiga {70v} pressura¹⁸⁹ de lur ciutat, dubtaven la gent francesa no fos fadal¹⁹⁰ a Roma. E per tal rahó, ultra los ja ordenats exèrcits, de nou asoldar gent deliberaren. E
 40 com no una, mes moltes vegades aguessen a combatre, sovint se axercitaven e espesses vegades requerien los pobles de Itàlia que a la defensa de si matexos

14 los ffrancesos ultramuntans ensemps] enseps | los francesos ultramontans. *Amb una titlla de nasal damunt la p B || 15 grans] Amb la s afegida a la interlinia N || 22 en] a B.*

¹⁸¹ *Aneroeste*: enteneu 'Aneroest', cabdill dels gesats, aliats de bois i cenomans.

¹⁸² *Gongolitano*: llegiu 'Concolità', cabdill dels gesats, aliats de bois i cenomans.

¹⁸³ *daça*: enteneu 'de la part d'aquí'.

¹⁸⁴ *l'imperi*: enteneu 'el poder'.

¹⁸⁵ *assats*: enteneu 'prou'.

¹⁸⁶ *Lúcio Emílio e Gayo Atílio*: enteneu 'Luci Emili Pap i Gai Atili Règul', cònsols el 225 a.C.

¹⁸⁷ *Rímino*: enteneu 'Aríminum', ciutat d'Úmbria, avui *Rimini*.

¹⁸⁸ *boys*: enteneu 'bois', poble celta cisalpí.

¹⁸⁹ *pressura*: enteneu 'tribulació, perill'.

¹⁹⁰ *fadal*: enteneu 'fatal'.

prenguessen armes, a què no freturaven molts prechs, perquè sentint los italians tan gran poder venir-los al demunt, per la pròpia salut e de la pàtria foren contents obeyr en aquesta guerra als romans no com a senyors, mes com a més potents e de major auctoritat. Quanta gent en les armes e quanta
 5 metessen a punt per a socors tots los pobles de Itàlia, per les taules scrites per cascun poble vere¹⁹¹ se pot, les quals axí com de serts auctors grechs e latins scrites se troben, per glòria de la pròpia pàtria particularment recomptarem, primer començant als romans.

Lúcio Emílio e Gayo Atílio còsols en lo principi del consolat éran axits a
 10 camp ab quatre legions romanes. E contenia cada legió sinch mília e docents hòmens a peu ab CCC cavallers. Tenien ultra los còsols les ajudes dels sotsmesos, qui éran trenta mil pehons e dos mília e docents cavallers. Aquest era lo exèrcit ordinari acostumat de axir cada·ny. E lavors, per la venguda dels ffrancesos, cresqueren com se segueix. E primer los toscans e sabins, tantost
 15 que los ffrancesos devallaren en Toscana, foren en armes e ma- {71r} teren en camp setanta mília hòmens de peu e de cavall quatre mília. Lo semblant feren los umbros¹⁹² e los sarcinatos¹⁹³, abitadors de Apennino, qui, per sentir los ffrancesos prés¹⁹⁴ de lur terra, tan prest se meteren en armes, axint a camp ab XX mília combatents. E los romans, ultra aquell primer e ordenari exèrcit, ne
 20 meteren un altre a punt, del qual era lo nombre sinquanta mília e vuyt-cents hòmens a peu, e a cavall tres mília e docents. Tots los anomenats éran en armes. Aprés eren scrits, per metre'ls en camp quant mester fos, los exèrcits sigüents¹⁹⁵: los latins, ço és, los pobles de Làtio, vuytanta mil pehons e cavallers sinch mília; los samnitos¹⁹⁶, setanta mília de peu e set mília
 25 cavallers; los marços¹⁹⁷, maurucinos¹⁹⁸, e fferretans¹⁹⁹, e vestinos²⁰⁰, cent mil pehons e IIII mília cavalls. Los romans, ultra les legions vuyt, les quals desobre havem dites, havien scrit gran moltitut a peu e a cavall, de Roma e dels lochs a ella obedients, e de tota Campanya²⁰¹, que fou lo nombre docents sinquanta mília pehons e vint mil cavallers. Havia en aquest temps dos legions
 30 en Sicília, en cada una de les quals avia quatre mília e docents hòmens de peu e docents de cavall. Lo nombre de tota la gent fou set-cents mília hòmens de peu e setanta mília cavallers. E sol feren a tant compliment los italians, no comptant res de Lombardia²⁰² ne de Romanya²⁰³, qui ab ells se ajustaren.

{71v} CAPÍTOL TRETZÈ, DEL SITI DE ARETÇO, E COM CORREGUEREN LOS
 35 FFRANCESOS TOTA TOSCANA ROBANT E GUASTANT

Tornant a nostre intent primer, los ffrancesos, devallats en Toscana, eren arribats a Perusa²⁰⁴ quant sentiren los toscans e sabins, [ajustats], haver fet

6 vere] veure B || 7 recomptarem] recomptare B : racconteremo F || 22 eren] eren | eren N ||
 25 maurucinos] maurucinos B || 27 moltitut] multitut de gent B : moltitudine FV || 30 hòmens de
 peu] peons B : huomini a pie F || 32 tant] tants NB || 34 LOS] Amb la s afegida a la interlinia N. ||
 37 [ajustats]] ensemps aiustats B : adunate insieme F.

¹⁹¹ vere: enteneu 'veure' (DCVB, s.v. veure).

¹⁹² umbros: enteneu 'umbres', poble itàlic.

¹⁹³ sarcinatos: enteneu 'sarsinats', habitants de Sàssina, avui Sarsina, a l'Úmbria.

¹⁹⁴ prés: enteneu 'prop'.

¹⁹⁵ sigüents: enteneu 'següents'.

¹⁹⁶ samnitos: enteneu 'samnites', poble dels Apenins.

¹⁹⁷ marços: enteneu 'marsos', poble itàlic.

¹⁹⁸ maurucinos: enteneu 'marrucins', poble itàlic.

¹⁹⁹ fferretans: enteneu 'frentans', poble itàlic.

²⁰⁰ vestinos: enteneu 'vestins', poble itàlic.

²⁰¹ Campanya: enteneu 'Campània', regiò meridional d'Itàlia.

²⁰² Lombardia: enteneu 'Llombardia', regiò septentrional d'Itàlia.

²⁰³ Romanya: regiò septentrional d'Itàlia.

²⁰⁴ Perusa: enteneu 'Perúsia', ciutat del centre d'Itàlia, avui Perugia.

camp a Aretço²⁰⁵, per hon tornaren atràs per pendre batalla. Mes los toscans, vista la ferocitat de tanta moltitud, en degun modo combatre deliberaren, mes staven dintre lur camp, lo qual de vall e stacat enfortit havien fet prop lo mur de Aretço, sperant del cònsol la venguda, de què staven certs que a Rímino²⁰⁶ les gents totes aplegave. Ne axien fora del camp, ab tot que per molts scars²⁰⁷ dels enemichs covidats fossen, mes de tot avisaven lo cònsol, solificant-lo de venir. Havent ja alguns dies axí passats, no podent los ffrancesos tirar los aretins a batalla, temtaren pendre'ls ab engan, e vengué'ls fet en tal manera. Una nit trameteren fora del camp tota la gent de peu, fent-los tenir camí vers Ffísol²⁰⁸, e, anats algun spay, dexaren una part de gent en certs torrents amagats. Aprés lo dia clarejant, partí la gent de cavall, tirant devers aquells qui en la nit éran partits. Los toscans, vaent partir los enemichs, trameteren part de lur gent a seguir-los de luny, qui vaent los pehons primer, aprés los cavallers, haver passat cert loch, e, no creent que algú ne romangués, ab poca cautela daren en la enbosca²⁰⁹ e, mesos enmitg, foren {72r} constrets combatre, a hon moriren més de sis mília toscans. Los altres, fugint la crueltat ffrancesa, se retragueren en un munt molt fort e aquí se començaren a deffençar. Los ffrancesos, no podent-los pendre per la fortessa del munt, se posaren entorn, e dia e nit guardaven que fugir no poguessen. Stant en aquests térmens sobrevingué Lúcio Emílio²¹⁰ cònsol, qui, partit de Rímino e passat lo munt Apennino, era devallat en Toscana, la venguda del qual sentint los ffrancesos deliberaren habandonar lo siti, e fou consell del rey Aneroeste²¹¹, qui dix:

—Lo cònsol vendrà ací per socórrer aquests e ab nosaltres starà a la vista, com han fet los toscans sens pendre batalla, e en lo mitg tota Itàlia serà desada e la roba recullida per forces. Per què me sembla que millor és córrer e robar lo terreny ple, ans de dar-se a repòs, e aprés star ab ells a la vista tant quant volran, que cert só que ab nosaltres unca²¹² volran batalla.

Quant fos a tots plazent aquest consell mostrà la execució prompta, que sens sperar del cònsol vista, corregueren per Toscana robant e guastant²¹³ tot lo terreny. Conbatien les forces, a qui la cuytada execució lur no havia consentit spay de enfortir, e aquellas, per ésser mal fornides de les coses a defendre necessàries, leugerament prenien, enriquint-se de la roba dels toscans. Emílio, rebuts ab si los toscans qui éran en lo munt, seguia los ffrancesos de loch en loch per fer-los anar pus strets, e perquè menys poguessen robar més, ab ells a batalla no venia, stimant perillós combatre ab tanta mol- {72v} titut. Finalment, robada e destrohida tota Toscana per los ffrancesos, carregats de roba, arribaren a la mar, prés²¹⁴ del port de Talamó²¹⁵, e de aquí feren camí vers la ciutat de Piza, ab cor de passar pus avant e trametra la roba²¹⁶ dallà²¹⁷ lo munt, en lo loch que's diu vuy Lombardia.

15 enbosca] enbosta NB : in mezo F. Vegeu nota enbosca || 17 en] a B || 25 que] om. B : om. F.

²⁰⁵ Aretço: enteneu 'Arrècium', ciutat toscana, avui Arezzo.

²⁰⁶ Rímino: enteneu 'Aríminum', ciutat d'Úmbria.

²⁰⁷ scars: enteneu 'escarnis'.

²⁰⁸ Ffísol: enteneu 'Fèsules', ciutat d'Etrúria, avui Fiesole.

²⁰⁹ enbosca: enteneu 'emboscada' (DCVB, s.v. *embosca*); de l'italià 'in mezo' (F, f. 62v). Potser podriem conservar la lectura 'enbosta' dels mss. ('les dues mans juntes formant clot en disposició de rebre qualque cosa', DCVB, s.v. *ambosta*), en sentit figurat, indicant l'espai enmig, tot i que aquest sentit és recollit en català a continuació pel mot 'enmig'. Vegeu aparat *enbosca*.

²¹⁰ Lúcio Emílio: enteneu 'Luci Emili Pap', cònsol el 225 a.C.

²¹¹ Aneroeste: enteneu 'Aneroest', cabdill dels gesats, aliats de bois i cenomans.

²¹² unca: enteneu 'mai'.

²¹³ guastant: enteneu 'devastant'.

²¹⁴ prés: enteneu 'prop'.

²¹⁵ Talamó: enteneu 'Telamó', ciutat marítima de la Toscana.

²¹⁶ roba: enteneu 'mercaderia'.

CAPÍTOL QUATORZÈ, COM LOS DOS CÒNSOLS NOMENATS, HACARS²¹⁸
TROBANT-SE TENIR LOS FRANCESOS ENMIG, AGUEREN AB ELLS ASPRA
BATALLA, LA QUAL VENCEREN

- Durant aquestas coses, l'altre cònsol dels romans, anomenat Gayo Atílio²¹⁹,
5 sentint la passada dels ffrancesos e sollicitat per letres del senat, ab tot lo
navili e exèrcit era partit de Serdenya e arribat a port pizà. Aquí, posada la
gent en terra e algun poch havent refrescat, se mès en camí, anant riba de mar
vers Talamó, a hon sentia ésser los enemichs, ab propòsit de ajustar-se ab
l'altre cònsol e de comun consell governar-se en la guerra. E havent alguns
10 jorns caminat, senti los enemichs ésser-li prop e venir devers ell, e que Emílio
ab son exèrcit los venia detràs. Per hon Atílio, com a ben adestrat en guerra,
pres un munt qui era prop de mar, situat en tal manera que constrenyia los
enemichs passar sota ell per pas assats²²⁰ stret. Sentint los ffrancesos la
venguda de l'altre cònsol, trameteren flota de cavallers a pendre lo munt per
15 haver lo pas spedit. Mes trobant lo loch ja pres per lo cònsol, volgueren ab la
usada supèrbia per força lançar-los-ne, e sobre açò se començà aspra batalla,
{73r} e tant durà que ja tot lo exèrcit dels francesos arribat era. E los romans
tramesos de Emílio, l'altre cònsol, qui anava costerejant lo exèrcit dels
francesos, sentida la scaramuça, ho tengueren a maravella, ignorant la
20 venguda de Atílio. Mes acostant-se més e més en aquell loch, trameses
escoltes per saber què era de lur combatre ocasió, finalment sentiren e
comprengueren l'altre cònsol haver pres lo pas e defensar-lo francament. Per
la qual cosa, plens de alegria, ne avisaren Emílio, e, parent a tot loch e temps
de vençre ésser-los atorgat, se dispongueren a batalla.
- 25 Los ffrancesos, vaent-se denant e datràs²²¹ los anamichs, e que a combatre
se aparellaven, per lo semblant ordenaren lurs squadres, qui de nacesitat
havien haver dues cares: una voltada a Emílio, qui-ls venia al dòs²²², e altra
vers Atílio, qui al denant los era aparegut. E per ço, mesa de una part tota la
roba, deputant-hi²²³ guarda, la resta dels combatadors se materen a punt.
- 30 Havent, com dit havem, la squadra dels ffrancesos dos cares, una denant, altra
detràs, molt era més a mirar spantable [cosa], e més promtes a combatre,
perquè major nombre les armes exercia que si de una [part] voltats fossen.
Cosa era al mirar bella la varietat de tants pobles, qui, segons diverses nations,
diverses custumes observaven. Eren-hi molts hornats de sobravestes guarnides
35 d'or, qui, percutides del sol, lançaven maravellosa resplandor; éran-hi altres,
qui segons lur costum combatien nuus, havent solament {73v} escut e elm, e
les armes offencives; éran-hi molts altres ornaments en hòmens e en cubertas
de cavalls, qui en part als romans era spant tanta magnificiència e en part
ensenia lurs ànimos a cubdícia de presa.
- 40 La primera batalla se féu entre-ls hòmens a cavall, revolta tota al munt
ocupat per Gayo Atílio, e feyen-s'i aspres e bells fets d'armes, esforçant los
ffrancesos de vençre lo pas e los romans vigorosament defensant-lo. E fou la

7 riba] a riba B || 31 [cosa]] *Amb una titlla damunt de tota la paraula, potser esborrant-la N : om. B : om. F. Vegeu aparat següent trets || 32 [part]] part tots B : parte sola F || 34 de] om. N || 36 elm] ell NB : elmo F || 38 qui] qui qui N || 38-39 e en part ensenia] e en part ensenia e en part ensenia N.*

²¹⁷ dallà: enteneu 'de la part d'allà'.

²¹⁸ hacars: enteneu 'acàs, per casualitat'.

²¹⁹ Atílio: enteneu 'Gai Atili Règul', cònsol el 225 a.C.

²²⁰ assats: enteneu 'prou'.

²²¹ denant e datràs: enteneu 'de la part de davant i de la part de darrera'.

²²² dòs: enteneu 'la part posterior'.

²²³ deputant-hi: enteneu 'destinant-hi'.

batalla axí streta que Gayo Atílio hi morí, la testa del qual un cavaller francès portà als dos reys ab alta veu cridant:

—Veus la testa del cònsol romà! —mostrant-la axí a tots per confortar los seus e spantar los anamichs.

- 5 Mes per açò no perdent gens de l'ànimo los cavallers de Atílio, ans per la mort del capità més encesos a ira, lo pas pus fort²²⁴ defensaven, en tant que, romputs los francesos de aquella part, los rebotaren en lo pla. E ja les squadres de peu éran vengudes a les mans e la batalla era tal que no sol als mirants, mes als hohints portà spant. La pugna era de tres exèrcits. Los ffrancesos en lo mitg procehir avant e rompre lo exèrcit del cònsol mort treballaven, e de la
- 10 part detràs atenían resistir a la gent de Emílio. Los romans, per lo contrari, davant los contrastaven lo passar e datràs passar e rompre'ls treballaven. Terribla era lo so de las trompetas e dels altres esturments²²⁵, ab los quals los cavalls movien axí gran ramor e crits, que a penes les orelles ho podien
- 15 soportar e tots los lochs vehins ferament re- {74r} sonaven; terrible encara a veure hòmens nuus ab serts lurs moviments sota los scuts, e ab açò ajustan la resplendor de les armes e hornaments damunt anomenats. Mes aquells que combatien nuus, dels sagitaris dels romans durament començaren a ésser farits, perquè havent los ffrancesos persones grans e blanques, lo scut no podia
- 20 cobrir-los tots, e, volant moltes sagetas de tota part, asprament éran nafrats. E no podent-se venjar de qui'ls nafrava, per ésser-los lunyats, de supèrbia se tornaven en si matexos, en tant que alguns d'ells, abandonant lo orde de les squadres, corrian desesperadament vers los romans e com a desesperats morían. Altres, per dolor de les farides, sullats²²⁶ de sanch, qui més en lo cors
- 25 blanch apar, tornant atràs, desbarataven los altres. L'altra gent grossa, venint a les mans, romperen primer les lances, com és costum, e après ab les spases [tretes] venint a les stretas feyen aspre combat. E éran axí grans los crits, strèpits d'armes, percució de spases, alaritgs²²⁷ de cavalls, laments dels nafrats e alegria dels nafrants, que no y satisfà scriptura. Ne esdevenia, com
- 30 en les altres batalles, que los denant combatent reposen los detràs, mes per tot agual era la mescla, ne en tan gran exèrcit alguna part stava en repòs, mes ab pits, brassos e menar de mans en tota part se combatia, per ço que los ffrancesos veyen clar neguna sperança haver sinó en lo vençre, trobant-se en terreny strany e entre pobles odiosos e enemichs. Per lo semblant veyen los
- 35 romans que, {74v} si lavors no vencien, tardaria tan disposta covinentesa, vaent lo gran avantatge que, per tenir los ffrancesos entre dos consolàs exèrcits, tenien ab tanta miloria de loch, e, ultra la virtut pròpria, la fortuna los havia molt favorits en aquesta jornada.

- Inflamave'ls més avant lo desdeny que la glòria dels romans e la granesa
- 40 de Itàlia fos tam poch stimada per los ffrancesos, qu'esperança aguessen haguda de adquirir la terra e sotmetra los italians, e que ja robats aguessen los lochs vehins. Per aquestes e semblants ocasions encesos, los romans, toscans e los altres italians ferament combatien. Los ffrancesos no ab menor ferocitat se esforçaven a vençre, mes dos coses los perjudicaven: la calitat dels
- 45 cossos e la calitat de les armes, per ço que los cossos dels ffrancesos són impascients dels treballs e les spases [úsan] grans e largues ab punta roma. E

22 en si] a si **B** || **26** romperen] rompre. *Amb oblit de la titlla de líquida NB* || **27** [tretes]] *Amb una titlla damunt de tota la paraula, potser esborrant-la N : om. B : om. F. Vegeu aparat anterior cosa* || **29** e alegria] alegria **B** || **35** covinentesa] auinantesa **B** || **36** consolàs] consolats. *Amb la t afegida damunt, entre la a i la s N* || **39** Inflamave'ls] inflamals **B** : infiammavagli **F** || **41** de] en **B** : d[e] **F** || **46** [úsan]] usauen **B** : usavano **F**.

²²⁴ *fort*: enteneu 'fortament'.

²²⁵ *esturments*: llegiu 'instruments'.

²²⁶ *sullats*: enteneu 'bruts'.

²²⁷ *alaritgs*: enteneu 'crits molt forts, alarits'.

aquestes spases, axí com en la primera ferida donen gran colp, axí acostant-se los enemichs, no valen res per no haver spay de ferir. Los romans, per lo contrari, usaven spases petites e agudes, e axí, venint a les stretes, feren bravament ab sovinejada e spessa percutida, matant dels ffrancesos gran
 5 nombre. E ultra²²⁸ éran los cossos dels romans exercitats en les armes e avazats²²⁹ de soportar treballs, per hon devenia que en tota cosa los romans los avansaven.

Stava, no-res-menys, la squadra dels ffrancesos inmobla e ferma sens fugir, e éran tants en nombra, que, ab tot que infinits ne matassen, molts restaven qui
 10 colli- {75r} gats²³⁰ e restrets²³¹ com a mur resistien. Ne primer pogueren ésser rots, que lo cònsol, cridats los cavallers, manà que corrent ferissen ab pits de cavall en la squadra dels enemichs. A tal hora bravament ferint los romans, desbarataren e romperen los ffrancesos, matent-los [en fuyta] de tal manera que de tanta moltitud sols X mília vius foren presos, entre los quals fou
 15 Gongolitano²³², la hu dels reys. Del restant, la major part morí, los altres, [partint] per Itàlia, dels pahizans perseguits foren. Aneroeeste²³³, lo altre rey, e molts senyors e gentils hòmens ab ell eren fugits, mes vaent tallada tota via de restauració, per no venir en les mans dels enemichs, mataren cada un si mateix, primer lo rey, après los altres. Emílio cònsol, après la batalla aturant
 20 aquí alguns dies, reté tota la roba als pobles robats, e après tornant a Roma gloriosament triumphà. En lo triumpho menà lo rey Gongolitano e los altres senyors e prínceps presos en la batalla, ligats denant lo carro, e molts carros carregats de armes e de sobrevestes ffranceses, les quals après totes en lo Campodoglio²³⁴ fèu penjar per eterna memòria.

25 CAPÍTOL QUINZÈ, DEL CONSOLAT DE QUINTO FÚLVIO E GAYO MÀLLIO, E DEL CONSOLAT DE GAYO FLAMÍNEO E PÚBLIO FÚRIO, E COM EN BATALLA VENCEREN LOS ÍNSUBROS

Quinto Fúlvio e Gayo Màllio²³⁵ foren fets cònsols après de aquests, e, entrant ab lurs {75v} exèrcits en Ffrança, asaltaren los boys²³⁶ e totes lurs
 30 terras e lochs subjugaren. E volent avant passar de grans pluges, qui foren aquell any de pestilència, sobrevenint en lo camp, foren axí enpatxats que no res fèr pogueren.

L'any següent, essent cònsols Gayo Flamíneo e Públío Fúrio²³⁷, a Fflamíneo tocà per sort la província de Ffrança. Per què, anant ab lo exèrcit,
 35 fèu primer càrrech sobre certs pobles anomenats «anans²³⁸», qui són prop del peu del munt Apennino. E après de haver-los subjugats, anà al dòs²³⁹ dels

10 restrets] strets *B* : ristretti *F* || **13** [en fuyta]] en fuyta e natant (*amb* e natant *expuntuat*) *N* : en fuyta | e matant *B* : in fuga *F* || **16** [partint]] fugint *B* : si fuggi *F* || **25** DE] de Gayo Flaminio e. *Expuntuat* *N* || **26** FLAMÍNEO] ~~fa~~ flamio. *Amb titlla damunt la a N.*

²²⁸ *ultra*: enteneu 'a més'.

²²⁹ *avazats*: enteneu 'acostumats, avesats'.

²³⁰ *colligats*: enteneu 'units'.

²³¹ *restrets*: enteneu 'mancats d'amplitud'.

²³² *Gongolitano*: enteneu 'Concolità', cabdill dels gesats, aliats de bois i cenomans.

²³³ *Aneroeeste*: enteneu 'Aneroest', cabdill dels gesats, aliats de bois i cenomans.

²³⁴ *Campodoglio*: enteneu 'Capitoli', un dels set turons històrics de Roma.

²³⁵ *Quinto Fúlvio e Gayo Màllio*: enteneu 'Quint Fulvi Flac i Tit Manli Torquat', cònsols el 224 a.C.

²³⁶ *boys*: enteneu 'bois', poble celta cisalpí.

²³⁷ *Gayo Flamíneo e Públío Fúrio*: enteneu 'Gai Flamini i Publi Furi Fil', cònsols l'any 223 a.C.

²³⁸ *anans*: poble gal cisalpí.

²³⁹ *dòs*: enteneu 'la part posterior'.

ínsubros, e passant ab son exèrcit près de aquell loch ha hon l'Ada²⁴⁰
s'engrava²⁴¹ ab lo Po, fou asaltat dels enemichs, qui ab gran ardir los
dampnajaren. Per hon partit de aquí lo cònsol e [posada] la gent sua dallà del
riu l'Ada, justà ab lo altre exèrcit gran moltitut de senomans, qui, si bé éran
5 ffrancesos, seguïen los romans.

En tal manera refrescat e fortificat lo exèrcit, deliberà passar altra vegada
lo riu de l'Ada e venir contra los ínsubros, e axí ho féu. E passant la part de
sobre vers los Alps, donà grandíssims dans a tots los abitants de aquell
terreny. Los ínsubros deliberaren combatre, e, ajustades lurs forces, meteren a
10 camp cinquanta mil combatents e tragueren del temple de Minerva certes
banderes, anomenades «inmobles», e era fama que lícit no era fugir qui fos ab
tals banderes. E anant a l'encontre del cònsol requerihen combatre. Vaent lo
cònsol la necessitat de combatre, tenia gran pensar dels senomans, qui en gran
nombre eren {76r} ab ell, e stimava de gran perill, en tals lochs avent a
15 combatre contra ffrancesos, fiar de gent ffrancesa, e, si de si los separava,
romania poch fort contra tants enemichs. E temia que los senomans,
desdenyats per no haver volgut fiar de ells, no pasassen de la altra part, e,
crescudes les forces dels enemichs, no li venguessen demunt. E stant en tan
congoxat pensament, finà ab assats perillós delliber.

Lo camp seu era al costat del riu de l'Ada, sobre lo pont per poder passar a
son pler. En tal loch, cridats a si los senomans, fingint fer-li al fet, los manà
passar lo pont, e, com passats foren, cuytadament lo féu trancar e restà sol ab
la gent sua, cloent los senomans dallà²⁴² lo riu, en manera que ni a ell ni als
ínsubros podien dar ajuda. E fet açò, ordenades les esquadres de la gent sua,
25 acceptà la batalla. Ne axí poch agué bona consideratió en alegir loch, perquè
mès la gent tan prop de la riba del riu de l'Ada, que, si estrets fossen stats, no's
foren poguts fugir ne ajudar-se l'u a l'altre per la stretesa del loch. Mes, no-
res-menys, fou vencedor per virtut de la gent, qui, apercehent-se de la error del
cònsol, combatéran ab tanta prudència, e xichs e grans, que obtengueren
30 gloriosa victòria. Entre les altres providènties, los cavallers de lança grossa,
qui segons la usança dels romans acostumaven star detràs tota la altra gent, en
aquesta batalla primers foren a ferir, e mostraven als enemichs de luny les
puntes de les astes e staven sens ferir. E açò perquè comprès havien en les
{76v} altres batalles los ffrancesos en lo començ ésser aspres e forts, mes
35 tantost cansar-se del treball. E axí, tenint a ells les astes, los ffrancesos
treballaven rompre-les ab les spases, e en açò consumaren tota lur primera
furor. E lavors los romans, lançades les astes en terra, ab les spases los
sobraren, de manera que constrets foren fugir ab gran occisió e dan lur.

Axí atronats restaren los ínsubros, de tal rota que tan prest trameteren
40 enbaxada a Roma, demanant pau, mes no la obtengueren, perquè los cònsols
de l'any següent, a qui era comesa la cura de la guerra, la contrestaren. E
Fflamíneo, tornat a Roma, triumphà honradament.

CAPÍTOL SETZÈ, DEL CONSOLAT DE GAYO CORNÈLIO E MARCO
MARCELLO, E DEL SITI DE VERCELLO E DE CLASTÍDIO, E COM MARCELLO EN
45 BATALLA CAMPAL VENCÉ VIRIDÒMARO, E, COM MILÀ PRES PER LO ALTRE
CÒNSOL, FOU DADA FI A LA GUERRA

2 dels] pe dels *N* || 3 [posada]] passada *B* : tradutte *F* || 4 l'Ada, justà] la aiusta *N* : la | aiusta
B : l'Adda congiunse *F* || 10 mil] milia *B* || 22 trancar] tancar *B* : tagliare *F* || 38 sobraren]
soptaren *B* : om. *F*.

²⁴⁰ *Ada*: enteneu 'Àdua', affluent del Po, avui *Adda*.

²⁴¹ *s'engrava*: enteneu 'desemboca' (vegeu *DECat*, III.357a34 i ss.).

²⁴² *dallà*: enteneu 'de la part d'allà'.

Seguiren en lo consolat Gayo Cornèlio e Marco Marcello²⁴³. Los insubros²⁴⁴, no podent haver pau, lançats en desesperatió, de nou se aparellaven a guerra, e, no fiant en lurs forces, cercaren ajuda dels ffrancesos tranzalpins, qui per molta pecúnia vengueren en lur ajuda ab trenta mil combatents. La qual moltitut, après que fou arribada a Milà, grans exèrcits de milanesos e de
 5 altres ab ells se ajustaren. Los cònsols ja éran arribats en lur terreny e assetjaven Vercello²⁴⁵. Los insubros, no podent socórrer Vercello, feren passar lo Po {77r} a part de lur gent, qui assetjaren una terra dels romans, nomenada Clastídiu²⁴⁶, pensant que per socórrer Clastídiu los cònsols desemparassen
 10 Vercello. Sentit per los cònsols lo siti de Clastídiu, deliberaren que Marco Marcello ab part de l'exèrcit lo anàs a socórrer e Gayo Cornèlio ab l'avanç romangués sobre Vercello. E axí partit, Marcello tirava a Clastídiu, quant los ffrancesos, sentint la venguda dels romans, ab gran ardir los isqueren a l'encontre, e, arribats los uns en vista dels altres, atenguéran en ordenar les
 15 batalles. Capità era dels ffrancesos Viridòmaro²⁴⁷, home valent e de gran ànimo. Aquest, denant tots sobra un bell cavall e de armes magníficament areat²⁴⁸, ordenava la gent sua. De la part altra, Marcello, passat denant per provehir al necessari, viu Viridòmaro e coneix ell ésser capità de l'exercit ffrancès. No stimà inconvenient la un²⁴⁹ capità contra l'altre singularment
 20 combatre, e axí, fets sperar los seus, ell sol se féu avant. Viridòmaro, conaxent per la sobrevesta²⁵⁰ de porpra, perquè no a altri era consentida portar, ésser aquell lo cònsol, se féu a l'encontre d'ell vigorosament, e, fets detenir los seus, en lo mitg de les esquadres los dos capitans de concòrdia combateren. Cosa era bella de veure dos grans exèrcits star sensa combatre, atents e solícits en
 25 esperar que s'i agués lo combat dels capitans, qui, corrent entre ells e portant-se com a valents hòmens e de les armes destres, ffinalment ab molt {77v} avantatge Marcello obtengué la milloria, en tant que traspasat Viridòmaro d'un encontre de lança, mort per terra, lo derrocà del cavall. Los cavallers romans, levats en vigor per la [notòria] del cònsol, tan prest assaltaren los
 30 ffrancesos, qui, spantats per la pèrdua del capità, no tardaren a fugir, e foren-ne morts gran nombre, e molts negaren en lo Po, perquè fugint a la fúria dels romans se lançaven en lo riu, nadant per passar de la altra part.

Aquesta victòria agué Marco Marcello solament ab los cavallers abans que arribassen los pehons, après de la qual, levant lo camp, levà les armes e
 35 sobravesta de Viridòmaro e consecrà-les a Júpiter. Anomenen-se aquestes tals despulles «opimes» e són quant un capità de pròpria mà mata lo capità dels enemichs. E aquesta glòria en tantes guerres del poble romà solament esdevengué a tres: lo primer fo Ròmol²⁵¹, edificador de Roma, qui en batalla matà lo rey de Senuïna²⁵²; lo segon fou Cornèlio Coso²⁵³, qui, essent capità de

15 era] om. B : era F || 24 exèrcits] ~~capitans~~ exercits N || 29 [notòria]] victoria B : vittoria F || 31 morts] molts N : morti F.

²⁴³ Gayo Cornèlio e Marco Marcello: és a dir, 'Gneu Corneli Escipiò Calb i Marc Claudi Marcel', cònsols el 222 a.C.

²⁴⁴ insubros: enteneu 'insubres', poble celta cisalpí.

²⁴⁵ Vercello: enteneu 'Vercelles', ciutat del Piemont, avui Vercelli.

²⁴⁶ Clastídiu: enteneu 'Clastidium', ciutat cisalpina.

²⁴⁷ Viridòmaro: enteneu 'Viridòmar', cabdill dels insubres.

²⁴⁸ areat: enteneu 'guarnit' (DCVB, s.v. *arrear*).

²⁴⁹ la un: enteneu 'lo un' (veg. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

²⁵⁰ sobrevesta: enteneu 'túnica curta, portada sobre les altres peces de vestir, adornada amb emblemes' (DCVB, s.v.).

²⁵¹ Ròmol: enteneu 'Ròmul', fundador mític de Roma.

²⁵² Senuïna: enteneu 'Cenina', ciutat del Laci.

²⁵³ Cornèlio Coso: enteneu 'Aule Corneli Cos', cònsol el 428 a.C.

l'exèrcit, de ses mans matà combatent Larte Columnno²⁵⁴, rey dels veientos; lo tercer fo Marco Marcello, de qui ara avem comptat.

Los de Vercello, qui éran assetjats de l'autre cònsol, com sentiren la rota de lur gent feta a Clastídiu, habandonant la terra, de nits²⁵⁵ secretament fugiren. E
 5 Cornèlio, pres Vercello, [tirà] vers Milà, e, no exint los milanesos a combatre, féu lo guast²⁵⁶. E après, tornant-se'n en lo camí, fou asprament asaltat del poble de Milà e dels ffrancesos ultra- {78r} muntans, qui eren venguts en lur ajuda. Per què, voltat, Cornèlio mesclà ab ells la scaramuça e partí vencedor, rompent los milanesos e lurs ajudadors, e fugint no pogueren retraure's a Milà,
 10 mes en altres lochs segurs. La qual cosa vaent lo cònsol, tan prest tirà a la ciutat de Milà, e, trobant-la buyda e spantada per la rota de sos ciutadans, ab poca fatiga la pres. Per hon tots los ffrancesos qui daçà los Alpes tenien lur habitació, del tot amansats e vençuts, vengueren en poder del poble romà. E no molt après, levant-los les pocessions, foren constrets en gran part habandonar
 15 la terra.

FFI DE LA PRIMERA GUERRA PÚNICA, ACABADA TRADUHIR EN VULGAR CATALÀ AJUDANT AQUELL INTERMINAT COMENÇ E FI²⁵⁷ QUI NOSTRES FETS BÉ COMENÇATS ENDRESSA, A XV DE JUNY DE L'ANY MIL QUATRE-CENTS SETANTA-DOS.

20 DEO GRACIAS.

1 l'exèrcit] *om. B* || 5 [tirà]] tira ab son exercit *B* : venne con lexercito *F* || 20 Deo gracias] Al retrato den tranda | venit Zagales porque | todos son suyos y ella de | nadie ay ay y ella de nadie | Negros rayas perna(?) | porque las solas si dor | miendo le niegan Venga | la noche ay ay venga la noche | fruenta candida *margin. N. Escrit per una mà força posterior.*

²⁵⁴ *Larte Columnno*: enteneu 'Lars Tolumni', rei de Veios.

²⁵⁵ *de nits*: enteneu 'de nit'.

²⁵⁶ *guast*: enteneu 'devastació'.

²⁵⁷ *Aquell interminat Començ e Fi*: en referència a Déu, que no té principi ni final, gràcies al qual Alegre ha acabat la seva traducció.

FAULA DE LES AMORS DE NAPTUNO Y DYANA

Fabulació d'amor al·legòrica escrita a partir de passatges de les *Allegories* i les *Transformacions*. Com recorda Pellissa (2016: 183), a les *Allegories* Alegre defineix la faula com un 'exemplar demostratiu parlant sots fictió' (AL Pròl.). En aquesta història els dos protagonistes, Dyana (la dama) i Claudiano (el narrador), apareixen sota pseudònim. En tant que *exemplum* la *Faula* s'adreça als enamorats, a qui recomana fugir de la concepció de l'amor honest, però també és una advertència cap a les dames fingidores que posen l'honestat com a pretext per no fer explícit el seu rebuig a l'enamorat i seguir rebent les seves atencions. Aquest, per molt que perseveri en els seus serveis d'amor, no té cap possibilitat si la dama l'enganya. La *Faula* no només adverteix els enamorats d'aquest fet, sinó que mostra el càstig que poden patir les dames si perseveren en el seu fingiment. Així, mentre que al *Sermó* hi ha consells per als enamorats, més o menys paròdics (o picants), en general originaris de l'*ars amandi*, a la *Faula* ('sots fictió') es posa de manifest la disfunció de l'amor honest, present a les obres de tipus sentimental.

El protagonista, cansat de patir reversos d'amor per haver seguit una dama cruel que l'ha menyspreat i enganyat, ha sentit odi ('oy') cap a aquesta, i aquest sentiment l'ha dut a oblidar-la (primera advertència). Per refermar-se en aquest oblit, fora ja de l'estat d'enamorament, recorda l'experiència viscuda, que es transforma en una faula al·legòrica i mitològica, articulada com a contra-relat del passat de patiment descrita a l'inici. L'objectiu d'aquest contra-relat és possibilitar al narrador d'adonar-se d'una part de la seva experiència que no ha volgut veure, això és, la veritable actitud de la dama. Aquest és el nucli de la narració. Però hi ha també en joc l'honor de l'enamorat, i per aquest motiu la *Faula* acaba refermant-lo en el seu propòsit inicial: el desapropiament o deseiximent de la dama. A diferència de la *Requesta*, el *Rehonament* o el *Somni*, la *Faula* no presenta exactament un somni ni una visió, sinó que el narrador construeix una trama fabulosa i mitològica amb l'objectiu de criticar i maldir la dama cruel, però a distància. Per això Dyana, després del càstig imposat per Venus, que els enamorats deixin de sol·licitar-la, sentint-se sola, es dona a Neptuno a canvi de les riqueses que aquest li pot oferir, cosa que li permetrà conservar, segons ella creu, el seu estatus. Però llavors rebutja a Júpiter, que la castiga enviant-li les tres parques, que converteixen Dyana en una roca negra (noteu les contínues advertències i amenaces a les dames). El càstig és el punt culminant de l'*exemplum*, deshonra la dama i allibera el protagonista. Per tant, en certa manera es pot llegir la fabulació com un *remedium amoris* per a aquest. En la fabulació, l'oy inicial del protagonista es transforma en el càstig duríssim a l'estimada que no l'ha correspost. Certament, les ficcions sentimentals sovint sustenten la seva trama, més que en l'acció de la pròpia història, en la interpretació posterior que es fa dels fets, fora de l'al·legorització, cosa que, com indica Pellissa (2016: 165, n. 208), aquí no passa, perquè tot queda completament delimitat a l'interior de la fabulació, on hi ha, però, dos espais ben diferenciats: la cort de Venus i Barcelona. El narrador, que es mou en el primer espai, veu els fets que tenen lloc a la ciutat a través d'un espill situat en el centre de la cort. Abans d'arribar a aquesta cort, ha passat pel jardí d'amor i pels graons d'enamorament. Ara, a la sala s'adona dels desordres que governen la cort d'enamorats. Així, com diem, en sentit estricte el text no és ni un somni ni una visió, sinó una faula a mig camí entre una visió i la realitat, motiu pel qual la fabulació es clou dins l'espai al·legòric, i no hi ha retorn a la realitat. En aquest sentit, el *Somni* d'Alegre sí que és, com el nom indica, un somni, ja que segueix la seqüència i les fórmules o fases pròpies d'aquesta categoria d'experiències: preludi, que inclou espai, temps i fatiga del protagonista, la narració del somni, el despertar, i la interpretació del que s'ha somiat (Pellissa 2016: 148; Braet 1985: 11-23). En resum, podem descriure la *Faula* com un somni fingit o fals somni, que no deixa, però, de transmetre igualment un coneixement de la realitat.

Alegre presenta l'obra com una traducció del poeta tardo-romà Claudi Claudià (s. IV), autor d'un *De raptu Proserpinae* ('El rapte de Prosèrpina'). Claudià, com mostra Torrò (1994: 234), és un autor conegut d'Alegre, perquè apareix com a autoritat a les *Allegories* (AL II.4 i AL II.6), i en el comentari de Bernardo Illicino als *Triomfs* de Petrarca, relacionats amb la *Faula* i amb altres punts de la seva producció. Amb aquesta presentació de l'obra com una traducció cal relacionar el pseudònim, una referència d'atribució falsa d'un pretès original, també inexistent. Potser la clau interpretativa de la *Faula* es pot trobar en algun aspecte del *De raptu Proserpinae* de Claudià que de moment s'escapa. No sembla casualitat, en aquest sentit, que el diàleg entre Cupido i Venus de la *Faula* remeti al diàleg entre aquestes dues divinitats del rapte de Prosèrpina de les *Transformacions* V.5 (Pellissa 2016: 204).

Però el pseudònim no es vincula només a les fonts usades, sinó que té també una intenció. Així, a diferència de la resta d'obres d'Alegre, a la *Faula* el narrador difama directament la dama, motiu suficient per cobrir-se bé sota un nom fals. Que la voluntat és amagar-se també ho mostra el fet que ens narri la trama a través del que veu en un espill, i dins la fabulació, en una estructura tipus nina russa, és a dir, l'acció dins l'espill, l'espill dins la faula, i tot dins el pseudònim. La voluntat del protagonista és maldir i difamar la dama, però no vol que aquests

retrets siguin considerats el resultat de la seva rancúnia, sinó una veritat fabulada, motiu pel qual es presenta com a observador neutral dels fets, completament passiu i aliè a la trama de l'obra.

En relació amb les *Allegories*, també el Neptuno de la *Faula* remet al comentari (AL IV.11): 'Neptuno, ço és, l'ome estranger arribant per la mar en les isles ja dites'. I així, les tres parques del final potser tinguin més atributs de les tres fúries de l'infern (AL IV.6), especialment perquè el comentari de les fúries a les *Allegories* es fa a partir de Claudià. Per tant, no sembla improbable identificar Dyana, subjugada al final a Plutó, amb Prosèrpina, raptada per aquesta divinitat, cosa que afegiria encara una darrera clau interpretativa a la *Faula*, perquè a les *Allegories* (AL V.7) Alegre explica que Prosèrpina representa l'ànima del pecador furtada per Plutó (=diàble). En el mite Prosèrpina no pot tornar al món dels vius perquè ha menjat set grans de magrana, que representen els set pecats mortals (AL V.7): supèrbia, avarícia, luxúria, gola, ira, enveja i peresa. Aquests pecats descriuen l'actitud desdenyosa de Dyana envers el narrador, com a mínim des del punt de vista d'aquest (per a la relació entre elogi a la dama, autobiografia i ficció sentimental, vegeu Cortijo 2001: 93 i ss.).

També, com ja va indicar Torró (1994: 233), l'autor va poder tenir en ment la *Tragèdia de Caldesa* de Corella, que pot relacionar-se amb la *Faula* per les sentències en estramps del final (vegeu també Pellissa 2016). Hi ha, més enllà d'aquesta relació, elements estructurals comuns a la *Tragèdia* i la *Faula*, començant per les semblances dels versos estramps apuntada, que a les dues composicions donen a conèixer el càstig de l'estimada:

Mourà's corrent la tramuntana ferma | e tots ensems los cels cauran en trossos, | tornarà fred lo foc alt en l'esfera, | i, en lo més fons, del món veuran lo centre (*Tragèdia de Caldesa*, 1973: 68-69) : Cayga del cel foc cremant ta persona, | [e], obrint-se, la terra t'absorbescha (FA 16).

Però hi ha més elements comuns a les dues obres, com la introducció que fa el narrador d'aquests estramps: 'Respòs en rims estramps la seguida cobla, acompanyada de gest no estrany al significat de ses paraules' (*Tragèdia de Caldesa*, 1973: 69) i 'profferí en strams una cruel sentència de la tenor següent' (FA 16). El tema d'ambdues obres és l'engany d'una dama deshonest, Dyana o Caldesa. I l'ambientació també permet ser relacionada, ja que l'espai de l'acció remet a un mateix tipus de construcció literària, de paràgrafs paral·lels. Així, el rei combatador com 'l'animós troià' [=Eneas/Alfons] de Corella pot ser el valent rey d'Ausònia [=Nàpols] de la *Faula*, l'Espanya de Corella és l'Hespèria d'Alegre, i el regne de València, 'dins los murs de la sua major ciutat', equival a 'la noble ciutat que fundà'l fill de Júpiter' [=Barcelona]. Si comparem els dos paràgrafs, les semblances semblen evidents:

En la feroce bellicosa província d'Espanya, en lo delitós ameníssim regne de València, dins los murs de la sua major ciutat, regnant aquell que a l'animós troià ha succeït en igual ànimo, rei don Joan, una ínclita donzella, en bellea sens par (*Tragèdia de Caldesa*, 1973: 66) : la Fama murmurant portà a les horelles del potent en les honores, invictíssim Neptuno, los actes de aquesta, creixent la quantitat de la sua bellesa y la glòria que vissent-la sperave de aquella; qui, dextant lo servey del valent rey d'Ausònia, en les ribes d'Espèria dressà son navegar per veura si la Fama veritat reportave d'equesta tant gentil. E ja plegant les veles, del viatge cansat, en la noble ciutat que fundà'l fill de Júpiter, lo tro de les bombardes e'l so de les trompetes avisaren Dyana de la sua venguda (FA 8).

Potser ens podríem preguntar si Alegre va voler fer una *Caldesa* barcelonina. No ho sabem, però l'obra d'Alegre s'apropa a una transposició a la capital catalana de la temàtica i l'ambientació de l'obra de Corella. Una altra relació és que la *Faula* es presenta com una traducció d'un text del poeta Claudià, feta 'en vulgar de cathalana lengua', expressió equivalent a la corellana 'en vulgar de valenciana prosa', que apareix dues vegades a l'obra del valencià (*Parlament* 1973: 156; *Història de Josef*, ms. X, f. 159r). Fixem-nos encara en què les dues obres s'articulen a través de la narració de la veritable actitud de la dama. La *Faula* ho fa a través d'un espill i la *Tragèdia* a través d'una finestra, però la semblança, de nou, és evident. En els dos textos el narrador veu la veritat després de descriure el seu cansament anímic, cosa que és pròpia de la ficció sentimental, però 'passejant' és el verb comú a la *Faula* i la *Tragèdia*. Alegre situa explícitament la narració en el marc d'una visió, cosa que el valencià no explicita, però el lloc des d'on l'enamorat de la *Tragèdia* veu la veritat (tancat sol dins una cambra) relaciona la narració de Corella amb una visió, especialment perquè ambdós personatges visualitzen el veritable comportament de l'estimada gràcies a la seva alteració interior:

Lo cos, carregat per feixuga càrrega de mortals enuigs, llançant sobre el llit, esperava la fi de tan enutjosa tarda; però, ma pensa tribulada no consentint la mia persona estar segura, fón-me forçat, passejant, seguir la varietat de mos trists e solícits pensaments. Dreçant los ulls a una poca finestra que en lo pati de la casa responia, viu un home que, ab continença d'esperar algun altre, suaus passos passejava (*Tragèdia de Caldesa*, 1973: 67) : E per més refermar-me en semblant delliber, un dia, passejant per lo meu pensament e revoltant los passos de la mia memòria en les coses passades, no sé si mos ulls reportant cosa vera o si la fantasia, moguda del pensar, fahent apparer en acte ço que ella, alterada, havia fabricat, me causaren tal vista que de nou me parech ser en un gran prat (FA 1).

I etimològicament encara podríem relacionar, com a rèplica, el pseudònim 'Dyana', que remet a la fredor, i que recorda allò que es diu de la dona al *Sermó* ('la dona, segons diffinir general, y en special del magnífich mossèn Torroella, sia animal naturalment fallit de calor', SE 3) i que es repeteix arreu a les *Allegories*, amb el nom 'Caldesa', que es relaciona amb el foc i amb la Fiammetta (Torró 1994). Dyana [=fredor] i Caldesa [=foc] perquè Dyana rebutja el narrador i Júpiter, i es lliura a la fredor de Neptuno; en canvi Caldesa es dona a un altre home.

Al final de les dues obres, l'actitud poc honesta de Dyana i Caldesa porta als dos protagonistes a fugir d'elles, en paràgrafs paral·lels conclusius:

Ab diversitat de tan impossibles pensaments, me partí de la cambra o sepulcre a on tanta pena sofert havia (*Tragèdia de Caldesa*, 1973: 70): E acabat la susdita letania que ordenà Medea, isquí de aquella cort, molt refermat en lo primer propòsit de no tornar hich pus, per tants desordes com havia vists (FA 21).

En resum, el narrador de la *Tragèdia de Caldesa* fuig de la dama mentre que el de la *Faula* fuig de l'amor, perquè el narrador de la *Faula* es troba fora de l'estat d'enamorament, refermat a no tornar a la cort de Cupido i Venus, responsables últims del desordre. Fins i tot si la *Faula* permet ser llegida com una resposta al text del valencià, Alegre va més enllà de Corella, ja que no mostra només el rebuig a la dama, sinó també a una determinada concepció de l'amor.

Testimoni:

X = Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 151 (*Jardinet d'orats*), ff. 105r – 116r.

Edicions:

Bulbena (inèdita)¹, Miquel 1911, Pacheco 1970 i Pellissa 2016.

¹ Es tracta de la transcripció d'Antoni Bulbena per a publicar el *Jardinet d'orats* que mai va veure la llum. Fem servir aquesta transcripció inèdita de manera auxiliar, per contrastar la solució que Bulbena llegeix, que anotem a l'aparat. La transcripció es troba en uns fulls manuscrits conservats a la Biblioteca de Catalunya amb el nom de 'Jardinet de Orats a publicar' (Bul. 115. Ms. 2130/5). Vegeu Torró 1996: 267.

{105r} FAULA DE LES AMORS DE NAPTUNO Y DYANA, AB LA TRANSFORMACIÓ DE AQUELLA EN ROCHA PER LA IRA DE CUPIDO, FETA PER CLAUDIANO POETA Y TRANSLADADA EN VULGAR DE CATHALANA LENGUA¹

[1] Cansat² de sostenir los contínus treballs que sota lo jou de amor³ me ha fet tant conèxer la largue experiència⁴, ja tenia en oy⁵ les falses speranses, y les folles crehenses ja menys no m'enlessaven⁶, que si en algun temps no haguessen pascut⁷ lo meu leuger entendre⁸; ni les tristes absències en res me offienien, ni menys sentia los cels, plens de sospites, e, per no allargar⁹, tant quiti me trobava de la cremor passada¹⁰, que com a pestilència avorria¹¹ lo

3 transladada en] transladad/en. *Amb la darrera d afegida a l'espai resultant d'una primera redacció translada en, amb una titlla entre aquesta d i la e següent, i amb una ratlla vertical que separa transladad i en X. Tot indica que a posteriori, a l'espai entre aquestes dues paraules, el copista ha afegit la d i la titlla, que equivalen a les dues lletres -da, motiu pel qual ha traçat també una línia vertical que separa la preposició en || 6 no m'enlessaven] nom en lessauen. Amb la segona e sobreescrita damunt d'una lletra il·legible X.*

¹ EN VULGAR DE CATHALANA LENGUA: expressió equivalent a 'en vulgar de valenciana prosa' de Corella (*Parlament*, 1973: 156; *Història de Josep*, ms. X, f. 159r). Com hem comentat, es pot assimilar en certa manera la *Faula* a la *Tragèdia de Caldesa* del valencià: podria ser la Dyana una Caldesa de Barcelona? No ho sabem segur. Vegeu *Introducció-davantall*.

² *Cansat*: el cansament desmesurat és conseqüència tòpica i comuna dels mals d'amor. Comporta les fatigues que el narrador llista a continuació ('falses speranses', 'folles crehenses', 'tristes absències', 'cels', i 'sospites'), que es corresponen amb els mals d'amor del *Sermó* ('falses speranses, anujoses sospites, tristes absències, cautelosa gelosia, ància de perdre e desig de atènyer', SE 7) i del *Rehonament* ('perills grans, sels, duptes e dublades congoxas', RA 1).

³ *jou de amor*: en referència al poder subjugador de l'amor, perquè l'enamorat viu més per a l'enamorada que per a ell mateix. Vegeu l'apartat sobre estil a la *Introducció*.

⁴ *la largue experiència*: per al narrador el patiment d'amor ha estat llarg; el sintagma ha dut la crítica a situar Alegre a la quarantena (Pellissa 2016: 203). En la nostra opinió Alegre no es refereix a la seva experiència vital en general, sinó que aquí és ben concret, referint-se a la duració de l'amor cap a aquesta dama. Cal relacionar el tema de la *Faula*, la finalització de l'amor (vegeu nota següent *com a pestilència avorria*), amb *Lo despropriament d'amor* de Llull, tot i aquí no es diu que la fi de l'amor hagi estat provocat pel matrimoni, sinó pel cansament del narrador envers l'actitud de la dama.

⁵ *oy*: enteneu 'odi'.

⁶ *no m'enlessaven*: enteneu 'no em lligaven'.

⁷ *pascut*: enteneu 'alimentat'.

⁸ *leuger entendre*: enteneu 'enteniment dèbil', fràgil contra les forces de l'amor, que sotmeten la voluntat. La voluntat, potència de l'ànima racional, permet elegir entre el bé i el mal, però en estat d'enamorament resta subjugada a la força de l'amor, cosa que fa que l'enamorat, tot i que voldria no estimar la dama, l'acaba estimant. A la *Passió* Alegre expressa retòricament aquesta contradicció mitjançant l'hendiàdis 'voler y desvoler' ('ensén la voluntat fins en aquell alt grau en qui [...] se segueix voler y desvoler una mateixa cosa', PA 1). L'hendiàdis prové del *Triumphus Cupidinis* de Petrarca ('che'n un punto ama e disama', III.46), i també es troba en el *Corbaccio* ('Mobili tutte e senza alcuna stabilità sono: in una ora vogliono e disvogliono una medesima cosa ben mille volte', 1828: 193). Per a la teoria amorosa d'Alegre vegeu *Sermó* i *Introducció*.

⁹ *per no allargar*: enteneu 'per no allargar-me'.

¹⁰ *quiti me trobava de la cremor passada*: per 'quiti' enteneu 'lliure, no sotmès' (DCVB, s.v. *quiti* 2), en referència a la idea explicada a la nota següent *com a pestilència avorria*. La mateixa expressió es troba en el mite de Medea a les *Transformacions* ('[Medea], quítia de la pesada cremor', TF VII.1). Vegeu les notes següents per a la presència del mite de Medea a la *Faula*.

¹¹ *com a pestilència avorria*: a la *Faula* s'explica l'alliberament dels mals d'amor del narrador; al principi de l'obra, tot i que aquest explica que ja no els pateix, encara odia la dama, i per tant, no es troba del tot alliberat, però sí a l'última fase, a l'avantcambra de l'alliberació. Precisament la *Faula*, com a narració i com a *remedium amoris*, explica al·legòricament aquest procés final d'alliberament de l'amor. La crítica ha trobat a faltar un tipus de paratext final com el que hi ha al *Rehonament* o al *Somni*, però la *Faula* funciona del tot dins

nom de qui, per lo passat, ab plaer seguit havia. E per més refermar-me en semblant delliber¹², un dia, passejant per lo meu pensament e revoltant¹³ los passos de la mia memòria en les coses passades¹⁴, no sé si mos ulls reportant cosa vera o si la fantasia¹⁵, moguda del pensar, fahent apparer¹⁶ en acte ço que
 5 ella, alterada, {105v} havia fabricat, me causaren tal vista¹⁷ que de nou¹⁸ me parech ser en un gran prat, per lo mig de qui passava un riu, ab seus ones regants les tendres erbes de aquella planura, de hon aquelles criaven flors de tantes natures¹⁹, que ab diversitat de tantes olors y colors als dos senys²⁰ tant vehins plenament satisfeyen.

6 un¹] Afegit a la interlínia X.

la fabulació i l'allegoria, cosa que facilita l'alliberament del protagonista en el món real. No hi ha tant la voluntat d'exemplificar com de narrar, via projecció mitològica, una experiència, i per això parlem de novel·la o novel·leta escrita *à clef*, perquè hi ha connexió entre el món de la *Faula* i el món real immediat i biogràfic de l'autor. El punt d'unió d'aquests dos mons són els pseudònims.

¹² *E per més refermar-me en semblant delliber*: per 'delliber' enteneu 'propòsit' (DCVB, s.v. *deliber*). El narrador vol refermar l'oblit que sent, i per això recorda i reinterpreta el que ha viscut. La intenció del narrador és refermar-se en la fi de l'amor, també la intenció de la *Faula*, assolida, ja que l'obra es clou amb la convicció del protagonista de no tornar a la torre de Venus. La fabulació, doncs, permet racionalitzar l'experiència i transformar l'oy inicial en el càstig duríssim a l'estimada. Vegeu nota següent *los passos de la mia memòria en les coses passades*.

¹³ *revoltant*: enteneu 'voltant insistentment'.

¹⁴ *los passos de la mia memòria en les coses passades*: la memòria esdevé central a la *Faula*, perquè és una potència de l'ànima racional però també de la sensitiva i imaginativa; l'obra és una fabulació dels records de desamor del narrador. Aquest reviu mitològicament la seva passió anterior a través de la imaginació, però des de la distància, mitjançant una recreació, i per tant, des d'una perspectiva diferent a la viscuda, que li mostrarà l'actitud real de la dama, que no havia vist o no havia volgut veure. El passatge 'passos de la mia memòria' actua com a punt d'entrada a la fabulació, perquè, a continuació, el narrador ja es troba al prat o jardí d'amor. Així, mitjançant la memòria, on Alegre guarda també els mites ovidians de les *Transformacions*, es recrea la història. Vegeu nota següent *de nou*. La *Faula* no aclareix la relació entre el narrador i Dyana, però, com indica Pellissa (2016: 156), el text es podria interpretar com a autobiogràfic.

¹⁵ *no sé si mos ulls reportant cosa vera o si la fantasia*: el narrador no sap si és cert allò que veu o si somnia, emplaçat entre la veritat i la fantasia, perquè mitològicament es narren uns fets, l'engany de la dama, que ben bé poden haver succeït. La realitat del record barrejada amb el mite remet a les *Transformacions* i al seu comentari. En el *Memorial* Malla explica els motius d'aquest trànsit entre realitat i ficció ('duptava no fossen fantasmes, així com s'esdevé sovén per temor que par ésser defora e en acte ço que la smaginativa alterada fabrica dedins', 1981-86, I.157-158). El dubte de Malla és semblant al dubte del narrador de la *Faula*, perquè sense la distorsió del filtre de l'amor, l'enamorat es troba davant d'una duplicitat difícil de discernir entre allò que recorda i allò que la fantasia recrea. Com hem comentat, l'objectiu final és desfer-se del 'jou d'amor' i maldir la dama, motiu pel qual Alegre usa pseudònims, que li permeten criticar, difamar i castigar la seva actitud. En certa manera, aquest dubte inicial eximeix el narrador de la difamació.

¹⁶ *apparer*: enteneu 'aparèixer'.

¹⁷ *vista*: enteneu 'panorama, allò que es veu'. Com explica Pellissa (2016: 145), Lewis (1936) i Luria (1982) defineixen l'allegoria com 'un recurs expressiu especialment útil per a la introspecció i l'exposició del món interior i els seus conflictes, utilitzat sobretot després de la *Psychomachia* de Prudenci i que, en mans de Chrétien de Troyes i dels autors del *Roman de la Rose*, aprofundeix en el tractament de les emocions amoroses com si formessin part de l'aventura de la trama o la constituïssin enterament, sense haver de recórrer a l'acció externa'.

¹⁸ *de nou*: vegeu nota següent *en recort* (FA 3).

¹⁹ *suaus ones regants ... flors de tantes natures*: a *Lo despropiamment d'amor* de Romeu Lluall, obra conservada també al *Jardinet d'orats*, que tracta, com la *Faula*, el fi de l'amor, trobem una descripció semblant: 'Era lo loch una gran e plana praderia ab moltes verdes erbes e diverses flors ab fonts e aygues suaues que en aquelles nodriment daven' (1996: 212), passatge que recorda, com indica Torró (1996: 219), un altre del *Corbaccio*: 'avvene che a me subitamente parve intrare in uno dilettevole e bello sentiero, tanto agli occhi miei e a ciascuno altro mio senso piacevole quanto fosse alcun'altra cosa stata davanti da me veduta ... e, dove

[2] Seguí les sues ribes per a veure lo comens del nàxer de tal aygüe, e en tot aquell pla solament algunes murteres deffensaven²¹ lo sol, y, de les flors, les roses mostraven major nombre, y, entre veus de molts altres aucells, murmurar los coloms, qui en gran multitud per aquell pla [crida]ven²², era sovint sentit. Hon, detengut²³ de [v]eg[a] [ta]nt²⁴ plaent, viu per lo riu amunt nadar dos signes grans, molt blanchs en la color, qui, girant-sse vers mi, mostrant que m'speraven, me feren oblidar tot altre pensament per seguir lur nadar. Ja sospitant, per los coloms y signes, per los murters²⁵ y roses²⁶, que en tal prat tenia senyoria la enamorada reyna de la ylla de Xipra²⁷, mare del gran Cupido²⁸, y tal pensar no enganant²⁹, me aportà, seguint aquells dos signes, al peu de una gran torre de qui lo riu axia³⁰, hon los ocells entraren, e yo seguint aquells.

4 aquell] aq[...]. Els claudàtors indiquen un forat X || [crida]ven || [...]aue. Amb una tiella de nasal damunt aquestes tres lletres i un forat en el manuscrit X : criaven Bulbena, Miquel, Pacheco, Pellissa : *supplevi*. El forat permet espai per a quatre lletres i el context de l'oració ('entre veus', 'murmurar' i 'era sovint sentit') remet a l'efecte dels coloms en la percepció auditiva del narrador || 5 sovint] so[...]. Els claudàtors indiquen un forat X || [v]eg[a] [ta]nt || [...]eg[...]. Els claudàtors indiquen un forat X : vista tant Bulbena, Miquel, Pacheco, Pellissa : *supplevi*. Si comparem, en el mateix manuscrit, aquesta expressió amb 'delitosa vista' de Lo despropriament d'amor (f. 248v), s'aprecia clarament que el copista Narcís Gual escriu de manera molt diferent les essences de les ges, ja que el pal de la essa llarga sempre és vertical i recte, i el de la ge té la cua inferior cap a l'esquerra, i sense tancar, com la lletra que encara es llegeix aquí en el manuscrit, tot i el forat.

erbe verdi e vari fiori nell'entrata m'erano paruti vedere' (1828: 161). També en el *Filocolo*, com indica Pellissa (2016: 150), hi ha un passatge semblant: '[Florio] con varii pensieri s'incominciò in se medesimo a dolere, e dolendosi, in nuove cose di pensiero in pensiero il portò la fantasia, portandogli davanti agli occhi, che il loro potere aveano nella mente raccolto, nuove e inusitate cose' (1967: IV.74). Encara, seguint Boccaccio, a *La caccia di Diana* llegim: 'Nel tempo adorno che l'erbetto nove | Rivestono ogni prato e l'aere chiaro | Ride per la dolcezza che l'ciel muove; | Sol pensando mi stava che riparo | Potessi fare a' colpi che forando | Mi gian d'amore il cuor con dolo amaro' (1832: I.1-6). També hi ha una descripció semblant al rapte de Prosèrpina de les *Transformacions* (TF V.5): 'produeix aquella terra humida flors de moltes natures, de manera que ab deguda tempransa tostemps en aquell loch regna la primavera'. El jardí idíl·lic dels dominis de Venus és un *locus amoenus* tòpic de la narrativa amorosa. Vegeu la relació entre Venus i primavera a la nota següent *per los coloms y signes, per los murters y roses*; per a la relació textual amb les *Transformacions*, vegeu l'apartat sobre *Les metamorfosis* de la *Introducció*.

²⁰ dos senys: enteneu 'dos sentits', és a dir, l'olfacte i la vista.

²¹ deffensaven: enteneu 'protegien de'.

²² cridaven: enteneu 'produïen llur veu els animals' (DCVB, s.v. *cridar* I.2).

²³ detengut: enteneu 'pres, entretingut'. La relació entre la bellesa, l'amor i l'oci és un tòpic amorós, ja en autors romans d'aquesta temàtica com Catul o Ovidi. El narrador queda astorat per la bellesa del prat d'amor, ràpidament relacionat amb l'oci, i per tant, amb l'amor. Vegeu nota següent *Oci* (FA 3).

²⁴ vega: enteneu 'extensió de terra baixa, plana i fèrtil', també amb el sentit de 'delícia'; el mot ja es troba a les *Cròniques* de Jaume I (DCVB, s.v. *vega*).

²⁵ murters: enteneu 'murteres', antic nom masculí.

²⁶ per los coloms y signes, per los murters y roses: elements consagrats a la deessa Venus, la qual, abans de la seva assimilació amb l'Afrodita grega, era deessa itàlica de la primavera i de la floració i tenia, per tant, aquests atributs, que conserva després del sincretisme.

²⁷ enamorada reyna de la ylla de Xipra: el culte inicial d'Afrodita és a Xipre.

²⁸ gran Cupido: Cupido és una divinitat recurrent de la literatura sentimental. En els termes següents s'hi adreça l'Esperança de *Lo despropriament d'amor* (1996: 213): 'Molt alt, poderós e triuphant senyor'. Per a la descripció de Cupido en aquest tipus de narracions i la relació amb el *Triumphus Cupidinis* de Petrarca, vegeu nota següent *Entrà l'infant Cupido ab les ales caygudes y ab l'arch descollat*.

²⁹ no enganant: enteneu 'no jutjant com a fals'.

³⁰ de qui lo riu axia: aquest riu porta humitat i floració al prat, i per tant, primavera eterna. Neix de la torre de la deessa Venus i és, doncs, una extensió de l'amor, que alimenta la bellesa del lloc.

[3] Dins lo pati primer de aquella gran torre, lo qual, segons lo títol que viu en la una taula, era nomenat «Oci»³¹, una scala molt gran se amostrave, {106r} feta de nou grahons³², per la qual uns pujaven e altres devallaven. Per bé que poch curí de mirar-los les cares, ni comprendre qui eren, ocupat en
 5 mirar los títols dels grahons, representant per orde los noms ab los effectes ab qui, de grau³³ en grau, pujen los que sotmeten lur francha voluntat a la fort paciò que anomenam «amor»³⁴. Yo en aquella hora tenguí bé en recort³⁵ com pujant los havia altre volta passats, sentint los lurs effectes sens mirar en los títols. E per ço ara, quiti³⁶ de semblant frenesia, pugí legint aquells, dels quals
 10 lo primer se anomenave «Vista»³⁷, qui és lo primer acte que ns porta en amar, reportant la gentilesa que los ulls han apres a fins en la fantasia, hon, sobre lo fantasma que resta de aquella, lo pensar se endressa³⁸. E per ço lo segon pren

2 scala] sc[.]la. Els claudàtors indiquen un forat X || 3 grahons] graus. Corregit en grahons amb la h sobreescrita damunt la u, la o damunt la s, i escrivint -ns a continuació X || 5 grahons] grahons X, Miquel, Pacheco : grasons Pellissa || 3-7 feta de nou grahons ... amor] Amb un subratllat vertical al marge X || 9 de] om. X, Bulbena : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 10 lo primer] Lo primer uista marg. X || 12 lo segon] Lo segon pensament marg. X.

³¹ *Oci*: l'enamorament té el seu origen en l'oci, tòpic comú ja a l'antiguitat, per exemple en Ovidi ('Venus otia amat', *Rem.* V.143); també el trobem al *Sermó* ('E d'açò no farem meravella si al naximent e comens de aquest amor bé miram, perquè naix de oci y de aquella natural inclinació que tenim a mal girada', SE 8).

³² *nou grahons*: els cinc primers són positius i els quatre darrers negatius. L'escala, doncs, acaba en l'enamorament, assimiliat al desordre interior i sentimental de l'enamorat, raó per la qual els enamorats pugen i baixen sense sentit. Al final de la *Faula* el narrador haurà de baixar per aquesta escala ('isquí de aquella cort, molt refermat en lo primer propòsit de no tornar hich pus, per tants desordes com havia vists', FA 21). L'escala d'amor prové d'un passatge del *Triumphus Cupidinis* de Petrarca: 'Errori e sogni et imagini smorte | eran d'intorno a l'arco triunfale, | e false opiniõni in su le porte, | e lubrico sperar su per le scale, | e dannoso guadagno, ed util danno, | e gradi ove più scende chi più sale; | stanco riposo e riposato affanno, | chiaro disnore e gloria oscura e nigra, | perfida lealtate e fido inganno, | sollicito furor e ragion pigra' (IV.139-148). El passatge és ben conegut d'Alegre, que l'usa al *Sermó* (SE 7). En el *Comentari als Trionfi* els versos s'expliquen en relació a la funció de l'escala de la *Faula*: 'Donchs, appar manifestament per les preinductes rahons que les escales d'amor són de tal natura que qui més per aquelles hix, més se troba a la fi ésser devallat' (Recio 2009: 193). A la *Resposta de Pere Torroella a una demanda de Francesc Ferrer sobre el grat*, Torroella formula una ascensió semblant ('puja lo grat per los graons de conexença', 2011: II.228). Aquests graons són habituals a la ficció sentimental. Pellissa (2016: 204), per exemple, els compara amb els que hi ha a *La noche* de Moner, que porten el protagonista a l'esclavitud i caiguda moral.

³³ *grau*: enteneu 'graó' i 'grau'.

³⁴ *los que sotmeten lur francha voluntat a la fort paciò que anomenam «amor»*: la voluntat és dominada per la facultat sensitiva i no per la raó, definida al principi com a fràgil. A diferència del *Rehonament*, a la *Faula* no hi ha conflicte entre raó i facultat sensitiva, i l'amor és definit com una 'fort paciò'.

³⁵ *en recort*: el narrador indica que ja ha pujat i baixat per l'escala, és a dir, ja coneix l'amor. És lògic concloure que també coneix el prat o jardí de l'inici de la fabulació, com poster indica amb 'de nou me parech ser en un gran prat' (FA 1).

³⁶ *quiti*: enteneu 'deslliurat, tranquil'.

³⁷ *Vista*: el primer graó de l'enamorament és el sentit de la vista, tal com llegim al *Sermó* (SE 4). La vista com a inici de l'amor és el fonament de la teoria amorosa de la narrativa sentimental, i també en Ovidi, on fins i tot anul·la la resta de sentits, com llegim a la història de Narcís de les *Transformacions* (TF III.5): 'Car, com bevent, follament fos pres de amor per la sua bellesa, que mirà en la aygua, estimant lo que sota mirava ésser animat cors, e maravellat del ferm mirar de aquell, qui, perquè ell no-s movia, ferm estava e sens moure's, més crexia l'amor. Mirà los ulls d'aquell, semblant dues esteles, los dits dignes de Bacho, els cabells de Apol·lo. Mirà les sues compassades galtes e lo coll tornajat'. La imatge percebuda pels ulls pot ser evocada *in absentia* a partir de la potència de la imaginació, i pot ser arxivada per la memòria, on esdevé record. La *Faula* recrea precisament el record del narrador.

³⁸ *reportant la gentilesa ... lo pensar se endressa*: per a la relació entre vista, fantasia, fantasmes (o imatges) i pensament, vegeu *Rehonament*.

nom de «Pensament³⁹», qui, perquè atart⁴⁰ dura si no s'i pren delit, lo «Delitar⁴¹», movent lo tercer pas, dóna nom al tercer. Lo quart és «Speransa⁴²», sobre qui lo sinquè, que és nomenat «Amor», pren lo seu fonament, perquè no pot sens sperar criar-se ni durar. E fins ací lo qui puja ab
5 los ulls enbanats passa rient ab pler, sens saber a hon entra⁴³. Mes, en posar lo peu en lo sisè, que s'anomena «Temor», comensa a sentir dels endrets los enversos⁴⁴, tements⁴⁵ totstemp que en res de ses obres no puxa fer offensa a la que més stima. {106v} E lo setè, qui és dit «Gelosia», va crexent lo anuig, de manera que lo vuytè nos porta en «Oblit» de tota altre cosa, e lo novè, qui
10 és dit «Oradura», nos fa disposats a cridar⁴⁶ y respondre al nom de «enamorats».

[4] Aquest fou lo derrer que pugí e legí, entrant en una sala hon viu de totes leys y lengües a tants hòmens y dones⁴⁷ singulars y tengudes en preu⁴⁸ per los del mortal segla⁴⁹, que recitar-los públics seria obra vana y als secrets seria

2 lo tercer] Lo tercer delit *marg. X* || Lo quart] Lo quart sperança *marg. X* || 3 lo sinquè] Lo .v^e. amor *marg. X* || 6 lo sisè] Lo .vi^e. temor *marg. X* || 8 Gelosia] [.jo .viie. gelosia *marg. X. Els claudàtors indiquen un tall en el foli* || 9 Oblit] [.jo .viiie. oblit *marg. X. Els claudàtors indiquen un tall en el foli* || 10 Oradura] [.jo .viiie. oradura *marg. X. Els claudàtors indiquen un tall en el foli*.

³⁹ *Pensament*: enteneu especialment 'record'. El pensament continuat de l'estimada fa créixer l'amor i fa néixer el desig, deslligant la voluntat de la raó, que queda debilitada.

⁴⁰ *atart*: enteneu 'poques vegades'.

⁴¹ *Delitar*: la mateixa idea es troba al *Rehonament*, al *Sermó* i a la *Resposta a Bernat Hug de Rocabertí* de Torroella ('sens grat no és possible voler, ne sens desig pendre forma Amor, e conservar-se sens speransa és per nanguna via possible', 2011: II.217).

⁴² *Speransa*: l'esperança provoca la reiteració de la imatge de l'estimada en la ment de l'enamorat, perquè li fa creure que el seu desig es consumarà positivament. Sense el desig i sense aquesta repetició provocada per l'esperança no és possible l'amor. Esperança és un dels personatges allegòrics del *Rehonament*, on sosté que aquesta funció que se li atribueix en l'enamorament no és volgut per ella, sinó que li assignen els enamorats (RA 4): 'acustuma lo amor ésser criat de plasents pensaments, e perquè atart duren sens tenir speransa, molts en sos fets sens mon voler me mesclen'.

⁴³ *E fins ací ... sens saber a hon entra*: els efectes negatius de l'amor es troben, per exemple, en el *Judici de Paris* de Corella (1973: 209): 'Aquest és naufrag que sovint encorren aquells a qui gran amor encega [...] Així, miserables engegats los qui amor encega, [els efectes de l'amor] mouen nostre voler, actes e vida, al dolç e mortal cant de l'amor deshonest'. Com indica Pellissa (2016: 207), es propi de la ficció sentimental contrastar efectes positius i negatius de l'amor. Que s'hagin marcat i numerat aquests efectes al marge del manuscrit mostra, certament, l'interès que tenen com a lloc comú, atès el contingut amorós del *Jardinet d'orats*. Vegeu aparat.

⁴⁴ *comensa a sentir dels endrets los enversos*: enteneu 'allò bo comença a ser dolent'.

⁴⁵ *tements*: enteneu 'tement'.

⁴⁶ *cridar*: enteneu 'pregonar, anunciar públicament'.

⁴⁷ *hòmens y dones*: a *Lo despropiamet d'amor* de Lluï el narrador, un cop arriba a la cort d'amor, hi troba un grup de persones semblant (1996: 213): 'al peu del tàlem arribam, a hon innumerable gent, hòmens e dames e de tots staments a l'entorn staven; quasi tots mirant a mi, com ha stranger e nou en aquella llur noble companyia'. Una idea es repeteix en els dos textos: cap ésser humà pot escapar a l'amor, sigui quin sigui l'estament o classe. És interessant contrastar la rebuda que té el narrador en aquests dos grups, ja que en Lluï és observat pels presents ('noble companyia') com a 'stranger e nou', però a la *Faula* aquests són 'ypòcrits', i el món és 'enganat per fals creure' d'algunes dones que diuen ser castes i no ho són. Els membres del grup de la *Faula* han pujat per l'escala, i patit l'amor, motiu pel qual realitzen les demandes que descriu el narrador. Que aquest no es troba en la seva mateixa situació perquè ja no està enamorat, ho indica la distància amb l'actitud del grup, la seva neutralitat i passivitat. Tal com hem explicat, el protagonista vol maldir i difamar la dama, però no vol que aquests retrats siguin considerats el resultat de la seva rancúnia, com fan els integrants d'aquest grup. En el fons, això li permetrà despatxar-se a gust amb l'estimada.

⁴⁸ *tengudes en preu*: enteneu 'valorades, estimades'.

⁴⁹ *mortal segla*: enteneu 'món dels mortals' (*DCVB*, s.v. *segla*). Com indica Pellissa (2016: 208-209), és lloc comú dels *infiernos de enamorados* que els enamorats de la cort de Venus

fer offença, que desige squivar per no incórrer blasme⁵⁰ de tenir mala lenga, no callant una cosa: que moltes avensades⁵¹ viu en la cort de Venus, a qui lo món, enganat per fals creure⁵², fa honra com a verges, e molts dels més ypòcrits caber en los consells més strets de la reyna, qui, com a tudriu⁵³ de son fill, en lo regne dels qui han bandajada la rehó de ses obres⁵⁴, tenia audiència a tots dins la gran sala⁵⁵. No deslibere per ara recitar⁵⁶ diversitat de tantes causes com allí viu tractar, totes ab mil clamors de no respondre a les fins los principis, mes descriuré hun acte molt strany que seguí durant aquella tresca⁵⁷, d'on totes se arremoren.

[5] Entrà l'infant Cupido ab les ales caygudes y ab l'arch descollat⁵⁸, e qui no'l conegués, vahent lo gest de la mare, lo stimare fill fugint de algun mal-{107r} tracte, de què ab tals paraules, fet scilenci per tots, reté certs⁵⁹ los hoynts:

—No us mulleu vostres galtes de piedoses làgrimes a la clamor del fill, que la offença mia, mare més excellent, ans demana venjança que femenil complanta⁶⁰. Desperta la stúcia del vostre antich saber, y mogue's la potència del meu adormit bras al consell de aquell en reparar la falta del dan que he rebut, mesclat ab tal vergonya que lo parlar me empatxa.

E desfogat del pessat cansament, cobrant alè, seguí ab tals paraules⁶¹:

siguin persones mortes, a excepció del protagonista-narrador, mentre que a la *Faula* es presenten, segons sembla, com a persones vives.

⁵⁰ *per no incórrer blasme*: noteu la falsedat del narrador, que no vol donar noms ni maldir, però que acaba explicant tota una història negativa dins la fabulació, encara que pretengui que l'acció narrada no va amb ell.

⁵¹ *avensades*: enteneu 'avançades, primeres, més respectables' (cf. 'hòmens avensats', FA 5).

⁵² *enganat per fals creure*: en relació a la hipocresia d'alguns dels presents, noteu que al *Sermó* la sensualitat té 'fictes e aparents cares' (SE 4). L'actitud dels enamorats es jutja negativament en tant que desproporcionada i irracional. Vegeu nota següent *dels qui han bandajada la rehó de ses obres*.

⁵³ *tudriu*: enteneu 'tutora'.

⁵⁴ *dels qui han bandajada la rehó de ses obres*: l'amor uneix la voluntat i la facultat sensitiva (FA 3), i la raó queda 'bandajada' de les penses dels enamorats. En el *Sermó* Alegre explica la disputa entre raó i enamorament: 'aquest appetit [concupiscible], qui sol al pler atén, molt sovint ab tant fictes e aparents cares de bé affalega e persuadeix la voluntat, que, entrant-li per la mina que en ella ha dextat lo peccat de nostre primer pare, furta e assalta lo loch a la rehó' (SE 4). A la *Requesta* també es contraposen raó i amor: '[les virtuts de l'estimada] causen entra la voluntat y ma rehó un ten gran debat' (RE 1). Vegeu Cátedra (1989: 167).

⁵⁵ *tenia audiència a tots dins la gran sala*: la imatge poderosa de Venus contrasta amb l'entrada capmoixa de Cupido, que anticipa el conflicte posterior amb la protagonista, culpable del desordre de Cupido, i per extensió, de Venus. Noteu com el narrador contrasta el bullici de la sala ('clamors', 'tresca' o 'arremoren') i el silenci ('fet scilenci per tots') que provoca l'entrada de Cupido.

⁵⁶ *No deslibere per ara recitar*: és el mateix recurs retòric que li serveix al *Sermó* (SE 3) per desviar l'atenció i centrar-la en allò que li interessa, però aquí també li serveix per eximir-se de la responsabilitat de maldir.

⁵⁷ *tresca*: enteneu 'tumult desordenat'.

⁵⁸ *Entrà l'infant Cupido ab les ales caygudes y ab l'arch descollat*: per 'descollat' enteneu 'destensat'; la descripció de Cupido apareix en el *Sermó* (SE 6-7), on s'explica el significat dels seus atributs, descripció freqüent en aquest tipus de narració amorosa i que remet al *Triumphus Cupidinis* de Petrarca. A *Lo despropiamet d'amor* de Romeu Llull Cupido és descrit com un 'infant nuu ab los ulls velats, ab dos ales e l'arch en les mans fletxat, e lo carcaix al costat sint' (1996: 213), i al *Consistori d'amor* es diu: 'Per hoir dir, ell ésser compreguí. | Ab l'arch en mà lo carcaix sint portava, | los ulls velats, grans ales li mirí; [...] De murta'l cap, nuu, ab garlanda nava, | com infant poch, mansuet me semblava' (1996: 143). Com indica Pellissa (2016: 163), la descripció també es pot trobar a la *Triste deleitaci3n*, a la *Sátira de felice e infelice vida* del Conestable de Portugal, al *Siervo libre de amor*, al *Tratado de amor* de Juan de Mena o al *Curial e Güelfa* (III.35.10, 2011: 698), que conté la descripció de Cupido més antiga en català amb ales, cec, fletxes, arc i sord.

⁵⁹ *reté certs*: enteneu 'va informar'.

⁶⁰ *complanta*: enteneu 'planys'.

⁶¹ *ab tals paraules*: com nota Pellissa (2016: 209) hi ha un paral·lelisme entre aquest diàleg i

—No sé si, refermant lo dir de aquells antichs qui posaren, passada la revolució de tant nombre de segles per milenars, tornar a hun cert efer⁶² les coses ja passades, seria en lo món tornada per confondra y delir de la terra lo nom de nostre cort⁶³ la enveyosa Diana⁶⁴, treballant, per exempla de sos frets
 5 vots y aspres castedats, amortitzar y apagar lo foch que per la obra nostre acostuma encendra lo tendre cor de les gentils donzelles. No és més gentil que-s mostrà aquella en lo temps que vivia, y com ella ab vot segueix virginitat⁶⁵. Açò devia bastar en fer-me avisat de no luytar ab ella. Mes, enganat per la pràtica sua⁶⁶, vahent-la delitar en ésser fastajada y pendre pler
 10 de mirar y ser vista⁶⁷, he assejat cosa d'on reste confús. {107v} E, perquè tart penedir no-m pogués inculpar de no haver usat totes mes forses, vull que

2 revolució] reuelacio X : corr. Miquel, Pacheco, Pellissa || 4 nom] non[.]. Els claudàtors indiquen un tall en el foli X || 5 amortitzar] amortitzar. Amb la primera r afegida a la interlínia X.

el que mantenen Venus i Cupido a les *Transformacions*, en el rapte de Prosèrpina: ‘Estava la deessa Venus mirant los fets d’aquest de l’alt coll de Ceteron y, moguda sa pensa de nova fantasia per créixer més lo regne de Cupido son fill, cridant-lo prop da si, afalagant, li dix: “O, sola sperança de las mias victòrias, o, sol repòs de la mia potència, o, amat fill Cupido, preneu aquellas flexas ab qui venseu a tots y feriu-ne lo pits del gran déu de l’infern, qui ara és exit per a mirar la terra. Vós los celestials venseu y lo gran Júpter, tots los déus de la mar son vuy vostros sotmesos, y encara aquells qui habiten la terra. ¿Per què serà l’infern sens sentir lo poder del vostre potent braç? Excitau vuy la força de l’arch tan adormit, no escape per peresosa negligència Plutó de nostre {45a} cort, com Pal·las y Diana, qui són tan refredades ab lo glas de freda virginitat, que-l nostre foch no les pot escalfar. Tal serà de Prosèrpina, qui és filla de Seres, si vós no y provehiu, perquè totes ses obres tiran per a seguir los camins de Diana. Si voleu escoltar açò que yo us diré, fareu que sia ella ab són oncle ajustada en una anamorada voluntat, y cessaran los duptes qui repòs no-m consenten”. Acabava la mare tals raons, quant lo fill, obeint a consell, féu uberta la aljava; entre nombre de mil trià una sageta, la pus aguda y qui més dret al senyal se guiava, y, collant lo fort arch, ab aquella ferí lo negre cor de Plutó’ (TF V.5). Per a la possible relació amb el mite del rapte de Prosèrpina, vegeu la *Introducció-davantall* a l’obra i la nota següent negra.

⁶² efer: llegiu ‘afer’.

⁶³ nostre cort: el procés i litigi d’amor és freqüent en la literatura de tipus sentimental, i així ho trobem en el *Somni* d’Alegre i en el *Consistori d’amor* de Romeu Lull (1996: 142 i ss.), on el protagonista narrador es troba davant d’un tribunal d’aquest tipus, amb el jutge d’apel·lació, els proponentors, algutzirs, president, oficials, l’herald, etc.

⁶⁴ enveyosa Diana: es tracta de la deessa, i no de la protagonista, ja que el narrador distingeix entre la deessa ‘Diana’ i la protagonista ‘Dyana’ (Pellissa 2016: 210). El narrador fa servir per a la dama el nom de ‘Dyana’, potser irònicament (ibíd.). Cal tenir en compte l’assimilació de la deessa Diana amb la fredor i l’antagonisme mitològic amb Afrodita. El pseudònim remet a la virginitat de la deessa i, per tant, a la castedat que pretén aparentar la protagonista, cosa que explica la variació Diana-Dyana, per indicar que la protagonista és una falsa sacerdotessa de Diana. Els jocs de paraules no són aliens a aquest tipus de narracions: per exemple, en *Lo despropiamment d’amor* de Lull el ms. reporta, en descriure el past que és l’amor l’adjectiu ‘amorgós’ en comptes del correcte ‘amargós’. La lectura ha estat corregida en l’edició, però ‘amorgós’ (sobre la base del mot ‘amor’) pot ser un joc de paraules. Vegeu apartat sobre els jocs de paraules a la *Introducció*. Sigui com sigui, a la *Faula* hi ha la voluntat de maldir les dones falsament castes que es venen per diners. D’aquí que l’antagonisme mitològic entre Afrodita (amor) i Diana (castedat) remet a un conflicte intern de la protagonista, que és fals, perquè el seu autèntic conflicte és entre Plutó (riquesa) i Afrodita (amor), o això explica el narrador. Que Dyana acabi convertida en roca negra de l’infern (‘lo negre cor de Plutó’) arrodoneix la fabulació sentimental d’aquesta ficció, augmenta la difamació de la dama i la relaciona amb l’enveja i l’avarícia. Vegeu la *Introducció-davantall*.

⁶⁵ y com ella ab vot segueix virginitat: la comparació de la deessa amb la protagonista és obra de Cupido, tot i que es tracta d’una comparació inicial, ja que a mesura que passi la història, Dyana no seguirà la deessa sinó Plutó, divinitat inferior des del punt de vista de Cupido, que va aconseguir que Plutó s’enamorés de Prosèrpina, cosa que no va assolir amb Diana, d’aquí que Cupido reconegui a continuació que ‘he assejat cosa d’on reste confús’.

⁶⁶ enganat per la pràtica sua: Cupido creia que Dyana estava enamorada, però aquesta l’ha enganyat, com enganya la resta d’enamorats que la segueixen, incloent el protagonista.

⁶⁷ pendre pler de mirar y ser vista: expressió equivalent a la que es troba a la cançó en castellà del *Rehonament* (RA 6): ‘En mirar muchos descansan | y en ser vistos han plaser’.

sentau que no he perdonat a stament o grau de persones reals, nobles y de menys títol, prelats y altres hòmens avensats⁶⁸ en la Sglésia, qui, tots per mi enpesos, han senyalat tal gana de servir-la, y provada per obre, que ab molt menors actes he vist en lo secret de vostres plaers entrar altres de vida més honesta. Ja port la aljava⁶⁹ buyda de les mies deurades fletxes, entre les que farint tenen los cors naffrats de tants hòmens notables y les que spuntades⁷⁰ resten sens fer-li dan en lo seu dur scut. Y mire vostre altesa a quant bàstan ses arts, que a tots té contents sens dar alguna paga, y, cosa atart⁷¹ vista, que ensemps la festèjan e viuen sens contesa. Açò me ha enganat, com l'ombre a Narciso⁷², que, anujada ab ells, ensemps se amostrave alegra si alegres los vehia, mes, volent-la strènyer, quant més s'i acostaven la trobaven més luny. Si li daven, en prenia, e les laors ab molt plaer acceptava de tots, de hon han procehit mil clamors de nosaltres e tanta desestima, que, per tota Europa, hon ella habita és ja públich proverbi que pot més honestat⁷³ que les flames de Venus ni lo arch de Cupido. Ara pensau, senyora, en hoyr {108r} tals rehons, com envergonyit restí, forsats a menyspresar tant més lo meu poder quant major conaxença tinch de la forsa sua. E per ço vench a vós per un de dos partits: o que per reparar tant imminent injúria amostreu quant sabeu, o que ensemps confusos retregam⁷⁴ nostra vida en la ombrosa silva de l'alt munt de Pernaso y no siam més vists per los ulls dels qui viuen.

E callà.

[6] Dissimulà la mare, per confortar lo fill, lo greuge que sentia de hoyr tals rehons, y, ab veu reposada interrogant aquell, comensà semblants noves:

—Per millor provehir al dan que tots sentim, hoya⁷⁵ de vós, fill car, de ses condicions, las per qui més pensau degua ésser vensuda. Dieu, és molt entesa⁷⁶?

10 Narciso] Naciso *X* : *suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || **12** daven, en] dauenen *X* : donaven Miquel, Pacheco : *corr.* Pellissa || **15** Cupido] cupido do. *Amb lectura dubtosa de la darrera o X* || **24** vós] uo[.]. *Els claudàtors indiquen un tall en el foli X* || **25** degua] degu[.]. *Els claudàtors indiquen un tall en el foli X*.

⁶⁸ *hòmens avensats*: enteneu 'homes avançats, de bona posició', en aquest cas també en la jerarquia eclesiàstica.

⁶⁹ *aljava*: enteneu 'buirac, estoig de sagetes'.

⁷⁰ *spuntades*: enteneu 'despuntades, sense puntes'.

⁷¹ *atart*: enteneu 'poques vegades'.

⁷² *Narciso*: el mite es narra a les *Transformacions* (*Met.* III.356-510). Vegeu nota *Vista a FA* 3. L' enamorament de Narcís de la seva pròpia imatge reflectida a l'aigua, així com el seu rebuig de la nimfa Eco, enamorada d'ell, és un motiu recurrent en la descripció de la persona que, a causa d'un engany o il·lusió, s'enamora d'una imatge o persona no real. Narcís també segueix Diana, com diu a *Lo jardí d'amor* Corella: 'Partint-me d'aquella poc ansiosa edat d'adolescència, la mia bellea tant aumentava, que crec la bella reina Juno, més de mi que del gran Júpiter, fòra contenta. Mas io, curant poc d'obeir a Venus, en l'apartada religiò de Diana, ab gran supèrbia, me defenia de les enamorades fleixes de Cupido' (1973: 123). A la història de Narcís de Corella, a diferència del mite ovidià, la imatge desapareix en arribar la nit. Per absència de llum del sol (només hi ha 'la freda llum de Diana [=lluna]'), la imatge no es veu. En desapareixer la imatge, Narcís voldria morir i baixar a l'infern: 'Mas, a la fi, les tenebres de la cruel escura nit me tolgueren la vista de tan estranya bellea; e los arbres, ab multitud de verds rames, defenien al gentil font de la freda llum de Diana. Aumentà tant ma dolor, que no poguí esperar la venguda del gran Apol·lo [...]; volgué fugir la mia ànima, perquè, davallant en los inferns, [...] de mos mals puga millor plànyer' (1973: 126).

⁷³ *és ja públich proverbi que pot més honestat*: sentència irònica referida a Dyana. D'una banda, el proverbi explica als enamorats el comportament de les estimades, de l'altra, retrata com les dames fan servir l'honestat com a excusa. Cupido s'adona que el 'públich proverbi' és, en el fons, una falsa brama, cosa que encara fa que s'avegonyeixi més de la burla de la protagonista envers el seu poder i el de la seva mare Venus.

⁷⁴ *retregam*: enteneu 'ens retirem'.

⁷⁵ *hoya*: enteneu 'escolti'.

⁷⁶ *entesa*: enteneu 'intelligent, experimentada'.

—Sí, mes no tant com pensa —respòs lo indignat—, ans la presumpció en tant alt grau abraça que pensa no poder, de res que s'aposen a en lo seu desliver, ésser de algú represa. Y ab açò té tanta vanitat e fa tant gran stima de aquella falça glòria que sent en ser loada, que a tota lahor acala⁷⁷ les horelles y més pren la cubdícia tant gran loch en son cor, que fa emprès de prescriura aquella ley antiga⁷⁸ qui los prenants obliga a satisfacció⁷⁹. Estas condicions, ab lo saber y tractas dels qui la han seguida, me daven speransa de veura-la vensuda, mes en tot ha ffallit {108v} ma juvenil stima⁸⁰.

[7] E ab tal relació fundà lo seu consell⁸¹ la molt sàvia reyna en la forma següent:

—No és gran meravella si tals condicions, en dona fastajada per tans hòmens de preu, la han tant conservada, perquè crexia tots jorns en presumir e la glòria vana que rebia [sens] descans fins ací l'à tenguda de satisfer algú, majorment satisfent ab tots a sa cubdícia més que no fera, per molt que li donàs, la hu⁸² de aquells a soles. Ací és necessari usar nova cautela. Ab altres tantes fletxes, de aquelles de plom qui causen malvolença, y ab l'aygüe del riu qui aporta oblit⁸³, mon fill, fareu dos coses, ço és que, desanamorats se déixan de saguir-la los qui la han seguida, y, oblidats del que més stimaven, menys se recorden d'ella que si en algun temps no la haguessen vista. Y en assò posada, perquè volen les vanes⁸⁴ no sol hòmens honrats, mes diffamats de altres stimades, serchareu a Neptuno⁸⁵, qu'és potent en la mar e rich per moltes preses que en ella ha fetas⁸⁶, disposat a trestajar⁸⁷ lo seu stat movable de unes

6 Estas] Estas. *Amb* —tas afegit a la interlínia X || 8 stima] stima X, Bulbena : stúcia Miquel, Pacheco, Pellissa. *El manuscrit, tot i que feblement, distingeix entre el grup ci i m. En aquest cas el ms. té una m, amb el punt de la i desplaçat cap a la dreta (com també trobem en el mot fins una mica més avall), cosa que ha provocat la lectura errònia en 'stúcia' per part dels editors. Vegeu nota stima || 13 [sens]] om. X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa.*

⁷⁷ *acala*: enteneu 'inclina'.

⁷⁸ *fa emprès de prescriura aquella ley antiga*: enteneu 'fa cessar aquella llei antiga'.

⁷⁹ *ans la presumpció ... obliga a satisfacció*: al parlament Cupido ha llistat els vicis i pecats de la dama, equivalents als set pecats mortals (supèrbia, avarícia, luxúria, gola, ira, enveja i peresa), relacionats a les *Allegories* amb els set grans de magrana que menja Prosèrpina quan es troba als inferns amb Plutó. Com que la dama és entesa, s'omple de vanitat, i això la condueix a ésser cobdiciosa. Aquest és el seu punt feble, i Venus l'aprofita per atacar-la.

⁸⁰ *stima*: enteneu 'judici, càlcul'.

⁸¹ *lo seu consell*: després d'examinar els arguments de Cupido, Venus dicta la sentència: que els enamorats deixin de seguir-la. En tant que *exemplum* moral per a les dames, la *Faula* exposa com la mentida comporta el rebuig de l'amant i la desgràcia d'amor.

⁸² *la hu*: enteneu 'lo un' (veg. *la*). Forma antiga de l'article masculí 'lo' davant del numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

⁸³ *riu qui aporta oblit*: es tracta del riu Lete, l'aigua del qual feia oblidar el passat.

⁸⁴ *vanes*: enteneu 'dones desitjoses d'ésser notades'.

⁸⁵ *Neptuno*: Torró (1994: 232) indica que el personatge de Neptú de la *Faula* podria haver estat un navegant o mercader ric vingut de Nàpols (=Ausònia). A les *Allegories* se'ns interpreta Neptú com 'algun navegant estranger' (AL VI.1). Per a la relació d'aquest passatge amb la Tragèdia de Caldesa, vegeu la *Introducció-davant* a aquesta obra; vegeu també nota següent qui, *dexant lo servey del valent rey d'Ausònia*.

⁸⁶ *potent en la mar e rich per moltes preses que en ella ha fetas*: com indica Pellissa (2016: 209), al *Curial e Güelfa* (2011: III.7.1) Neptú ha assolit la seva riquesa per cobdícia i avarícia. Oferir diners a canvi de favors també es troba al mite de Procris, esposa de Cèfal, de *Les metamorfosis*. Procris, com Dyana, acaba acceptant les 'ricas dàdivas', però, en ser descoberta pel marit, fuig als boscos, on renuncia a l'amor, seguint a Diana. A les *Transformacions* l'episodi és com segueix: 'Mentre que me'n tornava [=Cèfal], repetint en ma pensa lo dir de la deessa, comencí a duptar y entrar en suspita que no hagués rompudes ma muller [=Procris], en la mia absència, las leys del matrimoni. Com recordava la edat y gentilesa sua més lo dupte crexia, mes, pensant en lo bon criament y condició d'ella, cessava tal duptar. Y passant més avant, crexia la suspita, recordant com l'Aurora, que era celestial, havia adulterat, y perquè quants amam som zelosos per natura. Preposí en mi mateix de cercar lo que trobar me pesara, y ab promesa de ricas dàdivas desliverí provar la fe de ma muller. [...] Y axí, transformat en

ribes en altres, e més que en tots los déus algú no té més fama de haver aportades tantes de les squives⁸⁸ a seguir lo standart de la nostre conquesta. Aquest {109r} vensé Medusa, Malencha y Eleýda, Bisàlpida y Seres⁸⁹, per molt que presumissen de no dar loch a la casta Diana, e, si vivint aquella hi haguéssim pensat, aquest, ab lo seu poder y tractes, la haguera conduhida a son pler y a nostre domini, com sper que farà a la presumptuosa qui·ns ha tant maltractat.

[8] Mou les leugeres ales per mil colors distinctes lo potent fill de Venus, hoýdes tals rehons de la sàvia mare. E per camí contrari —com la lansa de Achilles— sana ab lo seu arch les naffres que poch ans ab ell havia fetes; e, donat orde, com begueren de la aygüe del primer riu de infern tots los enamorats, en tal oblit vengueren de aquella senyora, que no bastàran

figura {63c} de un estrany mercader, cert de no ésser conegut, entrí per la ciutat de Athenes y entrí en ma casa, qui era neta de culpa y en tots sos ornaments dava senyals de casta dolor y ànsia per lo senyor absent. [...] Què comptaré? Quantes vegades la virtut sua donà repulsa a les mies requestes! Quant sovint me dix ella: “De un sol só, y per aquell, aonsevulla que sia, tench guardats tots mos plaers.” A qui no fóra açò prova bastant de fe entegra? No me’n contentí yo, ans, més treballant de nafrar mi mateix, tantes y tan fictes rahons ab oferta de riques joyes e de gran nombre de diners li presentí per conduhir-la a admetre mos prechs, que la posí en dupte, lo que vaent, sens detenir-me més, torní en ma semblança y, lançant contra ella un gran crit, amostrí com era son marit, dient-li ab paraules irades: “A, desleal, lo meu hoir te acusa, y yo só testimoni de ta poca bondat!” Callà ella, y sens dir res, vençuda de vergonya, fugí la enganosa casa de son marit traýdor, y per causa de mi, avorrint tots los hòmens, per las silvas y monts seguí a Diana’ (TF VII.8).

⁸⁷ *trestajar*: enteneu ‘anar i venir insistentment’, verb que també trobem a les *Allegories*, on l’alegoria de les sirenes les fa dones que han perdut la seva vergonya i crèdit, com Dyana: ‘Y perquè de malcriades no saben regir-se, en la prosperitat sovint pèrdan aquella, e, cercant per trobar-la enmig de la mar, són en pexos transformades, perquè, perdut lo crèdit de les primeres arts, per a guanyar la vergonya dexada en la mar, ço és, en lo públich, se transformen en pexos del lombrígol avall, com la raó de tal fèngir clarament als discrets se amostre. De aquestes se diu que habitan la riba de la mar, perquè solen les dones a tal ús cercar loch a on no sían conegudes y en qui sovint molts estrangers arriben y trestegen’ (AL V.8).

⁸⁸ *té més fama de haver aportades tantes de les squives*: per ‘squives’ enteneu ‘esquerpes’; les nombroses dones seduïdes per Neptú testimonien la seva fama com a amant.

⁸⁹ *Medusa, Malencha y Eleýda, Bisàlpida y Seres*: enteneu ‘Medusa, Melanto [=filla de Deucalió] i Eòlida [=Cànace, filla d’Èol], Bisàltida [=Teòfane, filla de Bisaltes] i Ceres’. L’enumeració d’amants de Neptú, com va notar Torró (1994: 232), prové de l’episodi d’Aracne d’Ovidi (*Met.* VI.112 i ss.) que Alegre tradueix així: ‘[Aracne] brodà après de Neptuno: convertit en toro furtà la verge Eleýda, y convertit en castrat enganà a Bisàlpida. Y brodà com Neptuno, transformat en cavall, conduhí a son plaer a la dessa Seres y après a Medusa; y mudat en dalfí, enganà a Melanca’ (TF VI.1). La comparació del text d’Alegre amb el llatí d’Ovidi i l’italià de Bonsignori, els originals usats a les *Transformacions*, il·lumina el nom ‘Eleýda’, no Ifimèdia, esposa d’Aloeu, sinó Cànace, filla d’Èol. El nom ‘Eleýda’ és una barreja entre l’italià de Bonsignori (‘Olida’, 2001: 300), i el llatí, que, en aquest passatge, té dues referències: (a) ‘Aeolia’ (‘Eòlida’), referit a Cànace, i (b) ‘Aloidas’ (‘els Aloïdes’), referit a Otus i Efialtes. Ovidi narra la història de Cànace i després la dels Aloïdes, però Bonsignori només explica la de Cànace, potser perquè la semblança de noms el porten a creure que la segona història és una explicativa de la primera. Bonsignori té ‘Olida’, més proper al llatí ‘Aloidas’ que al llatí ‘Aeolia’, però referit no a Otus i Efialtes sinó a Cànace. El català segueix l’italià perquè també elimina la segona història dels Aloïdes: ‘tu visus Enipeus | gignis Aloidas’ (‘tu sota l’aparença d’Enipeu engendres els Aloïdes’, *Met.* VI.116-7). Potser Alegre esmena el nom amb algunes vocals dels noms llatins, a partir especialment d’alguna variant llatina d’‘Aeolia’ testimoniada com ‘Eolida’ (Jahn 1823: 344). No hem trobat el nom enlloc més. Sigui com sigui, la presència del nom erroni ‘Eleýda’ a la *Faula*, a les *Transformacions* i a les *Allegories* relaciona aquests textos, i mostra com, en escriure la *Faula*, Alegre havia de tenir com a mínim aquest passatge de les *Transformacions*, si no tota l’obra, traduït. Com hem comentat a la *Introducció*, no podem descartar que aquest error comú entre *Faula* i *Transformacions* remunti a la traducció catalana, avui perduda, de Francesc de Pinós, que Alegre diu conèixer, i que podia haver utilitzat. ‘Bisàlpida’ prové de la variant llatina ‘Bisalpada’, testimoniada en la majoria de còdexs a l’edició de Jahn (1823: 344). No hem trobat cap variant que expliqui el nom ‘Malencha’ (també ‘Melanca’ a les TF), però la confusió entre ‘c’ i ‘t’, i la inversió de vocals, és freqüent en els manuscrits. Vegeu la nota següent *qui, dexant lo servey del valent rey d’Ausònia*.

manyes⁹⁰, missatges, ne públichs o parencers⁹¹ senyals de voluntat encesa tornar algú a conduhir a més voler seguir-la. Altres, de nou enlassats, se trobaren en la gran bonarescha⁹² que tania parada als que eren de passada, mes scullit lo engan e hoÿda la fama e l'exemple dels altres, molt prest⁹³ se
 5 refredaren. De manera que'l presumir manchant, ja l'alta fantasia de la glòria vana stava per a caura, cessant lo sacrifici del fum de lehor falça, e sola la cubdícia stave fabricant camins de reparar al manchament de les offertes e immolacions que en son altar cessaven, quant, per obre del principal offès, la {109v} Fama murmurant portà a les horelles del potent en les honres,
 10 invictíssim Neptuno, los actes de aquesta, creixent la quantitat de la sua bellesa y la glòria que vensent-la sperave de aquella; qui, dexant lo servey del valent rey d'Ausònia⁹⁴, en les ribes d'Espèria⁹⁵ dressà son navegar per veura si la Fama veritat reportave d'equesta tant gentil. E ja plegant les veles, del viatge cansat, en la noble ciutat que fundà'l fill de Júpiter⁹⁶, lo tro de les
 15 bombardes e'l so de les trompetes avisaren Dyana⁹⁷ de la sua venguda.

1 de voluntat] de uoluntat ~~de uoluntat~~ X || 4 altres] altre[.]. Els claudàtors indiquen un tall en el foli X || 15 sua] vna ante corr. Amb la s sobreescrita damunt de la v X.

⁹⁰ *manyes*: enteneu 'destreses'.

⁹¹ *parencers*: enteneu 'falsos'.

⁹² *bonarescha*: enteneu 'bonesa, bondat'.

⁹³ *molt prest*: enteneu 'sense tardar'.

⁹⁴ *qui, dexant lo servey del valent rey d'Ausònia*: 'Ausònia' és una referència a la meitat meridional de la península itàlica, potser Nàpols (Torró 1994: 230). La configuració del personatge de Neptú de la *Faula* pot remetre a la *Genealogia* de Boccaccio i a les *Allegories*. Per a Boccaccio Neptú és l'home estranger, avariciós i luxuriós que es deixa arrossegar pel desig fins arribar a forçar la que l'atreu, com amb Medusa (*Gen.* X.11.2): 'Medusam crines habuisse aureos ideo fictum reor, ut intelligamus eam fuisse ditissimam, cum per crines sumantur substantie temporales; propter has autem substantias Neptunus, id est exterus homo, ut fuit Perseus, in concupiscentiam eius trahitur, et eam in templo Minerve opprimit' (1998: 992). Neptú com a mercader apareix de nou a les *Allegories* (AL VI.1), en el comentari allegòric sobre les seves amants (vegeu nota anterior *Medusa, Malencha y Eleÿda, Bisàlpida y Seres*): 'E axí se diu que Neptuno per a furta Eleÿda passà ab una nau, portant per insígnia la pintura d'un toro, e, perquè tots los fets de Neptuno se fèyan en la mar y per dissimular-se, sovint en les banderes de ses naus mudave les armes y insígnies; portant lo senyal d'un crestas, se n'aportà Bisàlpida, y per ço fon fengit que transformat en crestas furtà aquella. Lo ésser transformat en cavall per anar a Medusa ja u has vist alt, [...] y, quant portà a Cereas, axí mateix fon dit convertit en cavall, volent significar, per lo cavall, disposat a portar pes com sovint ab la nau aportava forment, que és entès per Ceres'. Si és efectivament un mercader ha de ser important, perquè serveix al 'valent rei de Nàpols', potser Ferran I de Nàpols (1423-1494), fill d'Alfons el Magnànim (1396-1458). Per cronologia, si cal llegir a *clef* la *Faula*, caldria preferir Ferran I a Alfons.

⁹⁵ *Espèria*: la 'terra de ponent' (del llatí '(v)esper'), nom amb el qual els romans designaven la península Ibèrica.

⁹⁶ *la noble ciutat que fundà'l fill de Júpiter*: en referència a Barcelona. El fill de Júpiter és Hèrcules, fundador mític d'aquesta ciutat (Torró 1994: 230). Així ho explica Jeroni Pau a la seva obra *Barcino* (Vilallonga 1986: I.4). El mite explica etimològicament el nom 'Barcelona' a partir de 'barca nona o novena'. Hèrcules i els argonautes, muntats en nou barques, navegaren pel Mediterrani occidental en busca del velló d'or. La novena barca, que comandava Hèrcules, fou enduta per una tempesta i naufragà al costat d'un turó suau, entre els rius Llobregat i Besòs, a la vora de Montjuïc.

⁹⁷ *Dyana*: la protagonista, presentada com a sacerdotessa de la deessa; símbol de la dama que enganya l'amant (l'autor de l'obra), potser identificable amb el grup d'enamorats que la segueixen enganyats. L'autor es troba com a personatge i com a narrador, ja que la substitució del jo líric en narrador de fets o en personatges és freqüent a la ficció sentimental en castellà (Cortijo 2001: 167 i ss.). Vegeu nota anterior *enveyosa Diana* i *Introducció-davant* a aquesta obra.

[9] E de tot açò era yo avisat stant dins la gran sala, mirant hun clar spill⁹⁸ que enmig d'ella penjave, hon se representaven de les parts del món los actes que obraven tots los enamorats, y les veus s'i hoÿen si era fet scilenci. Ja s'eren vists Neptuno y Dyana, y ja lo foch de Cupido crexia en tots la gana de tornar-se a veura, quant la qui ans squiva, no tractable als altres, se mostrave, comensà a sentir amollir⁹⁹ lo seu cor, y, en nou penser entrada, en les nits poch dormia, ans aquell temps que la son ocupave en parlar despanent¹⁰⁰, rehons de tal manera hoÿm qu'esplicava, tots callant per hoyr-la:

—Trista! Què és açò que tants no han pogut e aquest basta en fer-me sentir pena¹⁰¹? Pot ésser que yo ame ne senta passió, qui tant me só burlada? {110r} Si bé, pus he trobat qui satisfà a quant ma condició vol. E qui me n'assegura? La sua bona cara y les clares rehons, no tals com he hoÿdes fictes y colorades¹⁰² de altres parencers¹⁰³. D'aquest seré honrada y tenguda secret, qui és home callat e pot sobrar ab do de diners a la mia cubdícia; mes sé que ame tantes que ma part valrà menys per lo que vol les altres, y atart¹⁰⁴ los que ab perills, com aquest, han gonyat lo que tenen en mar [se troben] liberals¹⁰⁵. Com gosaré mirar los altres en la care, qui tant me han seguida, si satisfàs aquest de la primera vista? Y si rest enganada, ab quins ulls gosaré mirar yo a les altres dames qui són de algun preu, que totes me reputen com a llur principal? Vage-se'n en bona hora y reste yo honrada en la mia stima y dels qui jutgeran lo sacret de mos actes¹⁰⁶.

14 do de diners] do diners *X*: *suppl.* Pacheco: do divers Bulbena, Miquel, Pellissa. *Seguim la lectura de Pacheco perquè: (a) a FA 11 i ss. la protagonista reconeix la necessitat d'obtenir diners, (b) la lectura del ms. tant pot indicar 'diners' com 'divers', i (c) el mot 'diners' fa més sentit en el text si es té en compte el camp semàntic de l'oració ('gonyat', 'valrà menys' i 'liberals') i el sentit de la Faula en general* || **15** lo] *Afegit a la interlínia X* || **16** [se troben] liberals] se no ben liberals *X*, Bulbena: *corr.* Miquel, Pacheco, Pellissa.

⁹⁸ *mirant hun clar spill*: l'acció deshonest a s'amaga dins d'un mirall. Així, el narrador no fa tan òbia la relació entre personatges i referents reals. El mirall que permet veure la veritat es troba ja a la *Carta de Sant Pau als Corintis* (I.13.12): 'videmus nunc per speculum in enigmate', cita que apareix a les *Allegories* (AL I.1): 'non per speculum in enigmate' i en el *Comentari als Trionfi* d'Illicino, precisament en comentar els versos de Petrarca a partir de Claudi Claudià, mestre de l'allegoria. Per a la relació entre mirall i allegoria, vegeu Bescós (2014b). El narrador veu com es comporta la protagonista, cosa que ha de ser llegida com una revelació que el deslliurará de l'amor envers la dama (despropriadament). Així, el mirall funciona com l'allegoria i permet saber allò desconegut i enigmàtic. Com fa notar Pellissa (2016: 212), a les *Allegories* (AL III.11) en el mirall de Pallas també 'se miren los exteriors actes'. La crítica ha vist en l'actitud del protagonista-narrador una certa ironia (Pellissa 2016: 182), que no descartem, però ens sembla que hi ha principalment una voluntat de neutralitat que permet difamar sense embuts, fent passar la crítica com a fets ocorreguts, en certa manera aliens a la sentimentalitat del protagonista. El mirall té, doncs, la funció d'amplificar la naturalesa de fet real d'allò que es narra, ja que el narrador pretén que els lectors recolzin la seva crítica. A la *Complanta per la mort de dona Agnès de Clèves, princesa de Navarra*, Torroella defineix la funció de l'espill en termes semblants: 'aqueel claro espejo donde mirando reconosçiaes y emendávaes vuestros deffallimientos' (2011: II.149).

⁹⁹ *amollir*: enteneu 'ablanir, suavitzar'.

¹⁰⁰ *despanent*: enteneu 'gastant'.

¹⁰¹ *sentir pena*: enteneu 'compadir-se de l'amant', i per tant, acollir les seves demandes.

¹⁰² *colorades*: enteneu 'dissimulades, fingides'.

¹⁰³ *parencers*: enteneu 'falsos'.

¹⁰⁴ *atart*: enteneu 'poques vegades'.

¹⁰⁵ *liberals*: enteneu 'generosos'.

¹⁰⁶ *Y si rest enganada ... sacret de mos actes*: la dama no vol acollir les demandes de Neptú, perquè perdria la seva honra, però pot més la seva avarícia. Com Pellissa (2016: 212) ha observat, hi ha un paral·lisme entre aquest soliloqui i el lament de Medea abans de lliurar-se a Jàson (*Met.* VII.1-73), traduït per Alegre de la manera següent: 'No't pendrà per muller, ans, com mereix tractant-te, seràs envergonyida. Mira quants mals comets y, mentre pots, te lunya de tan manifest blasme' (TF VII.1). La relació entre la *Faula* i aquest episodi és encara més evident després del soliloqui, quan retorna el narrador (*cf.* FA 10): 'Ab aquests y semblants contraris pensaments passà la nit Medea sens acullir lo son, y en la fi del derrer contrari que al

[10] Ab tals y semblants contraris pensaments, hesplicats per la lengua, passà la nit Dyana sens acullir lo son¹⁰⁷, quant, trespuntant lo dia, viu entrar per la cambre lo seu fael saserdot¹⁰⁸, digne ministre de sos sacrets misteris, anomenat Dion¹⁰⁹, qui prevengut venia y pagat de Neptuno, parlant en tal manera:

—En què pensau, senyora? Ara vench de la mar, hon he trobat Neptuno, qui m’ha parlat de vós y fetes {110v} grans offertes per la gana que té de servir y complaure-us.

—No me’n parleu, de [gràcia]¹¹⁰ —respòs la desdenyosa—, que mala nit me ha dada.

—Com! —dix l’antich Dion—. Y és stat ací¹¹¹?

—Stat? —respòs cridant—. Déu me guard de tant mal! Y tendríeu-me’n vós per bé aconsellada que l’acullís axí?

—No só per aconsellar-vos —li digué responnent—, mes, per lo bé que us vull, jo pens en moltes coses, y deuríeu pensar què us resta de tantes festes vanes com fins ací de molts haveu rebudes y de tant com tots vos han donat. Y ab açò, posat aquest no valer menys que vallien aquells, y que basta en dar-vos tant com haveu master, y que és acostumat axí tractar les altres de qui és complagut, que lo nombre de moltes no fa menor la quantitat del donar a quiscuna. Y si teníeu vergonya que’s digue que tant prest lo hajau satisfet, podeu assegurar-vos en aquesta manera: que ell jur ab sacrament no dir-ho de gran temps y no dexe mostrar la gana de servir que us ha assenyalada.

[11] E tals rehons acabava lo sacerdot quant respòs la senyora:

2 trespuntant] trespun[...]. *Els claudàtors indiquen un tall en el foli, que no impedeix la lectura d’una titlla de nasal al damunt, també tallada X*: trespuntà Miquel, Pacheco, Pellissa || 4 parlant] plant. *Amb una titlla en el pal de la p i una a minúscula damunt d’aquesta p X* || 9 [gràcia]] gracia *pro gana per errorem fort. X*.

moviment de sos juvenils desigs havia fets, la rahó devant los ulls de son entendre se amostrà armada per lançar tot contrari, acompanyada de pietat y vergonya’. El passatge de les *Transformacions* és un afegitó d’Alegre a la seva traducció, i no es troba ni en text italià de Bonsignori ni en Ovidi, els originals amb els quals treballa. Medea, després de bandejar l’amor, recupera la raó, la pietat i la vergonya, en una explicació sentimental del gust d’Alegre. La història de Jàson i Medea també es troba a la *Història de Jàson e Medea* de Corella (1973: 183-201) i a la carta de Medea a Jàson de les *Heroides* d’Ovidi, també a la versió catalana de Nicolau (2018: 368 i ss.). En relació a la vergonya femenina llegim en el *Sermó* (SE 3): ‘més disposició y abtesa té la dona en rebre delits de l’home que per lo contrari, la qual cosa elles ab ficta vergonya escusen’, afirmació de to misogin, com la de la *Faula*.

¹⁰⁷ *sens acullir lo son*: l’insomni és un tòpic dels mals d’amor i de la literatura sentimental; l’expressió es troba a les *Transformacions* (‘passà la nit Medea sens acullir lo son’, TF VII.1). Vegeu nota anterior *Y si rest enganada ... sacret de mos actes*.

¹⁰⁸ *fael saserdot*: enteneu ‘fidel sacerdot’, potser una referència à *clefa* un criat de la dama?

¹⁰⁹ *Dion*: a les *Allegories* Venus és filla de Dion (AL X.8): ‘la terça [Venus] fon filla de Júpiter e de Dion’. Així, podem entendre el personatge de Dion com una expansió de Venus, amb qui s’assimila en certa manera, com passa amb el *locus amoenus* inicial, cosa que explica que Dion (=Venus) empenyi Dyana a l’amor. Com ja va notar Torró (1994: 235), al *Decameron* Boccaccio fa aparèixer un personatge de nom Dioneo, que per la descripció encaixa amb el personatge de la *Faula*: ‘El Dioneo del *Decameron*, el luxuriós, el llibertí’. El clergue com a mitjancer amorós és també present al *París e Viana* i al *Curial e Güelfa*, novel·la en la qual l’abadessa empeny, com aquí ho fa Dion, Güelfa a l’amor (Pellissa 2016: 214). Cal llegir una certa ironia en el fet que Dion jugui amb Dyana, i recorda als criats d’obres com la *Celestina*. El to irònic, de connotacions sexuals, permet expressar una certa burla envers l’amor honest, com trobem a la vella que fa de mitjancera al *Pamphilus* o a la conversa entre Plaerdemavida i Carmesina al *Tirant* (Pellissa 2016: 214).

¹¹⁰ *de gràcia*: el mot ‘gana’ anterior i aquest mot ‘gràcia’ són molt semblants en el manuscrit, per bé que diferenciats. Potser eren el mateix mot en el text que copià Narcís Gual i l’original duia dues vegades ‘gana’, perquè la rèplica de Dyana es refereix a quelcom dit anteriorment per Dion. Convé, però, recordar que la gràcia o grat (=desig) també es pot relacionar semànticament amb ‘gana’ (=desig).

¹¹¹ *Y és stat ací*: Dion sap que no hi ha estat, però tempta Dyana i es burla del seu patiment.

—Àngel sou per a mi, que en quant més duptave haveu dat tal remey¹¹², que, fora de tots duptes, stich delliberada de fer tot quant dieu y en res no pertir-me del savi consell vostre. Vós veheu lo meu temple¹¹³ quanta pompa aporta {111r} en lo honrar de l'altar y parets, y dels lums qui acompanyen les
5 solemnitats mies, en les quals fas¹¹⁴ gran gast. E si no provehia ab què pogués mantanir tal despesa, hauria a mancar, que'm seria vergonya, e perdria la extima en què vuy só tenguda.

[12] Yo viu en aquell punt envergonyir Cupido, que lo pes dels diners tengué major poder en la voluntat d'ella, que les rehons de hòmens avisats ni
10 del mateix Neptuno, no desacompanyades de gest e voluntat bastants per a causar grat en qualsevol altre, no havien. E fon en punt de deixar la empresa, però tant gran desig tengué de derrochar¹¹⁵ la presumpció sua, que no curà sinó de atiar lo foch de la cupidícia. E viu la nit sagüent Neptuno transformat en aygüe de or¹¹⁶ fins entrar dins lo retret¹¹⁷ hon ella reposave, com lo fill de
15 Saturno¹¹⁸ entrà en temps passat a la filla de Acrísio¹¹⁹, ab esta diffarència, que aquell ploent entrà per la teulada, y com a bras de aygüe pujant de una font Neptuno viu pujar y entrar per lo loch hon ella palsigave. Mes voler sercar de què se alegrà més la avariciosa¹²⁰, o de veura lo riu d'or entrar per son retret o de mirar aquell après tornat en forma que podia sentir e fer sentir delit, és cosa
20 scusada, perquè quiscú pot creure que més se alegrà del que més satisfahia {111v} a la sua cubdícia, però vahent lo galant, no scusà lo encontra ni hagué molt treball de mostrar elegria, com la que sab molt bé dissimular ses ganes. E no deslibere per are recitar lo secret de les noves que entre ells passàran, perquè la fi de totes y de l'obrar dels dos fou, d'ella, lo offerir, y d'ell, lo
25 acceptar la femenil vergonya¹²¹, portant aquella per col·locar entre les sues opimes¹²² en lo loch hon tenia reservat les insígnies de les altres victòries. E per la mina¹²³ que l'or havia feta, continuà la secreta entrada lo enamorat Neptuno, salvant¹²⁴ lo jurament de tenir-ho sacret que ans havia fet.

6 e perdria] e pdra. *Amb titlla líquida al pal de la p X: corr.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 20 alegrà] alegre X, Miquel, Pacheco, Pellissa : *correxí* (cf. 'se alegrà més') || 22 molt²] molt b X.

¹¹² *que en quant més duptave haveu dat tal remey*: Dyana refà el seu punt de vista, incorporant el de Dion; en el fons els diners l'ajudaran a mantenir l'estatus, l'estima i la fama que té. Per tant, Dyana és convençuda per avarícia i vanitat.

¹¹³ *lo meu temple*: Dyana és una sacerdotessa de Diana, però falsa.

¹¹⁴ *fas*: llegiu 'faig'.

¹¹⁵ *derrochar*: enteneu 'tirar a terra, fer caure'.

¹¹⁶ *transformat en aygüe de or*: remet a l'episodi de Júpiter i Dànae de *Les metamorfosis* (IV.611 i ss.), com indica Torró (1994: 232). La 'filla de Acrísio' és Dànae, que a les *Transformacions* i *Allegories* té les grafies 'Damnes', 'Dampnes' i 'Danes' (TF i AL). A les dues històries la pluja és d'or perquè la protagonista accepta les riqueses. Així interpreta Alegre la pluja d'or a les *Allegories* (AL III.11): 'Júpiter [...] ab força de diners fon més, per les dones del servey de aquella, per la taulada en la cambra {183a} a on Danes dormia. E per ço és fengit Júpiter transformat en pluja d'or haver plogut en la falda de la filla de Acrísio'. L'associació de Dànae amb les dones que es venen per diners és comuna ja a l'antiguitat, com trobem a Horaci, que explica que l'or fou útil a Júpiter per assaltar-la: 'fore enim tutum iter et patens | converso in pretium deo' ('el camí [fins a Dànae], en efecte, seria segur i franc per al déu [=Júpiter] si es convertia en el preu de la seva acció', *Carm.* III.16.6-8; 1981: II.53).

¹¹⁷ *retret*: enteneu 'cambra retirada'.

¹¹⁸ *lo fill de Saturno*: referit a Júpiter.

¹¹⁹ *Acrísio*: enteneu 'Acrisi', rei d'Argos i pare de Dànae.

¹²⁰ *de què se alegrà més la avariciosa*: el narrador critica la dama, de qui sosté no saber de què s'alegra més, si de l'or (avarícia) o de la presència de Neptuno (luxúria).

¹²¹ *acceptar la femenil vergonya*: en referència a les relacions amb Dyana.

¹²² *opimes*: enteneu 'despelles que un cavaller, vencedor en combat singular, obté del vençut'. Les relacions entre Neptuno i Dyana s'interpreten com un combat que venç Neptuno. Vegeu 'opimes' al final de la *Primera guerra púnica* (PGP III.16) i al *Debat d'honor* (DH 10).

¹²³ *mina*: enteneu 'pas subterrani, pas'.

¹²⁴ *salvant*: enteneu 'conservant'.

[13] D'on vench en major erra la presumpció de la folla Dyana, que, desigant cobrir esta culpa secreta¹²⁵, de què molts sospitaven, treballà ab les antigues arts tornar a conduhir molts dels qui en passat la havien ensaguida a més voler seguir-la. Y las que no pogueren¹²⁶ res acabar¹²⁷ ab aquells
 5 scamnats¹²⁸, bastaren fer baixar de l'alt munt de Olimpo lo gran tronador Júpiter¹²⁹ e calar¹³⁰ la dignitat del reyal ceptre a rehonar amor, assegut en la falda de la dissimulada, lo que vahent Triton, fael araut¹³¹ de Neptuno, recità per menut a son noble senyor; qui, indignat de hoyr tals rehons de la que més amave, stave per jurar y pendre en testimoni del vot irrevocable la aygüe de
 10 Estígia¹³², paluda¹³³ infernal {112r} dels déus no coneguda, de jamés acostarse al loch hon fos Dyana, quant arribà Dion, molt destre sercidor¹³⁴ de enamorats squinsos, y tant ab ses rehons y prechs pogué ab lo déu de les ones, que tornà afrontar los que romputs staven. A hon, qui bastarà a dignament descriura les làgrimes fingides, los stroncats sospirs, les jures spantables que
 15 ella profferia denant lo enamorat? Tantes foren, per cert, que fou mesa en oblit per aquell qui hoÿa prechs de tant gran instància qualsevulla offença que d'ella hagués rebuda, ab tal condició: que'l simulat dextat¹³⁵, públicament hagués a confessar lo que entre ells passave. Y en açò mostrà major força la negra avarícia, que, per no perdre lo que tania en cert, derrocà la presumpció
 20 sua, y ja aconortada de la ficta vergonya que havia mostrat hun temps tant stimar, a palès¹³⁶ preposave que amave Neptuno. Mes, quant lo mariner, ensemps ab lo perill, se oblidà del vot¹³⁷, encare ab alguns usà lo dissimular.

[14] Però, dextant açò, de què tots stimàvem, quants éram en la sala, dever axir una de dues fins: o que, apercehint-se de la pràtica sua, la dexara
 25 Neptuno, o que ella, vensent la discreció sua, li fera comportar encare majors coses, diré lo que féu Júpiter, per ella desdenyat¹³⁸; qui, après de haver ab si debatut sobre la pena que merexia lo cuydar de aquella, ab la grandesa de l'ànimo reyal vensent la ira que havia concebuda, delliberà lo punir de tal crim remetre al cós¹³⁹ del fat¹⁴⁰. {112v} E recordant-se que havia legit en les
 30 antigues taules, qui no temen resura¹⁴¹ per lo discurs del temps, los mals que speraven a la tant malfadada¹⁴² en pague de ses obres, sols volgué que de

3 passat] passar *X* : *corr.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 5 bastaren] bastan en. *Amb una r sobreescrita damunt la primera n X* || 6 dignitat] dignitat e calar *X* || 29 cós] cos *X*, Pellissa (*cós*) : ús Miquel, Pacheco || 31 ses] sos *X* : *corr.* Miquel, Pacheco, Pellissa.

¹²⁵ *desigant cobrir esta culpa secreta*: Dyana dissimula per mantenir el seu bon nom. Com nota Torró (1994: 233), el comportament de Dyana s'acosta al de la protagonista de la *Tragèdia de Caldesa* de Corella, però Alegre es pren més llibertat en la reelaboració del mite. Per a la relació amb Corella, vegeu *Introducció-davantall* a aquesta obra.

¹²⁶ *las que no pogueren*: en relació a aquelles arts que no serveixen per convèncer de nou els enamorats escarmentats.

¹²⁷ *acabar*: enteneu 'dur a terme'.

¹²⁸ *scamnats*: enteneu 'escarmentats'.

¹²⁹ *lo gran tronador Júpiter*: que Júpiter s'acosti a Dyana desperta la gelosia de Neptuno.

¹³⁰ *calar*: enteneu 'baixar'.

¹³¹ *Triton, fael araut*: enteneu 'Tritó, trompeta fidel', missatger de Neptú.

¹³² *Estígia*: enteneu 'Estix', riu dels inferns, no coneguts pels déus perquè són immortals.

¹³³ *paluda*: enteneu 'llacuna'.

¹³⁴ *sercidor*: llegiu 'sargidor', enteneu 'que sargeix'.

¹³⁵ *que'l simulat dextat*: la condició imposada per Neptú és fer públic el seu amor.

¹³⁶ *a palès*: enteneu 'obertament, manifestament'.

¹³⁷ *vot*: enteneu 'prometença'.

¹³⁸ *per ella desdenyat*: atès que Dyana ha rebutjat Júpiter.

¹³⁹ *cós*: enteneu 'curs, camí'.

¹⁴⁰ *fat*: referència a les tres germanes, anomenades parques, identificades amb les Fúries en la reelaboració del mite.

¹⁴¹ *rasura*: enteneu 'acció de raure, desgast'.

¹⁴² *malfadada*: enteneu 'malaurada'.

aquells li fos donat avis. E per ço, fet cridar lo seu fill, nat de Maya¹⁴³, fel denunciador de son sacret voler, tramès aquell a la antigue sala a hon les tres germanes, qui, per no perdonar a la vida de algú, són nomenades parchas¹⁴⁴, disponen dels stats, dels regnes e províncies, e ab ley indelible promulguen lo discurs de la vida dels hòmens, perquè mogué aquelles, ab lo seu manament, nunciar lo fat a la presumptuosa, qui stave pensant de fermar son stat fundat sobre arena¹⁴⁵.

[15] E mentre treballave en cosa impossible, guiades de Mercuri viu entrar per la cambre les tres germanes dites, de què restà torbada en la primera vista, e més en hoir la dolçor de la veu, que en temps passat havia adormit los cent ulls qui senyien la redonesa del prudent cap de Argo¹⁴⁶, ab so de tals paraules:

—Dexa, presumptuosa, ja los vans pensaments! E, perquè més te anujen ab lo temps que ls tembràs los mals, ans que no t venguen, scolta de aquells, per manament de Júpter, lo determenar cert en boca de aquelles qui disponen lo fat.

[16] A tals rehons acabave Mercuri, quant Cloto, la primera de les que diuen fades, profferí {113r} en strams¹⁴⁷ una cruel sentència de la tenor següent:

—Cayga del cel foch cremant ta persona,
[e], obrint-se, la terra t'absorbescha;
cercar repòs sia lo teu offici,
tant quant viuràs en la mundana spera;
aprés la mort los inferns no t'acullen,
nada¹⁴⁸ per mal, confusió de bones,
car has confús d'amor la vera regla,
ab preu venent ço que per grat se compre.

E dat algun spay a la sentència dada de pesar¹⁴⁹ les paraules que havia hoïdes, Làhtesis¹⁵⁰, la segona, denunciand com, en juí acusada, comparrien

1 Maya, fel] Mayafel X, Miquel, Pacheco : *corr.* Pellissa || 3 algú] algu X || 17 sentència] Prima sententia. Cloto dea fatalis pronunciat prius suam sententiam seu declaracionem (amb dea fatalis escrit fora de la frase) marg. X || 20 [e], obrint-se] Obrint se X, Miquel, Pacheco : *suppl.* Pellissa || 27 pesar] psar. Amb la e afegida entre la p i la s X : pesar Miquel : pensar Pacheco, Pellissa.

¹⁴³ lo fill, nat de Maya: enteneu 'Mercuri'; Maia i Júpter són els seus pares. A les *Allegories* Mercuri és anomenat d'aquesta manera més d'una vegada: 'fill de Júpter de Cret e de Maya' (AL II.8) i 'fill de Júpter y de Maya' (AL II.8).

¹⁴⁴ parchas: enteneu 'parques', nom romà de les Moires gregues, tres germanes que filaven el destí dels homes, de nom Cloto, Làquesis i Àtropos. Com recorda Pellissa (2016: 217), a les *Allegories* d'Alegre les parques són definides de manera semblant (AL XV.8): 'Fengiren los antichs que la vida dels hòmens en una philosa, per aquestes germanes [...] era del tot regida [...] en tres ordes {266d} del temps: passat, present y esdevenidor'.

¹⁴⁵ fermar son stat fundat sobre arena: és a dir, construir cosa de poc fonament, en relació als vans pensaments i accions que guien a la protagonista.

¹⁴⁶ Argo: enteneu 'Argus', gegant de cent ulls, guardià d'Io (*Met.* I.568 i ss.).

¹⁴⁷ profferí en strams: com recorda Torró (1994: 233), tant per la forma com pel to apocalíptic de les sentències, Alegre pot tenir en ment Corella i els estramps de la *Tragèdia de Caldesa*: 'Mourà's corrent la tremuntana ferma | e tots ensems los cels cauran en trossos, | tornarà fred lo foc alt en l'esfera, | i, en lo més fons, del món veuran lo centre, | tinta de sang se mostrarà la lluna | e tot escur lo sol perdrà la forma, | ans que jamás de mi siau servida' (1973: 68-69). L'estrofa i les dues següents són decasíl·labs estramps, sense rima, amb accent a la quarta síl·laba, excepte el segon vers d'aquesta primera estrofa, tot i la reconstrucció de la conjunció (amb pausa) inicial, que el té desplaçat a la tercera síl·laba.

¹⁴⁸ nada: enteneu 'nascuda'.

¹⁴⁹ pesar: enteneu 'examinar'.

¹⁵⁰ Làhtesis: enteneu 'Làquesis', una de les parques.

ab ella les liberals¹⁵¹ qui, usat lo contrari del que usat havia, darien clamor¹⁵² de la sua cubdícia, ab lo mateix stil seguí semblants paraules:

—Ab tu vendran en juý a comparèxer
la liberal filla del rey Hoetes¹⁵³,
5 y la gentil Cilla¹⁵⁴, filla de Niso¹⁵⁵,
qui, per fer richs los que més stimaven,
no han dubtat buydar los reyls còffrens
{113v} e donar mort a germà y a pare.
E ab clamor de ta negra cubdícia,
10 ffaran palès ton crim abominable.

No dexà Àntropos, la tercera de les germanes dites, lo compàs de les altres, denunciant com, en juý condempnada, restarien per eterna memòria al peu de la scala la pedra de son nom e'l record de sos actes:

—Crexerà'l foch de la tua gran ira,
15 quant te veuràs en lo juý condempnada;
e trasformat ton cors en negra rocha,
rastarà baix, al peu de la scala,
per no haver entrat per dreta senda
en la gran cort hon té Venus lo ceptra.
20 E dirà'l mot, scrit sobre la pedra¹⁵⁶:
«Perquè vené ab preu ço que'l grat compra».

[17] Volia replicar al dir de les tres Nimphes quant viu ensemps aquelles ab lo qui les guiave lunyades de sa vista, e, tirada del fat, que fugir no podia, entrà dins lo gran prat qui m'havia portat {114r} en la torre de Venus d'on
25 mirave tals coses. La terra hon posave los peus restave secha, sens més criar erba ni suau flor, los murtrés li alsaven les branques si les mans alargave a pendre de lurs brots, les roses se cloïen si los girave l'ull a mirar-ne alguna, e los coloms ab gran remor de ales giraven de sa vista com de algun cassador¹⁵⁷.

2 paraules] Secunda sententia. Secundam sententiam Lathesis dea fatalis in hunc modum pronunciat *marg. X* || 14 Crexerà'l] Tertia sententia. [...]opos altera [...] [...pis (amb una titlla damunt) sub his [...]s promulgat [...] diffinitivam [...]entenciam *marg. X* || 18 entrat] entrat. Amb una d sobreescrita damunt la primera t en *X* || 23 podia] nodia. Amb la p sobreescrita damunt la n en *X*.

¹⁵¹ *liberals*: enteneu 'generoses'.

¹⁵² *darien clamor*: enteneu 'presentarien una denúncia o queixa'.

¹⁵³ *Hoetes*: enteneu 'Eeta', rei de la Còlquida i pare de Medea. Medea és considerada 'liberal' perquè ajuda Jàson a prendre el velló d'or (*Met.* VII.1 i ss.).

¹⁵⁴ *Cilla*: enteneu 'Escilla', filla de Nisus, a qui va traicionar per amor a Minos (*Met.* VIII.1 i ss.).

¹⁵⁵ *Niso*: enteneu 'Nisus', pare d'Escilla.

¹⁵⁶ *E dirà'l mot, scrit sobre la pedra*: la crítica (Pellissa 2016 : 220) ha vist en aquest epitafi una relació amb *La sepultura* de Corella: 'e dirà el mot, escrit sobre verds lliris' (1973: 53).

¹⁵⁷ *La terra hon posave los peus ... com de algun cassador*: el jardí de Venus del principi s'ha transformat en un infern d'amor, representació de l'espai al·legòric que ara ocupa la dama. En aquest punt se surt de la trama mitològica de l'espill i la transformació de Dyana se situa en l'espai de Venus, esfera més propera a la realitat del narrador que l'espill. Així, anem sortint cap a la realitat, i aquí passem de la fabulació a l'al·legorització, cosa que reforça la intenció d'*exemplum* de la *Faula*, perquè el càstig se situa en un espai més proper a la realitat, i permet ser al·legoritzat i adreçat a totes les dames. La descripció remet a l'episodi de les *Transformacions* on es descriu el pas de l'Enveja per la terra (TF II.8): 'E és tan gran la força del seu verí, que tots los verdejants camps per qui passave restaven sechs, ab son alè contaminant regnes, ciutats e pobles.' Com indica Pellissa (2016: 159 i ss.), la desolació del paisatge simbolitza el conflicte de l'enamorat projectat al·legòricament, sobretot si la trama es relaciona amb fets passats del narrador. En aquest sentit, noteu que la *Faula* esdevé una nova narració ('sots fictió' = més real) del passat del protagonista-narrador.

E si no stigués tant fora de bon juý, ab açò poguera clar conèixer com per ira de Venus los arbres y les flors, ab los ocells conegrats a aquella, la tenien en oy. Mes ab los ulls segats seguia lo camí de la trista ventura, e no guiats dels signes los seus passos, errats guiàran son camí fins en lo primer pati¹⁵⁸ de
 5 aquella gran torre, qui és nomenat «Oci», a hon, per no saber lo camí de la sala ni ésser may passada per aquells nou grahons, qui són dret camí d'escusar les erras que fem sobrats de amor, stave passejant per lo clos de aquell, sens saber a hon era, ni rasselave del seu mal tant veý, quant arribà Cupido ab veus de molt gran cuyta, sollicitant la mare per axir a cloure lo procés de aquella
 10 acusada y hoyr les clamors que Medea y Cilla volien proposar contra la sua vida.

[18] Hisqué la noble reyna, per complaure lo fill, fins al cap de la scala, e tots seguint a ella per veure què faria. Medea a la dreta {114v} e Cilla a la squerra, ab la ficta¹⁵⁹ Dyana al mig, se presentaren al peu de la scala; e hoy la
 15 primera comensar en tal forma:

—Aquesta, presumint, ha comesa tal erra que, desdenyant les armes de Cupido, ha abrassat les riqueses de Plutó¹⁶⁰ y no ha conegut, la folla, la parada¹⁶¹ de quin loch li venia ni ha pensat que és honcle¹⁶² del ffill vostre lo déu de les riqueses y que és tantbé sotmès al poder del seu arch, però bé u
 20 sentí Ceres quant li furtà Prosèrpina. Simulada! Ypòcrita! Maleyta sies tu de quantes per amor han may sentida pena! O, pública infàmia del femenil stat! Ja no fosses tu nada per fer-nos tal vergonya, que la tua avarícia passa la de Eurifile¹⁶³, muller de Amphiaraho¹⁶⁴, qui, per haver lo collar de Herimona¹⁶⁵, que tenia Argia¹⁶⁶, descobrí son marit e procurà¹⁶⁷, per hon morí en lo citi de
 25 Tibas¹⁶⁸, car aquella mès a sort la vida del marit per haver una joya tenguda en gran preu, y tu en cert has morta la fama per qui dura eternalment la vida, per nombre de diners qui als ulls no s'amostren. Yo só tenguda en lo món per cruel per haver dade mort a mon petit germà y robat a mon pare, mes en la cort de Venus se fa de mi gran festa, d'on tu ést bendejada y del món avorrida
 30 per la tua cubdícia. {115r} Resta, confusió de quantes serquen honra, ací en aquest pati, hon may no se'n troba¹⁶⁹, e tots quants entraran, impropertant-te diguen la següent latenia: “Maleyta sies tu de les xiques infantès, pus que per ton exemple a mal són convidades! Maleyta de les vèrgens, perquè hun temps

4 passos] passos ~~guiera~~. Amb una titlla damunt la segona a ratllada X || 13 dreta] dret[.]. Els claudàtors indiquen un tall en el foli X || 18 ffill] ffill. Amb la primera f sobreescrita damunt una u en X.

¹⁵⁸ *primer pati*: enteneu ‘entrada gran d’una casa, en la planta baixa, encara que no estigui descoberta’ (DCVB, s.v. *pati* 3b). A les *Transformacions* hi ha la mateixa expressió (‘lo primer pati’, TF V.3), traducció de Bonsignori ‘el suo portico’ (2001: 268), potser més proper al llatí ‘primas aedes’ (‘la primera habitació de la casa, el llindar’, *Met.* V.284). L’accepció és la mateixa a la *Faula* i a les *Transformacions*.

¹⁵⁹ *ficta*: enteneu ‘fingidora’.

¹⁶⁰ *ha abrassat les riqueses de Plutó*: referència que remet a la història de Plutó i Prosèrpina de les *Transformacions* (TF V.5).

¹⁶¹ *parada*: enteneu ‘col·locació, en la caça, de tot allò necessari’, és a dir, ‘parany’.

¹⁶² *que és honcle*: Neptú és germà de Venus i oncle de Cupido.

¹⁶³ *Eurifile*: enteneu ‘Erifile’, muller d’Amfiarau, de qui va ordir la mort, rebent a canvi el collaret d’Harmònia de part de Polinices. Originàriament el collaret pertanyia a Argia, esposa de Polinices.

¹⁶⁴ *Amphiaraho*: enteneu ‘Amfiarau’, endeví d’Argos, un dels set que van atacar Tebes.

¹⁶⁵ *Herimona*: enteneu ‘Harmònia’, deessa de la concòrdia, el seu collaret portava mala sort a qui el deixava.

¹⁶⁶ *Argia*: esposa de Polinices. Vegeu nota anterior *Eurifile*.

¹⁶⁷ *descobrí son marit e procurà*: llegiu ‘descobrí e procurà son marit’.

¹⁶⁸ *Tibas*: enteneu ‘Teves’, ciutat de Beòcia, pàtria de Polinices.

¹⁶⁹ *Resta, confusió ... hon may no se’n troba*: el passatge ‘hon may no se’n troba’ és referit a l’honra.

ab àbit simulat has tachat llur collegi! Maleyta de casades, torbant a sos marits! Maleyta de les viudes, usurpant los delits que són més propis d'elles! Maleyta de les monges, qui a Déu bé servèxan, perquè has servit infern! Maleyta de aquelles qui amen en públich, perquè has pervertit l'orde de les festes! Maleyta de les altres, qui usen la cautela per a salvar la honra, perquè la has usada per procurar diners!»

[19] E tals rehons acabava Medea, quant Cilla¹⁷⁰ comensà:

—Què puch més dir de aquesta maleyta de l'ample cel, qui liberal dispensa per ús dels vius les fruytes de la terra, ni què's pot més ajustar a sa pena? Yo fiu més que Medea, tant com és més donar mort a son pare a subjugar a l'inimich la pàtria, que, fugint de aquella, matar lo xich germà. E tot açò gosí empesa per lo grat que tania de Minos. E per ço, alta reyna, més que ella avensada me trobe en vostre cort, hon per lo loch que y tinch, vos demane en gràcia {115v} que, refermant tot quant ha dit Medea, rest transformat en rocha negra lo cors de la avariciosa, com fou lo de Aglaures¹⁷¹ per obra de Mercuri, pus que les dos, tenint un concorde parer, ans delliberaren acceptar los diners que admetre los prechs dels apassionats.

[20] E ja per obra de Cupido, ans de semblants rehons, se éran apartades de l'ànimo de Venus pietat e clemència, e per ço la rigor de la pura justícia condempnà la acusada de haver star al peu de la scala, transformada en rocha negra per testimoni de la sua malícia. E com volgués Dyana, indignada de hoyr tals rehons, a què de gran senyora no volgué may respondre, tornar-se'n per lo loch per hon era venguda, no's pogué moure, perquè les parts del seu cors, que ans movia a son pler, eren fetes immobles, e les junctures dels jenols, endurides, no seguien en res lo moviment dels peus, ans lo fret que en les ungles mostrà el primer senyal se era tant stès que descolorides apparien les venes, perduda la lur sanch, de manera que, a poch a poch, la fredor y durícia tota la ocuparen, tancant a sos frets polsos camí de més polsar ni dar senyal de vida. No volgué may {116r} parlar, ne com hagués volgut tenia ja camí per a traure la veu. Ja era tota rocha, e no blancha, que lo verí que en son cor se era tant tancat, scampant-se deffora, la havia feta negra¹⁷². E perquè no

2 Maleyta] maley[...]. Els claudàtors indiquen un tall en el foli X || 9 ús] us. Amb la s sobreescrita damunt d'una o en X || 16 dos] dos X.

¹⁷⁰ Cilla: enteneu 'Escilla', filla de Nisus, a qui va traicionar per amor de Minos (*Met.* VIII.1 i ss.).

¹⁷¹ Aglaures: llegiu 'Aglauros', filla de Cècrops, convertida en pedra (*Met.* II.708 i ss.). Tant Aglauros com Dyana són castigades per barrejar amor i diners. En relació al càstig final de la protagonista, hi ha una recreació de l'episodi d'Aglauros de *Les metamorfosis* (Riquer 1964: III.252-253; Torró 1994: 231), però en comparació amb Ovidi Alegre hi introdueix la figura de Neptuno, reelaborant el mite amb molta llibertat, cosa que resulta en una tècnica literària força innovadora, molt més que la reelaboració del mite que fa Corella (Torró 1994: 231 i 233).

¹⁷² negra: el verí de l'Enveja i el cor de Plutó són negres; com s'ha comentat a la nota anterior, el passatge remet a la transformació d'Aglauros en roca negra pel seu propi verí (TF II.8): 'E ab la verga sua tocant les portes de la cambra tancades, ubertes se mostraren; e, volent-se levar Aglaures per tancar-les, no pogué moure's, perquè totes les parts de son cors, que primer asseguda movia, per soberch pes immobles éran fetes. E, treballant en va, ja les junctures de sos genolls se éran endurides e lo fret per les ungles se estenia, descolorides apparien les venes, perduda la lur sanch. E axí com la secreta malaltia tots los membres consuma, la durícia e fredor a poch a poch tota la ocupaven, tancant a sos polsos camí d'espigar. No volgué esforçar-se en res dir, ni, si parlar hagués volgut, tenia camí per a traure la veu. Ja tota era roca, e no blanca, perquè lo verí de sa pensa l'avía feta negra'. Aglauros és convertida en roca negra per no donar-se a l'amor, com succeeix amb el cor negre de Plutó a la història del rapte de Prosèrpina, on té aquest color per ser insensible a l'amor, com es llegeix a les *Transformacions*: 'Acabava la mare [=Venus] tals raons, quant lo fill [=Cupido], obeint a consell, fêu uberta la aljava; entre nombre de mil trià una sageta, la pus aguda y qui més dret al senyal se guiava, y, collant lo fort arch, ab aquella ferí lo negre cor de Plutó' (TF V.5).

manchàs alguna part del dir de les tres fades, hun títol novament sculptit de mostra de gòtigas¹⁷³, per l'orla de aquella nova pedra, a hon tots quants entraven legían tals paraules: «Perquè vené ab preu ço que'l grat compra», denunciant a tots la causa de son mal.

- 5 [21] E acabat la susdita letania que ordenà Medea isquí de aquella cort, molt refermat en lo primer propòsit de no tornar hich¹⁷⁴ pus, per tants desordes¹⁷⁵ com havia vists.

FFINIS.

{116v}

5 acabat] acabat X, Bulbena, Miquel, Pellissa : acabada Pacheco.

¹⁷³ *gòtigas*: enteneu 'lletres gòtiques'.

¹⁷⁴ *no tornar hich*: el protagonista no vol tornar a apropar-se a la cort de Venus (vegeu-ne els motius a la *Introducció-davant*). A *Lo despropiamment d'amor* de Llull trobem un final semblant, ja que el protagonista deixa de ser soldat d'amor.

¹⁷⁵ *tants desordes*: la fabulació ha trasbalsat el narrador, perquè hi ha vist els desordres d'amor i s'ha adonat de la seva naturalesa injusta. L'amor, per una banda, i l'actitud de la dama, de l'altra, són un desori, on l'enamorat, a causa de la confusió, mai assolirà la comprensió dels seus sentiments, tampoc dins la sala del consell de Venus. L'amonestació final del narrador és que els enamorats abandonaran l'amor honest i deixaran de seguir aquelles dames que actuen com Dyana.

SERMÓ DE AMOR

Tractat amorós de tipus paròdic en dues parts. La primera tracta sobre la naturalesa de l'amor, incloent una exegesi mitogràfica dels atributs de Cupido, que conté el mateix text que trobem a les *Allegories* (AL I.8) i que prové de la *Genealogia* de Boccaccio (IX.4.6-10). La segona ofereix set consells d'amor de tipus ovidià per als homes que volen ser amants famosos i correspostos. L'obra respon a l'estructura retòrica *expositio-probatio* dels tractats escolàstics (Quer 1988: 32 i 41): (a) *thema* o cita d'una autoritat inicial (SE 1), en aquest cas un fragment del *De Officiis* de Ciceró (I.4.12) que condensa el tema del sermó; (b) *prothema* o introducció (SE 1), que inclou la traducció del *thema* i una invocació a la natura, mare nutrícia, substituïda de la Verge Maria (Càtedra 1989: 165); (c) *divisio* o organització de l'assumpte en els dos punts mencionats (SE 2); i (d) *argumentatio*, en dues parts segons els dos punts de la *divisio* (SE 3-9 i SE 10-12, respectivament). A l'inici de l'*argumentatio*, però, s'introdueix una *quaestio* sobre si és l'home o la dona qui té més apetit concupiscible, desviant la *quaestio* del *thema* ciceronià, que era comparar l'amor dels éssers humans al dels animals. La *conclusio* d'aquesta qüestió és que les dones tenen més apetit que els homes, seguint la tendència misògina present en obres sentimentals del període, també en clau mitològica, ja que la disputa té un eco del mite de Tirèsiades, que va haver de resoldre la mateixa qüestió a petició de Júpiter i Juno, episodi burlesc que es troba a *Les metamorfosis* (IV.320-39). El *Sermó* conclou que les dones requeririen els homes tant com aquests a aquelles si no fos per la vergonya femenina, identificada aquí com la raó última dels problemes d'amor dels enamorats. Aquesta desviació de la *quaestio* inicial centra l'*argumentatio* en els dos sexes, exposant les mateixes teories sobre l'amor o la vergonya femenina que trobem al *Rehonament* i a la *Requesta*, però des d'un punt de vista paròdic.

Segons la cosmovisió medieval, l'ànima humana té les facultats vegetativa, sensitiva i imaginativa comunes amb els animals. De la vegetativa sorgeix l'instint de reproducció ('affecció', SE 1). Els éssers humans, a diferència dels animals, tenen, a més, la facultat intel·lectiva o ànima racional, que comprèn la raó. La voluntat oscil·la entre l'ànima racional i l'animal. Atès que la finalitat de la intel·lectiva és la unió amb Déu, aquesta només s'assoleix, en l'amor, si la voluntat i la raó van alhora, perquè de la raó en surt l'amor pur cap a Déu. En les relacions humanes aquest amor és anomenat honest. La problemàtica humana, en tant que ésser mixt, animal i àngel alhora, rau en el lliure albir i en la voluntat, com trobem en el *Rehonament*, que ha d'elegir entre l'amor de la raó i el de l'instint de reproducció (SE 4). En aquesta elecció la facultat sensitiva mira d'afalagar la voluntat ('procheint e persuadint', SE 4), i, si ho aconsegueix, l'instint ocupa el lloc de la raó i la voluntat segueix els instints, tipus d'amor que rep el mateix nom que la reproducció animal ('affecció', SE 5). Per contra, si la voluntat segueix la raó, els instints li resten subordinats (SE 4). Aquest primer punt de l'*argumentatio* serveix per distingir amor honest i deshonest, tal com es troba en altres obres d'Alegre. En última instància, l'argumentari remet a la *Summa* tomista, de gran divulgació: «Alius autem est appetitus consequens apprehensionem ipsius appetentis, sed ex necessitate, non ex iudicio libero. Et talis est appetitus sensitivus in brutis, qui tamen in hominibus aliquid libertatis participat, in quantum obedit rationi. (2) Alius autem est appetitus consequens apprehensionem appetentis secundum liberum iudicium. Et talis est appetitus rationalis sive intellectivus, qui dicitur voluntas» (ST, II.1 q 26 a 1co). En el fons, aquest primer punt posa èmfasi en la problemàtica de l'amor cortès, atesa la força de l'amor natural, com s'ha dit també en les dones, i el caràcter repressiu de la vergonya.

D'aquesta manera, en el *Sermó* es relaciona l'amor animal amb el racional, i per això la crítica hi ha vist una defensa de l'amor natural dins l'àmbit cortès, en l'estela de la segona part del *Roman de la Rose* (Càtedra 1989: 165). Però l'estructura de l'obra, que remet als sermons de l'*Ars praedicandi*, dona al text el caràcter de paròdia. Encara en el primer punt de l'*argumentatio*, Alegre ('laico predicador', Càtedra 1989: 165), introdueix les autoritats, segons l'estructura pròpia dels sermons, per bé que no eclesiàstiques, sinó fonamentalment Petrarca, Boccaccio i Ovidi. La introducció d'aquestes autoritats expliquen l'exegesi mitogràfica que segueix sobre els cinc atributs de Cupido: (i) no pot amagar-se, cosa que mostra Cupido anant nu i amb els cavalls blancs; (ii) turmenta amb un desig desmesurat, com indica el carro de foc del déu; (iii) és cruel en senyorejar, segons volen l'arc i les sagetes de Cupido; (iv) té poca discreció, perquè és un infant; i (v) és mudable, com mostren les ales de mil colors del déu. Després d'aquesta al·legorització, segueixen explicacions de tipus astrològic, en relació a la influència amorosa dels planetes Venus i Mart.

En el segon punt de l'*argumentatio*, més breu que el primer, Alegre dona consells d'amor per ser un amant famós i correspost: (i) demostrar l'enamorament sense dir-ho ('mentis accencio', SE 11), (ii) dir manifestament l'amor que se sent ('vocis prolacio', SE 11), (iii) lloar les dones ('laudum acumulacio', SE 11), (iv) visitar-les sovint ('perseverans visitacio', SE 11), (v) fer-los regals amb assiduïtat ('donorum frequentacio', SE 11), (vi) honorar-les ('honoris exhibicio', SE 11) i (vii) defensar el seu bon nom ('earum fame continua deffencio', SE 11).

Aquests consells tenen per objectiu desarmar la vergonya de la dama, recordem-ho, l'únic punt que impedeix a la dona gaudir de l'amor tant com a l'home.

El *Sermó de amor*, doncs, no és un sermó eclesiàstic, sinó que s'insereix completament en les teories de la literatura *de amore*, en la qual una de les majors preocupacions inicials són les dames hipòcrites i falses que fingeixen l'amor, com testimonia l'obra de Chrétien de Troyes (Càtedra 1989) o la pròpia *Faula* d'Alegre. El *Sermó* es clou assegurant que, si se segueixen aquests consells, s'obtindrà el plaer de qualsevol dama i s'esdevindrà un amant famós després de la mort. La força paròdica del *Sermó* rau en el fet que l'exposició subverteix el gènere de l'*ars praedicandi*, gènere comú entre gent d'església. El text presenta un joc dialèctic de claus i desenvolupament universitaris i propi dels predicadors, però amb una forta subversió (Càtedra 1989: 169-172). Per això els consells de l'*ars amandi* de la segona part substitueixen els habituals de l'*ars praedicandi* (Càtedra 1989: ibíd.), el *thema* ciceronià sobre l'amor animal queda justificat, ja en el *prothema*, amb la famosa cita del *Gènesi* (2,24), i les autoritats són fonamentalment en vulgar i cortesanes, i no eclesiàstiques, tot i que aquestes cites amoroses no són infreqüents en la predicació italiana del seu temps (Càtedra 1989: ibíd.). La utilització conscientment ambigua dels patrons dels sermons reforça el caràcter burlesc del text. Així, la primera part emplaça la dona com a objecte de desig, assolible si se sap esquivar la seva vergonya, i la segona part dona els consells per esquivar aquest impediment. En aquest sentit hi ha en el text una clara misogínia, també comuna dels sermons de predicadors. Per últim, atès que els consells no fan referència al matrimoni, ans al contrari, hi ha també una paròdia dels sermons *de nuptiis*, defensant l'amor amb arguments naturals i aristotèlics, i no institucionals ni sacramentals (ibíd.). En resum, s'infereix del *Sermó* la necessitat de mantenir un servei amorós fora del matrimoni, condemnat pels predicadors. Alegre construeix un contra-sermó, tot ell una paròdia. En català hi ha els sermons de Metge, i en castellà hi ha el *Sermón de amores* de Diego de San Pedro. Tant Quer (1988: ap. I, 4) com Càtedra (1989: 166) relacionen el *Sermó* amb l'argument misogin del *Maldezir de Mujeres* de Torroella (2011: II.101). El recurs a Ovidi en els consells per curar o obtenir l'amor és freqüent, i el trobem, per exemple, a la *Lletra per consolació de la mort de mossèn Martín de Ansa*, on Torroella consola la vidua Maria López de Biu amb uns *remedia amoris* que mesclen la 'teràpèutica amorosa d'ascendència ovidiana i la tradició lírica, amb records precisos d'Ausiàs March i, segurament, d'Ovidi' (Rodríguez Risquete 2011, II, 155).

L'estructura del *Sermó* es relaciona amb la de la *Resposta de Pere Torroella a una demanda de Francesc Ferrer sobre el grat* (recordem que al *Sermó* Alegre cita Torroella), on Torroella teoritza sobre el grat i després introdueix una sèrie de *remedia amoris*. A més d'aquesta estructura general, que Alegre naturalment adapta a les convencions d'un sermó, al text de Torroella hi trobem la cita bíblica Gn 2,24 que apareix en el *Sermó* per descriure, des d'un punt de vista cristià, el determinisme de l'amor com a força humana reproductiva:

Algunes voltes ab consell de l'appetit sensitiu, altres de l'intellectiu, qu'és la rahó, e açò és en quant la calitat de les coses e la inclinació del recebent. [...] E per ço dix Aquel qui sol és veritat e saviesse: «Per aquesta leixarà l'ome pare he mare, he seguint aquella se faran duas una mateixa persona» (*Resposta*, 2011: II.227): E en açò hun natural appetit nos aporta, de tant sfors que Déu, perlant d'aquesta afecció per boca de Moysès (*Genesis*, capítol III), dix: «*Propterea relinquet homo patrem et matrem*».

Torroella tradueix al català el passatge bíblic, efectivament força difós, però hi ha més relacions. El lliure albir depèn de la voluntat, que es veu condicionada per la facultat sensitiva, que intenta persuadir-la, disputa entre la sensitiva i la raó que en els dos textos té formulacions semblants:

Se fa major lo grat, d'entre-bdues les parts [=facultat sensitiva i raó] procehint; del qual escassament ha fet juy l'enteniment, que la voluntat va presta en amar aquell (*Resposta*, 2001: II.227): [la facultat sensitiva] procehint e persuadint, e l'altre, seguint e obeynt [a la raó] (SE 4).

Fixem-nos que la mateixa idea es troba també en Romeu Lluïl, en una formulació molt més propera al text d'Alegre, amb el qual podríem veure-hi alguna relació, especialment per la relació personal que coneixem entre Alegre, Torroella i Lluïl:

Comuna opinió és, no solament dels naturals mes encara dels teòlechs doctors, que tota racional e humana creatura en la creació sua és inclinada a certa natural inclinació, la qual més que tota altre en ella domina, e a sseguir e obheir és voluntàriament forçada (Lluïl: *Lo despropiamet d'amor*, 1996: 211).

Cal tenir en compte que aquests tres autors, i altres del període, usaven un mateix estil de prosa i expressions compartides (vegeu apartat sobre fraseologismes a la *Introducció*), però en relació a la *Resposta* de Torroella, hi ha més paral·lismes estructurals entre aquesta obra i el *Sermó*. Així, després d'aquesta introducció al funcionament dels primers estadis de l'enamorament, Torroella descriu com el grat inicial, si és excessiu, es transforma en furor, no en amor. El *Sermó* segueix una estructura semblant, però Alegre emplaça el furor com un dels mals, juntament amb les esperances falses o els enganys, tot col·locant la mort en el lloc que en Torroella ocupava el furor. Així, en Alegre el grat, si no s'atura ni té retorn, desemboca en la mort de l'enamorat. Tant Alegre com Torroella construeixen aquest punt a partir de passatges del *Triumphus Cupidinis* de Petrarca:

Aquest amor ab consells de vans pensaments, de folles opinions, de leugeras crehenças, sens algun fre, desapoderadament corrent, segueix, requer e brama la desigada fi. Dóna stremes passions, car los sentiments del cos vexen ab pus agut punyment que los de l'ànima [...] La qual, [...] no amor, mas

pròpiament furor deu ésser nomenada (*Resposta*, 2001: II.228) : Quant sovint falces speranses, anujoses sospites, tristes absències, cautelosa gelosia, ància de perdre e desig de attènyer ambulen la vida del fael enamorat! Totes coses creu e a ninguna dóna fe. Totes les dupta e ninguna li par imposible. Ffinalment, lo aporta amor en punt qu'é[s] deseparat de tot pler, acompanyat sinó de errós, de falsos somnis e ymages de mort, de folles speranses y falses opinions, de danyosos ganys e útils dans, de cansat repòs e de reposat affany, de clara desonor y amagada glòria, de perversa lealtat y fels engans, de sollicita furor y rehó pererosa, de manera que la tal vida mèritament nom de mort se percassa.¹

A continuació Torroella, com fa Alegre al *Sermó* a partir de les *Allegories*, fa una explicació astrològica del grat:

Altres vegades se pren aquest grat per conformitat de qualitats encontrades, car vós sabeu los elements, planetes et signes ordénan gran part sobre la procreació humana, e segons l'orde del vogi qu'en los cels se conserva, prenen en l'organitzar los humanals cossos certes inclinacions, complexions e qualitats qui, per los punts dels naximents o procreacions donant consamblança a las cosas criadas, càusan entre les persones atractibles conformitats (*Resposta*, 2001: II.228)

En aquest punt Alegre introdueix l'exegesi sobre els atributs de Cupido, no present en Torroella, i també alguns elements que donen al seu text un caràcter més proper a un sermó. Després, tant Torroella com Alegre exposen els consells d'amor: Torroella llista els remeis per evitar el domini de l'apetit sensitiu; Alegre, en canvi, dóna estratègies per al bon amador. Aquests consells acaben de manera paral·lela, amb la victòria i fama de l'enamorat, com s'exposa en ambdues obres:

Són opinions que tanta part poria de semblants ajudes aver l'enamorat qu'en qualsevulla temps restaria vencedor (*Resposta*, 2001: II.229) : E axí, seguint aquestos consells y ab sencera intenció continuant los mencionats serveys, no dupteu, enamorats, que en aquest món d'elles haureu plasent satisfacció, y après la mort, per molts segles, immortal fama conservarà lo vostre nom (SE 12).

En resum, Alegre bé va poder tenir en ment la *Resposta* de Torroella, i potser escriví el *Sermó* com a rèplica a aquell text, especialment si tenim en compte que Torroella apareix al *Sermó* com una autoritat ('magnífich mossèn Torroella'), al costat del *Gènesi*, Petrarca o d'Aristòtil.

Algun passatge del *Sermó*, com la defensa inicial de l'amor natural, encara es pot relacionar amb al *Sermón de amores* de Francesc Moner, on trobem formulacions semblants a les del *Sermó*:

Natura, a fin que recrezca | las obras de quien es sierva natural, | no dexa el hombre peresca, | en el fijo le conserva. | Por lo qual | pedernal quiere la yesca (vv. 29-35, *Sermón de amores*, ap. 2001: II.211).

Testimonis:

X = Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 151 (*Jardinet d'orats*), ff. 117r – 122v.

BC = Biblioteca de Catalunya, incunable 11-VII-16 (per als paràgrafs 6, 7, 8 i 9), ff. 157d – 154bisa.

Edicions:

Bulbena (inèdita)², Quer 1988 i Càtedra 1989.

¹ La part central del passatge adapta els versos del *Triumphus Cupidinis* (1957: IV.139-48): 'Errori e sogni et imagini smorte | eran d'intorno a l'arco triunfale, | e false opinïoni in su le porte, | e lubrico sperar su per le scale, | e dannoso guadagno, ed util danno, | e gradi ove più scende chi più sale; | stanco riposo e riposato affanno, | chiaro disnore e gloria oscura e nigra, | perfida lealtate e fido inganno, | sollicito furor e ragion pigra'. El furor és sol·licit i la raó pererosa perquè el primer ataca i la segona, indolent, permet que el furor governi.

² Es tracta de la transcripció d'Antoni Bulbena per a publicar el *Jardinet d'orats* que mai va veure la llum. Fem servir aquesta transcripció inèdita de manera auxiliar, per contrastar la solució que Bulbena llegeix, que anotem a l'aparat. La transcripció es troba en uns fulls manuscrits conservats a la Biblioteca de Catalunya amb el nom de 'Jardinet de Orats a publicar' (Bul. 115. Ms. 2130/5). Vegeu Torró 1996: 267.

{117r} SERMÓ DE AMOR, SCRIT PER MANAMENT DEL REY DON JOAN¹, DE IMMORTAL RECORD, PER FFRANCESCH ALEGRE

«*Communis omnium animantium est coniunctionis appetitus procreandi causa et quedam cura eorum, que procreata sunt*» (*Primo Officiorum*)

- 5 [1] Natura discreta², Senyor molt excellent, ab degut orde ordena les coses necessàries y proveïx a les contingents³, que, si a sos actes contemplam, veurem tota és ordenada a endreça no sols del viure natural nostre, mes de ben viure, per qui lo sobrenatural y sens fi⁴ se aconsegueix. Y entre les altres coses a què per conservació de nostre ésser ha provehit, veent, segons és
10 determenada sentència del philòsof⁵, «*quod per unum generatur, aliud corrumpitur*» e que no podem nostre ésser eternalment durar⁶, ha volgut per lo camí de generació dar repar al dan que sens ella nos seguiria e que per ella conservem nostre ésser en spècia per successiva generació⁷. E en açò hun natural appetit nos aporta, de tant sfors que Déu, perlant d'aquesta affecció per

1 SERMÓ] ~~sermo~~. Amb platica a la interlínia X || 2 RECORD] memori ante corr. X || 3 coniunctionis] compunctionis X : corr. Quer, Cátedra || 11 nostre] nostre X, Bulbena : [en] nostre Quer, Cátedra.

¹ rei don Joan: es tracta de Joan II de Catalunya-Aragó (1398-1479). Com indica Cátedra (1989: 164), el *Sermó de amor* és el més antic d'aquest tipus conservat i cal contextualitzar-lo dins l'activa vida cortesana i cultural dels Trastàmara. Per l'aparició de Pere Torroella com a 'magnífich', el *Sermó* ha estat datat entre la mort del príncep de Viana (1461), fill i enemic de Joan II, i la mort d'aquest darrer el 1479 (Quer 1988: 31-32). Resulta però versemblant acotar aquesta data a partir de 1472, a la fi de la guerra civil (1462-72). Torroella, antic criat del Príncep de Viana, va posicionar-se contra el rei durant la guerra, però el 1463, abans d'acabar el conflicte, va rebre l'indult del rei (Torroella 2011: I.72-73). Vegeu *Introducció*.

² Natura discreta: compareu l'inici amb el del sermó que hi ha dins de la *Misa de amor* de Moner: 'Natura, a fin que recrezca | las obras de quien es sierva | natural, | no dexa el hombre peresca, | en el fijo le conserva' (ap. Cátedra 1989: 174). El *thema* d'ambdós sermons és el mateix: la potència de la natura en l'acte d'engendrar i la preservació de l'espècie com a causa de l'amor. El sintagma 'natura discreta' també apareix en un afegit d'Alegre a les *Transformacions*, en el mite de les edats (TF I.3): 'Ne sol los deguts aliments a la terra demanàvan, mas aquella cavant descobrien les riqueses, causa de tants mals, les quals {4c} natura discreta havia amagades en lochs vehints a l'infern'.

³ contingents: enteneu 'no necessàries'; les 'coses necessàries' per a la vida són requerides per les facultats vegetativa (moviment, reproducció i nutrició) i sensitiva (passió, emoció, sensualitat). Les coses contingents o no necessàries són les que demana seguir la intel·lectiva. Com s'ha comentat, l'objectiu de la intel·lectiva és la unió amb Déu i el bé. S'exposa, doncs, una moral d'origen tomista, divulgada entre els escriptors del període. Vegeu Rodríguez Risquete (2011: I.79).

⁴ lo sobrenatural y sens fi: la intel·lectiva, tendint al bé moral ('ben viure', SE 1), s'apropa a Déu, de la mateixa manera que les altres dues facultats de l'ànima procuren el 'viure natural' (SE 1), comú a homes i animals. A la cita del *thema* Ciceró tracta les diferències morals entre homes i bèsties. La natura, doncs, disposa el món ordenadament. Segons el lliure albir cristià, la responsabilitat moral de l'home és conèixer Déu, apartant les facultats 'inferiors' de l'ànima, perquè seguir-les representa un error en la tria, això és, un pecat.

⁵ determenada sentència del philòsof: referència al *De generatione et corruptione* (I.1) d'Aristòtil. La defensa de l'amor carnal també es troba en el famós 'Como dize Aristoteles' del *Libro del buen amor*, on l'Arcipreste de Hita defensa la concupiscència. Aquesta sentència apareix també a les *Allegories*: 'que per aquell camí que per corrupció de un se segueix generació d'altre' (AL VIII.8) i 'E primer Aristòtil en lo segon *De anima*, parlant de la intel·lectiva per comparació de les altres ha dit: «*Separatur autem hoc ab hoc tanquam perpetuum a corruptibili*»' (AL XV.2).

⁶ durar: enteneu 'continuar, prosseguir quelcom', antic verb transitiu (DCVB, s.v. 3).

⁷ conservem nostre ésser en spècia per successiva generació: presentació naturalista de l'amor, com planteja Quer (1988: 41): 'no vol dir això que Francesc Alegre està oblidant la visió de l'amor sentimental, més racional, i l'està reduint a l'impuls més visceral, més sensual?'.

boca de Moysès (*Genesis, capítol III*⁸), dix: «*Propterea relinquet homo patrem et matrem*». E açò ha volgut dir aquella font de eloqüència en lo primer *Dels* {117v} *Officis* ab les paraules del tema dient «*Communis omnium animantium, etc.*» («a tots los animals és hun comú appetit de procrear e una special cura de les coses procreades»).

De ací, ab les forses de natura, se cria y nodreix lo amor. Per hon, mogut a desig de explicar ab ma dèbil lengua les forces grans de aquesta natura creadora de amor, a qui millor puch demanar ajuda que a ella, de qui parlar entench? Per què ab clara veu li dic de tal manera:

—*Alma parens, dirige linguam mentemque trementem ressonne, ut digne valeam laudes attingere tuas, que regas infinita secula. Amen*⁹.

«*Communis omnium animantium est coniunctionis appetitus procreandi causa et quedam cura eorum, que procreata sunt*» (*loco ubi supra*)

[2] Per ben testar, invictíssim Senyor, lo que al pler de vostre Altesa satisfà, en lo dit de l'orador notarà vostre excel·lència dos punts¹⁰. Lo primer serà hun natural appetit¹¹ en nosaltres, per qui lo stimar és lo acost de aquelles, immediat descanç de nostre vida (*quia communis, etc.*). Lo segon serà una singular cura de servir-les (*quia et quedam cura, etc.*).

[3] E per ara, dextant de parlar del comun appetit¹² qui als animals sensibles aporta a tal acte, vejам lo que ha sguard als racionals¹³, en qui aquest natural e

¹¹ que] qui X, Bulbena, Quer, Cátedra : *correxí* || ¹⁹ sensibles] senibles X, Bulbena : *corr.* Quer, Cátedra.

⁸ *Genesis, capítol III*^o: adaptació de 'quam ob rem relinquet homo patrem suum et matrem' (Gn 2,24). Verset recurrent d'aquest tipus de tema, que es troba, per exemple, a la *Resposta de Pere Torroella a una demanda de Francesc Ferrer sobre el grat* (2011: II.227-228), carta on també hi apareix l'explicació astronòmica del caràcter amorós. En els dos casos, tant Alegre com Torroella fan convergir la doctrina eròtica amb els manaments bíblics, en clau de subversió paròdica. Per a la relació del *Sermó* amb l'obra de Torroella, vegeu *Introducció-davantall*. Alegre, a més, introdueix la subversió des del primer moment, ja en el *prothema*, unint la cita de Ciceró amb aquesta de Gn 2,24. Certament la cita bíblica permet dirigir el *thema* ciceronià, referit a tots els animals, cap a l'ésser humà. En relació a la numeració del verset, en el manuscrit es llegeix 'c^o. .iiij^o' (= 'capítol III°', potser error de còpia de l'ordinal 'ciii^o'). No sabem explicar cap d'aquestes dues numeracions, perquè el *Gènesi* té cinquanta capítols i el primer d'aquests té trenta-un versets. Si comptem els versets correlativament, sense la divisió per capítols, Gn 2,24 és el verset cinquanta-cinc, que tampoc té cap relació amb la numeració que aquí es dona.

⁹ *Alma parens ... Amen*: enteneu 'Mare nutricia, guia'm la parla i aviva'm la ment tremolosa, perquè pugui atènyer les teves lloances amb dignitat; tu, que governes els segles infinits. Amen'. Invocació a la natura ordenadora de la vida. En aquest punt del *prothema* l'amor es presenta com una manifestació natural.

¹⁰ *dos puncts*: Alegre organitza la *divisio* en dues parts, segons les dues parts del *thema*. Argumentativament, basar el *Sermó* només en l'origen de l'amor és complicat, perquè l'instint de conservació de l'espècie és pròpia a tots els animals. Per això, introdueix el segon punt sobre la cura de les coses amades, i desvia la *quaestio*, emmarcada en Ciceró en la comparació entre homes i animals, cap a una comparativa entre homes i dones, en la lectura de l'amor com un combat o disputa entre sexes. Alegre considera aquesta disputa més adient com a introducció de la segona part del *Sermó*, l'ensenyança de com enamorar la dama.

¹¹ *natural appetit*: anomenat també 'apetit comú', referit a l'instint propi de la facultat vegetativa, que, com s'indica, és satisfet en els mascles amb l'acostament i unió amb la femella. Es tracta, doncs, d'una explicació eròtica de caràcter naturalista.

¹² *comun appetit*: en referència al 'natural appetit' anterior, anomenat 'comú' perquè es troba tant en animals com en l'ésser humà.

¹³ *vejам lo que ha sguard als racionals*: Alegre se centra en homes i dones, i desvia la *quaestio*, introduint el tòpic misogin de la 'ligereza y facilidad natural femenina' (Cátedra 1989: 165). La reproducció, pròpia de l'apetit vegetatiu, té més força en els humans que en els animals.

comun appetit ab majors forces regna. Demanarà algun prim¹⁴ investigador dels secrets de amor aquest appetit, que's diu comú, si té més loch en les dones que en los hòmens¹⁵. E argüint, per una part se diu que {118r} en los hòmens, axí procehint: qui més té de natura més desija les coses naturals, en los
 5 hòmens són més les forces de natura, donchs ab mejors desigs appetexen les coses naturals; e per altre via, qui més se alegre de la ffi, e més en los béns de aquella participa, més la desija; e és axí que la fi del procrear són los fills, en los quals, segons comun dir dels naturals, té major part lo pare, doncs més propi és a ell lo appetit de l'engendrar¹⁶. De la altre part podem, axí argüint,
 10 affermar que lo appetit enamorat¹⁷ reposa més en les dones, prenent per fonament que privació és causa de appetit; e com la dona, segons diffinir general, y en special del magnífich mossèn Torroella¹⁸, sia animal naturalment

4 qui] primum argumentum marg. X || 4-5 en los hòmens] secundum argumentum marg. X ||
 9 part] ex alia parte marg. X.

¹⁴ *prim*: enteneu 'agut, dotat de gran sensibilitat o penetració' (DCVB, s.v. II.4).

¹⁵ *més loch en les dones que en los hòmens*: inici de l'*argumentatio* sobre si l'apetit sexual és més gran en homes o en dones. S'exposen dos arguments: (a) l'home té més desig perquè té més participació en l'acte sexual; (b) a partir de l'anterior, l'home s'alegra més de la fi de la procreació. Ambdós remeten a obres de filòsofs naturals, com el *De generatione animalium* d'Aristòtil, segons els quals la dona, animal faltat de calor, és passiva en l'engendrament ('appetit enamorat', SE 3), mentre que l'home és actiu ('appetit de l'engendrar', SE 3). Alegre nega el primer argument (a), perquè el desig neix de la mancança d'alguna cosa, i nega també el segon argument (b), sostenint que, contràriament als filòsofs naturals, segons els metges la dona participa activament en l'acte d'engendrar. Mentre que la negació de (b) equipara homes i dones, la negació de l'argument (a) condueix forçosament a concloure que, al contrari del que sosté Aristòtil, el desig ha de ser major en la dona perquè en ella hi ha més mancança de calor, el mateix argument que Alegre, com a afegitó, posa a les *Transformacions* (i que mostrem al final d'aquesta nota). Per això 'més que tot altre appetiteix lo que li manca' (SE 3). Aquesta primera *quaestio* conclou, 'por medios esquinados' (Càtedra 1989: 166), que la dona té més desig que l'home, al qual 'la gana' li ve de manera inconstant ('a lunes'). Ara bé, la dona no ho manifesta per vergonya. Com bé indica Quer (1988: 36), l'inici de l'*argumentatio* destaca per ser la part que menys concorda amb els sermons tradicionals. En el fons Alegre vol desviar el *thema* inicial ciceronià sobre homes-animals cap a l'amor humà per emplaçar la dona com a centre d'atenció de l'*argumentatio* posterior (i com a objecte central del desig). La *quaestio* i aquesta primera conclusió remeten a la disputa, també de to burlesc, que mantenen Juno i Júpiter a *Les metamorfosis* (III.315 i ss.), sentenciada per Tirèsias, que conclou, com es fa aquí, que l'apetit concupiscible és major en les dones. Recordem que el text de les *Transformacions* ha estat ampliat per Alegre amb afegitons propis de tipus amorós, no presents en els originals que fa servir. Com s'observa en la traducció d'Alegre de la disputa entre Juno i Júpiter, aquests afegitons (marcats a sota pel subratllat), especialment dins la resposta de Juno, exposen la mateixa idea de l'argumentació 'por medios esquinados' del *Sermó* (TF III.4):

Disponent los fets tals desastres en los fills de Cadino, Juno alegre e contenta estava en lo cel, ab qui Júpiter, per no mostrar-se anujat del que era pler seu, començà a burlar. E com entre moltes raons venguéssan a parlar del delit de amor, dix Júpiter a ella:

—Gran és per cert lo desorde de amor qui reposa en les dones, com clarament amostra tan gran nombre de mals que per ellas saguéxan.

—Axò no us admetria —respòs la bella Juno— ne m'o consent raó. No dien tots que són les dones per sa natura fredas e fallidas de seny, acomanades al govern de vosaltres. Qual culpa mereix, donchs, la mesquina qui, combatuda per aquells qui-s nomènan discrets e al consell dels quals se troba subjugada, cau en alguna erra? Si laor o culpa se dóna als comensos, quals restareu vosaltres?

No podia Júpiter tenir-se de rialles mentre qu'ella parlava, e en la fi de ses raons isqué ab tals paraules:

—No vull ab vós debatre, que ab raons me venceríeu, mes anem a Tirèsias, qui per esperiment ne sap la veritat.

¹⁶ *appetit de l'engendrar*: segons l'argument inicial, que serà negat al final de la *quaestio*, l'apetit d'engendrar és més propi de l'home i l'apetit enamorat més propi de les dones. Vegeu nota anterior *més loch en les dones que en los hòmens*.

¹⁷ *appetit enamorat*: vegeu nota anterior *appetit de l'engendrar*.

¹⁸ *mossèn Torroella*: es tracta de Pere Torroella, que apareix aquí com a autoritat per desacreditar el paper de la dona en l'amor. Vegeu nota següent *sia animal naturalment fallit de*

fallit de calor¹⁹, més que tot altre appetiteix lo que li manca; e més aquella cosa qui en si més té disposició y abtesa en reebre altre més la desija, e axí més disposició y abtesa té la dona en rebre delits de l'home que per lo contrari, donchs més propri li és lo comun appetit de qui parlam. E responent al primer
 5 argument, quant se diu que, qui majors forces té de natura més desija les coses naturals, se nega, perquè, com és dit, desitg presupon mancament. Ne lo segon conclou per dir que, per alegrar-se més dels béns de la fi del procrear lo pare, sia en ell lo desig major, com se tengue per los metges contra los naturals²⁰ que la mare concorria axí bé activa com passiva en l'acte de engendrar. E axí
 10 és ab veritat com és clos per lo derrer argument, que més disposició y abtesa té la dona en rebre delits de l'home²¹ que per lo contrari, la qual cosa elles ab ficta vergonya escusen²². Dich lo ésser totstamps prestes, contra què fa la resposta d'una digna {118v} matrona, la qual, interrogada quina ocasió detenien les dones, com lo pler fos comú, que volien ésser requestes y pregades,
 15 respòs que, si los hòmens totes hores tenguessen disposició per tal acte, no menys serien per elles requestos, mes que, pus la gana los ve a lunes, és rehó y despenguen²³ les rehons y pregàries.

[4] E venint al primer punct²⁴, per veure com apetit és un cap de la ànima sencitiva nostra, per qui appetim les coses plasents y per aquest acte és dit
 20 «concupissible», e lo mateix, avorrint les nohibles²⁵, és nomenat «iracible»²⁶.

2 altre] ad secundum marg. X || 3 de l'home que per] del home p. Amb una marca de líquida a la p en X, Bulbena : suppl. Quer, Càtedra. Compareu l'expressió amb el sintagma següent 'que per lo contrari' en el mateix paràgraf || 5 diu] solutio primi argumenti marg. X || 6 mancament] solutio secundi argumenti marg. X || 9 concorria axí] ~~ax contre ax~~ concorria axi X || engendrar] nota marg. X || 15 hores] nota. hec responcio istius matronae marg. X || 16 requestos] requestes X, Bulbena : corr. Quer, Càtedra.

calor. Alegre, Lluïl i Torroella van mantenir una relació epistolar i literària entre els anys 1479-1482, el *Debat sobre la figura d'honor*; vegeu l'edició d'aquesta obra, i també Torró 1996 i Rodríguez Risquete 2011.

¹⁹ *sia animal naturalment fallit de calor*: per 'fallit' enteneu 'mancat'; la *quaestio* continua amb raons de tipus fisiològic, amb l'autoritat conflictiva de Torroella en el *Razonamiento* en defensa de les dones: 'qu'el cuerpo suyo sea compuesto de aquellos mesmos quatro humores e calidades que el de los hombres no es dubda ninguna, salvo que la frior e mollez es más apropiada a las donas e más la rudeza e calor a los hombres' (Torroella 2011: II.177), passatge que remet al *Maldezir de Muger*es del mateix autor: 'Muger es un animal | que se dize hombre imperfecto, | procreado en el defecto | del buen calor natural' (2011: II.101).

²⁰ *los metges contra los naturals*: segons la doctrina dels metges la dona és activa i passiva en la reproducció, en canvi, segons els autors de filosofia natural, com Aristòtil, la dona és només passiva. Vegeu nota anterior *més loch en les dones que en los hòmens*.

²¹ *que més disposició y abtesa té la dona en rebre delits de l'home*: conclusió a la primera *quaestio*, que concorda amb la visió del sexe femení que hem vist en Torroella i amb la sentència de Tirèsias de les *Transformacions* III.4 (vegeu nota anterior *més loch en les dones que en los hòmens*). Hàbilment, el primer argument, que l'home tendeix més a la concupiscència que la dona, no es conclou i només es tanca el segon, que força aquesta conclusió (Càtedra 1989: 166). Així, la vergonya femenina és l'únic obstacle per a l'enamorat.

²² *la qual cosa elles ab ficta vergonya escusen*: noteu l'adjectiu 'ficta' per a la vergonya femenina, que és el tema de la *Faula*; la vergonya és l'únic obstacle a vèncer per l'enamorat, cosa que es pot fer gràcies als consells d'amor de la segona part. Com recorda Càtedra (1989: 166), la vergonya femenina com a obstacle ja es troba en Ovidi (*Ars amatoria*, I.275-278).

²³ *a lunes, és rehó y despenguen*: enteneu 'de manera variable, és just que hi dediquin'.

²⁴ *E venint al primer punct*: és a dir, la primera de les dues parts que ha traçat a la *divisio*, que tractava sobre l'amor comú entre animals i homes, però que ha desplaçat a la rivalitat entre homes i dones. No prossegueix exactament en relació a aquesta primera part, sinó que inicia una explicació teòrica sobre l'amor humà.

²⁵ *nohibles*: enteneu 'nocives' (DCVB, s.v. *noible*).

²⁶ *per aquest acte és dit concupissible ... iracible*: definició que remet a Sant Tomàs: 'appetitus sensitivus est una vis in genere, quae sensualitas dicitur; sed dividitur in duas potentias, quae sunt species appetitus sensitivi, scilicet in irascibilem et concupiscibilem' (*Summa Theologiae*, I q 81 a II co). Els apetits concupiscible i irascible es troben a la facultat sensitiva. Per Sant Tomàs el primer no presenta cap dificultat, perquè s'ocupa dels fets presents,

Aquesta és la part inferior en nosaltres. Aquest sensitiu appetit féu los primers parents desobeyr a Déu²⁷, aquest féu al primer germà sullar²⁸ les mans en la sanch de son frare, aquest féu a Nemrot tant gran presumpció, aquest féu a Ysahú vendra los drets de primogenitura, aquest féu a Joseff ésser lunnyat del
 5 pare, aquest féu al nostre Redemptor, per presumir de contradir a la sua sancta y ferma voluntat, suar de la sua sanch²⁹. Aquesta és la ley de què parla sant Pau quan diu: «*Sencio legem in membris meis repugnantem legi mentis mee*³⁰».

E finalment, de aquest són tots los mals a quins³¹ diem que ns porta la
 10 sensualitat. De aquest appetit vol Sant Thomàs que no té loch determenat, ans stà en cascú dels v forans sentiments³². Aquest apetit, encara que la amor, qui parteix de vera conaxença per acte de elecció o adesió, stiga en la voluntat, per semblant concorria en la elecció en dos maneres: {119r} la una, procehint e persuadint, e l'altre, seguint e obeynt³³. En la primera, aquest appetit, qui sol
 15 al pler attén, molt sovint ab tant fictes e aparents cares de bé affalega e persuadeix la voluntat, que, entrant-li per la mina³⁴ que en ella ha dexas lo peccat de nostre primer pare, furta e assalta lo loch a la rehó³⁵. E axí, dessabuda, concorria lo apetit primer en la elecció. En altre manera y concorria, seguint y obeynt, que, quant la voluntat, consellada per la rehó, vol algun acte
 20 executar, mana a aquest apetit y ell fa los ulls mirar, les mans pendre, les

1 aquest sensitiu appetit] *Amb una manícula indicativa al marge X || 7 membris] menbris X.*

incloent positivament el goig (*gaudium*) i negativament la tristesa (*tristitia*), però el segon pot comportar problemes, perquè es preocupa pels fets futurs no esdevinguts i comprèn, com a projecció positiva l'esperança (*spes*), però també el temor (*timor*) d'un futur negatiu. Les virtuts que poden controlar aquests apetits són la templança (el concupiscible) i la fortaleza (l'irascible), mentre que la prudència és la virtut que governa la voluntat. El mateix tipus d'argument es troba a la *Resposta de Pere Torroella a una demanda de Francesc Ferrer sobre el grat*, on Torroella també usa igualment la cita de Gen 2,24 que ha aparegut en el *Sermó*. Escriu Torroella (2011: II.227): 'Y en aquesta manera la voluntat és naturalment criada per amar, e aquesta és la propietat sua. És ver que jamás se mou per si mateixa, mas con als corporals senys algunes coses plazibles se presenten, reportades per aquells al seny comú e fantasia e a l'estimativa e pensament, mira l'enteniment aquelles qu'estima bones, algunes voltes ab consell de l'appetit sensitiu, altres de l'intellectiu, qu'és la rahó, e açò és en quant la calitat de les coses e la inclinació del recebent. [...] E per ço dix Aquel qui sol és veritat e saviessse: «Per aquesta leixarà l'ome pare he mare, he seguint aquelle se faran duas una mateixa persona»'.

²⁷ *los primers parents desobeyr a Déu*: aquest és el cas d'Adam i Eva, o de Caïm. El desig és el resultat del pecat original, seguint, com indica Càtedra (1989: 167), un plantejament agustinianà (*Mor.* I.40).

²⁸ *sullar*: enteneu 'embrutar'.

²⁹ *suar de la sua sanch*: referència a Lc 22,44: 'et factus est sudor eius sicut guttae sanguinis decurrentis in terram', passatge que retrobem a la *Passió* d'Alegre (PA 9). L'ànima de Jesús també té les tres facultats esmentades, vegetativa, sensitiva i racional. Sense una humanitat completa no pot redimir el gènere humà (Álvarez 2016: 284, n. 61).

³⁰ *Sencio legem in membris meis repugnantem legi mentis mee*: Variació de Rom 7,23: 'video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae' ('però veig en els membres del meu cos una altra llei que combat contra la llei de la meua raó').

³¹ *a quins*: enteneu 'als quals'.

³² *v forans sentiments*: es refereix als sentits (vista, tacte, oïda, gust i olfacte).

³³ *procehint e persuadint, e l'altre, seguint e obeynt*: l'elecció lliure (lliure albir) depèn de la voluntat, condicionada per la facultat sensitiva, que intenta persuadir-la, com també indica Torroella (2001: II.227): 'se fa major lo grat, d'entre-bdues les parts procehint; del qual escassament ha fet juy l'enteniment, que la voluntat va presta en amar aquell'. Vegeu *Introducció-davant* a aquesta obra.

³⁴ *mina*: enteneu 'pas' (DCVB, s.v. *mina* 1).

³⁵ *furta e assalta lo loch a la rehó*: la facultat sensitiva governa la voluntat i anul·la la raó, suspenent l'activitat racional (Càtedra 1989: 167). La idea és comuna a la narrativa sentimental i la retrobem, per exemple, en el *Rehonament* i a la *Requesta*. A l'ésser humà l'amor es dona, però, si governa la raó, ja que si la sensitiva s'imposa l'amor rep el nom de 'affecció', el mateix nom que Alegre fa servir per a les relacions reproductives entre animals.

orelles ohir, los peus anar, y axí de tots los altres forans sentiments, per qui los actes de la voluntat se acaben.

[5] E axí és causat lo amor, qui en si après divís, molt no·ns sorteix³⁶, que diu-se «dilecció», ço és diligent acció, e aquesta sola és deguda a Déu; 5 anomene's «pietat», e aquesta principalment s'esguarda a la pàtria e als parents; anomene's «charitat», en què és compresa tota virtuosa amor; és dita «humanitat», qu'és quant amam als hòmens sots rehó de prohismes; és dite «affecció», quant affectadament e ultra límits deguts amam alguna cosa. Aquesta roba axí sovint lo ús de la rehó, que·ls més discrets fa caure en majors 10 errós, si emperò són erres les que amor comet³⁷. Aquesta amor és una convidable unió de voluntats ab entracambiades complecències, la una a l'altre satisfahent. Y és quants les demostracions de la voluntat enamorada se mòstran de tant sfors, que basten a conduhir la voluntat per ella {119v} amada a altre tant voler-la. Y en aquest unir de voluntats és la amor perfeta³⁸. E volen 15 los doctors que en tal punct la amor té tant poder que, excessiu (qui és un veement arrepament³⁹ en contemplació de la cosa amada), realment transporta tot lo amant en ella.

[6] E en açò fa testimoni lo vertader enamorat Ffrancesch Patrarcha⁴⁰ en lo sonet XVè, qui comensa «*Yo mi rivolgo yndrito a chiascun passo*⁴¹, etc.», y en 20 lo sonet XCIVè «*Quando giunge per li ochi al cor profondo*⁴², etc.», a hun diu clarament en ella ésser-se saguit tal arrapament y escesis⁴³. E com a pràtic e bé conexent les propietats de amor, en lo primer *Triumpho*, perlant de aquell, li assigna sinch stranyes condicions: la primera, que no pot star amagat; la segona, que ab desmesurat desijar turmenta lo qui ama; la terça, [que] és cruel 25 en lo senyorajar; la quarta, que és poch discret; e la sinquena, que és mal assossegat, ans serve en sos fets tant vâries mudances que poder-s'i bé regir és

4 dilecció] nota marg. X || 6 charitat] ~~pietat~~ | charitat X || 7 qu'és] que X, Bulbena : corr. Quer, Cátedra || 10 amor] nota. deffinitio amoris marg. X || 15 qu'és] que X, Bulbena : qu'és Quer, Cátedra || 18 Ffrancesch Patrarcha] Ffrancesch Patrarcha X, Bulbena : Francesc Patrarca Quer, Cátedra || 19 Yo] Y X : corr. Quer, Cátedra || 20 XCIV] xcii X : *correxí* || cor profundo] corpo fondo X, Quer : corr. Cátedra || 22 en] nota .v^e. stranee condiciones amoris marg. X || 23 primera] prima condicio marg. X || 24 segona] secunda condicio marg. X || terça] tertia condicio marg. X || [que] és cruel] es cruel X : *suppl.* Quer, Cátedra || 25 quarta] quarta condicio marg. X || sinquena] quinta condicio marg. X || 26 bé] ~~ben~~ X.

³⁶ no·ns sorteix: enteneu 'no ens deixa elegir' (?).

³⁷ si emperò són erres les que amor comet: és a dir, l'amor no falla.

³⁸ Y en aquest unir de voluntats és la amor perfeta: després de declarar el poder de l'amor per damunt de la raó, ara ja pot definir-lo així (Cátedra, 1989: 167). Unió de contraris que genera una unitat perfecta. La descripció del poder d'amor remet a Boccaccio (*Gen.* IX.4) o al *Triumphus Cupidinis* de Petrarca. Torroella el descriu d'una manera equivalent a la *Lletra per consolació de la mort de mossèn Martín de Ansa*, equiparant amor i amistat: 'Amado, pues, por tal conocimiento de mí e yo d'él, por gualardón de amor fechos los bienes comunes, los sentimientos yguales e los desseos conformes, en un sí o no nuestras dos voluntades eran condecidas' (2011: II.156).

³⁹ veement arrepament: enteneu 'rapte molt intens, gairebé violent'. L'amor perfecte transporta l'enamorat en la cosa (o subjecte) que estima. Vegeu l'entrada *Transportació de l'amant* a l'apartat de fraseologismes de la *Introducció*.

⁴⁰ Patrarcha: autoritat que li serveix per argumentar la idea anterior que l'amor té tant poder que esdevé un furor o 'veement arrepament' (Cátedra 1989: 167).

⁴¹ Yo mi rivolgo yndrito a chiascun passo: poema xv del *Canzoniere* de Petrarca (*Io mi rivolgo indietro a ciascun passo*, xv.1). El tema d'aquest poema és la condició dels amants, que s'eleva per damunt de les coses mundanes, en una unió perfecta.

⁴² Quando giunge per li ochi al cor profondo: poema xciv del *Canzoniere* de Petrarca (v.1), on el poeta explica com s'empallideix d'amor.

⁴³ escesis: llegiu 'ascesi, pràctica encaminada a assolir la perfecció, especialment dins una religió', potser usat en el sentit místic d'èxtasi, com apareix en Sant Tomàs (*Summa*, II.I.28), atès que acaba de parlar de l'arrepament'. En aquest cas, la unió d'amor és mística, en el terreny de la facultat intel·lectiva.

quasi impossible. E mire vostre Altesa com hi posa estas condicions, descrevint lo Amor un infant nuu ab dos ales sobre sos muscles⁴⁴, de mil colors, ab arch y aljava⁴⁵ de fletxes d'or y de plom, portat sobre un carro de foch guiat per quatre cavalls blanchs.

- 5 [7] E'n açò que l'scriu nuu y en la blancor dels cavals és assenyalada la primera condició, perquè axí com lo nuu és mirat sens cuberta e la color blancha és mirada de més luny, axí los enamorats de més luny són descoberts que nenguns altres. E per ço diu Ovidi en lo quart de *Transformacions*: «*Ubi magis tegitur*, {120r} *tectus magis extuat ignis*⁴⁶». En lo carro de foch és entesa la segona condició, senyalant per aquell la gran ardor dels desigs enamorats, qui a tota perillosa empresa, de flames enamorades encesos, intrèpidament se oposen. En lo arch e sagetes, la cruel senyoria de la amor, y és la tercera condició, perquè, no attenent a servicis, lealtat y altres assenyalats béns, tots jorns més contra los millors se enfelloneix. Ha scrit que és infant per
- 15 mostrar que, en lo causar de les amors, se aporta com un infant, sens discreció, no servant en res orde ne ygualtat, y és la quarta condició. La sinquena és notada en les ales de mil colors, senyalant la poca firmesa y vàries mudances de l'amor. Quant sovint falces speranses, anujoses sospites, tristes absències, cautelosa gelosia, ància de perdre e desig de atènyer ambulen la vida del fael
- 20 enamorat! Totes coses creu e a ninguna dóna fe. Totes les dupta e ninguna li par impossible. Ffinalment, lo aporta amor en punt qu-é[s] desemparat de tot pler, acompanyat sinó de errós, de falsos somnis e ymages de mort, de folles speranses y falses opinions, de danyosos ganyns⁴⁷ e útils dans, de cansat repòs e de reposat affany, de clara desonor y amagada glòria, de perversa lealtat y
- 25 fels engans, de solícita furor y rehó pererosa⁴⁸, de manera que la tal vida mèritament nom de mort se percassa⁴⁹.

- [8] E⁵⁰ d'açò no farem meravella si al naximent e comens de aquest amor bé miram, perquè naix de oci y de aquella natural inclinació que {120v} tenim a mal girada⁵¹. És criat de vans pensaments, desacompanyats de rehó, per hon
- 30 no és meravella si, fills de tant vils pares, criats de let tant dèbil, quant són grans axí absolutament y desfrenade governen, perquè solen molt les fins als

1 descrevint] destrouint X, Bulbena : corr. Quer, Càtedra || 6 color] *Amb la r afegida a la interlínia X* || 12 intrèpidament] intrepitadamet. *Amb una titlla damunt -amet X* : corr. Quer, Càtedra || 13 tercere] tercere. *Amb una manícula indicativa al marge X* : tercera Bulbena, Quer, Càtedra || 21 qu-é[s]] que X, Quer, Càtedra : supplevi. *La restitució es justifica per la necessitat de verb a la consecutiva* || 23 ganyns] ganyns X : ganys Quer, Càtedra (cf. donchs so 9 o banchns so 1) || 16-26 La sinquena és notada ... percassa] *Amb un subratllat vertical al marge i una manícula que assenyala tot el passatge X*.

⁴⁴ muscles: enteneu 'espatlles'.

⁴⁵ aljava: enteneu 'buirac, estoig de sagetes'.

⁴⁶ *Ubi magis tegitur, tectus magis extuat ignis*: vers d'Ovidi, del mite de Píram i Tisbe ('quoque magis tegitur, tectus magis aestuat ignis', *Met.* IV.64), traduït a les *Transformacions* 'car lo foch més cubert, major flama espira' (TF IV.2).

⁴⁷ ganys: enteneu 'guanyys, allò que es guanya'.

⁴⁸ *acompanyat sinó de errós ... de solícita furor y rehó pererosa*: adaptació dels versos del *Triumphus Cupidinis* (1957: IV.139-148): 'Errori e sogni et imagini smorte | eran d'intorno a l'arco triunfale, | e false opinioni in su le porte, | e lubrico sperar su per le scale, | e dannoso guadagno, ed util danno, | e gradi ove più scende chi più sale; | stanco riposo e riposato affanno, | chiaro disnore e gloria oscura e nigra, | perfida lealtate e fido inganno, | sollicito furor e ragion pigra'. El furor és sollicit i la raó pigra o pererosa perquè el primer ataca, mentre que la segona, indolent, permet que aquell governi.

⁴⁹ percassa: enteneu 'procura d'aconseguir'.

⁵⁰ *perquè naix de oci y de aquella natural inclinació*: tòpic comú de l'oci com a origen de l'amor. Per exemple, en el *Triumphus Cupidinis* (1957: I.82): '[l'amor] nacque d'ozio e di lascivia umana', descripció que també trobem a la *Faula*.

⁵¹ mal girada: enteneu 'posada en una direcció mancada de moral'.

principis respondrà. De aquest amor, que anomenam Cupido⁵², fingiren los poetas que era fill de Venus y de Mars, e açò, aplicant a veritat, axí se ha entendre: aquest amor, que anomenam Cupido, és una paciò de la ànima, nada de exterior bellesa, introduhida per los forans sentiments e aprovada per les intrínsecas cognitives potències, donant-li abitud los cossos celestials. Per què volen los stròlechs⁵³ que quant en la nativitat de algú Mars se troba en les cases de Venus, ço és, en Tauro o en Libra, significa que lo nat serà inclinat en ésser anamorat⁵⁴. La qual inclinació o abitud fa que, tantost⁵⁵ que l'ome nat sots tal costillació⁵⁶ veu alguna dona loada, per los forans sentiments⁵⁷

⁵² donant-li] donant li X, Quer, Cátedra : donant la Bulbena || 6 en¹] om. X, Bulbena, Cátedra : en BC, Quer || 9 loada] om. BC || los] lo[.] X : los BC, Quer, Cátedra.

⁵² De aquest amor, que anomenam Cupido: des d'aquest punt i fins gairebé el final del paràgraf 9 hi ha el mateix text que a les *Allegories* (AL I.8), com ja va indicar Torró (1994: 237-238). El passatge és traducció de la *Genealogia* de Boccaccio (IX.4.6-10, 1998: 904). El text de les *Allegories* és com segueix (hem subratllat les diferències amb el *Sermó*, vegeu també aparat SE 8-9): 'Aquest amor, que nomenam Cupido, és una passió de la ànima, nada de exterior bellesa, introduhida per los forans sentiments e aprovada per les intrínsecas cognitives potències, donant-li aptitud los cossos celestials. Per què volen los astròlechs que quant en la nativitat de algú Març se troba en las casas de Venus, ço és, en Tauro o en Libra, significa que lo nat serà inclinat en ésser enamorat. La qual inclinació e aptitud fa que, tantost que lo home nat sots tal constillació veu alguna dona, per los forans sentiments passant lo objecte plasent a les sencitives potències, e com a sentre en la fantasia dexant fantasma de la gentilesa reportada per los ulls, de aquí, obrant sobre ella la lum de l'enteniment agent, trau spècia intelligible, presentant-la a l'enteniment possible, qui és receptacle de totes les espècies, segons vol Aristòtil. E si per la voluntat, qui té libertat de pendre o dexar, com a aprovada és retenguda, immediadament és causada aquella passió a qui diem Cupido o Amor, e reposa en l'apetit sencitiu; da on, empesa per várias causas, acomet tants desordes, que los mortals, envergonyits de aquells, han fengit que és déu de gran poder, a qui resistir és impossible, dient que era fill de Venus y de Març. E més li diu Ovidi fadrí ab ales e tirant de arch, sagetes d'or e de plom. Fill de Venus y de Març és dit no perquè de Març y Venus planetes sia en nosaltres engendrada la passió, mas, segons has hoït, per ells són produïts hò- {154bisa} mens aptes a rebre passió, segons la disposició del cors. [Afegitò en el *Sermó*] Fadrí és dit per amostar la edat més apte a rebre tal passió, les ales li posaven per amostar la instabilitat dels enamorats, fàcils en creure, y ab lo desig volant d'un desorde en altre. Lo tirar d'arch significa com soptat són ferits los que amen, que ab un sol girar d'ull són cativats. Per les sagetes d'or són ferits aquells qui amen, e mirant séntent delit; e per les de plom los qui avorreixen e tenen hodi de aquells qui amant los segueixen. E quant açò segueix, guay del mesquí qui és ferit ab la sageta d'or!, segons pots veure en lo que diu Ovidi de Febo y de Dampnes'. Una duplicitat textual com aquesta fa dependre forçosament un text de l'altre, com succeeix amb la dependència textual entre la *Faula* i les *Transformacions* en relació al nom Eleýda (vegeu nota *Medusa, Malencha y Eleýda, Bisàlpida y Seres* a FA 7). La qüestió filològica evident és quina de les duplicitats és cronològicament anterior. El passatge demostra que el primer text compost és el de les *Allegories*, on apareix en comentar el mite de Dafne i Apol·lo, referència també present en el *Sermó* (SE 9). Com que el passatge original de la *Genealogia* de Boccaccio no té cap relació amb Dafne i Apol·lo, i el passatge és traducció d'aquest, naturalment l'afirmació del *Sermó* no es pot fer sense haver escrit les *Allegories*, on Alegre, reordenant el text de Boccaccio, relaciona l'episodi de Dafne amb *Gen.* IX.4.6-10. Per tant, el *Sermó* és posterior o simultani a les *Allegories*. Si aquest, a partir de la dedicatòria a Joan II, es pot datar entre 1463 (Torroella torna a tenir el favor del monarca), potser millor 1472 (fi de la guerra civil i ajut econòmic dels Alegre a Joan II), i 1479, cal suposar la traducció-comentari d'Ovidi i el *Sermó* com a escrits en aquestes dates, plausiblement de manera simultània, perquè en escriure el *Sermó* Alegre recorre de nou a l'original *Gen.* IX.4.6-10 (vegeu nota següent *Y així*, tanquam a causa remociori).

⁵³ Per què volen los stròlechs: se segueix una concepció negativa de l'amor, semblant al tipus de discurs del Tostado a la *Qüestió de Cupido* (Cátedra 1989: 168). A més dels arguments i autoritats que requereix un sermó, Alegre reclama tots els tòpics de la fenomenologia amorosa naturalista (Cátedra 1989: 168). En última instància remet a la *Genealogia*. Vegeu nota anterior *De aquest amor, que anomenam Cupido*.

⁵⁴ en la nativitat ... lo nat serà inclinat en ésser anamorat: Mart (guerra) i Venus (amor) representen forces irracionals de l'ésser humà.

⁵⁵ tantost: enteneu 'tan aviat'.

⁵⁶ costillació: llegiu 'constellació'.

- passant lo objecte plasent a les sencitives potències, e com a sentre en la fantasia dextant fantasma de la gentilesa reportada per los ulls, d'aquí, obrant sobre ella la lum de l'enteniment agent, trau spècia intelligible, presentant-la a l'entaniment possible, qui és receptacle de totes les spècies, segons vol Aristòtil⁵⁸. E si per la voluntat, qui té libertat de pendre o dexar, com a provada és retenguda, immediadament és causa de aquella passió a qui diem Cupido o Amor, e reposa en lo apetit sensitiu⁵⁹; de hon, enpesa per vàries causes, acomet tants desordes, que·ls mortals, envergonyits {121r} de aquells, han fingit que és déu de gran poder a qui retenir és impossible, dient que era fill de Venus y de Mars; no perquè de Mars y Venus planetes sia en nosaltres causada la amor, mas, segons és dit, per ells són produhits hòmens abtes a reebre tal passió, segons la disposició del cors. Y axí, *tanquam a causa remociori*⁶⁰, de Mars y de Venus és engendrat Cupido.
- [9] L'èsser fadri, les ales que porta, nuu, lo carro de foch portat dels cavalls blanchs, ab l'altre que·ls poetes li assignen, ja·s vist ab lo dir de Patrarcha. Resta que entenga vostre Altesa lo que per les sagetes del seu arch tirades de or e de plom és senyalat. Per les sagetes d'or són ferits los qui amen, e mirant s'entent delit per ser mirats⁶¹; per les de plom són ferits los qui avorrexen y

2 reportada] reporta X, Bulbena, Quer, Càtedra : reportada BC || 2-3 obrant sobre] obrant | se X, Bulbena, Quer, Càtedra : obrant sobre BC || 4 possible] passible X, Bulbena : possible BC, Quer, Càtedra || receptacle] receptable X, Quer, Càtedra : receptacle BC. *Vegeu el mot aristotèlic 'receptaculum' de les Alegories a la nota següent e reposa en lo apetit sensitiu || (p.ant.)-5 aquest amor, que anomenam ... segons vol Aristòtil] Amb subratllat vertical al marge i una manícula que assenyalat tot el passatge X || 6 immediadament] immediadament. Amb una possible correcció de la segona d en una t en X : immediadament BC : immediatament Quer, Càtedra || 9 retenir] retenir X, Quer, Càtedra : resistir BC, Bulbena || 12-13 Y així, tanquam a causa remociori] om. BC || 17 senyalat] senyat. Amb la a i la l afegides a la interlinia X : senyalat Quer, Càtedra || 18 per ser mirats] om. BC || 18-(p.seg.) avorrexen ... seguxen] Amb una manícula indicativa al marge sense subratllat X.*

⁵⁷ *forans sentiments*: enteneu 'els cinc sentits' (vegeu nota anterior *V forans sentiments* a SE 4.); la idea que l'amor entra pels ulls es troba també a la *Faula*, amb la vista com a primer grau de l'enamorament.

⁵⁸ *segons vol Aristòtil*: vegeu l'aristotèlic *receptaculum specierum* del *De anima* (III.4.429), tret de la *Genealogia* (IX.4.6-10): 'Hic autem receptaculum est specierum, ut in libro *De anima* testatur Aristoteles' (1998: 904). La mateixa idea es troba també a l'*Ètica a Nicòmac* (IX.1166b-1167a), però la *Genealogia* de Boccaccio és una font sovintejada per Alegre.

⁵⁹ *e reposa en lo apetit sensitiu*: Com indica Càtedra (1989: 168), l'argument es relaciona amb el comentari de Cupido de la *Genealogia* de Boccaccio: 'Quam cito talis videt mulierem aliquam quae a sensibus exterioribus commendetur confestim ad virtutes sensitivas interiores defertur quod placuit et id primo devenit ad phantasiam, ab hac autem ad cognitivam transmittitur, et inde ad memorativam; ab istis autem sensitivis ad eam virtutis speciem transportatur, que inter virtutes apprehensivas nobilior est, id est ad intellectum possibilem. Hic autem receptaculum est specierum, ut in libro *De anima* testatur Aristotelis' (IX.4; 1998: 904), text que Alegre tradueix a les *Alegories*.

⁶⁰ *Y així, tanquam a causa remociori*: enteneu 'tal com deia la causa primera', fórmula usada, quan coincideixen en una deducció lògica més d'una causa, per referir-se a la primera que s'ha exposat, mentre que la segona és la causa propera. La sentència, que es troba més d'una vegada a les *Alegories* però no en aquest passatge comú (vegeu aparat), prové de la *Genealogia* (IX.4.6-10): 'tanquam a remotiori paululum causa' (1998: 904), cosa que indica que Alegre, en escriure el *Sermó*, pot retornar a l'original de Boccaccio; o potser recorda de memòria la sentència, ja que l'expressió es repeteix a les *Alegories*: 'lo moviment del cel y dels planetes són causa dels vents, no propínqua mes remota' (AL I.1), text que també prové de la *Genealogia* (IV.54.2-4): 'nam motum celi et planetarum tanquam a remotiori tantum paululum causa causari arbitror' (1998: 472).

⁶¹ *e mirant, s'entent delit per ser mirats*: contemplar algú implica el desig de ser contemplat, com apareix a la cançó final del *Rehonament*. L'ús de les veus activa-passiva per expressar la reciprocitat de l'enamorament, recurs molt habitual en Ovidi, és també una expressió comuna de les obres d'Alegre, motiu pel qual apareix al *Sermó*, però no en el passatge corresponent de les *Alegories*. Vegeu l'apartat sobre fraseologismes a la *Introducció*.

tenen oy⁶² d'aquells qui amant los segueixen. E quant açò se sagueix, guay del mesquí qui és ferit ab la segeta d'or!, segons vol Ovidi amostrà⁶³ clarament en la faula *Dampnes en llorer convertida*⁶⁴. Aquesta amor, per acabar, és endressada a la fi del procrear. Per què, considerades les condicions de

5 l'enamorat ajustament, si naturalment no y sentiem delit qui'ns tiràs a tal acte, ja fóra perduda la humana spècia, qui fins a huy per tal camí és conservada. E per ço a tots és comú lo appetit de qui parla lo tema, e açò per la primera part, com diu: «*Communis omnium animantium est coniunctionis appetitus procreandi causa*».

- 10 [10] Lo segon punt en lo tema notat⁶⁵ és una singular cura de servir a les dones (*quia et quedam cura*), que, axí com poch aprofitave al pare haver hagut natural {121v} appetit a procrear si del procreat no tenia special cura, axí poch aprofitaria a ningú lo enamorar si a la persona amada no endressave ab singular cura e diligència la força de sos servicis⁶⁶. Los quals serveys trobe
- 15 yo que són set. E note vostre Altesa: lo primer és *mentis accensio*; lo segon, *vocis prolacio*; lo terç és *perseverans visitacio*; lo quart, *laudum acomulacio*; lo quint, *donorum frequentacio*; lo sisè, *honoris exhibicio*; lo setè e derrer, *earum, scilicet mulierum, fame continua deffencio*. E seguits aquestos set serveys és als enamorats certa e durable la satisfacció d'elles, per ells amades.
- 20 E aquests breument discorrent farem fi⁶⁷.

- [11] Lo primer, donchs, és *mentis accensio*, perquè és gran fundament e senyal de ferma amor que, ans de despendre vanes paraules, do lo enamorat vertaders senyals per foranes demostracions de l'ensaniment⁶⁸ de sa pensa e del que amor en ell comença de obrar; perquè fàcilment serà cregut si sos
- 25 gests algun temps han prevengut la lengua, o almenys, en açò serveix tenir la

2 segeta] segeda. Amb la t sobreescrita damunt la d en X: sageta BC || 5 sentiem] sentien X : corr. Quer, Càtedra || 14-18 Los quals serveys ... deffencio] set serveys dels enamorats a les anemorades dones (amb un subratllat vertical que marca tot el passatge) marg. X || 18 scilicet mulierum] Afegit a la interlínia X || seguits] seguits X : seguint<s> Quer : seguint Càtedra || 21 Lo primer] primum seruicium marg. X || 23 ensaniment] entaniment X, Bulbena, Quer, Càtedra : correxí. Vegeu apartat següent encesa i ensaniment.

⁶² oy: enteneu 'odi'.

⁶³ amostrà: llegiu 'amostrar'.

⁶⁴ en la faula *Dampnes en llorer convertida*: és a dir, *Met.* I.452-486; la referència sembla remetre el lector o oient al comentari mitològic d'Alegre. Recordem que a l'incunable de 1494 Alegre indica que les *Transformacions* i *Allegories* han circulat en manuscrits abans de ser impreses. Vegeu nota anterior *De aquest amor, que anomenam Cupido*.

⁶⁵ Lo segon punt en lo tema notat: aquest segon punt, més breu que l'anterior, eminentment pràctic, aconsella els serveis que l'amant ha de fer a l'estimada, amb reminiscències a Andreu el Capellà i a l'*Ars amatoria* (II.197-212). Al *Sermó* l'objectiu d'aquests consells és burlar la vergonya de les dones, que, tal com s'ha conclòs en el primer punt, tenen tant o més desig que l'home però no ho manifesten. Tant en Ovidi com en aquest punt del *Sermó* els serveis d'amor tenen finalitat persuasiva i no són un deure de submissió de l'amant. Aquest tipus de consells són freqüents en la literatura de *amore* i els trobem també en Torroella (2011: II.157).

⁶⁶ ab singular cura e diligència la força de sos servicis: Alegre passa de l'amor carnal amb funció reproductiva als serveis d'amor, cortesos però de clau ovidiana. Així s'uneix l'amor ovidià amb el cortès, seguint Guiart, on la simulació per part de l'amant amb finalitats persuasives és una art alhora pràctica i útil (Càtedra 1989: 169).

⁶⁷ E aquests breument discorrent farem fi: al llarg de tot el *Sermó* hi ha un transvasament genèric del sermó de predicadors al sermó amorós. En imitar l'estructura, l'estil i les formes sèries dels sermons de predicadors, com succeeix amb aquesta sentència, s'assoleix l'efecte paròdic (Càtedra 1989: 168).

⁶⁸ ensaniment: enteneu 'enceniment, encesa'.

pensa encesa e donar-ne sens paraules demostració, qu'escusa la resposta qui sovint offèn les horelles dels qui volen ésser creguts enamorats, dient-los ellas «May vos ho coneguí, tant poch affany teniu a fer dir quant voleu a lengua» e altres semblants rehons, a les quals, sens tenir prevenció dels senyals
5 enamorats, a penes se pot bé satisfer sinó més acusant-se. E per ço és gran e principal servey lo enamorad mostrat ensaniment⁶⁹ de pensa per fugir al nom de parencer⁷⁰, qui és tant leja taca de la viril multitud. Lo segon servey és *vocis prolacio*, que poch valria a l'enamorat tenir lo pensament tant {122r} clos e sacret a la amor, e per ço lo segon servey és prolació⁷¹ de veu. Pus ha
10 vist e coneix ella de son amor tenir duptosa creença, deu, ab la lengua perlant, levar-la de tal dupta; cercant hora disposta, ab les més apacionades rahons que pot ni sab dir, dir-li ha quant ses virtuts e valer lo obliguen, donant-li rehó de tant haver tardat en dir-lo-y. A mescla de açò, rehonant-li les secretes demostracions que, no podent amagar lo encès foch, en passat li ha fetes; no
15 stranyent-la molt per los primers affrontes, ans mostrar contentar-se de poch, li deu dir que sols serà content que crega que rehons poden dir veritat e que no vol-les admetre fins que més largue experiència li n'haja dada certa prova. Lo terç servey és *laudum acumulacio*, loant-les sens cansar. Si molt gentils són, sobre lo que tenen sens dubte podeu carregar altre tant, que ab molt pler ho
20 portaran; si'n són un poch, los podeu dar lo extrem grau de perfecció en gentilesa; a les que no'n són gens, podeu loar de amesurada gentilesa, ajustant-los gràcia y avisament, que totes sens contrast acullen en mil altres perfeccions extimades que los discrets ab poca pràctica en sa extima compendran. Lo quart servey és *perseverans visitacio*, ço és, visitar-les sovint,
25 seguint los lochs a hon acostumen ésser, per fer-les segures del dupte que tenen de fermament ésser amades. Lo sinquè servey és *donorum frequentacio*, perquè ja entre nosaltres no's calla dàdives⁷² rompen parets, e naturalment a les dones abraça tant famejant avarícia, que per diners de nanguna cosa no dupten. Y per bé que moltes {122v} riques acostumen dar al qui a sos
30 enamorats plaers complidament satisfà, volen totes conèixer en ell gran liberalitat⁷³ en lo dar, però a elles se vol conciderar y trobar tal manera que no pensen desig de satisfacció vos enpengua en dar; e assò ha de ésser remès a discreció de l'enamorat, perquè són elles de mil variables condicions⁷⁴, les quals ignorant és impossible poder bé aconsellar. Lo sisè servey és *honoris exhibicio*. Assenyaladament lo que més plau a les dones és que naturalment
35 són obligades a servitud, e per ço, quant la sort los dóna senyoria de alguna

1 encesa] encesa X, Bulbena : entesa Quer, Càtedra. *Bulbena escriu primer entesa, però corregeix el mot en encesa, escrivint la c damunt la t. Els mots 'pensa entesa' semblen semànticament més coherents (tot i la redundància), però Alegre es refereix a la 'pensa encesa', és a dir, a l'amor que sense paraules cal mostrar a la dama. Per al joc de paraules entre 'mentis accensio', 'pensa encesa' i 'furor' per part del nostre autor en aquesta obra, vegeu apartat Recursos narratius de la Introducció || 2 horelles] ~~horell~~ horelles X || volen] volen. Amb la o afegida a la interlínia X || 5 acusant-se] acusant se X, Bulbena : acasant-se Quer, Càtedra || 6 ensaniment] ensaniment X, Bulbena, Càtedra : entaniment Quer || 7 Lo segon] secundum seruicium marg. X || 17 admetre] admete. Sense la titlla de líquida i amb la darrera e sobreescrita damunt d'una a X : admeta Bulbena, Quer, Càtedra || 17-18 Lo terç] tercium seruicium marg. X || 19 podeu] poder X, Bulbena : corr. Quer, Càtedra || 20-21 grau de perfecció ... podeu] nota marg. X || 24 Lo quart] quartum seruicium marg. X || 26 Lo sinquè] quintum seruicium marg. X || 34 Lo sisè] sextum seruicium marg. X.*

⁶⁹ *ensaniment*: enteneu 'enceniment, encesa'.

⁷⁰ *parencer*: enteneu 'fals, caçador que usa paranys o parances'.

⁷¹ *prolació*: enteneu 'manifestació en veu alta'.

⁷² *dàdives*: enteneu 'dons, regals'.

⁷³ *liberalitat*: enteneu 'generositat'.

⁷⁴ *són elles de mil variables condicions*: tòpic misogin. Per a la qüestió del paper de la dona en la literatura baix-medieval, vegeu Archer (2011).

- cosa, ab tirania la fan durar⁷⁵. No canseu, donchs, si d'elles desijau ésser amats, honrar-les en tantes maneres com conaxeu los satisfà. Lo setè e derrer servey, que de nosaltres ab gran voluntat accepten, és *earum fame continua deffencio*. Totes naturalment conexen que tenen moltes coses dignes de reprehensió e temen ser malparlades⁷⁶, e per ço en gran compte nos prenen si llur fama deffensam, per hon deu lo qui ama squivar molt lo maldir⁷⁷, e en los qui l'usen rependre, no cansant-se de continuu loar a totes, disminuint los mals e augmentant los béns, special d'aquelles a qui tenen fet present de llur voluntat.
- 10 [12] E axí, seguint aquestos consells y ab sencera intenció continuants los mencionats serveys, no dupteu, enamorats, que en aquest món d'elles haureu plasent satisfacció, y après la mort, per molts segles, immortal fama⁷⁸ conservarà lo vostre nom.

FFINIS. DEO GRACIES.

2 Lo setè] septimum seruicium *marg. X* || 10 continuants] continuats. *Amb una titlla de nasal al damunt X*: continuant Bulbena, Quer, Càtedra.

⁷⁵ *ab tirania la fan durar*: segons el tòpic de l'amor cortès, la dona és un senyor cruel, com trobem a la *Belle dame sans merci*, a la *Requesta* o al *Rehonament*. Per Ovidi, en canvi, els serveis mai responen a un emplaçament de la dona com a senyora. També en aquest sentit al *Sermó* hi ha una barreja de l'ideari de l'amor cortès i de l'ovidiana.

⁷⁶ *ser malparlades*: enteneu 'que parlin malament d'elles'.

⁷⁷ *maldir*: en relació al maldir, la difamació o blasme de la dona, vegeu la *Faula*, la *Requesta* o el *Rehonament*; vegeu també Pellissa (2013: 179-182).

⁷⁸ *immortal fama*: és a dir, fama eterna com a amant. La fama triomfa més enllà de la mort en el *Triumphus Famae* de Petrarca, mateixa idea que trobem al *Somni* ('la fama scampe', so 2). La fama, el bon nom i l'honor tenen una importància central en la literatura sentimental, com testimonia la preocupació pel tema de l'honor en la correspondència entre Llull, Alegre i Torroella (Torroella 2011: II.245-248). En el *Sermó* Alegre tracta la fama amb ironia, ja que es manté gràcies a uns consells amorosos de finalitats carnals; en canvi, a la resta d'obres Alegre defensa un tipus de fama que es guanya gràcies a l'amor honest. Vegeu Pellissa (2016: 121). El comentari a la fama de les *Allegories* és com segueix (AL XII.2): 'La fama per los antichs en dos maneres considerada se mostra. La primera és aquella glòria y nom que resta après la mort a l'obrar virtuós. [...] La segona fama de què los antichs han scrit és aquella remor y aquella veu que corre entre los pobles, reportant les noves de molt luny'. Al *Sermó* la fama que hi trobem és propera a la primera, la immortal.

SOMNI DE FFRANCESCH ALEGRE

El narrador-protagonista, cansat del patiment que li causa seguir una dama que no el correspon, no sap si seguir estimant-la o deixar-la definitivament. Aquest conflicte es resol amb una visió, on el narrador veu la cort d'Amor, lloc on es dirimeixen i sentencien causes com la seva. Si Cupido, jutge del tribunal, sentència a favor seu, la dama es veurà obligada a correspondre'l, en canvi, si la sentència resulta favorable a la dama, aquesta no tindrà cap obligació. Però la sentència no es coneix dins del *Somni*, sinó en un paratext final, fora del terreny oníric, que tampoc conclou res. En el judici intervenen personatges mitològics, com Febus o Eneas, i històrics, com Petrarca, guia espiritual del narrador. Aquests defensen i voten a favor de la dama o del narrador (vegeu Recio 1996). A partir d'elements de les *Transformacions* i *Allegories* Alegre composa les intervencions de Febus (AL I.9; TF I.7-8) i Aquil·les (AL XII.8). Un cop acaba la trama, el narrador ha de demanar al seu amic Antoni Vidal que li faci saber la sentència, és a dir, que interpreti el somni (vegeu Cortijo 1997 per a la tècnica narrativa present en aquesta obra). El judici d'amor és un tema propi de la literatura sentimental (vegeu Pellissa 2013), i trobem judicis semblants en obres coetànies al *Somni*, com *Lo despropïament d'amor* de Romeu Lull (ca. 1479) o el *Bendir de dones* (ca. 1490-91) de Francesc Moner. Ara bé, a diferència d'aquestes obres, el judici del *Somni* no té únicament una naturalesa alegòrica, perquè hi ha un grup de personatges 'campioni della cristianità' (Orazi, 1998: 290), reals i històrics, com el poeta gallec Macias, famós amant cortesà i personatge freqüent de la ficció sentimental.

Naturalment el somni és un recurs narratiu que pot presentar un espai i fets alegòrics, perquè dóna entitat a uns fets imaginaris ('somiam veritats sots figura', AL XI.8), en aquest cas el tribunal de Cupido. En relació al somni, a les *Allegories* llegim una definició on se l'equipara a un estadi de repòs proper a la mort: 'Lo somni, de qui tan larga methàfora à posada Ovidi en lo present capítol, és un repòs de cansats pensaments, un germà de la mort, una part millor, segons alguns, de la humana vida' (AL XI.8). En el mateix capítol, seguint Boccaccio, Alegre posa en boca de Macrobi els cinc tipus de somni que hi ha: 'me racorde haver dit lo somni ésser partit en sinch espècies per sinch noms distinguides. La primera se nomena 'fantasma' y aquesta no gustam sinó leugera, començant a dormir, y quasi nos par ésser desperts. Aquesta nos presenta orribles formes, passant los térmens de natura. Aquesta nos fa sentir goig y tristor soptada, y aquesta espècia, començant a dormir, sovint nos fa parer que som estrets o afeigats o lançats de una altura, y que, volent cridar, nos és la veu tapada. La segona espècia se nomena 'insomnium', causada de premeditació. En aquesta espècia somnia lo qui ama que és ab la anemorada, prenent delit ab ella o seguint-la pregant. [...] Lo que veem en aquesta espècia axí mateix és cosa vana y flaua [...]'. La terça espècia és nomenada 'somni' y per aquesta somiam veritats sots figura [...]. Aquesta volen los naturals que no ha loch sinó en hòmens arreglats en menjar y en beure, y en la matinada, perquè tal hora, feta digestió, lo cap és net dels fums del ventrell, qui torbar-lo acustúman. La quarta espècia és nomenada 'visió', y per ella somiam veritat sens cuberta, axí com viu Artèrio Ruffo, cavaller romà, dormint en Ciracuça, que ell, mirant un joch d'esgrima, fon nafrat en la mà y lo dia següent viu ab la mà nafrada, complint tal somiar. La sinquena espècia és nomenada 'oracle' y és quant en lo somiar veem a nostres pares o lo sacerdot o algun déu denunciant alguna veritat per a venir'.

Al *Somni* trobem dos plans narratius clarament diferenciats: (a) el pla alegòric, liderat per Petrarca, i (b) el pla real, liderat per Vidal. Aquests dos plans esdevenen contradictoris, ja que Petrarca va en contra de l'estimada, mentre que Vidal aconsella al narrador que segueixi servint-la. Com ha fet notar Pellissa (2016: 62), el *Somni* i la *Faula* contenen visions de tipus actiu, on el protagonista es desplaça a un món irreal, i la *Requesta* i el *Rahonament* visions passives o projeccions mentals del narrador.

Per últim, el *Somni*, tal com succeeix a la *Requesta*, té problemes de transmissió textual, alguns irresolubles, cosa que dóna un caràcter provisional a algunes de les solucions del text que hem adoptat. Ara bé, només hem recorregut a les odioses *cruces desperationis* en punts del text on no és possible explicar-lo de cap altra manera. A la resta de casos dubtosos, a part de la informació de l'aparat, on es consignen les propostes d'altres editors, hem explicat a nota la resta d'interpretacions possibles d'un passatge determinat.

Testimoni:

X = Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 151 (*Jardinet d'orats*), ff. 230r – 243r.

Edicions:

Miquel 1910, Pacheco 1970 i Pellissa 2016.

{230r} SOMNI DE FFRANCESCH ALEGRE, RECITANT LO PROCÈS DE UNA QÜESTIÓ ANEMORADE

[1] Vengut lo jorn qui·m fa recort de aquell quant vós, singular, me cativàs¹, pensant ab continuats serveys, ferm amor, execució de perills e durade de temps no poder vinclar vostre cruesa, les quals coses bàstan, no sols a persona mortal, mas als infernats sperits² —de tots béns separats— gonyar la voluntat, en strem me anuge. Sobre què, havent pensat qual (seguir ho dexar³) fore per mi més bo, trobe⁴ tantes ésser les singularitats qui⁵ (tenir, no dexar, ans ab major treball seguir-vos) me obligan, posat⁶ maltractat sia, tans, de la part altre, desdenys y pràtiques destroidores de ma speransa abandonar y desfiar de tot vostre concert me obliguen⁷, que entre dos strems no sé a qual declinar. Per hon, combatut de ància mon congoxat pensament, cansat de tal pensar⁸, acostant-se la hora que a l'un dia fi y a l'altre comens dóna, cloent los ulls ab son, pensí repòs attènyer los membres tots, qui no més del corporal que del mental treball agreujats resten. Mes lo contrari, provant tant de treball qui, desigant repòs, ell⁹ alegir me feya, com hadevenir sol que de molt pensar se causa en la fantasia contínuu recort de l'ymaginat, parech-me ésser en un loch tant plasent¹⁰ que, tot altre oblidat, {230v} digne se mostrave de ver advantage ser mencionat no «lo noble Ílion» (del «Gran» és ver lo jerdí fabricat)¹¹! No teatre romà ni case de Minerva de bellesa s'eren gosats contendre¹²! Qui¹³

6 infernats] infernats X, Miquel, Pellissa : infernals Pacheco || 11 obliguen] obliden X : corr. Miquel, Pacheco, Pellissa || 13 y] Afegit a la interlínia X || 16 hadevenir] ~~hadevir~~. Amb deuenir afegit posteriorment a la interlínia X || 17 en¹] Afegit a la interlínia X || 19 no «lo» no lo X, Miquel, Pacheco : no del Pellissa || del Gran] del gran X, Miquel, Pacheco : el gran Pellissa.

¹ Vengut lo jorn ... me cativàs: Pellissa (2016: 72) ha vist en aquest inici una relació amb el *Triumphus Cupidinis* de Petrarca (1957: I.1-3): 'Al tempo che rinnova i miei sospiri | per la dolce memoria di quel giorno | che fu principio a sì lunghi martiri'. L'expressió 'lo jorn qui·m fa recort' remet a la data d'inici de l'enamorament, que el narrador tindria ben present en el calendari.

² als infernats sperits: enteneu 'dels esperits de l'infern' (?).

³ seguir ho dexar: el dubte inicial del narrador és si li convé seguir patint per amor.

⁴ trobe: enteneu 'trobo'.

⁵ qui: llegiu 'que' (DCVB, s.v. qui I.11), conjunció consecutiva referida al 'tantes' anterior.

⁶ posat: enteneu 'encara que' (DCVB, s.v. posat I.2).

⁷ me obliguen: potser seria possible la lectura de X ('me obliden'), tot i que excessivament forçada, tal vegada significant 'em marxen de la memòria' (?).

⁸ combatut de ància ... cansat de tal pensar: el cansament físic i mental que provoca l'amor és tòpic comú de la literatura sentimental. Aquesta fatiga obliga que el somni, que es dóna a mitjanit, sigui en realitat un *insomnium*, segons la classificació de Macrobi al *Somnium Scipionis* (Pellissa 2016: 116). El son vencedor remet al *Triumphus Cupidinis*: 'vinto dal sonno' (1957: I.11).

⁹ ell: referit al pensament.

¹⁰ parech-me ésser en un loch tant plasent: punt d'inici de la visió. El 'loch plasent' de la visió és caracteritzat com un *locus amoenus*, terreny de l'amor, com trobem a l'inici de la *Faula*. Vegeu FA 1.

¹¹ no «lo noble Ílion» (del «Gran» és ver lo jerdí fabricat): per 'del «Gran» és ver lo jerdí fabricat' enteneu 'del gran Ílion és certament l'imaginat jardí'; com indica Pellissa (2016: 116), a la *Lletra fingida que Aquil·les escriu a Polícena* de Corella hi apareix l'expressió 'lo gran Èlion' (1973: 97). Aquest sintagma és força freqüent a les *Transformacions* i *Al·legories*: 'molt atart arribant al noble Ýlion' (TF XI.9, *Èsac*), 'Reluhían les flames guastadores del noble Ýlion' (TF XIII.3, *Incendi de Troia*), 'miri dins lo gran Ýlion' (TF XIII.2, *Armes d'Aquil·les*), 'lo rossegà entorn del mur del noble Ýlion' (AL XII.8), 'lo noble Ýlion' (AL XIII.3), 'lo gran Ýlion' (AL XIII.5), 'lo noble Ýlion' (AL XIII.6) i 'lo noble Ýlion' (AL XIV.7). Com s'observa l'adjectivació varia entre 'gran' i 'noble', sempre anteposats, i fa menys plausible la doble esmena proposada 'no del noble Ílion el Gran és ver lo jerdí fabricat' (vegeu aparat).

¹² contendre: enteneu 'disputar, competir'.

velat¹⁴ era de un porpre ordit dels treballs presehint a l'amor y reblit dels delits de satisfacció —e tant, axí stant, millor se mostrave, quant val més lo possehir del que al treball se ateny, que aquell, si's vol, gran bé, de qui sens afany se ha pocessió¹⁵—, circuhit de draps presentant los actes grans¹⁶ dels romans Cèsar¹⁷ e Octavià¹⁸, Proteselau¹⁹, Achilles²⁰, Pompeu²¹, Eneas²² lo troyà, a qui seguien Creüsa, Dido y Lavina, ab los dos babilònichs²³ qui finàran condempnats. Apparían Teseu²⁴, Jàson²⁵, lo fill del gran propheta, qui en un punt ama y desama²⁶, com axellats²⁷ del gran collegi dels servidors de amor. Lo peyment²⁸

2 satisfacció] satisf[a...]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || més] m[...]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 2-4 e tant ... circuhit] Amb un subratllat vertical al marge sense manícula X || 5 e] om. X, Miquel, Pacheco, Pellissa : supplevi. Restitució d'acord al mot plural romans precedent, i a la distinció entre Juli Cèsar i Octavi August a les AHegories (XIV.9): 'per los noms de Júlio Cèsar y de Octavià, anomenat Augusto, [...] tots los emperadors de Roma són dits Cèsars Augusts'. A les AHegories Alegre mai anomena Octavi amb el nom 'Cèsar Octavi', sinó que sempre és 'Octavià' || 6 qui] qui comensat X, Miquel, Pacheco : deleu. Pellissa.

¹³ Qui: enteneu 'el qual'.

¹⁴ velat: enteneu 'cobert'.

¹⁵ val més lo possehir ... se ha pocessió: és a dir, val més allò que un ha guanyat amb esforç que allò fàcil d'aconseguir. Es tracta de la idea recurrent de l'amor cortès que una major dificultat en aconseguir l'amor de la dama comporta una major recompensa, nucli de la trama del *Curial*.

¹⁶ presentant los actes grans: l'ornamentació dels tapissos i l'empedrat del lloc recrea personatges il·lustres de l'antiguitat, que provenen de la descripció del carruatge de Cupido al *Triumphus Cupidinis* de Petrarca (1957: I.89-150), d'on el narrador pren els personatges, la descripció de l'amor, del carruatge i del seguici (Bescós 2014b: 33-53). Per a l'ècfra si vegeu la part de recursos narratius de la *Introducció*.

¹⁷ Cèsar: enteneu 'Gai Juli Cèsar', que apareix en el *Triumphus Cupidinis* pels seus amors amb Cleòpatra (1957: I.89-90).

¹⁸ Octavià: enteneu 'Octavi August', que apareix en el *Triumphus Cupidinis* pels seus amors amb Livia (1957: I.94-96).

¹⁹ Proteselau: enteneu 'Protesilau', que apareix en el *Triumphus Cupidinis* pels seus amors amb Laodamia (1957: I.141-142).

²⁰ Achilles: enteneu 'Aquilles', que apareix en el *Triumphus Cupidinis* pels seus amors amb Polixena (1957: I.125-126), i també en Corella, a la *Lletra fingida que Aquilles escriu a Polícena*.

²¹ Pompeu: quan Petrarca explica la història de Cèsar amb Cleòpatra (1957: I.89-90) se sobreentén la presència de Pompeu.

²² Eneas: apareix en el *Triumphus Cupidinis* pels seus amors amb Creüsa, Dido i Lavinia (1957: I.106-108).

²³ los dos babilònichs: enteneu 'Píram i Tisbe', també presents en el *Triumphus Cupidinis* ('vedi Piramo e Tisbe in seme a l'ombra', 1957: III.20). La història de Píram i Tisbe és un referent de l'amor impossible, i es troba a la *Lamentació de Píramus y Tisbe* de Corella i, naturalment, a les *Transformacions*: 'En la gran Babilònia [...] nasqueren dos infants de igual gentilesa' (TF IV.2). A la traducció d'Ovidi la història és amplificada per Alegre a nivell sentimental per l'interès que li genera l'episodi. Alegre hi introdueix afegitons propis força extensos, passatges no presents en els originals que usa per a la seva traducció.

²⁴ Teseu: també present en el *Triumphus Cupidinis* (1957: I.114-117).

²⁵ Jàson: també present en el *Triumphus Cupidinis* pels seus amors amb Medea (1957: I.128-129), història que es troba també a la *Faula*.

²⁶ lo fill del gran propheta, qui en un punt ama y desama: enteneu 'Amnon', fill de David, que s'enamorà de la seva germana Tamar i la violà. El germà Absalom va venjar Tamar matant Amnon. L'explicativa remet també al *Triumphus Cupidinis* (1957: III.46-48): 'De l'altro, che'n un punto ama e disama, | vedi Tamar ch'al suo frate Absalone | disdegnosa e dolente si richiama'. En el *Segon llibre dels Reis*, el text 'maius esset odium quo oderat eam amore quo ante dilexerat' (2Re 13,15) està traduït 'Amon [...] le hach en oy que no havie debans amor' (CBCat, 2Re 13,15 C, 2011: 429). L'expressió 'ama y desama' és característica de la prosa d'Alegre (vegeu l'apartat sobre estil a la *Introducció*).

²⁷ axellats: enteneu 'exiliats'.

²⁸ peyment: enteneu 'paviment'.

- de aquella noble plassa era d'un porfis²⁹ bell, designant la firmesa dels qui lealment amen tanta, que ans lo sol aturat staria en lo antàrtich pol³⁰, no consentint a nosaltres ser die, que ells de llur amor dupte encorreguessen. En lo cap de la casa viu allogat³¹ un siti, qual tenir acostumave lo Pape en consistori, e banchns entorn, qui'm senyelaven de alguna gran cosa haver-s'i a tractar³². Duptave³³ no fos reprès, volguí-me'n partir, mes, ab portes tencades, dins enclòs me trobí. Assegurave'm lo aparat³⁴ qui³⁵ noble gent dever venir; dutave, entre l[o que] devenga³⁶, me feria digna la bona intenció, qui no [per mal] en tal loch me guiave.
- [2] Axi duptant, viu, les [portes] {231r} ubertes, entrà³⁷ flota³⁸ de gent ab processos en mà, a qui seguia un forn sobre un carro³⁹, hon de continuu a dues parts obraven e acabaven una sort de segetes, part fetes de or e part fetes de ferro aspre e mal limat⁴⁰; anant-li prés⁴¹ aquell famós toscà qui fins a nostre temps honrat renom conserve, fadigant sens ésser escoltat, dar entanent al mestre de la fabra⁴² una segeta qual ferí al gran centauro⁴³, mostran-li'n una altre spuntada e lo cor qui a ell governave, perquè, de la primera seguint lo valer y d'altre squivant lo defalt⁴⁴, ne acabàs una ab compliment, dant fi al treball quaranta anys ja durat⁴⁵. No poch content restí, pus viu aquell ésser

1 porfis] porfis X, Miquel, Pacheco : porfi Pellissa || 2 antàrtich pol] tartich pol X, Miquel, Pacheco : corr. Pellissa || 5 banchns] banchns X, Miquel : banchs Pacheco, Pellissa || 6 tractar] trac[...]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || portes] por[...]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 7 aparat] apa[...]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || qui] qui X, Pacheco, Pellissa : aqui Miquel || 8 l[o que]] l[. ...]. Els claudàtors indiquen mots tallats a final de línia X : los quals Miquel, Pacheco, Pellissa : supplevi || 8-9 no [per mal]] no [... ...]. Els claudàtors indiquen mots tallats a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 10 les [portes]] les [.....]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 17 compliment] complim[...]. Amb una titlla nasal damunt la l; els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X.

²⁹ porfis: enteneu 'pòrfir, roca de vermell fosc amb cristalls de feldespat'.

³⁰ antàrtich pol: el sol amagant-se al pol antàrtic apareix a les *Transformacions* i a les *Allegories* ('los Triones, frets primer, s'escalfaren dels raigs del sol, e la glassada Serpent, dedicada a guàrdia del pol antàrtich' (TF II.2) i 'Fugen los déus quant per l'aquinociti autumnal lo sol comença a declinar ves lo antàrtich pol' (AL V.4).

³¹ allogat: enteneu 'collocat'.

³² tractar: la sala està disposada com un palau de justícia.

³³ Duptave: enteneu 'temia'.

³⁴ aparat: enteneu 'conjunt d'adorns'.

³⁵ qui: enteneu 'que' (DCVB, s.v. qui I.11).

³⁶ devenga: enteneu 'se succeïria' (DCVB, s.v. devenir 3).

³⁷ entrà: llegiu 'entrar'.

³⁸ flota: enteneu 'multitud'.

³⁹ un carro: remet al *Triumphus Cupidinis* ('triunfal carro a gran gloria conduce', 1957: I.15).

⁴⁰ part fetes de or e part fetes de ferro aspre e mal limat: l'abast de cada tipus de fletxa és comentari freqüent en relació als atributs de Cupido; com apareix en un text comú al *Sermó* (SE 8-9) i a les *Allegories* (AL I.8), les fletxes d'or provoquen enamorament, mentre que les de ferro causen desenamorament: 'Per les sagetes d'or són ferits aquells qui amen, e mirant s'entent delit, e per les de plom los qui avorreixen e tenen hodi de aquells qui amant los segueixen' (SE 9).

⁴¹ prés: enteneu 'prop'.

⁴² fabra: enteneu 'ferreria'.

⁴³ al gran centauro: en referència a Nessus, de qui a les *Transformacions* es diu que va morir d'amor: 'La amor de aquesta Deyanira axí mateix fon causa de la mort del gran centauro Nesso' (TF IX.2). Pellissa (2016: 119-120) apunta la possibilitat que, a més de Nessus, Alegre es pugui estar referint al centaure Quiró (TF II.6), perquè les dues històries es troben a les *Transformacions*.

⁴⁴ defalt: enteneu 'falta, carència'.

present qui mon viura guíave, Ffrancischo Petrarcha, companyia plasent en les prosperitats e sol reffugi en les adversitats. Conagui'l, no perquè vist lo hagués jamés⁴⁶, mes per les pacions que reonave⁴⁷, recitant la pelleya⁴⁸ de amor y de Laura, de què era informat per lo primer *Trihunfo* dels sinch seus excellents⁴⁹.

5 Acostant-m'i, donchs, comensí'l a requerir de ajuda dient:

—O, laureat poeta, si veres són les leós⁵⁰ que de vós la fama scampe⁵¹, prenent no testimonis stranyes mes les obres que a vós sobreviuen, socoreu-me⁵², declarant què és açò que, mos ulls ocupant, mon cor en dupte té, no sabent desernir per hon ni hon arribat sia.

10 [3] E si pensau la sentida alegria com per l'antich toscà fos informat de l'èsser de l'Amor y dells que a ell {231v} seguien! No [tardar en⁵³] respondre al demanat. No tenian mos serveys merescut tant digna resposta com d'assò, mes:

—Pus són de mals no ignorant, als affligits socórer nunca sesse⁵⁴. És aquest loch⁵⁵ hon de amor se disisexen⁵⁶ causes, e per ço van primers los advocats, jutges y scrivans a pendra loch en la gran audiència, après de aquest carro portant lo forn, hon se obren stralles⁵⁷, per qui lo sentenciat se axecuta, tirant ab l'arch que porta aquell patge. E si de deurades los dos ferits⁵⁸ se troben, parament amant y satisfent-se entracambiadament lurs voluntats, beneventurada vida passen. Aquest, emperò, axí potent senyor, qui, nat de oci, se cria des plasents pensaments, no de speransa buyts, ans promatent tot

1 plasent] plasen[.]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X || 1-2 les prosperitats] les adversitats prosperitats. Amb una manícula al marge assenyalant aquesta línia del manuscrit X || 3 jamés] jame[.]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X || pelleya] pelleya. Amb la primera e sobreescrita damunt d'una a X || 9 arribat] arribar X : corr. Miquel, Pacheco, Pellissa || 11 [tardar en]] tardaren X, Miquel, Pacheco : corr. Pellissa || 14 socórer] socorer no cessa. Amb una manícula al marge assenyalant aquesta línia del manuscrit X || 16 y] Afegit a la interlínia X || 18 de] Afegit a la interlínia X || 21 des plasents] desplasents X, Miquel : dels plasents Pacheco : de plasents Pellissa (cf. des romans PGP I.13).

⁴⁵ dant fi al treball quaranta anys ja durat: Petrarca demana que Cupido es decideixi en els seus afers amb Laura, amb una fletxa d'or o una de ferro, ja que el 'treball' amb Laura ha durat quaranta anys sense definir-se.

⁴⁶ jamés: enteneu 'mai'.

⁴⁷ Conagui'l ... pacions que reonave: el narrador reconeix Petrarca a partir de les raons que dóna, demostrant que l'ha llegit, cosa que ha estat un honor.

⁴⁸ pelleya: enteneu 'lluïta'.

⁴⁹ lo primer Trihunfo dels sinch seus excellents: Alegre posa cinc *Trionfi*, tot i que tradicionalment han estat sis. Per a la qüestió relativa al nombre de *Trionfi* vegeu Francalanci 2013.

⁵⁰ leós: enteneu 'llaors, lloances'.

⁵¹ la fama scampe: en els *Trionfi* la fama venç a la mort (cf. T. *Famae*). La fama i l'honor són llocs comuns de les obres sentimentals, també en Alegre. Convé recordar que Llull, Alegre i Torroella van intercanviar lletres sobre el concepte d'honor (Torroella 2011: II.245-248 i Llull 1996: 222-234). Alegre tracta la fama irònicament al final del *Sermó*: 'que en aquest món d'elles haureu plasent satisfacció y, après la mort, per molts segles, immortal fama conservarà lo vostre nom' (SE 12); i la descriu, en boca de Boccaccio, a les *Allegories* (AL XII.2): 'La fama per los antichs en dos maneres considerada se mostra: la primera és aquella glòria y nom que resta après la mort a l'obrar virtuós [...]; la segona fama de què los antichs han scrit és aquella remor y aquella veu que corre entre los pobles reportant les noves de molt luny' (vegeu nota *immortal fama* a SE 12).

⁵² socoreu-me: després de totes les descripcions anteriors del *Triumphus Cupidinis*, el narrador naturalment demana consell a Petrarca.

⁵³ tardar en: llegiu 'tardà en'.

⁵⁴ nunca sesse: enteneu 'mai cesso'; el subjecte (com el del verb 'són') és Petrarca.

⁵⁵ És aquest loch: Petrarca explica el funcionament del tribunal al protagonista.

⁵⁶ disisexen: enteneu 'decideixen' (DCVB, s.v. *decisir*).

⁵⁷ stralles: enteneu 'sagetes'.

⁵⁸ de deurades los dos ferits: és a dir, dos enamorats, segons les qualitats de les fletxes d'or de Cupido.

consert en breu portar a ffi, crescut és fet senyor⁵⁹, com sé yo sentir deus, si veritat és e rehons assenyalen, ne tant en son servey ample te trobes com tinch cregut. Plau sperimentar molts, qui, de la deurade ferits⁶⁰, ço és, ab algun graciós sguart⁶¹ detenguts⁶², ab vista brava⁶³ són mirats de aquells ulls qui
 5 voler los mostraven, e és açò la ferra segeta, causant als tals vida no reposade. Si no m'engan, lo mal que a tu anuge al seu servei, quant amant satisfent-te desiges, atens a tal desig scassa speransa. E per ço, quant en la gran cadira veuràs assegurat lo rey, de ajude làgremes dels primers soplicaràs, requerint ser citada la qui tan mal te tracta⁶⁴; davant a qui vinguda, {232r} fundaràs te
 10 querela⁶⁵, y sentenciant donarà fi a ton debat; per la qual si ajudat seràs, stimaràs haver-la seguida e los passats affanys sinó contentació te portaran, e si a ton desig contrària se mostra, seguint lo camí de oblidar, derrer remey per a sempre, tos cansaments descansaran.

[4] Retent-li gràcies del bon consell que·m doné, lo preguí servés él de mi
 15 lo empar, qui acabà responnent acceptar ma demanda⁶⁶, quan entrava per la sala un noble rey⁶⁷ de molta gent acompanyat, de aquells qui en los draps istoriats staven, mostrant-se ab continensa noble dignes de gran renom que en lo món conserven.

—Mestre⁶⁸—diguí, girant-me en aquell lum de saber en qui se recolsave
 20 mon ignorant entaniment—, ¿si aquest és aquell potent senyor qui a vós se mostrà en lo triumphal carro infant, ornat sol de dos ales, portant arch y sagetes⁶⁹, com stà ara no jove, ans ab son continent senyalant gravitat⁷⁰, no

1 deus] dins *ante corr.* X, Miquel, Pacheco : deus Pellissa || 2 tant] tants X || ample] ample X, Pellissa : amples Miquel, Pacheco || 6 seu] meu X, Miquel, Pacheco: *corr.* Pellissa || 8 assegurat] assegurat X, Miquel, Pacheco : assegut Pellissa || 9 vinguda] vingu[...]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 14 doné] done X, Miquel, Pacheco : donà Pellissa || 20 ignorant] ignorant ~~saber~~ X.

⁵⁹ *nat de oci ... crescut és fet senyor*: descripció que prové del *Triumphus Cupidinis* de Petrarca ('Ei nacque d'ozio e di lascivia umana, | nudrito di penser dolci soavi, | fatto signor e dio da gente vana', 1957: I.82-84). Vegeu Bescós (2014b). La mateixa descripció provinent de Petrarca apareix al *Sermó*: 'perquè naix de oci [...] és criat de vans pensaments' (SE 8), i a la *Faula* (FA 3).

⁶⁰ *de la deurade ferits*: Petrarca es refereix al protagonista, ferit per una fletxa d'or.

⁶¹ *ab algun graciós sguart*: el protagonista està enamorat per haver vist l'estimada. La vista és el primer graó per entrar a la cort de Venus a la *Faula*.

⁶² *detenguts*: enteneu 'entretinguts'.

⁶³ *brava*: enteneu 'cruel, violenta'.

⁶⁴ *requerint ... mal te tracta*: Petrarca recomana al protagonista que demani la compareixença de l'estimada. Com es llegeix a continuació, el judici posarà fi als mals de l'enamorat, ja que, tant si guanya com si perd, el cas del seu enamorament quedarà resolt.

⁶⁵ *querela*: enteneu 'queixa o clam presentat contra algú', mot de terminologia jurídica.

⁶⁶ *acceptar ma demanda*: el protagonista demana a Petrarca que sigui el seu defensor, cosa que el poeta accepta.

⁶⁷ *un noble rey*: referit a Cupido, que entra a la sala com a monarca d'amor.

⁶⁸ *Mestre*: per al narrador-protagonista Petrarca és mestre d'amor, com indiquen els préstecs constants del *Triumphus Cupidinis*.

⁶⁹ *en lo triumphal carro infant, ornat sol de dos ales, portant arch y sagetes*: descripció que, com s'ha indicat damunt, remet al *Triumphus Cupidinis* ('sovr'un carro di foco un garzon crudo | con arco in man e con saette a' fianchi', 1957: I.23-24); la descripció també es troba a les *Allegories* (AL I.8) i al *Sermó* (SE 8-9), en el text comú usat en aquestes dues obres que remet a la *Genealogia* de Boccaccio. Vegeu notes a SE 8-9.

⁷⁰ *com stà ara no jove, ans ab son continent senyalant gravitat*: per 'gravitat' enteneu 'severitat'; contràriament a la descripció majoritària del *Triumphus Cupidinis*, o la del *Sermó* ('Ha scrit que és infant per mostrar que, en lo causar de les amors, se aporta com un infant, sens discreció, no servant en res orde ne ygualtat, y és la quarta condició', SE 7), el Cupido jutge no és un infant, sinó una persona gran, dualitat ja present en *Triumphus Cupidinis* ('giovenel mansueto, e fiero veglio', 1957: I.79). Com indica el passatge citat del *Sermó*, Cupido és descrit

porta ales, ans mostra que és cansat, e ha abandonades les offensives armes, és fet de rehó, no lunnyat de justícia, porta septe, qui, a tant scarn⁷¹ del desigual, egualtat en les amors guarda?

[5] E callí, per hon no tardé⁷² la resposta:

- 5 —Acustuma lo Amor en diverses maneres mostrar, y açò assenyalen varietat de colors en les ales⁷³. Si bé-t recordes, {232v} quant a ma vista se presentà, venga per fer armes contra aquella que de mi és govern, e no malla ni scut cobrian sa persona, com a no tement res, mas, arch en mà, fletxes per offendre als mirants amostrava. Ara no per offendre, mas per jutgar arriba,
- 10 mostrant-se a tal acte conforme.

E ja asseguts eren, quant per scrits⁷⁴ ma resposta formí de la tenor següent:

SUPPLICACIÓ⁷⁵ PRESENTADA EN LA AUDIÈNCIA DE AMOR

[6] Senyor molt excellent,

- A vostre majestat venir me força la cruesa de una en qui mon bé termena⁷⁶,
- 15 de tanta bellesa, avisament⁷⁷ y gràcia, que basta los molt grans a sentir e oblidar consent. Per lo que en mi ha pogut, ne de amar-la me penidiria, si lo principi lo mig trobave concertat, car no ab més cuyta ma voluntat rehonar-li comensí, que ella tenir desig mostrave fos satisfet, e, continuant, refermant ma speransa⁷⁸, tant avant m' a portat que atràs voler tornar no m'és possible. E
- 20 vahent-me en tal stat, ultrajosa, ab continensa brava⁷⁹, lo passat oblidant, tant la he trobade cruel e enemigue quant de primer singular stimave senyora. Moltes vegades he temptat si, oblidant e lunnyant de mi tal pensar, remey atenyaria, {233r} mes ella, ab stúcia, l'apartar no-m consent, no dant-me de algú dels dos firmesa: sperar o dexar. E axí, havent gran temps passat, no
- 25 trobant en lo segle jutge⁸⁰ qui a nostre debat fos bastant posar fi, hoýda la

1 offensives] offensi[u...]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 2 lunnyat] lunnyat ✗ X || 3 amors] amors no X, Miquel, Pacheco : *delev.* Pellissa || 5 mostrar] mostra[...]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 6 recordes] record[...]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : recorda* Miquel, Pacheco : *corr.* Pellissa || 10 a] om. X : *suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 16 me] *Afegit a la interlínia X || 19 portat] Amb una paraula ratllada a la interlínia X || 23 dant-me] dant m[...]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 25 nostre] nr[...]. *Amb una titlla damunt, indicativa de -ost-; els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X.*

com un infant a causa de la seva falta de discreció; aquí, però, el déu ha de jutjar, no enamorar, i per tant es mostra com un vell sever i rigorós.

⁷¹ scarn: enteneu 'burla per a ridiculitzar'.

⁷² tardé: enteneu 'tardà'.

⁷³ varietat de colors en les ales: característica també present al *Sermó*: 'les ales de mil colors, senyalant la poca firmesa y vàries mudances de l'amor' (SE 7).

⁷⁴ per scrits: com indica Pellissa (2016: 125), la súplica es presenta per escrit, com a la *Belle dame sans merci*. A *Lo despropriament d'amor* de Llull el narrador també presenta per escrit la seva súplica a Cupido jutge. Vegeu nota següent *Supplicació*.

⁷⁵ Supplicació: enteneu 'súplica', mot de terminologia jurídica que també es troba al judici davant de Cupido de *Lo despropriament d'amor* de Romeu Llull: 'feta pendra ma suplicació, remetent-la a la justícia, irat manà [Cupido] a Grat, com a secretari seu, aquella públicament llegís. La qual legida e mesa en disputa si de justícia provehida ésser devia, fuy de mos advocats, jutge e procurador axí bé rehonat e deffès, que fou sentenciat ma suplicació fos provehida e decretada' (1996: 217).

⁷⁶ termena: enteneu 'té finalitat i perfecció'.

⁷⁷ avisament: enteneu 'seny'.

⁷⁸ refermant ma speransa: l'estimada ha donat esperances al protagonista, un dels arguments principals de la resposta final d'Antoni Vidal.

⁷⁹ brava: enteneu 'cruel, violenta'.

⁸⁰ no trobant en lo segle jutge: entre els seus contemporanis, el narrador-protagonista no ha trobat ningú capaç d'assessorar el seu cas d'amor. Per aquest motiu ha hagut de recórrer a Cupido.

fama de vostre noble cort (hon com a sola se trobe multitud de gent, no de consell freturant⁸¹ per lingua speriència), y confiant de l'acostumat y vertader judici de vostre altesa, mi e ma salut en vostre mà deppose, qui provehint fareu mi e mos cansats pensaments reposats. *Et licet, etc. Altissimus, etc.*⁸².

5 [7] E per grat de la gran cort conseller⁸³, fou refferida ma suplicació al noble rei, sobre lo qual hagut colloqui en scrits tal provisió manà⁸⁴:

—Nós, Cupido, rei del collegi d'amor per dret hereditari de nostre mare Venus, attenant spedir justícia, no consentint rehó ésser determenat, inhoÿda la part, volent de justícia seguir la pure regle, manam la suplicació intimat⁸⁵
10 ésser a la qui és absent⁸⁶, contra qui, si comparar recusara, serà sentenciat ab provisió de nostre gran consell.

[8] No tardé⁸⁷, pus li fou intimat, arribar, e entrant per la sala, més mirade stech que lo fort Èrcules⁸⁸ tornant dels {233v} scurs regnes, hon aquella sola
15 sola duptave⁹⁰ emparada no fos, e dant-li loch digne d'ella, lo rey a tots axí dir comensà:

PARLE LO GRAN REY CUPIDO

[9] —Qui de vostre gran empresa no's merevellarà, promatent sentenciar entre los dos, com Patrarcha y Laura d'ells sien advocats, qui quaranta anys
20 fan durar qüestió⁹¹ sens res determenar? E per ço, no més de hun replicat puga cascú d'ells fer, e ab lo parer dels més serà sentenciat. Per ço, n'Alegre, fundau vostre demande⁹² y sereu desempatxat⁹³.

Yo, obeynt sens tarde, ab breus paraules la justificació de ma demande exposant, diguí:

1 sola] sola~~er~~ X || 2 per lingua] prelongua X, Miquel : *corr.* Pacheco, Pellissa || 7 hereditari] hereditari. *Amb la segona e sobreescrita damunt una a X* || 9 justícia] iustici[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 10 ésser] esser ~~esser~~ X || 12 sala] sal[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 14 forsa hon] forsa hon X, Miquel, Pacheco : *prova que a Pellissa || acabada havié* acabada ~~havié~~ X : acabada Miquel, Pacheco : *corr.* Pellissa || 22 desempatxat] patxat. *Amb desen- afegit a la interlínia X || 23 obeynt] obeynt. Amb la y sobreescrita damunt d'una i en X.*

⁸¹ *freturant*: enteneu 'mancant'.

⁸² *Et licet, etc. Altissimus, etc.*: aquesta fórmula apareix de forma habitual al final de les súplices judicials (Pellissa 2016: 126). Orazi (1998: 294) indica també l'ús de tecnicismes jurídics, en expressions tals com 'servés el de mi lo empar' (SO 4), 'querela' (SO 3), o 'ser citada' (SO 3), termes que, com s'ha indicat, també trobem a *Lo despropiamment* de Romeu Llull (1996: 217). Vegeu nota anterior *Suplicació*.

⁸³ *E per grat de la gran cort conseller*: llegiu 'e per grat del conseller de la gran cort'; com fa notar Pellissa (2016: 126), a causa de l'hipèrbaton de la frase no es pot reconstruir la contracció 'del'.

⁸⁴ *en scrits tal provisió manà*: per 'provisió' enteneu 'manament de l'autoritat reial, judicial, etc., per fer complir una ordre' (DCVB, s.v. 1b).

⁸⁵ *intimat*: enteneu 'fet saber, comunicat amb autoritat' (DCVB, s.v. 1).

⁸⁶ *ésser a la qui és absent*: amb aquesta provisió Cupido ordena que la dama es presenti per defensar-se.

⁸⁷ *tardé*: enteneu 'tardà'.

⁸⁸ *més mirada stech que lo fort Èrcules*: en referència a la baixada d'Hèrcules a l'infern, on anà a cercar el gos Cèrber, el darrer dels seus dotze treballs.

⁸⁹ *Laura*: Petrarca serà el defensor del protagonista, i Laura, l'estimada de Petrarca, ho serà de l'acusada. El narrador assimila el seu patiment d'amor al de Petrarca, i l'actitud de la dama amb Laura.

⁹⁰ *duptave*: enteneu 'temia'.

⁹¹ *quaranta anys fan durar qüestió*: l'experimentat Cupido, que coneix la història llarga entre Petrarca i Laura, determina que només hi hagi un torn de rèplica, i que es resolgui 'ab lo parer dels més', és a dir, per votació. Vegeu nota *dant fi al treball quaranta anys ja durat* a SO 2.

⁹² *fundau vostre demande*: Cupido demana a Alegre que exposi la seva demanda.

⁹³ *desempatxat*: enteneu 'alliberat d'allò que fa nosa, despatxat'.

—Ilustríssim senyor, vull mon desig ser satisfet, com promès ha, o tret de speransa⁹⁴.

Ella respòs⁹⁵:

—Si veritat ses rehons affermaven, no dupte de vostre cort, més que tot
5 altre a mi plaent, condemnade haver partir; mas veig no té oblidades les
ficcions, senyalans tans mals que del menor Samsó sobrat seria⁹⁶, los quals
amaga lo fibló ab què pica quant veu avinentesa. No sol li plau lo ver
gloriejar, {234r} ans ab aquell bé sovint lo fals mesclant⁹⁷, tant trihunfo de
moltes qui, son desorde complaura no volent, són per ell diffamades. Si,
10 donchs, justíssim senyor, tanta gràcia [puc] en vós haver trobada, que-m
fassau quítia de encórrer tal blasme, sentenciau de ses rehons sia yo
desliurade.

E féu fi, a qui ab humilitat, bastant tot altre placar, responguí⁹⁸:

—Qual irada passió subverteix vostre juý, qui ab veritat consertat sempre
15 stave, no ntenén mos serveys! On ere stat yo diligent en lo que sé us pot
plaure⁹⁹, content a mi desplaure pus a vós [fos] en plaer, de vostre fame
zeledor parcial, no maldient¹⁰⁰, de què m'imposau culpa? Si lo comun usar de
nostre ciutat tal nom gonyat me té, vida solitària no duptaré alegir¹⁰¹, posat
malparlat sia. Ordonau, donchs, de mi y no-m trobareu tal com ara stimau. Si
20 voleu no us saguesca, senyalau no voler-me, y en cars que la mort se attengue,
me lunyaré de vós. Mes, si per tan larch speriment, de la firmesa de mon amor
sou certa, serà satisfeta ma voluntat. Creure no poch no-m sia favorable aquest
nostre ajust¹⁰².

E acabant aytals¹⁰³ rehons, Patrarcha començà:

25 FFRANCISCO PATRARCHA

[10] —Atorch vostre justícia¹⁰⁴, senyor, no passient, ans contra los
rebelles¹⁰⁵ de vostre senyoria, cruelment exequint¹⁰⁶ a aquest {234v} lo

8 bé] *Afegit a la interlínia X* || 10 donchs] donchs X, Miquel, Pellissa : donchs Pacheco || [puc] om. X : *suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 16 [fos] om. X : *suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 19 donchs] donchs X || 20 senyalau] senyala[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 22 certa] certa no X, Miquel, Pacheco : *delev.* Pellissa.

⁹⁴ *ser satisfet, com promès ha, o tret de speransa*: la demanda d'Alegre és clara, o ser estimat o ser rebutjat, però no allargar la indefinició. Qualsevol d'aquestes dues opcions és preferible a la incertesa que pateix.

⁹⁵ *Ella respòs*: com apunta Pellissa (2016: 128), a diferència de la *Faula*, la dama del *Somni* pot defensar-se. En aquell cas la sentència es dicta sense judici, per ordre de Venus; aquí, es dóna la possibilitat a la dama i al narrador-protagonista de defensar la seva postura.

⁹⁶ *senyalans tans mals ... Samsó sobrat seria*: és a dir, el menor mal de l'enamorat seria superior als mals que va patir Samsó, en una hipèrbole clara.

⁹⁷ *ans ab aquell bé sovint lo fals mesclant*: l'estimada acusa l'enamorat de mentider i maldient, no només amb ella, sinó amb altres dones, i per això demana ser absolta.

⁹⁸ *responguí*: l'enamorat s'exculpa de les acusacions.

⁹⁹ *ere stat yo diligent en lo que sé us pot plaure*: l'enamorat s'havia sempre preocupat de servir la dama. Per als serveis d'amor, vegeu SE 10-11.

¹⁰⁰ *de vostre fame zeledor parcial, no maldient*: Alegre es defensa, assegurant que mai ha parlat malament de l'estimada, contràriament al que ella ha dit en el seu torn de paraula. Només a la *Faula* trobem una difamació directa i explícita de l'estimada, tot i que arreu hi ha blasmes indirectes, com aquí, on l'excusa que fa servir Alegre converteix la dama en maldient.

¹⁰¹ *vida solitària no duptaré alegir*: si és cert allò que diu la dama, el protagonista no dubtarà a deixar la ciutat i viure sol, de nou una hipèrbole.

¹⁰² *ajust*: enteneu 'acord'.

¹⁰³ *aytals*: enteneu 'tals'.

demanat; no consentint, la presumtuosa, cuydar de una flaqua dona contra vós prevaler, qui tanta gent senyorajau. E si Laura de grat scusada haveu, satisfent a la dignitat de vostre noblesa, no sa atravescha algun altre mortal contra ella¹⁰⁷ pugnar qui de tal presumir no castigat romangue; conegue lo bras fort
 5 de vostre virtut e sia spant a tots los venints al segles. Aquest, no descomplaent-la de res, ans totstamps obeynt, ella adés mostra li plau ésser seguida, ara, desdenyosa, de si l'aparta¹⁰⁸; volent ocupar septe¹⁰⁹ a negú consentint, qual de tans parès ignora contra vostre fort arch res no poder durar. Si femenils rehons han de ser scoltades¹¹⁰, no dupte enujats de ací partirem.
 10 Sien, per ço, excellent príncep, oppremuts los superbos e ab laor exalsats los humils, sentenciant ser aquest complagut, qui sol per la humilitat ara mostrada mereix lo premi de satisfacció.

E acabant ell Laura començà:

LAURA

15 [11] —Merevellare'm de tant affectat rehonar si de vós, Ffrancisco, no tingués levat¹¹¹ judici vertader, qui per la vostre molta bondat pensau ésser tots tals¹¹², ignorant cambiada la pràtica ésser vuy en los vivints¹¹³, tots {235r} de parenceries¹¹⁴ acompanyats, ne en altre que contra bona fama llurs treballs tots endrecen. Aquells enpeny lo mal universal, trobant qui lurs desordes complau
 20 per ésser satisfets de una altre jornada. E vinguen a vostre recort, clementíssim senyor, quantes per tals ficcions enganades¹¹⁵ se clamen vuy de vós, que si a

5 al] Afegit a la interlínia X || 6 mostra] mostra. Amb la a sobreescrita damunt una e X || 8 parès] pares X, Miquel : parts Pacheco : parers Pellissa || 17 vuy] vuy. Amb la y sobreescrita damunt una ll en X.

¹⁰⁴ *Atorch vostre justícia*: Petrarca, que comença el seu torn de defensa de l'enamorat, demana a Cupido que dicti sentència a favor d'aquest, perquè la dama qüestiona el poder del déu.

¹⁰⁵ *rebelles*: enteneu 'rebel·lies'.

¹⁰⁶ *exequint*: enteneu 'executant'.

¹⁰⁷ *contra ella*: referit a 'la vostra noblesa'.

¹⁰⁸ *ara, desdenyosa, de si l'aparta*: Petrarca argumenta que abans la dama volia que l'enamorat la servís, i que ara ha canviat de parer sense motiu aparent. Recordem que una de les crítiques més sovintejades a les obres sentimentals és la volubilitat dels sentiments de la dama, tòpic misogin recurrent.

¹⁰⁹ *ocupar septe*: és a dir, erigir-se en senyora de l'amor, poder exclusiu de Cupido. Es tracta del mateix delictes contra el déu que comet Dyana a la *Faula*. El delictes o la falta contra una divinitat és freqüent a *Les metamorfosis*, i sempre mereix el càstig i la venjança dels déus.

¹¹⁰ *Si femenils rehons han de ser scoltades*: Petrarca demana a Cupido que només s'escolti al narrador i no les raons de la dama, en un argument clarament misogin; vegeu Pellissa (2016: 129).

¹¹¹ *levat*: enteneu 'format'.

¹¹² *per la vostre molta bondat pensau ésser tots tals*: Laura comença la defensa de la dama d'una manera brillant, alhora culpant el narrador i exculpant Petrarca per defensar-lo. Sosté Laura que Petrarca ha de ser perdonat per les seves bones intencions amoroses, però li recorda que no tots els homes, en referència al protagonista, són tan bons com el poeta. Encara s'infereix d'aquesta intervenció que el protagonista no és mereixedor del seu defensor.

¹¹³ *cambiada la pràtica ésser vuy en los vivints*: Laura recorda que els temps han empitjorat i Petrarca s'ha confós pensant que Alegre ha actuat de bona fe.

¹¹⁴ *parenceries*: enteneu 'ficcions, aparences'.

¹¹⁵ *quantes per tals ficcions enganades*: expressió semblant a la que trobem al *Rehonament* ('Tan sovint se troben les dones enganades', RA 5). La falsedat dels homes apareix al *Sermó*, i també a les *Transformacions*: 'Cara filla, gran són los engans que los fictes hòmens encesos de amor fan a vosaltres, jòvens' (TF III.3, *Sèmele*) i 'No me'n contentí yo, ans, més treballant de nafrar mi mateix, tants y tan fictes rahons ab oferta de riques joyes e de gran nombre de diners li presentí per conduhir-la a admetre mos prechs' (TF VII.8, *Cèfal i Procris*). Vegeu nota següent *les fictes rehons dels inhumans Teseu y Jàson*.

les fictes rehons dels inhumans Teseu y Jàson¹¹⁶ no haguessen cregut Ariadna y Medea, no peregrinants ni en stranyes terres per amor portades foren, qui ab moltes altres de continuu se clamen; e perquè és lur cas irreparable, desigen, mostrant la gentilesa de lur ànimo, a tals mals obviar, ensemps ab mi soplicant
5 vostre altesa no sien admeses de aquest les rehons falses, tallant la via de tal presumir als qui vindran.

Atallà a ella responnent Patrarcha en tal manera:

PATRARCHA

[12] —Si per rehó, com acostuma, és governada aquesta noble cort¹¹⁷, no
10 devem per la culpa de pochs tan justs condemnats ésser, ni és de nou entre molts reprovats ésser trobat hun just, perquè no fa al fet alleguar los més hòmens a maldir inclinats, si ab evidens rehons no és amostrat ésser aquest del nombre lur, ans tan lunyat se troba quant de l'alt cel la terra. Ne vós, Laura, sobre totes entesa, tingau a meravella {235v} si vuy los hòmens a maldir se
15 empenyen, com los ne sia dada bastant ocasió¹¹⁸; ne cregau altre ne fasse aquest retret sinó les virtuts de la que ame, que tantes són que del recort li leven les culpes de les altres. Per ço, cessau¹¹⁹ de dar-li culpa de crim¹²⁰ no perpetrat, no sien forts denant vostre entendre, molt alt senyor, les scuses posades, qui no contra aquest, mes contra vós són fetes, la qual sola
20 presumpció mereix, condemnant, ser punida.

Aperellave's per a respondre lo exemple de virtut¹²¹, quant a tots fou posat silenci per lo noble senyor, manant sobre lo altercat votassen tots los que eren presents¹²², dels quals primer se adressà aquell gran patriarcha de qui pren lo nom lo poble de Israel. E rompent lo callament, presa del rey llicència,
25 rehonar¹²³ comensà:

JACOB¹²⁴

[13] —No vol rehó més privilegiada ser una flaca dona que yo, pare de tans, qui ferit ab vostre potent arch y enflemat en la amor de Ratxel, no dubtí,

7 Atallà] atalla X : Acallà Miquel, Pacheco, Pellissa. *Tot i que sembla fer més sentit 'Acallà', el verb 'Atallà' té un significat molt proper ('tallar, interrompre') i és la lectura del manuscrit* || responnent] responnent en X || 12 no és] nos es X, Miquel, Pacheco : corr. Pellissa || aquest] aquesta X, Miquel : corr. Pacheco, Pellissa || 14 a meravella] amerauel[...]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 17 cessau] cessau X, Pellissa : cessan Miquel : cessen Pacheco.

¹¹⁶ les fictes rehons dels inhumans Teseu y Jàson: exemples d'amants que han enganyat les seves estimades. Com s'ha comentat (vegeu nota anterior *quantas per tals ficcions enganades*), la falsedat d'homes, però també dones, és habitual a les *Transformacions*, també en el mite de Medea: 'Da aquesta componé Medea les metzines per a Teseu, y ja lo pare, ignorant, ministrava aquell a fill, estimat enemich, quant mirant en lo pom de la espasa d'aquell viu les armes del regna de Atenes, per on conagué lo que las fictes arts de Medea li havian celat y ab cuyta levà la verinosa tassa de la boca de Teseu, qui astava per a beure, escusant la sua culpa y la mort de son fill' (TF VII.5).

¹¹⁷ Si per rehó ... aquesta noble cort: Petrarca apella a la raó de Cupido.

¹¹⁸ com los ne sia dada bastant ocasió: contraatac de Petrarca que justifica el maldir dels enamorats i anul·la l'argument anterior de Laura.

¹¹⁹ cessau: referit a Cupido.

¹²⁰ dar-li culpa de crim: Petrarca centra la causa del judici i recorda que no s'està jutjant el narrador, sinó l'actitud de l'estimada.

¹²¹ lo exemple de virtut: referit a Laura, que no respon per la condició indicada per Cupido al principi. Vegeu SO 9.

¹²² tots los que eren presents: Cupido dóna veu i vot als membres del tribunal.

¹²³ rehonar: enteneu 'parlar'.

¹²⁴ Jacob: com fa notar Pellissa (2016: 130), al *Triumphus Cupidinis* (1957: III.34-37) també hi trobem el patriarca Jacob, enganyat pel seu futur sogre Laban en pretendre la seva filla Raquel ('Ratxel' en el text).

enganat per mon sogre Laban¹²⁵, de nou tornar lo ja passat treball, parent-me poch segons lo que amave. Per què, só de parer que ella condempnade y ell satisfet resten en vostre cort.

No pocha contentació me aportà lo dir de aquest gran pare, tant a mi parcial¹²⁶, a qui seguí aquell humil David, abandonant †lo johalm¹²⁷†.

{236r} DAVID¹²⁸

[14] —Per lo molt que en mi han pogut vostres forces¹²⁹, senyor potent, fent-me no sol de mon Déu apartat¹³⁰, mas en dos greus peccats¹³¹ enpès, stime nengú contra vós prevaler si de beniplàcit consentit no·ls serà, la qual gràcia no mereix lo ultrajós desdeny ab què parlar ha gosat la per Laura emparada¹³². Protesta, donchs, de assí [sia] condempnade.

Après parlà aquell sobre tots savi rey:

SALAMÓ¹³³

[15] —Aquella noble fama que per lonch temps havia conservade, tu, Amor, le'm levist¹³⁴ en la fi de mos dies, e tu ést causa que en lo món no ha certesa de ma salvació¹³⁵; perquè, no de tu, contra qui res no puch, mes de aquelles ab qui peccar m'as fet¹³⁶, venga¹³⁷ desig; per hon crech, quant aquesta rehona, subude d'elles la sua malícia¹³⁸, que lo que volen fan més valer que or, desestimant la vàlua del sol, pus no·ls vengua en plaer. E qui·ls consent hun poch, ne prenen molt. E per ço, si sobre tu [no] vols haver senyor, condampna de aquesta la error comensade, ans que vinint a més sia anichilada¹³⁹ la tua gran potència.

{236v} Acabà, seguint a ell lo fort Samsó, qui dix ab cara brave:

5 lo johalm] *Escrit a principi d'una línia que només conté aquestes dues paraules X || 8 en] Afegit a la interlínia X || 10 emparada] emparada ~~par la gosat~~. Amb una titlla a la segona p en X || 11 [sia]] om. X: suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 18 subude] subude X, Miquel, Pellissa: sabuda Pacheco || 19 desestimant] desestimant y X || 20 [no]] om. X: suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa.*

¹²⁵ *Laban*: pare de Raquel i Lia, les dues esposes de Jacob, amb qui es casà a canvi de treballar per a Laban durant catorze anys, set per cada filla.

¹²⁶ *a mi parcial*: enteneu 'favorable a la meua causa'.

¹²⁷ *lo johalm*: potser es podria restituir en 'Jonatan' (1 Sa 23)?

¹²⁸ *David*: com fa notar Pellissa (2016: 131), David també apareix al *Triumphus Cupidinis* (1957: III.40-43); la història de David i Betsabè, esposa d'Uries, és narrada a 2Re 11.

¹²⁹ *vostres forces*: les forces de Cupido no poden ésser combatudes i dominen els mortals. Idea recurrent de la literatura amorosa i pròpia de tota la literatura sentimental.

¹³⁰ *de mon Déu apartat*: l'expressió té caràcter bíblic; com indica Pellissa (2016: 131), l'expressió coincideix amb un vers sobre Salomó del *Triumphus Cupidinis* ('e'l parta in tutto dal Signor di sopra', 1957: III.45).

¹³¹ *dos greus peccats*: referència a la seducció de David de la dona casada Betsabè, i al fet d'ordenar enviar el seu marit Uries al combat esperant que morís.

¹³² *la per Laura emparada*: el narrador no dona, com és habitual en aquestes obres, el nom de la dama. Per a la relació entre biografia i pseudo-biografia a les obres d'Alegre, vegeu l'apartat sobre concepció amorosa de la *Introducció*.

¹³³ *Salomó*: també present al *Triumphus Cupidinis* (1957: III.43-45). Vegeu nota següent *Aquella noble fama ... certesa de ma salvació*.

¹³⁴ *le'm levist*: enteneu 'me'n vas desposseir'.

¹³⁵ *Aquella noble fama ... certesa de ma salvació*: remet al *Triumphus Cupidinis* (1957: III.43-45): 'Simile nebbia par ch'oscuri e copra | del più saggio figliuol la chiara fama | e'l parta in tutto dal Signor di sopra'.

¹³⁶ *de aquelles ab qui peccar m'as fet*: Salomó va tenir centenars de dones i concubines. Es repeteix la idea que l'ofensa de la dama afecta el protagonista i també qüestiona el poder de Cupido, com passa a la *Faula*.

¹³⁷ *venga*: llegiu 'vengi'.

¹³⁸ *la sua malícia*: expressió misògina de part de Salomó; vegeu Pellissa (2016: 132).

¹³⁹ *anichilada*: enteneu 'aniquilada'.

SAMSÓ¹⁴⁰

[16] —Tans millenàs de philisteus¹⁴¹ no m'han pogut vèncer, ne les portes tencades¹⁴² a mon axir¹⁴³ contrestaren, ne brau leó desvià mon camí¹⁴⁴, e tu, senyor, ést sol stat lo vencedor¹⁴⁵; donchs, què serà algú més fort de mi que a tu contradigue?

E, ple de ira e de desdeny, callà, dant fi als vots de la judayca nació. E atorgat loch de parlar als servidors de ýdoles¹⁴⁶, comensà aquell stròlech Phebo, qui molts han stimat ser lo gran planeta il·luminant lo món¹⁴⁷, rehons que tal formà:

10 PHEBO

[17] —Vol natura, de nostre vide infalible govern, seguint orde degut, que les coses menós sien dedicades al servir lur major¹⁴⁸; e per ço, com après del diluvi¹⁴⁹, feta la humane reparació per Daucalion e Pirra, dels hòmens de ma edat m'estimàs major, ensuperbit per la mort de Phiton¹⁵⁰, gran serpent per mi vensut, creya, seguint a mi la dita regla, totes coses a mi dever ser súbdites. E

12 coses] *Amb una síl·laba cancel·lada a continuació X* || 13 humane] humane ~~per~~ X || 14 m'estimàs] mes stimas X || Phiton] Pliton X : corr. Miquel, Pacheco, Pellissa || 15 súbdites] subdites. *Amb una lletra cancel·lada entre la b i la d en X.*

¹⁴⁰ Samsó: també apareix al *Triumphus Cupidinis* (1957: III.49-51), després de Salomó i Amnon, que ja ha aparegut en el *Somni* (SO 1).

¹⁴¹ millenàs de philisteus: enteneu 'milers de filisteus', referit a l'enemistat entre Samsó i els filisteus.

¹⁴² les portes tencades: referit a l'episodi en el qual Samsó va arrencar les portes de la ciutat de Gaza, bloquejades pels habitants per capturar-lo, i les va dur al cim d'un turó davant d'Hebron (Jt 16,1-3).

¹⁴³ axir: enteneu 'eixir'.

¹⁴⁴ brau leó desvià mon camí: referit a un altre episodi de Samsó, que va esquarterar amb les mans un lleó com si fos un cabrit (Jt 14,5 i ss.).

¹⁴⁵ tu, senyor, ést sol stat lo vencedor: Déu va donar a Samsó la seva força sobrehumana, que tindria mentre no es tallés els cabells. Va explicar el secret a la seva estimada Dalila i aquesta el va traïr. Per tant, només l'amor va vèncer Samsó (Jt 16,4-22).

¹⁴⁶ servidors de ýdoles: enteneu 'els que veneren ídols o imatges de divinitats', en referència als gentils, el torn dels quals ara comença.

¹⁴⁷ aquell stròlech Phebo, qui molts han stimat ser lo gran planeta il·luminant lo món: per 'Phebo' enteneu 'Apol·lo'; hi ha un passatge semblant al comentari de Dafne de les *Al·legories*: 'per la primera deus entendre per Dampnes la humitat, qui és en les riberes de Peneu, proceint del dit riu, e per Febo lo planeta. Fengiren lo sol amar a la humitat, perquè ab la calor dels seus raigs tirà aquella en alt, resolvent aquella en lo ayre' (AL I.9). El parlament de Febus està escrit a partir de les *Transformacions* (els subratllats marquen les coincidències amb el *Somni*): 'Reparada per tal manera [=Deucalió i Pirra] la pèrdua dels hòmens [...] ensuperbit lo ànimo de Phebo per la mort de la dita serpent [...] encontrà lo fill de Venus portant arch e sagetes, al qual, menyspreant ab paraules de burla, dix [...] Qui, ab la daurada profundament nafra, no reposava sinó en la vista de aquella; [...] Dampne; [...] tos [=de Dafne] cruels desdenys [...] O, las, mesquí [=Apol·lo referint-se a ell mateix], que lo apacionat amar no admet medecines ne herbes, e d'elles, ab qui ha molt cansat malalt é retut sanitat, no puch a mon mal ajudar' (TF I.7-8, *Dafne i Apol·lo*).

¹⁴⁸ Vol natura, de nostre vide infalible govern, seguint orde degut, que les coses menós sien dedicades al servir lur major: és a dir la natura ordena el món, i les coses menors obeeixen a les majors, com ja trobem en el *Sermó* (SE 1).

¹⁴⁹ diluvi: Júpiter va castigar la humanitat amb un diluvi, del qual només se salvaren, per la pietat que tenien envers els déus, Deucalió i Pirra, com es llegeix a les *Transformacions* (TF I.6). Vegeu nota anterior *aquell stròlech Phebo, qui molts han stimat ser lo gran planeta il·luminant lo món*.

¹⁵⁰ Phiton: la serp Pitó atemoria la humanitat creada després del diluvi, i va ser morta per Apol·lo a Delfos. Vegeu nota anterior *aquell stròlech Phebo, qui molts han stimat ser lo gran planeta il·luminant lo món*.

tal cuydar¹⁵¹ me enpès en despresar lo vostre potent {237r} arch¹⁵², del qual no molt après ferit, fuy forçat seguir la inhumana e dampnada¹⁵³, no volent-me mirar, per hon sé quin és lo mal del qui sens ésser amat a algú ama¹⁵⁴. Sí, donchs, aquelles làgrimes que scampí en lo temps que amave, me fan digna
 5 que sia complagut e sia sentenciat en favor de qui ama¹⁵⁵. E si, à dupte la contrària part de ser enganada, pus altre no la té, atorch-li vostre justícia algun spay de temps¹⁵⁶, qui, ab continuats speriments, del contrari sarta la fassa.

Dressà's lo gran troyà, cap de la gent romana, seguint lo so de les sues paraules:

10 ENNEAS¹⁵⁷

[18] —Natural justícia força a cade hu voler per altre lo que per si pendria, e per ço atorgar no puch a aquest lo que vol¹⁵⁸, recordant-me que ans consentí morir a la regina Dido que permatés a ella fer stage; e pens tant pler haurà la acusada, quant d'ell pus acost no li plau, se veure apartade, com prenguí yo,
 15 abandonada Dido, anant a leu¹⁵⁹ ab qui com a més volent finir volia lo restant de ma vida.

Axí parlave quant en peus viu aquell insigne grech qui, sol, Èctor sobrà¹⁶⁰, comensant a parlar:

{237v} ACHILLES¹⁶¹

1 lo vostre] ~~ff~~ lo ure. *Amb una titlla indicant -ost- damunt ure en X || 3-4 per hon sé ... scampí* *Amb un subratllat vertical al marge d'aquestes dues línies i una manícula assenyalant el subratllat X || 4 scampí* scamp[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 5 complagut* compl[.] | gut. *Els claudàtors indiquen part de mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 8 romana* roman[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 13 Dido* Did[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X || permatés* pmates (amb una titlla a la p) X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || haurà] haur[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco : hauria Pellissa || 14 veure* ueu[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 15 leu* le[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa.*

¹⁵¹ cuydar: enteneu 'pensar'.

¹⁵² despresar lo vostre potent arch: després de vèncer Pitó, Apol·lo cregué tenir més poder que Cupido, de qui va menysprear la força. Aquest va fer que Apol·lo s' enamorés de manera no corresposta de la nimfa Dafne, que mentre fugia del déu va ser transformada en llorer, les fulles del qual Apol·lo acceptà com a pròpies. Vegeu nota anterior *aquell stròlech Phebo, qui molts han stimat ser lo gran planeta illuminant lo món*.

¹⁵³ dampnada: probable joc de paraules, com Dyana i Diana, entre 'dampnada' i 'Dafne', nom que en Alegre, a les *Transformacions* i *Al·legories*, té les formes 'Damnes', 'Dapne', 'Dampne' i 'Dampnes' (TF Taula, TF I.8, AL I.8, AL I.9). Vegeu l'apartat sobre recursos narratius de la *Introducció*.

¹⁵⁴ sé quin és lo mal del qui sens ésser amat a algú ama: a causa de no ésser correspost per Dafne, Apol·lo sap què és estimar i no ésser correspost; la referència a la desgràcia com a 'mal' remet a la capacitat guaridora del déu. Vegeu nota anterior *aquell stròlech Phebo, qui molts han stimat ser lo gran planeta illuminant lo món*.

¹⁵⁵ en favor de qui ama: Apol·lo vota a favor de l'enamorat protagonista.

¹⁵⁶ atorch-li vostre justícia algun spay de temps: l'acusada tem l'engany, deshonestedat i hipocresia de les demandes d'amor de l'enamorat, com Dafne, que desconfia del déu i fugí d'ell. Per això, Apol·lo demana temps per al protagonista-narrador, perquè la dama pugui comprovar l'autenticitat dels seus sentiments.

¹⁵⁷ Enneas: enteneu 'Eneas', heroi troià, fill de Venus i Anquises; va fugir de Troia després de la caiguda de la seva ciutat, va arribar al Laci i la seva descendència va fundar la ciutat de Roma.

¹⁵⁸ atorgar no puch a aquest lo que vol: recordant Dido Eneas vota a favor de l'acusada.

¹⁵⁹ a leu: enteneu 'de pressa'.

¹⁶⁰ qui, sol, Èctor sobrà: enteneu 'el qual fou l'únic que vencé Hèctor', en referència a Aquil·les, que parla a continuació.

¹⁶¹ Achilles: el parlament de l'heroi remet al comentari de la seva mort de les *Al·legories*: 'lo

[19] —Lo rehonat denant vostre altesa me fa recort de la mal vista Troya, a hon ne Èctor ne multitud de cavallers armats sobre mi res pugueren, ans, al desigat ma mort sobreseguint¹⁶², fuy vensut per Polícena¹⁶³, noble donzella filla del rey Príam. Treves eren fermades per spay de dos mesos, quant, no
5 més per desig de veure que de ser vist¹⁶⁴, entrí en la ciutat, ab companyia d'altres grechs y troyans arribant al temple de Apollo, hont dones y donzelles se dolien ygualment de la mort del gran Èctor, en trihunpho posat al mig del templa, sota lo qual ajenollades staven Ècuba e Polícena. No tant prest los ulls per a mirar alsí, quant me tench ensés en amor aquesta¹⁶⁵. Paragué a vós, noble
10 senyor, disposta avinentesa per trihunphar de mon superbo argull. Partint, donchs, del gran Ílion, tornant en ma tenda, variats pensaments me asaltaren tota la vinent nit, dels quals los deslber¹⁶⁶ seguint, hun missatge tremetí a la regina Ècuba, qui stesament li rehonàs a quant la bellesa de sa filla obligat me tenia, prometent-li, si per muller la m'atorgàs, cosa a mi no possible, ço és, los
15 grechs del citi¹⁶⁷ fer levar, ab {238r} tant destents¹⁶⁸ y affanys y scampament de sanch nou anys continuant. No cruelment, com d'ella per ser ma enemiga esperava, fou rebut mon missatge, ans ab benigna resposta, pus per mi lo promès fos attès, se mostrà voluntària complaura mon voler. E fou per mi sens acabar, comensat los grechs a partir; per hon, de tot consert desfiat, pessave en
20 ma tenda ma vida no reposade, no volent contra los troyans batallar per amor de aquella, qui ab stúsia y malícia me tremès a demanar promatent mon desig satisfer. E yo, sens dupte en la ciutat intrant, fuy mort per Paris, cosa per ella consertade¹⁶⁹. Y si per venge no fos reintegrat¹⁷⁰, més anujat seria, ne'm basta ella de sanch haver mon vars regat¹⁷¹. Ans contra aquelles qui tenen tal ira vull
25 sempre ymaginar, e com ne sia aquesta una, qui senyalant voler ser amade maltracte a qui la ama, só de parer que per vostre justícia sia forçade complaure a aquest¹⁷².

15 destents y affanys] destents y affanys. *Amb la darrera s de destents afegida a posteriori X*: diferents affanys Miquel, Pacheco: destent y affanys Pellissa || 16 ma] m[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X: suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 24 vars] uars *X*. *Variant ortogràfica per analogia a formes com 'cors' per 'cos':* vas Miquel, Pacheco, Pellissa.

que mirant la trista reyna Ècuba per levar de la terra aquesta pestilència dels fills del rey Príam e seus, pensà de metre aquell en sperança de Polícena, molt gentil filla sua, de qui sabia que havia pres grat durant les treves, entrant en la ciutat. Y posant tal pensament en obra, creent lo enamorat, vengué sol com li tramès a dir la reyna enemiga al temple de Apollo, veý del mur de la ciutat, pensant sposer Polícena y en tal loch fon mort, ferit en lo taló per la fletxa de Paris (AL XII.8). La història també es troba a la *Lletra fingida que Aquil·les escriu a Polícena* de Corella. Aquil·les, guerrer paradigmàtic, només ha estat derrotat per l'amor, com Samsó.

¹⁶² *sobreseguint*: enteneu 'sobreenint'.

¹⁶³ *fuy vensut per Polícena*: Aquil·les va enamorar-se de Políxena, filla de Príam i d'Hècuba, que va ser sacrificada damunt la tomba de l'heroi.

¹⁶⁴ *desig de veure que de ser vist*: la mateixa idea per referir-se a l'enamorament apareix al *Sermó* i a la cançó final en castellà del *Rehonament*. L'expressió es basa en l'ús de l'activa-passiva per expressar la reciprocitat de l'enamorament. És un recurs habitual de *Les metamorfosis* i també d'Alegre. Vegeu l'apartat sobre fraseologismes a la *Introducció*.

¹⁶⁵ *no tant prest los ulls per a mirar alsí, quant me tench ensés en amor aquesta*: l'enamorament entra pels ulls, com trobem a l'escala de la *Faula*.

¹⁶⁶ *deliber*: enteneu 'propòsit'.

¹⁶⁷ *citi*: l'legiu 'siti, setge militar'.

¹⁶⁸ *destents*: enteneu 'trasbalsos'.

¹⁶⁹ *cosa per ella consertade*: atès que Políxena va trair Aquil·les.

¹⁷⁰ *per venge no fos reintegrat*: Neoptòlem, fill d'Aquil·les, va matar Políxena per venjar la mort del pare. La mort de Políxena apareix també al el *Plant dolorós de la reina Hècuba raonant la mort de Príam, e de Polícena, e d'astianacres* (1973: 111-112).

¹⁷¹ *mon vas regat*: referit a la tomba d'Aquil·les, lloc on Neoptòlem va matar Políxena.

¹⁷² *sia forçade complaure a aquest*: Aquil·les dona el seu vot a favor del narrador-protagonista.

Votà après lo ingrat Demoffon¹⁷³:

DEMOFFON

[20] —Senyor molt excellent, force'm lo propri interès no atorgar a aquest lo que vol, recordant-me de Philhe¹⁷⁴. De mi, pus¹⁷⁵ restí satisfet, nunca¹⁷⁶
 5 curí, ans a les humils rehons de ses letres, se enduria mon cruel [cor]; {238v} per què no serà merevella si aquesta no complau a qui no lo y mereix, ne contraste a vostre dignitat lo seu parlar, qui de ser amade no la scusa. Mes aquest no li plau, asaig vostre senyoria si voldrà amar altre¹⁷⁷, dant-li elecció, y, com alegir no vulla, vol la rehó que sia condepnade.

10 E ja havían compliment los vots del segon banch, quant fou atorgat loch als christians anemorats¹⁷⁸ per a votar, dels quals primer se levà Lansolot, aquell noble errant, qui comensà a dir:

LANSOLOT¹⁷⁹

[21] —O, com presumptuosa stime la vida dels hòmens qui pensen que per
 15 sol arehonar¹⁸⁰ lur vot han de ésser satisfets. Venint-me a recort los perills grans e scampaments de sanch sostenguts per alcansar Ginebre¹⁸¹, de qui, si desdenyat me sentia, no ab citació ne ab plena audiència requeria smena, mes ab propis serveys recomptave la benevolença sua. Y és aquest camí de gonyar voluntats¹⁸². Pladejar¹⁸³, acusar y malmenar¹⁸⁴ per lengua no cert, ans migà¹⁸⁵
 20 de perdre les gonyades¹⁸⁶.

E callà. A qui respòs lo noble rey En Pere Segon en Aragó¹⁸⁷ y de son nom primer, dient:

3 atorgar] atorgar. *Amb la r sobreescrita damunt d'una t en X || 4* resti] ~~resisti~~. *Amb resti afegit a la interlínia X || 5* ans] an[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X || cruel] crue[.]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || [cor] om. X, Miquel, Pacheco : *suppl.* Pellissa || **6** no lo y] noy loy X : *corr.* Miquel, Pacheco, Pellissa || **14** stime] stime. *Amb la e sobreescrita damunt d'una a en X || 17-21* audiència requeria smena ... Pere Segon] *Amb un subratllat vertical al marge i una manícula assenyalant el subratllat X.*

¹⁷³ *lo ingrat Demoffon*: la història de Demofoont i Filhis també apareix al *Triumphus Cupidinis* ('Quello è Demofoont, e quella è Fille', 1957: I.127).

¹⁷⁴ *Philhe*: llegiu 'Filhis', princesa transformada en ametller.

¹⁷⁵ *pus*: enteneu 'després que'.

¹⁷⁶ *nunca*: enteneu 'mai'.

¹⁷⁷ *amar altre*: Demofoont proposa a Cupido que faci que l'acusada estimi un altre home, i si no ho fa, és a dir, si continua sense reconèixer el poder de Cupido, que sigui castigada. Com fa notar Pellissa (2016: 135), aquesta solució també la proposa l'anònim de *La Dame Loyale en Amour*, obra del cicle de la *Belle dame sans merci*, on l'autor revisa el judici fet a la dama i la declara innocent atès que no posava en dubte el poder del déu sinó que estimava un altre home.

¹⁷⁸ *als christians anemorats*: ha acabat el torn dels gentils i comença el dels cristians.

¹⁷⁹ *Lansolot*: enteneu 'Lancelot', personatge de la matèria de Bretanya, famós pels seus amors adúlter amb Ginebra, muller del rei Artús; també present en el *Triumphus Cupidinis* (1957: III. 80-82).

¹⁸⁰ *arehonar*: enteneu 'parlar, fer conèixer'.

¹⁸¹ *Ginebra*: muller del rei Artús; va mantenir una relació amb Lancelot, cavaller de confiança del rei. Aquesta relació, segons la llegenda, comportà la caiguda de Camelot.

¹⁸² *Y és aquest camí de gonyar voluntats*: Lancelot retreu al protagonista la poca perseverança que ha tingut, fet pel qual l'acusa de tractar malament l'estimada, acusant-la en un judici. L'argument de Lancelot situa Alegre fora de l'amor cortès, com Laura, que ha situat l'amor del protagonista fora d'aquest tipus d'amor.

¹⁸³ *pladejar*: enteneu 'disputar judicialment'.

¹⁸⁴ *malmenar*: enteneu 'produir dany moral'.

¹⁸⁵ *migà*: enteneu 'mitjà'.

¹⁸⁶ *gonyades*: enteneu 'guanyades'.

¹⁸⁷ *En Pere Segon en Aragó*: Pere el Catòlic (1178-1213), segon d'Aragó i primer de Catalunya-Aragó.

LO REY PERE PRIMER, DE ARAGÓ¹⁸⁸

[22] —Lansalot, si pensant aquest (a la deffenció del qual me enpeny naturalesa) com és assí arribat, cessareu {239r} dar-li culpa, que no per propri moviment, mes per amor tirat, contra qui res fort no pot durar, assí portat se troba (de què ella no tant com vós se troba enujade, ans si bé parlar he entès,
5 senyale més que tot altre plaure-li aquesta cort). Si, donchs, vostres desordes privanse porten de la per vós tant amade Ginebre, sercau altre camí, sence culpar aquest, perquè repòs attengua vostre soberch anuig. Ne vós, dona gentil, siau ves ell stranya, qui per lonch speriment tant merescut vos té. E vengen a vostre recort quantes coses desestimades, no essent tals d'assí, han
10 parit noble fruyt, com per mi ne tinch certesa, qui de la menyspresade dona de Monpaller¹⁸⁹ fiu néxer aquell Jauchme¹⁹⁰, no menor de Alexandre¹⁹¹ en grandesa de ànimo, qui conquistà València e l'illa de Mallorques¹⁹². E si penedir hagués bastat satisfer a la dita dona lo que té merescut, reposat stigra¹⁹³; no crech del purgatori hagués sentit lo foch, sinó per la ingretitut ab
15 ella praticade¹⁹⁴. E per ço, pregue complegau a qui us ama¹⁹⁵ (conformat se digna qui per axemple de altre obvia a sos mals), la qual cosa, si voluntària recusareu obrar¹⁹⁶, só de parer que condemnade siau¹⁹⁷ per lo molt alt príncep¹⁹⁸ y jamés complaguda per lo qui ara us pregue¹⁹⁹; ans, com aterrade conquesta tractada, siau spant a tots los {239v} vivints, qui de tal presumir perdran la speransa.

Acabave lo noble rey axí parlar, quant comensà lo ffrancès París²⁰⁰ dressar²⁰¹ a mi la fi de ses rehons:

6 desordes] desorde[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 10 quantes] quante[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 12 fiu] fui X : *corr.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 15 stigra] Stigea X : *corr.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 16 pregue] *Amb una lletra cancel·lada a continuació X* || 19 príncep] prince[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || com] co[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X* || 20 los] l[.]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X.*

¹⁸⁸ *Lo rey Pere Primer, de Aragó*: les acotacions dels noms no encaixen en el continuu sintàctic entre narració i diàleg, com succeeix constantment a les *Allegories*. Potser tenen una funció meta textual relacionada amb la 'teatralitat difusa' d'aquestes obres; per a aquest concepte vegeu Badia (2015b: 409-420).

¹⁸⁹ *la menyspresade dona de Monpaller*: Maria de Montpeller, mare de Jaume I, nascut el 1208, i muller de Pere el Catòlic, de qui aquest es volgué divorciar el 1206, demanda no concedida. Per aquest motiu, Pere el Catòlic l'anomena 'menyspresade', però acte seguit diu que, si no l'hagués complaguda, Jaume I no hagués nascut. Per això el rei vota contra l'acusada, que s'ha de sotmetre a les forces de Cupido.

¹⁹⁰ *Jauchme*: referit a Jaume I.

¹⁹¹ *Alexandre*: enteneu 'Alexandre el Gran'.

¹⁹² *Mallorques*: en plural referit a tot l'arxipèlag balear (*DCVB*, s.v. 1.1).

¹⁹³ *stigra*: enteneu 'estiguera'.

¹⁹⁴ *no crech del purgatori hagués sentit lo foch, sinó per la ingretitut ab ella praticade*: Pere el Catòlic diu trobar-se al Purgatori per haver estat ingrát amb Maria de Montpeller.

¹⁹⁵ *pregue complegau a qui us ama*: Pere el Catòlic recomana a l'acusada que estimi al protagonista.

¹⁹⁶ *recusareu obrar*: enteneu 'us negareu a estimar'.

¹⁹⁷ *só de parer que condemnade siau*: vot contra l'acusada si aquesta no accepta de forma voluntària estimar el protagonista.

¹⁹⁸ *príncep*: en referència a Cupido.

¹⁹⁹ *jamés complaguda per lo qui ara us pregue*: Pere el Catòlic també demana que el protagonista sigui alliberat de l'amor que sent.

²⁰⁰ *lo ffrancès París*: referència a París i Viana.

²⁰¹ *dressar*: enteneu 'dirigir'.

PARÍS²⁰²

[23] —No'm merevell si tan en satisfer se atura la acusade dona, ne si de maldient vos inculpa, car de continuu veig treballeu en reffermar son comensat propòsit, publicant, no sols als qui vius són, mes a nosaltres, qui ho
 5 ignoram, vostre desorde²⁰³ que anomenau amor. Yo, quant Viana comensí amar, no tal camí seguia, mes ab tan cautelosa manera son amor prevenguí, que ans los conquistats joyells²⁰⁴ ma voluntat li palesaren que ma lengue prengués atreviment denant ella parlar. Just senyor, tals desordes impunits restaran²⁰⁵?

10 E féu fi, dressant-se per a parlar derrer aquell leal Massias, qui per firmesa és de Spanya lum, dient:

MASSIAS²⁰⁶

[24] —Vós, París, com a ffrancès stàveu aturat en rehonar a la noble Viana, no perquè de secret volguésseu gonyar fama, mes fallint-vos rehons, de què
 15 los nostres spanyols {240r} no freturen. ¿Enculpau aquest de maldient, de qui no teniu conegut la pràtica, e no sabeu que cade hu deu levar judici de l'altre stimant si mateix, e que és vici gran, sens nota de culpa presedent, judicar de algú? Car no puch yo, per lo molt que só amat, pensar algun menys de mi amar puegue. Per què, só de parer que, après mes speriments del ja passat, sia
 20 forçade la acusade satisfer a qui l'ame²⁰⁷.

FFI DE LA PRESENT OBRA, ENDRESSANT-LA A ANTHONIO VIDAL²⁰⁸ E DEMANANT-LI CONSELL²⁰⁹

[25] Complits los vots en la gran audiència, mostrant los més ser-me favorables, tanta alegria per la sperade sentència a mon cor assaltà, que de l'alt
 25 son rompent los nuus meus, me despertí²¹⁰, retenint vestigis qui cose certa, no

7 lengue] lengue X, Miquel : llenga Pacheco : lingua Pellissa || 18 molt] molts X || 16-19 que cade hu ... amar] *Amb un subratllat vertical al marge i una manícula assenyalant el subratllat X* || 19 speriments] sperimen[...]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X* || 21 A] *om. X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 24 assaltà] assoltà X, Miquel, Pacheco : *corr.* Pellissa.

²⁰² *París*: model en *fin'amors* per la seva relació amb Viana. L'amor entre París i Viana és un paradigma de l'amor cast i de la perseverança.

²⁰³ *vostre desorde*: enteneu 'les vostres accions contràries a l'orde moral'. París, com han fet Lancelot i Laura, acusa el protagonista de deshonest.

²⁰⁴ *joyells*: enteneu 'peces de metall preciós per a adorn'.

²⁰⁵ *tals desordes impunits restaran*: París vota a favor de l'acusada.

²⁰⁶ *Massias*: enteneu 'Macias', poeta gallec i enamorat modèlic; apareix al *Siervo libre de amor* de Rodríguez del Padrón. Com indica Cortijo (2001: 293, n. 2), se'l reconeix com a revulsiu de les tradicions sentimentals i personatge recurrent de la ficció sentimental als segles xv i xvi. És el poeta enamorat modèlic. L'argument de Macias gira entorn la diferència en l'amor entre francesos i espanyols. Macias també apareix al poema *Tant mon voler s'és dat a amors* de Pere Torroella, on se citen uns versos del gallec (2011: 1.365).

²⁰⁷ *sia forçade la acusade satisfer a qui l'ame*: Macias demana que l'acusada ha d'estimar el protagonista.

²⁰⁸ *Antonio Vidal*: amic a qui Alegre demana la interpretació del somni viscut.

²⁰⁹ *demanant-li consell*: com mostra el debat epistolar sobre la figura d'honor entre Alegre, Llull i Torroella (Torroella 2011: II.259-300), en aquestes obres és comuna la demanda de consell a través de carta. Vegeu l'apartat de recursos narratius de la *Introducció*.

somni²¹¹, ésser stat duptave'm. E axí anujat reste, duptant desplaure a la que ame per lo comensat plet²¹². Per ço, hauré a molta gràcia de vós, Anthoni Vidal, com de persona avisada e de qui en tal cas se deu fer compte, me sente ajudat, consellant ab vostres scrìts quin camí seguint attènyer pugua {240v}
 5 aquelle part de voluntat sua que més serveys de contínuu demane; e que no mon merèxer vos obligue, mes vostre virtut, qui als oppresos nunca socors denega.

RESPOSTA Y CONSELL DE ANTHONI VIDAL

[26] Lo difícil contristar a les forces de Venus, Ffrancesch Alegre, e
 10 ordonat temps de l'edat vostre²¹³, me par que no l'scusa de aquell delit en qui lo bé de vós a terma voler tenir desige. Qui, offert al vostre mèrit, complaureus acostume [e], no cruel, obligue més atènyer lo promès d'amor. Per los tans mals en lo món per mostra dexats, consellant a tals empreses, a les intrades resistir diria²¹⁴, [e] per millor smerçar lo temps vostre, per molts útils mijans
 15 no impossibles d'amar vos aparteu, si del loch hon posat sou lo passar més que'l retraure vos das treball²¹⁵ e la qui tingue los vostres mals, vensuda, sens acabar vostre desig, restar pogués. Mes, mirant que'l dolor turmenta aquell ànimo qui, de si gentil, per fallir d'esfors se torna del començat, e, quant de si destent, poch s'estima, lo qui, sotmès {241r} de cosa flaca, passa confús, son
 20 vèncer satisfent al qui tant desige, seguint amor²¹⁶, qui en lo mig de tans mals sovint los ja soptils aprima per l'axercici de cosa treballada, me semble que de hun punir, que'ls és servici, subjugar poreu la qui pres vos creu tenir. Perquè de aquella força, qui a vostre desig sperar tardant és feta, hun no vist foch en elles tan excellent se cria, que, mitigant aquella durícia que sens mercè es fa

2 Anthoni] Anth[...]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || 3 avisada] auisada. *Amb les lletres -ad- sobreescrites damunt d'unes lletres il·legibles X || 4 consellant] consellan[...]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa || pugua] pug[...]. *Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl.* Miquel, Pacheco, Pellissa. *Restitució que es reforça per la lectura del verb en el Rehonament (RE 4) i per l'inici de la segona u que s'intueix en el ms. || 9 e] he X || 11 desige] Afegit a la interlínia X || 12 [e] om. X, Miquel, Pacheco, Pellissa : supplevi || 13-16 en lo món ... retraure vos] Amb un subratllat vertical al marge i una manícula assenyalant el subratllat X || 14 [e] om. X, Miquel, Pacheco, Pellissa : supplevi || 18 si¹] si gentil vid. X || 18-19 de si destent] desidentent. *Amb el segon de afegit a la interlínia X : desidentent* Miquel : de si es detent Pacheco : de si's detent Pellissa || 22 servici] servici X, Pellissa : servir Miquel, Pacheco || 23 tardant] tardant p-que d-aquella | força qui a ure desig. *Amb títles damunt la primera p, la primera d i ure en X || hun] hon X : hon [un?] dubit.* Miquel : corr. Pacheco, Pellissa.*

²¹⁰ tanta alegria per la sperade sentència a mon cor assaltà, que de l'alt son rompent los nuus meus, me despertí: per 'nuus' enteneu 'núvols'; el narrador es desperta per l'alegria causada pel recompte de vots (Orazi 1998).

²¹¹ retenint vestigis qui cose certa, no somni: El protagonista dubta de si el somni ha estat real o no, cosa que, com indica Pellissa (2016: 141), també succeeix a la *Regoneixença* (1987: 131-132) de Pardo de la Casta.

²¹² duptant desplaure a la que ame per lo comensat plet: l'enamorat, que com diu Petrarca 'ama e disama' (TC 1957: III.46), ha dut la dama a judici, però ara té por d'haver-la desplagut.

²¹³ ordonat temps de l'edat vostre: Pellissa (2016: 142) compara aquest inici de la carta de Vidal amb l'inici de la *Faula*, on Alegre ja es troba fora de l'enamorament, i conclou que el *Somni* ha de ser escrit abans que la *Faula*. Vidal excusa el protagonista per l'edat que té i la dificultat de no sotmetre's a l'amor. També podem contraposar aquestes dues obres per la presència important del *Triumphus Cupidinis* al *Somni* en comparació amb l'abundància de referències a Ovidi de la *Faula*. Per a l'ordenació de les obres d'Alegre vegeu *Introducció*.

²¹⁴ resistir diria: Vidal aconsella resistir-se a la passió amorosa, si el protagonista pot.

²¹⁵ lo passar més que'l retraure vos das treball: Segons Vidal, al narrador hauria d'oblidar la dama si això li és més fàcil que seguir requerint-la, però mirar d'oblidar-la també generarà molts problemes.

²¹⁶ seguint amor: Vidal aconsella que el narrador perseveri en servir l'estimada; si ho fa, la dama acabarà cedint.

éser, dispon una part per hun²¹⁷ los servicis sens nombre, lo desig de molts mes lo tant vós amar, la culpa sua del fals creure en lo maldir, en la veritat vostre lo continuu pensar qui del somni fou causa, lo desplaure a vós per fer-la contenta, lo selar de sa fama, a qui vida deserta vos fa attenir, e tals altres
 5 actes qui de amor lo ceptre donen en los qui no-s cansen, presents al voler fan que del durar de aquestes obres haver a consentir se causa.

[27] Qui per grat se endressa al plaure, que lo infant hereter de Venus diem, ab benigne comport, tirant lo seu arch de deurades tretas²¹⁸, par aquell seu bras de tant sfors se veu, que les primeres {241v} inhumanes, squives y
 10 temoroses, no tractables, dexats los ressels y totes temenses, al nou delliber²¹⁹ dilitoses vies e aspres deserts troben. E perquè açò com he rehonat e los qui [per fama] viuen, segueix volenter mon desig (sovint qui té mal sguart levar-vos la pena), que los prechs que·m feu mostrant vostre mal, desig és ajudar-vos, repòs com comporten. Y açò [no] per mijà com diem, mas per vostre
 15 virtut tant complide, vull dir-vos com ne per hon aquest amar sostendreu.

[28] E veig, per lo causat, lo ymaginar de la fantasia dormint en sopmni passa en molts delicats passos y de gran sentència; l'esciure vostre mostre que no de cert amor aquesta senyora té lo seu tento²²⁰. Diré de les ficcions, senyalant tans mals que del menor lo pus fort dels qui per fama viuen mogut
 20 seria, dient que, del ver y fals gloriari desigant, alguns són causa del mal, no·m sé les qui bé primer hamen. Per apartar-vos ço qui de son recort damnar-vos pot²²¹, me semble camí tenir deveu que lo dit {242r} sentiment, vostres rehons veritat affermant, tal repòs pretica que l'anugat de vós, lo dupte qui lo delit vos deté senta, amant sol lo que veritat sperimenta. Aprés conegue que,
 25 desigant honra sua, més que de la cosa que stimeu vos recordau, rehonant les specials causes qui a tal strem de amar vos aporten. Apartant-vos los qui maldients són creguts ésser, avorrint lur desorde, lohau tota virtut hont que sia asenyalant honest viure, perquè comprèn de tots fets usar discret, mostrant de aquell la honor vostre voleu visca. Exercitau tot acte qui honrar-vos pot. Siau
 30 valent si, de algun cars, honor gosar vos presenta. Liberalitats²²² quant són master o digne scusa en ella, tal emprar vergonya no sperant; de la cosa a què basteu del poder vostre dupte attengue res de son plaure a vós no és difícil. No li recordeu lo que fet haveu per ella, perquè no cregua speransa de satisfacció haver-vos empès al servici; vege amor sol ésser lo moviment qui

1 hun] hun X, Miquel, Pacheco : hon Pellissa || 5 ceptre] cet X, Miquel, Pacheco : corr. Pellissa || presents] presentas X, Miquel : corr. Pacheco, Pellissa || 9 squives] si quiues X : corr. Miquel, Pacheco, Pellissa (que llegeix si quines en X) || 11 vies] uostres X : corr. Miquel, Pacheco, Pellissa || 12 [per fama]] om. X, Miquel, Pacheco : suppl. Pellissa || 14 [no]] om. X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 18 seu] seu ~~tento~~ X || Diré] diree X || 21 hamen] ~~hame~~ hame. Amb una titlla damunt de hame X : hamen Miquel, Pacheco, Pellissa : havien fort. posse legi || 22 deveu] donen ante corr. (amb la primera e sobreescrita damunt la o i les n llegides com a u) X || 23 affermant] affermar X : corr. Miquel, Pacheco, Pellissa || 24-25 après conegué que, desigant] pergimus consilium marg. X || 28 honest] hones[.]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 30 Liberalitats] libera[.....]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 23-31 qui lo delit ... emprar] Amb un subratllat vertical al marge i una manícula assenyalant el subratllat X || 31 emprar] emp[...]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : emp... Miquel : suppl. Pacheco, Pellissa || 32 vostre] uo[...]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 33 No li] n[. ..]. Els claudàtors indiquen mots tallats a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa.

²¹⁷ hun: enteneu 'on'.

²¹⁸ tretas: enteneu 'projectils, sagetes'.

²¹⁹ delliber: enteneu 'propòsit'.

²²⁰ tento: enteneu 'esma, facultat de calcular'.

²²¹ Per apartar-vos ... damnar-vos pot: els consells que dóna Vidal es relacionen amb els serveis d'amor del Sermó.

²²² Liberalitats: enteneu 'generositats'.

vostre voler li dóna. Teniu desig totstamps voler-la veura, parlau sovint ab los qui la pratiquen y més ab aquells qui penseu vostre dir li retrauen. Jamés digau seguir no la vullau, per molt que us do gran pena, perquè no és mal, en l'asguart de qui·l soffer, aquell {242v} qui major bé d'ell se spera, com tota

- 5 dolor, com més gran és stade, deix pus content repòs al soportant lo pes d'ella.
 [29] E per consellador de so que tristícia fer-vos²²³ pot, quant veureu aquell anujós desdeny qui tanta anyorança dóna, contra ço que·l voler vos inclina, seguiu la voluntat sua, mostrant-li lo adolorit continent del que dins vós s'estima; e en cars en molts passos plos [de] desesper vos vengan, no sia
 10 jamés sol lo pensament qui la dolor vos porta, posau tantost en companyia sua lo voler per qui lo treball sosteniu ésser tal, que de gentils condicions abundade, pietat pus fàcilment se pren en tota part més noble. Recitau lo que dormint vos seguí, cridant congoxat la parcial deffenció de Patrarcha, e mostrant los vots dels qui, per Cupido de les deurades totes tocats, justament
 15 en favor de vós parlaren; no mencionau los que foren contraris, perquè fallits de aquelles coses que·s demanen a tal servir, fora de bon juý votaren.

- [30] Lo restant del que en vós per molts sguarts de virtuts fos bon indici, ab la pena qui a plànyer me'n feu, manifest li sia. Com tota tal senyora, volent lo que complau, de tant possehir digna sia. Quant pus acostat a ses virtuts sereu,
 20 amor acceptant sou conforme, tant més fiat y de vertader amar {243r} tenint-vos, no justícia sentenciant, mes sola veritat diffinint, tinch en asert²²⁴ hun servici de sos delits, entre·ls bons per lo millor a vós alegrirà²²⁵. E açò lo que·n trobe, dins aquella voluntat qui per judici no us comporta, ab hun desig: que tal sia lo respondre que a vostre demanar ne fas, que pagat per mi lo deute y
 25 vós de la fi satisfet, restau recordant de ma benevolença.

FFINIS.

2 li] li ~~retrauen~~ ~~retrauen~~ X || 3 gran] gr[.]. Amb una titlla de nasal damunt del mot; els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 1-4 dóna; teniu desig ... aquell] Amb un subratllat vertical al marge i l'abreviatura de nota indicant el subratllat, que continua en el foli següent X. Vegeu aparat següent qui major bé ... s'estima || 4 aquell] aqu[...]. Els claudàtors indiquen mot tallat a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 4-9 qui major bé ... s'estima] Amb un subratllat vertical al marge i una manícula assenyalant el subratllat X || 9 [de]] om. X, Miquel, Pacheco : suppl. Pellissa || vengan] vegan X, Miquel, Pacheco : corr. Pellissa || 15 mencionau] mencionau. Amb la a sobreescrita damunt d'una e en X || 21 diffinint] diffinit X, Miquel, Pacheco, Pellissa: correxi || 25 restau] restat. Amb una titlla nasal damunt X : restant Miquel, Pacheco : corr. Pellissa.

²²³ consellador de so que tristícia fer-vos: Vidal continua amb els consells: seguir la voluntat de la dama, encara que el tracti malament, cas en el qual s'ha de mostrar adolorit, fer que la dama vegi l'actitud amb la qual s'enfronta als esforços, i explicar el somni que ha tingut, incloent-hi Petrarca i els vots favorables, mai els contraris.

²²⁴ asert: enteneu 'encert'.

²²⁵ Quant pus ... a vós alegrirà: Vidal promet el mateix que l'Esperança del final del Rehonament.

REHONAMENT FINGIT ENTRE FFRANCESCH ALEGRE Y SPERANSA

Lament d'amor en forma de debat alegòric entre el narrador i Esperança, adreçat a una dama cruel que ha donat ales al delit inicial del narrador però que ara ignora els seus serveis d'amor (vegeu *Sermó*). L'obra situa la dama com l'origen dels mals del protagonista ('vostre maltractar', RA 1; 'continuats ultratges y desdenys', RA 1; 'nengun sentiment resta sens lesió', RA 1), perquè no ha respòs als seus serveis amb cap senyal, i ha convertit l'esperança inicial en desesperació. Pel desengany patit, el narrador es planteja si valdria més morir que perllongar la incertesa, introduint alguns retrets a l'estimada. Ara bé, tot i estar dominat per la desesperació d'amor ('fora de tot arbitre', RA 1), no vol difamar la dama, hàbilment emplaçada al marge de la història, sinó que centra la seva atenció en maldir l'esperança rebuda inicialment ('Cruel, ficta, malvada!', RA 1). Esperança, per defensar-se i provocar narrativament el diàleg, apareix com a personatge alegòric, i rep en primer lloc la ira del protagonista. Després de comprovar que l'amor d'Alegre és honest, cosa que, segons sembla, pot ser posat en dubte per la dama, Esperança promet al protagonista que farà de mediadora ('me n'iré yo a la dona que vols', RA 5), com la Celestina, aconsellarà l'estimada que respongui a l'enamorat i aquest serà recompensat ('après de molts treballs, plasent repòs tos serveys hauran', RA 5). Esperança demana al protagonista una prova de l'amor i dels mals que ha patit ('dóne'm algun recort', RA 5), per poder convèncer l'estimada de la seva honestetat. Alegre, que s'esforça a no recaure en mans d'Esperança, trameta a la dama, com a penyora, un poema en castellà. L'estadi de l'enamorament que es mostra al *Rehonament* és posterior al de la *Requesta*, on la voluntat del protagonista es troba en conflicte amb la seva raó. En el *Rehonament* la voluntat vol el mateix que a la *Requesta* ('Demana la censera voluntat ser satisfeta', RA 1), però la raó ja ha estat requerida ('treballa lo entendre', RA 1). Així, aquesta fase del conflicte interior del protagonista ja ha estat resolta i la disputa s'estableix externament amb Esperança. Si bé no hi ha una assimilació entre Esperança i dama a tots els nivells, com sí que trobem entre la Raó i la dama de la *Requesta*, parcialment s'identifiquen en tant que destinatàries del lament, perquè indirectament els retrets a Esperança són retrets que podrà llegir la destinatària. Per això, el narrador, mentre maldia Esperança, mostra que encara confia en ella i li dona una nova oportunitat, en una manera sibil·lina de retreure el comportament de la dama envers ell, però sense culpar-la. D'aquesta manera la mediació final que proposa Esperança persegueix persuadir de nou el protagonista turmentat, però també tancar narrativament el cercle dels mals del narrador, que parteixen de la dama hieràtica i absent, passen al protagonista, que els traspassa a Esperança, que els retorna al punt inicial. Aquesta visió circular del conflicte, al seu torn, es trasllada a l'estructura circular de la cançó final. En el fons, dins els límits de l'amor sentimental, tot depèn d'aquesta dama ('no spere repòs sinó per aclarir de vostre gentil care', RA 5). Aquest mateix tipus de poder absolut, però absent alhora del text, també el té la dama de la *Requesta*, en tant que personatges hereves de la tradició trobadoresca. Així, la trama construïda és una enginyosa manera de demanar a la dama que doni alguna mostra d'afecte, cas de voler correspondre al protagonista. Si el narrador reïx, s'iniciarà un nou estadi en la relació entre els dos (vegeu l'escala alegòrica de l'enamorament a la *Faula*). El lament poètic del final és un tipus de paratext equivalent a la carta de Vidal del *Somni*, i s'hi relaciona l'amor amb l'esperança, alhora que urgeix la dama a manifestar-se. Si això passa, el protagonista podrà estar segur d'alguna cosa, perquè ara com ara no pot concloure res, atès que el poema final, i tot el *Rehonament*, no deixa a l'amant cap altra sortida que dependre de la decisió de l'estimada, reprenent de nou, si aquesta accepta, el tracte amb ella, però després de passar per aquest primer desengany. L'obra pot relacionar-se amb la *Resposta a Bernat Hug de Rocabertí* de Pere Torroella, on, per exemple, llegim que 'l'esperar sens mèrits pus tost se deu anomenar presumció que sperança' (2011: II.217) i 'gran bé sens trebal és impossible se alcanse' (ibíd.), obra que es tanca amb un poema de la mateixa temàtica que el del *Rehonament* (ibíd.): 'Pus no consent sperança | ffi de mos mals sperar, | d'açò que no's pot cobrar | lo remey és oblidance'. Per últim, l'ús del castellà en el poema final d'Alegre té relació amb la producció castellana de Torroella ('Con lo que nosotros sanamos, ellas adolescen', 2011: II.208), potser més especialment amb el seu poema XXXIV: 'Mi dolor, porque os aplaze, | esme tanto beneficio | que de mi pena y servicio | él solo me satisfaze. | Sed segura que contento | viviré por más que sienta, | pues es causa mi tormento | de veros a vós contenta; | y el morir no me desplaze | si no çesase el servicio, | aquella que a vós aplaze | tomado por beneficio' (2011: II.81).

Testimoni:

X = Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 151 (*Jardinet d'orats*), ff. 243v – 246r.

Edicions:

Miquel 1910, Pacheco 1970 i Pellissa 2016.

{243v} REHONAMENT FINGIT ENTRE FFRANCESCH ALEGRE Y SPERANSA,
TRAMÈS PER ELL A UNA DAMA

[1] Grans són les forces de amor, senyora de ma vida, com sperimentat
 tenen los que passen per lo cars¹ en què'm trobe, de infinides àncies combatut
 5 per vostre maltractar. Demana la censera voluntat ser satisfeta; treballa lo
 entendre entre molts aparents trobar lo asolat², lo ver; spante's la memòria³
 recordant los perills grans; sels, duptes e dublades congoxas, en què lo qui
 ama se troba, offenen les horelles⁴ ab crues respostes e falsos reports; los ulls
 se enristèxan e, quasi eclipsats, perden l'ús de la forana lum per continuats
 10 ultratges y desdenys rebre de qui infinidament mirar se adeliten, e, perquè en
 largues rehons no'm detengue, nengun sentiment resta sens lesió, nenguna part
 en la ànima sens rebre gran offensa. Del durar de aquestes obres, senyora, tan
 a mon dan⁵ en mi sovint provades, un dia me seguí⁶ que, sol, retret e mon
 cansat pensament ymaginant⁷ qual fi pendrà devien tant cansats pensaments,
 15 recordant tantes offenses com [en] passat —poch merexent— havia de amor
 rebudes, vahent fallir aquella speransa qui al desig anemorat havia dats tan
 aguts sperons que a retraure'm ja {244r} mes forces no basten, fora de tot
 arbitre⁸, portant quasi en desper, comensí tals paraules:
 —Vida⁹, per què detens¹⁰ a mon trist sperit? Com no consents lo seu desig
 20 se complescha? De aquella cruel en qui servicis moren, sia yo per a tant¹¹ que,

14 ymaginant] ymaginant. Amb la segona y cancel·lada i raspada X || 15 [en]] he X,
 Miquel, Pacheco, Pellissa : *correxí. Esmena que es reforça per la tendència d'Alegre a*
emplaçar el verb al final, i l'anacolut sintàctic que suposa la lectura 'he passat'.

¹ cars: llegiu 'cas'.

² asolat: enteneu 'sol, aïllat' com a sinònim de veritable (DCVB, s.v. assolar 6).

³ Spante's la memòria: durant l'etapa de desengany la memòria té un paper actiu, en canvi
 resta inactiva en la primera fase de l'enamorament, perquè es troba sotmesa a la voluntat. La
 mateixa relació entre memòria i desengany es mostra a la *Faula*. Com indica Pellissa (2016:
 52), quan l'enamorat recupera la memòria pot posar en funcionament la seva capacitat crítica.
 El diàleg és una projecció amb Esperança, perquè aquesta manté viva la impossibilitat del
 narrador de passar d'una fase a l'altra. Vegeu notes a la *Faula*.

⁴ sels, duptes e dublades congoxas, en què lo qui ama se troba, offenen les horelles: el verb
 'ofendre', entès com a 'atacar, agredir', explica el sentit de l'oració que, de manera figurada,
 expressa com la gelosia, el dubte i l'angoixa fan mal a l'enamorat. Puntuant d'aquesta manera
 l'oració, la memòria s'espanta recordant els perills, potser més raonable que no que s'espanti
 per la gelosia i pel dubte.

⁵ tan a mon dan: enteneu probablement 'a compte meu'.

⁶ me seguí: enteneu 'em va passar'.

⁷ mon cansat pensament ymaginant: el cansament anímic i mental del narrador és tòpic
 comú de la recreació imaginativa (vegeu 'Cansat' a FA 1), i és la causa dels mals d'amors. A
 diferència de la *Faula* i el *Somni* el narrador no és transportat a un espai imaginat sinó que
 Esperança se li apareix, com a la *Requesta*; Pellissa (2016: 52) fa notar que aquesta obra
 s'assembla al soliloqui o monòleg introductori d'Esperança a *Una ventura* de Comes.
 Certament el diàleg amb Esperança és part d'una visió, producte de la imaginació del narrador.

⁸ fora de tot arbitre: el mal d'amor (*amor hereos* o *aegritudo amoris*) és descrit a l'època
 com un mal d'esperit de tipus fisiològic; es troba descrit com una obsessió provocada pel desig
 d'un plaer que es vol satisfer com sigui en tractats com el de Vilanova (Morros 2009: 142).

⁹ Vida: el narrador s'adreça a la vida, atès que ha anomenat l'estimada 'senyora de ma vida'.
 La dama governa la vida del protagonista, subjecte plenament als seus designis, com succeeix a
 la *Requesta*.

¹⁰ detens: enteneu 'retens, arrestes', amb el sentit de retenir l'esperit. El narrador vol que el
 seu esperit sigui deslliurat, fora de la vida, és a dir, mort. Noteu la manipulació o joc semàntic
 amb la mort, fent servir figuradament el verb següent 'moren' (= 'acaben') en relació a la dama,
 i rematant l'oració amb el 'morint' posterior.

¹¹ sia yo per a tant: enteneu 'valgui jo tant'.

pus vivint no bast a dar-li conaxensa del que rehó la obligua, almenys morint¹² li atrassen¹³ algun tart penediment. Ara veig són fallides aquelles prometenses que ab cara tan certa de veritat me feya sperança quant comensí amar, y, per tenir tal hora la voluntat enpesa en fer deguda stima de la que més stim, no recordí metre-me'n en segur¹⁴, per bé que nanguna seguretat d'ella¹⁵ pot procurar desanciada¹⁶ vida, tan fictes són sos actes! Aquesta falaguera e enganadora sperança, de qui yo-m clam, totstemp parla ab figures, e tantes coses crehen¹⁷ que poques ab lo ver se troben consertades. Cruel, ficta¹⁸, malvada! May t'agués conegude, que ara no-m dolguera de la pèrdua del temps que m'as fet sperar¹⁹!

[2] E mentre que en tant congoades rehons me detenia²⁰, viu denant mi una dona star, del venir de la qual no m'era persabut, abillade de una manta — e si no m'engan, era de hun drap burell²¹ de cetí²² vert folrade—, ab lo gest tant strany²³, que bon spay tingué ma comprensiva²⁴ sens poder-la conèxer, fins que, uberts los ulls de mon entendre²⁵, coneguí Speransa, recordant-me ja

5 seguretat] segureta[.]. Els claudàtors indiquen un tall en el foli X || 6 Aquesta] de Aquesta X, Miquel, Pacheco, Pellissa : *delevi*. La preposició de es troba afegida a principi de línia, i sembla escrita amb la mateixa tinta que el subratllat vertical contigu (vegeu apartat següent no recordí...), que no és la tinta del text. L'afegit enllaça el mot 'Aquesta' amb l'oració anterior, conformant una oració que els editors han tancat a 'de qui yo-m clam', tot i que l'oració acaba a l'exclamació 'sos actes!', com mostra el sentit del període i el 'sos' anterior || 4-9 no recordí metre-me'n ... dolguera] Linies subratllades en vertical al marge amb una mànicula assenyalant el subratllat X || 12 persabut] persabu[.]. Els claudàtors indiquen un tall en el foli X.

¹² *almenys morint*: com indica Pellissa (2016: 53), la mort per amor és un tòpic de la ficció sentimental, i així apareix a la *Belle dame sans merci* i a la *Càrcel de amor*. En el *Rehonament*, com el narrador indica, els serveis d'amor que ha realitzat han mort en arribar a la dama, sense rebre resposta, motiu pel qual escriu l'obra, amb l'objectiu d'incitar la dama a donar alguna resposta. Atès que la dama, com a la *Requesta*, ignora el narrador-protagonista, aquest es pregunta retòricament si tal vegada la seva mort provocaria alguna reacció de la dama, encara que fos el penediment, a ulls del narrador situació preferible a l'actual. Però res l'assegura que això seria així. En el fons, el protagonista té la voluntat, no de morir sinó de rebre alguna resposta de la dama, sigui com sigui. Noteu l'equiparació entre la mort i la resposta que espera.

¹³ *li atrassen*: enteneu 'li causin', el subjecte plural del verb són els 'servicis', amb el sentit que almenys els serveis que l'enamorat ha fet comportin algun penediment de l'amada, per bé que aquest serà tard, incitant la dama a donar resposta mentre encara és a temps.

¹⁴ *metre-me'n en segur*: enteneu 'allunyar-me del perill d'ella', referit alhora en relació a Esperança i la dama destinatària, en un joc de doble sentit; vegeu l'apartat sobre els jocs de paraules de la *Introducció*.

¹⁵ *d'ella*: en referència a Esperança (i en últim terme també a la dama).

¹⁶ *desanciada*: enteneu 'lliure d'ansies'.

¹⁷ *crehen*: llegiu 'creen', amb el sentit que les figures creen moltes imatges, però totes falses, com reitera a continuació.

¹⁸ *ficta*: enteneu 'falsa'.

¹⁹ *m'as fet sperar*: noteu el joc de paraules entre 'Sperança' i 'sperar'; vegeu nota anterior *metre-me'n en segur*.

²⁰ *detenia*: enteneu 'entretenia'.

²¹ *burell*: enteneu 'drap de llana negra o fosca'.

²² *cetí*: enteneu 'teixit de lligat quadrat amb les dues cares llisa i brillant'.

²³ *gest tant strany*: descripció negativa d'Esperança, personatge ambigu que tant condueix a l'amor com al desamor, producte de la distorsió del narrador, que la percep negativament a causa de la seva alteració. L'aparició d'Esperança, i la seva descripció negativa, respon a la dislocació espacial del narrador cap a l'experiència visionària, resumida i interpretada, com en el *Somni*, a través d'un paratext final, en aquest cas el poema.

²⁴ *comprensiva*: enteneu 'facultat de comprendre, enteniment'.

²⁵ *uberts los ulls de mon entendre*: la seva raó coneix Esperança. Al narrador li és difícil d'identificar Esperança, tot i haver-la vist anteriorment, perquè la seva percepció, en haver patit mals d'amor, està distorsionada. Però gràcies a la raó la identifica, tal com explica a continuació. La descripció d'Esperança és molt semblant a la que fa Romeu Llull a *Lo despropiament d'amor*: 'una dama de vert molt scur e rodona vestida, e en lo cap un xipellet d'orfabreria molt galant e delicat sobre los rossos cabells portave' (1996: 212).

altre vegade haver-la vista²⁶. Volia-li parlar, mas ella, prevenint a mes rehons, axí dir comensà:

—Sinó que mes {244v} orelles són ja tant avesades de hoyr tals clamors²⁷, sens dexar-te més dir haguera tal barrera mesa a tos desigs, que la culpa que-m
5 dónes poria ésser vera²⁸.

—No us hi cal més debatre —responguí yo, stroncant son parlar—, que ya no tenen crèdit vostres rehons a mi, per tans speriments²⁹ vos trobe en falcia. L'ull teniu en grandeses, la lengua prompte en dar, mes may en repartir gràcies ni attendre promeses; portau la mà streta³⁰, dona ab pocha vergonya,
10 què us porta en prometra? Si gana teniu de burlar-me³¹, restau ja satisfeta; si desig de attendre, satisfet restaré ans que ma voluntat cregua ésser pagada³².

[3] Com ya Speransa, que anujade per mon dir se n'anàs, aseguda³³ y ab una rialla la cara aclarint, en tal manera rehonar comensà:

—No m'offenen injúries ni manasses me spanten, ni per ingratituds dexe encórrer³⁴ mos amichs sens ajuda. Açò conexeràs si, aleujada algun poch la
15 passió, dónes loch a mes rehons.

—Vostres rehons —li responguí—, senyora, me han tant amansat³⁵ que ja-m trobe disposat a scoltar quant volreu³⁶, ab hun desig que en res no us descomplangue.

20 [4] Alegrà's Speransa de hoyr resposta tant humil y, seguint lo so de tals paraules, comensà:

—Acustuma lo amor ésser ciat de plasents pensaments³⁷, e, perquè atart³⁸ duren sens tenir speransa, molts en sos fets sens mon voler me mesclen, qui si

7-10 per tans speriments ... prometra] *Línies subratllades verticalment al marge sense manícula X* || 10 teniu] *Afegit a la interlínia X* || 18 us] *us despalga X*.

²⁶ *recordant-me ja altre vegade haver-la vista*: el narrador ha conegut Esperança amb anterioritat, a l'inici del seu enamorament. Com que ara li ha fallat, li ha costat reconèixer-la. Pere Torroella (2011: II.217) explica el funcionament de l'esperança a la *Resposta a Bernat Hug de Rocabertí*: genera la reiteració de la imatge de la dama en la ment de l'enamorat i provoca el naixement de l'amor. Vegeu nota *Speransa* a FA 3, on aquesta dona nom al graó anterior a l'amor en l'escala al·legòrica de l'enamorament.

²⁷ *mes orelles són ja tant avesades de hoyr tals clamors*: els enamorats sovint blasmen esperança, que els impedeix assolir el seu fi, com també llegim a la *Resposta a Bernat Hug de Rocabertí* de Torroella: 'sie blasmade de molts enamorats que, largue en prometre, scasse en attendre, serve poque o nenguna fe en les sues promeses' (2011: II.70).

²⁸ *que la culpa que-m dónes poria ésser vera*: contradicció irresoluble plantejada al narrador, que mostra el domini absolut d'Esperança; si aquesta ja hagués abandonat el protagonista, aquest tindria raó, però seria la fi del seu enamorament. Com hem dit, el conflicte de l'obra depèn completament d'Esperança, en el fons, la dama. A *Lo despropriament* de Romeu Llull es descriu aquest poder d'Esperança com a serventa de l'Amor: 'Molt alt, poderós e trihunphant senyor [Amor], yo só aquella tua serventa Speransa, com no ignores, que acostum a tots aquells qui a tu servir desigren e en mi ferm e constant speren, no solament conservar-los en lo teu servici mes encara nodrint e pexent-los sovint dels meus pasts, de tot confort plens abandonadament, sinó sols la cativada voluntat se aturen, e vuy en lo món quasi per déu te adoren' (1996: 213).

²⁹ *speriments*: enteneu 'experiències'.

³⁰ *streta*: enteneu 'que dona poc'.

³¹ *burlar-me*: enteneu 'riure's de mi'.

³² *ans que ma voluntat cregua ésser pagada*: el protagonista se sentirà satisfet abans que la seva voluntat, és a dir, no demana gaire, només concretar alguna cosa.

³³ *se n'anàs, aseguda*: aparent contradicció.

³⁴ *dexe encórrer*: enteneu 'abandono'.

³⁵ *me han tant amansat*: enteneu 'm'han calmat tant la irritació o excitació'.

³⁶ *ja-m trobe disposat a scoltar quant volreu*: com fa notar Pellissa (2016: 55), aquí hi ha un canvi d'actitud del narrador, que ara està disposat a escoltar Esperança. Com trobem al *Somni* i a la *Requesta*, l'enamorat ha seguit els consells d'amor per conduir positivament el seu amor cap a l'estimada, i per això insisteix en l'honestat dels seus desitjos (ibíd.).

³⁷ *Acustuma lo amor ésser ciat de plasents pensaments*: a partir del *Triumphus Cupidinis* de Petrarca ('Ei nacque d'ozio e di lascivia umana, | nudrito di penser dolci soavi, | fatto signor

sovint vehen³⁹ fallir {245r} lo que sens rehonable ocasió han sperat, per cert de mi ab poque rehó se clamen⁴⁰. May he fallit a qui voluntàriament hage feta oferta, per hon poden star reposades tes àncias. Mes, com bé sabs, algunes coses ab poch treball se acaben, altres són tan difícils que sovint porten dupte
 5 de may atènyer. E per ço, si tos desigs honestat no·ls guiave, per ésser endreçats a tal que sol stima la virtut⁴¹, tendria per millor te dexasses de amar, y pendré plaer si per tu és avisade⁴², si ton voler és tant ab virtut consertat com tes rehons assenyalen, perquè pugua més cert dar consells al que vols.

E callà, a qui responent diguí:

- 10 —Seguint la força de aquella natural regla qui nega dos contraris ensemps poder star⁴³, és forsat mon voler ha desigar virtut⁴⁴, perquè la voluntat, encesa en amar, en la cosa amada més que en si reposa⁴⁵. E per ço, si taca de desonest desig enfosquia la mia, no seria acullida ab pler de aquella, qui tot vici avorreix; ne·m falta conaxensa del que s'esguarda a virtuós amar, ans vull que
 15 siau certa que no sé qual culpa mia o pocha amor d'ella empàtxan axí la conaxensa sua, que no comprèn tan limitats desigs.

[5] Havia de tal manera dit, quant respòs Sperança:

- Tan sovint se troben les dones enganades⁴⁶ que no és maravella si en satisfer se aturen acord, y les més per dos duptes se troben detengudes⁴⁷, tals
 20 que a pochs lo desigat consenten. {245v} Aquests són por de vergonya, dubte de ésser amades. Del primer tes rehons me asseguren, perquè, seguint lo camí per hon passen tos desigs, no y pot vergonya encórrer⁴⁸. L'altre resta sospès, e perquè lo major crèdit done yo a ton dir que tu no has al mon⁴⁹, mos treballs te'n metran en sagur. Partint-me de ací, me n'iré yo a la dona que vols e ab
 25 tantes rehons la faré certa de ton degut voler, que no dupte al que vull conduhir-la. Dient-li com tos desigs tenen virtut per guia, al denant li posaré

6 dexasses] dexasse[.]. Els claudàtors indiquen tall en el foli a final de línia X : suppl. Miquel, Pacheco, Pellissa || 7 és¹] Afegit a la interlínia X || 13 acullida] acullid[.]. Els claudàtors indiquen tall en el foli a final de línia X || 17 manera] maner[.]. Els claudàtors indiquen tall en el foli a final de línia X || 20-22 Aquests són ... encórrer] Línies subratllades en vertical al marge amb una manícula assenyalant el subratllat X || 23 mon] mon X : món Pacheco, Pellissa || 25 dupte] dubte ante corr. X.

e dio da gente vana', 1957: I.82-84), que també trobem al *Sermó* ('perquè naix de oci [...] és criat de vans pensaments', SE 8), al *Somni* ('Aquest, emperò, axí potent senyor, qui, nat de oci, se cria des plasents pensaments, no de speransa buyts', SO 3), i en Pere Torroella ('vans pensaments', 2011: II.227). L'expressió 'vans o plasents pensaments' és recurrent d'Alegre. Vegeu Bescós (2014b) i l'apartat sobre fraseologismes a la *Introducció*.

³⁸ atart: enteneu 'poques vegades'.

³⁹ vehen: enteneu 'veuen'.

⁴⁰ de mi ab poque rehó se clamen: alguns enamorats es queixen d'Esperança, tot i que mai els ha promès res; el protagonista, però, pot confiar en ella. Noteu l'ambigüitat constant d'Esperança envers el narrador.

⁴¹ a tal que sol stima la virtut: com a la *Requesta*, la dama és un exemple de virtut.

⁴² avisade: enteneu 'instruïda, discreta, prudent'.

⁴³ natural regla qui nega dos contraris ensemps poder star: principi aristotèlic de no contradicció, que s'oposa a l'actitud ambigua de la dama i d'Esperança.

⁴⁴ és forsat mon voler ha desigar virtut: el narrador fa una defensa de l'amor honest, que es justifica per l'honestat de la dama. Com que l'obra té caràcter epistolar, el narrador adreça el missatge, en últim terme, a l'estimada.

⁴⁵ en la cosa amada més que en si reposa: principi de la teoria eròtica lírica i sentimental. És expressió recurrent d'Alegre i de les obres sentimentals del període. Vegeu l'apartat de fraseologismes a la *Introducció*.

⁴⁶ Tan sovint se troben les dones enganades: el tòpic dels enganys de l'amant és un lloc comú de defensa de les dones; la idea també es troba al *Somni* per boca de Laura: 'E vinguen a vostre recort, clementíssim senyor, quantes per tals ficcions enganades se clamen vuy de vós' (SO 11).

⁴⁷ detengudes: enteneu 'entretingudes'.

⁴⁸ Aquests són ... encórrer: llistat de les prevencions.

⁴⁹ al mon: és a dir, al crèdit d'Esperança.

quants treballs per ella has passats; dient-li que “amor no us consent, a la largue, desamor a qui ama” li faré clar conèixer que és spediènt anticipar-se en amar o almenys satisfer a qui degudament ama. Alegre’t de mirar-me, perquè en mon vestir t’è monstat ans lo burell⁵⁰ que-l vert, en senyal que, après de
 5 molts treballs, plasent repòs tos serveys hauran. No’t detengues més entre vans pensaments, repose’t en mon dir. E perquè major força attenguen mes rehons en portar lo comensat a ffi, dóne’m algun recort perquè li pugua fer present l’anuig que has pessat⁵¹.

[6] Yo, perquè res tant prompte no trobí com una desesperada cansó que
 10 fiu⁵² la hora que de Speransa era més malcontent, dant-le-y, y ella de mi partint, reste ab mil desiguals pensaments, dels quals no spere repòs sinó per aclarir de vostre gentil care. La cansó és de la tenor següent⁵³:

{246r} Mi dolor es de tal mena
 que speransas l’adolescen⁵⁴.
 15 mis males quando fenessen⁵⁵
 entonces dan mayor pena.

En mirar muchos descansan
 y en ser vistos han plaser;
 mis desseos y querer
 20 por la vista no se amansan,

 que mis males son de mena
 qu’entre los remedios cressen,
 y quando menos paresen
 entonces dan mayor pena.

25 *FFINIS.*

3-5 Alegre’t ... serveys hauran] *Linies marcades amb un subratllat vertical X* || **6** attenguen] attengues. *Amb una titlla de nasal al damunt X*: attenguen Miquel, Pellissa : atenguen Pacheco. *Atès que la persona del text era, fins aquí, la segona, el copista escriu primer ‘attengues’, però acte seguit, en veure que el subjecte és ‘mes rehons’ cancel·la la s i afegeix la titlla, per canviar el verb a la persona que li correspon* || **15** fenessen] fuessen *X* : corr. Miquel, Pacheco, Pellissa || **16** entonces] En tollices *X* : Entolsces Miquel, Pacheco : corr. Pellissa || **20** amansan] amansen *X*, Miquel, Pellissa : corr. Pacheco. *Restituïció a partir de la rima de l’estrofa amb ‘descansan’.*

⁵⁰ *burell*: enteneu ‘llana grossa, negra o fosca’.

⁵¹ *done’m algun recort perquè li pugua fer present l’anuig que has pessat*: Esperança necessita una prova del patiment passat per fer de mitjancera entre l’enamorat i la dama. Sense aquesta prova, com trobem a *La Celestina*, no pot adreçar-se a la dama. La penyora d’amor, en aquest cas el poema final, tòpic de la literatura trobadoresca, té la funció de concretar físicament, en un objecte, els anhels del protagonista.

⁵² *fiu*: enteneu ‘vaig fer’.

⁵³ *La cansó és de la tenor següent*: és propi de la ficció sentimental l’alternança entre el vers i la prosa, del *Fronchino e Brisona* a la *Tragèdia de Caldesa*, passant per Francesc Moner, que recorre a versos octosíl·labs en castellà a l’obra *Retrets a l’estimada* (Pellissa 2016: 57). Com explica Cortijo (2001), en certa manera la ficció sentimental és l’expansió narrativa de la lírica trobadoresca. També el bilingüisme és natural en els autors de prosa sentimental.

⁵⁴ *l’adolescen*: enteneu ‘causen dolor’. El dolor és de tal mena que si s’acaba, s’acaba l’amor, cosa que també causaria dolor. En el poema el narrador diu que no en té prou amb veure i ser vist, perquè els seus mals són de tal naturalesa que, si fineixen, creixen, i quan semblen ser menys, encara fan més pena, perquè, en aquest cas, l’amor ha empetitit. La idea es relaciona amb l’hendiàdis ‘se segueix voler y desvoler [ser] una mateixa cosa’ (PA 1), perquè assimila Amor i Esperança, ja que la fi d’Esperança implica també la fi de l’amor; són, doncs, cares d’una mateixa moneda, ambigüitat present al llarg de tota l’obra

⁵⁵ *fenessen*: enteneu ‘acaben, fineixen’.

REQUESTA DE AMOR

Requesta o demanda d'amor on dialoguen, com a personatges, la voluntat del narrador-protagonista i la seva raó. El narrador se sent atret per una dama, 'axempla y regla de virtut' (RE 2), i, seguint la passió inicial, potser de manera poc temperada ('desorde', 'no acostumats moviments', RE 1), li ha mostrat indicis del seu amor ('no he pogut deffugir [...] tal demostració', RE 2). Aquesta demostració, incitada per la voluntat, pot haver estat entesa per la dama virtuosa com una 'falta' i per això el narrador escriu la carta, requerint l'amor d'ella, però especialment defensant l'honestetat de la demostració feta. Aquesta defensa es fa a través del personatge de la Voluntat, que ha empès el narrador a cometre tal demostració. Així, quan la Voluntat s'explica, és el protagonista que es justifica davant la dama per l'acte presumiblement deshonest que ha comès. Tot i la demanda que s'interpreta del títol, el contingut de la *Requesta* no s'adreça a un futur en el qual el narrador planeja alguna cosa, sinó que fa referència a aquesta demostració del passat recent. En aquest sentit, la Voluntat d'aquest text és equiparable a l'Esperança del *Rehonament*, ja que ambdues volen convèncer de l'honestetat de l'amor del narrador.

La *Requesta* i el *Rehonament* representen un estadi de l'amor en el qual el narrador encara creu en la possibilitat de l'amor honest, que defensa, cosa que no succeeix a la *Faula*, on el narrador renuncia a l'amor pels enganys que ha patit (vegeu FA 21). El diàleg entre Voluntat i Raó s'inicia amb la percepció, per part de la darrera, i de la dama, del desordre mental que s'ha apoderat de la Voluntat i del narrador (i lectors, identificables amb els literats receptors d'aquest tipus de debats epistolars, Pellissa 2016: 33). Així, narrador i Voluntat són identificats conjuntament en el diàleg. Torroella, escrivint a Francesc Ferrer, sosté que la voluntat 'és naturalment criada per amar' (2011: II.227). Certament, segons la teoria amorosa de les obres sentimentals, la voluntat pot oscil·lar entre la raó ('just govern y discreta consellaria', RE 1), i el desig. En el primer supòsit l'amor esdevindrà honest i l'ànima intel·lectiva serà completa (*complit* és l'adjectiu per descriure l'enteniment de la dama virtuosa, a qui va dirigit el diàleg), però si la voluntat segueix el desig serà controlada per l'ànima sensitiva. En aquest darrer cas, l'amor deixa de ser honest, i la voluntat i la raó queden sotmeses a la passió o furor. Alegre en parla al *Sermó*, on manté una postura ambigua, arran de la naturalesa paròdica d'aquella obra. Per tant, a la *Requesta* el narrador ha de mostrar a la dama que la seva raó i la seva voluntat mai han estat en desacord, que funcionen correctament, i que la seva voluntat sempre s'ha guiat per una prudència racional. Tot això li serveix per transmetre el missatge principal del text: la seva falta inicial no ha estat tal, perquè l'ha guiat l'intel·lecte, i ha estat, per tant, un acte honest. Així queden resolts els dubtes que la Raó, i la dama, expressen sobre l'honestetat de Voluntat.

La singularitat de la *Requesta* rau en la identificació Raó-dama i Voluntat-narrador, que fa de la Raó un personatge passiu, com la dama virtuosa del *Rehonament*, però alhora l'àrbitre de tot plegat. Per articular retòricament aquesta relació Alegre construeix una enginyosa seqüència inicial de consecutives, amb origen i fi circular en la dama (vegeu nota al text *Acòstan-se ... en dar-li fi*). Aquesta construcció causa-conseqüència permet aventurar el final de l'obra, malauradament incompleta: si la dama virtuosa és la finalitat última, la Raó i la Voluntat han d'entendre's, assimilació de potències que representa, via assimilació entre els personatges, la unió honesta del narrador amb la dama. A més, si la demostració d'amor feta ha molestat la receptora, la causalitat necessària de l'argumentari exculpa el narrador de la falta comesa, ja que el situa al marge, mogut tan sols per un amor honest. El desig incontrolat inicial, del qual Alegre no es desentén, és reconduït en una manifestació d'amor honest, en els termes que el defineix Torroella: '[l'amor honest] jutja abans que ame e demana perquè conex, anant l'enteniment primer que la voluntat, aquest amor és ferm, durable e bo' (2011: II.228). Com indica Pellissa (2016: 41), aquest tipus de diàleg al·legòric, amb conflicte interior del narrador, és freqüent a les obres sentimentals i té l'origen en les disputes amoroses cortesanes. Així apareix a la *Regoneixença*, amb un diàleg entre Amor i Raó, on diferentment arbitra la Justícia; o a la *Triste deleitació*, amb un debat entre la Voluntat, vencedora, i la Raó.

Testimoni:

X = Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 151 (*Jardinet d'orats*), ff. 246v – 247v.

Edicions:

Pellissa 2016.

{246v} REQUESTA DE AMOR, RECITANT UNA ALTERACIÓ¹ ENTRE LA VOLUNTAT Y LA REHÓ, FETA PER FFRANCESCH ALEGRE

[1] Acòstan-se en vós ten gran nombre de virtuts per lo que valen, que, ab alguns altres interessos apparens², tant a mos desigs comenar se sforcen³, que
 5 causen entra la Voluntat y ma Rehó un ten gran debat, que sinó⁴ lo determenar de vostre complit entendre⁵ basta en dar-li fi⁶. Tanta part, senyora, de ma Voluntat ocupà la primera conaxensa que per report dels ulls li arribà de valor, que, com hun novell pes⁷ y fins a aquella hora⁸, per ses forses no sent tant de enamorades flames la ensena⁹. Que apersabint-se'n la Rehó, just
 10 govern y discreta consellaria de sos actes, de tal manera rehonar-li comensà¹⁰:

1 ALTERACIÓ] alteracio *X*: altercació Pellissa. *No esmenem el mot del ms. perquè 'alteració' apareix de manera sovintejada en obres relacionades amb el tema de la Requesta, com per exemple a la Resposta a Bernat Hug de Rocabertí de Pere Torroella ('del mal mostrat per l'entendre e per la voluntat avorrit, resulte una antranyable alteració', 2011: II.216). És, a més, la lectura del ms. El mot 'altercació' ('discussió forta') es relaciona amb el 'ten gran debat' del paràgraf primer || 9 apersabint-se'n] apersabint sens (fort. seus) *X*: corr. Pellissa || 10 comensà] comensi *X*: corr. Pellissa.*

¹ *alteració*: enteneu 'trastorn fort de l'estat d'ànim'.

² *apparens*: enteneu 'respectables' (*DCVB*, s.v. II.3). Al *Sermó Alegre* escriu que el desig enganya la voluntat prenent aparença de perseguir la respectabilitat, i que gràcies a aquest engany aconsegueix bandejar la raó. Aquí la Voluntat vol convèncer la Raó de què els seus actes són honestos i que, per tant, ja l'ha tingut en compte, però la Raó creu que no, que la Voluntat està sotmesa al desig. Això comporta l'inici del diàleg, tan bon punt ho adverteix la Raó, la qual, com apunta Torroella (2011: II.227): 'escassament ha fet juy' del desig fins que és massa tard.

³ *tant a mos desigs comenar se sforcen*: les virtuts de la dama miren de conduir el protagonista cap a l'amor honest, cosa que sembla que aconsegueixen, com es veurà a continuació.

⁴ *sinó*: enteneu 'excepte, només' (*DCVB*, s.v. 4).

⁵ *complit entendre*: enteneu 'enteniment complet'.

⁶ *Acòstan-se ... en dar-li fi*: noteu la cadena de consecutives per presentar l'enamorament com a causa necessària: la virtut de la dama, que entra 'per report dels ulls' (RE 1), comporta el desig, que provoca un trastorn fort del l'ànim del narrador, al qual només posarà fi la virtut de la receptora. Aquesta cadena, que s'inicia i acaba en la dama, exemple de virtut, reforça la idea d'una entesa entre Raó i Voluntat com a terme final de l'alteració del narrador. Vegeu nota següent per ses forses ... ensena.

⁷ *com hun novell pes*: el desig incontrolable és definit pel narrador com una càrrega.

⁸ *y fins a aquella hora*: en referència al moment en què la Voluntat rebé la impressió del valor de l'estimada en el seu *sensus communis*, en fixà la imatge, i per un defecte de la *virtus aestimativa*, que discerneix si una imatge és bona o dolenta, i alhora per un excés de recreació de la *virtus imaginativa*, desitjà a la dama. Per a les teories amoroses en Alegre vegeu *Introducció* i Pellissa (2016).

⁹ *no sent tant de enamorades flames la ensena*: la Voluntat només sent el desig. La cadena de consecutives anterior continua amb aquesta segona seqüència: la primera vista de l'estimada comporta que la Voluntat, controlada pel desig, no tingui en compte la Raó i no pugui arribar a l'amor honest, que neix de l'ànima intel·lectiva, és a dir, de la concòrdia entre voluntat i raó. L'estructura de l'oració reforça la idea que vol transmetre el narrador, això és, que desconeix l'amor producte de la voluntat arrossegada pel desig.

¹⁰ *de tal manera rehonar-li comensà*: en el manuscrit és el narrador que pren la paraula (vegeu apartat), tot i que pel sentit del text ha de parlar la Raó (Pellissa 2016: 41). El narrador s'identifica amb els personatges, projeccions del seu ànim, cosa que explica la confusió del copista.

—Quin desorde assenyalen los vostres no acostumats moviments¹¹? En pèlech¹² tant perillós y lunnyant de virtut, vós, qui de tots xichs actes consultar me soleu, sens mon consell delliberau entrar¹³? E si la honor és a qui tots los treballs se endressen, per què aquells y en més quantitat convertiu en sa destrucció¹⁴? Veura no sé què en açò us aporta, car les coses no deuen ésser legides sinó segons {247r} la disposició que a l'entendre's presenten, com més no pugua l'entaniment del que l'entaniment coneix¹⁵. Si, donchs, conaxén aquesta tant stimada senyora tenir-vos obligació per aquell deute que ab ses coses teniu¹⁶, y per tal interès com apparent¹⁷ vos tracte, ¿per què li serà per vós en altre compte pres¹⁸ si la conaxeu tant ab virtut concertada que fora de l'honest res desigar li consent?¹⁹ ¿De hon los vans pensaments, de hon les prolixes speranses²⁰, de hon los desonestes desigs²¹ prenen principi?

[2] Acabant ella tals rehons, ab la humilitat que a major s'esguarda ma Voluntat respòs:

—Plau-me per mijans rehonables fer més fort lo que en amà me portà²², y perquè vostre nom ignorar no us consent, per ma natural inclinació ésser en amor disposta, vistes en aquesta tal dama totes aquestes coses²³ qui causar

7 donchs] donchs X : donchs Pellissa (cf. donchs SO 9) || 12 prolixes] proluxes X : corr. Pellissa || 13 ella] ell X : corr. Pellissa || 15 més] mes ~~que~~ X.

¹¹ *Quin desorde assenyalen los vostres no acostumats moviments*: la Raó adverteix a la Voluntat que entra en terreny perillós, perquè està sent guiada pel desig.

¹² *pèlech*: enteneu 'mar profund'.

¹³ *sens mon consell delliberau entrar*: la Voluntat no ha tingut en compte la Raó. Aquest és el retret inicial cap a aquella ('blasme' és el mot usat, RE 2), i també la causa del diàleg, ja que allunya la Voluntat de la virtut, identificada en el bàndol Raó-dama. Això allunya el narrador de l'estimada virtuosa. Vegeu nota següent *fora de l'honest res desigar li consent*.

¹⁴ *convertiu en sa destrucció*: a ulls de la Raó, l'actitud de la Voluntat talla tota esperança de reeixir en l'amor honest.

¹⁵ *com més no pugua l'entaniment del que l'entaniment coneix*: toc d'atenció al narrador, que ha d'actuar dins els límits de la Raó. La sentència està subratllada verticalment pel copista

¹⁶ *aquell deute que ab ses coses teniu*: pel mot 'coses' enteneu 'atributs, qualitats' (vegeu nota següent *vistes en aquesta ... coses*). La dama té 'obligacions' amb el narrador, que té un 'deute' amb ella, és a dir, la dama és favorable a les intencions del narrador, perquè els dos senten, figuradament es deuen, quelcom. Com indica Pellissa (2016: 42), en el text 'se'ns insinua que l'estimada correspon el protagonista'. Vegeu nota següent *en altre compte pres*.

¹⁷ *com apparent*: enteneu 'com a persona respectable' (DCVB, *aparent* s.v.).

¹⁸ *en altre compte pres*: la Raó mostra a la Voluntat que cal seguir la via honesta per arribar a bon port. Aquesta ha estat la via de coneixença inicial, i no cal abandonar-la, cosa que seria començar un compte nou, és a dir, començar de zero. Noteu l'abundància de terminologia financera ('valer', 'valor', 'interès', 'compte', 'deute'), ja des de l'inici de l'obra. Alegre prové d'una família d'importants mercaders, prestamistes i asseguradors (potser la dama també?).

¹⁹ *fora de l'honest res desigar li consent*: la dama és model de virtut i honestedat en temes amorosos. La Raó recomana a la Voluntat que no s'hi llenci, que es refreni i s'acosti a la via honesta.

²⁰ *speranses*: l'esperança és un dels graons del pati de la *Faula* i un dels estadis de l'enamorament. Genera en l'enamorat la iHusió que serà correspost, com es veu al *Rehonament*.

²¹ *desonestes desigs*: referència als desitjos deshonestos de l'enamorat cap a la dama. La Raó aconsella l'enamorat que refreni el seu apetit concupiscible, perquè la dama virtuosa mai actuarà segons aquest tipus de desitjos.

²² *fer més fort lo que en amà me portà*: la Voluntat reconeix que, del diàleg amb la Raó, en sorgirà un enfortiment de l'amor, i ho accepta. L'amor honest és més fort que el deshonest.

poden lo grat ab tanta perfecció²⁴, quant de si represente, no he pogut deffugir, que, ab encesos pensaments, tal demostració del que en mi tenia consebut no hage feta²⁵. ¿Què us ha mogude en voler-me blasmar²⁶, stimant mos moviments y desigs pendra sment [en] desonesta part, d'on tan lonyats se troben quant mereix son valor²⁷? Y vull primer dar-vos rehó²⁸ com en res de ma honor no falte, la qual comunament és diffinida exhibició de reverència²⁹ en testimoni de virtut³⁰. E per ço com stim a nengú ésser-ne degude més per part que aquesta, {247v} axempla y regla de virtut³¹, en trobar-li a-quella major grau que a mas forces serà consentit, no'n pot a la mia seguir, poch anant³². E perquè té la honor en si tal propietat que quant ab justa balansa se

2 encesos] enceso[.]. Els claudàtors indiquen final de línia per tall en el foli X : suppl. Pellissa || consebut] consebut X : concebut Pellissa || 4 [en]] e X : corr. Pellissa || 6-7 la qual comunament ... virtut] Quid est honor marg. X || 8 a-quella] aquell[.]. Els claudàtors indiquen final de línia per tall en el foli X : suppl. Pellissa.

²³ *vistes en aquesta tal dama totes aquestes coses*: el mot 'coses' es refereix als atributs, qualitats i virtuts de la dama. Vegeu nota anterior en altre compte pres.

²⁴ *causar poden lo grat ab tanta perfecció*: de nou la idea de causalitat necessària de l'amor honest a partir de la perfecció dels atributs de la dama.

²⁵ *tal demostració del que en mi tenia consebut no hage feta*: el narrador no ha pogut evitar mostrar i fer evident l'atracció que sent cap a la dama, cosa que pot haver estat interpretada per ella com una 'falta de cortesia'. Al diàleg es justifica la demostració, argumentant que ha estat honesta (però no moguda per la intel·lectiva del protagonista), incloent de passada una disculpa.

²⁶ *Què us ha mogude en voler-me blasmar*: la Voluntat corregeix la Raó. No entén els termes amb els quals la Raó la critica, ja que ha estat guiada per l'honestedat. Però si l'amor honest inclou la Raó, com és que aquesta no sap que ha participat en la demostració? El narrador manté l'existència d'un amor honest sense presència de la raó, generat només a partir de la perfecció i honestedat de la dama? La dama honesta és causa propinqua (cf. SE 8) de l'honestedat, idea reforçada per l'abundància inicial d'oracions consecutives? Sigui com sigui, el narrador ha fet una demostració equiparable a la dama i, per tant, no es pot blasmar la Voluntat, com es llegeix a continuació.

²⁷ *en desonesta part, d'on tan lonyats se troben quant mereix son valor*: les virtuts de la dama asseguren la virtut de la demostració d'amor del narrador, atès que aquelles són la causa propera de la demostració i, per tant, la naturalesa moral positiva de la causa, és a dir, les virtuts de la dama, es trasllada a la conseqüència (demostració d'amor), igualment positiva a nivell moral.

²⁸ *dar-vos rehó*: la Voluntat vol mostrar com l'amor que sent no neix fora del terreny de la Raó. Així, busca l'entesa impossible entre desig i Raó, mirant de justificar el desig a partir de l'amor honest. Vegeu nota anterior en desonesta part, d'on tan lonyats se troben quant mereix son valor.

²⁹ *com en res de ma honor no falte*: la Voluntat del protagonista no vol faltar a l'honor, demostrant que la seva postura és tan honorable com la de la Raó, i que per tant, aquesta és qui l'aconsella.

³⁰ *la qual comunament ... virtut*: la Voluntat es defensa dels atacs de la Raó, adduint que les seves accions són honestes.

³¹ *axempla y regla de virtut*: elogi final a la dama formulat per la Voluntat, que ja havia entès des del principi els termes d'honestedat amb els quals calia requerir-la. La Voluntat reconeix que es mou en el terreny de la Raó, com la dama, i en cap moment hi ha hagut un error de percepció dels fets, sinó una comprensió més sentimental dels fets. Si com s'ha apuntat, tal vegada la Voluntat no es deixarà assessorar per la Raó (Pellissa 2016: 38) és perquè Alegre presenta hàbilment els arguments de la Raó i els de la Voluntat com a dialècticament compatibles, per la causalitat honesta que parteix de la dama. És probable, doncs, que l'obra no tingués un vencedor, perquè impediria l'entesa i la transferència d'aquesta unió a l'esfera narrador-dama, objectiu últim de la carta.

³² *no'n pot a la mia seguir, poch anant*: o bé el narrador no pot seguir el ritme de la Voluntat o bé la dama s'ha espantat i no pot seguir el ritme que proposa la demostració.

ygolen lo digna merèxer al vertader entendre³³, tant com resta honrat aquell qui ab degude proporció ne reb, fa digna de laor aquell³⁴ qui la presenta. E de ací volent...³⁵

1-2 se ygolen lo digna ... la presenta] *Amb un subratllat vertical i una mànica assenyalant aquesta frase X* || **2-3** E de ací volent] ~~E de ací volent~~ *X. Subratllat amb el text anterior, dins la marca de la mànica. Vegeu aparat anterior se ygolen lo digna ... la presenta.*

³³ *se ygolen lo digna merèxer al vertader entendre*: per ‘ygolen’ enteneu ‘igualen’; de nou la idea d’equiparació. L’acostament de l’amant a una dona virtuosa comporta l’enlairament de l’honor i la virtut de l’amant, cosa que relaciona l’amor, tal com és expressat a la *Requesta*, amb l’amor cortès, tal com queda articulat a la trama del *Curial*.

³⁴ *com resta honrat aquell ... laor aquell*: la Voluntat vol que la dama entengui que la demostració, per la reciprocitat de l’honor, és en realitat un acte d’honor cap a ella; definició de l’honor d’origen aristotèlic que trobem en el *Debat sobre la figura de l’honor*, en boca de Torroella (‘la qual [=honor], per ésser trobada en lo honrat com a rrebent e en lo honrant com a donant, e encara segons alguns més en lo honrant que en lo honrat’, DH 16).

³⁵ *E de ací volent*: frase ratllada en el ms. A partir d’aquest punt, l’obra podria seguir amb les intervencions de l’enamorat, la Voluntat i la Raó. Després d’aquest torn de paraula de Voluntat, també podria, com sosté Pellissa (2016: 31), ‘tornar a reprendre el parlament l’enamorat, que formularia la petició a la dama’, amb una *petitio* final, tal com marca l’*ars dictaminis* per a la literatura epistolar. Atès que la *Requesta* té una ‘estructura i una finalitat similars a les del *Raonament*’ (Pellissa 2016: 29), l’obra podria incloure altres parlaments dels personatges, com succeeix al *Rehonament*.

DEBAT SOBRE LA FIGURA D'HONOR

Debat epistolar entre Pere Torroella, Romeu Llull i Francesc Alegre, nascuts, respectivament, ca. 1420 (2011: I.23), ca. 1439 (1996: 15) i ca. 1452-53 (vegeu la biografia de l'autor a la *Introducció*). El tema del debat és quina pot ser la imatge que millor representi l'honor. Rodríguez Risquete (2011: I.73) situa aquest debat entre 1479 i 1482, anys en què els tres van coincidir a Barcelona, tot i que l'obra sembla relacionar-se més amb l'etapa de les primeres obres del nostre autor, ja que no hi ha préstecs de les *Transformacions* ni de les *Allegories*, però sí de la *Primera guerra púnica*. Certament el tema de l'honor podia ser tractat des de les *Allegories* o des de la *Genealogia* de Boccaccio, però no hi ha punts de contacte amb aquestes. En canvi, a les obres escrites després de la traducció i comentari d'Ovidi hi ha nombrosos passatges que Alegre pren d'aquestes, cosa que no passa en aquest *Debat*, ni a la *Requesta* ni al *Rehonament*. Aquesta relació textual entre el *Debat* d'Alegre i la resta de la seva producció podria avançar uns anys la composició d'aquesta obra, però no hi ha documentat cap altre moment en què els tres coincideixin (excepte a Nàpols o Sicília quan hi passa el príncep, a finals de la dècada dels cinquanta, però en aquells anys Alegre té, com a molt, deu anys). La imatge o figura és un recurs mnemotècnic, de llarga tradició a l'edat mitjana (Torró 1996: 222), que es basa en representar amb un objecte una qualitat moral, en aquest cas l'honor. Alegre recorre al xiprer, que, com indica Torró (1996: 222), a l'època es podia relacionar amb la caritat. Torroella, en canvi, recorre a una imatge més clàssica i difosa (es podia trobar per exemple a la *Genealogia* de Boccaccio, III.11): els temples contiguus d'Honor i Virtut de Roma, pels quals s'entrava per una sola porta que simbolitzava la unió indestriable entre aquestes dues virtuts (Torró 1996: 222).

Testimoni:

X = Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 151 (*Jardinet d'orats*), ff. 260r – 276v.¹

Edicions:

Bach 1930 (parcial, ff. 274r – 276v), Torró 1996, Archer 2004 (parcial, f. 269 i ff. 274r – 276v) i Rodríguez Risquete 2011.

¹ Actualment aquests folis s'han perdut però hi ha les reproduccions fotogràfiques que en féu fer Ramon Miquel i Planas a principis del segle XX, abans que els folis es perdessin. Aquestes reproduccions formen part de l'Arxiu fotogràfic Miquel i Planas (capsa 7), custodiat a la *Biblioteca de Catalunya*.

{269r} LETRE DE ROMEU LLULL TREMES·A ALGUNS PARTICULARS, FENT-
LOS DEMANDA QUAL FORMA O YMATGE A L'UNIVERSAL HONOR DAR-SE POT

[1] Si la natural cupiditat en les humanes pences, per speriència, certitud me dóna (sens que rahó alguna en contrari me argüeix) que n'agun altre desig a l'honor preferir se dega, és deguda cosa¹ al que tant la pròpia natura me obliga e força inclinat sia, car veig treballs, servicis, riqueses e mil vides (si tantes fruir permès fos), per aquistar² aquell desigat fi, metre en perill de perdre no's dubte.

[2] Quants antichs nobles preclars e de no pocha glòria són stats, e en aquesta nostre edat són, que, per gonyar lo premi de honor, de immortal fama mèritament trihúnphan? Què diré de Cèsar, en tantes offeses a ell fetes clement e benigne? Què de Anníbal, en armes sollicit, stut e expertíssim? Què de Alexandre, en liberalitat? Què de Tul·li e del savi Cató, en consell, amor e zel de la pàtria? E què de tants altres virtuosos, dels quals per squivar prolixitat³, que als damés és odiosa, me callaré? E tots a hun mateix fi han tirat, que honrats fossen. De què, haguda per molts eximplis e clara demostració vera notícia a quants aquest honor sos béns ab molta felicitat departeix, fforçant-me de grat rehó e ensemps ab la voluntat a tal inclinació obligant-me que del {269v} nombre dels honrats ésser pogués, desigós, de pocha edat, sots la ombra del gran standart de honor viure e la sperança de ma vida en servici de aquell ab delliberat ànimo dispondre, fins al present ab contínua fadiga e per totstemps ma pensa exercitant, per imitar los honrats, en tals actes treballada⁴, com la idea de honor comprendre e ymaginar poria, però no havent aquella força de entendre ne agudesa de ingeni que a declarar-me lo que tant dubtant stich mester seria, al que per la voluntat li és proposat tant no m'ha satisfet que baste.

[3] Trobant-me en tanta necessitat, ab insaciable voler ésser cert del que dubte, lo merèixer e virtut vostra, ab lo molt que us ame, demanar-vos consell, favor e ajuda, audàcia e gosar me donen, com aquell que, en semblants obres sperimentat, del que ignorància me offèn per vós deffès. Lo que deman e saber desig és que m'fassau gràcia qual figura o ymatge a universal honor dar-se pot, perquè contemplant aquella com a déu en terra la adora⁵. Dau-me per mercè la mà, e a mi que, sech sens guia cercant la figura de honor errant vaig, mostrau la via, la qual trobada e muntat al fadigós coll hon virtut se aquiste de honor, ensemps ab vós e los altres trihunphar pugue.

7 fruir] fruir X, Archer, Rodríguez Risquete : servir Torró || aquistar] ~~aquistar~~ aquistar X || de perdre] perdre X, Torró, Archer : *suppl.* Rodríguez Risquete. *Es podria editar 'mentre en perill e perdre', atès que a la prosa de Llull, Alegre o Torroella és comuna la coordinació sinonímica de substantius, adjectius o verbs amb finalitat expressiva (cf. 'obliga e força', DH 1; 'deman e saber desig', DH 3), però aquí 'perdre' i 'metre en perill' no són exactament sinònims || 14 prolixitat] prolixat X : *suppl.* Torró, Archer, Rodríguez Risquete || 22 imitar] imitar X, Rodríguez Risquete : invitar Torró, Archer || 30 sperimentat] ~~del que~~ sperimentat X || 32 adora] adora X, Torró, Archer : adora Rodríguez Risquete.*

¹ és deguda cosa: enteneu 'és cosa necessària'.

² aquistar: enteneu 'obtenir per propi esforç' (DCVB, s.v.).

³ prolixitat: enteneu 'dispersió'.

⁴ en tals actes treballada: en referència a la pensa, que ha exercitat amb aquests actes de 'contínua fadiga'.

⁵ adora: llegiu 'adore'.

{270r} RESPOSTA DE FFRANCESCH ALEGRA A LA DEMANDA DE ROMEU LLULL

[4] La verdadera y ferma ley de amistat a complaura los amichs de coses justes nos força, y aquesta me obliga que, admetent vostres prechs, al demanat
5 responga, sentint tant gran la força de aquells, que maten les scuses qu'en deffença tenia⁶. E, posat fos degut de tants en saber avençats a qui vostres letres se endressen speràs lo perer⁷, ab desig de satisfer per ma part al càrrech que portau, per trobar de honor la pròpria figura e forma tal que per ella se entenga la qu'és universal⁸, no ab poch treball del que entench he feta semblant
10 summa.

[5] E responent a vostre demanar, si honor és reverència feta en testimoni de virtut⁹ e testimoni és de cosa acabada, virtut acabada per acte fa ésser honor en acte¹⁰. E com sia forma lo que fa ésser acte, és la virtut vera forma de honor¹¹, ne altre és honor sinó lo nom honrat que'ns procurem per actes de
15 virtut. E pres tal fonament, cerquem alguna forma per qui pugam attendre la qu'és universal. E com honor no sia virtut, trobar-la hem¹² figurant-ne alguna clarament amostrant les virtuts ab los graus {270v} de honor [que] per elles se guanyen.

[6] De assí, entrant mon pensament en cerca de les coses creades si per
20 alguna pugués afigurar lo que vós demanau, a mon record vingueren diversitat de formes, entre les quals mon entendre trie de figurar honor sots forma de xiprer, ajustant-li totes les parts d'on pendre acostuma lo xiprer nodriment, induhit en açò per sinch condicions dignas de meravella que trob en lo xiprer pròpies a honor, les quals podeu notar per orde com saguèxan.

[7] Naix lo xiprer petit e creix en gran altesa, la honor se ajusta ab los qui són petits per vera humilitat, e molt sovint a qui li fuig encalça. Puja lo xiprer

13 ésser acte] esser altre X, Torró : *corr.* Rodríguez Risquete || 17 [que]] *om.* X, Torró : *suppl.* Rodríguez Risquete.

⁶ *La verdadera y ferma ley ... les scuses qu'en deffença tenia*: inici formular semblant al del prefaci de la *Primera guerra púnica* adreçat a Antoni de Vilatorra (subratllem les coincidències): 'Aquell desig, qui de plaure-us a molts obliga, magnífich cavaller, me força exceptar los prechs, qui manamens stime, moltes vegades a mi fets' (PGP Pref.). Es repeteix l'obligació de correspondre ('complaure') els precs del destinatari, de gran força (DH) o manaments (PGP). El desig apareix a continuació.

⁷ *E, posat fos degut de tants en saber avençats a qui vostres letres se endressen speràs lo perer*: Alegre indica que hauria d'esperar a que responguessin primer altres persones més enteses a qui Llull també ha adreçat la demanda, però que el desig de complaure'l ha fet que escrivís sense esperar el parer d'aquells.

⁸ *la qu'és universal*: enteneu 'la idea, el concepte'.

⁹ *si honor és reverència feta en testimoni de virtut*: a la *Requesta* trobem la mateixa expressió: 'Y vull primer dar-vos reho com en res de ma honor no falte, la qual comunament és diffinida exhibició de reverència en testimoni de virtut' (RE 2); i també a la *Passió*: 'si vera noblesa és virtut ab potència per lonch temps antiquada' (PA 2). Com indica Rodríguez Risquete (2011: II.251), la idea es troba a l'*Ètica* d'Aristòtil: 'Virtutis quidem enim et beneficii honor retribucio' (VIII.8, 1163b4).

¹⁰ *virtut acabada per acte fa ésser honor en acte*: raonament aristotèlic, que descriu la virtut com a potència de l'honor, que és l'acte. Per això, els actes virtuosos són l'honor en potència.

¹¹ *és la virtut vera forma de honor*: per 'vera forma' enteneu 'forma certa'; potser Alegre distingeix entre 'vera forma' (la potència) i 'forma' (l'acte)?

¹² *trobar-la hem*: enteneu 'l'hem de trobar'; potser també podríem llegir-hi el futur analític 'trobar-la-hem' (=la trobarem).

- dret sens que no pren balans a una part ne altra, e axí lo magnifiquen honrat [e] pompa no l'enfadeix ne'l guasta flaquexa de ànimo pusillànim, ans entre tals contraris lo dret camí de virtuts té per guia. Tots los rams de xiprer miren devers la sima, lo obrar del virtuós mire'n lo honor de Déu, sima de nostra
- 5 vida. La nou que hix del xiprer deffèn la roba d'arnes, les operacions del bé habituat guarden la fràgil carn de qui's vest la nostra ànima de tacha de peccat, comparat a la arna. La sinquena e derrera propietat que té lo xiprer comuna ab virtut, qui és forma de honor, és disposició per a nuncha corrompre, e aquesta té lo qui per ses virtuts se atrassa¹³ honor, conservant-la eternalment en glòria.
- 10 [8] Aquest xiprer, qui'ns figura honor, per la natura se cria en la terra, pren nodriment de sol, de ayre y de aygüe; la aygüe hix de riu e tot riu té principi {271r} de font. Per ço, intitulant ab noms que sien propis a virtut e honor, totes aquestes parts que ajuste al xiprer nos daran ha entendre honor universal.
- [9] La terra és la ànima serchada de una tancha qui és Vergonya, la qual,
- 15 posat que entre les virtuts no's compte, és lohable passió. E en aquesta terra tres saffareixs plens d'aigua se mostren, intitulats «Entaniment», «Voluntat» e «Memòria», ple lo primer de una aygüe molt clara, conexent veritats, e pren-la de hun riu nomenat «Studi de Scièncias», qui ix de una font intitulada «Fe». Lo segon se umple de desigs de virtuts, e pren-les de un riu qui té per nom
- 20 «Diligència de Treballs», naxent de una font qui és «Ardent Charitat». Lo ters conserva record de virtuosos actes, los quals pren de un suau riu qui és «Imitació de Virtuosos Eximplis», e naix de aquella font que és dita «Sperança». La aygüe ajustada en semblants saffareixs nodreix regant la socca del xiprer, intitulada «Desig de Honor». És aquesta la virtut amativa de honor
- 25 que posen los morals ab magnanimitat. De allà ixen sinch rels qui's prenen en la terra per nodriment de l'arbre, e són «Veritat», «Mansuetut», «Amistat», «Liberalitat» e «Magnificència», nobles e grans virtuts per a criar. Car de necessitat és vertader qui vol ésser honrat, perquè ab les falcies ver honor no s'alcança; mansuet e humil, perquè als tals és promesa honor; serva vera
- 30 amistat honrant a sos amichs e és de aquells honrat; {271v} és liberal distribuint sos béns degudament, e magnífich en coses sumptuoses, medis per què honor pren compliment.
- [10] E de aquestes rels ix lo peu dret de l'arbre, que té per nom «Magnanimitat», no volent alre dir sinó «gran en tota virtut». En ell, fins a la
- 35 sima, en quatre nuus stan afigurades «Prudència», «Justícia», «Temperància» e «Fortalesa», cascuna de les quals produeix dues branques de qui cullim sis poms intitulats per VI graus de honor¹⁴ que attemem per saguir la virtut d'on

1 sens] *Afegit a la interlínia X* || magnifiquen] magnifiquen X, Torrò : magnífich Rodríguez Risquete || [e] *om. X*, Torrò, Rodríguez Risquete : *supplevi* || 2 guasta] ~~en~~ guasta X || flaquexa] flaquexa X, Rodríguez Risquete : flaqueza Torrò || 4 virtuós] virtuos miren devers la sima lo obrar del virtuos X || 7 arna] ~~ana~~ arna. *Amb una titlla de nasal damunt del mot ratllat X* || 25 magnanimitat] magnanimitat. *Amb la segona a sobreescrita damunt una i X* || 30 honrant] honrats X : *corr.* Torrò, Rodríguez Risquete || honrat] honrats X || 34 Magnanimitat] Magninimitat X : *corr.* Torrò, Rodríguez Risquete || 37 intitulats] ~~intul~~ intitulats X.

¹³ *se atrassa*: enteneu 'es causa'.

comensen les branques. E axí figuren a la dreta part dotze graus de honor que tals virtuts nos guanyen seguint la ley de Déu. Per «Prudència», barret de theologia¹⁵, laor de sermonar e approbació de confessar. La «Justícia» nos honra de tres grans dignitats dant-nos uncció saserdotal, dignitat episcopal e potestat apostolical. La «Temperància» nos aporta nom de moderat, nom de abstinent, nom de obedient. Ffinalment, gonyam per «Fortelesa» victòria de temptacions, paciència en tribulacions, corona de martiri. A la sinistra part quatre branches nos donen dotze poms figurats per dotze graus de honor que tals virtuts nos gonyen, seguint la ley del món. Per «Prudència», honor de arts macàniques, honor de arts liberals, honor de sciències naturals. Per «Justícia», senyoria natural, senyoria civil, senyoria real. Per «Temperança», honor de limitat parlar, honor de limitat desigar, honor de perfet obrar. Per «Fortalesa» stà la vista en victòria de batalla ha ultrança e de victòria de batalla campal obtengude per mort d'altre capità feta ab {272r} pròpies mans en combat voluntari concordat per les hosts. E aquesta ten excelsada pompa stimaren los romans major que per armes attènyer-se pogués, per dos clares rehons que als discrets són palpables: la una per lo fi de la victòria, que és més noble e útil, l'altre, per la destresa e ànimo de semblant capità, qui quant és més ocupat en governar lo exèrcit mereix major lahor, si per armes tal honor se percassa. E en tota la llur glòria ne grandesa de fer armes de tres arribà tal honor, qui foren Ròmulò edificador, Cornèlio Cosso e Marcho Marcello, dant semblant mort a llurs forts adversaris¹⁶. La cima de aquest arbre és la «Perseverança», perquè sens ella res comensat no té perfecció, e per ella havem lo premi de virtut, qui és vera honor. Per ço és coronada de corona de glòria afigurada sots forma de tyara¹⁷, perquè figura pròpia la glòria dels bons, hon tendran per objecte veure lo ésser de Déu ab la humanitat del nostre Redemptor. E axí com veurem plasent a Ell en la eternal glòria en una divina essència tres distinctes persones, nos mostra la tyara, una essent, tres distinctes corones, figurant per la creu la carn de Jesuchrist, per qui seran fartats los sentiments del cors. Aquest arbre pren nodriment de la vera calor de aquell sol Sperit Sant, egualment procehit del Pare e del Fill. Axí com lo sol material amoleix, scalfa e conforta, la vera

5 apostolical] apostolal *X* : *suppl.* Torrò, Rodríguez Risquete || 8 honor] honoror *X* : *corr.* Torrò, Rodríguez Risquete || 26 de] ~~de~~ *X* || humanitat] ~~uma~~ humanitat *vid. X*.

¹⁴ *VI graus de honor*: el tronc del xiprer que descriu Alegre té quatre nusos. De cada nus surten dues branques (una a la dreta i l'altra a l'esquerra) i cada branca té tres graus d'honor; en total, vint-i-quatre graus. Com indica Torrò (1996: 222), la figura era una tècnica de la memòria de llarga tradició a l'edat mitjana. Certament, podem observar que Alegre no està representant una imatge en tres dimensions, sinó un arbre bidimensional, dividit entre dreta i esquerra, com trobem en altres imatges d'arbres de l'època, per exemple, les de l'*arbor scientiae* de Ramon Llull.

¹⁵ *theologia*: enteneu 'teologia'; variant vocàlica testimoniada al *DCVB*: 'teulagia' (Cançon. Univ. 31), 'taulegia' (Quar. 1413,14) i 'taulagia' (doc. a. 1398 ap. Hist. Sòller, II,503).

¹⁶ *victòria de batalla campal ... a llurs forts adversaris*: el passatge depèn de la *Primera guerra púnica* (PGP III.16): 'Anomenen-se aquestes tals despulles «opimes» e són quant un capità de pròpia mà mata lo capità dels enemichs. E aquesta glòria en tantes guerres del poble romà solament esdevengué a tres: lo primer fo Ròmulò, edificador de Roma, qui en batalla matà lo rey de Senuina; lo segon fou Cornèlio Coso, qui, essent capità de l'exèrcit, de ses mans matà combatent Larte Columno, rey dels veientos; lo tercer fo Marco MarceHo, de qui ara avem comptat'.

¹⁷ *tyara*: enteneu 'mitra alta cenyida de tres corones i acabada en una creu sobre una bolla' (*DCVB*, s.v. *tiara* 2); com indica Rodríguez Risquete (2011: II.252) les tres corones simbolitzen la Trinitat, i la creu, Crist.

amor divina per set raixs {272v} infundeix en nosaltres gràcia, endressant nostres actes per atènyer honor en tres semblants effectes: amollint la durícia de nostre cor per do de pietat e temor de Déu; scalfant la voluntat en la sua amor per do de saviesa, de sciència e de enteniment; confortant los fatigats per tribulacions ab do de fortaleza e de consell. La fama stà posada en lo mig del
 5 cell hon stà aquest sol e de la terra que cria lo xiprer, en natura de vent partida per los quatre qui's diuen principals, no sens moral rehó, perquè trobe en ella les qualitats de aquests quatre vents. La tremuntana, segons los naturals, freda e secha és, e crema les humors de la terra; la fama destroheix e dissipa les
 10 coses qui torben la virtut, e és hun foch cremant e destróvint la enveja. Lo migjorn enflama e és calt, e açò fa la fama escalfant lo desig a perfeta lahor. Del ponent volen molts que té virtut de *flos generativa*¹⁸, de la qual no fretura la fama ans ella en gran part és productiva dels actes de virtut. Lo levant, qui ab tan gran remor nos scampa la pluja, pròpiament significa la fama divulgant
 15 ab remor per lo món los actes de virtut, e en lahor de qui's obre.

[11] E axí és fornít lo xiprer e honor figurada, perquè ab tal fingir clarament se amostren lo nombre tot de les virtuts, que són {273r} theologals, intellectuals, morals e cardinals ab los graus de honor que aquestes, pern de la humana vida, seguint-les nos attrassen y de elles per la perseverança arribam a
 20 la glòria, derrer e complít premi de virtut treballada, en qui sola se trobe honor universal, perquè sos complits béns sedollen lo appetit qui, vivint, nunca se farta. É-us dit com nos ajuda per a criar virtut la vera amor divina, no callant-me los actes de la fama, gran araut de honor. E açò és lo que mon entendre trobe fantesiant per fingir tal figura, ab un desig que tan honrat vos vege que
 25 del que ara sercau siau complida mostra.

Del vostre germà Ffrancesch Alegre.

RÈPLICA DE ROMEU LLULL A LA RESPOSTA DE FFRANCESCH ALEGRE

[12] No sens causa informat e per precedents experiències fet més que cert del galant e agut entendre de vós¹⁹, {273v} germà Alegra, ab l'enteniment
 30 malalt e ab la sperança no dubtosa accorreguí al metge que a semblant necessitat oportú e saludable remey me procuràs.

[13] Vist en vostre no menys ornada que fundada letre hun *mare magnum* un²⁰ totes virtuts en general e particular esgrimadament departiu, diffinint ab
 35 eximplis e auctoritats, de aquelles clara e fàcil intelligència ne donau, vaig paxent mon ingeni de vostres filosòphichas e naturals rehons satisfent a molts duptes que la pocha pràtica en notícia mia venir no-m consentia. Les

4 fatigats] ~~tribulats per~~ fatigacions. *Amb esmena de l'últim mot en fatigats en X* || 10 torben] troben X, Torró : *corr.* Rodríguez Risquete || 12 virtut] virtuts X || 17 nombre] noble X, Torró : *corr.* Rodríguez Risquete || theologals] theolgals X : *suppl.* Torró, Rodríguez Risquete || 21 sos] son X : *corr.* Torró, Rodríguez Risquete.

¹⁸ *flos generativa*: enteneu 'flor generadora'.

¹⁹ *No sens causa informat e per precedents experiències fet més que cert del galant e agut entendre de vós*: Llull lloa la intelligència i el saber fer del nostre autor a partir de la seva experiència i de la fama que té l'enginy d'Alegre; s'infereix, tal vegada, una primera coneixença a distància, a través d'alguna obra del nostre autor o d'alguna altra persona que ha descrit Alegre a Llull ('informat'), i posteriorment una coneixença en persona ('precedents experiències').

²⁰ *un*: enteneu 'on'.

quals en ten fundat e sentenciós stil són posades que, e totes ensemps e cascuna per si, al que deman e de vós saber desig en gran part me satisfan.

[14] E venint a l'effecta, replicant a vostre resposta, veig que, descrivint totes les propietats e condicions del xiprer ab altres demostracions de
5 universal honor, per forma o figura de aquell, present me feu. Entès lo que'm dieu, e ab no poch delit e satisfacció de grat concebut, de insaciable desig de tal vista me fan desigós, per la qual, si tal serà com pens haver comprès e volria, lo terme e fi de mon voler aconseguir spere. A singular grat vos hauré, germà, me trematau la forma del xiprer pintada segons vostre fantasia és en la
10 letre fantasiada, perquè, de tant delitosa vista, ab aquella mos sentiments {274r} agradable conformitat presa, executant lo delliber que en la primera letra rehonat vos tinch, força del que tant desig satisfet restaré.

RESPOSTA DE MOSSÈN PERE TORROELLA A LA DEMANDA DE ROMEU LLULL

[15] Comprangueren los antichs ésser produhits tots los hòmens eguals en totes les universals condicions de natura, composts emperò de natural ànima e de sensual cors, entre si adversaris²¹, a tenir cada una de aquestes parts a la altra subjugar e vèncer, e de aquí nomenaren «virtut» a l'sfors del racional venciment e «vici» a l'optent de sensual appetit²².

[16] E vist que prosseguint los hòmens la part de aquest, degenerant la natura, se aproïsmaven axí a aquella dels animals bruts, qui, perseverant, se fèyan consemblants ha aquells, e, per contrari, proseguint la part altre, se distinguïen e separaven no solament dels animals, mas los uns dels altres proferits e diferenciants se acostaven a la suprema divinitat, stimaren aquest
20 de tots los humanals béns lo principal e millor. E com lo bé ja de per si dega ésser premiat {274v}, e acostumen los premis excitar y encendre los ànimos a ben obrar, e sien vistes les operacions nostres infructuoses e vanes sens haver tendència alguna a final retribució, volgueren e degudament investigaren qual premi seria a la virtut més condigna. E considerant que per migà de aquella

10 delitosa] ~~desit~~ delitosa X || 16 emperò] empo. Amb una titlla al pal de la p indicant per X : emperò Torrò, Archer, Rodríguez Risquete : emprò Bach || 18 nomenaren] nomenare. Amb una titlla feble de nasal al damunt X, Bach, Rodríguez Risquete : nomenaré Torrò, Archer || 20 prosseguint] psseguit. Amb una titlla de líquida al pal de la p indicant pro i una titlla de nasal damunt les darreres lletres X : prosseguint Torrò, Archer, Rodríguez Risquete : perseguint Bach || part de aquest] part de aquesta X, Bach, Torrò, Archer : corr. Rodríguez Risquete || 22 prosseguint] pseguit. Amb una titlla de líquida al pal de la p indicant per i una titlla de nasal damunt les darreres lletres X : perseguint Bach : corr. Torrò, Archer, Rodríguez Risquete || 29 que] p que X.

²¹ natural ànima e de sensual cors, entre si adversaris: divisió entre intel·lectiva i sensitiva, a partir de la concepció cristiana de l'ésser humà, mig àngel i mig animal. Com indica Rodríguez Risquete (2001: II.256), la lluita entre aquestes dues facultats es troba, per exemple, en la *Resposta de Pere Torroella a una demanda de Francesc Ferrer sobre el grat*: 'si alguns se deffenen [del grat] són aquells qui per si matex, o qui per religió, de vida d'òmens són transpostats en àngels; mas qualsevulla ànima de carn humana vestida, sobrevenint cas, l'escalfament d'aquest amor és forçat que senta' (XLIXb, 2011: II.230).

²² optent de sensual appetit: enteneu 'que pren partit per l'apetit sensual'.

excidien e prevalien los hòmens als seus consemblants, paragué cosa no menys
 convenible que necessària als virtuosos fos significada alguna superior
 preheminiència, migençant la qual, exortants al bé, fossen revertits en testimoni
 e premi de la virtut²³. E aquest tal e tant singular premi per los respectats
 5 mencionats dejús intitularen «Honor». E veus, magnífich germà Romeu Llull,
 d'on, com ne per què és stada la honor entre les gents instituhida e formada; la
 qual, per ésser trobada en lo honrat com a rrebt e en lo honrant com a
 donant, e encara segons alguns més en lo honrant que en lo honrat²⁴, no seria
 possible entre dues diverses parts designar una universal forma, segons
 10 demanau²⁵. Mas, per quant vuy se distribuexen los honraments no entre les
 virtuts, segons és degut, mas entre les riqueses, los grans stats e les voluntats
 dels prínceps, és mon parer, nomenant les predites honras, adulacions, {275r}
 sirmònies e favors, que deu residir honor, com abitualment resideix, en la
 persona digna de ésser honrada, quesvulla sia dels exteriós honraments, e
 15 majorment, pus aquella de la bona fama no·ls falta jamés, car altrament seria
 denigrada la condició de honor e falcificada la empremta sua.

[17] E per ço, seguint aquesta opinió, dich la univeral forma de què vós
 inquiriu se hauria a representar o en algun figurat personatge o en la
 intelligible conaxença. Quant aquesta part, siau cert constitueix en la operació
 20 virtuosa, car de aquella resulten les loables costumes, entre les quals és situat
 lo stament honorable, en tant que affirmen los philòsofs honestat, que se
 interprete «estat de honor»²⁶, ha tanta colligació ab la virtut, que nenguna cosa
 és honesta si no virtuosa, ne virtuosa si no honesta, e per ço en los temples de
 Honor e Virtut, per los gentils ensemps edificats, havia una sola porta en

1 menys] menys X, Torrò, Archer, Rodríguez Risquete : mens Bach || 9 forma] ~~honor~~ forma
 X || 14 de ésser honrada] de h esser honrada X. *Tal vegada el copista anava a escriure 'de
 honrada ésser' però després d'escriure la h s'ha decantat per l'ordre que trobem al manuscrit* ||
 19 aquesta] aquesta X, Torrò, Rodríguez Risquete : a aquesta Bach, Archer || 22 estat] e estat X :
 stat Bach : e stat Torrò : en stat Archer : *corr.* Rodríguez Risquete || 22-23 cosa és honesta] cosa
 honesta X, Bach, Torrò, Archer : *suppl.* Rodríguez Risquete || 23 ne] ✕ ne X || honesta²] honesta
 X, Bach, Torrò, Rodríguez Risquete : honesta pot haver Archer || 20-24 les quals és situat ...
 ensemps edificats, havia una sola] ~~Rex Jacobus vii^o~~. *Escrit per una segona mà al marge en
 vertical a l'espai d'aquestes línies i ratllat (potser per una tercera mà) X.*

²³ premi de la virtut: com indica Torrò (1996: 234), definició aristotèlica de l'honor: 'Honor
 est premium virtutis' (*Auctoritates Aristotelis*, XII.68). La definició, com assenyala Rodríguez
 Risquete (2001: II.256), també es troba al *Brutus* de Ciceró ('cum honos sit praemium virtutis',
 LXXXI.281)

²⁴ segons alguns més en lo honrant que en lo honrat: a la *Requesta* hi ha una formulació
 semblant: 'E perquè té la honor en si tal propietat que quant ab justa balansa se ygolen lo digna
 merèixer al vertader entendre, tant com resta honrat aquell qui ab degude proporció ne reb, fa
 digna de laor aquell qui la presenta' (RE 2); la definició, com indica Rodríguez Risquete (2011:
 II.256-257), es troba a les *Auctoritates Aristotelis* a partir de l'*Ètica* aristotèlica ('Honor magis
 est in honorante quam in honorato', XII.10); també en Ausiàs March ('si onor és bé, en aquell
 és qui honra | e no·n l'onrat, mas lo seu bé senyala', CVI, vv. 108-109).

²⁵ no seria possible entre dues diverses parts designar una universal forma, segons
 demanau: Torroella indica la dificultat de conceptuar l'honor; com diu en el paràgraf següent
 seria millor representar-lo en una prosopopeia ('figurat personatge') o a partir del coneixement
 intelligible.

²⁶ afirmen los philòsofs honestat, que se interprete «estat de honor»: com indica Rodríguez
 Risquete (2011: II.257), l'etimologia és d'Isidor ('Nam quid est honestas nisi honor perpetuus,
 id est quasi honoris status?', *Etym.* X.116), i també es troba en Sant Tomàs.

aquells de virtut construhida²⁷. Quant a la figura sua, ha plagut als passats
divisar aquella sobre un pontifical estrat, en cadira asseguda, de vestidures,
cepre, pom e corona imperials ornada, repartides per cascú dels angles les
quatre cardinals virtuts, axí sots forma de la superior dignitat representada, per
5 ésser feta no altrament digna sinó per excellència e comulació de virtuoses
obres. E per ço és appellat {275v} lo president príncep *heros* en grech, qui vol
dir «divinal». Altres la han divisada sobre un trihunphal caro, en aquesta
batallosa e victoriosa semblança la adquisició honorosa [significant]; car, no
obstant que a totes les virtuts sia consignada honor, la fortitut dels bellicosos
10 actes, signantment dirigida, és aquella dins lo ésser de la qual s'és
principalment collocada, segons que, en les gestes dels estrènuus guerrés,
Euròdoto, Lívio e Justino²⁸ ensemps ab los altres istorials testifiquen. E és la
rehó aquesta. Aquell racional e virtuós venciment dessús nomenat és tant de
major dignitat e pus excellent quant los contraris seus són vists pus difícils e
15 més forts. Com, donchs, en la exercitació de aquesta virtut concorren excessos
treballs e strems perills, dos principals enemichs de la humana natura, e tingue
per prop²⁹ objecta la mort, de totes les coses terribles la més spantosa, qui
dupte que com a més principal dega obtenir entre les altres virtuts lo grau més
honorable? E, majorment, que aquell reverible senyal per qui's designa honor
20 se reffereix pròpiament a la vera virtut. Y és cert que totes les altres, sinó sols
aquesta, se poden obrar fictament, attès que los seus mortals e orribles perills
{276r} no's poden sots ficció encobrir. E per cert, no sens les consemblants
aprobacions, és stat denominat e pres de aquesta viril prohesa lo propri nom
de virtut. Car, segons los letins, *vi* vol dir «sfors», e *vir* «sforçat», e *virtut*
25 «sforçament», e *sforçament* «fortitut»³⁰, no a la força del cors mas a l'sfors de

1 aquells] aquells X : aquell Bach, Torrò, Rodríguez Risquete : aquella Archer || 3 corona] coronona X : corr. Torrò, Archer, Rodríguez Risquete || ornada] ~~ord~~ ornada vid. X || 7 trihunphal] trihunpal X : corr. Bach, Torrò, Archer, Rodríguez Risquete || 8 [significant]] om. X, Bach : suppl. Torrò, Archer, Rodríguez Risquete || 11 que, en les] que en les X, Bach, Torrò, Archer : que les Rodríguez Risquete || 13-16 Aquell racional e virtuós venciment ... dos principals enemichs de la] ~~Rex Jacobus viie~~. Escrit per una segona mà al marge en vertical a l'espai d'aquestes línies i ratllat (potser per una tercera mà) X. En el marge, escrit en horitzontal, entre aquesta referència i el text, hi ha també l'abreviatura indicativa del mot argumentum || 24 vol] ~~Lo~~ vol X || vir] vir X, Torrò, Archer, Rodríguez Risquete : vn Bach.

²⁷ per ço en los temples de Honor e Virtut, per los gentils ensemps edificats, havia una sola porta en aquells de virtut construhida: com indica Torrò (1996: 223), aquesta imatge es troba a la *Genealogia* de Boccaccio: 'Huic a Romanis templum olim constitutum fuit, templo Virtutis iunctum, ad quod nisi per templum Virtutis non erat introitus, ut appareret neminem nisi per virtutem honorem consequi posse' (*Gen.* III.11; 1998: 316); també era tema de conversa entre els cavallers a la cort del Magnànim, i ja Antonio Beccadelli posa la sentència com a resposta del rei a un amic seu que li recomenava no exposar-se tant als perills: 'lo temple de la virtut, en lo qual negú no podia entrar sinó per lo temple de virtut; perquè entenguessen los hòmens que a la excelència e granea de honor no s'i arriba per lo camí e via de delits e voluptats e deports, mas ab virtuós treball e salada e aspra carrera se atey lo port de honor e de fama' (Centelles 1990: 97).

²⁸ Euròdoto, Lívio e Justino: enteneu els historiadors 'Heròdot, Tit Livi i Justí'.

²⁹ prop: enteneu 'proper, acostat'.

³⁰ segons los letins, *vi* vol dir «sfors», e *vir* «sforçat», e *virtut* «sforçament», e *sforçament* «fortitut»: com assenyala Torrò (1996: 234), l'etimologia es troba a Ciceró ('Appellata est [...] ex viro virtus; viri autem propria maxime est fortitudo', *Tusc.* II.18); com indica Rodríguez Risquete (2011: II.258), també la trobem en Isidor ('Vir nuncupatus, quia maior in eo vis est quam in feminis: unde et virtus nomen accepit; sive quod vi agat feminam', *Etym.* XI.2.17) i

l'ànimo sempre refferida. La qual dirivació, o quasi, adveren los matexos latins de honor; car *onus* significa «onerós pes», e a ffi que de aquest comú nom fos differenciat aquell egregi e onerós pes de la faxugua e aspra gravesada de l'home d'armes, mudada la *u* en *o*, se dix *honos* e *honor*. Lo qual nom, per

5 ésser imposat a la pròpria virtut, e per ésser acomodat al mester pus preheminent e dirigit a l'stament més noble, és stat successivament amplificat e apropiat no sols entre los actes ponderosos e de importància, mes en totes les coses virtuoses e dignes de ésser reverides, per la mateixa via que lo nom de «virtut», pres de «fortitut», s'és entès en totes les coses degudament fetes.

10 [18] Que sia stada introduhida honor dins lo militar exercici, mostra clarament lo ésser agraduades entre aquell les solempnes recepcions {276v} cavallerívols, honorives e trihunphals³¹, les eminents coronacions de or, lorer, fines pedres e perles, los armígers³² senyals dels scuts, standarts, penons e banderes, ensemps ab altres honorables insínies, preheminències,

15 cognominacions³³, prerogatives e dignitats a la milícia per antiga consuetut dedicades, no sols per compendre en si lo excellent nom de virtut, mas per sostenir en pau, deffendre en guerra e mantenir en justícia los comuns stats dels regnes e senyories.

[19] Qui vol, donchs, aquell insigne e virtuós àbit vestir en lo qual la vera ymatge de honor se representa, cové que entre les altres virtuts tingue aquesta empremtada en lo ànimo, y de les obres no separada, com no dupte detindreu vós en manera tal que, segons mireu vós a vós mateix en lo spil, mirareu la semblança de aquella, acompanyat de la qual vos leix aquell qui pot prosperadament viura.

25 Del vostre germà Pere Torroella.

1 o quasi] o quasi X, Bach, Torrò, Rodríguez Risquete : quasi Archer || 2 a ffi] affi X : assí Bach : a ffi Torrò, Rodríguez Risquete : a fi Archer || 3-6 de la faxugua e aspra ... l'stament més noble] ~~Rex Jacobus iie~~. Escrit per una segona mà al marge en vertical a l'espai d'aquestes línies i ratllat (potser per una tercera mà) X || 10 introduhida] introhida X, Bach : suppl. Torrò, Archer, Rodríguez Risquete || 12 honorives] honiues X : houines Bach : suppl. Torrò, Archer, Rodríguez Risquete || 25 Del] Del X, Bach, Torrò, Rodríguez Risquete : el Archer.

en Ugucione da Pisa ('Item a vir hec virtus -tis, quia virorum vel proborum est', *Derivationes*, s.v. *viro*, XXXII.39).

³¹ *recepcions cavallerívols, honorives e trihunphals*: enteneu 'recepcions pròpies de cavallers, honorables i triomfants'.

³² *armígers*: enteneu 'relatiu a les armes'.

³³ *cognominacions*: enteneu 'títols'.

PASSIÓ DE JESUCRIST

Sermó sobre la passió de Crist, escrit en forma d'imaginària i fantàstica visió, com trobem al *Memorial del pecador remut* de Felip de Malla, amb el qual es relaciona, per exemple, l'espai narratiu de l'obra, un indret desolat, il·luminat només per un fanal, o per les fórmules mitològiques d'invocació, per exemple, a la Teologia: 'o musa gran de l'eternal Pernaso' (PA 3). Aquesta obra pertany al gènere de les passions en prosa, on l'amor de Crist durant la seva passió és presentat com a camí de redempció per a l'ésser humà, en la línia de la *Scala de contemplació* de fra Antoni Canals, el *Tractat de contemplació o Scala Dei* de Francesc Eiximenis, la *Quarentena de contemplació* de Joan d'Eiximeno, el *Sermó de la passió* i, com hem dit, el *Memorial* de Malla. Totes aquestes obres, inclosa la *Passió* d'Alegre, presenten Crist com una escala cap a Déu, mostrant la seva vida com un exemple a seguir i imitar, ja que els corrents religiosos on s'inicien aquest tipus de textos, des de les primeres tendències cristocèntriques dels segles XI i XII, passant per la *devotio moderna* o la influència de les ordes cistercenques i franciscanes al XIV, anteposen la contemplació de la vida de Crist a l'especulació teològica dominica (Álvarez 2016). Com indica aquest mateix autor (2016: 272), la *Passió* és coetània amb la primera impressió d'una obra relacionada amb la *devotio moderna*, la *Imitació de Jesuchrist*, traducció catalana de Miquel Peres del tractat de Kempis, impresa a Barcelona el 1482. Aquesta traducció va ser dedicada a Isabel de Villena, figura que aplegà al voltant autors com Joan Roís de Corella, a qui el nostre autor admira i imita. El valencià va traduir al català la part que conté la passió de la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia al *Quart del Cartoixà*, imprès a València el 1495. L'any 1497 Isabel de Villena va publicar, també a València, la *Vita Christi*, influïda per l'obra homònima anterior de Ludolf de Saxònia. El gènere de les passions no és exclusiu de la prosa, ja que hi ha diferents obres en vers, algunes d'elles molt properes a la producció d'Alegre, com la *Comèdia de la sagrada paciò de Jesuchrist* (ff. 32r – 34v), l'*Oració feta en nom del comendador Stela a Déu lo Pare narrant los turments que Jesuchrist té denant* (ff. 25v – 31v) i *Sant Déu immens i pare prescient* (f. 25r), de Miquel Estela, copiades també al *Jardinet d'orats*. Més enllà de la relació de la *Passió* d'Alegre amb altres obres del gènere, cal destacar la influència del *Memorial* de Malla, de què s'ha parlat damunt. Una de les claus de l'obra de Malla és la seva naturalesa contemplativa i visionària. A la *Passió* Francesc Alegre veu d'algun punt proper a aquest text, com es pot comprovar a les notes al text. El destinatari Mateu de Santcliment és cunyat de Francesc Alegre. Així, Alegre dedica la *Passió* i la *Primera guerra púnica* a dos cunyats, Mateu de Santcliment i Antoni de Vilatorta, als quals anomena 'germà', nom que, com indica Álvarez (2016: 288), també fa servir amb Llull a la *Resposta de Francesch Alegre a la demanda de Romeu Llull* (Torroella 2011: II.251). Estilísticament, per bé que la *Passió* comparteix expressions, fraseologismes i estilemes amb la resta de la producció del nostre autor, la seva sintaxi, especialment l'ordre de l'oració, és més natural i s'allunya dels hipèrbatons excessius (a vegades anacoluts), tret distintiu de la seva producció sentimental.

Testimoni:

Inc = Biblioteca Universitària de València, incunable BH CF/4(20) (*Natzarè*), ff. 156r – 170v.

Edicions:

Quer 1988 i Álvarez 2016.

{156r} A L'ESTIMAT GERMÀ MATHEU DE SANTCLIMENT, FRANCESCH ALEGRE EN LA *PASSIÓ DE JESUCRIST*

[1] Aquella veritat qui vista clarament farta nostre entendre, al voler presentada, nos tira en amar y, tant com és entesa, ensén la voluntat fins en
 5 aquell alt grau en qui de dues sens contrast se segueix voler y desvoler una mateixa cosa¹. Aquesta basta en mostrar-nos la prova de aquella maravella qui par sobrenatura, transportant lo qui ama en la cosa amada², de manera que viu més en ella que no en si mateix, sens freturar de les necessitats qui nodreixen lo viure. Arribat a tan perfet amor³ estigué Moysès, vivint sens pendre vida⁴ en
 10 lo mont de Oreb aquells quaranta dies que aprengué la ley de la boca de Déu⁵. D'ella⁶ visqué sanct Pau per spay de tres dies⁷. Aquesta, privant los forans

3 Aquella] [...]quella. *Amb la caplletra sense imprimir, ni marca per executar-la Inc* || 6 qui] q (*amb un punt volat*) *Inc* : que Quer, Álvarez || 8 qui] q (*amb un punt volat*) *Inc* : que Quer, Álvarez || 9 pendre] pendre *Inc*, Quer : pendre Álvarez.

¹ *voler y desvoler*: la voluntat permet elegir entre el bé i el mal, elecció no sempre senzilla; en estat d'enamorament, que també pot ser místic i religiós, la voluntat no es troba completament dominada per l'ànima racional. L'hendiadis 'voler y desvoler', que, com indica Álvarez (2016: 288), serveix per descriure l'actuació de la voluntat, ja apareix en el *Triumphus Cupidinis* de Petrarca ('che'n un punto ama e disama', 1957: III.46), i en el *Corbaccio* ('Mobili tutte e senza alcuna stabilità sono: in una ora vogliono e disvogliono una medesima cosa ben mille volte', 1828: 193). Vegeu l'apartat de fraseologismes a la *Introducció*.

² *transportant lo qui ama en la cosa amada*: tòpic de la literatura sentimental, segons el qual l'ànima de l'amant s'uneix a l'ànima de l'estimada. La idea, de fons platònic, apareix en el *Sermó d'amor* ('E volen los doctors que en tal punct la amor té tant poder que, excessiu, qui és un veement arrepament en contemplació de la cosa amada, realment transporta tot lo amant en ella' SE 5), i ressona també en els poemes del *Canzoniere* de Petrarca que Alegre cita a continuació en el *Sermó*: (a) 'Talor m'assale in mezzo a' tristi pianti | un dubbio: come posson queste membra | da lo spirito lor viver lontane? | Ma rispondemi Amor: Non ti rimembra | che questo è privilegio degli amanti, | sciolti da tutte qualitatí humane?' (xv.9-14); i (b) 'Quinci in duo vólti un color morto appare, | perché 'l vigor, che vivi gli mostrava, | da nessun lato è piú là dove stava. | Et di questo in quel di mi ricordava, | ch'i' vidi duo amanti trasformare, | et far qual io mi soglio in vista fare' (xciv.9-14). Com identifica Álvarez (2016: 288), la idea també es recurrent en Corella: (a) *Tragèdia de Caldesa* ('fengia la bella senyora tant contentament de mos passats servirs e presents paraules, que lo seu ésser en mi transpostava', 1973: 67), (b) *Debat epistolar entre mossèn Corella i el príncep de Viana* ('la volentat transportant-se en lo que ama, poc difer de la cosa amada, 1973:90), (c) *Lletres a Iolant Durlada* ('Emperò, senyora, de llibert que estava, en captivitat enamorada m'havéu transportada la mia ànima', 1973: 92), i (d) al *Parlament o collació que s'esdevé en casa de Berenguer Mercader* ('La gran amor, extrema bellea, virtuosa vida de Céfalo, així en ell mereixent me transporten, que, ignorant on sia, só present al lloc on ell és' i 'si has errat, ensems he jo errat, puix en tu transportat era, 1973: 141 i 142). Com s'indica a Bescós (2014b: 42-43), la idea apareix ja en una carta sobre l'amor platònic escrita per Leonardo Bruni i adreçada a Marrasi Sicul. Recordem que la *Primera guerra púnica* és traducció d'una obra de Bruni, que Romeu Lluïl copia la traducció bruniana del *De bello Gothorum* de Procopi, i que Alegre anomena Bruni 'aquell digne canceller de Florença [...], gran lum de nostra edat' (AL Súplica); la carta de Bruni diu: 'amantis animam in alieno corpore vitam ducere' (Hankins 1990: 71). A més de les referències anteriors, la idea ja apareixia en Sant Tomàs (*Summa Theologiae*, I-II, q. 28 a. 2 co): 'Amans vero dicitur esse in amato secundum apprehensionem in quantum amans non est contentus superficiali apprehensione amati, sed nititur singula quae ad amatum pertinent intrinsecus disquirere, et sic ad interiora eius ingreditur. [...] amans est in amato aliter quidem per amorem concupiscentiae, aliter per amorem amicitiae'. Per a les expressions recurrents que trobem a l'obra d'Alegre, vegeu l'apartat de fraseologismes a la *Introducció*.

³ *Arribat a tan perfet amor*: al *Sermó* (SE 5) hi ha la mateixa expressió: 'Y en aquest unir de voluntats és la amor perfeta', idea relacionada amb l'anterior i tan difosa com aquella (vegeu nota anterior *transportant lo qui ama en la cosa amada*).

⁴ *pendre vida*: enteneu 'nodrir-se' (DCVB, s.v. *vida* 5).

⁵ *aquells quaranta dies que aprengué la ley de la boca de Déu*: Moysès, líder del poble jueu, va rebre les lleis de Déu al turó d'Horeb, com es narra al llibre de l'*Èxode* (Ex 3 i 4).

sentiments⁸ de lurs propis delits, portà la Magdalena fins als peus de Jesús⁹ y a sant Johan al costat de la creu, oblidat dels parills¹⁰, ensès de gran amor ves aquell mestra seu, que durament sens culpa veyà tan maltractar. Y aquesta ab dobles forces me ha més en novell trebal, tirat per aquell deute de vera amistat
 5 qui a l'amich en justa demanda nos força de complaure¹¹. Per bé que coneix ésser molt gran empresa voler parlar de tanta excel·lència y perfeta amor com nos {156v} mostrà Jesús, fill de Déu unigènit, en rembre nostres culpes sens fermament¹² amar-lo, però fiant que, axí com lo rich apothecari de manejar preciosos odors sens voler perfumar-se resta bé odorant¹³, tractant y recordant
 10 la granesa de tan aspras dolors y dignitat de tan grans beneficis, tostemps me restaria, per la benignitat de l'universal Regidor de nostres secrets actes, més desig de servir-lo.

E per ço, a vós, estimat germà, qui raquest me aveu de posar en escrits alguna cosa qui us fes recort de la mort y dolorosa passió del nostre
 15 Redemptor¹⁴, vull endresar, en persona de la humanitat sua¹⁵ tant afligida,

3 maltractar] mal tractar *Inc*, Quer : maltractat Álvarez.

⁶ *Aquella ... Aquesta ... D'ella*: noteu l'anàfora al principi d'aquestes tres oracions inicials: 'aquella', 'aquesta' i 'd'ella', tots tres elements referits al mot 'veritat'.

⁷ *per spay de tres dies*: referència a l'arribada de sant Pau a Damasc (Act 9,9): 'Estigué tres dies sense veure-hi, i no menjava ni bevia' (BCI 1993).

⁸ *forans sentiments*: enteneu 'els cinc sentits'; amb aquest nom apareixen a les *Allegories* (AL I.8): '{157d} Aquest amor, que nomenam Cupido, és una passió de la ànima, nada de exterior bellesa, introduïda per los forans sentiments e aprovada per les intrínsecas cognitivas potències, donant-li aptitud los cossos celestials', text recurrent en Alegre, i que trobem de nou al *Sermó* (SE 8). Aquest text remet a la *Genealogia* (IX.4). Com indica Álvarez (2016: 289), l'expressió també es troba a la *Resposta a Bernat Hug de Rocabertí* de Torroella (2011: II.216): 'Aprés que per mijà dels forans sentiments e per opinades aprehensions són representades les coses al pensament, se engereix entre ells una intel·ligible potència de la ànima rational dita enteniment qui, enquerint veritat, dissenyix entre ver e fals l'ésser de aquellas'. Vegeu l'apartat de fraseologismes a la *Introducció*.

⁹ *portà la Magdalena fins als peus de Jesús*: la història es llegeix a Jn 19,25: 'Vora la creu de Jesús hi havia la seva mare i la germana de la seva mare, Maria, muller de Cleofàs, i Maria Magdalena.' (BCI 1993). Maria Magdalena representa la vida contemplativa ('privant los forans sentiments', PA 1). Com identifica Álvarez (2016: 289), l'actitud contemplativa de Maria és ben present a la *Història de la gloriosa santa Magdalena* de Corella: 'e oblidada la gloriosa Magdalena de les coses totes d'aquesta present vida, als peus del rei Déu Jesús contemplant reposava' (1913: 367-385). Segons Hauf (1977: 105), a les traduccions de la *Scala de contemplació* de Canals, s'incidí en la preeminència de l'actitud de Maria en contraposició a la de Marta, representativa de la vida activa.

¹⁰ *sant Johan al costat de la creu, oblidat dels parills*: remet a la crucifixió de Jesús (Jn 19,26): 'Quan Jesús veié la seva mare i, al costat d'ella, el deixeble [=Joan] que ell estimava' (BCI 1993).

¹¹ *qui a l'amich en justa demanda nos força de complaure*: l'obligació a respondre a l'amich és un tòpic comú en la literatura sentimental, i en la producció d'Alegre, com es troba a la *Primera guerra púnica*, al *Sermó* o a la *Resposta de Francesc Alegre a la demanda de Romeu Llull* (DH 4). Com recorda Álvarez (2016: 289), per Sant Tomàs aquest és un tret del virtuós, com expressa en el seu comentari a l'*Ètica* aristotèlica: 'quod dicitur de virtuoso, quod multa faciet gratia amicorum' (*Sent. Ethic.* IX.1.9 n.13).

¹² *sens fermament*: enteneu 'de manera no ferma'.

¹³ *de manejar preciosos odors sens voler perfumar-se resta bé odorant*: idea que, com indica Álvarez (2016: 289), remet al *Sermó de la passió* de Malla: 'est enim Biblia sicut apotheca pigmentarii conficientis ex his que in ea sunt pigmentis universalis animi morbis accommodatas medicinas' (1964: 163).

¹⁴ *fes recort de la mort y dolorosa passió del nostre Redemptor*: com en altres obres del gènere, l'objectiu és recordar la passió de Crist redemptor (cf. *Memorial* de Malla 1981: I.251-252). Segons Álvarez (2016: 290), recordar la redempció de Crist ha de contrarestar la ingratitude a la qual acaba de fer referència ('rembre nostres culpes sens fermament amar-lo', PA 1). La idea del record del martiri també apareix a l'*Obra contrita en estramps* de Romeu Llull: 'Ingrat te só, tant que'l grat de Tu-m nega; | desconaxent, stime poc ton çepre, | tinch poch record quant amor fou la tua: | morir en creu per glòria donar-me' (1996: 120, vv. 9-12); i

aquell parlar de Job: «*Miseremini mei, miseremini mei saltem vos amici mei quia manus Domini tetigit me*¹⁶» (Job XVIII). A vós, a mi y a tots los remuts diu aquestes paraules l'ome Déu crucificat, coronat d'espines, clavat, batut e ascarnit y açotat¹⁷, après que, trobant-se la part sua sensetiva¹⁸ per Déu
 5 desamparada quant a l'incorriment de penes y turments, ha dit ab lo psalmista (*Psalmo XXI*): «*Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me*¹⁹?» Veent-se, en tal trespàs, desamparat del Pare, los apòstols fugits, la potestat de infern contra ell desfermada, als que li són devots fa graciosa empra de humana pietat, perquè, pus sol demana trista compassió als mals que per tots passà, no
 10 li'n siam escassos, almeys en estos dies que ns presenta la Església los beneficis que tots havem atesos per la passió sua.

[2] {157r} DE UN GRAN PLANT DE NATURA HUMANA SUPPLICANT PER SA REDEMPCIÓ, CAPÍTOL I

—Despullada dels béns que en passat tenia, só forçada sentir l'estrem grau
 15 de misèria; destituïda, desamparada, sola, a tots dans e perills abandonada en aquesta trista e miserable vall de làgrimes²⁰, passe tan fatigós viure que ab temença de mort degun plaer me assegura. Crexent va ma dolor ab lo recort de les prosperitats²¹, trista, que he perdudes. Perdut he aquell loch que per mon habitar Déu donat me havia, tan placent y de delits acompanyat que meresqué
 20 per nom «Paradís de Delits» en la santa Scriptura²², y no sens gran rahó, perquè regne en ell ab lo ayre trempat eternal primavera²³, mostrant diversitat

5 ha] has *Inc*, Quer : *corr.* Álvarez || 10 almeys] almeys *Inc*, Quer : almenys Álvarez || 14 Despullada] [.jespullada. *Amb la caplletra sense imprimir, ni marca per executar-la Inc.*

'Malvat de mi, que'm trob de virt[ut]s pobre, | oblit a Tu per créxer-me lo dolre' (1996: 120, vv. 17-18).

¹⁵ *en persona de la humanitat sua*: la humanitat de Jesús s'identifica amb la naturalesa humana, per bé que no impedeix el seu caràcter diví.

¹⁶ *Miseremini mei ... Domini tetigit me*: és a dir, verset Jb 19,21: 'Tingueu pietat de mi, amics meus, que la mà del Senyor m'ha colpejat' (BCI 1993). El profeta Job malldiu la seva desgràcia, produïda per la disputa entre Déu i Satanàs. Aquest havia insinuat a Déu que Job li era creient perquè a la vida tot li era favorable. Déu deixa a Satanàs que faci amb Job el que vulgui. Job cau en desgràcia, però no perd la seva fe en Déu, per això se l'interpreta com una prefiguració del Crist sofrent.

¹⁷ *remuts*: enteneu 'redimits' (DCVB, s.v. *rembre*).

¹⁸ *trobant-se la part sua sensetiva*: referit a la facultat sensitiva de l'ànima de Crist, que li confereix aquella humanitat de la qual s'ha parlat anteriorment. Vegeu nota anterior *en persona de la humanitat sua*.

¹⁹ *Deus meus ... dereliquisti me?*: és a dir, 'Déu meu, Déu meu, per què m'has abandonat?' (BCI 1993), crit de Jesús des de la creu, que llegim als versets bíblics Mt 27,46 i Mc 15,3.

²⁰ *trista e miserable vall de làgrimes*: metàfora habitual de referència al món terrenal, contraposat a la beatitud de la vida celestial. Així apareix, per exemple, en Joan Roís de Corella, a les obres *Sepultura de mossèn Franci Aguilar* i *Història de la gloriosa santa Magdalena* (Álvarez 2016: 291).

²¹ *Crexent va ma dolor ab lo recort de les prosperitats*: és a dir, el record del temps pròsper passat causa dolor a l'afligit, idea també àmpliament difosa i que apareix, per exemple, en l'obra *Inferno* de Dante, a les paraules de Francesca da Rimini (V.121-123): 'Nessun maggior dolore | che ricordarsi del tempo felice | nella miseria' (Álvarez 2016: 291).

²² «Paradís de Delits» en la santa Scriptura: referit al paradís terrestre (Gn 2,8-10): 'Després el Senyor-Déu plantà un jardí a l'Edèn, a la regió d'orient, i va posar-hi l'home que havia modelat. | El Senyor-Déu va fer néixer de la terra fèrtil tota mena d'arbres que fan goig de veure i donen fruits saborosos. Al mig del jardí hi féu néixer l'arbre de la vida i l'arbre del coneixement del bé i del mal. | De l'Edèn naixia un riu que regava el jardí, i des d'allà se separava en quatre braços' (BCI 1993). A nivell literari, el paradís és un *locus amoenus*, relacionable amb les descripcions dels jardins de les visions d'Alegre (vegeu, per exemple, el jardí inicial de la *Faula*); si bé aquest tipus de descripció entra a les obres sentimentals especialment a través d'autors com Boccaccio i Petrarca, naturalment hi ha una influència dels textos bíblics. Vegeu nota següent *regne en ell ab lo ayre trempat eternal primavera*.

²³ *regne en ell ab lo ayre trempat eternal primavera*: text que es relaciona amb el del mite

de odoríferas flors²⁴, que la spessa silva ab multitud de arbres verdejant representa, ixén de una font quatre braços de aygua, regant les tendres herbes de aquella planura²⁵. O, ten plasent objecte de la vista! Cèssan en aquell loch ànsias e treballs, la art dels cochs no y és res estimada, pus a menjar per
5 sostenir y en repar de l'humit radical baste l'arbre de vida, da què pres nodriment en lo temps necessari; si bé per ma natura fuy creada mortal, podia no morí. Mes vuy, desventurada, de tants béns sol lo recort me resta per créxer ma dolor, la terra que palsigue²⁶ no sol ab trempat ayre no sent tostemps la gentil primavera, ans aquell quart de l'any que {157v} li furta lo nom ab
10 sovinejats desordes, per servey de l'stiu e yvern, sovint appar pijor e nodreix malalties tan anemigues de mon repòs. En loch de aquelles flors són los carts y espines, qui offenen sovint a mos delicats peus. No tench lo fruyt de vida, ans só posada en tal necessitat que ab cansat treball he de sercar lo viure, e encara aquell no puch tant alargar que mort no enterrompa sovint la vanitat de
15 mos folls pensaments.

Semblants paraules, acompanyades de moltes làgremes y estroncats sospís, partint de cor plagat, estava yo escoltant, quant primer regoneguí lo loch on me trobave, ignorant la manera de ésser-hi arribat, a on girant los ulls a totes parts, viu una terra erma, seca, mal conrada, circuïda de aspres muntanyes
20 estèrils y salvatges, plena de valls y spessos barranchs, cuberta de boyra y de negre fumada²⁷, no emperò tan gran que no pogués la vista per ella res compendre, que mirant al través viu una dona prou gran de estatura, la cara venerable, el continent cansat²⁸, vestida de un mantó burell tot esquinsat²⁹, lo

6 si bé] si be *Inc*, Álvarez : que si bé Quer || 7 morí] mori *Inc* : mori[r] Quer || 12 sovint] souiut *Inc* || 13 cansat] causat *Inc* : corr. Quer, Álvarez || 16 sospís] sospis *Inc* : sospi[r]s Quer, Álvarez || 17 partint] ptint. *Amb una marca de líquida al pal de la p Inc* : partien dubit. Quer : partint Álvarez || estava] e estava *Inc*, Álvarez : *delev*. Quer.

de les edats de les *Transformacions*: 'durava tostemps primavera e regnant lo vent de ponent ab temprat ayre produhia flors de diverses natures' (TF I.3); i també amb el de la *Faula*: 'de nou me parech ser en un gran prat, per lo mig de qui passava un riu, ab suaus ones regants les tendres erbes de aquella planura, de hon aquelles criaven flors de tantes natures, que ab diversitat de tantes olors y colors als dos senys tant vehins plenament satisfeyen' (FA 1). El jardí és lloc comú d'aquest tipus de literatura i, per exemple, també es troba a *Lo despropiamment d'amor* de Romeu Llull: 'Era lo loch una gran e plana praderia ab moltes verdes erbes e diverses flors ab fonts e aygües suaus que en aquelles nodriment daven' (1996: 212).

²⁴ *odoríferas flors*: expressió que també trobem a la segona de les impugnacions de la Súplica de les *Transformacions* i *Allegories* (AL Súplica): 'és tal traducció composta de espines, dexant la multitud de odoríferes flors ab què lo nostre poeta ornà lo seu scriure', on les flors són naturalment el contrari de les espines, metàfora de la bona i de la mala traducció.

²⁵ *regant les tendres herbes de aquella planura*: vegeu nota anterior «Paradís de Delits» en la santa Scriptura.

²⁶ *palsigue*: enteneu 'trepitjo'.

²⁷ *viu una terra erma ... de negre fumada*: descripció del desert d'amor com un anti-paradís terrenal; com indica Álvarez (2016: 292), la descripció és similar a la del *Corbaccio*: 'conobbi me dal mio volato essere stato lasciato in una solitudine diserta, aspra e fiera, piena di salvatiche piante, di pruni e di bronchi, senza sentieri o via alcuna, e intorniata da montagne asprissime e si alte che con la loro sommità pareva toccassono il cielo [...] questo luogo è da varii variamente chiamato, e ciascuno il chiama bene: alcuni il chiamano il Laberinto d'Amore, altri la Valle incantata, e assai il Porcile di Venere, e molti la Valle de' sospiri e della miseria' (1828: 165-168). També recorda la descripció de la vall on habita l'Enveja de les *Transformacions* (TF II.8): 'a la casa fumada de la trista Enveja dreçà lo camí de sos passos, la qual casa amagada està en un profundo vall, a on sol no arribe ne ayre de algun vent. Plena de continuu de aspre fret, afretura tostemps de foch e és fosca per negre fum'.

²⁸ *dona prou gran de estatura, la cara venerable, el continent cansat*: segons Álvarez (2016: 292), la descripció de la Natura humana recorda a la de la Veritat del *Secretum* de Petrarca (1.1): 'Mulier quedam inenarrabilis etatis et luminis, formaque non satis ab hominibus intellecta [...]. Virginem tamen et habitus nuntiabat et facies'. Com succeeix amb l'ambientació, la Natura humana recorda a l'Enveja de les *Transformacions*, també cansada (TF II.8): 'ab lo pas pererós caminant'. Vegeu nota següent *vestida de un manto burell tot esquinsat*.

cap velat de aspres tovalloles. A qui tam prest no viu quant coneguí que era sua la veu que oïda havia, perquè paria bé dona posada en tribulació. Volia-li parlar, mes aturí'm veent que continuava lo plànyer comensat, y deya axí:

—O, Déu omnipotent e Pare misericordiós, serà axí perduda la vostre pietat que no aja repar la mia malaltia? Il·luminau, Senyor, la lum de mon entendre, faent-me conèixer clar {158r} per què són tan rebelles les parts inferiors a la voluntat mia, que obeir solian, per què tem are yo los animals, a qui senyorejava³⁰, per què de reyna só tornada serventa³¹.

E tals raons continuant, dreçava lo camí de sos passos a la part de levant³², on a la branca de una olivera³³ penjava un faró³⁴, per qui lo loch veý de aquell arbre apparia més clar. Seguia-la de luny per veure què faria, pensant que ha tals comensos no podia mancar fi de gran maravella. Sota aquell faró, en la socha de l'arbre, en una planxa d'or, de vert esmalt estaven sculpides les paraules següents: «*Homo cum in honore positus esset non intellexit comparatus est iumentis*»³⁵.» Per lo legir de les quals peraules coneguí que s'envergonyí la dona qui plorava, e, descobrint ab son parlar la causa de l'envergonyiment, dix ab la veu plorosa, agenollada y batent-se los pits:

10 olivera] oliura *Inc* : oliv[e]ra *suppl.* Quer, Álvarez || 12 comensos] comesos *Inc*, Quer, Álvarez : *supplevi*.

²⁹ *vestida de un manto burell tot esquinsat*: descripció que remet a l'aparició d'Esperança al *Rehonament*: 'abillade de una manta —e si no m'engan, era de hun drap burell de cetí vert folrade' (RA 2). La descripció sembla remetre a un estàndard o model, que, com indica Álvarez (2016: 292), també trobem a la *Història de la gloriosa santa Magdalena* de Corella: 'Deixant de la vanitat d'aquest món les pomposes riques vestidures, amb un mantell burell coberta'; a la *Sepultura de mossèn Francí Aguilar*, on Temprança vesteix d'aquesta manera; o a *Lo despropament d'amor* de Romeu Llull: 'Treball, après, me vestí sobre aquella lo manto de burell al devant e a totes parts clos' (1996: 214), en aquest cas parlant de l'hàbit del servidor d'amor.

³⁰ *per què tem are yo los animals a qui senyorejava*: referit a la facultat sensitiva, identificada amb els animals, representant els pecats i les passions de l'ànima sensitiva; text semblant a la descripció de l'anti-paradis d'amor que s'ha indicat damunt en el *Corbaccio*: 'e oltre a questo, mi parea per tutto, dove che io mi volgessi, sentire muggi, urli e strida di diversi e ferocissimi animali de' quali la qualità del luogo mi dava assai certa speranza e testimonianza che per tutto ne dovesse essere. Laonde e dolore e paura parimente mi vennero nell'animo' (1828: 163). L'animal és la representació tangible de l'estat d'ànim dels éssers humans, com trobem a la *Contemplació de la Santa Quarantena* de Joan Eiximeno: 'Lo primer és bo, on trobaràs Jhesús menat per lo Sant Sperit, ab poca vianda, ab moltes spines e ab cavorques de bèsties feres devant ell cridant e udulant, que demostren que en lo desert de penitència se deu pendre poca refecció, aspra tribulació, e loch n se puxa fer digna seperació' (1986: 31); i també en el *Parlament o collació que s'esdevé en casa de Berenguer Mercader* de Corella, tractant d'Orfeu: 'los animals feroces se lleixaven de voler moure llurs apetits, quietats en la lamentable veu del qui sonava' (1973: 147); les feres del mite d'Orfeu són allegoritzades com a homes salvatges: 'hòmens farestechs y salvatges entesos per les feres qui se amansaven al cantar de Orpheu' (AL X.1).

³¹ *de reyna só tornada serventa*: la Natura humana hauria de controlar i manar sobre els instints, però s'ha convertit en la seva serventa. La servitud, en relació a l'amor, apareix a la *Fiammetta*, també a la catalana del segle XV: 'Aquest fon aquell jorn en lo qual jo primerament de llibra dona devenguí miseríssima serva' (I.8, 1983-1987: 70).

³² *a la part de levant*: enteneu 'cap a l'est'; punt cardinal important a les visions, problemàtic en relació al naixement del sol com a lloc de transició, com trobem a la visió del pròleg a les *Allegories*, on la visió reapareix en mirar el narrador cap a l'est: 'mes dant los raigs del sol en contra a mos ulls' (AL Pròl.), i, com indica Álvarez (2016: 293), a la *Sepultura de mossèn Francí Aguilar* de Corella: 'girí a l'orient lo començat viatge' (1913: 351-364).

³³ *olivera*: al *Sermó de la passió* de Malla (1964): 'lo títol de olivera que significa pau'.

³⁴ *faró*: enteneu 'fanal, llanterna'.

³⁵ *Homo cum in honore ... iumentis*: verset de Sl 48,13: 'Et homo cum in honore esset non intellexit comparatus est iumentis insipientibus' ('L'home no dura en els honors, s'assembla al bestiar', BCI 1993).

—«*Tibi soli peccavi et malum coram te feci*³⁶.» Senyor, ara coneix la causa de mos mals, per la desconexença que yo, vil peccadora, he contra Vós mostrada, apartant-me de vós, incommutable bé, per aquest preterrible³⁷ y sense fermetat. O, com és raonable que senta yo contrast en la part sensual, 5 pus volguí contradir a vostre increada y santa voluntat! Com són discrets los animals salvatges que s'alsen contra mi, pus yo pensí alsar-me contra vostre poder! Desig ésser ygal a vostre Majestat en saber y entendre, mes l'ombra de ignorància me ha segats los ulls y me ha fet elegir la part que més me danya³⁸! Volia ésser reyna e trobe'm subjugada a l'orrible peccat, lo pus 10 {158v} cruel, inich, perverç, Senyor, de la mundana espera, perquè dóna en paga als qui més lo servexen interminable pena. Però, Senyor, racort-vos de la ley de gran misericòrdia que per part vostra David ha promulgada en lo L psalm: «*Quia cor contritum et humiliatum, Deus, non despiciet*³⁹.» Gran és estada la iniquitat mia, mes major és, Senyor, la vostre pietat. Cinch mília 15 CCXXII anys⁴⁰ ha que és continuada la captivitat mia, segons lo compte del venerable Eusebi. Desliurau-me, Seyor, que axí us ne requéran aquells fills meus qui han viscut en esperança de la redempció que Vós sol podeu fer per satisfer a l'Offès infinit⁴¹. E si voleu, Senyor, preservar ygualtat en satisfer per les mies grans culpes, y ab aquella sentir ygal turment al delit que sentí, com 20 Vós siau Déu increat, immenç e impassible, serviu-vos-ne, Senyor, en aquesta gran obra, per qui serà mostrat més lo vostre poder que en la creació, com sia més justificar lo peccador que crear cel ni terra⁴². Oïu los doblats crits dels que són en lo lim: «*Utinam dirumperes celos, et descendires*» (Ysaye LXIII)⁴³. Altres ab junctes mans cridan mirant lo cel: «*Rorate celi desuper et nubes 25 pluant iustum*», e, girats a la terra, diuen continuant: «*Apperiatur terra et germinet Salvatore*» (Ysaye XLV). Vense-us, Senyor, aquella pietat qui governa los nobles, e, si vera noblesa és virtut ab potència, per lonch temps

3 preterrible] preterrible *Inc* : preterible Quer, Álvarez || 11 qui] qui *Inc*, Quer : que Álvarez || 16 Seyor] seyor *Inc* : senyor Quer, Álvarez || 25 diuen continuant] diu encotinuat. *Amb titlles de nasal damunt la o i la a Inc* : corr. Quer, Álvarez.

³⁶ *Tibi soli peccavi et malum coram te feci*: és a dir, 'Contra tu, contra tu sol he pecat, he fet el que és dolent als teus ulls', verset bíblic Sl 50,6.

³⁷ *preterrible*: llegiu 'preterible', enteneu 'bé mortal'.

³⁸ *me ha segats ... més me danya*: com recorda Álvarez (2016: 294), la ceguesa també apareix a l'*Obra contrita en stramps* de Romeu Lluís: '¡Tu m'as creat creatura tan noble, | ton ver semblant ab lo liber arbitre! | Fuig de la lum e vaig per les tenebres, | ja só fet sech per continuu mal veure' (vv. 19-22, 1996: 120).

³⁹ *Quia cor ... non despiciet*: és a dir, 'cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies' ('un esperit que es penedeix, tu, Déu meu, no el menysprees', BCI 1993), verset bíblic Sl 50,19.

⁴⁰ *Cinch-mília CCXXII anys*: com indica Álvarez (2016: 294), segons la *Cronographia* d'Eusebi, els anys que la humanitat visqué sense conèixer el Crist són entorn de cinc mil, com també trobem a la *Passió de Jesucrist* anònima a finals de segle XIV: 'esdevengut s'es en lo regna de Judea, en la ciutat de Iherusalem, en l'any de començament del mon v. milia CCXLIII' (*La passió de Jesucrist* 1936: 320).

⁴¹ *l'Offès infinit*: Felip de Malla insisteix en la redempció com a obra de Déu, per tres raons: (a) infinitud de la ofensa, (b) necessitat del martiri per a la redempció, i (c) l'home es pot redimir a ell mateix (Malla 1981: I.9). Com en aquest sintagma d'Alegre, en relació a la infinitud de la ofensa llegim en Malla: 'car la offensa era infinida objectivament, [Déu] volia lo seu Fill unigènit ésser crucificat, qui per si no era en res obligat, mas per sola fermança, feta tàcitament en lo propòsit de la seva predestinació' (1981: I.252).

⁴² *com sia més justificar lo peccador que crear cel ni terra*: com indica Álvarez (2016: 294), el mateix argument apareix de nou en Malla (1981: II.84): 'més és justificar un peccador que crear los cels e tot lo món, hoc encara los àngels'; es tracta d'una sentència clàssica del tomisme: 'Et hoc modo donum gratiae impium justificantis est maius quam donum gloriae justificantis justum: quia plus excedit donum gloriae dignitatem justì, qui ex hoc ipso quod est justificatus est dignus gloria' (*ST* I-II, q. 113,9).

⁴³ *Utinam dirumperes celos, et descenderes*: és a dir, 'Tan de bo trenquessis el cel, i baixassis', verset bíblic Is 64,1.

[antiquada]⁴⁴, Vós sol sou lo ver noble qui sou omnipotent, y, «*antiquus dierum*» segons diu Daniel⁴⁵, la vo- {159r} stra antiquitat és impreterible eternitat. Perdonau-me, Senyor, si vull ab Vós un poch tenir-me a raons⁴⁶. Tots los metges affermen que les grans malalties per lo camí contrari d'on lo mal comensa han de ésser curades⁴⁷. Perversitat de prava⁴⁸ voluntat és lo mal que'm tormenta, y en aquesta, Senyor, no só estada forçada, ans de pur beniplàcit yo mateixa me cuytí, perquè és necessari que Vós, subiran metge⁴⁹, si curar-me voleu, torneu ma voluntat a dretament y de pur grat amar-vos, y açò prest haureu acabat prenent ma carn, passant per mi treballs y rement mas offenses, que una sola via basta en fer amar los molt desconaxents, e és sentir que sien per altre molt amats⁵⁰. Qual major amor me podeu amostrar que, en una persona unint home ab Déu, sostenir per mi mort? Qui porà ignorar tan públich benefici? No gosara, Senyor, fer-vos tan gran requesta, sinó per Salamó, qui en boca del fill vostre m'à molt confortada, dient-me de part sua: «*Delicie mee esse cum filiis hominem*» (*Proverbiorum octavo*)⁵¹. De assí pren nodriment la mia esperança, ne pens que tarde molt la redempció mia, que ja passa lo temps posat per Daniel, per nombre de semmanes qui són setenes d'anys, quant dix (*Danielis VIII*): «*Post abdomodas sexaginta duas occidetur Christus*»⁵². O, gran dolor passant les forces de ma flaqua natura! Morrà per mi, creatura tant {159v} vil, lo fill de Déu, si pus li plaurà mirar a ma culpa. Alegra't, doncs, trista carn, elegida en lo lit de la desonestat, pus speres de prest sentir la veu del bon metje Jesús dient: «*Tolle grabatum tuum et ambula*»⁵³.»

Y passant tals paraules, ab la cara alegra, alçada en sos peus, mirava a migjorn com a persona qu'espera sentir nova molt desijada, y après, sovint prostant en la terra, alçant los ulls al cel, replicava dient ab cara confortada: «*In te Domine speravi non confundar in eternum*»⁵⁴.»

8 a dretament] a dretament *Inc*, Quer : dretament Álvarez.

⁴⁴ e, si vera noblesa és virtut ab potència, per lonch temps [antiquada]: passatge semblant al que dona Alegre al *Debat sobre la figura d'honor* (DH 5): 'si honor és reverència feta en testimoni de virtut e testimoni és de cosa acabada, virtut acabada per acte fa ésser honor en acte. E com sia forma lo que fa ésser acte, és la virtut vera forma de honor, ne altre és honor sinó lo nom honrat que'ns procurem per actes de virtut'; 'antiquada' podria ser una lliçó *facilior* per 'aquistada', provocada pel context de l'oració ('per lonch temps', 'antiquat', 'impreterible').

⁴⁵ «*antiquus dierum*» segons diu Daniel: del verset bíblic Dan 7,22: 'donec venit antiquus dierum, et iudicium dedit sanctis Excelsi, et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti' ('fins que venia aquell ancià carregat d'anys, feia justícia als sants de l'Altíssim i arribava el temps que el poble sant prenia possessió del regne', BCI 1993).

⁴⁶ tenir-me a raons: enteneu 'discutir-me'.

⁴⁷ les grans malalties ... han de ésser curades: fonament hipocràtic de cura de la malaltia per aplicació del seu contrari.

⁴⁸ prava: enteneu 'dolenta'.

⁴⁹ Vós, subiran metge: Jesús, metge dels pecadors.

⁵⁰ una sola via basta ... molt amats: com fa notar Álvarez (2016: 295), en el *Parlament o col·lació que s'esdevenc a casa de Berenguer Mercader* Corella posa en boca de Joan de Pròixita una idea semblant: 'Aquells qui seguint la condició humana amen, los delits del cos solamente acullen quan són certs posseir la volentat de la que amen; e no l'estimen, sinó perquè és senyal que són amats d'aquella qui a son voler s'abandona' (1973: 160).

⁵¹ *Delicie mee esse cum filiis hominum*: és a dir, 'm'era deliciosa la companyia dels homes' (BCI 1993), verset bíblic Pr 8,31.

⁵² *Post abdomodas sexaginta duas occidetur Christus*: és a dir, 'Passades les seixanta-dues setmanes d'anys, serà mort un home ungit, sense que hagi estat jutjat' (BCI 1993), verset bíblic Dn 9,26.

⁵³ *Tolle grabatum tuum et ambula*: és a dir, 'pren la teva llitera i camina' (BCI 1993), verset bíblic Jo 5,8; la idea remet de nou a Jesús com a metge dels pecadors. Vegeu nota anterior *Vós, subiran metge*.

⁵⁴ *In te Domine speravi non confundar in eternum*: és a dir, 'Amb quin goig t'exalço, Senyor! M'has tret a flor d'aigua quan m'ofegava' (BCI 1993), verset bíblic Sl 30,2.

Bé coneguí aquella hora que era aquesta nostra mare, la miserable de humana Natura, y, recordant-me que de sos mals me tocava gran part, comencí alegrar-me per tan gran sperança com en son gest mostrave, sens que no gosí may metre-la en rahons.

- 5 [3] DEL RAHONAMENT DE HUMANA NATURA AB LA THEOLOGIA, QUI EN FIGURA DE ALTRE DONA EN AQUELL LOCH APPAREGUÉ, CAPÍTOL II

Axí estàvem la mesquina Natura humana e yo attents, ella al que sentia y sperava, e yo al que sos actes senyalaven, quant li viu ab humil continensa inclinar los ginolls e lo cap devant una altra dona reverent, qui fon appereguda
10 novament a ma vista. La cara elevada en contemplació dels cants divinals dava senyal de la agudesia del seu enteniment⁵⁵, la roba ab la gran falda de vellut carmesí⁵⁶, les mànegues ubertes y restants parían enforrades de erminis molt blanchs, tenia com a rey-{160r} na en lo cap y ab dues mans aportava molt alt la forma de la creu⁵⁷. Y començà ab so de tals paraules confortar a la
15 primera dona, qui s'era spantada quant la viu ab la creu, tement-la com a real persona no vengués per punir ab tal turment, càstich dels críminosos, los seus mals y grans culpes:

—O, gloriosa culpa, pus que has merescut tan noble Redemptor! Alegra't, trista mare de tots los fills de Adam, solta és la empara, pus que lo fill de Déu,
20 constituït fermança, ha de pur grat pagat lo que furtat no havia. Aquella justa y reverent persona de Jesús, qui may no féu peccat, en lo dia de hir per tu y per tos fills ha sostengut vituperosa mort. Bé has tengut lo compte posat per Daniel, descrivint lo temps just de ta redempció, que ara som en lo mig de aquella setmana de qui dix a nou capítols: «*Confirmabit autem pactum multis*
25 *abdomoda una: et in dimidio abdomode defficiet hostia et sacrificium et erit in templo desolacio*⁵⁸», segons s'és tot complit en la mort del Messies. Y per dar-te a entendre que per aquelles setanta setmanes són enteses setenes de anys qui fan CCCCLXXXX anys, fon designat lo temps en qui devia morir lo fill de Déu en Natura assumpta. Nota en lo dit capítol de Daniel que l'àngel fa tres parts
30 de aquestes setmanes, ço és en set, en sexanta-dos y en una, segons diversos

5 THEOLOGIA] teho | logia Inc, Quer, Álvarez : *correxí*. Esmena a partir de la inversió probable dels tipus d'impremta en el procés de composició, i d'acord amb el nom tal com apareix a l'interior del capítol || qui en] Amb una ratlla vertical entre les dues paraules Inc || 7 Axí] Amb la caplletra sense executar || 12 restants] restants coses dubit. Quer || 28 CCCCLXXXX]. cccclxxx. Inc : *suppl.* Quer, Álvarez.

⁵⁵ La cara elevada ... del seu enteniment: com fa notar Álvarez (2016: 296), remet a aquell 'entaniment levat en alt' de Romeu Lluís a *Celebrant un amor virtuós i feliç*: 'L'ome grosser qui desige saber | servesc: amor, en aquell ferm contemple, | e contemplant entrarà dins son temple | hon és enclòs lo desigat esper; | entrat en ell pexerà son voler, | l'entaniment levat en alt compendre | e doctorat per lo subtil entendre | lançarà part de ssi l'àbit grosser' (1996: 183, vv. 41-48). Torró (ibid.) indica que aquesta l'oposició entre 'grosser' i 'subtil' resumeix l'experiència elevada d'amor d'Ausiàs March, segons el qual és 'subtil', en el text d'Alegre 'agudesia de enteniment', qui coneix la dimensió espiritual autèntica de l'home.

⁵⁶ ab la gran falda de vellut carmesí: el color carmesí es troba a la *Història de la gloriosa santa Magdalena* de Corella: 'E per ço l'Església santa ab mantell d'ardent carmesí la [Magdalena] representa, senyalant l'excel·lent inflamada amor que ella, devotíssima, en aquest món portava a la Font de pietat, Jesús' (ap. Álvarez 2016: 297).

⁵⁷ y ab dues mans aportava molt alt la forma de la creu: forma de representació pròpia de l'art escultòrica religiosa, que apareix també a la *Sepultura de mossèn Francí Aguilar* de Corella per presentar les tres virtuts teològiques i les quatre cardinals, que són representades com a escultures en un mausoleu (Álvarez 2016: 297).

⁵⁸ *Confirmabit ... in templo desolacio*: és a dir, 'Confirmabit autem pactum multis ebdomas una et in dimidio ebdomadis deficiet hostia et sacrificium et erit in templo abominatio desolationis' ('Durant una setmana d'anys concertarà amb molts una aliança ferma, i durant mitja setmana d'anys abolirà sacrificis i oblacions. Sobre l'angle de l'altar hi haurà l'abominació devastadora', BCI 1993), verset bíblic Dn 9,27.

actes que en tals spays seguiren fins a morir Jesús, perquè diu: «*Animadverte ab exitu sermonis ut iterum hedificetur Hierusalem abdomode septem et iterum hedifi-* {160v} *cabuntur platee et muri et post abdomodas sexsaginta duas occidetur Cristus*»⁵⁹, y poch après continua dient: «*Confirmavit autem*
5 *pactum multis abdomoda una, etc.*»⁶⁰ En les set setmanes primeres, que són XLIX anys, fon rehedificada la ciutat de Hierusalem «*in angustia temporis*»⁶¹ per lo contrast dels enemichs. En les sexanta-dos, qui fan CCCCXXXIII anys, habitaren en ella; après dels quals, ço és, en la següent setmana, devia ésser mort lo Crist, untat Rey e Messies. Las LXII setmanes dites acabaren en lo
10 baptisme de Jesucrist, qui fon començ del trenta-cinquén any sobre ls dits XXXIII y de la derrera setmana, de qui dix l'àngel que confirmaria pacte ab molts. Aquesta setmana, qui són set anys, ajustada ab les altres, fa compliment al nombre de CCCCLXXX. Era Jesucrist quant rebé lo sant baptisme de edat de XXVIII anys e mig, prehicà tres anys e mig y foren trenta-tres. Y lavors, en
15 lo mig de aquesta setmana, sostengué dura mort y fon posat lo temple en desolació, que per punir tal mal fon destruït per lo poble romà, en què's complí lo que dix Daniel en lo mateix capítol: «*Sanctuarium et civitatem dissipavit populus cum duce venturo*»⁶². Donchs, alegra't, Natura humana, no t'spante la creu, que ella, que solia servir a castigar los hòmens criminosos,
20 serà posada en lo front dels grans reys en senyal de honor y per fer reverència al fruyt que ha portat, y en ço que ns presenta Jesús crucificat la devem adorar. E axí hoy que, agenollada, ab los braços croats, li dix nostra Natura:
—O {161r} *crux, ave, spes unica,*
hoc passionis tempore,
25 *auge piis iusticiam*
*reisque dona veniam*⁶³.
Y girant-se après a la dona qui portava la creu, se isqué⁶⁴ en tals paraules:
—O, venerable y santa Theologia, o musa gran de l'eternal Pernaso, o lum dels cechs, guiau la via mia, que la profunditat de tan ampla sciència com
30 noble vestir que portar no solían amagat me tenia. Reyna de les sciències⁶⁵, veritat infalible, vós, qui tot ho sabeu, preneu treball, senyora, de comptar-me per orde la passió de mon spòs Jesús, e yo de vostra part fer-n'è après alegres

7 qui] q (amb un punt volat) Inc : que Quer, Álvarez || 28 musa] must Inc : corr. Quer, Álvarez.

⁵⁹ *Animadverte ... Cristus*: dels versets Dn 9,25 i 9,26: 'animadverte ab exitu sermonis ut iterum aedificetur Hierusalem usque ad christum ducem ebdomades septem et ebdomades sexaginta duae erunt et rursum aedificabitur platea et muri in angustia temporum' ^{9,26} et post ebdomades sexaginta duas occidetur christus' ('entén-ho: Des de l'instant que ha estat donada l'ordre de tornar i reconstruir Jerusalem fins al moment que un serà ungit com a príncep, passaran set setmanes d'anys. Durant seixanta-dues setmanes més, places i fossats seran reconstruïts, però els temps seran difícils. ^{9,26} Passades les seixanta-dues setmanes d'anys, serà mort un home ungit, sense que hagi estat jutjat', BCI 1993).

⁶⁰ *Confirmavit ... abdomoda una, etc.*: és a dir, 'Durant una setmana d'anys concertarà amb molts una aliança ferma' (BCI 1993), part del verset bíblic Dn 9,27.

⁶¹ *in angustia temporis*: és a dir, 'els temps seran difícils' (BCI 1993), part del verset bíblic Dn 9,25.

⁶² *Sanctuarium ... cum duce venturo*: és a dir, 'La gent d'un príncep que arribarà, destruirà la ciutat i el santuari' (BCI 1993), part del verset bíblic Dn 9,26.

⁶³ *O crux ... reisque dona veniam*: és a dir, 'Salve, oh, creu, esperança única, en aquest temps de passió, fes més gran la gràcia dels justos, i esborra el pecat als pecadors'. És la penúltima estrofa del *Vexilla regis prodeunt*, himne a la creu de Crist de Venanci Fortunat.

⁶⁴ *se isqué*: referit a la Natura humana.

⁶⁵ *Reyna de les sciències*: expressió comuna en les obres d'aquest gènere, i que trobem també en el *Parlament o collació que s'esdevé en casa de Berenguer Mercader* de Corella ('senyora de les ciències, sacra Teologia', 1973: 137).

aquells fills meus qui han viscut en sperança del ver mediador entre home y Déu.

Consentint la sancta Theologia a tan justa e piadosa demanda, començà tal liçó.

- 5 [4] RECITA LA THEOLOGIA LA CONGREGACIÓ DEL CONSELL AB QUI DESLIBERAREN LA MORT DE JESÚS, E PARTEX LA REDEMPCIÓ [EN] SIS DIES, RESPONENT ALS SIS PRIMERS DE LA CREACIÓ, CAPÍTOL III

—Crexent la veritat de la fe y doctrina de Jesús, confirmada ab multitud de miracles, donats per resposta en testimoni de la sua divinitat als dexebls de
 10 sant Johan, com lo interrogassen si era ell lo Messies promès, responent-los digué: “Recitau a Johan lo que haveu vist e hoÿt”, que, segons sant Matheu en lo onzè capítol, era: “Veure los cechs, caminar {161v} los contrets⁶⁶, restar nets los lebsos, los sorts cobrar lo hoyr y resuscitar morts⁶⁷”, y testimonis bastant per a mostrar potència divina. Mes, ab lo créxer de tan grans
 15 maravellas, crexia la enveja dels phariseus e prínceps, perquè reprenia Jesús lurs ypòcritas e falses cerimònias, la qual trista enveja, prevista en spirit per lo gran patriarcha, fon nomenada la pijor de las feras, quant dix (*Genesis* XXXVII): «*Fera pessima comedit eum, bestia devoravit Ioseph*⁶⁸». Aquesta cruel fera qui matà a Joseph, liurant a dura servitut lo pus just dels fills de
 20 Jacob, ha liurat Jesucrist, lo pus just dels fills de Adam, a mort vituperosa, instigant les penses dels inichs fariseus a congregació de aquell perverç consell, en lo qual preposaren, segons diu sant Johan en lo XI capítol, dient congoxats y torbats: “Què fem? Aquest fa molts senyals. Si-l dexam, seguirà'l tot lo poble y ab desig de senyoria pendrà títol de rey, per on indignats los
 25 romans destruyran a tots y guastaran la terra⁶⁹.” Presidían en aquesta celerada conspiració Anna⁷⁰ y Cayphàs, antiguament figurats per Symehon e Leví, da qui ells devallaven, e scampadors de la sanch de Zecheu⁷¹, esposat de Dina, lur germana. Y axí Anna y Cayphàs, instigant y tractant, foren escampadors de la sanch de Jesús, esposat de Natura humana (trobaràs la figura: *Genesis*
 30 XXXIII⁷²). E après que en aquest consell foren parlades y maltractades moltes maneres per condemnar lo fill de Déu a mort, alçat Cayfàs en peus, conclogué en tal forme: “Espedient és {162r} que un muyre per lo poble e no perèscan tots aquests⁷³. És mon parer e irrevocable determinació la manera de la mort sia remesa a la agudesa de vostra esvellada astúcia.” Tots, tenint-lo per

6 [EN]] om. Inc : suppl. Quer, Álvarez || 8 Crexent] [.]rexent. Amb la caplletra sense executar Inc || 23 torbats] torbats Inc, Quer : torbants Álvarez.

⁶⁶ contrets: enteneu ‘coixos’.

⁶⁷ Veure los cechs ... resuscitar morts: del verset bíblic Mt 11,5: ‘caeci vident claudi ambulans leprosi mundantur surdi audiunt mortui resurgunt’ (‘els cecs hi veuen, els coixos caminen, els leprosos queden purs, els sords hi senten, els morts ressuciten’, BCI 1993).

⁶⁸ fera pessima comedit eum, bestia devoravit Ioseph: part del verset Gn 37,20: ‘una bèstia ferotge l’ha devorat’, més l’afegit o glossa explicativa ‘una bèstia ferotge ha devorat Josep’.

⁶⁹ Què fem? Aquest fa ... y guastaran la terra: parts dels versets bíblics Jn 11,47-48, ‘quid facimus quia hic homo multa signa facit^{11,48} si dimittimus eum sic omnes credent in eum et venient Romani et tollent nostrum et locum et gentem’ (‘Què podem fer? Aquest home fa molts senyals prodigiosos^{11,48} Si el deixem continuar, tothom creurà en ell, vindran els romans i destruiran el nostre lloc sant i el nostre poble’, BCI 1993).

⁷⁰ Anna: antic nom de prosòdia paroxítona; vegeu nota e l’altre de la manna (PA 9).

⁷¹ Zecheu: enteneu ‘Siquem’, fill d’Hamor que va violar Dina.

⁷² Genesis XXXIII: capítol Gn 34, on es narra l’episodi de la violació de Dina i la venjança dels seus germans.

⁷³ Espedient ... perèscan tots aquests: verset bíblic Jn 11,50: ‘nec cogitatis quia expedit nobis ut unus moriatur homo pro populo et non tota gens pereat’ (‘¿No us adoneu que val més que un sol home mori pel poble, i no pas que es perdi tot el poble?’, BCI 1993).

bo, afermaren son dir, «*et ab illo die cogitaverunt ut interficerent eum*⁷⁴.» Mes temien lo poble, y así hagué compliment aquell mal que temia Jacob quant dix (Genesis XXXVIII): «*Symeon et Levi fratres, vasa iniquitatis bellancia, in consilio eorum non veniat anima mea et in cetu illorum non sit gloria mea, quia in furore suo occiderunt virum*⁷⁵.» No temia lo vell Jacob —qui, dites tals paraules, poch après acabà los seus dies— de caure en la ira de aquells, mes són paraules dites en prophècia dels celerats Anna y Cayphàs, del trip de Leví, devallant de aquells ab qui lo prom parlava, tement la mort y dura passió del redemptor Jesús, qui fon deslberada en lo predit consell, e après en la

5

10

15

20

25

Pascua executada contra lo lur voler, qui matar no'l volien en lo jorn de la festa. Mes Déu omnipotent disponé, per medi de lur malícia, que responés lo figurat ab la figura e que, axí com la immolació de l'anyell era celebrada per la exida de Egipte en luna plena de març, la immolació de Jesús, anyell immaculat, fos en luna plena de març executada, complint la exida del carçre de infern figurat per Egipte. E nota, per dar orde al que t'è acomptar, que Déu, eternal Creador, no sens misteri, en la creació volgué posar sis dies per correspondre ha altres sis en qui complí la recreació, comptant lo primer del dia que Jesús pú-^{162v} blicament tornà en Hierusalem, de on se era apartat, aturant en la ciutat de Effrem la hora que sentí haver deslberat de donar-li la mort⁷⁶. Y fon aquest lo jorn quant lo reberen ab festa, enramant los carrers e cridant los infants, perquè de aquell dia avant públicament aturà en Bethània o en Hierusalem, no posant per sa part algun contrast a la mort que donar-li volían, en què's verificà lo dir de Ysaïes LIII: «*Oblatus est quia ipse voluit*⁷⁷.»

Alça, donchs, les orelles, o Natura remuda, a les mies paraules, y veuràs en sis parts de mon rahonament la redempció tua al sisèn jorn complida, acordant l'obra de aquests sis dies ab aquells sis que posà Moysès⁷⁸ (Genesis ca. I).

[5] CONTINUA LA THEOLOGIA, ACORDANT LOS ACTES DEL DIUMENGE DEL RAM AB LO PRIMER JORN DE LA CREACIÓ, CAPÍTOL IIII

—Lo jorn primer creà Déu a la lum. Divisí la lum de las tenebres: a la lum

30

35

nomenà «dia» y a las tenebres «nit⁷⁹». E axí lo universal Redemptor lo primer dia, qui fon aquell any deè de la luna e XVIII del mes de març, partint de Bethània, vench en Hierusalem y en la sua entrada creà lum, manifestant la divinitat sua a aquells qui com a Déu lo honraren, posant les vestidures per los lochs on passava, tallant les rames, cridant los infants: “O, Senyor, Fill de David⁸⁰, beneÿt sia lo qui ve en lo nom del Senyor⁸¹!” Aquesta conexença no hagneren haguda sinó que ls revalà Jesús ab si mateix la lum de qui és dit ^{163r} (Iohannis primo): “*Erat lux vera que illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*⁸².” Que a l'home pobre perseguit, menspreat e

5 temia] tenia Inc : corr. Quer, Álvarez || 15 orde] o de. Amb un espai sense imprimir Inc : suppl. Quer, Álvarez || 29 Lo] [.].o. Amb la caplletra sense fer Inc.

⁷⁴ *Et ab illo die cogitaverunt ut interficerent eum*: és a dir, ‘Així, doncs, aquell dia van decidir que el matarien’ (BCI 1993), verset bíblic Jn 11,53.

⁷⁵ *Symeon et Levi ... occiderunt virum*: és a dir, ‘Simeó i Leví són germans, s’han decidit a destruir amb violència. ^{49,6} No vull tenir part en el seu complot, no vull assistir a la seva conjura; enfurismats van matar uns homes’ (BCI 1993), versets bíblics Gn 49,5-6.

⁷⁶ *aturant ... donar-li la mort*: la història es narra de Jn 11,54 a Jn 12,18.

⁷⁷ *Oblatus est quia ipse voluit*: és a dir, ‘Quan era maltractat, s’humiliava’ (BCI 1993), part del verset bíblic Is 53,7.

⁷⁸ *que posà Moysès*: a partir de la creença que Moysès va escriure el Pentateuc, referint-se al primer capítol del *Gènesi*, on s’expliquen els sis dies de la creació.

⁷⁹ *Lo jorn primer ... tenebres «nit»*: dels versets Gn 1,3-5, on es narra la creació del món.

⁸⁰ *Fill de David*: en referència a Crist.

⁸¹ *O, Senyor ... lo nom del Senyor*: part del verset Mt 21,9.

⁸² *Erat lux vera ... in hunc mundum*: és a dir, ‘Existia el qui és la llum veritable, el qui ve al món i il·lumina tots els homes’, BCI 1993), verset bíblic Jn 1,9,

condempnat a mort no fèran tanta honra sens espirar-los Déu aquella lum, de qui escriu David en lo Psalm quart: “*Signatum est super nos lumen vultus tui, Deus*”⁸³.” Vench Jesús mansuet, a cavall sobre una somera, complint lo que era prophetat per Zacharias a VIII capítols: “*Ecce rex tuus veniet tibi iustus et salvator ipse pauper, ascendens super asinam et super pullum filium asine*”⁸⁴.”
 5 Divisi après la lum de les tenebres, nomenant la lum «dia» y a las tenebres «nit». Per aquesta lum és entesa la sinagoga e lo sant loch del temple. Les tenebres, qui ab ella se mesclaven, éran los mals sacerdots, “*ementes et vendentes in templo*”⁸⁵, los quals separà de la lum Jesucrist quant, entrat en lo
 10 temple, lançà les taules de aquells, loà lo temple, anomenant-lo «dia», perquè en ell luýan los libres de la Ley e la arca de Déu, y als falsos ministres nomenà «nit», perquè ab ulls segats ignoraven la via de lur salvació. E açò fèu, loant la un⁸⁶ e increpant los altres, quant dix: “*Scriptum est: domus mea domus oracionis vocabitur; vos autem fecistis eam speluncam latronum*”⁸⁷ (Marchi
 15 XI et Mathei XXI). Vengueren a Jesús en lo temple alguns cechs y contrets, los quals curats, se’n tornà en Bathània.
 »“*Factumque est vespere et mane dies unus*”⁸⁸.

[6] {163v} CONTINUA LA THEOLOGIA, ACORDANT LOS ACTES DEL DILUNS AB LO DIA SEGON DE LA CREACIÓ, CAPÍTOL V

20 —En lo dia segon descobrí Déu la terra en lo mig de les aygües, e separà les aygües de sota de les qui éran alt. Semblants actes fèu lo gran Redemptor en lo dia segon, que, segons los més volen, tornant Jesús lo diluns de Batània en Hierusalem, avent en lo temple adocrinat lo poble, los fariseus y prínceps dels sacerdots li portaren una dona presa en adulteri (*ut habetur Iohannis VIII*).
 25 Tentant de pendre’l contra la ley li dien: “*In lege mandavit Moyses huiusmodi lapidare: tu quid dicis*”⁸⁹.” Descobrí tal hora lo gran mestre Jesús la terra en lo mig de les aygües, escrivint y descobrint als ulls de aquells ypòcrits las lurs grans malvestats, que ab ficte santedat y ab aygua de simulades làgremes tenían amagades, e axí separà les aygües de sota de les qui eren dalt, dicipant
 30 lo lur pensament va, qui matar-lo volia, y separant-lo del voler de l’eternal Déu, qui en son beniplàcit encara alargava la vida de Jesús espay de quatre dies. Ne axí poch aquest dia aturà per a menjar en la ciutat, ans tornà en Betània.
 »“*Factumque est vespere et mane dies secundus*”⁹⁰.

8 qui] q (amb un punt volat) Inc : que Álvarez || 11 luýan] lunya Inc, Quer : corr. Álvarez || 20 En] Amb la caplletra sense executar Inc || 25 Tentant] tentant Inc, Álvarez : e tentant Quer.

⁸³ *Signatum est super nos lumen vultus tui Deus*: és a dir, ‘Que sigui el nostre estendard la claror de la teva mirada!’, BCI 1993), part del verset Sl 4,7.

⁸⁴ *Ecce rex ... filium asine*: és a dir, ‘Mira el teu rei que ve cap a tu, just i victoriós; arriba humilment, muntat en un ase, en un pollí, un fill de somera’, BCI 1993), part del verset Za 9,9.

⁸⁵ *ementes et vendentes in templo*: és a dir, ‘els qui compraven i venien en el recinte del temple’, BCI 1993); oració famosa present arreu de la *Bíblia* (Mt 21,12; Mc 11,15; Lc 19,45).

⁸⁶ *la un*: llegiu ‘lo un’, forma antiga de l’article masculí ‘lo’ davant el numeral i l’article indefinit ‘un’ o ‘u’.

⁸⁷ *Scriptum est ... speluncam latronum*: és a dir, ‘Diu l’Escriptura: *El meu temple serà anomenat “casa d’oració”*, però vosaltres en feu una cova de lladres’, BCI 1993), text bíblic que trobem arreu de la *Bíblia* (Mt 21,13; Mc 11, 17).

⁸⁸ *Factumque est vespere et mane dies unus*: és a dir, ‘Hi hagué un vespre i un matí, i fou el primer dia’, BCI 1993), verset Gn 1,5.

⁸⁹ *In lege ... tu quid dicis*: és a dir, ‘Moisés en la Llei ens ordenà d’apedregar aquestes dones. I tu, què hi dius?’ (BCI 1993), verset bíblic Jn 8,5; l’episodi és anterior a la setmana de la passió, però Alegre el desplaça al mig d’aquesta (Álvarez 2016: 302).

⁹⁰ *Factumque est vespere et mane dies secundus*: és a dir, ‘Hi hagué un vespre i un matí, i fou el segon dia’ (BCI 1993), verset bíblic Gn 1,8.

[7] CONTINUA LA THEOLOGIA ACORDANT LOS ACTES DEL DIMARTS AB LO TERCER DIA DE LA CREACIÓ, CAPÍTOL VI

—Lo tercer dia manà Déu a la terra produir herba verdejant y arbre faent fruyt. {164r} La terra del nostre maestre Jesús és lo nombre dels elets, presentat en aquells poch's apòstols y dexebl's qui vivint lo seguien. E per ço lo tercer dia de la redempció, com agués preycat Jesús a tot lo poble, exint de la ciutat, posat enmig de aquells en lo munt Olivet⁹¹, preycà a ells, donant-los doctrina de viura bé y estar forts en les tentacions que sentir esperaven, perquè ab herbe verdejant, per exemple de vida, y ab fruyt de miracles, per a ci⁹² y per los altres convertits, ab lur preicació meresquessen la glòria⁹³ que ha Déu aparellada als que l'auran amat. Y d'aquesta doctrina, donada per Jesús a sos dexebl's en lo munt Olivet lo tercer dia, après de la gran festa enramada de brots de lor y de olivera, trobaràs actoritat (*Mathei XXIII, Marchi XIII et Luce XXI*). Aquesta nit axí mateix se'n tornà en Batània.

15 »“*Factumque est vespere et mane dies tertius*”⁹⁴.”

[8] CONTINUA LA THEOLOGIA ACORDAT LOS ACTES DEL DIMECRES AB LO QUART DIA DE LA CREACIÓ. CAPÍTOL VII

—Volgué Déu, per embellir lo món y destinguir les ores y lo temps, crear dues grans lums lo quart dia, la una per il·luminar lo dia, l'altre per il·luminar la nit. Aquest quart dia no partí Jesucrist de Batània, ans allí féu la sena, en la qual, per la effusió de l'ungüent, mogut Judas per avarícia, féu pacta ab {164v} los prínceps dels sacerdots de liurar-los Jesús, prometent-li aquells de dar trenta diners de argent⁹⁵, los quals après, penedint-se, los tornà, perquè fos complit lo dit de Zacharias, quant dix a VIII capítols, en persona del Messies:

25 “*Apprehenderunt mercedem meam triginta argenteos, et dixit Dominus ad me proissee eos ad santuarium, hoc est precium quo apreciatus sum ab eis et tuli triginta argenteos et proiesci illos in domo Domini*”⁹⁶”, com féu Judes, dient: “*Peccavi tradens sanguinem iustum*”⁹⁷.” Y per ventura, per dar loch als tractes de Judes, no volgué Jesús aquell jorn entrar en la ciutat, mes, si ací vols un

30 poch contemplar en los actes que féu, veuràs que en aquest dia creà dues grans lums, una per il·luminar lo dia de la sua passió, altre per il·luminar la nit de la

3 Lo] [.].o. *Amb la caplletra sense fer Inc* || 18 Volgué] [.].olgue. *Amb la caplletra sense fer, però amb una marca de V Inc.*

⁹¹ *munt Olivet*: topònim que designa les muntanyes de l'antiga Judea, a l'est de Jerusalem; el mateix topònim apareix dues vegades a *Primer i segon llibres dels reis* de la *Biblia del segle XIV*, que tradueix indistintament, amb aquest sintagma, el llatí ‘viam olivae’ (2Re 15,22) i ‘clivum Olivarum’ (2Re 15,30). Vegeu *CBCat* 6 (2011: 455).

⁹² *a ci*: llegiu ‘a si’.

⁹³ *per los altres ... meresquessen la glòria*: com recorda Álvarez (2016: 302), Alegre es refereix a un altre tipus de glòria, mundana, a partir de l'honor, al *Debat sobre la figura d'honor* (DH 7): ‘La sinquena e darrera propietat que té lo xiprer comuna ab virtut, qui és forma de honor, és disposició per a nuncha corrompre, e aquesta té lo qui per ses virtuts se atrassa honor conservant-la eternalment en glòria’.

⁹⁴ *Factumque est vespere et mane dies tertius*: és a dir, ‘Hi hagué un vespre i un matí, i fou el tercer dia’, BCI 1993), verset bíblic Gn 1,13.

⁹⁵ *liurar-los Jesús ... trenta diners de argent*: el sopar de Betània on es produeix la unció se situa sempre el dissabte anterior, amb la traïció de Judes (Mt 26,6-16; Mc 14,3-11; Lc 22,3-6; Jn 12,1-8; Jn 13,2). A la *Història de la gloriosa santa Magdalena* Corella també situa la traïció el dimecres (Álvarez 2016: 303).

⁹⁶ *Apprehenderunt mercedem ... in domo Domini*: és a dir, ‘Els van comptar trenta monedes de plata i me les van donar com a salari.’^{11,13} El Senyor em va dir: —Mira el preu magnífic en què m’han avaluat! Llança-ho al fonedor! Jo vaig agafar les trenta monedes i les vaig tirar al fonedor que hi ha al temple del Senyor’, BCI 1993); versets bíblics Za 11,12-13.

⁹⁷ *Peccavi tradens sanguinem iustum*: és a dir, ‘He pecat entregant a la mort un innocent’ (BCI 1993), verset bíblic Mt 27,4.

derrera persecussió. Per la primera lum és entesa la gloriosa Verge, mare del fill de Déu, qui sola il·luminava per fe lo món. En lo temps que Jesucrist sostengué passió, ella fon la gran lum, ella lo gran carboncle qui reluí en l'arca de tribulació durant la indignació de Déu sobre la terra, quant mancaren los apòstols y tots los devots e familiars de son fill en la creensa de la divinitat, en
5 què's complí lo dir de Ysaïas LXIII: "*De gentibus non est vir mecum*"⁹⁸." L'altre lum fon aquell dexeble amat Johan Evangelista, qui ha de il·luminar la nit de la darrera persecussió en temps de Anticrist, e per ço fon raonable que en aquest darrer menjar que féu Jesús ab la mare e ab sos amichs (ans aquell
10 que féu lo {165r} següent, dant fi a la vella institució de l'Anyell) agués secret colloqui ab ella, denunciant-li lo temps vehí de la passió sua y la forma de aquella⁹⁹, confortant-la ab certa sperança de resurrecció. E axí com molts piadosament contemplen en lo jorn del dimecres en Bethània haver passat Jesús raons de consolació ab la aflicta mare, no és inconvenient creure que per
15 semblant informà's sant Johan dels actes de Anticrist, perquè il·luminàs la gent dels darrers dies, comparats a la nit.

»"*Factumque est vespere et mane dies quartus*"¹⁰⁰."

[9] CONTINUA LA THEOLOGIA ACORDAR LOS ACTES DEL DIJOURS AB LO QUINT DIA DE LA CREACIÓ, CAPÍTOL VIII

—Lo cinquè dia creà Déu ànima vivent en los peixos de la mar e animals de la terra, y en lo cinquè dia instituí Jesús lo sagrament del seu preciós cors, qui és ànima donant vida a tots los fluctuant e peregrinant la mar y la terra del miserable món. Y dextant-nos la institució de semblant sagrament en memòria de la passió sua, fon verificat lo dir de David (*Psalmo CX*): "*Memoriam fecit*
20 *mirabilium suorum misericors: et miserator Dominus escam dedit timentibus se*"¹⁰¹." Y así fon complida aquella figura que és tocada (*Genesis quarto*, X) quant Melchisedech, tornant Abraam de la victòria obtenguda contra los quatre reys, oferí a Déu en sacrifici pa e vi. E diu lo test: "*Quidem erat sacerdos Domini offe-* {165v} *rens panem et vinum*"¹⁰²." Sote les quals spècies

7 qui] q (amb un punt volat) Inc : que Quer, Álvarez || 20 Lo] Amb la caplletra sense fer Inc || 22 fluctuant e peregrinant] fluctuat e peregrinant. Amb una titlla nasal damunt la primera a Inc, Álvarez : fluctuants e peregrinants Quer || 28 Quidem] qd Inc : corr. Quer, Álvarez.

⁹⁸ *De gentibus non est vir mecum*: és a dir, 'cap poble no m'ha ajudat' (BCI 1993), verset bíblic Is 63,3.

⁹⁹ en aquest darrer menjar ... la forma de aquella: com indica Álvarez (2016: 304), Isabel de Villena a la *Vita Christi* tracta aquest fet amb més delicadesa: 'recordant-se que en aquella pascha no podia donar a la senyora mare sua ne als altres amichs seus la consolació de la sua presència que Magdalena ne demanava, revengué sa clemència en piadoses làgrimes, e lançant un gran sospir no respongué res a Magdalena car en lo seu callar podien conèixer lo que seguir se tenia. E la senyora mare sua que ja stava tan travessada de dolor que comportar no la podia caygué smortida en los braços del senyor fill seu [...]. E lo senyor per apartar la excellent mare sua de aquells pensaments de tanta tristícia començà a parlar del regne de Déu' (cap. 140, dimecres); i més endavant: 'Lo dijous de matí la excellent senyora ixqué de la cambra sua ab tant gran tristícia e alteració de cara que movia a gran compassió [...]. Car ab tot la senyoria fos certa que lo seu amat fill era verdader redemptor de natura humana [...]. li era axí gran la dolor com si lavors novament ho sabés [...]. E vehent-la lo seu excellent fill conegué la molta dolor [...] pres-la per lo braç e féu-la seure en un banch [...] dient-li [...] que s'alegràs pus lo tenia present' (capítol 142, dijous).

¹⁰⁰ *Factumque est vespere et mane dies quartus*: és a dir, 'Hi hagué un vespre i un matí, i fou el quart dia', BCI 1993), verset bíblic Gn 1,19.

¹⁰¹ *Memoriam fecit ... timentibus se*: és a dir, 'deixà un memorial dels seus prodigis'. ^{110,4} Recordant-se per sempre del seu pacte, va donar un aliment als qui el veneren' (BCI 1993), versets bíblics Sl 110,4-5.

¹⁰² *Quidem erat sacerdos ... panem et vinum*: és a dir, 'proferens panem et vinum erat enim sacerdos' ('va portar pa i vi. Era sacerdot [Melquisedec]', BCI 1993), variació del verset bíblic Gn 14,18.

lo gran sacerdot Jesús instituí lo sagrament de la eucarestia, del qual sacerdocí parlant David dix (*Psalm*o CVIII): “*Tu es sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedech*”¹⁰³. Encara fon ací complida la figura de l’Anyel (*Exodi* XII) e l’altre de la manna¹⁰⁴ (*Exodi* XVI). En aquesta nit ab gran humilitat rentà los peus als seus XII apòstols, amonestà’ls de pau y d’amor entre ells per lo exemple seu, isqué detràs mont Olivet, en lo torrent de Sedron, per fer oració, llunyat de tots, posat en agonia, e esclataren las venas sues en viva suor de sanch, escorrent fins en terra; cridà ab veu cansada la humanitat sua¹⁰⁵, veent present lo objecte de tanta passió, dient a Déu lo Pare: “*Pater*, si possible és, *transfer a me calix iste*”¹⁰⁶. No’s trobà desacompanyada la sacratíssima ànima sua de consolació de àngel, “*quia angelus Domini apparuit ei confortans eum*”¹⁰⁷, y, confermant lo voler seu, al celestial pare deya continuant: “*Non mea voluntas sed tua fiat*”¹⁰⁸. Begue yo l’aspre càlzer al mig de aquest torrent pus que ho ha publicat David en boca vostra, o Pare eternal, dient (*Psalm*o CVIII) “*De torrente in via bibit*”¹⁰⁹, ço és, lo càlzer de amarga dolor.” Y perquè fos complit lo dit de Jeremies, mostrant que era en mà sua de desviar la mort, tornant dix als dexebles: “*Surgite eamus. Qui me tradet prope est*”¹¹⁰. Isquam-los a carrera —dient lo dit propheta—: “*Dedi dilectam meam in manibus inimicorum*”¹¹¹ (*Jeremie* XII), als quals interrogant deya benignament: “*Qui demanau*”¹¹²” Y com, a ells responent que cercaven Je- {166r} sús de Natzaret, agués dit “*Ego sum*”¹¹³, tengué tanta virtut lo moure de ses barres que com a morts caygueren, complint-se lo que era figurat (*Iudicum* XV) per la matansa gran que fêu Sansó ab la barre de l’ase, obrant en

23 Iudicum] iudi | dicu. Amb una titlla de nasal damunt l’última u Inc : corr. Quer, Álvarez.

¹⁰³ *Tu es sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedech*: és a dir, ‘Ets sacerdot per sempre com ho fou Melchisedec’ (BCI 1993), verset bíblic Sl 109,4.

¹⁰⁴ *e l’altre de la manna*: per ‘manna’ enteneu ‘mannà’, mot pla en català antic; cf. ‘magna’ a Ex 16,31 de la traducció catalana de la Bíblia del segle XIV. Vegeu CBCat 3 (2004: 58).

¹⁰⁵ *esclataren las venas sues ... la humanitat sua*: en referència a la doctrina segons la qual la sensualitat de Jesús és el verb convertit en carn i la part que Déu exigeix ser alliberada a la passió (Álvarez 2016: 305). La mateixa idea es troba a l’anònima *Passió de Jesucrist*: ‘E feta aquesta oracio, la sensualitat de Ihesus Xrist hac gran disputacio ab la rao’ (1936: 323); i també a Malla: ‘E aquesta demanda no fon exoïda, car no procehia de la sua deliberativa volentat, mas per motiu de serralitat spahordida per la mort que sperava’ (1981: I.247).

¹⁰⁶ *Pater* (si possible és) *transfer a me calix iste*: la cita conté un error, ja que el sintagma ‘calix iste’ està incorrectament en nominatiu i hauria d’anar en acusatiu directe del verb ‘transfer’, és a dir ‘calicem istum’ (Álvarez 2016: 305). La forma en nominatiu es troba en Mt 26,39: ‘Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste’, on no hi ha el ‘transfer’ sinó el ‘transeat’, del qual ‘calix’ n’és el subjecte; l’expressió amb el verb ‘transfer’ apareix en Mc 14,36 ‘Abba pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer calicem hunc a me, sed non quod ego volo, sed quod tu’, i en Lc 22,42: ‘Pater, si vis, transfer calicem istum a me; verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat’. La cita sembla un creuament d’aquests versets.

¹⁰⁷ *Quia angelus Domini apparuit ei confortans eum*: és a dir, ‘apparuit autem illi angelus de caelo confortans eum et factus in agonia prolixius orabat’ (‘Llavors se li va aparèixer un àngel del cel que el confortava’, BCI 1993), variació del verset bíblic Lc 22,43.

¹⁰⁸ *Non mea voluntas sed tua fiat*: referència a ‘Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua’ (‘Pare meu, si aquesta copa no pot passar lluny sense que jo la begui, que es faci la teva voluntat’, BCI 1993), del verset Mt 26,42 (el passatge també es troba en Mc 14,36 i Lc 22,42).

¹⁰⁹ *De torrente in via bibit*: és a dir, ‘De torrente in via bibet’ (‘En plena campanya beus al torrent’, BCI 1993), del verset bíblic Sl 109,7.

¹¹⁰ *Surgite eamus. Qui me tradet prope est*: és a dir, ‘Surgite, eamus ecce qui me tradet prope est’ (‘Aixequen-vos, anem! El qui em traeix ja és aquí’, BCI 1993), del verset bíblic Mc 14,42, idea que també trobem a Mt 26,46.

¹¹¹ *Dedi dilectam meam in manibus inimicorum*: és a dir, ‘Dedi dilectam animam meam in manu inimicorum eius’ (‘he deixat en mans dels enemics allò que més estimava’, BCI 1993), del verset bíblic Jr 12,7.

¹¹² *Què demanau?*: del llatí ‘Quem quaeritis?’, part de Jn 18,4.

¹¹³ *Ego sum*: és a dir, ‘sóc Jo’, del verset Jn 18,5 o Jn 18,6, que tradueix a continuació.

ell la virtut amagada de Déu. Així com en tal dia la divinitat ab mijà del moviment de la barre de Jesús derrocà lo presumtuós cuydar de aquells qui venían per a pendre'l, de manera que, fins que per ell los fon permès levar y entendre lo senyal del falç besar donat per lo traïdor, estigueren en terra¹¹⁴,
 5 consentí tal hora Jesús ésser ligat y pres. Tota aquella nit lo tingueren en casa de Anna, perquè era més prop del mur de la ciutat, volent esquivar freça, interrogant-lo de la doctrina sua, sercant-li testimonis per a poder acusar-lo ab falsa, de què trobaren dos, segons diu *Lo Evangeli*¹¹⁵, com era per David prophetat (*Psalmo XXVI*), dient en persona del Messies: "*Insurrexerunt in me*
 10 *testes iniqui et mentita est iniquitas sibi*¹¹⁶." Y axí-s debateren tota aquella nit, batent, esquarnint e colpejant lo Déu de la natura.
 »"*Factumque est vespere et mane dies quintus*¹¹⁷."

[10] CONTINUA LA THEOLOGIA ACORDAR LOS ACTES DEL DIVENDRES AB LO SISÈN DIA DE LA CREACIÓ, CAPÍTOL VIII

15 —En lo dia sisè dix Déu, notant trinitat de persones en nombre plural, "*Faciamus hominem ad ymaginem et similitudinem nostram*¹¹⁸." Y en lo sisèn dia podem devotament y especulativa contemplar que cri- {166v} dà lo fill de Déu al Pare y a l'Spirit Sant, perquè són indivisibles, *ad extra*, las obres de la Santa Trinitat, dient-los:
 20 »—*Reducamus hominem ad ymaginem et similitudinem nostram factum in gloriam*. Si ordena la rigor de justícia que Adam aja de sentir pena en tots los sentiments per qui sentí dalit e caritat, ab vincle de paternal amor no lunyant-se de la ampla carrera de vostre pietat, "*quia omnes vie Domini misericordia et veritas*¹¹⁹", ha ordenat que Yo ab la Natura assumpta de sa carn passe totes
 25 les penes que ell hauria a passar; y si Adam erra peccant, caminant ab los peus, prenent ab les mans, mirant ab los ulls, odorant ab lo nas, oïnt ab les orelles y gustant ab la lingua, Yo só content, Pare eternal, per congruència de satisfacció, no per necessitat, com sia cert que lo menor cansament que ha sentit la humanitat mia per la unió ypostàtica de Mi, verb divinal, sia bastant a
 30 satisfèr major culpa que aquesta¹²⁰. Però, per observar ygualtat e vençre per justícia lo comun enemich, vull que en Mi la pena correspona a la qualitat y nombre dels delictes del primer transgressor.

15 En] *Amb la caplletra sense fer i sense marcar Inc.*

¹¹⁴ *per ell ... en terra*: és a dir, 'Ut ergo dixit eis ego sum abierunt retrorsum et ceciderunt in terram' ('Així que Jesús digué: «Sóc jo», retrocediren i caigueren per terra', BCI 1993), adaptació del verset bíblic Jn 18,6.

¹¹⁵ *segons diu Lo Evangeli*: referit a 'Novissime autem venerunt duo falsi testes ^{26,61} et dixerunt hic dixit possum destruere templum Dei et post triduum reaedificare illum' ('Finalment se'n presentaren dos [=de testimonis falsos] ^{26,61} que van declarar: —Aquest va dir: 'Puc destruir el santuari de Déu i reconstruir-lo en tres dies', BCI 1993), versets bíblics Mt 26,60-61.

¹¹⁶ *Insurrexerunt in me testes iniqui et mentita est iniquitas sibi*: és a dir, 'Es presenten falsos testimonis urgint la meva condemna' (BCI 1993), del verset bíblic Sl 26,12.

¹¹⁷ *Factumque est vespere et mane dies quintus*: és a dir, 'Hi hagué un vespre i un matí, i fou el cinquè dia' (BCI 1993), del verset bíblic Gn 1,23.

¹¹⁸ *Faciamus hominem ad ymaginem et similitudinem nostram*: és a dir, 'Fem l'home a imatge nostra, semblant a nosaltres' (BCI 1993), del verset bíblic Gn 1,26.

¹¹⁹ *quia omnes vie Domini misericordia et veritas*: és a dir, 'Universae viae Domini misericordia et veritas' ('L'obrar del Senyor és tot ell amor fidel', BCI 1993), verset bíblic Sl 24,10.

¹²⁰ *major culpa que aquesta*: referència a una gota de la sang de Crist, redemptora de tota la humanitat, com es troba en el *Memorial* de Malla: 'que li sovengués que ab una gota de sanch sola podia re�embre lo humanal linatge, *ut dicit Bernardus*, e que'l menor treball que havia en lo món suffert era sufficient per satisfacció del peccat de Adam' (1981: I.247). La mateixa idea es troba a l'anònima *Passió de Jesucrist* en boca de Juli Cèsar (1936: 317). Vegeu Álvarez (2016: 307)

»Admesa en lo divinal consistori la caritat benigne del ver Mediador, manà lo eternal Pare ésser mesa en obra la gran redempció. E per ço, al traspuntar del dia, partint de casa de Anna, aportaren Jesús en casa de Caifàs¹²¹. De on après partint, portant bé apuntada la forma de la acusació, presentant-lo a
 5 Pilat, qui governava Hierusalem per los romans, li posaren tres crims. Lo primer, que subvertia lo poble comensant a Galilea, l'altre, que negave dever ésser dat lo traüt a Cèsar, lo terç, {167r} que's deya rey en gran menyspreu de l'imperi romà¹²². Pilat, oïdes tals acusacions, de la primera no féu cas y menys de la segona, sabent que havia dit (*Mathei XXII*) "*reddite que sunt Cesaris*
 10 *Cesari*¹²³", però de la tercera, tement de oïr nom de rey entre poble tant desijós de natural senyor, se torbà algun poch. Entrant en lo pretori, pres a soles Jesús e dix-li: "Tu és rey dels jueus?" A qui respòs lo mansuet Anyell: "Tu dius que Yo só rey, mes lo meu regne no és de aquest món¹²⁴." Passaren entre ells moltes raons, per qui conagué clar que per enveja l'avían acusat. Y per ço,
 15 desijant de soltar-lo, com sentís que era de Galilea, ha-lo tramès a Herodes, tetarcha de aquella província, qui aquells dies per la festivitat era en Hierusalem¹²⁵. Davant Herodes estigué Jesús tan callat, que, estimant-lo foll, lo tornà trametra a Pilat, vestit de roba blanca¹²⁶, qui assajà encara de salvar-lo a vida, posant-los en llibertat de desliurar Jesús o Barraban, un selerat que tenia
 20 en lo carçre, estimant que no seria tan gran la lur iniquitat que preposassen la vida de un ladre a l'home innocent. Mes aquells obstinats ab alta veu cridaren: "*Non hunc, sed Barraban!*". "Donchs —dix Pilat—, què faré de Jesús?" Y aquells replicaven: "*Crucifige eum*¹²⁷!"

»Pensà lo jutge de placar tan indignada ira y féu ligar lo reverent Jesús en
 25 una colupna que era en lo pati, manant a quatre saigs que lo asotassen. Y volen assí molts devots contempladors que basta lo nombre dels açots a sis milia sis-cents sexanta-sis, de manera que fon lavors complit lo que dix Ysaïes (*capítulo I*): "*A planta pedis usque ad summum capitis non est inventa in eo sanitas*¹²⁸" et (*capítulo LIII*) "*Atritus est propter ce-* {167v} *lera nostra et*

9 XXII] .xii. Inc, Quer : corr. Álvarez || 18 trametra] trametra Inc, Álvarez : a trametra Quer || 29 et (*capítulo LIII*)] et .cliii. Inc : etc. .liiii. Quer : corr. Álvarez.

¹²¹ *aportaren Jesús en casa de Caifàs*: Alegre té present el cant del gall posterior d'acord amb Jn 18,27. Es tracta d'un episodi controvertit, especialment en relació a l'ordenació temporal, que comença amb l'interrogatori a casa d'Annàs i a casa de Caifàs, i la detenció al pretori el matí de divendres (Jn 18,24; Lc 22,66). Segons Sant Tomàs als *Super Evangelii Sancti Iohanni lectura* (1.5) Jesús havia estat conduït a casa de Caifàs durant la nit. Vegeu Álvarez (2016: 45).

¹²² *Lo primer ... l'imperi romà*: és a dir, 'Coeperunt autem eum accusare, dicentes: Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dare Caesaris, et dicentem se Christum regem esse' ('Van començar així la seva acusació contra ell: —Hem trobat aquest home que esgarria el nostre poble, prohibeix de pagar tributs al Cèsar i diu que és el Messies, el rei', BCI 1993), verset bíblic Lc 23,2.

¹²³ *Reddite quae sunt Caesaris Cesaris*: és a dir, 'Reddite ergo quae sunt Caesaris, Caesaris' ('Doncs doneu al Cèsar el que és del Cèsar', BCI 1993), verset bíblic Mt 22,21.

¹²⁴ *Tu dius que yo só rey ... aquest món*: és a dir, 'respondit Iesus regnum meum non est de mundo hoc' ('Jesús contestà: —La meua reialesa no és d'aquest món', BCI 1993), variació del verset bíblic Jn 18,36.

¹²⁵ *ha-lo tramès a Herodes ... era en Hierusalem*: és a dir, 'Et ut cognovit quod de Herodis potestate esset remisit eum ad Herodem qui et ipse Hierosolymis erat illis diebus' ('Quan va saber que pertanyia a la jurisdicció d'Herodes, que també es trobava aquells dies a Jerusalem, li va enviar Jesús', BCI 1993), del verset bíblic Lc 23,7.

¹²⁶ *tornà trametra a Pilat vestit de roba blanca*: és a dir, 'et inludit indutum veste alba et remisit ad Pilatum' ('li va posar un vestit llampant i el tornà a enviar a Pilat', BCI 1993), traducció del verset bíblic Lc 23,11.

¹²⁷ *Crucifige eum*: l'episodi de la condemna de Jesús es troba Mt 27,15-23 (i també en Mc 15,6-14; Lc 23,17-22; Jn 18,39-40).

¹²⁸ *A planta pedis usque ad summum capitis non est inventa in eo sanitas*: és a dir, 'De cap a peus no hi ha res de sa', BCI 1993), verset bíblic Is 1,6.

*livore eius sanati summus*¹²⁹.” Y del pilar levat, li posaren al cap una cruel corona de aguts jonchs marins, les puntes dels quals fins al cervell passant nova dolor causaren¹³⁰. Y axí maltractat lo presentà al poble, dient, com és escrit (*Iohannis XVIII*): “*Ecce homo*¹³¹.” De la qual coronació y presentació al poble ha scrit Salamó (*Canticorum tertio*): “*Egredimini et videte regem vestrum Salomonem in diademate qua coronavit eum mater sua*¹³².” Mirau, filles de Sion, lo vostre rey Jesús ab corona d’espines de què l’à coronat la sinagoga, tan cruel mare sua. Y és forçat que s’entenga axí aquesta actoritat, pus no’s lig que fos may Salamó coronat per sa mare. Qui no’s dolguera de tanta sanch sens culpa escampada! Y lavors los inichs ab més esforç cridaven: “*Crucifige, crucifige eum*¹³³!”, protestant que la sanch sua fos sobre ells e sobre sos infants¹³⁴, per major culpa sua.

»Testificant Pilat que mal no merexia, lo condemnà a mort. Prengueren-lo los ministres, y, acompanyat de dos ladres condemnats a morir, lo tragneren defora fent-li portar la creu en lo seu coll, per ço era scrit (*Ysaye LIII*): “*Et cum iniquis deputatus est*¹³⁵.” E fon ací complida la figura de Ysaach (*Genesis XXII*¹³⁶), que aportà la lenya ab qui’s devia fer d’ell propi sacrifici. E arribats «*in Calvarie locum*¹³⁷», elevat en la creu, sostenia lo pes del seu gran cors sobre tres claus aguts passant per lo mig de les mans y dels peus, com era prophetat (*Psalmo XXI*): “*Foderunt manus meas et pedes meos*¹³⁸.” Y en aquella pena no s’oblidà pregar {168r} per los qui-l turmentaven, com havia prophetat Ysaïes, dient: “*Et pro transgressoribus oravit*” (*capitulo LIII*). Fon en tal loch la lengua de Jesús sedeiant, abeurada de fel y de vinagre, com era ja scrit (*Psalmo LXVIII*): “*Dederunt in escam meam fel et in siti mea*

22 capitulo LIII] .cliii. Inc, Quer : corr. Álvarez.

¹²⁹ *Atritus est ... sanati summus*: és a dir, ‘Attritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostrae super eum, et livore eius sanati sumus’ (‘per les nostres faltes, triturat per les nostres culpes: rebia la correcció que ens salva, les seves ferides ens curaven’, BCI 1993), verset bíblic Is 53,5.

¹³⁰ *les puntes dels quals fins al cervell passant nova dolor causaren*: vegeu Mt 27,27-31 (i també Mc 15,16-20 i Jn 19,2-6). Alegre no cita la manta de porpra ni els cops que donen els soldats a Jesús. La descripció és comuna a d’altres textos de la passió, com l’anònima *Passió de Jesucrist* (1936: 327): ‘E Pilat [...] pres jonchs marins un gran menat qui eren molt espinosos e aguts [...] les espines entraren per lo cap a l’hesu Xrist fins al servell’; però també el trobem en obres de tipus sentimental, per exemple, en el patiment del condemnat al *Càrcel de Amor* (Álvarez 2016: 309).

¹³¹ *Ecce homo*: és a dir, ‘Aquí teniu l’home’, del verset bíblic Jn 19,5.

¹³² *egredimini ... mater sua*: és a dir, ‘Filles de Sió, sortiu, contempleu el rei Salomó amb la corona que li posà la seva mare’, BCI 1993) verset bíblic Ct 3,11.

¹³³ *Crucifige, crucifige eum*: és a dir ‘Crucifica’l, crucifica’l!’ (BCI 1993), del verset bíblic Jn 19,6.

¹³⁴ *la sanch sua fos sobre ells e sobre sos infants*: és a dir, ‘sanguis eius super nos, et super filios nostros’ (‘Que la seva sang caigui sobre nosaltres i els nostres fills!’), BCI 1993), del verset bíblic Mt 27,25.

¹³⁵ *Et cum iniquis deputatus est*: és a dir, ‘Et cum sceleratis reputatus est’ (‘i ha estat comptat entre els malfactors’, BCI 1993), del verset Is 53,12.

¹³⁶ *Genesis XXII*: referit a ‘Tulit quoque ligna holocausti, et imposuit super Isaac filium suum ipse vero portabat in manibus ignem et gladium cumque duo pergerent simul [...]’^{22,7} dixit Isaac patri suo pater mi at ille respondit quid vis fili ecce inquit ignis et ligna ubi est victima holocausti’ (‘Abraham va carregar la llenya de l’holocaust a les espatlles del seu fill Isaac, i ell portava les brases per al foc i el ganivet. Mentre tots dos caminaven, l’un al costat de l’altre,^{22,7} Isaac digué al seu pare: ‘Escolta, pare’. Abraham va respondre: ‘Què vols, fill meu?’ Li diu Isaac: ‘Tenim el foc i la llenya per a l’holocaust; però, i l’anyell, on és?’), BCI 1993), dels versets bíblics Gn 22,6-7.

¹³⁷ *in Calvarie locum*: és a dir, ‘In eum, qui dicitur Calvarie locum’ (‘cap a l’indret anomenat «Lloc de la Calavera», BCI 1993), del verset bíblic Jn 19,17, que també es troba en Mt 27,33; Mc 15,22 i Lc 23,33.

¹³⁸ *Foderunt manus meas et pedes meos*: del verset bíblic Sl 21,17.

- potaverunt me aceto*¹³⁹.” Partiren-se los cavallers de Pilat les robes de Jesús, lançant sorts sobre la sua cota, perquè era scrit (*Psalm* XXI): “*Diviserunt sibi vestimenta mea et super vestem meam miserunt sortes*¹⁴⁰.” Así stant Jesús féu aquella comanda de tan dolorós cambi per la plorosa mare, quant, girant-se a ella, qui prop la creu stava ab sant Johan, li dix: “*Mulier, ecce filius tuus*¹⁴¹.”
- »No-s descomponia la Verge ab plor desmesurat, ans per açò crexia la dolor que ab discreció tenia refrenats los crits e altres feminils moviments que solen espayr¹⁴² lo cor atribulat. En la mateixa creu dix Jesucrist al ladre: “*Hodie mecum eris in paradiso*¹⁴³”, significant a tots los fills de Adam la sperança que de aquell dia avant poden tenir de entrar en paradís. Y acabades totes les dites coses, conexent que era acabat lo que havian dit d’ell los passats prophetas, dix: “*Consumatum est*¹⁴⁴.” Los scrivans e fariseus stant de luny escarnían Jesús dient: “*Vaeh! Qui destruyt templum Dey et in triduo rehedificas illum*, si fill de Déu és devalla de la creu¹⁴⁵.” Y en la hora de sexta foren fetes tenebres sobre tota la terra e gran terratrèmol (*ut habetur Amos XVIII*): “*In die illa occidetur sol meridie, etc.*¹⁴⁶” Partí-s lo vel del temple, las pedras se tallaren, los monuments uberts {168v} consentiren exida a molts corsos de sants qui feren testimoni de aquesta veritat, y cerca de hora nona cridà Jesús ab alta veu: “Déu meu, Déu meu, per què me has deseparat¹⁴⁷?”
- »Y volen molts que digué del començ del *Psalm* XXI fins al vers que diu “*in manus tuas, etc.*¹⁴⁸”, en lo spay que fon entre lo primer crit e lo segon, quant, ab les dites paraules comanant lo spirit a Déu, inclinant lo cap, «*tradiit spiritum*¹⁴⁹». E morint la humanitat de Jesús, morí aquella mort de qui és dit (*Genesis* II): “*Morte morieris*¹⁵⁰”, com era scrit: “*Ero mors tua, o mors*¹⁵¹!”
- (*Osee* XIII). Y en aquesta hora fon complida aquella prophesia (*Zacharie* VIII), qui diu de Jesucrist: “*In sanguinem testamenti tui emisisti vinctos de lacu*¹⁵².” Perquè l’ànima sacratíssima de Jesús, dexant lo cors acompanyat de la

13 Vaeh] vach *Inc*, Quer : *corr.* Álvarez || **23** qui] q (*amb un punt volat*) *Inc*, Quer : què Álvarez.

¹³⁹ *Dederunt in escam ... me aceto*: verset bíblic Sl 68,22.

¹⁴⁰ *Diviserunt ... miserunt sortes*: verset bíblic Sl 21,19.

¹⁴¹ *Mulier, ecce filius tuus*: és a dir, ‘Dona, aquí tens el teu fill’ (BCI 1993), del verset Jn 19,26.

¹⁴² *espayr*: enteneu ‘espaïar, assossegar’.

¹⁴³ *Hodie mecum eris in paradiso*: és a dir, ‘avui seràs amb mi al paradís’, BCI 1993), del verset bíblic Lc 23,43.

¹⁴⁴ *Consumatum est*: és a dir, ‘Tot s’ha complert’ (BCI 1993), del verset bíblic Jn 19,30.

¹⁴⁵ *Vaeh! ... devalla de la creu*: és a dir, ‘Vah qui destruis templum Dei, et in triduo illum reaedificas: salva temetipsum: si Filius Dei es, descende de cruce’ (‘Tu que havies de destruir el santuari i reconstruir-lo en tres dies, salva’t a tu mateix, si ets Fill de Déu, i baixa de la creu!’), BCI 1993) del verset bíblic Mt 27,40, a partir de la variant testimoniada a la sixto-clementina.

¹⁴⁶ *In die illa occidetur sol meridie*: és a dir, ‘Et erit in die illa dicit Dominus occidet sol meridie’ (‘Aquell dia, apagaré el sol al mig del cel’, BCI 1993), verset bíblic Am 8,9.

¹⁴⁷ *Déu meu, Déu meu per què me has deseparat*: és a dir, ‘et circa horam nonam clamavit Iesus voce magna dicens Heli Heli lema sabacthani hoc est Deus meus Deus meus ut quid dereliquisti me’ (‘I cap a les tres de la tarda, Jesús va exclamar amb tota la força: —Eli, Eli, ¿lemà sabactani?— que vol dir: «Déu meu, Déu meu, per què m’has abandonat?», BCI 1993), verset bíblic Mt 27,46.

¹⁴⁸ *In manus tuas*: és a dir, del verset Sl 21 a Sl 30,6.

¹⁴⁹ *tradiit spiritum*: és a dir, ‘tradidit spiritum’ (‘va lliurar l’esperit’, BCI 1993), del verset bíblic Jn 19,30.

¹⁵⁰ *Morte morieris*: és a dir, ‘tingues per cert que moriràs’ (BCI 1993), del verset bíblic Gn 2,17.

¹⁵¹ *Ero mors tua, o mors*: és a dir, ‘Oh mort, on són els teus desastres?’ (BCI 1993), del verset bíblic Os 13,14.

¹⁵² *In sanguinem ... de lacu*: és a dir, ‘In sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu’ (‘Per l’aliança segellada amb sang que vaig fer amb vosaltres, jo alliberaré els qui esteu empresonats al fons d’un pou’, BCI 1993), verset bíblic Za 9,11.

divinitat, y per semblant d'ella acompanyada, devallà als inferns com havia dit David (*Psalms* LXXXVII): “*Vita mea inferno appropinquabit, estimatus sum cum descendentibus in lacum. Factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber*¹⁵³.” E rumpuda la potestat d'infern, desliurades les ànimes dels sants, qui sperat lo havían, après en lo jorn de la assensió los pujà en Sion, gloriosa ciutat de paradís, complint ço que dix Ysaïes (XXXV): “*Redempti a Domino convertentur: et venient in Syon cum laude et leticia sempiterna super capita eorum*¹⁵⁴.” Sies, donchs, confortada, o humana Natura, remudes són tes culpes, ubert és lo camí de anar a paradís.

Alçà a tal hora los ulls nostra mare Natura, los quals tenia baxos plorant {169r} per gran dolor de la mort de Jesús, y tota consolada, junyint les mans al cel, dix:

—*Letata sum in his que dicta sunt mihi in domum Domini ibimus*¹⁵⁵ (*Psalms* CXXI).

Mes, interrompent lo seu començat goig, la santa Theologia li tornà a parlar dient:

—No empatxe aquesta alegria que, ab compassió de trista pietat, no contemplas a la gran crueltat dels matadors cruels, y a tant benefici com per tu se'n sigui, car, per honor del disapte següent que era tan gran festa, com fos disapte en la Pascua y en lo darrer dia d'aquella, no volgueren dexar los corsos en las creus, y per ço, desbraonant los ladres, a morir los cuytaren, y, veent a Jesús mort, per complir ço que era scrit de l'Anyell en figura del Messies (*Exodi duodecimo*): “*Os non cominuetis, etc.*¹⁵⁶”, no li rompéran os, mes un dels cavallers ab una lança li fèu profunda nafra en lo seu dret costat. Figura de la qual era aquella porta que fèu Noè al costat dret de l'arca (*Genesis* VI¹⁵⁷). Y ací fon complida aquella gran figura de què's fa menció (*Genesis* II¹⁵⁸) quant, adormit Adam, del dret costat formà Déu a la dona qui fon ab ell casada. Y axí, adormit per mort corporal Jesús, segon Adam, del costat dret tragué Déu sanch e aygua, d'on prenen eficàcia, *saltem figurative*, vuy tots los sacraments de la santa Sglésia, esposa de Jesús.

[11] CONTINUA LA THEOLOGIA LOS ACTES DEL VESPRE DEL DIVENDRES, CAPÍTOL X

—Contempla més avant, o Natura remuda, en los misteris grans de aquesta vesprada, “*Quia cum sero esset factum Ioseph ab Arimatia*¹⁵⁹”. Un noble

2 LXXXVII] .lxxxvi. Inc, Quer : corr. Álvarez || 14 CXXI] .cxlii. Inc, Quer : CXXII Álvarez : correxí || 19 sigui] sigui Inc : sigui Quer : sigui Álvarez || 33 Contempla] [.]ontempla. Amb la caplletra sense fer i sense marcar Inc.

¹⁵³ *Vita mea inferno ... inter mortuos liber*: és a dir, ‘Vita mea inferno appropinquavit.’^{87,5} *Aestimatus sum cum descendentibus in lacum, Factus sum sicut homo sine adiutorio*,^{87,6} *Inter mortuos liber*’ (‘ja em sento a les portes de la mort; ^{87,5} tothom em veu amb el peu a la fossa, com un home que ha perdut les forces.’^{87,6} Tinc un lloc entre els morts’, BCI 1993), versets bíblics Sl 87,4-6.

¹⁵⁴ *Redempti a Domino ... super capita eorum*: és a dir, ‘Els seus redimits retornaran, entraran a Sió cridant de goig, coronats d'una joia sense fi’ (BCI 1993), del verset bíblic Is 31,10.

¹⁵⁵ *Letata sum in his que dicta sunt mihi in domum Domini ibimus*: és a dir, ‘Quina alegria quan em van dir: «Anem a la casa del Senyor!»’, BCI 1993), del verset Sl 121,1.

¹⁵⁶ *Os non cominuetis*: és a dir, ‘Nec os illius confringetis’ (‘No li heu de trencar cap os’, BCI 1993), del verset bíblic Ex 12,46.

¹⁵⁷ *Genesis VI*: és a dir, ‘Ostium autem arcae pones ex latere deorsum’ (‘i una porta a un dels seus costats’, BCI 1993), del verset bíblic Gn 6,16.

¹⁵⁸ *Genesis II*: vegeu els versets Gn 2,21-23.

¹⁵⁹ *Quia cum sero esset factum Ioseph ab Arimatia*: vegeu els versets Mt 27,57 i Mc 15,42-43.

cortesà y a- {169v} quell Nicodemus, qui dissentí en la mort de Jesús¹⁶⁰, anaren a Pilat, demanant-li en gràcia los consentís liurar a sepultura aquell reverent cors. Certificat Pilat que era verament mort, atorgà a ells lo que li demanàvan, qui, desclavant ab gran humilitat lo lur mestre Jesús, ab los ulls
5 no exuts, ab stroncats sospirs, ab doblades engoxes¹⁶¹, la gloriosa Verge, acompanyada de Johan y de les altres dones, de qui diu *Lo Evangeli* que de luny la seguían¹⁶², stava sperant de tenir-lo en la falda, a on aquells dos nobles, suspirant, lo posaren. Qui porà stimar lo dol inextimable de la Verge Maria? Mesclà les sues làgrimes ab la sanch de son fill, besà las frescas nafres, adorà
10 a la divinitat que el cors acompanyave. Y diu ab Jeremies: “Qui donarà aygua a mon cervell y als meus ulls font de làgremes vives¹⁶³, o Jesús, mon car fill? Qui-m donarà que yo muyra per Vós? Vuy la fragilitat de la mia amor se troba enganada, com la muller del senescal del gran rey farahó cuydant tenir Joseph aturat per lo mantó¹⁶⁴, que vós, humil Joseph, quant yo pensí tenir-vos en
15 Bethània lunyat de tot perill, axí-m sou scapat; lassa, no ha tres dies que Vós ab mi parlàveu e axí-m sou fugit. O, Symeon, ara-s prova en mi ço que diguist al temple, que aquest fill seria un coltell de amarga dolor per travessar la mia trista ànima¹⁶⁵. Y, perquè sentís yo la congoxa major, lunyant-vos, vida mia, haveu dextat lo mantó de la humanitat sangonós, esquinçat y ab cinch cruels
20 forats. O, àngell Gabriel, com van a la revessa {170r} los béns que-m revelàs vuy ha trenta-tres anys, dient: ‘*Ave Maria*¹⁶⁶’. No só aquella yo, ans puch bé dir plorant ab lo propheta: ‘*Posuit me desolatam tota die*¹⁶⁷’. Trist és fet lo meu cor y plens són los meus ulls de tribulació, ‘*Quia mestum factum est cor meum: ideo tribulati sunt oculi mei*’ (*Ternorum* VII)¹⁶⁸. No só plena de
25 gràcia¹⁶⁹, ans de mi és fugida tota consolació. Aquella corona feta de XII steles¹⁷⁰ qu’esper en la glòria y portava en lo cap vivint lo meu amat ya és ara cayguda (*Ternorum* *tercio*): ‘*Cecidit corona capitis, etc.*¹⁷¹’. No és ab mi lo

¹⁶⁰ *Nicodemus, qui dissentí en la mort de Jesús*: referència a Nicodem, personatge que només trobem a Jn 7,50-51, que havia defensat Jesús davant del Sanedrí. Ara bé, Alegre sembla que suggereix que durant la sentència de mort posterior donada per Caifàs (Jn 11,47-53) Nicodem no és present (Álvarez 2016: 312).

¹⁶¹ *qui ... ab doblades engoxes*: cam fa notar Álvarez (2016: 312), el passatge conté un anacolut, perquè l’oració de relatiu de ‘qui’, que apareix després de la subordinada modal de gerundi, no presenta cap verb conjugat.

¹⁶² *que de luny la seguían*: vegeu els versets Mt 27,55 i Mc 15,40.

¹⁶³ *Qui donarà aygua ... de làgremes vives*: traducció de ‘*Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrimarum*’, verset bíblic Jr 9,1.

¹⁶⁴ *cuydant tenir Joseph aturat per lo mantó*: traducció de ‘*Et illa, apprehensa lacinia vestimenti eius, diceret: Dormi mecum. Qui relicto in manu eius pallio fugit, et egressus est foras*’ (Gn 39,12). A la *Història de Josef* (III.14) de Corella hi ha una descripció semblant: ‘*Espera la infuriada Senyora entrels altres vn dia que, Josef entrant sol en la sua cambra, pres del seu manto la falda, dient ab veu de affeccio estrema [...]. Encara la miserable senyora tan desonestes paraules no acabaua, quant lo fel honest catiu, fogint a la vitat de crim abominable, deixant en mans no castes lo manto*’ (ap. Álvarez 2016: 313).

¹⁶⁵ *travessar la mia trista ànima*: traducció de ‘*Et tuam ipsius animam pertransibit gladius*’, verset Lc 2,35.

¹⁶⁶ *Ave Maria*: del verset Lc 1,28.

¹⁶⁷ *Posuit me desolatam tota die*: és a dir, ‘M’ha deixat abandonada, malalta tot el dia’ (BCI 1993), del verset bíblic Lam 1,13.

¹⁶⁸ *Quia mestum ... oculi mei*: és a dir, ‘Per això el nostre cor està desfet, per això s’entelen els nostres ulls’ (BCI 1993), verset bíblic Lam 5,17. El nom ‘*Ternorum*’ s’usà per referir-se a les *Lamentacions* perquè és poesia acròstica i a cada lletra hi corresponen tres versets o *cola*.

¹⁶⁹ *No só plena de gràcia*: el gir ‘de gràcia plena’ es refereix al paper de Maria com a mitjancera de la salvació. L’expressió negativa es contextualitza pel lament de la Verge, que es nega aquest paper.

¹⁷⁰ *aquella corona feta de XII steles*: cf. Ap 12,1. Com indica Álvarez (2016: 313-314), el passatge s’interpreta referit a la verge Maria, amb la dignitat de la qual s’associen aquests estels, com també trobem en Eiximenis, o en Villena en tractar l’Anunciació (1990: 339-340).

¹⁷¹ *Cecidit corona capitis*: vegeu el verset bíblic Lam 5,16.

Senyor, ans la ànima sua reposant en la glòria, a mi dexe lo cors objecte de dolor, per on s'és apartada de mon cor alegria: '*Quia defecit gaudium cordis mei*¹⁷²', (*Ternorum quinto*). O, santa Elisabet, qui digués per loar-me: '*Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui*¹⁷³', com me lagotejàs. Si veses ara aquell fruyt de mon ventre, pens que alre dirias, que par sia lebrós y més trista que no té sentiment. Ajudau-me, Johan, pus que us só comanada. Plorau ab mi, Maria Magdalena, pus que tant vos amava. Joseph y Nicodemus, dexeables seus amagats¹⁷⁴, dexau a part la por dels fariseus y prínceps. Ací nengú no·ns ou, soltau les vostres làgrimes. Y finalment, o quants passau per la mundana via d'aquest món dolorós, ateneu y mirau si és dolor semblant a la congosa mia. Yo sola só la mare, aquesta pura carn no té res de son pare, mia és tota."

»Y axí la dolor passà qualsevol altre de mare atribulada. Mancava enmig de tan aspres gemechs la veu a Nostra Dona. Feyen lo que po- {170v} dien los qui éran presents per aconsolar-la. Mes com pot aquell a altre aconsolar qui ha mester ésser aconsolat? Axí, plorant ensemps, portaren aquell divinal cors, y, embolcat en una tela nova, al sepulcre lo meteren que aparellat tenia Joseph per sepultura sua com morís, tancant la porta de aquell ab una pedra gran.

»"*Factumque est vespere et mane dies sextus*¹⁷⁵."

[12] DE LA CONCLUSIÓ DE LA OBRA PRESENT, CAPÍTOL XI

En la fi de tals raons partiren de ma vista la santa Theologia y Natura humana, que en figura de dones se eren representades, sens saber pus què·s feren, d'on coneguí que Déu, inspirador de tots bons pensaments, en ymaginària y fantàstica visió les havia portades a mos ulls¹⁷⁶, perquè, a la devoció vostra, per qui en tal pensar se mès lo meu entendre, scrivís de la mort de Jesús ço que elles raonaren. Y axí presentant-ho per scrits a vostra caritat, torne a recordar per part del Redemptor les paraules de Job dites en lo principi: "Ajau mercè de mi y doleu-vos de mi, almenys vosaltres, que us voleu alegrar de ésser mos amichs, que la mà del Senyor me ha tocat¹⁷⁷", ab tantes passions com l'escrit representa.

DEO GRACIAS.

21 En] *Amb la caplletra sense fer i sense marca Inc.*

¹⁷² *Quia defecit gaudium cordis mei*: vegeu el verset bíblic Lam 5,15.

¹⁷³ *Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui*: vegeu el verset bíblic Lc 1,42.

¹⁷⁴ *Joseph y Nicodemus, dexeables seus amagats*: resum del llatí '*Ioseph ab Arimathaea eo quod esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudaeorum*', verset bíblic Jn 19,38.

¹⁷⁵ *Factumque est vespere et mane dies sextus*: és a dir, 'Hi hagué un vespre i un matí, i fou el sisè dia' (BCI 1993), verset bíblic Gn 1,31.

¹⁷⁶ *Déu ... les havia portades a mos ulls*: la potència imaginativa s'allibera de la sensualitat quan dorm, com es troba, per exemple, al *Corbaccio* (1828: 161): '*essendo io in altissimo sonno legato [...] davanti alla virtù fantastica, la quale il sonno non lega*' (ap. Álvarez 2016: 314).

¹⁷⁷ *Ajau mercè de mi ... la mà del Senyor me ha tocat*: traducció de Jb 19,21.

GLOSSARI

El glossari recull alguns mots i accepcions rarament testimoniats en els repertoris lèxics consultats, així com llatinismes (*llat.*), castellanismes (*cast.*) i italianismes (*it.*) usats per l'autor. Entre parèntesis es dóna el llibre i capítol de l'obra on es localitza el terme. Per al context i per al comentari complet del mot remetem al text i nota corresponents.

asolat (RA 1) ver, aïllat (*DCVB*, s.v. *assolar* I.6)?

bonarescha (FA 8), *it.* bonesa

calumpnitat (PGP I.5), *llat.* desgràcia

conduyter (PGP II.9), conductor (*DCVB*, s.v. *conductor*)

johalm (SO 13), banc en un judici?

màxime (PGP I.1), *llat.* sobretot, especialment

meridial (PGP I.7), *it.* meridional

notòria (PGP III.16), *llat.* fama, bon nom

oportunitat (PGP I.4), conveniència

periculosa (PGP II.5), *llat.* perillosa

pertinaix (PGP III.3), *llat.* obstinat

prima o **primera junta** (PGP I.2; PGP I.4; PGP I.5; PGP II.8; PGP II.9), primera vista, primera companyia?

tento (SO 28), *cast.* esma, facultat de calcular

ÍNDIX DE NOMS

Les entrades d'aquest índex estan redactades de la forma següent:

Argus (*Argo*) *m.* Monstre amb cent ulls, guàrdia d'Io (FA 15).

En primer lloc, en negreta, es dona la forma actual regularitzada a partir dels següents repertoris lèxics: (a) com a referències principals hem seguit el *Diccionari llatí-català de noms propis* de l'editorial Columna i el *Diccionari llatí-català* de l'Enciclopèdia; (b) per als noms grecs i bíblics no presents en els dos repertoris anteriors, hem regularitzat a partir del *Diccionari Grec-Català* de l'Enciclopèdia i la *Bíblia Catalana Interconfessional*, respectivament; (c) alguns antropònims i topònims (especialment de la *Primera guerra púnica*) no apareixen en cap dels diccionaris anteriors, cas en el qual hem recorregut a la forma usada per la *Fundació Bernat Metge* a l'edició de Polibi.¹

A continuació, entre parèntesis hi ha les formes presents en els textos d'Alegre, però només si són diferents de l'actual. Si la forma d'un nom només apareix després de ser reconstruïda en el procés d'edició, això s'indica amb un asterisc (per ex. *Iudicum**); si el nom, en canvi, té algun problema de transmissió, sigui per una variant o arran del procés de traducció, ha estat consignat entre claudàtors (per ex. [*Aulo Rutílio*]).

Després de les formes entre parèntesis hi ha el gènere del nom i una descripció breu, per situar-lo.

Al final de l'entrada, entre parèntesis, hi ha la referència al text. En aquest índex també hem introduït els noms que es troben a les rèpliques de Pere Torroella i Romeu Lluïl al *Debat sobre la figura d'honor*. Hem indicant que no pertanyen a l'obra d'Alegre amb un cercle volat. Així, 'DH 2º' dins l'entrada 'Juli Cèsar, Gai' indica que al paràgraf [2] del *Debat* apareix aquest personatge, però que aquest paràgraf és de Torroella o Lluïl. Les numeracions remet, en el cas de la *Primera guerra púnica*, a la divisió pròpia de l'obra, i a la resta d'obres, a la divisió en paràgrafs d'aquesta edició.²

¹ En general les formes regularitzades en els diversos repertoris lèxics concorden, però hi ha algunes excepcions, que cal comentar. (a) Conservem la desinència dels topònims neutres de la segona declinació, com fa el diccionari *Columna*. Així: *Aríminum*, *Arrècium*, *Brundísium*, *Clúsium*, *Clastídium*, *Drèpanum*, *Lilibèum*, *Paquínium* i *Règium*, amb l'excepció de *Mitístrat*, que no apareix en aquest diccionari i que ha estat regularitzat a partir de la forma de la FBM. En aquests casos (a) el criteri del diccionari de l'Enciclopèdia és l'eliminació de la desinència. (b) A més dels topònims neutres de la segona, regularitzem, en general, els topònims segons la forma romana, tal com fa el diccionari *Columna*, i no a partir de les formes modernes. Així: *Corcira*, *Egates*, *Herbesus*, *Fèsules* i *Lípares*. (c) No seguim formes excessivament llatinitzades o cultes en català, com *Púlquer* o *Púlcher* (del *cognomen* romà *Pulcher*), sinó la forma *Pulcre*, com fa el diccionari llatí de l'Enciclopèdia. (d) En alguns casos la forma regularitzada del diccionari *Columna* difereix lleugerament de la forma del diccionari llatí de l'Enciclopèdia (*Camerina/Camarina*; *Hennenses/Hennencs*; *Leontins/Leontinos*; *Pantàgies/Pantàgias*), cas en el qual donem les dues formes en negreta. (e) Els noms púnics *Hannibal*, *Hamilcar* o *Hasdrúbal* han estat regularitzats amb la *hac*, i per al nom *Hasdrúbal* s'ha seguit aquesta prosòdia, que apareix al *Columna* i a l'edició de la FBM, i no la que fa el mot proparoxíton. (f) Hem eliminat la desinència dels noms de persona romans (*Tit*, *Aule*, *Gai* o *Gneu*, i també *Aule Atili Calatí* o *Luci Emili Pap*), i només hem conservat la forma llatina en el cas d'algun *agnomen* que ho aconsellava, com el cas de *Nobilior*, tractat com a llatíisme. (g) Hi ha formes, no presents en els diccionaris llatins, que difereixen força en el diccionari grec de l'Enciclopèdia (*Acras*, *Alèxon*, *Giscó*, *Longà*, *Sirtis*) i a l'edició de Polibi de la FBM (*Acras*, *Alexó*, *Gescó*, *Lòngan*, *Sirte*); en aquest cas, hem seguit la forma del diccionari grec de l'Enciclopèdia. Aquest és també el cas de *Peloponnès* (*DGrCat*) i *Peloponès* (FBM), cas en el qual també adoptem la primera forma. (h) Els noms que només hem trobat a l'edició de la FBM són: *Aneroest*, *Autàrit*, *Concolità*, *Hípana*, *Mitístrat* i *Teuta*, formes que hem preservat. (i) Les prosòdies rebutjades de l'edició de Polibi de la FBM són *Agatocles*, *Adua*, *Arquias*, *Erix* i *Matos*.

² La referència RA remet a l'obra *Rehonament* i RE a la *Requesta*.

Abraham (*Abraam*) *m.* Patriarca del judaïsme (PA 9).

Acaia (*Acaya*) *f.* Regió septentrional del Peloponnès i nom amb què els romans es refereixen a Grècia (PGP II.5).

Acres (*Acra*) *f.* Colònia fundada per Siracusa l'any 664 a.C. al sud de Sicília (PGP I.5).

Acrisi (*Acrísio*) *m.* Rei mític d'Argos, pare de Dànae i avi de Perseu (FA 12).

Adam *m.* El primer home (*Gn* 4.25), pare de Caín, Abel i Set (PA 3; PA 4; PA 10).

Adhèrbal (*Adèrbal*) *m.* Almirall cartaginès que derrotà Publi Claudi Pulcre (PGP II.8; PGP II.9).

Adis (*Adira*) *f.* Ciutat africana, potser la Uthina romana, avui *Oudna* (PGP I.12).

Adriàtic, mar (*mar Adriàtica, mar Adriàtich*) *m.* o *f.* Mar que banya la costa oriental d'Itàlia (PGP III.10).

Àdua (*Ada*) *m.* Riu afluent del Po, avui *Adda* (PGP III.15).

Àfrica (*Àffrica*) *f.* Continent (PGP I.11; PGP I.12; PGP I.13; etc.).

Agàtocles (*Agàtocle*) *m.* Tirà de Siracusa que reclutà els mamertins per lluitar contra els cartaginesos (PGP I.1).

Aglauros (*Aglaures*) *f.* Filla de Cècrops, convertida en pedra (FA 19).

Agrigent (*Gergent*) *f.* Ciutat de la costa meridional de Sicília, antigament anomenada *Acragas* en grec, avui *Agrigento* (PGP I.4; PGP I.5; PGP I.6; PGP I.7; PGP I.8; PGP I.11; PGP II.5).

Alegre, Francesc (*Francesch Alegre, Ffrancesch Alegre, Ffrancesch Alegra, germà Alegre*) *m.* Autor català del segle XV (SE Tít.; SO Tít., SO 9; SO 26; RA Tít.; RE Tít.; DH 4; DH 11; DH 12; PA Tít.).

Alexandre el Gran (*Alexandre de Macedònia, Alexandre*) *m.* Rei de Macedònia, un dels generals més famosos de l'antiguitat (SO 22; DH 2°).

Alèxon (*Alexo*) *m.* Grec d'Acaia que servia a Lilibèum (PGP II.5).

Aloïdes → **Eòlida**.

Alps (*Alpes*) *m. pl.* Muntanyes de l'Europa central (PGP III.10; PGP III.11; PGP III.15; PGP III.16).

Amfiarau (*Amphiaraho*) *m.* Endeví d'Argos, un dels set contra Tebes, espòs d'Erifile i pare d'Alcmeó (FA 18).

Amor¹ *m.* Personificació de l'amor, assimilada a Cupido (FA 1; SE 6; SO 1; SO 2; SO 3; SO 5; SO 15).

Amor² *m.* Graó de l'escala del pati de la torre a la *Faula de les amors de Naptuno y Dyana* (FA 3).

Amós, Llibre d' (llatí *Amos*) *m.* Redacció de les profecies d'Amós, un profeta menor (PA 10).

Anans *m.* Poble de la Gàl·lia cisalpina (PGP III.10; PGP III.15).

Anaxilau o **Anaxilas** (*Enaxilla, Naxila*) *m.* Tirà de Règium de Calàbria; vencedor a la setanta-tresena olimpíada (PGP I.7).

Aneroest (*Aneroestes*, *Aneroeste*) *m.* Cabdill dels gesats, aliats dels bois i els cenomans (PGP III.11; PGP III.13; PGP III.14).

Anna *m.* Summe sacerdot d'Israel en temps de Jesucrist, fill de Set (PA 4; PA 9; PA 10).

Antàrtic (*antàrtich*) *m.* El pol de la Terra oposat al pol nord o àrtic (SO 1).

Anticrist *m.* Segons la *Biblia*, personatge enemic de Crist (PA 8).

Antifem de Rodes (*Antifeno*) *m.* General grec; amb Èntim de Creta fundà la ciutat siciliana de Gela (PGP I.7).

Antígon Poliorcetes (*Antígono*) *m.* General d'Alexandre el Gran, pare de Demetri Poliorcetes (PGP II.12).

Anyell de Déu → Jesucrist.

Apenins (*Apennino*, *Apenino*) *m. pl.* Serralada d'Itàlia (PGP III.10; PGP III.11; PGP III.12; PGP III.13; PGP III.15).

Apol·lo *m.* Fill de Júpiter i de Latona, déu de la profecia, de la música i de la medicina (SO 19).

Apol·lònia (*Pollònia*) *f.* Ciutat il·lírica costanera, colònia de Corint (PGP III.9).

Argia *f.* Esposa de Polinices, a qui va enterrar juntament amb Antígona, tot i la prohibició de Creont; fou executada i transformada en una font (FA 18).

Argus (*Argo*) *m.* Monstre amb cent ulls, guàrdia d'Io (FA 15).

Ariadna *f.* Filla de Minos, transformada en constel·lació (SO 11).

Aríminum (*Rímino*) *f.* Ciutat d'Úmbria, avui *Rimini* (PGP III.12; PGP III.13).

Aristònous (*Aristono*) *m.* Ciutadà de Gela, fundador d'Agrigent (PGP I.7).

Àrquias (*Àrquia*) *m.* Corintià fundador de la ciutat de Siracusa (PGP I.7).

Arrècium (*Aretço*) *f.* Ciutat toscana, assetjada pels senons el 238 a.C., avui *Arezzo* (PGP III.10; PGP III.13).

Aspis → Clúpea.

Atenesos (*athens*)

Atili Calatí, Aule ([*Aulo Rutilio*], *Aulo Aquilio*) *m.* Cònsol l'any 258 a.C., juntament amb Gai Sulpici Patercle; cònsol de nou el 254 a.C., amb Gneu Corneli Escipió Asina (PGP I.10; PGP II.3).

Atili Règul Serrà, Gai (*Gayo Attilio*) *m.* Cònsol el 250 a.C., juntament amb Luci Manli Vulsó (PGP II.4; PGP II.5).

Atili Règul, Gai (*Gayo Attilio*) *m.* Fill de Marc Atili Règul, cònsol el 225 a.C. amb Luci Emili Pap; va sufocar la revolta de Serdenya i després va ajudar el seu col·lega en la revolta de la Gàl·lia (PGP III.12; PGP III.14).

Atili Règul, Marc (*Marco Atilio Règulo*, *Marco Attilio Règulo*, *Marco Atilio*, *Marco Attilio*) *m.* Cònsol, juntament amb Luci Manli Vulsó, el 256 a.C. (PGP Pref.; PGP I.1; PGP I.11; PGP I.12; PGP II.1; PGP II.2; PGP II.3).

Àtropos (*Àntropos*) *f.* Una de les tres parques (FA 16).

Ausònia *f.* País dels ausonis, poble antic de la Itàlia central; per extensió, Itàlia (FA 8).

Autàrit (*Atàrico*) *m.* Cap dels mercenaris gals revoltats contra Cartago; aliat d'Espendi i Mató (PGP III.5).³

Bagrades (*Bagrada*) *m.* Riu de Tunísia, avui *Medjerda* (pgp I.12).

Barrabàs (*Barraban*, llatí *Barraban*) *m.* Bandoler empresonat amb Jesús de Natzaret (PA 10).

Betània (*Batània*, *Bathània*, *Bethània*) *f.* Vila a la falda est del mont de les Oliveres, entre Jerusalem i Jericó (PA 4; PA 5; PA 6; PA 7; PA 8; PA 11).

Bisàltida (*Bisàlpida*) *m.* Teòfane, filla de Bisaltes (FA 7).

Bois (*boys*) *m.* Poble celta; al segle VI a.C. va creuar el Rin amb els helvecis per instal·lar-se a la Gàl·lia (PGP III.10; PGP III.11; PGP III.12; PGP III.15).

Boodes (*Bonoda*) *m.* Prefecte d'Hanníbal Giscó (PGP I.8).

Bòstar (*Bòscaro*) *m.* General cartaginès, concapità d'Asdrúbal (PGP I.12).⁴

Brundisium (*Brandis*) *f.* Ciutat del sud d'Itàlia, avui *Brindisi* (PGP III.9).

Bruni, Leonardo (*Aretí*, *Leonart Aretí*) *m.* Humanista italià, oriünd d'Arezzo (PGP Pref.; PGP Pròl.).

Caifàs (*Cayfàs*, *Cayphàs*) *m.* Summe sacerdot jueu en temps de Jesucrist (PA 4; PA 10).

Calcis (*Càlcide*) *f.* Ciutat grega de l'illa d'Eubea, metròpolis de Tauromènim (PGP I.7).

Calvari → **Gòlgota**.

Camerina o Camarina (*Camerina*) *f.* Ciutat costanera meridional de Sicília (PGP I.7; PGP I.10; PGP II.2).

Campània (*Campanya*) *f.* Regió del sud d'Itàlia (PGP III.1; PGP III.12).

Campidoglio → **Capitoli**.

Càntic dels Càntics (llatí *Canticorum tertio*) *m.* Llibre de l'*Antic Testament*, atribuït a Salomó (PA 10).

Capitoli (*Campodoglio*) *m.* Turó de Roma, centre polític i simbòlic de la República romana, avui *Campidoglio* (PGP III.10; PGP III.14).

Càpua *f.* Ciutat de la Campània, fundada entorn del 600 a.C. (PGP I.1).

Càralis o Càller (*Càller*) *f.* Ciutat de Sardenya, avui *Cagliari* (PGP I.9).

Cartago (*Cartayna*, *Cartanya*) *f.* Ciutat del nord d'Àfrica, capital de l'imperi cartaginès (PGP I.5; PGP I.7; PGP I.9; PGP I.12; etc.).

Cartaló (*Cartalone*) *m.* Comandant de la flota cartaginesa, enviat el 249 a.C. per Adhèrbal a destruir la flota romana de Lilibèum (PGP II.9).

Càsmena *f.* Colònia fundada per Siracusa l'any 644 a.C. al sud de Sicília (PGP I.7).

³ A causa de la confusió habitual entre 'c' i 't' en els manuscrits, en algun punt de la transmissió el nom llatí 'Autaritus' ha passat a 'Autaricus'. El canvi de la consonant es troba a l'edició prínceps de Brèscia 1498 ('Antaricus'), on també hi ha hagut el canvi de la 'u' per la 'n', resultant en el grup 'nt'; l'italià recull tots aquests canvis, així 'Attarico' (*F*, f. 53v), amb assimilació del grup 'nt' en 'tt'. No esmenem, doncs, el nom català, perquè la forma catalana 'Atàrico' depèn de l'italià.

⁴ L'edició prínceps té 'Boscharum' (Brèscia 1498), però els còdexs italians conserven la 't'; així 'Bostaro' (*F*, f. 22v; *V*, f. 31v; *L*, f. 28v). Tot i que la confusió entre 'c' i 't' en el nom català 'Bòscaro', no esmenem el nom, perquè no tenim accés a tots els testimonis italians, i el llatí 'Boscharum' indica que segurament hi havia còdexs italians amb aquesta variant.

Càtina o Catània *f.* Ciutat de l'est de Sicília, fundada sobre el 700 a.C. per calcidesos de Naxos, avui *Catania* (PGP I.7; II.5).

Cecili Metel, Luci (*Lúcio Matello*) *m.* Cònsol amb Gai Furi Pàcil el 251 a.C. (PGP II.4).

Cedró (*Sedron*) *f.* Torrent que dona nom a la vall del mateix nom, separa Jerusalem de la muntanya de les Oliveres (PA 9).

Cenina (*Senuïna*) *f.* Ciutat del Laci, sotmesa a Roma per Ròmul (PGP III.16).

Cenomans (*senomans*) *m.* Poble de la Gàl·lia (PGP III.10; PGP III.11; PGP III.15).

Ceres (*Seres*) *f.* Deessa de l'agricultura (FA 7; FA 20).

Ciclop (*siclops*) *m.* Éssers mitològics amb un sol ull al front, primers habitants de Sicília (PGP I.7).

Clastídiu (*Clastídiu*) *f.* Ciutat de la Gàl·lia cisalpina (PGP III.16).

Claudi Càudex, Api (*Àpio Clàudio*) *m.* Cònsol romà el 264 a.C., comandant de l'exèrcit enviat en socors dels mamertins; segons un vers d'Enni ('Appius indixit Karthaginiensibus bellum', *De inventione* I.27) declara la guerra als cartaginesos (PGP I.2; PGP I.3; PGP I.8; PGP I.13; PGP II.8).

Claudi Marcel, Marc (*Marco Marcello, Marcho Marcello*) *m.* Cònsol romà el 222 a.C. amb Gneu Corneli Escipió Calb; en lluita cos a cos va matar al cabdill gal Viridòmar (PGP Pref.; PGP III.16; DH 10).

Claudi Pulcre, Publi (*Àpio Clàudio, Àpio Clàudio Pulcro*⁵) *m.* Cònsol romà el 249 a.C.; desoïnt els auguris, va perdre tota la flota a Drèpanum, motiu pel qual va ser acusat d'alta traïció i es va suïcidar (PGP II.8).

Claudià, Claudi (*Claudiano*) *m.* Poeta grec dels segles IV-V d.C. (FA Tít.).

Cloto *f.* Una de les parques (FA 16).

Clúpea o Aspis (*Clípea*) *f.* Ciutat fortificada propera a Cartago, avui *Kelibia* (PGP I.12; PGP II.1; PGP II.2).

Clúsium (*Chiusso*) *f.* Ciutat de la Toscana, antigament anomenada Camars (PGP III.10).

Concolità (*Gongolitano*) *m.* Cabdill dels gesats, aliats dels bois i els cenomans (PGP III.11; PGP III.14).

Corcira (*Croffò*) *f.* Illa jònica, actual Corfú (PGP III.9).

Corneli Cos, Aule (*Cornèlio Coso, Cornèlio Cosso*) *m.* Cònsol el 428 a.C.; va matar en lluita singular Lars Tolumni, rei de Veios (PGP III.16; DH 10).

Corneli Escipió Asina, Gneu (*Gayo Cornèlio*) *m.* Cònsol el 260 a.C. amb Gai Duïli, i el 254 a.C. amb Aule Atili Calatí (PGP I.8; PGP II.3; PGP III.1).

Corneli Escipió Calb, Gneu (*Gayo Cornèlio*) *m.* Cònsol el 222 a.C. amb Marc Claudi Marcel; va lluitar contra els ínsubres en el setge de Clastídiu (PGP III.16).

Cratèmenes de Cumes (*Cratimen*) *m.* Fundador de la ciutat siciliana de Zancle, avui *Messina* (PGP I.7).

Creta (*Cret*) *f.* Illa de la Mediterrània (PGP I.7).

Creüsa *f.* Primera muller d'Eneas (SO 1).

⁵ Per a la tradició bicèfala del praenomen d'aquest cònsol (Publius o Appius), vegeu Bescós (2018b).

Cumes (*Cuma, Suma*) *f.* Ciutat costanera de la Campània, colònia de Calcis (PGP I.7).

Cupido (*Copido, molt alt príncep*) *m.* Déu de l'amor, fill de Venus, també deïficació de l'amor (FA Tít.; FA 2; FA 5²; FA 9; FA 12; FA 17; FA 18; FA 20; SE 8; SO 7; SO 8; SO 22; SO 29).

Dafne (*Dampnes*) *f.* Filla de Peneu, estimada d'Apol·lo; va convertir-se en llorer (SE 9).

Dàlmates (*domatis*) *m. pl.* Poble de la Dalmàcia (PGP III.9).

Dànae (*filla de Acrísio*) *f.* Filla d'Acrisi, mare de Perseu (FA 12).

Daniel (llatí *Danielis VIII*) *m.* Profeta jueu, un dels quatre de l'*Antic Testament*; llibre atribuït a aquest profeta (PA 2; PA 3).

Dascó *m.* Cabdill de la ciutat de Camerina (PGP I.7).

David *m.* Rei d'Israel (SO 13; PA 2; PA 5; PA 9; PA 10).

Delitar *m.* Tercer graó de l'enamorament a la *Faula* (FA 3).

Demetri Poliorcetes (*Damètrio*) *m.* Fill d'Antígon Poliorcetes (PGP I.13).

Demofont (*Demoffon*) *m.* Fill de Teseu (SO 19).

Déu (llatí *Deus, Dey, Deo*) *m.* Ésser suprem de la religió cristiana (PGP III.16; SE 1; SE 4; SE 5; FA 18; SO 14; DH 10; PA 1; PA 2; PA 3; PA 4; PA 5; PA 6; PA 7; PA 8; PA 9; PA 10; PA 12) || **Vós** *m.* Pronom referit a Déu (PA 2) || **Pare** (llatí *Pater*) *m.* Nom referit a Déu (DH 10; PA 2; PA 9; PA 10) || **Creador** *m.* Adjectiu referit a Déu (PA 4) || **Senyor** *m.* Substantiu referit a Déu (PA 2; PA 5; PA 11; PA 12) || **Dominus** (llatí *Dominus, Domine, Domini, Domino*) *m.* Nom llatí per 'Senyor', referit a Déu (PA 2; PA 8; PA 9; PA 10).

Déu, fill de → Jesucrist.

Deucalió (*Deucalion, Deucalíon, Daucalione*) *m.* Rei de Tessàlia, espòs de Pirra (SO 17).

Diana *f.* Filla de Júpiter i Latona, deessa de la caça (FA 5; FA 7).

Dido *f.* Reina fundadora de Cartago, amant d'Eneas (SO 1; SO 18).

Dina *f.* Filla de Jacob, germana de Simeó i de Leví; va ser raptada i violada pel príncep Siquem (PA 4).

Dion *m.* Sacerdot del temple de Diana a la *Faula* (FA 10; FA 13).

Dirràquium (*Duraço*) *f.* Ciutat de la costa d'Ihíria, a l'actual Albània, abans anomenada Epidamne, avui *Durazzo* o Durrës (PGP III.9).

Drèpanum (*Tràpena*) *f.* Port veí de la ciutat d'Èrix, ocupat pels cartaginesos, que hi fundaren una ciutat, avui *Trapani* (PGP II.5; PGP II.6; PGP II.8; PGP II.9; PGP II.10; etc.).

Duïli o Duïlli, Gai (*Gayo Duèllio*) *m.* Cònsol el 260 a.C. amb Gneu Corneli Escipió Asina (PGP I.8; PGP I.9).

Dyana *f.* Protagonista de la *Faula* (FA Tít.; FA 8; FA 9; FA 10; FA 13; FA 18; FA 20).

Eeta (*Hoetes*) *m.* Rei de la Còlquida, pare de Medea (FA 16).

Efraïm (*Effrem*) *f.* Ciutat de Palestina, propera a Jerusalem (PA 4).

Egates (*Egusa*) *f. pl.* Illes situades entre Sicília i Cartago, avui *Egadi* (PGP II.6).

Egipte (*Egipta*) *m.* País del nord d'Àfrica (PA 4).

Elimis o Elims (*elinos*) *m. pl.* Nom que rebé el poble resultant de la unió de troians i sicans (PGP I.7).

Elisabet, santa *f.* Princesa d'Hongria (PA 11).

Emili Pap, Luci (*Lúcio Emílio*) *m.* Cònsol el 225 a.C. amb Gai Atili Règul; va intervenir a la guerra amb els gals arran de la llei agrària de Gai Flamini (PGP III.12; PGP III.13).

Emili Paul, Marc (*Marco Emílio Mamerco*) *m.* Cònsol el 255 a.C. amb Servi Fulvi Petí *Nobilior* (PGP II.2).

Eneas (*Enneas*) *m.* Heroi troià, fill d'Anquises i de Venus (SO 1; SO 17).

Èntim de Creta *m.* General grec; amb Antifem de Rodes fundà la ciutat siciliana de Gela. A la *Primera guerra púnica* se l'anomena Gela, cosa que ja trobem en el text italià del qual tradueix Alegre (PGP I.7).

Eòlida ([*Eleyda*]) *f.* Epítet de Cànce, filla d'Èol (FA 7).⁶

Eòlies → **Líparees**.

Erifile o Erifila (*Eurifile, Euriphile*) *f.* Muller d'Amfíarau (FA 18).

Èrix (*Erice*) *f.* Muntanya i ciutat de l'oest de Sicília, avui *Erice*; també heroï, fill de Posidó i d'Afrodita, epònim de la muntanya (PGP I.7; PGP II.9; PGP II.10).

Esaú o Edom (*Ysahú*) *m.* Fill d'Isaac i Rebeca; va vendre el dret de primogenitura al seu germà Jacob per un plat de llenties (SE 4).

Escilla (*Cilla*) *f.* Filla de Nisus, rei de Mègara (FA 16; FA 17; FA 18; FA 19).

Escriptura (*Scriptura*) *f.* La *Bíblia* (PA 2).

Esculapi (*Sculapi, Esculapis*) *m.* Asclepi, déu de culte molt estès a l'occident mediterrani (PGP I.5).

Església (*Sglésia*) *f.* Comunitat de seguidors de Jesucrist (PA 10).

Espanya (*Spanya*) *f.* Veu patrimonial del llatí *Hispania*, designació romana per a la península Ibèrica (PGP I.2; PGP I.7; PGP II.1; PGP III.9; PGP III.11; SO 23).

Espendi (*Spèndio*) *m.* Mercenari campanià reclutat pels cartaginesos; cabdill de la revolta dels mercenaris (PGP III.1; PGP III.2; PGP III.3; PGP III.4; PGP III.5; etc).

Espança (*Speransa, Sperança*) *f.* Quart graó de l'enamorament a la *Faula* i personatge de l'obra *Rehonament* (FA 3; RA 1; RA 2; RA 3; RA 4; RA 5; RA 6).

Esperit Sant (*Spirit Sant, Sperit Sant*) *m.* Entitat incorporada del cristianisme (DH 10; PA 10).

Estix (*Estígia*) *f.* Riu dels inferns, pel qual juraven els déus; metonímicament, l'infern (FA 13).

Europa *f.* Continent (FA 5).

Eusebi de Cesarea (*Eusebi, Eusèbio*) *m.* Pare de l'Església, bisbe de Cesarea, visqué entre els segles III i IV dC (PA 2).

⁶ Per un error de traducció a les *Transformacions*, el grup de vocals en contacte 'ey' provenen del nom 'Aloïdes', i no del nom 'Eòlida', motiu pel qual conservem el hiat; vegeu nota a FA 7 i *Introducció*.

Evangelí (*Evangelis*) *m.* Llibre que conté la doctrina i vida de Jesucrist (PA 9; PA 11).

Evangelí segons Joan (llatí *Iohannis*) *m.* Evangelí del *Nou Testament* (PA 6; PA 10; PA 5).

Evangelí segons Lluc (llatí *Luce*) *m.* Evangelí canònic de la *Bíblia* (PA 7).

Evangelí segons Marc (llatí *Marchi*) *m.* Evangelí de la *Bíblia* (PA 5; PA 7).

Evangelí segons Mateu (llatí *Mathei*) *m.* Evangelí de la *Bíblia* (PA 5; PA 7; PA 10).

Èxode (llatí *Exodi*) *m.* Segon llibre del Pentateuc (PA 9; PA 10).

Fabi Píctor, Quint (*Marco Fàbio Píctor*) *m.* Primer historiador annalista romà, va servir a la guerra de la Gàl·lia cisalpina el 225 a.C. Polibi l'usa per als relats de les guerres púniques, ja que li pressuposa veracitat (PGP Pròl.).

Fades *f. pl.* Éssers fantàstics que es representen sota la figura d'una dona amb poders sobrenaturals (FA 16).

Fama *f.* Personificació de la fama (FA 8).

Far (*Phar*) *m.* Sobrenom del cap Pelor (PGP I.3; PGP I.7).

Febus (*Phebo*) *m.* Epítet d'Apol·lo, com a divinitat solar; per extensió, el sol (SO 16).

Fèsules (*Ffíssole*) *m.* Ciutat d'Etrúria, avui *Fiesole* (PGP III.13).

Filí d'Agrigent (*Filino*) *m.* Historiador grec d'Agrigent (PGP Pròl.).

Fil·lis (*Phille*) *f.* Filla d'un rei de Tràcia, transformada en ametller (SO 20).

Flamini, Gai (*Gayo Flamíneo, Fflamíneo*) *m.* Tribú de la plebs i cònsol el 223 a.C. (PGP III.11; PGP III.15).

Frentans (*fferretans*) *m.* Poble del centre d'Itàlia (PGP III.12).

Fulvi Centumal, Gneu (*Gayo Fúlvio*) *m.* Cònsol el 229 a.C. amb Luci Postumi Albí (PGP III.9).

Fulvi Flac, Quint (*Quinto Fúlvio*) *m.* Cònsol el 224 a.C. amb Tit Manli Torquat (PGP III.15).

Fulvi Petí Nobilió, Servi (*Júnio Fúlvio*) *m.* Cònsol el 255 a.C. amb Marc Emili Paul (PGP II.2).

Furi Fil, Publi (*Públio Fúrio, [Mànio Fúrio], [Mànio]*) *m.* Cònsol el 223 a.C. amb Gai Flamini (PGP III.10; PGP III.11; PGP III.15).

Furi Pàcil, Gai (*Gayo Fúrio*) *m.* Cònsol amb Luci Cecili Metel l'any 251 a.C. (PGP II.4).

Gabriel *m.* Un dels set arcàngels (PA 11).

Galilea *f.* Regió de Palestina (PA 10).

Gèfira (*Cèfira*) *f.* Ciutat d'Àfrica septentrional (PGP III.3).

Gela¹ *f.* Ciutat de Sicília (PGP I.7).

Gela² → Èntim de Creta.

Geló I *m.* Tirà de Siracusa del segle V a.C.; germà de Hieró I, el tirà cantat per Píndar en els seus epinícis (PGP I.7).

Gelosia *f.* Setè graó de l'enamorament a la *Faula* (FA 3).

Gènesi (Ilatí *Genesis*) *m.* Primer llibre de l'Antic Testament (SE 1; PA 4; PA 9; PA 10).

Ginebra (*Ginebre*) *f.* Esposa del rei Artús (SO 21; SO 22).

Giscó (*Giscone*) *m.* General cartaginès, comandant de Lilibèum al final de la primera guerra púnica (PGP III.1; PGP III.5; PGP III.6).

Gòlgota o Calvari (Ilatí *Calvarie*) *m.* Pujol al nord-est de Jerusalem, on fou crucificat Jesús de Natzaret (PA 10).

Grècia *f.* País mediterrani (PGP I.7; PGP II.1; PGP III.9).

Hàdria (*Àdria*) *f.* Ciutat italiana del Vènet, avui *Adria* (PGP III.10).

Hamílcar (*Amílcar*) *m.* General cartaginès derrotat a Ècnomus per Marc Atili Règul (PGP I.9; PGP I.11; PGP I.12; PGP III.2).

Hamílcar Barca (*Amílcar*) *m.* Comandant dels cartaginesos, pare d'Hanníbal Barca (PGP II.10; PGP II.11; PGP II.11; PGP III.1; PGP III.2; PGP III.3; PGP III.4; PGP III.5; PGP III.6; PGP III.7; PGP III.8; PGP III.9).

Hanníbal Barca (*Aníbal*, *Anníbal*) *m.* Polític i militar cartaginès, cèlebre per les seves gestes durant la segona guerra púnica (PGP II.10; DH 2°).

Hanníbal Giscó (*Aníbal*) *m.* Comandant cartaginès del setge d'Agrigent; va ser derrotat al port de Càralis (Càller), motiu pel qual els cartaginesos el van crucificar (PGP I.5; PGP I.6; PGP I.8; PGP I.9).

Hanníbal, fill d'Hamílcar (*Aníbal*) *m.* General que ajudà els assetjats a Lilibèum el 250 a.C.; més tard guerregà juntament amb Hamílcar Barca contra els mercenaris d'Àfrica, que el capturaren i l'esquarteraren (PGP II.6; PGP III.6; PGP III.7; PGP III.8).

Hanníbal, fill d'Hanníbal Giscó (*Aníbal*) *m.* Comandant jove cartaginès, cap dels anteriors (PGP II.5).

Hannó el Gran (*Annon*) *m.* Líder del partit aristocràtic de Cartago i adversari d'Hamílcar Barca (PGP II.11; PGP III.1; PGP III.2; PGP III.6; PGP III.8).

Hannó el Vell (*Annon*) *m.* Comandant que socorre Hanníbal, fill de Giscó, en el setge d'Agrigent (PGP I.6; PGP I.11; PGP I.12).

Harmònia (*Herimona*) *f.* Filla de Venus i de Mart, muller de Cadme (FA 18).

Hasdrúbal (*Asdrúbal*) *m.* Capità cartaginès, fill d'Hannó (PGP I.12; PGP II.3; PGP II.4).

Hèctor (*Èctor*) *m.* Heroi troià, fill de Príam (SO 18; SO 19).

Hècuba (*Ècuba*) *f.* Muller de Príam (SO 19).

Henna o Enna (*Entna*) *f.* Ciutat del centre de Sicília, avui *Enna* (PGP I.10; PGP II.9).

Hennenses o Hennencs (*etnesos*) *adj.* Habitants d'Henna (PGP II.6).

Heraclea Minoa (*Eraclia*, *Araclia*) *f.* Ciutat de Sicília (PGP I.5; PGP I.6; PGP I.7; PGP I.11; PGP II.9).

Herbesus (*Erbezo*) *f.* Ciutat de la Sicília central (PGP I.5; I.6).

Hèrcules (*Èrcules*) *m.* Fill de Júpter i Alcmena (SO 7).

Herodes Antipas (*Herodes tetarcha*) *m.* Tetrarca de Galilea a l'època de Jesús de Natzaret, fill d'Herodes el Gran (PA 10).

Heròdot (*Euròdoto*) *m.* Historiador grec (DH 17°).

Hespèria (*Espèria*) *f.* Terra de ponent (FA 8).

Hiera (*Geronesa*) *f.* Illa de les Egates, a l'oest de Sicília, avui *Marettimo* (PGP II.11).

Hieró II (*Geron*) *m.* Tirà de Siracusa (PGP Pref.; PGP I.1; PGP I.2; PGP I.3; PGP I.4; PGP I.7; PGP I.8; PGP III.6).

Himilcó (*Imilcon*) *m.* General cartaginès de les forces de Lilibèum el 250 a.C. (PGP II.5; PGP II.6; PGP II.7; PGP II.9).

Hípana (*Ípana*) *f.* Ciutat de Sicília (PGP I.10).

Hipona (*Ipona*, *Ypona*) *f.* Ciutat del nord d'Àfrica (PGP III.2; PGP III.4; PGP III.6; PGP III.8).

Horeb (*mont de Oreb*) *m.* Turó bíblic, lloc d'aparició de Déu a Moisès (PA 1).

Ílion (*Ýlion*) *m.* Troia (SO 1; SO 19).

Ihírics (*ilíricos*) *m. pl.* Poble d'Ihíria, a la costa del mar Adriàtic (PGP III.9).

Infern *m.* Inframón (FA 8; FA 18).

Ínsubres (*insubros*) *m. pl.* Poble de la Gàl·lia cisalpina, amb capital a Milà; vençuts per Gai Flamini i Publi Furi Fil el 223 a.C. (PGP III.10; PGP III.11; PGP III.15; PGP III.16).

Isaac (*Ysaach*) *m.* Segon fill d'Abraham (PA 10).

Isaïes (*Ysaïes*, *Ysaïas*, llatí *Ysaye*) *m.* Llibre profètic de l'*Antic Testament*, atribuït al profeta Isaïes (PA 2; PA 4; PA 8; PA 10).

Ítal (*Ítalo*) *m.* Rei llegendari, que donà nom a Itàlia (PGP I.7).

Itàlia *f.* País de la península itàlica (PGP Pròl.; PGP I.1; PGP I.2; PGP I.3; etc.).

Jacob (*patriarcha*) *m.* Patriarca del poble d'Israel, pare dels dotze caps de les tribus d'Israel (SO 12; PA 4).

Jàson (*Gèson*) *m.* Heroi tessali, cap dels argonautes i marit de Medea (SO 1; SO 11).

Jaume I (*Jauchme*) *m.* Rei d'Aragó, València i Mallorca (SO 22).

Jeremies (llatí *Jeremie*) *m.* Llibre profètic de l'*Antic Testament*, atribuït al profeta Jeremies (PA 9; PA 11).

Jerusalem (*Hierusalem*, llatí *Hierusalem*) *f.* Ciutat capital de les tres principals religions abrahàmiques (PA 3; PA 4; PA 5; PA 6; PA 10).

Jesucrist (*Jhesus*, llatí *Cristus*, *Jesuchrist*) *m.* El messies, segons el cristianisme; fill de Déu (DH 10; PA Tít.; PA 1; PA 2; PA 3; PA 4; PA 5; PA 6; PA 7; PA 8; PA 9; PA 10; PA 11; PA 12) | **Anyell de Déu** (*Anyel*, *Anyell*) *m.* Referència a Jesucrist (PA 8; PA 9; PA 10) | **Fill de Déu** *m.* Referència a Jesucrist (DH 10; PA 2; PA 3; PA 4; PA 8; PA 10) | **Messies** *m.* Jesús de Natzaret (PA 3; PA 4; PA 8; PA 9; PA 10) | **Redemptor** *adj.* Jesucrist, que redimeix (PA 1; PA 3; PA 5; PA 6; PA 12; SE 4) | **Rei** (*Rey*) *m.* Epítet de Jesucrist (PA 3) | **Salvador** (llatí *Salvatore*) *adj.* Jesucrist com a salvador de la humanitat (PA 2).

Joan II (*don Joan*) *m.* Rei d'Aragó, pare de Ferran II (SE Tít.).

Joan, sant (*sant Johan*, *Johan*, *Johan Evangelista*) *m.* Joan Evangelista (PA 1; PA 4; PA 8; PA 10; PA 11) → *Evangelí segons Joan*.

Job (llatí *Iob*) *m.* Profeta dels jueus i cristians, i sant per als darrers (PA 1; PA 12).

Jònia *f.* Regió de l'Àsia menor (PGP I.7).

Josep d'Arimatea (llatí *Ioseph ab Arimatia*) *m.* Membre del Sanedrí de Jerusalem; sepultà el cos de Jesús de Natzaret (PA 11).

Josep, fill de Jacob (*Joseff, Joseph*, llatí *Ioseph*) *m.* Un dels dotze fills de Jacob; venut pels seus germans com a esclau, esdevingué virrei d'Egipte (SE 4; PA 4; PA 11).

Judes Iscariot (*Judas, Judes*) *m.* Apòstol de Jesús de Natzaret, a qui traí a canvi de trenta monedes (PA 8).

Juli Cèsar Octavià August, Gai (*Octavià*) *m.* Fill adoptiu de Juli Cèsar i primer emperador de Roma (SO 1).

Juli Cèsar, Gai (*Cèsar*, llatí *Cesaris*, llatí *Cesari*) *m.* General i polític romà del s. I a.C. (SO 1; DH 2º; PA 10).

Juni Brutus, Luci (*Lúcio Júnio Bruto*) *m.* Primer cònsol de Roma (PGP I.13).

Juni Pulle, Luci (*Lúcio Júnio*) *m.* Cònsol el 249 a.C. La seva flota va ser destruïda per una gran tempesta, ja que va ignorar uns auspicis desfavorables. Es va suïcidar (PGP II.9).

Junià Justí, Marc (*Justino*) *m.* Historiador romà (DH 17º).

Júpiter *m.* Fill de Saturn, déu del cel i suprem (PGP III.16; FA 8; FA 13; FA 14; FA 15).

Justí,

Jutges (llatí *Iudicum**) *m.* Setè llibre de l'*Antic Testament* (PA 9).

Laban *m.* Germà de Rebeca, pare de Raquel i sogre de Jacob (SO 13).

Lacedemònia (*Lasedemònia*) *f.* Regió del Peloponnès (PGP I.7).

Laci (*Làtio*) *m.* Regió d'Itàlia central (PGP III.12).

Lais (*lays*) *m. pl.* Poble de la Gàl·lia cisalpina (PGP III.10).

Lamentacions (llatí *Ternorum*) *m.* Llibre de l'*Antic Testament* (PA 11).

Lamis (*Làmix*) *m.* Grec de Mègara (PGP I.7).

Lancelot (*Lansolot, Lansalot*) *m.* Un dels cavallers de la taula rodona, amant de la reina Ginebra (SO 20; SO 22).

Làquesis (*Làchtesis*) *f.* Una de les tres parques (FA 16).

Laura *f.* Dama, musa inspiradora i amor impossible de Petrarca (SO 2; SO 8; SO 9; SO 10; SO 12; SO 14).

Lavínia (*Lavina*) *f.* Filla del rei Llatí, esposa d'Eneas (SO 1).

Lebecs (*labecis*) *m.* Poble de la Gàl·lia cisalpina (PGP III.10).

Leontins (*Lantí, Lentí*) *f.* Ciutat de Sicília, avui *Lentini* (PGP I.7; PGP I.7).

Leví (llatí *Levi*) *m.* Patriarca, tercer fill de Jacob (PA 4).

Libra o Balança *f.* Setè signe del Zodíac, entre el 23 de setembre i el 22 d'octubre (SE 8).

Licata ([*la Licata*]) *f.* Ciutat del sud de Sicília (PGP I.11).

Lígurs (*lígurgos*) *m. pl.* Poble de la Ligúria (PGP I.4).

Lilibèum (*Lilibeo, Lilibeho*) *f.* Ciutat i cap homònim de l'illa de Sicília, a la moderna *Marsala*, avui conegut com a *Capo Boeo* (PGP I.7; PGP I.11; PGP II.2; PGP II.3; PGP II.4; PGP II.5; PGP II.6; PGP II.7; etc.).

Lindis (*lindis*) *m.* Habitants de Gela, fundada per rodís de Lindos (PGP I.7).

Líparaes o **Eòlies** (*Líper, Lípar*) *f. pl.* Illes al nord de Sicília, properes a Messina (PGP I.8; PGP I.10).

Livi, Tit (*Tito Lívio Patavino, Lívio*) *m.* Historiador romà nascut a Pàdua (PGP Pròl.; DH 17°).

Llei (*Ley*) *f.* Llei de Déu, fonamentalment els deu manaments revelats a Moisès (PA 5).

Llombardia (*Lombardia*) *f.* Regió del nord d'Itàlia (PGP III.12).

Llull, Romeu *m.* Escriptor català del segle XV (DH 1°; DH 4; DH 12°; DH 15°; DH 16°).

Longà (*Longano*) *m.* Riu de Sicília, proper a Messina (PGP I.1).

Lutaci Càtul, Gai (*Gayo Lutàcio Càtulo*) *m.* Cònsol el 242 a.C., va derrotar finalment per mar els cartaginesos i va pactar unes condicions de pau que el senat després va endurir (PGP II.11).

Macella (*Musela*) *f.* Ciutat de Sicília (PGP I.9).

Macias (*Massias*) *m.* Poeta gal·lec del segle XIV i enamorat famós, les seves obres es conserven al *Cancionero de Baena* (SO 23).

Maia (*Maya**) *f.* Plèiade, filla d'Atlant i mare de Mercuri (FA 14).

Mallorca (*Mallorques, Major, Malorque*) *f.* La més gran de les illes Balears (SO 22).

Mamertins (*mamartins*) *m. pl.* Soldats itàlics, ocupadors de Messina (PGP I.1; PGP I.2; PGP I.3; PGP I.6; PGP I.7; PGP I.13).

Mamili Vítul, Quint ([*Quinto Emílio*]) *m.* Cònsol el 262 a.C. juntament amb Luci Postumi Megel (PGP Pref.; PGP I.5).

Manli Torquat, Tit ([*Gayo Màllio*]) *m.* Cònsol el 224 a.C. amb Quint Fulvi Flac (PGP III.15).

Manli Vulsó, Luci ([*Gayo Màllio*], *Lúcio Màlio, Màlio*) *m.* Cònsol el 256 a.C. juntament amb Marc Atili Règul; cònsol de nou el 250 a.C. amb Gai Atili Règul Serrà, fill de l'anterior (PGP I.11; PGP I.12; PGP II.4; PGP II.5).

Maquera (*Macaera*) *m.* Riu del nord d'Àfrica (PGP III.3).

Maria (*Verge, Nostra Dona*) *f.* Mare de Jesús de Natzaret (PA 11; PA 8; PA 10; PA 11).

Maria de Montpeller (*dona de Monpaller*) *f.* Senyora de Montpeller, esposa de Pere el Catòlic i mare de Jaume I (SO 22).

Maria Magdalena *f.* Deixebila de Jesús de Natzaret (PA 1; PA 11).

Marrucins (*maurucinos*) *m. pl.* Poble d'Itàlia central (PGP III.12).

Marsos (*marços*) *m. pl.* Poble d'Itàlia central (PGP III.12).

Mart¹ (*Mars, Març*) *m.* Déu de la guerra (PGP I.1; SE 8).

Mart² (*Mars*) *m.* Planeta del sistema solar (SE 8).

Mateu, sant (*sant Matheu*) *m.* Apòstol (PA 4) → *Evangelí segons Mateu*.

Mató (*Macó*) *m.* Mercenari africà (PGP II.1; PGP II.2; PGP II.4; PGP II.5; PGP II.6; PGP II.7; PGP II.8).

Medea *f.* Fetillera, filla d'Eeta, rei de la Còlquida, i muller de Jàson (FA 17; FA 18; FA 19; FA 21; SO 11).

Medes (*medos*) *m.* Poble del sud del Caspi; per extensió, els perses (PGP I.7).

Medusa *f.* Una de les Gòrgones, violada per Neptú (FA 7).

Mègara Hiblea (*Màgara*) *f.* Ciutat a la costa oriental de Sicília (PGP I.7).

Melanto (*Malencha*) *f.* Filla de Deucalió (FA 7).

Melquisedec (*Melchisedech*, llatí *Melchisedech*) *m.* Summe sacerdot i profeta dels temps d'Abraham (PA 3; PA 4; PA 8; PA 9; PA 10).

Menècol (*Menècolo*) *m.* Cabdill de la ciutat de Camerina (PGP I.7).

Mercuri *m.* Déu missatger (FA 15; FA 16; FA 19).

Messies → **Jesucrist**.

Messina¹ (*Mecina*) *f.* Ciutat i estret de Sicília (PGP I.1; PGP I.2; PGP I.3; etc.).

Messina² (*Mecina*) *f.* Ciutat de Lacedemònia (PGP I.7).

Milètides (*mebètides*) *m.* Siracusans exiliats a Hímera (PGP I.7).

Minerva *f.* Deessa itàlica, identificada amb Atena (SO 1).

Minos *m.* Rei de Creta (FA 19).

Mitístrat (*Mitístrato*) *f.* Ciutat siciliana situada a l'interior de l'illa, al nord d'Agrigent (PGP I.10).

Moisès (*Moysès*, llatí *Moyses*) *m.* Líder religiós del poble jueu (PA 1; PA 4; PA 6; SE 1).

Narcís (*Narciso**) *m.* Fill del riu Cefis i de la nimfa Liríope (FA 5).

Narva *m.* Númida a les ordres d'Hamílcar (PGP III.4).

Natura humana *f.* Personificació de les característiques permanents i comunes als éssers humans (PA 2; PA 3; PA 4; PA 9; PA 10; PA 11; PA 12).

Naxos (*Naxo*) *f.* Nom antic de la ciutat siciliana de Tauromènim, avui *Taormina* (PGP I.7).

Negrepont (*Negrapont*) *m.* Nom medieval de l'illa d'Eubea (PGP I.7).

Neptú (*Neptuno*) *m.* Déu de les aigües, especialment marines (FA Tít.; FA 7; FA 8; FA 9; FA 10; FA 12; FA 13; FA 14).

Nicodem (*Nicodemus*) *m.* Fariseu, enterrà el cos de Jesús de Natzaret (PA 11).

Nimfa (*Nymphes*) *f.* Éssers mitològics que habiten boscos, rius o llacs; nom referit a les tres parques (FA 17).

Nimrod (*Nemrot*) *m.* Rei llegendari de Mesopotàmia (SE 4).

Nisus (*Niso*) *m.* Rei de Mègara, pare d'Escilla (FA 16).

Noè *m.* Descendent d'Adam, constructor de l'arca del Diluvi, ancestre de la humanitat (PA 10).

Númides (*númidos*) *m. pl.* Poble del nord d'Àfrica (PGP I.6; PGP I.13; PGP III.1).

Oblit *m.* Vuitè graó de l'enamorament a la *Faula* (FA 3).

Oci *m.* Torre i pati allegòrics a la *Faula* (FA 3, FA 17).

Octavià → **Juli Cèsar Octavià August, Gai.**

Olimp (*Olimpo*) *m.* Muntanya entre Tessàlia i Macedònia (FA 13).

Olivet (*Olivet*) *m.* Turó bíblic (PA 7; PA 9).

Oradura *m.* Novè graó de l'enamorament a la *Faula* (FA 3).

Osees (llatí *Osee*) *m.* Llibre de l'*Antic Testament* (PA 10).

Otacili Cras, Mani ([*Gayo Acticilio*]) *m.* Cònsol el 263 a.C. juntament amb Marc Valeri Messala (PGP I.4).

Otacili Cras, Tit ([*Gayo Acticilio*]) *m.* Cònsol el 261 a.C. juntament amb Luci Valeri Flac (PGP I.8).

Ovidi Nasó, Publi *m.* Poeta romà (SE 7; SE 9).

Paflagònia *f.* Regió de l'Àsia menor (PGP III.10).

Pantàgias (*Pantàgio*) *m.* Riu de Sicília, proper a Siracusa (PGP I.7).

Papa (*Pape*) *m.* Bisbe de Roma i cap de l'Església catòlica (SO 1).

Paquínum (*Paquino*) *m.* Cap de l'extrem sud-est de Sicília, avui *Capo Passero* (PGP I.7) → **Passero**.

Pare → **Déu**.

Paris *m.* Fill de Príam (SO 19).

París *m.* Francès, enamorat de Viana (SO 22; SO 24).

Parnàs (*Pernaso*) *m.* Muntanya de la Fòcida, consagrada a les muses (FA 5; PA 3).

Parques (*parchas*) *f.* Tres germanes mitològiques, teixien el destí d'homes i déus (FA 14).

Pasqua (*Pascua*) *f.* Celebració cristiana i jueva (PA 4; PA 10).

Passero (*Capo Passer*) *m.* Nom del cap Paquínum (PGP I.7; PGP I.11; PGP II.2; PGP II.9) → **Paquínum**.

Pau, sant (*sanct Pau*) *m.* Apòstol (PA 1; SE 4).

Peloponnès (*Pelopeneso*) *m.* Península grega (PGP I.7).

Pelor (*Peloro*) *m.* Punta septentrional de l'illa de Sicília, avui *Capo Peloro*, també conegut com a cap del Far (PGP I.7) → **Far**.

Pensament *m.* Segon graó de l'enamorament a la *Faula* (FA 3).

Pere I o Pere II (*Pere Segon en Aragó, Pere Primer*) *m.* Pere el Catòlic, segon d'Aragó i primer de Catalunya (SO 21).

Perieres de Calcis (*Percates*) *m.* Fundador de Zancle, l'actual Messina (PGP I.7).

Perúsia (*Perusa*) *f.* Ciutat d'Itàlia, prop del llac Trasimè, avui *Perugia* (PGP III.13).

Petrarca, Francesc (*Patrarcha, Francesch Patrarca, Ffrancischo Petrarcha*) *m.* Poeta italià (SE 6; SE 9; SO 2; SO 11; SO 9; SO 11; SO 29).

Pilat, Ponç *m.* Governador de Judea (PA 10; PA 11).

Pirra *f.* Companya de Deucalió (SO 17).

Pirrus (*Pirro*) *m.* Rei de l'Epir (PGP I.1; PGP I.9; PGP I.13; PGP II.1).

Pisa (*Piza*) *f.* Ciutat d'Etrúria (PGP III.13).

Pístil (*Pístillo*) *m.* Ciutadà de Gela, fundador d'Agrigent (PGP I.7).

Pitó (*Phiton**) *f.* Serp monstruosa morta per Apol·lo a Delfos (SO 17).

Plutó (*Pluton*) *m.* Déu romà, assimilat a la riquesa (FA 18).

Polibi (*Públio Magalopòlita*) *m.* Historiador grec (PGP Pròl.).

Políxena (*Polícena*) *f.* Filla de Príam i d'Hècuba, sacrificada a la tomba d'Aquil·les (SO 19).

Pompeu Magne, Gneu (*Pompeu*) *m.* General i polític romà (SO 1).

Porci Cató, Marc (*Cató*) *m.* Orador i polític romà (DH 2º).

Postumi Albí, Luci ([*Aulo Rutílio*]) *m.* Cònsol el 229 a.C. juntament amb Gneu Fulvi Centumal (PGP III.9).

Postumi Megel II, Luci (*Lúcio Postúmio*) *m.* Cònsol el 262 a.C. juntament amb Quint Mamili Vítil (PGP I.5).

Príam *m.* Fill de Laomedont, rei de Troia, marit d'Hècuba, i pare de Paris i d'Hèctor (SO 19).

Profeta → **Moisès**.

Prosèrpina *f.* Deessa dels inferns, filla de Ceres i esposa de Plutó (FA 18).

Protesilau (*Proteselau*) *m.* Heroi tessali (SO 1).

Proverbis (llatí *Proverbiorum*) *m.* Llibre de l'*Antic Testament* (PA 2).

Pula (*Pola*) *f.* Ciutat de Croàcia, en italià *Pola* (PGP III.10).

Pulcre (*Pulcro*) *m.* Cap al nord de Cartago, també *Promontorium Mercurii*, cap Hermeu o cap Bon, avui *Rāss Addār* (PGP I.13).

Purgatori *m.* Lloc on les ànimes no condemnades purguen els pecats abans de pujar al cel (SO 22).

Raó (*Rehó*) *f.* Personificació de la raó humana, personatge antagonista de la Voluntat (RE Tít.; RE 1).

Raquel (*Ratxel*) *f.* Esposa de Jacob (SO 13).

Redemptor → **Jesuscrist**.

Règium (*Rígols*) *f.* Ciutat de l'estret de Messina, avui *Reggio di Calabria* (PGP Pref.; PGP I.7; PGP I.1).

Rei → **Jesuscrist**.

Rodes o Rodos (*Rodas*) *f.* Illa de l'arxipèlag del Dodecanès (PGP I.7).

Roma *f.* Capital del Laci (PGP I.2; PGP I.3; PGP I.6; PGP I.8; etc.).

Romans *m. pl.* Poble de Roma (PGP Pref.; PGP Taula; PGP Pròl.; PGP I.1; PGP I.3; etc.).

Romanya *f.* Regió septentrional d'Itàlia (PGP III.12).

Ròmul (*Ròmol*, *Ròmulo*) *m.* Fundador i primer rei de Roma (PGP III.16; DH 10).

Salms (*Psalm*, *Psalm*) *m.* Llibre bíblic de cants, també dit *Salteri* (PA 1; PA 2; PA 5; PA 9; PA 10).

Salomó (*Salamó*, llatí *Salomonem*) *m.* Rei d'Israel (SO 14; PA 2; PA 10).

Salvador → **Jesucrist**.

Samnites (*samnitos*) *m.* Poble muntanyenc dels Apenins (PGP III.12).

Samos (*Xamo*) *f.* Illa de l'Egeu, davant la costa d'Efes (PGP I.7).

Samsó (*Sansó*) *m.* Jutge d'Israel (SO 9; SO 15; PA 9).

Sant Tomàs (*Sant Thomàs*) *m.* Apòstol (SE 4).

Santa Trinitat *f.* Déu, com a una sola substància que existeix en tres persones diferents (PA 10).

Santcliment, Mateu de (*Matheu de Santcliment*) *m.* Cunyat de Francesc Alegre (PA Tít.).

Sardenya (*Serdenya*) *f.* Illa del Mediterrani occidental (PGP I.9; PGP I.13; PGP III.2; PGP III.5; PGP III.9; PGP III.12; PGP III.14).

Sardenya, mar de (*mar de Serdenya*) *m.* Mar de la costa occidental de Sardenya (PGP I.2).

Sassinats o Sarsinats (*sarcinatos*) *m. pl.* Habitants de Sàssina, avui *Sarsina*, a l'Úmbria (PGP III.12).

Saturn (*Saturno*) *m.* Divinitat itàlica, pare de Júpiter (FA 12).

Segesta (*Sagesta*) *f.* Ciutat de Sicília (PGP I.7; PGP I.9).

Selinunt (*Silonunta*) *f.* Ciutat de Sicília (PGP I.7).

Semproni Bles, Gneu (*Yeyo Senfrònio*) *m.* Cònsol el 253 a.C. juntament amb Gneu Servili Cepió (PGP II.4).

Sena Gàllica (*Sinigàlia*) *f.* Ciutat italiana a la costa del mar Adriàtic, avui *Senigallia* (PGP III.10).

Sènon (*zènon*) *m. pl.* Poble de la Gàl·lia cisalpina (PGP III.10; PGP III.11).

Senyor → Déu.

Servili Cepió, Gneu (*Gayo Servílio*) *m.* Cònsol el 253 a.C. juntament amb Gneu Semproni Bles (PGP II.4).

Sica Venèria (*Sica*) *f.* Ciutat de Numídia (PGP III.1; PGP III.5).

Sicans (*sicanos*) *m.* Antics habitants de l'illa de Sicília (PGP I.7).

Sicília *f.* Illa mediterrània (PGP Pref.; PGP Taula; PGP I.1; PGP I.2; PGP I.3; etc.).

Sícoris (*Sícori*) *m.* Afluent de l'Ebre, avui Segre (PGP I.7).

Sículs (*sículos*) *m.* Antics habitants de l'illa de Sicília (PGP I.7).

Simeó (*Symehon, Symeon*, llatí *Symeon*) *m.* Germà de Leví i fill de Jacob (PA 4; PA 4; PA 11).

Sió (*Sion*, llatí *Syon*) *f.* Fortalesa de David (PA 10).

Siquem (*Zecheu*) *m.* Fill d'Hamor (PA 4).

Siracusa (*Saragoça, Seragoça*) *f.* Colònia grega de l'illa de Sicília (PGP I.7; PGP I.11; PGP II.5; PGP II.9; etc.).

Sirtis dels lotòfags (*Lotofagi*) *f.* Illa de Tunísia, al golf de Gabes, prop del litoral, avui *Gerba* (PGP II.4).

Sirtis Gran (*Gran Sirte*) *m.* Principal golf de la moderna Líbia (PGP II.4).

Sulpici Patercle, Gai (*Gayo Suplício*) *m.* Cònsol el 258 a.C. juntament amb Aule Atili Calatí (PGP I.10).

Tapsos (*Tapso**) *f.* Cap i localitat sicilians propers a Siracusa (PGP I.7).

Tarquini el Superb (*Tarquino Superbo*) *m.* Últim rei de Roma (PGP I.13).

Taure (*Tauro*) *m.* Constel·lació zodiacal (SE 8).

Tauromènim (*Tauromina*) *f.* Ciutat de Sicília, antiga Naxos, avui *Taormina* (PGP I.7; PGP I.11).

Tebes (*Tibas*) *f.* Ciutat de Beòcia (FA 18).

Telamó (*Talamó*) *f.* Ciutat marítima de la Toscana (PGP III.13; PGP III.14).

Temor *m.* Sisè graó de l'enamorament a la *Faula* (FA 3).

Tèocles (*Tèoclite*) *m.* Fundador de Naxos (PGP I.7).⁷

Teologia (*Theologia*) *f.* Personificació de la teologia (PA 3; PA 4; PA 5; PA 6; PA 7; PA 9; PA 10; PA 11; PA 12).

Teseu (*Theseu*) *m.* Rei llegendari d'Atenes, fill d'Egeu, pare d'Hipòlit i espòs de Fedra (SO 1; SO 11).

Teuta *f.* Reina d'Ihíria (PGP III.9).

Tíndaris (*Tíndar*) *f.* Ciutat de Sicília (PGP I.10).

Tirrè o Toscà o Etrusc, mar (*mar (de) Toscana, mar de sota*) *m. o f.* Mar que banya la costa occidental d'Itàlia (PGP I.3; PGP III.10).

Tolumni, Lars (*Larte Columno*) *m.* Rei de Veios (PGP III.16).

Torroella, Pere *m.* Poeta i militar català (SE 3; DH 15°; DH 19°).

Tòrum (o Tàurum) (*Toro*) *m.* Turó on es fundà Tauromènim (PGP I.6).

Toscana *f.* Regió del nord d'Itàlia, corresponent a l'antiga Etrúria (PGP III.10; PGP III.11; PGP III.13) → **Tirrè, mar**.

Trinàcria (*Trinàtria*) *f.* Sobrenom de Sicília per la forma de triangle (PGP I.7).

Troia (*Troya*) *f.* Ciutat de la Tròade (SO 19).

Tròtilon (*Pròtila*) *m.* Fortalesa de Sicília (PGP I.7).

Tulli Ciceró, Marc (*Tulli*) *m.* Orador i polític romà (DH 2°).

Útica *f.* Ciutat fenícia d'Àfrica (PGP III.2; PGP III.3; PGP III.6; PGP III.8).

València *f.* Regne de la Corona d'Aragó (SO 22).

Valeri Flac, Luci (*Lúcio Valèrio*) *m.* Cònsol el 261 a.C. juntament amb Tit Otacili Cras (PGP I.8).

Valeri Messala, Marc (*Marco Valèrio*) *m.* Cònsol el 263 a.C. juntament amb Mani Otacili Cras (PGP I.4).

Valeri Públicola, Publi (*Marco Valèrio Públicola*) *m.* Primer cònsol de Roma (PGP I.13).

Veients (*veientos*) *m. pl.* Habitants de Veios (PGP III.16).

Venus *f.* Deessa de l'amor, mare de Cupido (PGP II.9; PGP II.10; FA 4; FA 5; FA 8; FA 16; FA 17; FA 18; FA 20; SE 8; SO 7; SO 26; SO 27).

Vercelles (*Vercello*) *f.* Ciutat de la Gàl·lia Transpadana (PGP III.16).

Vestins (*vestinos*) *m. pl.* Poble del Sàmnium (PGP III.12).

Viana *f.* Jove adolescent, enamorada de París (SO 23; SO 24).

⁷ El nom grec de Tèocles ('Θεοκλῆς – Θεοκλέους') no té la lletra 't' enlloc de la seva flexió; en algun moment de la tradició es degué confondre amb el nom 'Θεοκλείδης – Θεοκλείδου' ('Teoclides') amb 'd'. Per aquesta fusió podríem també editar el nom com a paroxíton ('Teoclite').

Vidal, Antoni (*Anthonio Vidal, Anthoni Vidal*) *m.* Amic de Francesc Alegre (SO 24; SO 25).

Viridòmar (*Viridòmaro*) *m.* Cabdill gal (PGP III.16).

Vista *f.* Primer graó de l'enamorament a la *Faula* (FA 3).

Voluntat *f.* Personificació i personatge de la *Requesta* (RE Tít.; RE 1; RE 2).

Vós → **Déu**.

Xantip d'Esparta (*Xantipo*) *m.* General espartà (PGP II.1).

Xipre (*Xipra*) *f.* Illa del Mediterrani oriental (FA 2).

Zancle (*Çancla*) *f.* Nom antic de la ciutat de Messina (PGP I.7).

Zecaries (llatí *Zacharie, Zacharias*) *m.* Llibre de l'*Antic Testament* (PA 5; PA 8; PA 10).